

พระสุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย ชาดก

เล่มที่ ๓ ภาคที่ ๑

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

เอกนิบาตชาดก

๑. อปัณณกวรรค

๑. อปัณณกชาดก

ว่าด้วยการรู้ฐานะและมีฐานะ

[๑] คนพวกหนึ่งกล่าวฐานะอันหนึ่งว่าไม่ได้ นัก
เดาทั้งหลาย กล่าวฐานะอันนั้นว่า เป็นที่สอง คนมี
ปัญญารู้ฐานะและมีฐานะนั้นแล้ว ควรถือเอาฐานะ
ที่ไม่ผิดไว้.

จบอปัณณกชาดกที่ ๑

ชาตกัณฐกถา

อรรถกถาชาดก เอกนิบาต

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ทวารนิทาน

ประณามคาถา

ข้าพเจ้าขอกราบไหว้พระพุทธรูปเจ้า ผู้ประเสริฐ
สุดหาบุคคลผู้เปรียบปานมิได้ ผู้เสด็จขึ้นจากสาคร
แห่งไฉยธรรม ผู้ทรงข้ามสงสารสาครเสียได้ด้วย
เคียวเกล้า พร้อมทั้งพระธรรมอันลึกซึ้ง สงบยิ่ง
ละเอียดยากที่คนจะมองเห็นได้ ที่ทำลายเสียได้ซึ่งภพ
น้อยและภพใหญ่ สะอาดอันเขาบูชาแล้ว เพราะพระ-
สัตถธรรม อีกทั้งพระสงฆ์ผู้มีกิเลสเครื่องข้อง ผู้สูง
สุดแห่งหมู่ ผู้สูงสุดแห่งทักษิณบุคคล ผู้มีอินทรีย์
อันสงบแล้ว หោอสวะมิได้.

ด้วยการประณามที่ข้าพเจ้าได้กระทำแล้วต่อ-
พระรัตนตรัยด้วยความนับถือเป็นพิเศษนั้น ข้าพเจ้า
อันผู้ที่เป็นนักปราชญ์ยิ่งกว่านักปราชญ์ ผู้รู้อาคม
[ปริยัติ] เป็นวิญญูชน มียศใหญ่ได้ขอร้องด้วยการ
เอาใจแล้ว ๆ เล่า ๆ เป็นพิเศษว่า ท่านขอรับ ท่าน

ควรจะแต่งอรรถถาอปทาน [ชีวประวัติ] เพราะ
ฉะนั้นข้าพเจ้าจักแสดงการพรรณานี้เพื่อความอันงาม
แห่งพระบาลีในพระไตรปิฎกทีเดียว พร้อมทั้งชีว-
ประวัติที่ยังเหลืออยู่ เรื่องราวอันดีเยี่ยมนี้ใครกล่าวไว้
กล่าวไว้ในที่ไหน กล่าวไว้เมื่อไรและกล่าวไว้เพื่ออะไร
ข้าพเจ้าจักกล่าวเรื่องนั้น ๆ แล้ว ก็มาถึงวิธีเพื่อที่จะให้
ฉลาดในเรื่องนิทาน เพราะจะทำให้เล่าเรียนและทรง
จำได้ง่ายขึ้น เพราะฉะนั้น เรื่องราวที่ท่านจัดให้แปล
ออกไปตามที่เกิดก่อนและหลัง รจนาไว้ในภาษา
สิงหลของเก่าก็ดี ในอรรถถาของเก่าก็ดี เมื่อมาถึง
วิธีนั้น ๆ แล้ว ย่อมไม่ให้อำนาจประโยชน์ตามที่สาธ-
ชนต้องการ เหตุนั้นข้าพเจ้าก็จักอาศัยนัยตามอรรถ
ถาของเก่า นั้น เว้นไม่เอาเนื้อความที่ผิดเสีย แสดง
แต่เนื้อความที่แปลออกไป กระทำการพรรณนา
เฉพาะแต่ที่แปล ซึ่งดีที่สุดเท่านั้น ด้วยประการฉะนี้.

เพราะเหตุที่ได้ไปพิจารณาไว้แล้วว่า เรื่องราวอันดีเยี่ยมนี้ใครกล่าวไว้
กล่าวไว้ในที่ไหนและกล่าวไว้เมื่อไร และว่าข้าพเจ้าจักทำการพรรณานี้เพื่อความ
ดังนี้ ก็การพรรณานี้เนื้อความแห่งชีวประวัตินั้น เมื่อข้าพเจ้าแสดงนิทานสาม
อย่างเหล่านี้ คือ ทูเรนนิทาน [นิทานในที่ไกล] อวิทูเรนนิทาน [นิทานในที่ไม่
ไกลนัก] สันติเกนิทาน [นิทานในที่ใกล้] พรรณนาอยู่ก็จักเป็นที่เข้าใจได้
แจ่มแจ้ง เพราะคนที่ได้ฟัง ได้เข้าใจมาตั้งแต่ได้อ่านแล้ว เพราะฉะนั้นข้าพเจ้า
จึงจักแสดงนิทานเหล่านั้นพรรณนาชีวประวัตินั้น บรรดานิทานเหล่านั้น ก่อน-

อื่นควรทราบปริเฉท [ข้อความที่กำหนดไว้เป็นตอนๆ] เสียก่อน. กถามรรค
ที่เล่าเรื่องตั้งแต่พระมหาสัตว์ได้ตั้งปรารถนาอย่างจริงจัง ณ เบื้องบาทมถของ
พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าที่ปิงกร จนถึงจุดจากอัทภาพเป็นพระเวสสันดร
แล้วไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จัดเป็นทุเรนิทาน.

กถามรรคที่เล่าเรื่องตั้งแต่จุดจากภพสวรรค์ชั้นดุสิตจนถึงบรรลุประ-
สัพพัญญุตญาณที่ควงไม้โพธิ์ จัดเป็นอวิทูเรนิทาน.

ส่วนสันติเกนิทานมีปรากฏอยู่ในที่ต่าง ๆ ของพระองค์ที่เสด็จประทับ
อยู่ในที่นั้น ๆ ด้วยประการฉะนี้.

ทุเรนิทาน

ในนิทานเหล่านั้น ที่ชื่อทุเรนิทานมีดังต่อไปนี้ เล่ากันมาว่า ในที่สุด
สี่อสงไขยยิ่งด้วยแสนกัปนับแต่นี้ ได้มีนครหนึ่งนามว่า อมรวดี ในนครนั้นมี
พราหมณ์ชื่อสุเมธอาศัยอยู่ เขามีกำเนิดดี มีกรรมอันบริสุทธิ์ ทั้งทางฝ่ายมารดา
และฝ่ายบิดานับได้เจ็ดชั่วตระกูลใครจะดูภูมิได้ หาผู้ดำเนินมิได้เกี่ยวกับเรื่อง
เชื้อชาติ มีรูปสวย นาคู นาคูเถื่อนโส ประกอบด้วยผิวพรรณอันงามยิ่ง เขา
ไม่การทำงานอย่างอื่นเลย ศึกษาแต่ศิลปะของพราหมณ์ บิดาและมารดาของ
เขาได้ถึงแก่กรรมเสียตั้งแต่เขารุ่นหนุ่ม ต่อมาอำมาตย์ผู้จัดการผลประโยชน์นำ
เอาบัญชีทรัพย์สินมา เปิดห้องคลังที่เต็มไปด้วยทองเงินแก้วมณีและแก้วมุกดา
เป็นต้น บอกให้ทราบถึงทรัพย์ตลอดเจ็ดชั่วตระกูลว่า ข้าแต่กุมาร ทรัพย์สิน
เหล่านี้เป็นของมารดา เหล่านี้เป็นของบิดา เหล่านี้เป็นของปู่ตาและทวดแล้วเรียน
ว่า ขอท่านจงจัดการเถิด สุเมธบัณฑิตคิดว่า ปู่เป็นต้นของเราสะสมทรัพย์นี้
ไว้แล้ว เมื่อจะไปสู่ปรโลกที่ชื่อว่า จะถือเอาทรัพย์แม้กหาปณะหนึ่งติดตัวไปด้วย
หามีไม่ แต่เราควรการทำเหตุที่จะให้ถือเอาทรัพย์ไปด้วยได้ ดังนี้แล้วได้

กราบทูลแด่พระราชินีให้ตีกลองป่าวร้องไปในพระนครให้ท่านแก้วมหาราชแล้ว
ออกบวชเป็นดาบส ก็เพื่อที่จะให้เนื้อความนี้แจ่มแจ้งควรจะกล่าวสุเมธกถาไว้
ในที่นี้ด้วย แต่สุเมธกถานี้มีมาแล้วในพุทธวงศ์ติดต่อกัน แต่เพราะเล่าเรื่อง
ประพันธ์เป็นคาถาจึงไม่มีใครจะแจ่มชัดคตินัก. เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจักกล่าว
พร้อมกับแสดงคำที่ประพันธ์เป็นคาถาแทรกไว้ในระหว่างๆ ในที่สุดแห่งสื่อสง-
ไยยิ่งด้วยแสนกัป ได้มีพระนครมีนามว่า อมรวดี และอีกนามหนึ่งว่า อมร
อีกทีก็ไปด้วยเสียง ๑๐ เสียง ที่ท่านหมายถึงเสียงที่กล่าวไว้ในพุทธวงศ์ ว่า

ในสื่อสงไยยิ่งด้วยแสนกัป มีพระนครหนึ่ง

**นามว่า อมร เป็นเมืองสวยงามน่าดู นารินรมย์
สมบูรณ์ด้วยข้าวและน้ำ อีกทีก็ไปด้วยเสียง ๑๐ เสียง.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทสฺหิ สทฺทเทหิ อวิวิตฺตํ ความว่า
อีกทีก็ไปด้วยเสียงเหล่านี้คือ เสียงช้าง เสียงม้า เสียงรถ เสียงกลอง เสียง
ตะโพน เสียงพิณ เสียงขบร้อง เสียงสังข์ เสียงกังสดาล เสียงที่ ๑๐ ว่า
เชิญกีน เชิญขบเคี้ยว เชิญค่อม ซึ่งท่านถือเอาเพียงเอกเทศหนึ่งแห่งเสียง
เหล่านั้นจึงกล่าวคาถานี้ไว้ในพุทธวงศ์ว่า

**ก็ก้องด้วยเสียงช้าง เสียงม้า เสียงกลอง เสียง
สังข์และเสียงรถ เสียงป่าวร้องด้วยข้าวและน้ำว่า เชิญ
ขบเคี้ยว เชิญค่อม.**

แล้วกล่าวว่า

**พระนครอันสมบูรณ์ด้วยคุณลักษณะทุกประการ
เข้าถึงความเป็นพระนครที่มีสิ่งต้องการทุกชนิด สม-
บูรณ์ด้วยแก้วเจ็ดประการ ขวักไขว้ไปด้วยเหล่าชน**

ต่าง ๆ มั่งคั่งเป็นดุจเทพนารี เป็นที่อาศัยอยู่ของเหล่าผู้มีบุญ. พราหมณ์ชื่อสุเมธ มีสมบัติสะสมไว้นั้นได้หลายโกฏิ มีทรัพย์และข้าวเปลือกมากมาย เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงมนต์ได้มาก เรียนจบไตรเพท ถึงความสำเร็จบริบูรณ์ในลักษณะศาสตร์ อิติहाสศาสตร์ และในสัทธรรม.

ต่อมาวันหนึ่ง สุเมธบัณฑิตนั้น ไปในที่เร้น ณ พื้นปราสาทชั้นบนนั่งขัดสมาธิคิดว่า นี่แน่ะบัณฑิตการเกิดอีก. ชื่อว่าการถือปฏิสนธิเป็นทุกข์ การแตกดับแห่งสรีระในที่ที่เกิดแล้ว ก็เป็นทุกข์เช่นกัน และเราก็มีการเกิดเป็นธรรมดา มีความแก่เป็นธรรมดา มีความเจ็บป่วยเป็นธรรมดา มีความตายเป็นธรรมดา ควรที่เราผู้เป็นเช่นนี้ จะแสวงหาพระมหานิพพานที่ไม่มีเกิด ไม่มีแก่ ไม่มีทุกข์ มีแต่สุข เยือกเย็น ไม่รู้จักตาย ทางสายเดียวที่พ้นจากภพมีปรกตินำไปสู่พระนิพพานจะพึงมีแน่นอน ดังนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

เราเข้าไปสู่ที่เร้นนั่งแล้วในตอนนั้นได้คิดว่า ขึ้น

ชื่อว่า การเกิดใหม่เป็นทุกข์ การแตกดับแห่งสรีระก็เป็นทุกข์ เรามีความเกิดเป็นธรรมดา มีความแก่เป็นธรรมดา มีความเจ็บป่วยเป็นธรรมดาเช่นกัน เราจักแสวงหาพระนิพพานที่ไม่แก่ ไม่ตาย เป็นแดนเกษม โฉนหนอเราไม่พึงมีเหยื่อใ้รู้ความต้องการทิ้งร่างกายเนาซึ่งเต็มไปด้วยทราศพณานาชนิดนี้เสียได้ แล้วไปทางนั้นมีอยู่ จักมีแน่ ทางนั้นอันใคร ๆ ไม่อาจที่จะไม่ให้มีได้ เราจักแสวงหาทางนั้น เพื่อพ้นจากภพให้ได้ ดังนี้.

ต่อจากนั้นก็คิดยิ่งขึ้นไปอีกอย่างนี้ว่า เหมือนอย่างว่า ชื่อว่าสุขที่เป็น ปฏิปักษ์ต่อทุกข์มีอยู่ในโลกฉันใด เมื่อภพมีอยู่แม้สิ่งที่ปราศจากภพอันเป็นปฏิปักษ์ต่อภพนั้น ก็พึงมีฉันนั้น และเหมือนเมื่อความร้อนมีอยู่ แม้ความเย็นที่จะระงับความร้อนนั้นก็ต้องมีฉันใด แม้พระนิพพานที่ระงับไฟมีราคะเป็นต้นก็ พึงมีฉันนั้น ธรรมที่ไม่มีโทษอันงามที่เป็นปฏิปักษ์ต่อธรรมอันเป็นบาปอัน ลามก ย่อมมีอยู่ฉันใด เมื่อชาติอันลามกมีอยู่ แม้พระนิพพานกล่าวคือความไม่ เกิด เพราะให้ความเกิดทุกอย่างสิ้นไป ก็พึงมีฉันนั้น ดังนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

**เมื่อทุกข์มีอยู่ ขึ้นชื่อว่าสุขก็ต้องมีฉันใด เมื่อ
ภพมีอยู่ แม้สภาพที่ปราศจากภพก็ควรปรารถนาฉัน
นั้น เมื่อความร้อนมีอยู่ ความเย็นอีกอย่างก็ต้องมี
ฉันใด ไฟสามอย่างมีอยู่ พระนิพพานก็ควรปรารถนา
ฉันนั้น เมื่อสิ่งชั่วมีอยู่ แม้ความดีงามก็ต้องมีฉันใด
ความเกิดมีอยู่ แม้ความไม่เกิด ก็ควรปรารถนาฉันนั้น
ดังนี้.**

ท่านยังคิดข้ออื่น ๆ อีกว่า บุรุษผู้จมอยู่ในกองคูถเห็นสระใหญ่ดาดาย ไปด้วยดอกปทุมห้าสีแต่ไกล ควรที่จะแสวงหาสระนั้นด้วยคิดว่า เราควรจะไป ที่ สระนั้น โดยทางไหนหนอ การไม่แสวงหาสระนั้น หาเป็นความผิดของสระนั้นไม่ แต่เป็นความผิดของบุรุษนั้นเท่านั้น ฉันใด เมื่อสระใหญ่คืออมตนิพพานเป็น ที่ชำระล้างมลทินคือกิเลสมีอยู่ การไม่แสวงหาสระนั้นไม่เป็นการผิดของสระ ใหญ่คืออมตนิพพาน แต่เป็นความผิดของบุรุษนั้นเท่านั้น ฉันนั้นเหมือนกัน หนึ่งบุรุษผู้ถูกพวกโจรห้อมล้อม เมื่อทางหนีมีอยู่ ถ้าเขาไม่หนีไป ข้อนั้นหา เป็นความผิดของทางไม่ แต่เป็นความผิดของบุรุษนั้นเท่านั้นฉันใด บุรุษผู้ถูก

กิเลสห้อมล้อมจับไว้ได้แล้ว เมื่อทางอันเยือกเย็นเป็นที่ไปสู่พระนิพพานมีอยู่ แต่ไม่แสวงหาทางนั้น หาเป็นความผิดของทางไม่ แต่เป็นความผิดของบุคคลนั้น เท่านั้น ฉะนั้นเหมือนกัน และบุรุษผู้ถูกพยาธิเบียดเบียน เมื่อหมอผู้รักษาความเจ็บป่วยมีอยู่ หากเขาไม่แสวงหาหมอนั้นให้รักษาความเจ็บป่วย ข้อนั้นหาเป็นความผิดของหมอไม่ แต่เป็นความผิดของบุรุษนั้นฉันทิใด ผู้ใดถูกพยาธิคือกิเลสเบียดเบียน ไม่แสวงหาอาจารย์ผู้ฉลาดในการระงับกิเลสซึ่งมีอยู่ ข้อนั้นเป็นความผิดของผู้นั้นเท่านั้น หาเป็นความผิดของอาจารย์ผู้ทำกิเลสให้พินาศไม่ ฉะนั้นเหมือนกัน ดังนี้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่

บุรุษผู้ตกอยู่ในลูล เห็นสระมีน้ำเต็มเปี่ยม ไม้ไป

หาสระนั้น ข้อนั้นหาเป็นความผิดของสระไม่ฉันทิใด เมื่อสระคืออมตะในการที่จะชำระล้างมลทินคือกิเลสมีอยู่ เขาไม่ไปหาสระนั้น ข้อนั้นหาเป็นความผิดของสระคืออมตะไม่ ฉะนั้นเหมือนกัน.

คนผู้ถูกศัตรูกลุ่มรุมเมื่อทางหนีไปมีอยู่ไม่หนีไป

ข้อนั้นหาเป็นความผิดของทางไม่ฉันทิใด คนที่ถูกกิเลสกลุ่มรุม เมื่อทางปลอดภัยมีอยู่ไม่ไปหาทางนั้น ข้อนั้น หาเป็นความผิดของทางที่ปลอดภัยนั้นไม่ ฉะนั้นเหมือนกัน.

คนผู้เจ็บป่วยเมื่อหมอรักษาโรคมีอยู่ ไม่ยอมให้

รักษาความเจ็บป่วยนั้น ข้อนั้นหาเป็นความผิดของหมอนั้นไม่ ฉันทิใด คนผู้ได้รับทุกข์ถูกความเจ็บป่วยคือกิเลสเบียดเบียนแล้ว ไม่ไปหาอาจารย์นั้น ข้อนั้นหาเป็นความผิดของอาจารย์ผู้แนะนำไม่ ฉะนั้นเหมือนกัน.

ท่านยังนึกถึงแม่ช้ออื่น ๆ อีกว่า คนผู้ชอบแต่งตัวฟุ้งทิงซากศพที่
คล่องไวที่ค่อไปได้อย่างมีความสุข จันใด แม่เราก็ควรทิงกายอันเน่านี้ไม่มี
อาลัยเข้าไปสู่นิพพานครจันนั้น ชายหญิงทั้งหลายถ่ายอุจจาระและปัสสาวะรด
บนพื้นที่อันสกปรกแล้ว ย่อมไม่เก็บใส่พกหรือเอาชายผ้าห่อไป ต่างรังเกียจ
ไม่มีอาลัยเลย กลับทิงไปเสียจันใด แม่เราก็ควรจะไม่ม้ออาลัยทิงกายเน่านี้เสีย
เข้าไปสู่นิพพานครอันเป็นอมตะจันนั้น และนายเรือไม่มีอาลัยทิงเรือลำเก่า
คร่ำคร่าไปจันใด แม่เราก็จะละกายอันเป็นที่หลังไหลออกจากปากแผลทิงแก่นี้
ไม่มีอาลัยเข้าไปสู่นิพพานบุรี จันนั้น อนึ่ง บุรุษพาเอาแก้วนานาชนิดเดินทางไป
พร้อมกับโจร จึงละทิงพวกโจรเหล่านั้นเสีย เพราะกลัวจะเสียแก้วของตน
ถ้อเอาทางที่ปลอดภัย จันใด กรชกาย (กายที่เกิดจากธาตุ) แม่นี้ ก็จันนั้น
เป็นเช่นกับโจรปล้นแก้ว ถ้าเราจักก่อค้นหาขึ้นในกายนี้ แก้วคือพระธรรม
อันเป็นกุศล ถ้ออริยมรรคจะสูญเสียไป เพราะฉะนั้นควรที่เราจะละทิงกาย
อันเช่นกับโจรนี้เสีย แล้วเข้าไปสู่นิพพานคร ดังนี้ เพราะเหตุนี้ท่าน จึง
กล่าววว่า

บุรุษปลดเปลื้องซากศพที่น่าเกลียด ซึ่งผูกไว้

ที่ค่อแล้วไป อยู่อย่างสุขเสรี อยู่ลำพังตนได้ จันใด
คนก็ควรละทิงร่างกายเน่า ที่มากมุลด้วยซากศพ
นานาชนิดไปอย่างไม่มีอาลัย ไม่มีความต้องการอะไร
จันนั้น.

ชายหญิงทั้งหลายถ่ายกริสลงในที่ถ่ายอุจจาระทิง
ไปอย่างไม่มีอาลัย ไม่มีความต้องการอะไร จันใด
เราจะละทิงกายที่เต็มไปด้วยซากศพนานาชนิดนี้ไป
เหมือนคนถ่ายอุจจาระแล้วละทิงส้วมไปจะนั้น.

เจ้าของละทิ้งเรือที่เก้าร่ำร่ำผูกงำ นำรั้วเข้าไป

ได้ ไม่มีความอาลัย ไม่มีความต้องการอะไร จันได
เราจักละทิ้งกายนี้ที่มีช่องเกำช่อง หลังไหลออกเป็น
นิത്യ เหมือนเจ้าของทิ้งเรือเกำไป ฉะนั้น.

บุรุษไปพร้อมกับโจรถือห่อของไป เห็นภัยที่จะ
เกิดจากการตัดห่อของจึงทิ้งแล้วไปเสียจันได กายนี้
เปรียบเหมือนมหาโจร เราจักละทิ้งกายนี้ไปเพราะ
กลัวจะถูกตัดกุศล จันนั้นเหมือนกัน.

สุเมธบัณฑิตคิดเนื้อความประกอบด้วยเนกขัมมะนี้ ด้วยอุปมาต่าง ๆ
อย่างแล้ว สละกองแห่งโกศสมบัตินับไม่ถ้วนในเรือนของตน แก่เหล่าชนมี
คนกำพร้าและคนเดินทางไกลเป็นต้น ตามนัยที่กล่าวมาแล้วแต่หนหลัง ถวาย
มหาทานละวัตตุกามและกิเลสกามแล้ว ออกจากอมรนครคนเดียวเท่านั้น อาศัย
ภูเขาชื่อธรรมิกะในป่าหิมพานต์ สร้างอาศรม เนรมิตบรรณศาลาและที่จงกรม
เนรมิตขึ้นด้วยกำลังแห่งบุญของตน เพื่อจะละเว้นเสียจากโทษแห่งนิเวศน์ทั้ง
ห้า นำมาซึ่งกำลัง กล่าวคืออภิญญาที่ประกอบด้วยเหตุ อันเป็นคุณ ๘ อย่างตาม
ที่ท่านกล่าวไว้โดยนัยเป็นต้นว่า เมื่อจิตมั่นคงแล้วอย่างนี้ ดังนี้ แล้วละทิ้งผ้า
สาฎกที่ประกอบด้วยโทษ ๕ ประการไว้ในอาศรมบทนั้น แล้วนุ่งห่มผ้าเปลือก
ไม้ที่ประกอบด้วยคุณ ๑๒ ประการบวชเป็นฤาษี. ท่านเมื่อบวชแล้วอย่างนี้
ก็ละบรรณศาลานั้น ซึ่งเคลื่อนกล่นไปด้วยโทษ ๘ ประการ เข้าไปหาโคน
ต้นไม้ซึ่งประกอบด้วยคุณ ๑๐ ประการ เลิกละข้าวต่าง ๆ อย่างทั้งปวง หันมา
บริโภคน้ำที่หล่นจากต้นเอง เริ่มตั้งความเพียรด้วยอำนาจการนั่งการยืนและ
การจงกรม ในภายในเจ็ดวันนั่นเองก็ได้อภิญญา ๕ สมบัติ ๘ ท่านได้บรรลุ
กำลังแห่งอภิญญาตามที่ปรารถนาไว้แล้วด้วยประการฉะนี้. เพราะเหตุนี้ ท่าน
จึงกล่าวว่า

เราคิดอย่างนี้แล้วได้ให้ทรัพย์นั้นได้หลายร้อย

โกฏิ แก่คนยากจนอนาถา แล้วเข้าไปสู่ป่าหิมพานต์
ในที่ไม้อกลแห่งป่าหิมพานต์มีภูเขาชื่อธรรมิกะ เรา
สร้างอาศรมอย่างดีไว้ เนมิตบรรณศาลาไว้อย่างดี
ทั้งยังเนรมิตที่จงกรมเว้นจากโทษ ๕ ประการไว้ใน
อาศรมนั้น เราได้กำลังอภิญญาประกอบด้วยองค์แปด
ประการ เราเลิกใช้ผ้าสาฎกอันประกอบด้วยโทษ ๘
ประการ หันมาหุงผ้าเปลือกไม้อันประกอบด้วยคุณ
๑๒ ประการ เราเลิกละบรรณศาลาที่เคลื่อนกล่น
ไปด้วยโทษ ๘ ประการ เข้าไปสู่โคนไม้อันประกอบ
ด้วยคุณ ๑๐ ประการ เราเลิกละข้าวที่หว่านที่ปลูกโดย
ไม่มีส่วนเหลือเลย หันมาบริโภคผลไม้หล่นเองที่
สมบูรณ์ด้วยคุณเป็นอเนกประการ เราเริ่มตั้งความ
เพียรในที่นั่งที่ยืนและที่จงกรมในอาศรมบถนั้น ภาย
ในเจ็ดวันก็ได้บรรลุกำลังแห่งอภิญญา ดังนี้.

ในกาลานั้นด้วยบาลีนี้ว่า อสุตโม สุกโต มยุหํ ปณฺณสาถํ

สุมาปิตํ ท่านกล่าวถึงบรรณศาลาและที่จงกรมไว้ราวกะว่าสุเมธบัณฑิตสร้าง
ขึ้นด้วยมือของตนเอง แต่ในกาลานี้มีใจความดังต่อไปนี้ ท้าวสักกะทรงเห็น
ว่า พระมหาสัตว์จักเข้าไปสู่ป่าหิมพานต์แล้ววันนี้จักถึงภูเขาชื่อธรรมิกะ จึง
รับสั่งเรียกวิสสุกรรมเทพบุตรว่า นี่พ่อ สุเมธบัณฑิตออกมาด้วยคิดว่า เราจัก
บวช ท่านจงเนรมิตที่อยู่ให้แก่พระมหาสัตว์นั้น วิสสุกรรมเทพบุตรนั้น รับพระ
คำรัสของพระองค์แล้ว จึงเนรมิตอาศรมน่ารื่นรมย์ บรรณศาลาสร้างอย่างดี

ที่จงกรมน่าเบิกบานใจ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยอาศรมบทนั้น ที่สำเร็จด้วยอนุภาพแห่งบุญของพระองค์ จึงตรัสว่า ดูก่อนสารีบุตรที่ธรรมิก-
บรรพตนั้น อาศรมเราได้สร้างขึ้นอย่างดีแล้ว เนมิตบรณศาลาไว้อย่างดี
ทั้งยังเนรมิตที่จงกรมเว้นจากโทษ ๕ ประการไว้ใกล้อาศรมนั้นด้วย ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุกโต มยฺหิ** แปลว่า เราสร้างอาศรม
ไว้อย่างดีแล้ว. บทว่า **ปณฺณสตํ สมมาปิตํ** ความว่า แม้บรณศาลาที่
มุงด้วยใบไม้เราก็สร้างไว้ดีแล้ว. บทว่า **ปญฺจโทษวิพฺชิตํ** ความว่า ชื่อ
ว่าโทษของที่จงกรมมี ๕ อย่างเหล่านี้ คือ แฉงกระด้างและขรุขระ มีต้นไม้ภายใน
มุงไว้กรงรัง คับแคบมากนัก กว้างขวางเกินไป จริงอยู่ เมื่อบุคคลเดิน
จงกรมบนที่จงกรมมีพื้นดินแฉงกระด้างและขรุขระ เท้าทั้งสองจะเจ็บปวด
เกิดการพองขึ้น จิตจึงไม่ได้ความแน่วแน่ และกรรมฐานก็จะวิบัติ แต่กรรม
ฐานจะถึงพร้อมเพราะอาศัยการอยู่สบาย ในพื้นที่อ่อนนุ่มและราบเรียบ เพราะ
ฉะนั้น พึงทราบว่ พื้นที่แฉงกระด้างและขรุขระเป็นโทษอันหนึ่ง. เมื่อต้นไม้
มีอยู่ภายในหรือท่ามกลาง หรือที่สุดแห่งที่จงกรม เมื่ออาศัยความประมาท
เดินจงกรม หน้าผากหรือศีรษะก็จะกระทบ เพราะฉะนั้น มีต้นไม้ภายในจึง
เป็นโทษข้อที่ ๒. เมื่อเดินจงกรมบนที่จงกรมมุงไว้กรงรังด้วยหญ้าและเถาวัลย์
เป็นต้น ในเวลากลางคืนก็จะเหยียบสัตว์มีงูเป็นต้น ทำให้มันตาย หรือจะ
ถูกพวกมันกัดได้รับความเดือดร้อน เพราะฉะนั้น การที่มุงบังกรงรังจึงจัด
เป็นโทษข้อที่ ๓. เมื่อเดินจงกรมบนที่จงกรมแคบเกินไป จึงมีกำหนดโดย
กว้างเพียงศอกเดียวหรือครึ่งศอก เล็บบ้าง นิ้วมือบ้าง จะไปสะดุดเข้าแล้วแตก
เพราะฉะนั้น ความคับแคบเกินไปจึงเป็นโทษข้อที่ ๔. เมื่อเดินจงกรมบนที่
จงกรมกว้างขวางเกินไปจิตย่อมวิงววน จะไม่ได้ความมีอารมณ์แน่วแน่
เพราะฉะนั้น การที่กว้างขวางเกินไปจึงเป็นโทษข้อที่ ๕. ที่เดินจงกรมโดย

ส่วนกว้างได้ศอกครึ่ง ในสองข้างมีประมาณศอกหนึ่ง ที่เดินจงกรมโดยส่วน ยาวมีประมาณ ๖๐ ศอก มีพื้นอ่อนนุ่ม มีทรายโรยไว้เรียบเสมอ ก็ใช้ได้ เหมือนที่เดินจงกรมของพระมหินทเถระ. ผู้ปลุกฝังความเลื่อมใสให้ชาวเกาะที่ เจตยคีรีวิหารก็ได้เป็นเช่นนี้ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า เราได้สร้างที่ เดินจงกรมไว้ในอาศรมนั้น อันเว้นจากโทษ ๕ ประการ.

บทว่า **ปฏฺรคฺคณฺสมุเปตฺติ** คือประกอบด้วยสุขของสมณะ ๘ ประการ ชื่อว่าสุขของสมณะ ๘ ประการนั้นมีดังนี้คือ ไม่มีการหวงแหนทรัพย์สินและ ข้าว แสวงหาแต่บิณฑบาตที่ไม่มีโทษ บริโภคแต่บิณฑบาตที่เย็น ไม่มีการ บีบบังคับราษฎร ในเมื่อพวกลูกหลวงทั้งหลายเที่ยวบีบบังคับราษฎรถือเอา ทรัพย์มีค่าและเหรียญกษาปณ์ตะกั่วเป็นต้น ปราศจากความกำหนดด้วยอำนาจ ความพอใจในเครื่องอุปกรณ์ทั้งหลาย ไม่มีความกลัวภัยในเรื่องถูกโจรปล้น ไม่ต้องไปคลุกคลีกับพระราชาและราชอำมาตย์ ไม่ถูกกระทบกระทั่งในทิศทั้ง ๔. ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า ผู้อยู่ในอาศรมนั้นสามารถที่จะประสບสุขของสมณะ ๘ อย่าง เหล่านี้ได้ฉันใด เราสร้างอาศรมนั้นประกอบด้วยคุณ ๘ อย่าง ฉะนั้น. บทว่า **อภิณฺญาพฺลมาหริ** ความว่า ภายหลังเมื่อเราอยู่ในอาศรมนั้น กระทำบริกรรมในกสิณแล้ว เริ่มวิปัสสนาโดยความเป็นของไม่เที่ยงและโดยความเป็นทุกข์ เพื่อต้องการความเกิดขึ้นแห่งอภิญาและสมาบัติ แล้วก็ได้กำลังแห่ง วิปัสสนาอันทรงเรี่ยวแรง. อธิบายว่า เมื่อเราอยู่ในอาศรมนั้นสามารถนำกำลัง นั้นมาได้ ฉะนั้น เราได้สร้างอาศรมนั้นกระทำให้เหมาะสมแก่กำลังแห่งวิปัสสนา นั้น เพื่อประโยชน์แก่อภิญา.

ในคานานี้ว่า **วสฏฺกํ ปชฺหิ ตตฺถ นวโทสมุปาถตฺ** มีคำที่จะ กล่าวไปตามลำดับดังต่อไปนี้ ได้ยินว่าในกาลนั้น เมื่อวิสสุกรรมเทพบุตร เนมิตอาศรม ที่ประกอบด้วยกระท่อม ที่เร้น และที่เดินจงกรมโดยทางโค้ง

ดาชายไปด้วยต้นไม้ผลิดอกออกผล มีน้ำมีรสอร่อยน่ารื่นรมย์ ปราศจากสัตว์
ร้ายและนกมีเสียงร้องน่าสะพรึงกลัวต่าง ๆ ควรแก่การสงบสัจด์ จัดหาพะนัก
สำหรับพึงไว้ที่ที่สุดสองข้างแห่งที่เดินจงกรมอันตกแต่งแล้ว ตั้งแผ่นหินมีสี
ดั่งถั่วเขียวมีหน้าเสมอไว้ที่ตรงท่ามกลางที่เดินจงกรม ในภายในบรรณศาลา
เนรมิตสิ่งของทุกอย่างที่จะเป็นไปเพื่ออุปการะแก่บรรพชิตอย่างนี้คือ ชฎามณ-
ฑล (ชฎาทรงกลม) ผ้าเปลือกไม้ บริหารของดาบสมิไม้สามง่ามเป็นต้น ที่ชุ่ม
น้ำมีหม้อน้ำดื่ม สังข์ตักน้ำดื่ม ขันตักน้ำดื่ม ที่โรงไฟมีกะทะรองถ่านและไม้
ฟืนเป็นต้น ที่ฝาผนังแห่งบรรณศาลาเขียนอักษรไว้ว่า ใคร ๆ มีประสงค์จะ
บวชงถือเอาบริวารเหล่านั้นบวชเถิด แล้วไปสู่เทวโลก สุขเมธบัณฑิตไปสู่ป่า
หิมพานต์ตามทางแห่งชอกเขา มองหาที่ผาสุกควรจะอาศัยอยู่ได้ของตน มองเห็น
อาศรมน่ารื่นรมย์ ที่วิสสุกรรมเทพบุตรเนรมิตไว้ อันท้าวสักกะประทานให้ที่
ทางไหลกลับแห่งแม่น้ำ จึงไปที่ท้ายที่เดินจงกรม มิได้เห็นรอยเท้าจึงคิดว่า
บรรพชิตแสวงหาภิกขาในบ้านใกล้ แล้วเหน็ดเหนื่อยจักมา เข้าไปสู่บรรณศาลา
แล้วนั่งแนแน้ จึงร่อยุ่หน่อยหนึ่งคิดว่า บรรพชิตชักช้าเหลือเกิน เราอยาก
จะรู้แน่ จึงเปิดประกุกุในบรรณศาลาเข้าไปข้างใน ตรวจดูข้างโนนและข้าง
นี้ อ่านอักษรที่ฝาผนังแผ่นใหญ่แล้วคิดว่า กบปิยะบริวารเหล่านั้นเป็นของเรา
เราจักถือเอาบริวารเหล่านั้นบวช จึงเปลื้องทิ้งผ้าสาฎกทั้งคู่ที่ตนนุ่งและห่มแล้ว
ไว้ เพราะเหตุนั้นท่านจึงกล่าวว่า เราเปลื้องทิ้งผ้าสาฎกไว้ในบรรณศาลานั้น.
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า คู่ก่อนสาริบุตร เราเข้าไปอย่างนี้แล้ว เปลื้องทิ้ง
ผ้าสาฎกอันประกอบด้วยโทษ ๕ ประการ ไว้ในบรรณศาลานั้น เพราะฉะนั้น
เราเมื่อจะเปลื้องทิ้งผ้าสาฎก จึงเปลื้องทิ้งไปเพราะเห็นโทษ ๕ ประการ. จริง
อยู่สำหรับผู้ที่บวชเป็นดาบส โทษ ๕ ประการย่อมปรากฏในผ้าสาฎก คือ มีค่า
มากเป็นโทษอันหนึ่ง. เกิดขึ้นเพราะเกี่ยวข้องกับคนอื่นหนึ่ง เสรำหมองเร็ว

เพราะการใช้สอยหนึ่ง เศร้าหมองแล้วจะต้องซักและต้องข้อม การที่เก่าไป เพราะการใช้สอยเป็นโทษอันหนึ่ง. ก็สำหรับผ้าที่เก่าแล้วจะต้องทำการชุนหรือใช้ผ้าดาม การที่จะได้รับด้วยการแสวงหาอีกก็ยาก เป็นโทษอันหนึ่ง, ไม่เหมาะสมกับการบวชเป็นดาบส เป็นโทษอันหนึ่ง. เป็นของทั่วไปแก่ศัตรู เป็นโทษอันหนึ่ง. เพราะจะต้องคุ้มครองไว้โดยอาการที่ศัตรูจะถือเอาไม่ได้เป็นเครื่องประดับประดาของผู้ใช้สอยเป็นโทษอันหนึ่ง. สำหรับผู้ถือเกี่ยวไปเป็นคนมักมากในสิ่งที่เป็นของใช้ประจำตัว เป็นโทษอันหนึ่ง. บทว่า วากจิริ นิวาเสตี ความว่า คุณก่อนสาริบุตร ครั้งนั้นเราเห็นโทษ ๘ ประการเหล่านั้นจึงเปลื้องทิ้งผ้าสาฎกนุ่งผ้าเปลือกไม้ คือใช้ผ้าเปลือกไม้ที่ฉีกหล้ามุงกระด่ายให้ เป็นชิ้นน้อยใหญ่ถักเข้ากันกระทำขึ้น เพื่อประโยชน์จะใช้เป็นฝ้านุ่งและผ้าห่ม.

บทว่า ทวาทสคุณมุปากคัม คือประกอบด้วยอานิสงส์ ๑๒ ประการ ก็ในผ้าเปลือกไม้มีอานิสงส์ ๑๒ ประการ คือราคาถุกคิสมควร นี้เป็นอานิสงส์อันหนึ่งก่อน สามารถทำด้วยมือตนเอง นี้เป็นอานิสงส์ที่ ๒ จะเศร้าหมองช้า ๆ ด้วยการใส่สอย แม้ซักก็ไม่ซักช้า นี้เป็นอานิสงส์ที่ ๓ แม้จะเก่าไปเพราะการใช้สอยก็ไม่ต้องเย็บ นี้เป็นอานิสงส์ที่ ๔ เมื่อแสวงหาใหม่ก็ทำได้ง่าย นี้เป็นอานิสงส์ที่ ๕ เหมาะกับการบวชเป็นดาบส เป็นอานิสงส์ที่ ๖ ผู้เป็นศัตรูไม่ใส่สอย เป็นอานิสงส์ที่ ๗ เมื่อใส่สอยอยู่ก็ไม่เป็นที่ตั้งแห่งการประดับประดา เป็นอานิสงส์ที่ ๘ จะนุ่งห่มก็เบา นี้เป็นอานิสงส์ที่ ๙ แสดงว่ามักน้อยในปัจจุบันคือจีวร นี้เป็นอานิสงส์ที่ ๑๐ การเกิดขึ้นแห่งเปลือกไม้ เป็นของชอบธรรมและไม่มีโทษ เป็นอานิสงส์ที่ ๑๑ เมื่อผ้าเปลือกไม้แม้จะสูญหายไปก็ไม่มียาลัย นี้เป็นอานิสงส์ที่ ๑๒.

บทว่า อฏฺฐโทสสมาภิณฺณ ปชฺหิ ปณฺณสาลกัม ความว่า เราละอย่างไร ได้ยินว่าสุเมธบัณฑิตนั้นเปลื้องผ้าสาฎกเนื้อดีทั้งคู่ออกแล้ว ถือเอาผ้า

เปลือกไม้สีแดงเช่นกับพวงแห่งดอกอังกาบ ซึ่งคล้องอยู่ที่ราวจิ๋ว แล้วนุ่ง
ห่มผ้าเปลือกไม้สีแดงทองอีกผืนหนึ่งบนผ้าเปลือกไม้นั้น กระทำนุ่งเสื้อพร้อม
ทั้งเล็บเช่นกับสัญญาณของดอกบุนนาคพาดเฉวียงบ่า รวบชฎามณฑลแล้วสอด
ปิ่นปักผมทำด้วยไม้แข็งเข้าไปตรึงไว้กับมวย เพื่อให้ไม้ไหวติง ได้วางคนโท
น้ำมีสีแดงแก้วประพาฬในสาแทรกเช่นกับพวงแก้วมุกดา ถือเอาหีบโค้งในที่
สามแห่ง คล้องคนโทน้ำไว้ที่ปลายหีบ ขอและตะกร้า ไม้สามง่ามเป็นต้น ไว้
ที่ปลายข้างหนึ่ง เอาหีบคาบสบริวารวางบนบ่า เอามือขวาถือไม้เท้าออกไป
จากบรรณศาลาเดินจงกรมอยู่ไปมาบนที่เดินจงกรม มีประมาณ ๖๐ ศอก มอง
ดูเพศของตนแล้วคิดว่า มโนรถของเราถึงที่สุดแล้ว การบรรพชาของเรา
จริงหนอ ขึ้นชื่อว่าบรรพชานี้อันท่านผู้เป็นธีรบุรุษทั้งปวง มีพระพุทธเจ้าและ
พระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นต้น สรรเสริญชมเชยแล้ว เครื่องผูกมัดของกฤหัสถ์
เราละแล้ว เรากำลังออกบวช เราออกบวชแล้วได้บรรพชาอันสูงสุด เราจัก
กระทำสมณธรรม เราจักได้สุขอันเกิดแต่มรรคผล ดังนี้แล้วเกิดความอดุทธาหะ
วางหีบคาบสบริวารลง นั่งลงบนแผ่นดินมีสีแดงถั่วเขียวเหมือนดังรูปปั้นทอง
ฉะนั้น ให้เวลากลางวันสิ้นไป เข้าไปสู่บรรณศาลาในเวลาเย็น นอนบนเสื่อ
ที่ถักด้วยแขนงไม้ข้างเตียงหวาย ให้ตัวได้รับอากาศพอสบาย แล้วตื่นขึ้นตอน
ใกล้รุ่ง กำนิ้งถึงการมาของตนว่า เราเห็นโทษในฆราวาสแล้วสละโลกสมบัติ
นับไม่ถ้วน ยศอันหาที่สุดมิได้ เข้าไปสู่ป่าแสวงหาเนกขัมมะบวช จำเดิมแต่นี้
ไปเราจะประพฤติตัวด้วยความประมาทหาควรไม่ เพราะแมลงวัน คือมีจลาจล
ย่อมจะกัดกินผู้ที่ละความสงบสงัดเที่ยวไป บัดนี้ ควรที่เราจะพอกพูนความสงบ
สงัด ด้วยว่าเรามองเห็นการอยู่ครองเรือนโดยความเป็นของมีแต่กังวลจึงออก
มา บรรณศาลาน่าพอใจนี้ พื้นที่ซึ่งล้อมรั้วไว้ราบเรียบแล้วมีสีแดงมะตูมสุก
ฝาผนังสีขาวมีสีราวกะเงิน หลังคาใบไม้มีสีแดงทำนกกพิราบ เตียนหวายมีสีแห่ง

เครื่องปลูกอันงดงาม ที่อยู่พวยพวยอาศัยได้อย่างผาสุก ความพร้อมมูลแห่ง
เรือนของเรา ปรากฏเหมือนจะมียิ่งกว่านี้ ดังนี้เลือกเฟ้นโทษของบรรณศาลา
อยู่ ก็ให้เห็นโทษ ๘ ประการ. จริงอยู่ในการใช้สอยบรรณศาลามีโทษ ๘
ประการ คือ จะต้องแสวงหาด้วยการรวบรวมขึ้นด้วยทัพสัมภาระที่มีน้ำหนัก
มากกระทำ เป็นโทษข้อหนึ่ง จะต้องซ่อมแซมอยู่เป็นนิตย์ เพราะเมื่อหญ้า
ใบไม้และดินเหนียวร่วงหล่นลงมาจะต้องเอาของเหล่านั้น วางไว้ที่เดิมแล้ว ๆ
เล่า ๆ เป็นโทษข้อที่ ๒ ธรรมดาเสนาสนะจะต้องตกแก่คนแก่ก่อน เมื่อ
เขาเข้ามาให้เราลุกขึ้นในเวลาที่ไม่เหมาะ ความแน่นแห่งจิตก็จะมีไม่ได้
เพราะฉะนั้น การที่ถูกปลุกให้ลุกขึ้นจึงเป็นโทษข้อที่ ๓ เพราะกำจัดเสียได้ซึ่ง
หนาวและร้อน ก็จะทำให้ร่างกายบอบบาง (ไม่แข็งแรง) เป็นโทษข้อที่ ๔
คนเข้าไปสู่เรือนอาจทำความชั่วอย่างใดอย่างหนึ่งได้ เพราะฉะนั้น การที่ปก
ปิดสิ่งน่าคิดเตือน เป็นโทษข้อที่ ๕ การหวงแหนด้วยคิดว่าเป็นของเรา เป็น
โทษข้อที่ ๖ ธรรมดาการมีเรือนแสดงว่าต้องมีภรรยา เป็นโทษข้อที่ ๗ เป็น
ของทั่วไปแก่คนหมู่มาก เพราะเป็นสาธารณะแก่สัตว์มีเดิน เรือค และตุ๊กแก
เป็นต้น เป็นโทษข้อที่ ๘. บทว่า อิม ความว่า พระมหาสัตว์เห็นโทษ
๘ ประการเหล่านี้ แล้วจึงเลิกละบรรณศาลา. เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า
เราเลิกละบรรณศาลาที่เคลื่อนกล่นด้วยโทษ ๘ ประการ.

บทว่า อุปาคมี รุกขมূল คุณ ทสहुपाकत् ความว่า พระมหา-
สัตว์กล่าวว่า เราห้ามที่มุงบัง เข้าหาโคนต้นไม้ที่ประกอบด้วยคุณ ๑๐ ประการ
ในข้อนั้น คุณ ๑๐ ประการมีดังต่อไปนี้ มีความยุ่งยากน้อยเป็นคุณข้อที่ ๑ เพราะ
เพียงแต่เข้าไปเท่านั้นก็อยู่ที่นั่นได้ เพราะฉะนั้นจึงไม่ต้องดูแลรักษา เป็นคุณ
ข้อที่ ๒ ก็ที่นั่น จะหัดกวาดก็ตาม ไม่ปิดกวาดก็ตาม ก็ใช้สอยได้อย่างสบาย
เหมือนกัน การที่ไม่ต้องบากบั่นนัก เป็นคุณข้อที่ ๓ ที่นั่น ปกปิดความนินทา

ไม่ได้ เพราะเมื่อคนทำความชั่วในที่นั่งย่อมละอาย เพราะฉะนั้น การปกปิด
ความนินทาไม่ได้ เป็นคุณข้อที่ ๘ โคนไม้เหมือนกับอยู่ในที่กลางแจ้ง ย่อม
ไม่ยั้งร่างกายให้อึดอัด เพราะฉะนั้นการที่ร่างกายไม่อึดอัดจึงเป็นคุณข้อ ๕
ไม่มีการต้องทำการหวงแหนไว้ เป็นคุณข้อที่ ๖ ห้ามเสียได้ซึ่งความอาลัยใน
บ้านเรือน เป็นคุณข้อที่ ๗ ไม่มีการที่จะต้องพูดว่า เราจักปิดกวาดเช็ดถู
พวกท่านจงออกไป แล้วก็ไล่ไปเหมือนในเรือนที่ทั่วไปแก่คนหมู่มาก เป็น
คุณข้อที่ ๘ ผู้ผู้ที่ได้รับความเอิบอ้อมใจ เป็นคุณข้อที่ ๙ ไม่ต้องอาลัยอาวรณ์
เพราะเสนาสนะคือโคนต้นไม้หาได้ง่ายไม่ว่าจะไปที่ไหน เป็นคุณข้อที่ ๑๐.
พระมหาสัตว์เห็นคุณ ๑๐ อย่างเหล่านั้น จึงกล่าวว่า เราเข้าอาศัยโคนต้นไม้
ดังนี้. พระมหาสัตว์กำหนดเหตุมีประมาณเท่านี้เหล่านั้นแล้ว วันรุ่งขึ้นก็เข้าไป
เพื่อศึกษา. ครั้งนั้น พวกมนุษย์ในบ้านที่ท่านไปถึงได้ถวายศึกษาด้วยความ
อุตสาหะใหญ่ ท่านทำกิจเสร็จแล้วมายังอาศรม นั่งลงแล้วคิดว่า เราบวช
ด้วยคิดว่าเราจะไม่ได้อาหารก็หาไม่ ธรรมดาว่าอาหารที่อร่อยนี้ย่อมยังความ
เมาด้วยอำนาจมานะและความเมาในความเป็นบุรุษให้เจริญ และที่สุดแห่งทุกข์
อันมีอาหารเป็นมูลไม่มี ถ้ากระไรเราพึงเลิกละอาหารที่เกิดจากข้าวที่เขากวน
และปลุก บริโภคผลไม้ที่หล่นเองดังนี้. จำเดิมแต่นั้นท่านกระทำอย่างนั้น
พวกเพียรพยายามอยู่ในภายในสัปดาห์หนึ่ง ทำให้สมบัติ ๘ และอภิญญา ๕
เกิดขึ้นได้แล้ว. เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า

เราเลิกละข้าวที่หวานที่ปลุกโดยเด็ดขาด มา
บริโภคผลไม้ที่หล่นเอง ที่สมบูรณ์ด้วยคุณเป็นอันมาก
เราเริ่มตั้งความเพียรในการนั่ง การยืน และการเดิน
จงกรมที่โคนต้นไม้ในภายในสัปดาห์หนึ่ง ก็ได้
บรรลุลอภิญญาพละ ดังนี้.

เมื่อสุเมธดาบสบรรลุอุกฤษฏาผลอย่างนี้แล้ว ให้เวลาว่างไปด้วยสุขอันเกิดจากสมาบัติ พระศาสดาทรงพระนามว่าที่ปังกร เสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว ในการถือปฏิสนธิ การอุบัติขึ้น การตรัสรู้และการประกาศพระธรรมจักร โลกธาตุหมื่นหนึ่งแม่ทั้งสิ้นห้วนไหวสั่นสะเทือนร้องลั่นไปหมด บุรพนิมิต ๓๒ ประการปรากฏขึ้นแล้ว. สุเมธบัณฑิตให้เวลาว่างเลยไปด้วยสุขอันเกิดแต่สมาบัติ ไม่ได้ยินเสียงนั้นเลย ทั้งไม่ได้เห็นนิมิตแม่เหล่านั้นด้วย. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

เมื่อเราบรรลุความสำเร็จในศาสนาเป็นผู้มีความ

ชำนาญชาญอย่างนี้ พระชินเจ้าผู้เป็นโลกนายกทรงพระนามว่าที่ปังกร เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว เมื่อพระองค์ทรงถือกำเนิด เสด็จอุบัติขึ้น ตรัสรู้ แสดงพระธรรมเทศนา เราเฝ้าอยู่ด้วยความยินดีในฉาน มิได้เห็นนิมิตทั้ง ๔ เลย.

ในกาลนั้นพระทศพลทรงพระนามว่าที่ปังกร มีพระจีณาสพลีแสนห้อมล้อมแล้ว เสด็จจาริกไปตามลำดับเสด็จถึงนครชื่อรัมมกะ เสด็จประทับ ณ สุทัสนมหาวิหาร. พวกชาวรัมมกนครได้กล่าวว่า ได้ยินว่าพระพุทธรเจ้าทรงพระนามว่าที่ปังกร ผู้เป็นใหญ่กว่าสนณะ ทรงบรรลุอุกฤษฏาผลอย่างยิ่ง ทรงประกาศพระธรรมจักรอันบรรพ เสด็จจาริกไปโดยลำดับ เสด็จถึงรัมมกนครแล้ว เสด็จประทับอยู่ที่สุทัสนมหาวิหาร ต่างพากันถือเกศมีเนยใสและเนยข้นเป็นนี้ และผ้าเครื่องนุ่งห่ม มีมือถือของหอมและดอกไม้เป็นต้น พระพุทธรธรรม พระสงฆ์อยู่ ณ ที่ใด ก็หลั่งไหลพากันติดตามไป ณ ที่นั้น ๆ เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วถวายบังคม บูชาด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้นแล้ว ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ฟังพระธรรมเทศนาแล้วทูลนิมนต์เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น

๑. บางแห่งเป็นรัมมนคร

พากัน ลุกจากที่นั่งแล้วหลีกไป. ในวันรุ่งขึ้นต่างพากันตระเตรียมมหาทานประดับ
ประดานคร ตกแต่งหนทางที่จะเสด็จมาของพระทศพล ในที่มีน้ำเซาะก็เอา
ดินถมทำพื้นที่ดินให้ราบเสมอ โรอยทรายอันมีสีดั่งแผ่นเงิน โปรยปรายข้าว
ตอกและดอกไม้ ปักธงชายและธงแผ่นผ้าพร้อมด้วยผ้าข้อมสีต่าง ๆ ตั้งต้น
กล้วยและหม่อนน้ำเต็มด้วยดอกไม้เรียงรายเป็นแถว. ในกาลนั้นสุเมธดาบสเหาะ
จากอาศรมบทของตน มาโดยทางอากาศ เบื้องบนของพวกมนุษย์เหล่านั้น
เห็นพวกเขาว่าเรงยินดีกันคิดว่า มีเหตุอะไรกันหนอ จึงลงจากอากาศขึ้น ณ
ที่ควรข้างหนึ่ง ถามพวกเขาว่า ท่านผู้เจริญ พวกท่านพากันประดับ ประดา
ทางนี้เพื่อใคร ดังนี้ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า

พวกมนุษย์มีใจยินดีนิมนต์พระตถาคต ในเขต

**แดนแห่งปัจฉิมประเทศแล้ว พากันชำระสะสางทาง
เสด็จดำเนินมาของพระองค์ สมัยนั้นเราออกไปจาก
อาศรมของตน สะบัดผ้าเปลือกไม้ไปมาแล้ว ที่นั่นก็
เหาะไปทางอากาศ.**

**เราเห็นชนต่างเกิดความดีใจ ต่างยินดีร่าเริง ต่าง
ปราโมทย์ จึงลงจากท้องฟ้าไปตามพวกมนุษย์ทันทีว่า
มหาชนยินดีร่าเริงปราโมทย์ เกิดความดีใจ พวกเขา
ชำระสะสางถนนหนทางเพื่อใคร.**

พวกมนุษย์จึงเรียนว่า ข้าแต่ท่านสุเมธผู้เจริญ ท่านไม่ทราบอะไร พระ-
ทศพลที่ปึงกรทรงบรรลุลุสัสมโพธิญาณแล้ว ประกาศพระธรรมจักรอันประเสริฐ
เสด็จจาริกมาถึงนครของพวกเราแล้ว เสด็จพำนักที่สุทสนมหาวิหาร พวกเรา
นิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นมา จึงตกแต่งทางนี้ ที่จะเป็นที่เสด็จมา
ของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าพระองค์นั้น. สุเมธดาบสคิดว่ แม้เพียงคำประกาศ

ว่า พระพุทธเจ้า ก็หาได้ยากในโลก จะป่วยกล่าวไปไยถึงการอุบัติขึ้นแห่งพระ-
พุทธเจ้า แม้เราก็คงจะร่วมกับมนุษย์เหล่านั้นตกแต่งทางเพื่อพระทศพลด้วย.
ท่านจึงกล่าวกะพวกมนุษย์เหล่านั้นว่า ท่านผู้เจริญ ถ้าพวกท่านตกแต่งทางนี้เพื่อ
พระพุทธเจ้า ขอจงให้โอกาสส่วนหนึ่งแก่เราบ้าง แม้เราก็จักตกแต่งทางเพื่อ
พระทศพลพร้อมกับพวกท่าน พวกเขาก็อธิษฐานว่า ดีแล้ว ต่างรู้ว่า สุเมธ-
ดาบสมิถุทธิ์ จึงกำหนดที่ว่างซึ่งมีน้ำเซาะให้กล่าวว่า ท่านจงแต่งที่นี้เถิด แล้ว
มอบให้ไป สุเมธดาบสยึดเอาปิตีซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์คิดว่า เราสามารถ
จะตกแต่งที่ว่างนี้ด้วยฤทธิ์ได้ แต่เมื่อเรตกแต่งเช่นนี้ ใจก็จะไม่ยินดีนัก วัน
นี้เราควรจะกระทำการรับใช้ด้วยกาย ดังนี้แล้ว ขนดินมาเทลงในที่ว่างนั้น.
เมื่อที่ว่างแห่งนั้น ยังตกแต่งไม่เสร็จเลย พระทศพลที่ปิงกร มีพระจีณาสพผู้ได้
อภิญา ๖ มีอานุภาพมาก สีเสณรูปหอมล้อม เมื่อเหล่าเทวดาบูชาอยู่ด้วยของ
หอมและดอกไม้ทิพย์ เมื่อสังกิตบรรเลงอยู่ เมื่อเหล่ามนุษย์บูชาอยู่ด้วยของ
หอมและดอกไม้ เสด็จเอื้องกรายบนพินมโนลีลา ด้วยพระพุทธลีลาอันหาที่สุดมิ
ได้ ประคจราชสีห์ เสด็จดำเนินนาสู่ทางที่ตกแต่งประดับประดาแล้วนั้น.
สุเมธดาบสลิ้มตาทั้งสองขึ้นมองดูพระวรกายของพระทศพลผู้เสด็จดำเนินมาตาม
ทางที่ตกแต่งแล้ว ซึ่งถึงความเลิศด้วยพระรูปโฉม ประดับด้วยพระมหาปุริส-
ลักษณะ ๓๒ ประการ สวยงามด้วยพระอนุพยัญชนะ (ลักษณะส่วนประกอบ)
๘๐ ประการ แวดวงด้วยแสงสว่างมีประมาณวาหนึ่ง เปล่งพระพุทธรัศมีหนา
ทึบมีสี ๖ ประการออกนาดูประหนึ่งสายฟ้าหลายหลาก ในพื้นที่องฟ้ามีสีจุกแก้ว
มณี ฉายแสงแปลบปลาบอยู่ไปมาและเป็นคู่ ๆ กัน จึงคิดว่า วันนี้เราควร
กระทำการบริจาคชีวิตแด่พระทศพล เพราะฉะนั้น ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่า
ได้ทรงเหยียบเปือกตม แต่จงทรงย่ำหลังของเรา เสด็จพร้อมกับพระจีณาสพ
สีเสณเหมือนทรงเหยียบสะพานแก้วมณีเถิด ข้อนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อ

ความสุขแก่เราตลอดกาลนาน ดังนี้แล้วแก้วมออก ลาดหนังสือ ชฎาและผ้า เปลือกไม้วางลงบนเปือกตม ซึ่งมีสีดำ อนบนหลังเปือกตมเหมือนสะพานแผ่น แก้วมณี เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า

พวกมนุษย์เหล่านั้น ถูกเราถามแล้วยืนยันว่า พระพุทธเจ้าผู้ยอดเยี่ยมเป็นพระชินะเป็นพระโลกนายก ทรงพระนามว่า ทีปังกร เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก พวกเขาแล้วถากถนนหนทางเพื่อพระองค์ ปิติเกิดขึ้น แล้วแก่เราทันใดเพราะได้ฟังคำว่า พุทโธ เราเมื่อกล่าว อยู่ว่า พุทโธ พุทโธ ก็ได้เสวยโสมนัสแล้ว เรายืน อยู่ในที่นั้นยินดี มีใจเกิดความสังเวชจึงคิดว่า เราจัก ปลุกพืชไว้ในที่นั้น ขณะอย่าได้ล่วงเลยเราไปเสียเปล่า ข้าพวกท่านจะแผ้วถางหนทางเพื่อพระพุทธเจ้า ก็จง ให้ที่ว่างแห่งหนึ่งแก่เรา แม้เราก็จักแผ้วถาง ถนนหนทางที่นั้น พวกเขาได้ให้ที่ว่างแก่เราเพื่อจะแผ้วถางทาง.

เวลานั้นเรากำลังคิดอยู่ว่า พุทโธ พุทโธ แผ้ว ถางทาง เมื่อที่ว่างของเราทำไม่เสร็จ พระมหามุนี ทีปังกรผู้เป็นพระชินเจ้า พร้อมกับพระจีณาสพลีแสน ได้อภิพญา ๖ ผู้คงที่ปราศจากมลทินเสด็จดำเนินมา ทางนั้น การต้อนรับต่างๆ ก็มีขึ้น กลองมากมาย บรรเลงขึ้น เหล่าคนและเทวดาล้วนร่าเริง ต่างทำ เสียงสาธุการลั่นไปทั่ว เหล่าเทวดาเห็นพวกมนุษย์และ แม้เหล่ามนุษย์ก็เห็นเทวดา แม้ทั้งสองพวกนั้นต่าง

พระองค์อัญชลีเดินตามพระตถาคตไป เหล่าเทวดาที่
เหาะมาทางอากาศก็โรยปรายดอกมณฑารพ ดอกบัว
หลวง ดอกปาริฉัตรอันเป็นทิพย์ไปทั่วทุกทิศ เหล่าคน
ที่อยู่บนพื้นดินต่างก็ชูดอกจำปา ดอก (สัตตชะ) ดอก
กระทุ่ม ดอกกาละทิง ดอกบุญนาค ดอกการะเกดไปทั่ว
ทุกทิศ เราแก้ผมออก เปลื้องผ้าเปลือกไม้และหนัง
เสื่อ ในที่นั้นลาดลงบนเปือกตมนอนคว่ำหน้า พระ
พุทธเจ้าพร้อมด้วยศิษย์จึงทรงเหยียบเราเสด็จไป อย่า
ได้เหยียบบนเปือกตมเลย ข้อนั้นจักเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์แก่เรา ดังนี้.

สุเมธดาบสนั้นนอนบนหลังเปือกตมนั้นแล ลืมตาทั้งสองเห็นพระ-
พุทธสิริของพระทศพลที่ปึงกรจึงคิดว่า ถ้าเราพึงต้องการ ก็พึงเผากิเลสทั้งปวง
หมดแล้วเป็นพระสงฆ์นวกะเข้าไปสู่รัชมกนครได้ แต่เราไม่มีกิจด้วยการเผากิเลส
ด้วยเพศที่ใครไม่รู้จักแล้วบรรลุนิพพาน ถ้ากระไรเราพึงเป็นดังพระทศพล
ที่ปึงกรบรรลुพระอภิธรรมโพธิญาณอย่างสูงยิ่งแล้วขึ้นสู่ธรรมนาวา ใ้ห้มหาชนข้าม
สงสารสาครได้แล้วปรินิพพานภายหลัง ข้อนี้สมควรแก่เรา ดังนี้แล้ว ต่อจาก
นั้น ประมวลธรรม ๘ ประการกระทำความปรารถนาอย่างยิ่งใหญ่เพื่อความเป็น
พระพุทธเจ้าแล้วนอนลง. เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า

เมื่อเรานอนบนแผ่นดินได้มีความคิดอย่างนี้ว่า
วันนี้เราเมื่อปรารถนาอยู่ที่พึงเผากิเลสของเราได้ จะมี
ประโยชน์ อะไรแก่เราเล่าด้วยการทำให้แจ้งธรรมในที่
นี้ด้วยเพศที่ใคร ๆ ไม่รู้จัก เราบรรลुพระสัพพัญญุต-

ญาณจักเป็นพระพุทธเจ้าในโลกพร้อมทั้งเทวโลก จะ
มีประโยชน์อะไรแก่เราด้วยลูกผู้ชาย ผู้มีรูปร่างแข็งแรง
แรงนี้ข้ามฝั่งไปคนเดียว เราบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ
แล้วจักให้มนุษย์พร้อมทั้งเทวดาข้ามฝั่ง ด้วยการกระทำ
อันยิ่งใหญ่ของเรา ด้วยลูกผู้ชายผู้มีรูปร่างแข็งแรง
นี้ เราบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว จะให้เหล่าชน
มากมายข้ามฝั่ง เราตัดกระแสน้ำคือสังสาร ทำลาย
ภพทั้งสามแล้ว ขึ้นสู่ธรรมนาва จักให้มนุษย์พร้อม
ทั้งเทวดาข้ามฝั่ง ดังนี้.

ก็เมื่อบุคคลปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าอยู่ ความปรารถนาที่ยิ่ง
ใหญ่จะสำเร็จได้เพราะประมวลมาซึ่งธรรม ๘ ประการ คือความเป็นมนุษย์ ๑
ความถึงพร้อมด้วยเพศ ๑ เหตุ ๑ การเห็นพระศาสดา ๑ การบรรพชา ๑ การ
สมบรูณ์ด้วยคุณ ๑ การกระทำยิ่งใหญ่ ๑ ความพอใจ ๑.

จริงอยู่ เมื่อบุคคลดำรงอยู่ในภาวะแห่งความเป็นมนุษย์นั้นแหละ
ปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้า ความปรารถนาย่อมสำเร็จ ความปรารถนา
ของนาค ครุฑหรือเทวดาหาสำเร็จไม่ แม้ในภาวะแห่งความเป็นมนุษย์เมื่อเขา
ดำรงอยู่ในเพศบุรุษเท่านั้นความปรารถนาจึงจะสำเร็จ ความปรารถนาของหญิง
หรือบัณฑิตกะระเทยและอุกโตพยัญชนก ก็หาสำเร็จไม่ แม้สำหรับบุรุษความ
ปรารถนาของผู้สมบรูณ์ด้วยเหตุที่จะบรรลุอรหัต แม้ในอัตรภาพนั้นเท่านั้นจึง
จะสำเร็จได้ นอกนี้หาสำเร็จไม่ แม้สำหรับผู้ที่สมบรูณ์ด้วยเหตุถ้าเมื่อปรารถนา
ในสำนักของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ความปรารถนาจึงจะสำเร็จ เมื่อพระพุทธ
เจ้าปรินิพพานแล้ว เมื่อปรารถนาในที่ใกล้เจดีย์หรือที่โคนต้นโพธิ์ ก็หา
สำเร็จไม่ แม้เมื่อปรารถนาในสำนักของพระพุทธเจ้า ความปรารถนาของผู้ที่

ดำรงอยู่ในเพศบรรพชิตเท่านั้นจึงจะสำเร็จ ผู้ที่ดำรงอยู่ในเพศภฤหัสถ์หาสำเร็จไม่ แม้ผู้เป็นบรรพชิต ความปรารถนาของผู้ที่ได้้อภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ เท่านั้นจึงจะสำเร็จ ผู้ที่เว้นจากคุณสมบัตินี้ นอกนี้หาสำเร็จไม่ แม้ผู้ที่สมบูรณ์ด้วยคุณแล้วก็ตาม ความปรารถนาของผู้ที่ได้กระทำการบริจาควิตชีวิตของตนแด่พระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยการกระทำอันยิ่งใหญ่เท่านั้น จึงจะสำเร็จของตนนอกนี้หาสำเร็จไม่ แม้ผู้ที่จะสมบูรณ์ด้วยการกระทำอันยิ่งใหญ่แล้วยังจะต้องมีฉันทะอันใหญ่หลวง อุตสาหะ ความพยายามและการแสวงหาอันใหญ่เพื่อประโยชน์แก่ธรรมที่กระทำให้เป็นพระพุทธเจ้าอีก ความปรารถนาจึงจะสำเร็จ คนอื่นนอกจากนี้หาสำเร็จไม่.

ในข้อที่ฉันทะจะต้องยิ่งใหญ่เท่านั้น มีข้ออุปมาดังต่อไปนี้. ก็ถ้าจะพึงเป็นไปอย่างนี้ว่า ผู้ใดสามารถที่จะใช้กำลังแขนของตนข้ามห้วงแห่งจักรวาลทั้งสิ้นที่เป็นน้ำผืนเดียวกันหมดแล้วถึงฝั่งได้ ผู้นั้นย่อมบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าได้ หรือว่า ผู้ใดเดินด้วยเท้าสามารถที่จะเหยียบย่ำห้วงแห่งจักรวาลทั้งสิ้นที่ปกคลุมด้วยกอไผ่แล้วถึงฝั่งได้ ผู้นั้นย่อมบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าได้ หรือว่าผู้ใดปักดาบทั้งหลายลงแล้วเอาเท้าเหยียบย่ำห้วงแห่งจักรวาลทั้งสิ้นซึ่งเต็มไปด้วยฝักดาบสามารถที่จะถึงฝั่งได้ ผู้นั้นย่อมบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าได้ หรือว่าผู้ใดเอาเท้าย่ำห้วงแห่งจักรวาลทั้งสิ้น ซึ่งเต็มไปด้วยถ่านมิเปลวเพลิงลุกโชนช่วงสามารถที่จะถึงฝั่งได้ ผู้นั้นย่อมได้บรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าได้. ผู้ใดไม่สำคัญเหตุเหล่านั้นแม้เหตุหนึ่งว่าเป็นของที่คนทำได้ยาก คิดแต่ว่าเราจักข้ามหรือไปถือเอาซึ่งฝั่งข้างหนึ่งจนได้ ดังนี้ เขาผู้นั้นจัดว่าเป็นผู้ประกอบด้วยฉันทะอุตสาหะความพยายามและการแสวงหาอันใหญ่ ความปรารถนาของเขา ย่อมสำเร็จ คนนอกนี้หาสำเร็จไม่. ก็สุเมธดาบสแม้จะประมวลธรรมทั้ง ๘ ประการเหล่านั้นได้แล้ว ยังการทำความปรารถนาอย่างยิ่งใหญ่ เพื่อความเป็น

พระพุทธเจ้าแล้วนอนลง. ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่าทีปังกรเสด็จ
มาประทับยืนที่เบื้องศีรษะของสุเมธดาบส ทรงลื้มพระเนตรทั้งสองอันสมบูรณ์
ด้วยประสาทมีวรัณะ ๕ ชนิด ประหนึ่งว่า เปิดอยู่ซึ่งสี่หัตถ์จรแก้วมณี ทอด
พระเนตรเห็นสุเมธดาบสนอนบนหลังเปือกตมทรงดำริว่า ดาบสนี้กระทำความ
ปรารถนาอย่างยิ่งใหญ่เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าความปรารถนาของเขาจักสำเร็จ
หรือไม่หนอ ทรงส่งพระอนาคตังศญาณใคร่ครวญอยู่ ทรงทราบว่า ล่วงสี่อสง-
ไขยยิ่งด้วยแสนกัปนับแต่นี้ เขาก็ได้เป็นพระพุทธเจ้านามว่าโคดม ยังประทับ
ยืนอยู่นั้นแหละทรงพยากรณ์แล้วด้วยตรัสว่า พวกท่านจงดาบสผู้มีตบะสูงนี้ ซึ่ง
นอนอยู่บนหลังเปือกตม. ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า เห็นแล้วพระเจ้าข้า จึงตรัสว่า
ดาบสนี้กระทำความปรารถนาอย่างใหญ่ เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า นอนแล้ว
ความปรารถนาของเขาจักสำเร็จ ในที่สุดแห่งสี่อสงไขยยิ่งด้วยแสนกัปนับแต่นี้
เขาก็ได้เป็นพระพุทธเจ้านามว่าโคดม ก็ในอรรถภาพนั้น ของเขา นครนามว่า
กบิลพัสดุ์จักเป็นที่อยู่อาศัย พระเทวีทรงพระนามว่ามาयाเป็นพระมารดา พระ-
ราชาทรงพระนามว่าสุทโธทนะเป็นพระราชบิดา พระเถระชื่ออุปติสสะเป็น
อัครสาวก พระเถระชื่อโกณฑิยะเป็นอัครสาวกที่สอง พุทธอุปฐากชื่ออานนท์ พระ
เถรีนามว่าเขมาเป็นอัครสาวิกา พระเถรีนามว่าอุบลวรรณาเป็นอัครสาวิกาที่สอง
เขามีญาณแก่กล้าแล้ว ออกมหาภิเนษกรรมตั้งความเพียรอย่างใหญ่ รับข้าว
ปายาสที่โคนต้นไม้ ไทร เสวยที่ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ขึ้นสู่โพธิมณฑลจักตรัสรู้ที่
โคนต้นอัสสตัดพฤกษ์ ดังนี้ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ทีปังกร ผู้ทรงรู้แจ้ง
ซึ่งโลก ผู้ทรงรับเครื่องบูชา ประทับยืน ณ เบื้องศีรษะ
ได้ตรัสคำนี้กระเราว่า พวกท่านจงดูดาบสผู้เป็นขฤิณผู้มี
ตบะสูงนี้ เขาก็ได้เป็นพระพุทธเจ้าในโลกในกัปที่นับ

ไม่ล้วนแต่กับนี้ เขาเป็นตถาคตจะออกจากนครชื่อ
กบิลพัสดุ์ อันนารีนรมย์ ตั้งความเพียร กระทำพุทธ-
กิริยา นั่งที่โคนต้นขอชบาลนี้โครชประคองข้าวปายาส
ไปยังแม่น้ำเนรัญชราในที่นั้น พระชินเจ้าพระองค์นั้น
ทรงถือข้าวปายาสไปที่ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เสด็จถึงโคน
ต้นโพธิ์โดยทางที่เขาแต่งไว้ดีแล้ว ลำดับนั้นพระสัม-
พุทธเจ้าผู้ทรงมีพระยศใหญ่มีมีไครยิ่งกว่ากระทำประ-
ทักษิณโพธิมณฑลแล้ว จักตรัสรู้ที่โคนต้นโพธิ์ พระ-
มารดาผู้เป็นชนนีของเขาจักมีนามว่า มายา พระบิดาจัก
มีนามว่าสุทโธทนะ เขาจักมีนามว่า โคดม พระโกลิตะ
และอุปลิสสะจักเป็นอัครสาวก ผู้หาอาสวะมิได้ปราศ
จากราคะแก้ว มีจิตอันสงบตั้งมั่น. อุปฐากนามว่า
อานันทจักเป็นอุปฐากพระชินเจ้านั้น. นางเขมาและ
นางอุบลวรรณาจักเป็นอัครสาวิกา ผู้หาอาสวะมิได้
ปราศราคะแล้ว มีจิตสงบตั้งมั่น. ต้นไม้ที่ตรัสรู้ของ
พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น จักเรียกกันว่า อัสดัตถพฤกษ์
ดังนี้.

สุเมธดาบสได้บังเกิดโสมนัสว่า นัยว่าความปรารถนาของเราจักสำเร็จ
ดังนี้ มหาชนได้ฟังพระดำรัสของพระทศพลที่ปึงกรแล้วต่างได้พากันรำเรงยินดี
ว่า นัยว่าสุเมธดาบสเป็นพีชแห่งพระพุทธเจ้า เป็นหน่อแห่งพระพุทธเจ้าและ
พวกเขาเหล่านั้นก็ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ธรรมดาว่าบุรุษเมื่อจะข้ามแม่น้ำ ไม่
สามารถข้ามโดยทำโดยตรงได้ ย่อมข้ามโดยทำข้างใต้ฉันใด แม้พวกเราก็
ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อไม่ได้มรรคและผลในศาสนาของพระทศพลที่ปึงกร ใน
กาลใดในอนาคตท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า ในกาลนั้นพวกเราพึงสามารถกระทำ

ให้แจ้งซึ่งมรรคและผลในที่ต่อหน้าของท่านดังนี้ ต่างพากันตั้งความปรารถนาไว้
แม้พระทศพลที่ปึงกรทรงสรรเสริญพระโพธิสัตว์ ทรงบูชาด้วยดอกไม้ ๘ กำมือ
ทรงกระทำประทักษิณแล้วเสด็จหลีกไป แม้พระจีณาสพณบได้สี่แสนต่างก็พา
กันบูชาพระโพธิสัตว์ ด้วยของหอมและพวงดอกไม้ กระทำประทักษิณแล้ว
หลีกไป พระโพธิสัตว์ลุกขึ้นจากที่นอนในเวลาที่ยกขี้ปรงหลีกไปแล้ว คิดว่า
เราจักตรวจตราดูบารมีทั้งหลาย ดังนี้ จึงนั่งขัดสมาธิบนที่สุดของกองดอกไม้
เมื่อพระโพธิสัตว์นั่งแล้วอย่างนี้ เทวดาในหมื่นจักรวาลทั้งสิ้นได้ให้สาธุการ
กล่าวว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าสุเมธดาบสในเวลาที่ยกขี้ปรงหลีกไปแล้ว
นั่งขัดสมาธิด้วยคิดว่า เราจักตรวจตราดูบารมีทั้งหลาย ชื่อว่าบุรพนิมิตเหล่าใด
จะปรากฏ บุรพนิมิตเหล่านั้นแม้ทั้งหมดปรากฏแจ่มแจ้งแล้วในวันนี้ ท่าน
จักเป็นพระพุทธเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย พวกเรารู้ชื่อนั้น นิมิตเหล่านี้ปรากฏ
แก่ผู้ใด ผู้นั้นจะเป็นพระพุทธเจ้าโดยส่วนเดียว ท่านจงระคองความเพียร
ของตนให้มั่นดังนี้ กล่าวสรรเสริญพระโพธิสัตว์ ด้วยคำสรรเสริญนานาประการ.
เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า

คนและเทวดาได้ฟังคำนี้ ของพระพุทธเจ้าผู้หา

ผู้เสมอมิได้ ผู้ทรงแสวงหาคุณใหญ่ ต่างยินดีว่า ดาบส
นี้เป็นพืชและเป็นหน่อพระพุทธเจ้า เสี่ยงให้ร้องดัง
ลั่นไป มนุษย์พร้อมเทวดาในหมื่นโลกธาตุ ต่างปรบมือ
หัวเราะว่า ต่างระคองอัญชลินมัสการ ถ้าพวกเรา
จักพลาดศาสนาของพระโลกนาถ ก็จักอยู่เฉพาะหน้า
ท่านผู้นี้ในกาลไกลในอนาคต มนุษย์เมื่อจะข้ามฝั่ง
พลาดท่าที่ตั้งอยู่เฉพาะหน้าก็จะถือเอาทำข้างใต้ข้ามแม่-
น้ำใหญ่ต่อไปได้ฉันใด พวกเราแม้ทั้งหมดก็ฉันนั้น

เหมือนกัน ถ้าพื้นพระชินเจ้านี้ไปก็จักอยู่เฉพาะหน้า
ท่านผู้นี้ในกาลไกลในอนาคต พระพุทธเจ้าทรงพระ
นามว่า ที่ปังกร ผู้ทรงรู้แจ้งโลก ผู้ทรงรับเครื่องบูชา
ทรงกำหนดกรรมของเราไว้แล้ว จึงทรงยกพระบาท
เบื้องขวาเสด็จไป พระสาวกผู้เป็นพระชินบุตรเหล่า
ใดได้มีอยู่ในที่นั้น เหล่านั้นทั้งหมดได้ทำประทักษิณ
เรา. คน นาค คนธรรพ์ ต่างก็กราบไหว้แล้วหลีกไป
เมื่อพระโลกนายกพร้อมด้วยพระสงฆ์ลวงทัศนวิสัย
ของเราแล้ว มีจิตยินดีและร่าเริง เราจึงลุกขึ้นจาก
อาสนะในบัดนั้น ครั้งนั้นเราสบายใจด้วยความสุข
บันเทิงใจด้วยความปรามิทย์ ท่วมพันด้วยปีติ นั่งขัด
สมาธิอยู่ ที่นั่นเรานั่งขัดสมาธิแล้วคิดได้ดังนี้ว่า เรา
เป็นผู้ชำนาญในฌาน ถึงความเต็มเปี่ยมในอภิญญาแล้ว
ในโลกตั้งพันฤๅษีที่เสมอกับเราไม่มี เราไม่มีใครเสมอ
ในฤทธิธรรม จึงได้ความสุขเช่นนี้ ในการนั่งขัด
สมาธิของเราเทวดาและมนุษย์ผู้อาศัยอยู่ในหมื่นจักร-
วาลต่างเปล่งเสียงบรรลือลั่นว่า ท่านจักเป็นพระพุทธ
เจ้าแน่นอน นิมิตใดจะปรากฏในการนั่งขัดสมาธิของ
พระโพธิสัตว์ในกาลก่อนนิมิตเหล่านั้น ก็ปรากฏแล้ว
ในวันนี้. ความหนาวก็เหือดหาย ความร้อนก็ระงับ
เหล่านี้ก็ปรากฏในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า
แน่นอน โลกธาตุหมื่นหนึ่งก็ปราศจากเสียง ไม่มี
ความยุ่งเหยิง เหล่านี้ก็ปรากฏในวันนี้ ท่านจักเป็น

พระพุทธเจ้าแน่นอน พายุใหญ่ก็ไม่พัด แม่น้ำล้าคลอง
ก็ไม่ไหล เหล่านี้ปรากฏในวันนี้ ท่านจักเป็นพระ
พุทธเจ้าแน่นอน ดอกไม้ทั้งหลายที่เกิดบนบกและเกิด
ในน้ำ ทั้งหมดต่างก็บานในทันใด ดอกไม้เหล่านั้น
ทั้งหมดก็ผลิตผลในวันนี้ รัตนะทั้งหลายที่ตั้งอยู่ใน
อากาศและตั้งอยู่บนพื้นดิน ต่างก็ส่องแสงในทันใด
รัตนะแม้เหล่านั้น ก็ส่องแสงในวันนี้ ท่านจักเป็นพระ-
พุทธเจ้าแน่นอน คนตรีทั้งของมนุษย์และเป็นทิพย์ต่าง
บรรเลงขึ้นในทันใด แม้ทั้งสองอย่างนั้นก็จับขานขึ้น
ในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน ท้องฟ้ามี
ดอกไม้สวยงาม ก็ตกลงเป็นฝนในทันใด แม้เหล่านั้น
ก็ปรากฏในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน
มหาสมุทรก็ม้วนตัวลง โลกธาตุหนึ่งก็หวั่นไหว
แม้ทั้งสองอย่างนั้นก็ดังลั่นไปในวันนี้ ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่นอน พระอาทิตย์ก็ปราศจากเมฆ-
หมอก ดาวทั้งปวงก็มองเห็นได้ แม้เหล่านี้ ก็ปรากฏ
ในวันนี้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน น้ำพุ่ง
ประทุขึ้นจากแผ่นดินโดยที่ฝนมิได้ตกเลย วันนี้ น้ำก็
พุ่งประทุขึ้นในทันใดนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า
แน่นอน หมู่ดาวก็สว่างไสว ดาวฤกษ์ก็สว่างไสวใน
ท้องฟ้า พระจันทร์ประกอบด้วยวิสาขฤกษ์ ท่านจัก
เป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน สัตว์ที่อาศัยอยู่ในโพรง

อาศัยอยู่ในชอกเขา ต่างถือออกมาจากที่อยู่ของตน
วันนี้แม่สัตว์เหล่านี้ก็ทิ้งที่อยู่อาศัย ท่านจักเป็นพระ-
พุทธเจ้าแน่นอน ความไม่ยินดีไม่มีแก่สัตว์ทั้งหลาย
เขาต่างถือสันโดย วันนี้สัตว์แม่เหล่านั้นทั้งหมดก็ถือ
สันโดย ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน คราวนั้น
โรคทั้งหลายก็สงบระงับและความหิวก็พินาศไป วันนี้
ก็ปรากฏ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน คราวนั้น
โรคก็เบาบาง โทสะโมหะก็พินาศ กิเลสเหล่านั้น
ทั้งปวงก็ปราศจากไป ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน
คราวนั้นภัยก็ไม่มี แม้วันนี้ข้อนั้นก็ปรากฏ พวกเรา
รู้ได้ด้วยนิมิตนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน
ฐลีไม่ฟุ้งขึ้นเบื้องบน แม้วันนี้ข้อนั้นก็ปรากฏ พวก
เรารู้ได้ด้วยนิมิตนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้า
แน่นอน กลิ่นที่ไม่พึงปรารถนาก็ลอยห่างไป มีแต่กลิ่น
ทิพย์ฟุ้งไปทั่ว วันนี้แม่กลิ่นก็ฟุ้งอยู่ ท่านจักเป็น
พระพุทธเจ้าแน่นอน เหล่าเทวดาทั้งสิ้นเว้นอรุ-
พรหมก็ปรากฏ วันนี้เทวดาแม่เหล่านั้นทั้งหมดก็มอง
เห็นได้ ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน ขึ้นชื่อว่า
นรกมีเพียงใด ทั้งหมดนั้นก็เห็นได้ในทันใด แม้วันนี้
ก็ปรากฏทั้งหมด ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน
คราวนั้นฝาผนัง บานประตู แผ่นหิน ไม่เป็นเครื่อง
กีดขวางได้ แม้สิ่งเหล่านั้นวันนี้ก็กลายเป็นที่ว่างหมด
ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน การจตุติ การอุบัติ

ไม่มีในขณะนั้น วันนี้นิมิตเหล่านั้น ก็ปรากฏ ท่าน
จักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน ท่านจงประคองความ
เพียรให้มันอย่าได้ลอยกลับ จงก้าวหน้าไป แม้พวก
เรารู้ซึ้งนั้น ท่านจักเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน ดังนี้.

พระโศภิตสัตว์ได้ฟังพระดำรัสของพระทศพลที่ปึงกรและถ้อยคำของ
เทวดาในหมื่นจักรวาล เกิดความอุตสาหะโดยประมาณยิ่งขึ้นจึงคิดว่า ธรรมดา
พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีพระดำรัสไม่ว่างเปล่า ถ้อยคำของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ไม่มีเป็นอย่างอื่น เหมือนอย่างว่า ก้อนดินที่ขว้างไปในอากาศจะต้องตก สัตว์ที่
เกิดแล้ว จะต้องตาย เมื่ออรุณขึ้นพระอาทิตย์ก็ต้องขึ้น ราชสีห์ที่ออกจากถ้ำที่
อาศัยจะต้องบันลือสีหนาท หุญที่ครรภ์แก่จะต้องปลดเปลื้องภาระ [คลอด]
เป็นของแน่นอน จะต้องมีเป็นแน่แท้ฉนใด ธรรมดาพระดำรัสของพระพุทธ-
เจ้าทั้งหลาย ย่อมเป็นของแน่นอนไม่ว่างเปล่าฉนนั้น เราจักเป็นพระพุทธเจ้า
แน่ ดังนี้ เพราะเหตุฉนนท่านจึงกล่าวว่า

เราฟังพระดำรัสของพระพุทธเจ้า และของ
เทวดาในหมื่นจักรวาลทั้งสองฝ่ายแล้ว มีความร่าเริง
ยินดีเกิดปราโมทย์ จึงคิดขึ้นอย่างนี้ในคราวนั้นว่า
พระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้เป็นพระชินเจ้าไม่มีพระดำรัส
เป็นสอง มีพระดำรัสไม่ว่างเปล่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ไม่มีพระดำรัสไม่จริง เราจะเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน
ก้อนดินที่ขว้างไปในท้องฟ้าย่อมตกบนพื้นดินแน่นอน
ฉนใด พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐก็ฉนนั้น
เหมือนกัน ย่อมแน่นอนและเที่ยงตรงแม้ฉนใด พระ

คำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ก็ฉนั้นเหมือนกัน
ย่อมแน่นอนและเที่ยงตรง เมื่อถึงเวลาราตรีสิ้น พระ-
อาทิตย์ก็ขึ้นแน่นอนฉันใด พระคำรัสของพระพุทธเจ้า
ผู้ประเสริฐก็ฉนั้นเหมือนกัน ย่อมแน่นอนและเที่ยง
ตรง ราษีที่ที่ลุกขึ้นจากที่นอนจะต้องบันลือสีหนาท
แน่นอนฉันใด พระคำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
ก็ฉนั้นเหมือนกัน ย่อมแน่นอนและเที่ยงตรง สัตว์
ผู้มีกรรมจะต้องเปลื้องภาระ [หญิงผู้มีกรรมจะต้อง
ตลอด] ฉันใด พระคำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
ก็ฉนั้นเหมือนกัน ย่อมแน่นอนและเที่ยงตรง ดังนี้.

สุเมธดาบสนั้น กระทำการตกลงใจอย่างนี้ว่า เราจักเป็นพระพุทธเจ้า
แน่นอน เพื่อที่จะใคร่ครวญถึงธรรมที่กระทำให้เป็นพระพุทธเจ้า เมื่อตรวจตรา
ดูธรรมธาตุทั้งสิ้นโดยลำดับว่า ธรรมที่กระทำให้เป็นพระพุทธเจ้ามีอยู่ ณ ที่
ไหนหนอ เบื้องสูงหรือเบื้องต่ำในทิสใหญ่หรือทิสน้อย ดังนี้ ได้เห็น ทาน
บารมีข้อที่ ๑ ที่พระโพธิสัตว์แต่เก่าก่อนทั้งหลายถือปฏิบัติเป็นประจำจึงกล่าว
สอนตนอย่างนี้ว่า คุณก่อนสุเมธบัณฑิต จำเดิมแต่จะไปท่านพึงบำเพ็ญทานบารมี
ข้อแรกให้เต็ม เหมือนอย่างว่าหม้อน้ำที่คว่ำแล้วย่อมคายน้ำออกไม่เหลือไม่นำ
กลับเข้าไปอีกฉันใด แม้ท่านเมื่อไม่เหลือขลลัทธย์ ยศ บุตร ภริยาหรือ
อวัยวะใหญ่ย่อย ให้สิ่งที่เขาต้องการอยากได้ทั้งหมดแก่ผู้ขอที่มาถึงกระทำมิให้
มีส่วนเหลืออยู่จักได้นั่งที่โคนต้นโพธิ์เป็นพระพุทธเจ้าได้ดังนี้ ท่านได้อธิษฐาน
ทานบารมีข้อแรกทำให้มันแล้ว เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า

เอาเถอะเราจะเลือกเฟ้นธรรม ที่กระทำให้เป็น
พระพุทธเจ้า ทางโน้นและทางนี้ทั้งเบื้องสูงและเบื้อง

ตำ ตลอดสิบทิศ ตราบเท่าถึงธรรมชาตินี้ ครั้งนั้น
เมื่อเราเลือกเฟ้นอยู่จึงได้เห็นทานบารมีที่เป็นทางใหญ่
เป็นข้อแรก ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่แต่เก่าก่อน
ประพฤตีสืบกันมาแล้ว ท่านจงยึดทานบารมีข้อที่ ๑
นี้ทำให้มั่นก่อน จนถึงความเป็นทานบารมี หากท่าน
ปรารถนาจะบรรลุโพธิญาณ หม้อที่เต็มน้ำใครผู้ใดผู้-
หนึ่งคว่ำลงก็จะคายน้ำออกจนไม่เหลือ ไม่ยอมรักษา
ไว้ แม้ฉันใด ท่านเห็นยากไม่ว่าจะตำทราวม สูงส่ง
และปานกลาง จงให้ทานอย่าให้เหลือไว้ เหมือน
หม้อน้ำที่เขาคว่ำลงฉันนั้นเถิด ดังนี้.

ลำดับนั้น เมื่อเขาใคร่ครวญอยู่ยิ่ง ๆ ขึ้นด้วยคิดว่า ธรรมที่กระทำ
ให้เป็นพระพุทธเจ้าไม่พึงมีเพียงเท่านั้นเลย เขาได้เห็นศีลบารมีข้อที่ ๒ ได้
มีความคิดว่า คุณก่อนสุเมธบัณฑิต นับจำเดิมแต่นี้ไปท่านพึงบำเพ็ญศีลบารมีให้
เต็มเปี่ยม เหมือนอย่างว่า ธรรมคาวาเนื่อจามรีไม่เหลือวแลแม่ชีวิต รักษา
หางของตนอย่างเดียว ฉันใด จำเดิมแต่นี้แม้ท่านก็ไม่เหลือวแลแม่ชีวิต รักษา
ศีลอย่างเดียว จักเป็นพระพุทธเจ้าได้ดังนี้ เขาได้อริชฐานศีลบารมีข้อที่สอง
ทำให้มั่นแล้ว. เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า

ความจริงพุทธธรรมเหล่านี้ จักหาไม่เพียงเท่านั้นไม่

เราจักเลือกเฟ้นธรรมแม้อย่างอื่นที่เป็นเครื่องบมโพธิ-
ญาณ ครั้งนั้นเราเมื่อเลือกเฟ้นอยู่ ก็ได้เห็นศีลบารมีข้อ
๒ ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่แต่เก่าก่อนถือปฏิบัติเป็น
ประจำ ท่านจงยึดถือศีลบารมีข้อที่ ๒ นี้ กระทำให้มั่น
ก่อน จนถึงความเป็นศีลบารมี หากท่านปรารถนาจะ

บรรลุปุทธิญาณ จามรี หางคล้องติดในที่ไหนก็ตาม
ก็จะยอมตายในที่นั้น ไม่ยอมให้ทางหลุดลุ่ย ฉันท
ท่านจงบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ในภูมิทั้งสี่ จงรักษาศีล
ในกาลทุกเมื่อ เหมือนจามรีรักษาหาง ฉันทนั้นเถิด
ดังนี้.

ลำดับนั้น เมื่อเขาใคร่ครวญอยู่ยิ่ง ๆ ขึ้นด้วยคิดว่า ธรรมที่กระทำให้
เป็นพระพุทธเจ้าไม่พึงมีเพียงเท่านี้เลย เขาได้เห็นเนกขัมมบารมีข้อที่ ๓ ได้
มีความคิดว่า คู่ก่อนสุขเมธบัณฑิตนับจำเดิมแต่นี้ไป ท่านพึงบำเพ็ญเนกขัม-
มบารมีให้เต็มเปี่ยม เหมือนอย่างว่าบุรุษผู้อยู่ในเรือนจำ มิได้มีความรักใคร่ใน
เรือนจำนั้นเลย โดยที่แท้เขาขอมร่ำคาญอย่างเดียว และไม่อยากจะอยู่เลย
ฉันท แม้ท่านก็จงทำภพทั้งปวงให้เป็นเช่นกับเรือนจำ ร่ำคาญอยากจะพ้นไป
จากภพทั้งปวง มุ่งหน้าต่อการออกบวช ฉันทนั้นเหมือนกัน ท่านจักเป็นพระ-
พุทธเจ้าโดยอาการอย่างนี้ ดังนี้ เขาได้อธิษฐานเนกขัมมบารมีข้อที่สามมั่นแล้ว.
เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่

ความจริงพุทธธรรมเหล่านี้จักไม่มีอยู่เพียงเท่านี้
แน่ เราจักเลือกเฟ้นธรรมแม้เหล่าอื่นที่เป็นเครื่องบ่ม
โพธิญาณ คราวนั้นเราเมื่อเลือกเฟ้นอยู่ ก็ได้เห็นเนก-
ขัมมบารมีข้อที่ ๓ ที่ท่านผู้แสวงทาคุณใหญ่แต่เก่าก่อน
ทั้งหลายถือปฏิบัติเป็นประจำท่านจงยึดเนกขัมมบารมี
ข้อที่ ๓ นี้ กระทำให้มั่นก่อน จงถึงความเป็นเนกขัมม-
บารมี หากท่านปรารถนาจะบรรลุปุทธิญาณ บุรุษผู้
อยู่ในเรือนจำนาน ลำบากเพราะทุกข์ มิได้เกิดความ
ยินดีในที่นั้น ย่อมแสวงหาทางที่จะพ้นไปฝ่ายเดียว

ฉันใด ท่านจงเห็นภพทั้งปวงเหมือนเรือนจำ จงตั้ง
หน้ามุ่งต่อการออกบวช เพื่อพ้นจากภพ ฉันทันเถิด
ดังนี้.

ลำดับนั้น เมื่อเขาใคร่ครวญยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วยคิดว่า ธรรมที่กระทำ
ให้เป็นพระพุทธเจ้า ไม่เพียงมีเพียงเท่านั้นเลย เขาได้เห็นปัญญาบารมีข้อที่ ๔
ได้มีความคิดว่า คุณก่อนสุเมธบัณฑิต นับจำเดิมแต่นี้ไปท่านพึงบำเพ็ญปัญญา
บารมีให้บริบูรณ์ ท่านอย่าได้เว้นใคร ๆ เลยไม่ว่าจะเป็นคนชั้นเลว ชั้นปาน-
กลางและชั้นสูง พึงเข้าไปหาบัณฑิตทุกคนแล้วถามปัญหา เหมือนอย่างว่า
ภิกษุผู้เที่ยวไปบิณฑบาตมิได้เว้นตระกูลไร ๆ ในบรรดาตระกูลที่แตกต่างกันมี
ตระกูลชั้นต่ำเป็นต้น เที่ยวไปบิณฑบาตตามลำดับย่อมได้อาหารพอเลี้ยงชีพโดย
พลัน ฉันทัน. แม้ท่านก็เข้าไปหาบัณฑิตแล้วได้ถามอยู่ จักเป็นพระพุทธเจ้าได้
ฉันทัน ดังนี้ เขาได้อธิษฐานกระทำปัญญาบารมีข้อที่ ๔ ให้มั่น. เพราะเหตุ
นั้น ท่านจึงกล่าวว่า

ก็พุทธธรรมเหล่านี้จักไม่มีเพียงเท่านั้นแน่ เราจัก
เลือกเฟ้นธรรมแม้เหล่าอื่นที่ปมโพธิญาณอีก ในกาล
นั้นเราเมื่อเลือกเฟ้นอยู่ ก็ได้เห็นปัญญาบารมีข้อที่ ๔
ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่แต่ครั้งเก่าก่อน ทั้งหลายถือ
ปฏิบัติเป็นประจำ ท่านจงยึดปัญญาบารมีข้อที่ ๔ นี้
กระทำให้มั่นก่อน จงถึงความเป็นปัญญาบารมี หาก
ท่านปรารถนาที่จะบรรลุโพธิญาณ ภิกษุเมื่อขอเขาไม่
เว้นตระกูลสูงปานกลางและต่ำย่อมได้ภิกษาพอเลี้ยงชีพ
โดยอาการอย่างนี้ ฉันทัน ท่านเมื่อไต่ถามชนผู้รู้ตลอด
กาลทุกเมื่อ ถึงความเป็นปัญญาบารมีจักบรรลุสัมโพธิ
ญาณได้ ดังนี้.

ลำดับนั้น เมื่อเขาใคร่ครวญยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วยคิดว่า ธรรมที่กระทำ ให้เป็นพระพุทธเจ้า ไม่พึงมีเพียงเท่านั้นเลย เขาได้เห็นวิริยบารมีข้อที่ ๕ ได้มีความคิดว่า คู่ก่อนสุเมธบัณฑิต นับจำเดิมแต่นี้ไปท่านพึงบำเพ็ญวิริยบารมีให้เต็มเปี่ยม เหมือนอย่างว่าราชสีห์พระยามฤคเษลเป็นสัตว์มีความเพียร มั่นในทุกอิริยาบถ ฉันทใด แม้ท่านเมื่อเป็นผู้มีความเพียรนั้น มีความเพียร ไม่ย่อหย่อน จักเป็นพระพุทธเจ้าได้ เขาได้อธิษฐานวิริยบารมีข้อที่ ๕ กระทำ ให้มันแล้ว. เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่

ความจริงพุทธธรรมเหล่านี้จักไม่มีอยู่เพียงเท่านั้น
เลย เราจักเลือกเฟ้นธรรมแม่เหล่าอื่น ที่เป็นเครื่องบ่ม
โพธิญาณ ครั้งนั้นเมื่อเราเลือกเฟ้นอยู่ก็ได้เห็นวิริย-
บารมีข้อที่ ๕ ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่เก๋าก่อนทั้ง
หลายถือปฏิบัติเป็นประจำ ท่านจงยึดวิริยบารมีข้อที่
๕ นี้ กระทำให้มันก่อน จงถึงความเป็วิริยบารมี
หากท่านปรารถนาบรรลุปโพธิญาณ ราชสีห์พระยา-
มฤคเษลมีความเพียรไม่ย่อหย่อน มีใจระคับประคอง
ตลอดเวลาฉันทใด ท่านประคองความเพียรให้มันใน
ภพทั้งปวง ถึงความเป็วิริยบารมีแล้ว จักบรรล
โพธิญาณ ฉันทันนั้นเหมือนกัน ดังนี้.

ลำดับนั้นเมื่อเขาใคร่ครวญยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วยคิดว่า ธรรมที่กระทำ ให้ เป็นพระพุทธเจ้า ไม่พึงมีเพียงเท่านั้นเลย เขาได้เห็นขันติบารมีข้อที่ ๖ ได้ มีความคิดว่า คู่ก่อนสุเมธบัณฑิต นับจำเดิมแต่นี้ไปท่านพึงบำเพ็ญขันติบารมี ให้เต็มเปี่ยม พึงเป็นผู้อดทนได้ทั้งในความนับถือทั้งในความคูหมั่น เหมือน อย่างว่า คนทั้งหลายทิ้งของสะอาดบ้างไม่สะอาดบ้างลงบนแผ่นดิน แผ่นดิน

ยอมไม่กระทำความชอบใจ ไม่กระทำความแค้นใจ มีแต่อดทนอดกลั้นเท่านั้น
ฉันใด แม้ท่านเมื่ออดทนได้ในความนับถือก็ดี ในความดูหมิ่นก็ดี จักเป็น
พระพุทธเจ้าได้ ดังนี้ เขาได้อธิษฐานขันติบารมีข้อที่ ๖ เพราะทำให้มัน
แล้ว เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่

ความจริงพุทธธรรมเหล่านี้ จักไม่มีอยู่เพียงเท่านี้

เลย เราจักเลือกเฟ้นธรรมแม้เหล่าอื่นที่เป็นเครื่องปม
โพธิญาณ ครั้งนั้นเมื่อเราเลือกเฟ้นอยู่ ก็ได้เห็นขันติ
บารมีข้อที่ ๖ ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่แต่เก่าก่อนทั้ง
หลาย ถือปฏิบัติเป็นประจำ ท่านจงยึดขันติบารมีข้อ
ที่ ๖ นี้ กระทำให้มันก่อน มีใจไม่ลังเลในข้อนั้น
จักบรรลุสัมโพธิญาณ ธรรมดาแผ่นดินย่อมทนต่อสิ่ง
ของที่เขาทิ้งลง สะอาดบ้างไม่สะอาดบ้างทุกอย่าง ไม่
กระทำความแค้นใจมีแต่เอ็นดู ฉันใด แม้ท่านเป็นผู้
อดทนต่อความนับถือและความดูหมิ่นของตนทั้งปวง
ได้ ถึงความเป็นขันติบารมีแล้ว จักบรรลุโพธิญาณได้
ดังนี้.

ลำดับนั้น เมื่อเขาใคร่ครวญยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วยคิดว่า ธรรมที่กระทำ
ให้เป็นพระพุทธเจ้า ไม่พึงมีเพียงเท่านี้เลย เขาได้เห็นสัจบารมีข้อที่ ๗
ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า คุณก่อนสุเมธบัณฑิต นับจำเดิมแต่ขึ้นไปท่านพึงบำเพ็ญ
สัจบารมีให้เต็มเปี่ยม อย่าได้กระทำการพูดเท็จทั้งรู้ตัวอยู่ด้วยมุ้งทรีพายเป็นต้น
แม้เมื่ออสณิบาตจะตกลงบนกระหม่อมของท่าน เหมือนอย่างว่า ธรรมดาว
ประกายพฤษ์ในทุกฤดูหาเว้นทางโคจรของตนไม่ จะไม่โคจรไปในทางอื่น
โคจรไปเฉพาะในทางของตนเท่านั้น ฉันใด แม้ท่านไม่ละสัจจะ ไม่กระทำ

การพูดเท็จเด็ดขาด จักเป็นพระพุทธเจ้าได้ ดังนี้ เขาได้อธิษฐานบารมี
ข้อที่ ๗ การทำให้มันแล้ว. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า

ความจริงพุทธธรรมเหล่านี้จักไม่มีอยู่เพียงเท่านี้

เราจักเลือกเฟ้นธรรมแม่เหล่าอื่น ที่เป็นเครื่องบม
โพธิญาณ คราวนั้นเราเมื่อเลือกเฟ้นอยู่ ก็ได้เห็น
สัจจขันธ์ข้อที่ ๗ ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่แต่เก่าก่อน
ทั้งหลาย ถือปฏิบัติเป็นประจำกันมา ท่านจงยึดสัจ-
จขันธ์ข้อที่ ๗ นี้กระทำให้มันก่อน มีคำพูดไม่เป็นสอง
ในข้อนั้น จักบรรลุสัมโพธิญาณได้ ธรรมดว่าดาว
ประกายพลุกษ์นั้นเป็นคันชั่ง (เที่ยงตรง) ในโลกพร้อม
ทั้งเทวโลก ย่อมไม่โคจรแหวะเวียนไปนอกทาง ไม่ว่า
ในสมัยหรือในฤดูและปีใด ฉันทใด แม้ท่านก็ฉันทนั้น
เหมือนกัน อย่าเดินเฉไปจากทางในสัจจะทั้งหลาย ถึง
ความเป็นสัจจขันธ์แล้ว จักบรรลุสัมโพธิญาณ ดังนี้.

ลำดับนั้น เมื่อเขาใคร่ครวญยิ่ง ๆ ขึ้นไปโดยคิดว่า ธรรมที่กระทำ
ให้เป็นพระพุทธเจ้า ไม่พึงมีเพียงเท่านี้เลย เขาได้เห็นอธิษฐานบารมีข้อที่
๘ ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า คู่ก่อนสุขเมธบัณฑิต นับจำเดิมแต่ขึ้นไป ท่านพึง
บำเพ็ญอธิษฐานบารมี ท่านอธิษฐานสิงโตไว้ พึงเป็นผู้ไม่หวั่นไหวในอธิษฐาน
นั้น เหมือนอย่างว่า ธรรมดาญเขาเมื่อลมทั่วทุกทิศพัดกระทบอยู่ ย่อมไม่
สะเทือน ไม่หวั่นไหว ยังคงตั้งอยู่ในที่เดิมของตน ฉันทใด แม้ท่านก็ฉันทนั้น
เป็นผู้ไม่หวั่นไหวในความตั้งใจมั่นของตน จักเป็นพระพุทธเจ้าได้ดังนี้ เขา
ได้อธิษฐานอธิษฐานบารมีข้อที่ ๘ กระทำให้มันแล้ว เพราะเหตุนั้น ท่าน
จึงกล่าวว่า

ความจริง พุทธธรรมเหล่านี้ จักไม่มีอยู่เพียง
เท่านั้นแน่ เราจักเลือกเฟ้นธรรมเหล่าอื่น ที่เป็น
เครื่องบ่มโพธิญาณ คราวนั้นเราเมื่อเลือกเฟ้นอยู่ ก็
ได้เห็น อธิษฐานบารมีข้อที่ ๘ ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่
แต่เก่าก่อนทั้งหลาย ถือปฏิบัติเป็นประจำสืบกันก่อน
ท่านจงยึดอธิษฐานบารมีข้อที่ ๘ นี้ กระทำให้มันก่อน
ท่านเป็นผู้ไม่หวั่นไหวในข้อนั้น แล้ว จักบรรลุตัมโพธิ-
ญาณ ภูเขาหินไม่หวั่นไหวตั้งมั่นแล้ว ย่อมไม่สะ-
เทือนด้วยลมกล้า ย่อมตั้งอยู่ในที่เดิมของตนท่านั้น
ฉันทิ ท่านจงไม่หวั่นไหวในความตั้งใจจริงตลอดกาล
ทุกเมื่อ ถึงความเป็นอธิษฐานบารมีแล้ว จักบรรลु
ตัมโพธิญาณ ดังนี้.

ลำดับนั้นเมื่อเขาได้ใคร่ครวญยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วยคิดว่า ธรรมที่กระทำให้
เป็นพระพุทธเจ้า ไม่พึงมีเพียงเท่านั้นเลย เขาได้เห็นเมตตบารมีข้อที่ ๕ ได้
มีความคิดอย่างนี้ว่า. คุณอนสุเมธบัณฑิต นับจาเดิมแต่นี้ไป ท่านพึงบำเพ็ญ
เมตตบารมีให้เต็มเปี่ยม ในสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลและมีประโยชน์เกื้อกูล
พึงมีจิตเป็นอย่างเดียวกัน เหมือนอย่างว่า ธรรมदान้ำย่อมกระทำให้เย็นแผ่
ซ่านไปเช่นเดียวกัน ทั้งแก่คนชั่วทั้งแก่คนดีฉันทิ แม้ท่านเมื่อเป็นผู้มีน้ำใจ
เป็นอันเดียวกัน ด้วยเมตตาจิตในสัตว์ทั้งปวงจักเป็นพระพุทธเจ้าได้ ดังนี้ เขา
ได้อธิษฐานเมตตบารมีข้อที่ ๕ กระทำให้มันแล้ว. เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าว
ว่า

ความจริงพุทธธรรมเหล่านี้จักไม่มีอยู่เพียงท่านี
แน่ เราจักเลือกเฟ้นธรรมเหล่าอื่นที่เป็นเครื่องบ่มโพธิ-

ญาณ คราวนั้นเมื่อเราเลือกเฟ้นอยู่ ก็ได้เห็น เมตตา
บารมีข้อที่ ๕ ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่แต่เก่าก่อนทั้ง
หลาย ถือปฏิบัติเป็นประจำกันมา ท่านจงยึดเมตตา
บารมีข้อที่ ๕ นี้ กระทำให้มันก่อน ถ้าท่านปรารถนา
จะบรรลुพระโพธิญาณ ก็จงเป็นผู้ไม่มีใครเสมอด้วย
เมตตา ธรรมดาที่น่าย่อมนำความเย็นไปให้คนดีและ
คนเลวเสมอกัน ชะล้างมลทินคือธุลีออกได้ฉันใด แม้
ท่านก็จงเจริญ เมตตาให้สม่ำเสมอ ไปในคนทั้งที่เกื้อกูล
และไม่เกื้อกูลฉันนั้นเถิด ท่านถึงความ เป็นเมตตาบาร-
มีแล้ว จักบรรลุพระสัมโพธิญาณ ดังนี้.

ต่อมาเมื่อเขาใคร่ครวญแม้ยิ่งขึ้นไปอีกด้วยคิดว่า ธรรมที่กระทำให้เป็น
พระพุทธเจ้า ไม่พึงมีเพียงเท่านี้เลย จึงได้เห็นอุเบกขาบารมีข้อที่ ๑๐ ได้มี
ความคิดอย่างนี้ว่า คุณก่อนสุขเมธบัณฑิต นับจำเดิมแต่นี้ไป ท่านพึงบำเพ็ญ
อุเบกขาบารมี พึงวางใจเป็นกลาง ในสุขก็ดีในทุกข์ก็ดี เหมือนอย่างว่า ธรรมดา
แผ่นดิน เมื่อคนทั้งของสะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้าง ย่อมวางใจเป็นกลางทีเดียว
ฉันใด แม้ท่านก็ฉันนั้น เมื่อวางใจเป็นกลางได้ในสุขและทุกข์ก็จักได้เป็นพระ-
พุทธเจ้า. เขาได้อธิษฐานอุเบกขาบารมีข้อที่ ๑๐ ทำให้มันแล้ว. เพราะเหตุนี้
ท่านจึงกล่าววว่า

ความจริง พุทธธรรมนี้จักไม่มีอยู่เพียงเท่านี้แน่
เราจักเลือกเฟ้นธรรมเหล่าอื่นที่เป็นเครื่องบมโพธิญาณ
คราวนั้น เราเมื่อเลือกเฟ้นอยู่ ก็ได้เห็นอุเบกขาบารมี
ข้อที่ ๑๐ ที่ท่านผู้แสวงหาคุณใหญ่แต่เก่าก่อนทั้งหลาย
ถือปฏิบัติเป็นประจำสืบกันมา ท่านจงยึดอุเบกขาบารมี

ข้อที่ ๑๐ นี้ กระทำให้มันก่อน ท่านเป็นผู้มั่นคงประดุจ
ตราขู จักบรรลुพระสัมโพธิญาณ ธรรมดาแผ่นดิน
ย่อมวางเฉยต่อของที่ไม่สะอาดและของที่สะอาด ซึ่ง
เขาทิ้งลงไป เว้นขาดจากความโกรธและความยินดีต่อ
สิ่งทั้งสองนั้น ฉันทใด แน่ท่านก็ฉันทนั้น ควรเป็นประ-
ดุจตราขูในสุขและทุกข์ในกาลทุกเมื่อ ถึงความเป็น
อุเบกขาบารมีแล้ว จักบรรลुพระสัมโพธิญาณได้ ดังนี้.

ต่อนั้น เขาจึงคิดว่า พุทธการกธรรมที่เป็นเครื่องบ่มโพธิญาณ มีเพียง
เท่านั้นเท่านั้น ยกเว้นบารมี ๑๐ เสียกรรมเหล่าอื่นไม่มี บารมีทั้ง ๑๐ แม้เหล่า
นี้ แม้ในเบื้องสูง แม้ในอากาศก็ไม่มี ภายใต้อินทรีย์ดี ในทิศทั้งหลายมี
ทิศตะวันออกเป็นต้นก็ดี ก็ไม่มี แต่มีตั้งอยู่ในหทัยของเราเองดังนี้.
เขาเมื่อเห็นว่าบารมีเหล่านั้นตั้งอยู่ในหทัยแล้ว จึงอธิษฐานบารมีแม่ทั้งหมด
กระทำให้มัน พิจารณาอยู่แล้ว ๆ เล่า ๆ พิจารณากลับไปกลับมา ยึดเอาตอน
ปลายทวนมาให้ถึงต้น ยึดเอาตอนต้นมาตั้งไว้ในตอนปลาย และยึดเอาตรง
กลางให้จบลงตรงข้างทั้งสอง ยึดที่ที่สุดข้างทั้งสองมาให้จบลงตรงกลาง ยึดเอา
บารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐ คือ การบริจาศสิ่งของภายนอก
เป็นทานบารมี การบริจาศอวัยวะเป็นทานอุปบารมี การบริจาศชีวิตเป็น
ทานปรมัตถบารมี ที่ตรงท่ามกลางแล้ว พิจารณาควนไปมาเหมือนคนหมุน
เครื่องยนต์หีบน้ำมัน ไปมาและพิจารณาคูกเกล้าเข้าด้วยกัน เหมือนคนควน
ระคนกระทำยอดภูเขาใหญ่สินธุให้เป็นมหาสมุทรในห้วงจักรวาลฉะนั้น. เมื่อ
เขาพิจารณาบารมีทั้ง ๑๐ อยู่ ด้วยเดชแห่งธรรม แผ่นดินใหญ่นี้ที่หนาได้สอง
แสนโยชน์ยิ่งด้วยสิ้นหุต เป็นราวกะว่ามัดคั้นอ้อที่ข้างเหยียบแล้วและเครื่องยนต์

หีบอ้อยที่กำลังหีบอยู่ ร้องดังลั่นหวั่นไหวสะเทือนเลื่อนลั่นไปหมด หมุนคว้างไม่ต่างอะไรกับวงล้อเครื่องปั่นหม้อและวงล้อของเครื่องยนต์บีบน้ำมัน เพราะเหตุ นั้นท่านจึงกล่าวว่า

ธรรมที่เป็นเครื่องบ่มโพธิญาณในโลกนี้เพียงนี้ เท่านั้น ไม่นอกไปจากนี้ ยิ่งขึ้นไปกว่านี้ก็ไม่มี ท่าน จึงตั้งมั่นอยู่ในธรรมนั้น เมื่อเราไต่ตรองธรรมเหล่านี้ พร้อมทั้งสภาวะกิจและลักษณะอยู่ ด้วยเดชแห่งธรรม แผ่นดินพร้อมโลกธาตุหมื่นหนึ่งสั่นสะเทือนแล้ว ปฐพี ก็ไหวร้อลั่น ดังเครื่องยนต์หีบอ้อยที่หีบอยู่ เมทนีดล ก็เลื่อนลั่นประดุจดังวงล้อเครื่องยนต์บีบน้ำมัน ฉะนั้น ดังนี้.

เมื่อมหาปฐพีไหวอยู่ ผู้คนที่อาศัยอยู่ในรัชมนครต่างมิสามารถทรงตัว ยืนอยู่ได้ ประหนึ่งว่าศาลาหลังใหญ่ ที่ถูกลมบ้าหมู โหมพัดอย่างหนักพากัน เป็นลมล้มลง ภาชนะของช่างหม้อมีหม้อน้ำเป็นต้น ที่กำลังทำอยู่ต่างกระทบกัน และกันแตกเป็นจตุรณวิจตุรณไป มหาชนสะดุ้งกลัวจึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้ว ทูลถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พวกข้าพระองค์ไม่ทราบชื่อนั้นอย่างไรเลย ว่า นี้นาคทำให้หมุนวน หรือว่าบรรดาภูตยักษ์และเทวดาพวกใดพวกหนึ่ง ทำให้หมุนวน อีกประการหนึ่ง มหาชนแม้ทั้งหมดนี้ถูกทำให้เดือนร้อน ความ ชั่วหรือความดีจักมีแก่โลกนี้ ขอพระองค์จงตรัสบอกเหตุ นั้น แก่พวกข้า- พระองค์เถิด. พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของพวกเขาแล้วตรัสว่า พวกท่านอย่า ได้กลัวเลย อย่าคิดอะไรเลย ภัยจากเหตุนี้ไม่มีแก่พวกท่าน วันนี้สุเมธบัณฑิต เราพยากรณ์ให้แล้วว่า จักเป็นพระพุทธรเจ้าทรงพระนามว่าโคดมในอนาคต บัดนี้ เขาไต่ตรองบารมีทั้งหลายอยู่ เมื่อเขาไต่ตรองอยู่ตรวจตราอยู่ เพราะ

เดชแห่ง ธรรม โลกธาตุทั้งสิ้นหมื่นหนึ่งคู่เทือนและร้องลั่นไปพร้อมกัน
ที่เดียวดังนี้ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า

ในที่อังกาสพระพุทธรเจ้า บริษัทมีประมาณเท่าใด
บริษัทในที่นั้น มีประมาณเท่านั้น ต่างตัวล้วนอยู่ เป็นลม
ล้มลงบนแผ่นดิน หม้อน้ำหลายพันและหม้อข้าวหลาย
ร้อยเป็นจำนวนมาก ในที่นั้นต่างกระทบกระแทกกัน
แตกละเอียดไปหมด มหาชนต่างหวาดเสียวสะดุ้งกลัว
ภัย หัวหมุน มีใจว้าวุ่น จึงมาประชุมกัน เข้าไปเฝ้า
พระพุทธรเจ้าที่ปึงกร กราบทูลว่าอะไรจักมีแก่โลก ดี
หรือชั่ว หรือโลกทั้งปวงจะถูกทำให้เดือดร้อน ขอ
พระองค์ผู้เป็นดวงตาของโลก จงทรงบรรเทาเหตุนี้
คราวนั้นพระมหามุนีที่ปึงกรให้พวกเขาเข้าใจได้แล้ว
ด้วยตรัสว่า พวกท่านจงวางใจเสียเถิด อย่าได้
กลัวเลย ในการไหวของแผ่นดินนี้ วันนี้เราได้พยา-
กรณ์แล้ว ถึงบุคคลใดว่าจักได้เป็นพระพุทธรเจ้า บุคคล
นั้นไต่ตรงถึงธรรมที่พระชินเจ้าถือปฏิบัติมาแล้ว
แต่เล่าก่อน เมื่อเขาไต่ตรงฟังธรรม อันเป็น
พุทธภูมิโดยไม่เหลือเพราะเหตุนี้ ปฐพีนี้พร้อมหมื่น
โลกธาตุในโลกพร้อมทั้งเทวโลกจึงไหวแล้ว ดังนี้.

มหาชนฟังพระคำรัสของพระตถาคตยินดีและร่าเริงแล้ว พากันถือเอา
ดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ออกจากรัมมนครเข้าไปหาพระโพธิสัตว์
บูชาด้วยดอกไม้เป็นต้น ไหว้กระทำประทักษิณแล้ว เข้าไปยังรัมมนครตาม

เดิม ฝ่ายพระโพธิสัตว์ไตรตรองบารมีทั้งสิ้น กระทำความเพียรให้มั่น
อธิษฐานแล้ว ลุกจากอาสนะที่นั่ง. เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า

เพราะได้ฟังพระดำรัสของพระพุทธเจ้า ใจเย็น
แล้วในทันใดนั้น ทุกคนเข้าไปหาเรา กราบไหว้แล้ว
อีก เรายึดมั่นพระพุทธคุณกระทำใจไว้ให้มั่น นมัสการ
พระทีปังกร ลุกจากอาสนะในกาลนั้น ดังนี้.

ลำดับนั้น เทวดาในหมื่นจักรวาลทั้งสิ้นประชุมกันแล้ว บูชาพระโพธิ-
สัตว์ผู้ลุกจากอาสนะ ด้วยดอกไม้และของหอมอันเป็นทิพย์แล้ว ป่าวประกาศคำ
สรรเสริญอันเป็นมงคลเป็นต้นว่า ข้าแต่ท่านสุเมธดาบสผู้เป็นเจ้า วันนี้ท่าน
ตั้งปรารถนาอย่างใหญ่ที่บาทมูลของพระทศพลทีปังกร ขอความปรารถนาของ
ท่านจงสำเร็จโดยไม่มีอันตราย ความกลัวหรือความหวาดเสียวอย่าได้มีแก่ท่าน
โรคแม้แต่น้อยหนึ่ง อย่าได้เกิดในร่างกาย ขอท่านจงบำเพ็ญบารมีให้เต็มโดย
พลันแล้วบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ ต้นไม้ที่จะผลัดดอกออกผล ย่อมผลัด
ดอกและออกผลตามฤดูกาลนั้นใด แม้ท่านก็จงได้สัมผัสพระโพธิญาณอันอุดม
โดยพลัน อย่าได้ล่วงเลยสมัยนั้นเลยนั้นนั่นเหมือนกัน เทวดาทั้งหลายครั้งนั้นป่าว
ประกาศอย่างนี้แล้ว ได้กลับไปยังเทวสถานของตน ๆ ตามเดิม ฝ่ายพระโพธิ-
สัตว์ผู้อันเทวดาสรรเสริญแล้วคิดว่า เราจักบำเพ็ญบารมี ๑๐ แล้ว ในที่สุดแห่ง
สี่อสงไขยยิ่งด้วยแสนกัปจักได้เป็นพระพุทธเจ้า ดังนี้ อธิษฐานกระทำความ
เพียรให้มั่นแล้ว เหาะขึ้นไปยังท้องฟ้า ไปสู่ป่าหิมพานต์ทันที. เพราะเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวว่า

เหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งสองพวก ต่างโปรย-
ปรายดอกไม้อันเป็นทิพย์และอันเป็นของมนุษย์ แก่
เขาผู้กำลังลุกจากอาสนะ ทั้งเทวดาและมนุษย์สอง
ฝ่ายนั้นต่างก็ได้รับความยินดีทั่วหน้า ความปรารถนา

ของท่านยิ่งใหญ่ ขอท่านจงได้สิ่งนั้นตามที่ท่าน
ปรารถนาไว้ ขอสรรพเสนียดจัญไรจงแคล้วคลาดไป
ขอโรคภัยจงพินาศไป ขออันตรายจงอย่ามีแก่ท่านเถิด
ขอท่านจงได้รับสัมผัสพระโพธิญาณโดยพลัน ข้าแต่
ท่านมหาวิระ ขอท่านจงเบิกบานด้วยพุทธานุภาพเหมือน
ต้นไม้ที่มีดอกเมื่อถึงฤดูกาลก็ผลิดอกฉันนั้นเถิด
พระสัมพุทธเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่ง พึงบำเพ็ญบารมี ๑๐
ให้เต็มเปี่ยมฉันใด ข้าแต่ท่านมหาวิระ ขอท่านจงบำ-
เพ็ญบารมี ๑๐ ให้เต็มเปี่ยมฉันนั้นเถิด พระสัมพุทธเจ้า
เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ตรัสรู้ที่โพธิมณฑลฉันใด ข้าแต่
ท่านมหาวิระ ขอท่านจงตรัสรู้ที่โพธิมณฑลของพระ-
ชินเจ้าฉันนั้น พระสัมพุทธเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่งทรง
ประกาศพระธรรมจักร ฉันใด ขอท่านจงประกาศ
พระธรรมจักรฉันนั้น พระจันทร์ในวันเพ็ญส่องแผ้ว
ย้อมรุ่งโรจน์ฉันใด ขอท่านจงมีใจเต็มเปี่ยมรุ่งโรจน์
ในหมื่นโลกธาตุฉันนั้นเถิด พระอาทิตย์ที่พ้นจากราหู
แล้ว ย่อมแผดแสงด้วยความร้อนแรงฉันใด ขอท่าน
จงปลดปล่อยเรื่องโลกียะออกแล้วสว่างใสอยู่ด้วยสิริ
ฉันนั้นเถิด แม่น้ำใด ๆ ก็ตามย่อมไหลไปลงทะเล
ใหญ่ฉันใด ขอชาวโลกพร้อมทั้งเทวดาจงรวมลงที่
สำนักของท่านฉันนั้นเถิด ในกาลนั้นเขาอันเทวดา
และมนุษย์ชมเชยและสรรเสริญแล้วยึดมั่นบารมีธรรม
๑๐ เมื่อจะบำเพ็ญบารมีธรรมเหล่านั้น เข้าไปสู่ป่า
หิมพานต์แล้ว.

กล่าวด้วยสุเมธคาบส จบ

ฝ่ายชาวเมืองรัมมนครเล่าได้เข้าไปสู่นครแล้ว ถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่พวกเขาให้มหาชนดำรงอยู่ในสภาวะเป็นต้นแล้ว เสด็จออกจากรัมมนครไป ต่อจากนั้นพระองค์ทรงดำรงอยู่ตลอดพระชนมายุชัช ทรงกระทำพุทธกิจครบทุกอย่างแล้ว เสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุโดยลำดับ คำที่ควรจะกล่าวในที่นั้นทั้งหมด ฟังทราบตามนัยที่ท่านกล่าวไว้แล้วในพุทธวงศ์นั้นเถิด จริงอยู่ท่านกล่าวไว้ในพุทธวงศ์นั้นว่า

ในกาลนั้น ชนเหล่านั้นอังคาสพระโลกนาถพร้อมทั้งพระสงฆ์แล้ว ได้ถึงพระศาสดาที่ปึงกรเป็นสภาวะ พระตถาคตยังคนบางคนให้ตั้งอยู่ในสภาวะคมนันท์ บางพวกก็ให้ตั้งอยู่ในศีล ๕ อีกพวกก็ให้ตั้งอยู่ในศีล ๑๐ ทรงประทานสามัญญผลสูงสุด ๔ แต่บางคนบางคนก็ทรงประทานธรรมที่ไม่มีสิ่งใดเสมอคือปฏิสัมภิตา บางคนพระนราสภก็ทรงประทานสมบัติอันประเสริฐ ๘ อย่าง บางคนก็ทรงมอบให้ซึ่งวิชา ๓ อภิญญา ๖ พระมหามุนีทรงสั่งสอนหมู่ชนด้วยความพยายามนั้น ศาสนาของพระโลกนาถได้แผ่ไพศาลแล้ว เพราะเหตุนั้น พระที่ปึงกรผู้เป็นผู้นำมีพระหนูใหญ่ [ฝั่งผาย] มีพระวรกายเหมือนของโคอุสละ [สว่างาม] ทรงให้ชนเป็นอันมากข้ามถึงฝั่ง ทรงปลดเปลื้องทุกข์ให้พระมหามุนีทอดพระเนตรเห็นชนที่พอจะตรัสรู้ธรรมได้แม้ในที่ไกลได้แสนโยชน์ ก็เสด็จไปถึงโดยขณะเดียว ให้เขาตรัสรู้ได้ ในการได้บรรลุมรรค

ผล ครั้งแรก [ปฐมโพธิกาล] พระพุทธเจ้าให้สัตว์ตรัสรู้
ได้หนึ่งร้อยโกฏิ ในการได้บรรลุมรรคผลครั้งที่สอง
[มัชฌิมโพธิกาล] พระนาถะให้สัตว์ตรัสรู้ได้แสนโกฏิ
และการได้บรรลุมรรคผลครั้งที่สาม [ปัจฉิมโพธิกาล]
ได้มีแต่สัตว์เก้าสิบพันโกฏิ ในเมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรง
แสดงพระธรรมในเทวพิภพ การประชุมของพระ -
ศาสดาที่ปิงกรได้มีสามครั้ง การประชุมครั้งแรกมีชน
แสนโกฏิ อีกครั้งเมื่อพระชินเจ้าประทับอยู่วิเวกที่ยอด
เขานารทะ พระชีณาสพผู้ปราศจากมลทินร้อยโกฏิ
ประชุมกัน ในกาลใดพระมหาวิระประทับอยู่บนเขา
ในเมืองสุทธานะ ในกาลนั้นพระมหามุนีทรงห้อมล้อม
ไปด้วยพระชีณาสพเก้าสิบพันโกฏิ เราในสมัยนั้น เป็น
ชฎิลผู้มีตบะกล้า เหาะไปในที่กลางหาได้ ได้สำเร็จ
ในอภิญญา ๕ การตรัสรู้ธรรมได้มีแต่ชนนับได้เป็น
สิบพันยี่สิบพัน การตรัสรู้ของคนเพียงหนึ่งคน สอง
คน ไม่จำเป็นต่องนับ. ในกาลนั้น ศาสนาของพระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงพระนามว่าที่ปิงกร แผ่ไปกว้างขวาง
ชนรู้กันมากมาย มั่งคั่ง แพร่หลาย บริสุทธิผุดผ่อง
พระผู้ได้อภิญญา ๖ มีฤทธิ์มากนับได้สี่แสนห้อมล้อม
พระที่ปิงกรผู้ทรงรู้แจ้งโลกในกาลทุกเมื่อ ในสมัยนั้น
ใคร ๆ ก็ตามจะละภพมนุษย์ไป [ตาย] เขาเหล่านั้น
มิได้บรรลุอรหัตต์ ยังเป็นเสขบุคคลจะต้องถูกเขาตำหนิ
ติเตียน พระพุทธศาสนาภิบานเบิกด้วยพระอรหันต์ผู้

คงที่ งามสง่าอยู่ในโลกพร้อมทั้งเทวโลกด้วยพระ
จีณาตพผู้ปราศจากมลทิน นครชื่อรัมมวดี กษัตริย์
ทรงพระนามสุเมธ เป็นพระชนก พระชนนีทรง
พระนามว่าสุเมธา ของพระศาสดาที่บึงกร พระองค์
ทรงครองเรือนอยู่หมีนปี มีปราสาทอย่างดีที่สุดอยู่
สามหลัง ชื่อรัมมะ สุรัมมะและสุภะ มีเหล่านารี
แต่งตัวสวยงามนับได้สามแสน มีพระจอมนารีพระ-
นามว่า ยโสธรา มีพระโอรสพระนามว่า อสุกขันธ์
พระองค์ทรงเห็นนิมิต ๔ อย่าง เสด็จออกบวช
ด้วยยานคือช้าง พระชินเจ้าทรงตั้งความเพียรอยู่
ไม่หย่อนกว่าหมีนปี พระมุนีทรงบำเพ็ญเพียรทางใจ
ได้ตรัสรู้แล้ว พระมหาวิระทรงประกาศพระธรรมจักร
ที่ป่านั้นทวัน อันหนาแน่นไปด้วยสิริ ได้ทรงกระทำ
การย่ำยีเดียรฉัตรที่โคนต้นชีกอันนารีนรมย์ มีพระอัคร-
สาวกคือ พระสุมังคละและพระติสสะ พระศาสดา
ที่บึงกรมีพระอุปฐากนามว่า ภาคระ มีพระอัครสาวิกา
คือ พระนางนันทาและพระนางสุนันทา ต้นไม้ตรัสรู้
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เรียกกันว่าต้น
ปิปผลิ พระม้ามุนีที่บึงกรมีพระวรกายสูงได้ ๘๐ ศอก
พญาไม้สาละมีดอกบานสะพรั่ง เป็นต้นไม้ประจำทวีป
ดงาม พระผู้แสวงหาพระคุณใหญ่นั้นมีพระชนมายุ
ได้แสนปี พระองค์ทรงพระชนม์อยู่เท่านั้นทรง
ให้เหล่าชนเป็นอันมากข้ามถึงฝั่ง [นิพพาน] พระ-

องค์พร้อมทั้งพระสาวก ให้พระสักขชรรณสว่างไสว
แล้ว ให้มหาชนข้ามถึงฝั่ง รุ่งโรจน์อยู่ราวกะกองอัคคี
ปรีนิพพานแล้ว. พระฤทธิ พระยศและจักรรัตนะที่
พระบาททั้งสอง ทุกอย่างก็อันตรธานไปหมด สังขาร
ทั้งหลายเป็นของว่างเปล่า ดังนี้ และหลังจากพระ-
ที่ปีงกร ก็มีพระนายกทรงพระนามว่า โภณทัณฺณยะ
ทรงมีพระเดชหาที่สุดมิได้ ทรงมีพระยศนับไม่ได้ มี
พระคุณหาประมาณมิได้ ยากที่ใครจะต่อกรได้.

ก็ในกาลต่อจากพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ปีงกร ล่วงมาได้หนึ่งอสงไขย
พระศาสดาทรงพระนามว่า โภณทัณฺณยะ เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว แม้การประชุม
สาวกของพระองค์ก็ได้มีสามครั้ง ในการประชุมครั้งแรกมีสาวกแสนโกฏิ ใน
ครั้งที่สองมีพันโกฏิ ในครั้งที่สามมีเก้าสิบโกฏิ ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็น
พระเจ้าจักรพรรดิทรงพระนามว่าวิจิตาวิ ได้ถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มี
พระพุทธเจ้าเป็นประมุขนับได้แสนโกฏิ พระศาสดาทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์
ว่าจักได้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วทรงแสดงธรรม เขาฟังธรรมกถาของพระศาสดา
แล้วสละราชสมบัติออกบวช เขาเรียนพระไตรปิฎก ทำสมบัติ ๘ และ
อภิญา ๕ ให้เกิดขึ้นแล้ว มีฉานไม่เสื่อมไปเกิดในพรหมโลก.

ก็สำหรับพระโภณทัณฺณยะพุทธเจ้า พระนครนามว่า รัมมวดี กษัตริย์
พระนามว่า อานันทะ เป็นพระราชบิดา พระเทวีพระนามว่า สุชาดา เป็น
พระราชมารดา พระภักตยะและพระสุภักตยะเป็นพระอัครสาวก พระพุทธอุป-
ฐากนามว่า อนุรุตตะ พระติสสาเถรีและพระอุปติสสาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา
ต้นไม้ที่ตรัสรู้ชื่อ सालกัลยาณี [ต้นขานาง] พระวรกายสูงได้ ๘๘ ศอก
ประมาณพระชนมายุได้แสนปี.

ในกาลต่อจากพระองค์ล่วงได้หนึ่งอสงไขย ในกัปเดียวกันนั้นแหละมี พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น ๔ พระองค์คือ พระมังคละ พระสุমনะ พระเวตะ พระโสภิตะ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า มังคละ ได้มีการประชุมสาวก ๓ ครั้ง ในการประชุมครั้งแรกได้มีภิกษุแสนโกฏิ ครั้งที่ ๒ แสนโกฏิ ครั้งที่ ๓ เก้าสิบโกฏิ ได้ยินว่าพระภาคต่างพระมารดาของพระองค์ นามว่า อานันท-กุมาร ได้เสด็จมายังสำนักของพระศาสดา เพื่อต้องการฟังธรรมพร้อมกับบริษัท นับได้ ๕๐ โกฏิ พระศาสดาตรัสอนุพุทพิกถาแก่พระองค์ พระองค์พร้อมกับ บริษัทได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา พระศาสดาทรงเล็งดูบุรพจริยา ของกุลบุตรเหล่านั้น ทอดพระเนตรเห็นอุปนิสัยแห่งบาตรและจีวร อัน สำเร็จด้วยฤทธิ์จึงทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวา ตรัสว่า พวกเธอจงเป็นภิกษุ มาเกิด ในขณะนั้นนั่นเอง เขาทั้งหมดก็ทรงบาตรและจีวรอัน สำเร็จด้วยฤทธิ์ สมบูรณ์ด้วยอากัปกิริยาประดุจพระเถระมีพรรษาได้ ๖๐ ถวายบังคมพระศาสดา ห้อมล้อมแล้ว นี่เป็นการประชุมของพระสาวกครั้งที่ ๓ ของพระองค์ พระรัศมี จากพระสรีระของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์มีประมาณ ๘๐ ศอกเท่านั้น โดยรอบ ฉันทใด แต่ของพระมังคละหาเป็นฉันทนั้นไม่ ส่วนพระรัศมีจากพระสรีระของ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น แผ่ไปตลอดหมันโลกธาตุตั้งอยู่ตลอดกาลเป็นนิตย์ ดันไม้ แผ่นดิน ภูเขา และทะเล เป็นต้น โดยที่สุดจนชั้นหม้อข้าวเป็นต้น ได้เป็น ประหนึ่งว่าปกคลุมไว้ด้วยแผ่นทองคำ อนึ่งประมาณพระชนมายุของพระองค์ ได้เก้าหมื่นปี ตลอดเวลาประมาณเท่านี้ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เป็นต้น ไม่ สามารถที่จะส่องแสงด้วยรัศมีของตน การกำหนดเวลากลางคืนและกลางวัน ไม่ปรากฏมี ตอนกลางวัน เหล่าสัตว์ที่ท่องเที่ยวไปด้วยแสงสว่างของพระพุทธเจ้า เท่านั้นเหมือนกับด้วยแสงสว่างของดวงอาทิตย์ ชาวโลกรู้กำหนดเวลากลางคืน

และกลางวันได้ด้วยอำนาจแห่งดอกไม้ที่บ้านในเวลาเย็น และนกเป็นต้นในเวลาเช้า. ถามว่าก็พระพุทธเจ้าทั้งหลายองค์อื่นไม่มีอานุภาพนี้หรือ? แก้วว่าไม่มีหามิได้. จจริงอยู่พระพุทธเจ้าแม่เหล่านั้น เมื่อทรงมุ่งหวังอยู่ พึงแผ่พระรัศมีไปได้ตลอดโลกธาตุหนึ่งหรือยิ่งกว่านั้น ก็พระรัศมีจากพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้ามังคละได้แผ่ไปตลอดโลกธาตุหนึ่งตลอดกาลเป็นนิตย์ทีเดียว เหมือนพระรัศมีแก้วหนึ่งของพระพุทธเจ้าองค์อื่น ด้วยอำนาจความปรารถนาในกาลก่อน ได้ยินว่าในกาลที่ท่องเที่ยวไปเป็นพระโพธิสัตว์ พระองค์ดำรงอยู่ในอภิปภาพเช่นกับพระเวสสันดร พร้อมด้วยบุตรและภริยาอยู่ที่ภูเขาเช่นกับเขาวงกต ครั้งนั้น มียักษ์คนหนึ่งชื่อขรทาลิกะได้ยินว่าพระมหาบุรุษมีอภิปภาพชอบให้ทาน จึงเข้าไปหาด้วยเพศแปลงเป็นพราหมณ์แล้วขอทารกสองคนกะพระมหาสัตว์ พระมหาสัตว์กล่าวว่า ลูกก่อนพราหมณ์ เราให้ลูกน้อย ดังนี้แล้ว ยินดีว่าเรงทำให้แผ่นดินมีน้ำล้อมรอบไหวอยู่ ได้ให้ทารกแม่ทั้งสองแล้ว ยักษ์ยืนฟังพระนักฟังในที่สุดแห่งที่จงกรม เมื่อพระมหาสัตว์เห็นอยู่นั้นเองก็ยักกินทารกเหมือนกำรากไม้ ความโทมนัสแม้เท่าปลายเส้นผมมิได้เกิดขึ้นแก่พระมหาบุรุษ เพราะมองดูยักษ์ แม้จะเห็นปากของมัน กำลังหลังสายเลือดออกมาอยู่ ดูราวจะว่าเปลวไฟในปากที่พออาขึ้น เมื่อเขาคิดอยู่ว่า ทานอันเราให้ดีแล้วหนอ ปีติและโสมนัสอย่างใหญ่หลวงได้เกิดขึ้นทั่วตัว เขาได้กระทำความปรารถนาว่า ด้วยผลแห่งทานของเรานี้ในอนาคต ขอรัศมีจึงฉายออกโดยทำนองนี้แหละ เพราะอาศัยความปรารถนานั้นของเขา รัศมีจึงฉายออกจากสรีระของเขาคือเป็นพระพุทธเจ้าแผ่ชานไปตลอดที่เพียงนั้น บุรพจริยาแม้อื่นอีกของพระองค์ก็ยังมี ได้ยินว่า พระองค์ในกาลเป็นพระโพธิสัตว์เห็นเจดีย์ของพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง คิดว่าเราควรบริจาควิวิตแต่พระพุทธเจ้าองค์นี้ จึงพันสรีระทั้งหมดโดยทำนองที่พันประทีปด้าม เอาเนยใสใสจนเต็ม

ถาดทองคำนี้ค่าแสนหนึ่งสูงได้หนึ่งศอกกำ จุดใส่ตะเกียงพันหนึ่งในถาดนั้น เอาศิระเทินถาดนั้นไว้ แล้วให้จุดไฟทั่วตัว กระทำประทักษณเจดีย์ให้ลวงไป ตลอดคืนหนึ่ง เมื่อเขาแม่พยายามอยู่อย่างนี้จนถึงเวลาอรุณขึ้นความร้อนก็มีได้ ระคายเคืองแม่เพียงขุมขน ได้เป็นประหนึ่งว่าเข้าไปในห้องแห่งดอกบัวหลวง จริงอยู่ ธรรมดาว่าธรรมนี้ย่อมรักษาคณผู้รักษาคณอยู่ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

ธรรมแลย่อมรักษาคณผู้ปกติประพฤติธรรม

ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้วย่อมนำสุขมาให้ นี่เป็น

อานิสงส์ในธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว ผู้มีปกติ

ประพฤติธรรมย่อมไม่ไปสู่ทุกติ.

เพราะผลแห่งกรรมแม่นี้ แสงสว่างจากพระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น จึงแผ่ชานไปตั้งอยู่ตลอดหมื่นโลกธาตุ.

ในกาลนั้นพระโพธิสัตว์ของพวกเรา เป็นพราหมณ์ชื่อ สุรุจิ คิดว่า เราจักนิมนต์พระศาสดา จึงเข้าไปเฝ้าฟังธรรมกถาอันไพเราะแล้ว กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พຽງนี้ขอพระองค์จงรับภิกษาในเรือนของข้าพระองค์เถิด.

ดูก่อนพราหมณ์ ท่านมีความต้องการด้วยภิกษุมีประมาณเท่าไร ?
พระศาสดาตรัส.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ภิกษุผู้เป็นบริวารของพระองค์มีประมาณเท่าไร ? พราหมณ์ทูลถาม.

ในคราวนั้น พระศาสดาทรงมีการประชุมเป็นครั้งแรกพอดี เพราะฉะนั้นจึงตรัสว่า มีประมาณแสนโกฏิ. พราหมณ์จึงทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์แม้ทั้งหมดจงทรงรับภิกษาของข้าพระองค์

เกิด. พระศาสดาทรงรับแล้ว. พราหมณ์ครั้งนั้นนิมนต์เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้นแล้ว ไปสู่เรือนคิดว่า เราสามารถถวายข้าวต้มกัณฑ์และผ้าเป็นต้น แต่ภิกษุสงฆ์มีประมาณเท่านี้ได้ แต่ที่นั่นจักเป็นอย่างไร ดังนี้. ความคิดนั้นของเขาทำให้เกิดความร้อนขึ้นแก่บัณฑุฑกัมพลศิลาอาสน์ของท้าวเทวราช ผู้ประทับยืนอยู่ในที่สุดแห่งแปดหมื่นสี่พันโยชน์. ท้าวสักกะทรงดำริว่า ใครหนอแลต้องการจะให้เราเคลื่อนจากอาสนะนี้ ทรงตรวจตราอยู่ด้วยทิพยจักขุ ทรงเห็นพระมหาบุรุษ ทรงดำริว่า สุรจิพราหมณ์นี้ นิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุข คิดแล้วเพื่อต้องการที่นั่ง ควรที่เราจะไปในที่นั้น ถือเอาส่วนบุญบ้าง จึงทรงเนรมิตร่างเป็นเพศช่างไม้ มีมือถือมีดและ. ขวาน ได้ปรากฏตัวข้างหน้าของพระมหาบุรุษกล่าวว่า ใคร ๆ มีงานที่จะต้องจ้างทำบ้าง. พระมหาบุรุษเห็นเขาแล้วจึงถามว่า ท่านจักทำงานอะไร ? เขากล่าวว่า ขึ้นชื่อว่าศิลปะที่ข้าพเจ้าไม่รู้ไม่มี ผู้ใดจะให้เราทำงานใด เป็นบ้านก็ตาม มณฑปก็ตาม เราอยู่ที่ทำงานนั้น แก่ผู้นั้น. พระมหาบุรุษกล่าวว่า ถ้ากระนั้นงานของเรามีอยู่. เขากล่าวว่า งานอะไรนะท่าน.

ภิกษุแสน โกลีข้าพเจ้านิมนต์เพื่อฉันในวันพรุ่งนี้ ท่านจักกระทำมณฑปที่นั่งของภิกษุเหล่านั้นได้ไหม.

ข้าพเจ้าทำได้ ถ้าท่านจักสามารถให้ค่าจ้างแก่ข้าพเจ้าได้.

เราจักสามารถ พ่อ.

เขารับปากว่า ดีละ ข้าพเจ้าจักกระทำ จึงไปตรวจดูที่ว่างแห่งหนึ่งที่ว่างมีประมาณสิบสองโยชน์ ได้มีพื้นราบเรียบประหนึ่งมณฑลกลดิน. เขาคิดว่า ขอมณฑปสำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ จงปรากฏขึ้นในที่ที่มีประมาณเท่านี้ ในทันใดนั้น มณฑปก็แทรกแผ่นดินขึ้นมา. ที่เสาสำเร็จด้วยทองคำของปราสาทนั้น มีหมอน้ำสำเร็จด้วยเงินตั้งอยู่. ที่เสาสำเร็จด้วยเงิน มีหมอน้ำสำเร็จด้วย

ทองคำ ที่เสาแก้วมณีมีหม้อน้ำสำเร็จด้วยแก้วประพาพ. ที่เสาสำเร็จด้วยแก้ว
ประพาพ มีหม้อน้ำสำเร็จด้วยแก้วมณี. ที่เสาสำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการ มี
หม้อน้ำสำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการเหมือนกัน. ต่อจากนั้นเขาก็มองดูด้วยคิดว่า
ขอน้ำชายกระดิ่ง จงห้อยย้อยอยู่ตามระหวางแห่งมณฑป พร้อมกับการมองดู
นั่นเอง ตาข่ายกระดิ่งก็ห้อยย้อยลงแล้ว เสียงอันไพเราะของตาข่ายกระดิ่งที่ถูก
ลมอ่อนรำเพยพัด ก็เปล่งเสียงออกมาราวจะว่าเสียงอันไพเราะแห่งดนตรี ซึ่ง
ประกอบด้วยองค์ ๕ จึงดูไม่ต่างอะไรกับเวลาที่ทิพยสังคีตบรรเลงอยู่. เขาคิด
ว่า ในระหวาง ๆ ขอให้พวงของหอมและพวงดอกไม้จงห้อยย้อยลงมา พวง
ของหอมและพวงดอกไม้ก็ห้อยย้อยลงมาแล้ว. เขาคิดว่า ขออาสนะและแท่นที่
รองนั่งสำหรับภิกษุที่นั่งได้แสนโกฏิ จงแทรกแผ่นดินขึ้นมา. ในทันใดนั้นเอง
ต่างก็แทรกขึ้นมา เขาคิดว่า ที่ทุก ๆ มุม ขอให้หม้อน้ำแทรกขึ้นมามุมละใบ.
หม้อน้ำก็แทรกขึ้นมา เขาเนรมิตสิ่งต่าง ๆ มีประมาณเท่านี้ เสร็จแล้วจึงไปยัง
สำนักของพราหมณ์แล้วกล่าวว่า มานีแนะท่าน ท่านจงตรวจดูมณฑปแล้วให้
ค่าจ้างแก่เรา. พระมหาบุรุษไปตรวจดูมณฑปแล้ว. เมื่อเขากำลังตรวจดูอยู่
นั้นแหละทั่วตัวได้สัมผัสกับปีติ ๕ ชนิดตลอดเวลา. ที่นั่นเมื่อเขามองดูมณฑป
อยู่ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า มณฑปนี้คนเป็นมนุษย์กระทำไม่ได้ แต่เพราะ
อาศัยอัยยาศัยของเรา คุณของเรา ภาพของท้าวสักกะจะร้อนแน่นอน ก่อนนี้
ท้าวสักกเทวราชจักสร้างมณฑปนี้ขึ้น ดังนี้. เขาคิดว่า การถวายทานเพียงวัน
เดียวเท่านั้น ในมณฑปเห็นปานนี้ ไม่สมควรแก่เราเลย เราจักถวายทาน
ตลอด ๗ วัน. จริงอยู่ทานภายนอก แม้มีประมาณสักเท่าไร ก็ไม่สามารถที่
จะทำความยินดีให้แก่พระโพธิสัตว์ได้ แต่ในเวลาที่เขาตัดศีรษะที่ประดับประดา
แล้ว ควักลูกตาทั้งสองข้างที่หยอดyataแล้ว ฉีกเนื้อหัวใจออกแล้วให้ไป
พระโพธิสัตว์จะมีความยินดีนักเพราะอาศัยการบริจาคนี้ เมื่อพระโพธิสัตว์แม้

ของพวกเราสละทหาปณะห้าแสนทุกวัน ให้ทานอยู่ที่ประตูทั้ง ๔ และที่ท่าม
กลางพระนคร ในเรื่องสิริราชชาดก ทานนั้นก็หาสามารถให้เกิดความยินดีใน
การบริจาคไม่. แต่ในกาลใด ท้าวสักกเทวราชปลอมตัวมาในรูปของพราหมณ์
ขอลูกตาทั้งสองข้างของเขา ในกาลนั้น เมื่อเขาคัดลูกตาเหล่านั้น ให้อยู่ที่นั่นแหละ
ความร่าเริงได้เกิดขึ้นแล้ว จิตมิได้เป็นอย่างอื่นแม้เท่าปลายเส้นผม. ขึ้นชื่อว่า
อิมใจเพราะอาศัยทานที่ให้แล้วโดยอาการอย่างนี้หาไม่แก่พระโพธิสัตว์ไม่. เพราะ
ฉะนั้น พระมหาบุรุษเมื่อนั้น จึงคิดว่า เราควรจะถวายทานแก่ภิกษุทั้งหลาย
นับได้แสนโกฏิตลอด ๗ วัน จึงให้พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข
ประทับนั่งในมณฑปนั้น ได้ถวายทานชื่อควปานะตลอด ๗ วัน ที่เรียกว่า
ควปานะนั้นได้แก่ โภชนะที่เขาใส่นมจนเต็มหม้อใหญ่แล้ว ยกขึ้นตั้งบนเตาไฟ
ใส่ข้าวสารนิคหน้อยในน้ำมันที่ต้มสุกแล้วในหม้อต้ม แล้วปรุงรสด้วยน้ำผึ้ง
ผงน้ำตาลกรวดและเนยใสที่ต้มแล้ว ก็มนุษย์นี้แหละไม่สามารถที่จะเลี้ยงดูได้
แม้แต่เทวดาก็ต้องสลับกันจึงจะเลี้ยงดูได้. แม้ที่มีประมาณ ๑๒ และ ๑๓ โยชน
ก็ไม่เพียงพอที่จะบรรจุภิกษุทั้งหลายได้เลย แก่ภิกษุเหล่านั้น นั่งได้ด้วยอานุภาพ
ของตน.

ในวันสุดท้าย เขาให้ล้างบาตรของภิกษุทุกรูปแล้ว ใส่เนยใส เนย
ชัน น้ำผึ้งและน้ำอ้อยเป็นต้นจนเต็มบาตร เพื่อต้องการให้เป็นเภสัช พร้อม
ด้วยไตรจีวร ผ้าสาฎกที่เป็นจีวร ซึ่งภิกษุจะนวกะในหมู่สงฆ์ได้รับ ไปได้มีราคา
ถึงหนึ่งแสน. พระศาสดาเมื่อจะทรงกระทำอนุโมทนาทรงใคร่ครวญดูว่า บุรุษ
นี้ได้ถวายมหาทานเห็นปานนี้ เขาจักได้เป็นอะไรหนอ ทอดพระเนตร
เห็นว่า เขาจักได้เป็นพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าโคดม ในที่สุดแห่งสอง
อสงไขยยิ่งด้วยแสนกัปในอนาคต ดังนี้ จึงตรัสเรียกพระมหาบุรุษมาแล้ว
ทรงพยากรณ์ว่า ท่านล่วงกาลมีประมาณเท่านี้แล้ว จักได้เป็นพระพุทธเจ้า
ทรงพระนามว่าโคดม.

พระมหาบุรุษได้ฟังคำพยากรณ์แล้วคิดว่า นัยว่าเรจักได้เป็นพระ-
พุทธเจ้า จะประโยชน์อะไรของเราด้วยการอยู่ครองเรือน เรจักบวช จึง
ทอดทิ้งสมบัติเห็นปานนั้น ประคูก้อนเขพะ แล้วบวชในสำนักของพระศาสดา
ครั้ง บวชแล้วเล่าเรียนพระพุททวจนะ ให้อภิญญาและสมบัติเกิดขึ้นแล้ว ใน
เวลาสิ้นอายุได้ไปบังเกิดในพรหมโลก.

ก็พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่ามั่งคละ มีชื่อว่า
อุตตระ แม้พระราชมารดาที่ทรงพระนามว่า อุตตรา แม้พระราชบิดาทรง
เป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า อุตตระ พระอัครสาวกสององค์นามว่า สุทเว-
หนึ่ง ธรรมเสนะหนึ่ง พระอุปฐากนามว่า ปาลิตะ พระอัครสาวิกาสององค์
นามว่า สิมพลี ๑ นามว่า อโสกา ๑ ต้นไม้ตรัสรู้ ชื่อ นาคพฤกษ์
(ต้นกาละทิง). พระสรีระสูงได้ ๘๘ ศอก. พระองค์ทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่
๕๐,๐๐๐ พรรษา ก็ปรินิพพาน. ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นปรินิ-
พพานแล้ว จักรวาลหมื่นหนึ่งได้มีคเป็นอันเดียว โดยพร้อมกันทีเดียว. พวก
มนุษย์ทั้งหลายในจักรวาลทั้งสิ้นต่างร้องไห้คร่ำครวญกันไปหมด.

กาลภายหลังของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า

**โกณฑัญญะ พระนายกทรงพระนามว่ามั่งคละ ทรง
ถือดวงประทีปธรรม กำจัดความมืดในโลกแล้วด้วย
ประการฉะนี้.**

ในกาลภายหลังแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ปรินิพพาน
กระทำหมื่นโลกธาตุให้มีคอย่างนี้แล้ว พระศาสดาทรงพระนามว่า สุมนะ
เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว. สาวกสันนิบาตแม่ของพระองค์ก็มีสามครั้ง ในสันนิบาต
ครั้งแรก มีภิกษุแสน โกลิ ครั้งที่ ๒ ที่กาญจนบรรพตมีภิกษุเก้าสิบแสน โกลิ

ครั้งที่ ๓ แผลสิบแสนโกฏิ. ในกาลนั้น พระมหาสัตว์ได้เป็นนาคราชนามว่า
อตุลละมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก. พระยานาคนั้น ได้ยินว่า พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น
แล้ว มีหมู่ญาติห้อมล้อมแล้ว ออกจากนาคพิภพ ให้กระทำการบรรเลงถวาย
ด้วยทิพยดนตรี แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์บริวารแสนโกฏิ
ถวายผ้าคู่เฉพาองค์แล้วตั้งอยู่ในสรวง พระศาสดาเมื่อนั้นก็ทรงพยากรณ์เขา
ว่า จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระ
องค์นั้น ชื่อ เมขลา พระราชาทรงพระนามว่า สุทัตตะ เป็นพระราชบิดา
พระราชมารดาทรงพระนามว่า สิริมา พระอัครสาวกสององค์ นามว่าสรวง
หนึ่ง นามว่าภาวัตตตะหนึ่ง พระอุปราคนามว่า อุเทนะ พระอัครสาวิกาสอง
องค์นามว่า โสณาหนึ่ง นามว่าอุปโสณาหนึ่ง และต้นนาคพฤษภเป็นไม้
ตรัสรู้ พระสิริระสูงได้ ๕๐ ศอก ประมาณพระชนมายุได้ ๕๐,๐๐๐ ปี ด้วย
ประการฉะนี้.

กาลภายหลังของพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า

มังคละ พระนายกทรงพระนามว่าสุমনะ หาผู้เสมอ

มิได้โดยธรรมทั้งปวง สูงสุดกว่าสัตว์ทั้งปวง.

ในกาลภายหลังแห่งพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่า เรวตะ
ได้เสด็จอุบัติขึ้น แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็ได้มีสามครั้ง ในสันนิบาต
ครั้งแรก นับไม่ได้ ครั้งที่ ๒ มีภิกษุแสนโกฏิ ครั้งที่ ๓ ก็เช่นกัน. ใน
ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพราหมณ์ชื่อ อติเทพ ฟังพระธรรมเทศนาของ
พระศาสดาแล้ว ตั้งอยู่ในสรวง ประคองอัญชลิเหนือศีรษะแล้ว ได้ฟัง
พระคุณในการละกิเลสของพระศาสดานั้น ได้กระทำการบูชาด้วยผ้าห่ม แม้
พระองค์ก็ทรงพยากรณ์เขาว่า จักได้เป็นพระพุทธเจ้า. ก็พระนครของพระผู้มี
พระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีชื่อว่า สุรัญญวดี แม้พระราชบิดาก็เป็นกษัตริย์

ทรงพระนามว่า วิบุลสะ พระราชมารดาทรงพระนามว่า วิมลดา พระ อัคร-
สาวก ๒ องค์นามว่า วรุณะหนึ่ง นามว่า พรหมเทวะหนึ่ง พระอุปลากนาม
ว่า สัมภวะ พระอัครสาวิกา ๒ องค์นามว่า ภัตทาหนึ่ง นามว่า สุภัททา
หนึ่ง และต้นนาคพฤษภเป็นไม้ตรีสรู พระสรีระสูงได้ ๘๐ ศอก ประมาณ
พระชนมายุได้ ๖๐,๐๐๐ ปี ด้วยประการนี้.

กาลภายหลังแห่งพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า

สุমনะ พระนายกทรงพระนามว่า เรวตะ เป็นพระ
ชินเจ้า หาผู้เปรียบปานมิได้ หาผู้เสมอมิได้ ไม่มี
ผู้เทียมทัน เป็นผู้สูงสุด ด้วยประการฉะนี้.

ในกาลภายหลังพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่า โสภิตะ ได้
เสด็จอุบัติขึ้นในโลก. แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็ได้มีสามครั้ง
ในสันนิบาตครั้งแรก ได้มีภิกษุร้อยโกฏิ ในครั้งที่ ๒ เก้าสิบโกฏิ
ในครั้งที่ ๓ แปดสิบโกฏิ. ในกาลนั้นพระโพธิสัตว์เป็นพราหมณ์ชื่อว่า อชิตะ
ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว ตั้งอยู่ในสภาวะ ได้ถวายมหาทานแต่
พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แม้พระองค์ก็ได้ทรงพยากรณ์เขาว่า
จักได้เป็นพระพุทธเจ้า. ก็พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้นชื่อ
สุวรรณ พระราชาทรงพระนามว่า สุวรรณ ได้เป็นพระราชบิดา พระราช
มารดาทรงพระนามว่า สุวรรณมา พระอัครสาวกนามว่าอสมะองค์หนึ่ง นามว่า
สุนตตะองค์หนึ่ง พระอุปลากนามว่า อโนมะ พระอัครสาวิกา นามว่านกุลดา
องค์หนึ่ง นามว่าสุชาดาองค์หนึ่ง ต้นนาคพฤษภเป็นไม้ตรีสรู พระสรีระ
สูงได้ ๕๘ ศอก ประมาณพระชนมายุได้ ๕๐,๐๐๐ ปี ฉะนี้แล.

ต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าเรวตะ พระ

นายกทรงพระนามว่าโสภิตะ มีพระทัยตั้งมั่น มีพระ-

**ทัยสงบ หาผู้เสนอมิได้ หาผู้เปรียบปานมิได้ ด้วย
ประการฉะนี้.**

ในกาลภายหลังของพระองค์ครั้งล่วงได้อสงไขยหนึ่ง ในกัปเดียวกัน มีพระพุทธเจ้าสามพระองค์ เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว คือพระอโนมทัสสี พระ-
ปทุมะ พระนารทะ สำหรับพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า อโนมทัสสี
มีสาวกสันนิบาตสามครั้ง ครั้งแรกมีภิกษุแปดแสน ครั้งที่ ๒ เจ็ดสิบแสน ครั้งที่ ๓
แปดสิบหกพันโกฏิ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ได้เป็นเสนาบดีของยักษ์
คนหนึ่ง มีฤทธิ์มากมีอำนาจมาก เป็นอธิบดีของยักษ์แสนโกฏิเป็นอันมาก.
เขาได้ยินว่า พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้วจึงมา แล้วได้ถวายมหาทานแต่
ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข. แม้พระศาสดาก็ทรงพยากรณ์เขาว่า จัก
ได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต. ก็พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าอโนมทัสสี
ชื่อว่า จันทดี พระราชาทรงพระนามว่า ยสวา เป็นพระราชบิดา พระราช-
มารดาทรงพระนามว่า ยโสธรา พระอัครสาวกนามว่า นิสกะองค์หนึ่ง นาม
ว่า อโนมะองค์หนึ่ง พระอุปฐากนามว่า วรุณะ พระอัครสาวิกานามว่า สุนทรี
องค์หนึ่ง นามว่า สุมนาองค์หนึ่ง อชชุนพฤกษ์ (ต้นรกฟ้า) เป็นไม้ตรีสรู
พระศรีระสูงได้ ๕๘ ศอก พระชนมายุ ได้ ๑๐๐,๐๐๐ ปี.

ต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า โสภิตะ

**พระสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า อโนมทัสสี ผู้สูงสุด
แห่งทวีป มีพระยศอันประมาณมิได้ มีพระเดชยากที่
คนจะก้าวล่วงได้ ฉะนี้แล.**

ในกาลภายหลังของพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่า ปทุมะ
เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว. แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีสามครั้ง ในสันนิบาต
ครั้งแรก มีภิกษุแสนโกฏิ ครั้งที่ ๒ มีสามแสน ครั้งที่ ๓ มีภิกษุอยู่ในชฎ

แห่งป่ามหาวันในป่าที่มีไร่บ้านสองแสน. ในคราวนั้น เมื่อพระตถาคตประทับอยู่ในชฎแห่งป่านั้น พระโพธิสัตว์เป็นราชสีห์ เห็นพระศาสดา เข้านิโรธสมาบัติอยู่ มีจิตเลื่อมใสไหว้กระทำประทักษิณ เกิดปีติและโสมนัส บันลือสีหนาทสามครั้ง ตลอดเจ็ดวันมิได้ละปีติมีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์เพราะ สุขอันเกิดจากปีตินั้นเองไม่ออกไปหากิน กระทำการบริจาคนิเวศน์ ได้เข้าไปเฝ้า ยืนอยู่. พระศาสดาเสด็จออกจากนิโรธสมาบัติเมื่อสว่างได้เจ็ดวันแล้ว ทอดพระเนตรเห็นราชสีห์ ทรงดำริว่า เขาจักให้จิตเลื่อมใสแม้ในภิกษุสงฆ์แล้วไหว้ขอภิกษุสงฆ์จงมา ในทันใดนั่งเองภิกษุทั้งหลายก็มา ราชสีห์ทำจิตให้เลื่อมใสแล้วในพระสงฆ์. พระศาสดาทรงตรวจดูใจของเขาแล้ว ทรงพยากรณ์ว่า จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต. ก็พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าปทุมะ ชื่อจัมปกะ พระราชาทรงพระนามว่าปทุมะเป็นพระราชบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่า อสมา พระอัครสาวกนามว่าสาละองค์หนึ่ง นามว่าอุปสาละองค์หนึ่ง พระอุปฐากนามว่าวรุณะ พระอัครสาวิกานามว่า รามาทองค์หนึ่ง นามว่าสุรามาทองค์หนึ่ง โสณพฤกษ์เป็นต้น ไม้ที่ตรัสรู้ พระสิริระสูงได้ ๕๘ ศอก พระชนมายุได้แสนปี ฉะนี้แล.

ต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า อโนมทัสสี

พระสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมะ เป็นผู้สูงสุด

แห่งทวีป หาผู้เสมอมิได้ ไม่มีผู้ใดเปรียบปาน ฉะนี้

แล.

ในกาลภายหลังของพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่า นารทะเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว. แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีสามครั้ง ในสันนิบาตครั้งแรก มีภิกษุแสนโกฏิ ครั้งที่ ๒ มีภิกษุเก้าสิบแสนโกฏิ ครั้งที่ ๓ มีภิกษุแปดสิบแสนโกฏิ. ในกาลนั้นแม้พระโพธิสัตว์ก็ได้บวชเป็นฤๅษี เป็นผู้ปฏิบัติจนชำนาญใน

อภิญญา ๕ ในสมบัติ ๘ ถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ได้กระทำการบูชาด้วยจันทน์แดง. แม้พระองค์ก็ได้พยากรณ์ภาษีนั้น ว่าจักเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต. พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นชื่อธัญญวดี กษัตริย์ทรงพระนามว่า สุเมธะเป็นราชบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่า อโนมา พระอัครสาวกพระนามว่าภัททปาละองค์หนึ่ง นามว่าชิตมิตะองค์หนึ่ง พระอุปฐากนามว่าวาเสฏฐะ พระอัครสาวิกนามว่าอุตตราองค์หนึ่ง นามว่า ผัคคณีน้ององค์หนึ่ง ตันมหาโสณพฤกษ์เป็นไม้ตรีศู พระสตรีระสูงได้ ๘๘ ศอก พระชนมายุ ๕๐,๐๐๐ ปี

ต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมะ พระ

สัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า นารทะ ผู้สูงสุดแห่งทวีป

หาผู้เสมอมิได้ หาผู้เปรียบปานมิได้ ฉะนั้นแล.

ในกาลต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า นารทะ ในกัปหนึ่งในที่ สุดแห่งแสนกัปแต่นี้ ล่วงได้ร้อยหลายหนึ่ง พระพุทธเจ้าองค์หนึ่งพระนามว่า ปทุมุตตระ เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว. แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีสามครั้ง ในครั้งแรก มีภิกษุแสนโกฏิ ครั้งที่ ๒ ที่เวภารบรรพต มีภิกษุเก้าสิบแสนโกฏิ ครั้งที่ ๓ มีภิกษุแปดสิบพันโกฏิ ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นชฎิลนามว่า มหาธัญญิยะ ได้ถวายจีวรทานแก่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข. แม้พระองค์ก็ได้พยากรณ์เขาว่า จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต. ก็ในกาลแห่งพระ- ผู้มีพระภาคเจ้าปทุมุตตระ พวกเดียรถีย์ยังมีได้มี. พวกเทวดาและมนุษย์ทั้ง ปวง ได้ถึงพระพุทธเจ้าเท่านั้นเป็นสรณะ พระนครของพระองค์นามว่าหังสวดี กษัตริย์ทรงพระนามว่าอานันทะเป็นพระราชบิดา พระมารดาทรงพระนามว่า สุชาดา พระอัครสาวกนามว่า เทวละองค์หนึ่ง นามว่าสุชาตะองค์หนึ่ง พระ อุปฐากนามว่าสุมนะ พระอัครสาวิกนามว่า อมิตตาองค์หนึ่ง นามว่าอสม

องค์หนึ่ง ต้นสาถพฤกษ์เป็นไม้ที่ตรัสรู้ พระศรีระสูงได้ ๘๘ ศอก รัศมีจาก
พระศรีระพุ่งไปจดที่ ๑๒ โยชน์โดยรอบ พระชนมายุได้ แสนปี ฉะนี้แล.

ต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า นารทะ พระ

สัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ผู้สูงสุดแห่ง

นระเป็นพระชินะ อุปมาด้วยสาครที่ไม่กระเพื่อม

ฉะนี้แล.

ในกาลต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ ล่วงไปได้
สามหมื่นกัป ในกัปหนึ่งมีพระพุทธเจ้าสองพระองค์คือ พระสุเมธะและพระ-
สุราตะ เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว. แม้สาวกสันนิบาตของพระพุทธเจ้าทรงพระนาม
สุเมธะก็มีสามครั้ง ในสันนิบาตครั้งที่ ๑ ในสุทิสสนนคร ได้มีพระจีณาสร้อย
โกฏฐิ ครั้งที่ ๒ มีเก้าสิบโกฏฐิ ครั้งที่ ๓ มีแปดสิบโกฏฐิ. ในกาลนั้นพระโพธิสัตว์
เป็นมาณพชื่อ อุตตระ สละทรัพย์แปดสิบโกฏฐิที่ฝังเก็บไว้ทั้งหมด ถวายมหา
ทานแต่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ฟังธรรมแล้วตั้งอยู่ในสภาวะออก
บวช แม้พระองค์ก็ทรงพยากรณ์เขาว่า จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต.
พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า สุเมธะ ชื่อสุทิสสนะ พระราชา
ทรงพระนามสุทิตตะ เป็นพระราชาบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่าสุทิตตา
พระอัครสาวกสององค์นามว่าสุมนะองค์หนึ่ง นามว่าสัพพกามะองค์หนึ่ง พระ
อุปฐากนามว่าสาคระ พระอัครสาวิกาสององค์ นามว่ารามากองค์หนึ่ง นามว่า
สุรามากองค์หนึ่ง มหานิมพพฤกษ์ต้นสะเดาใหญ่ เป็นต้น ไม้ที่ตรัสรู้ พระศรีระ
สูงได้ ๘๘ ศอก พระชนมายุได้ ๕๐,๐๐๐ ปี ฉะนี้แล

ต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตระ

พระนายกทรงพระนามว่า สุเมธะ หาผู้ที่จะต่อกรได้

ยาก มีพระเดชาแก่กล้า เป็นพระมุนิผู้สูงสุดในโลก

ทั้งปวง ฉะนี้แล.

ในกาลต่อจากพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่า สุชาติอุบัติขึ้นแล้ว. แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีสามครั้ง ในสันนิบาตครั้งที่ ๑ มีภิกษุหกหมื่น ครั้งที่ ๒ มีห้าหมื่น ครั้งที่ ๓ มีสี่หมื่น. ในกาลนั้นพระโพธิสัตว์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ได้ยินว่าพระพุทธรเจ้าอุบัติขึ้นแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าฟังธรรมแล้วถวายราชสมบัติในสี่ทวีป พร้อมด้วยรัตนะ ๘ ประการแต่สงฆ์ มีพระพุทธรเจ้าเป็นประมุข แล้วบวชในสำนักของพระศาสดา ชาวแวนแคว้นทั้งสิ้นต่างถือเอาเงินที่เกิดขึ้นของรัฐรับหน้าที่เป็นคนท่นุบำรุงวัด. ได้ถวายมหาทานแต่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรเจ้าเป็นประมุขเป็นนิตย์. แม้พระศาสดาก็ทรงพยากรณ์เขาว่าจักได้เป็นพระพุทธรเจ้าในอนาคต. พระนครของพระผู้มีภาคเจ้าพระองค์นั้นมีชื่อว่า สุมังคละ พระราชาทรงพระนามว่า อุกคตะ เป็นพระราชบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่า ประภาวดี พระอัครสาวกมีนามว่า สุทัตสนะองค์หนึ่ง มีนามว่าสุเทวะองค์หนึ่ง พระอุปฐากมีนามว่านารทะ พระอัครสาวิกามีนามว่า นาคาองค์หนึ่ง มีนามว่า นาคสมาลาองค์หนึ่ง มหาเวฬุพุกกัษ (ต้นไผ่ใหญ่) เป็นต้น ไม้ตรัสรู้ ได้ยินว่าต้นไม้นั้นไม่มีใครมีรูปรัง ลำต้นแข็งแรง มีกิ่งใหญ่พุ่งขึ้นเบื้องบนแลดูงดงาม รวากะกำเววหางนกยูง. พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นสูงได้ ๕๐ ศอก พระชนมายุ ๘๐,๐๐๐ ปี ฉะนี้แล

ในมัททกัปนั้นนั้นแหละ มีพระนายกทรงพระ-

นามว่าสุชาติ ผู้มีพระหนุดังคางราชสีห์ (ฝั่งผาย)

มีพระวรกายดังโคอุสละ (สง่างาม) หาผู้เปรียบนี้ได้

หาผู้ต่อกรได้ยาก ฉะนั้นแล.

ในกาลต่อจากพระสุชาติพุทธรเจ้า ในกัปหนึ่งในที่สุดแห่งสิบแปดกัปแต่นี้ มีพระพุทธรเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นสามองค์คือ พระปิยทัสสี พระอถตทัสสี พระธรรมทัสสี. แม้สาวกสันนิบาตของพระปิยทัสสีก็มีสามครั้ง ครั้งแรกมี

ภิกษุแสนโกฏิ ครั้งที่ ๒ มีเก้าสิบโกฏิ ครั้งที่ ๓ มีแปดสิบโกฏิ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นมาณพนามว่า กัสสปะ. เรียนจบเวททั้งสาม ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดา ได้บริจาคทรัพย์แสนโกฏิสร้างสังฆาราม ตั้งอยู่ในสระและศีลแล้ว ที่นั่นพระศาสดาทรงพยากรณ์เขาว่า จักได้เป็นพระพุทธเจ้าเมื่อล่วงไปพันแปดร้อยกัป. พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นนามอโนปมะ พระราชาทรงพระนามว่า สุทินนะ เป็นพระราชบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่า จันทา พระอัครสาวกนามว่า ปาติตะองค์หนึ่ง นามว่า- ตัพพทัสสีองค์หนึ่ง พระอุปฐากนามว่า โสภิตะ พระอัครสาวิกานามว่า สุชาดาองค์หนึ่ง นามว่า ธรรมทินนาองค์หนึ่ง กกุชพฤกษ์ (ต้นกุ่ม) เป็นไม้ที่ตรัสรู้ พระศรีระสูงได้ ๘๐ ศอก พระชนมายุได้ ๕๐,๐๐๐ ปี.

ต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า สุชาตะ

พระปิยทัสสี ผู้เป็นพระโลกนาถ ผู้เป็นพระสยัมภู ยาก
ที่ใครจะต่อกรได้ หาใครเสมอมิได้ ผู้มีพระยศใหญ่
ฉะนั้นแล.

ในกาลต่อจากพระองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า อัถถทัสสี เสด็จอุบัติขึ้นแล. แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีสามครั้ง ในสันนิบาตครั้งแรก มีภิกษุเก้าล้านแปดแสน ครั้งที่ ๒ แสนแปด ครั้งที่ ๓ ก็เท่ากัน ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นดาบสผู้มีฤทธิ์มากชื่อว่า สุติมะ นำฉัตรดอกมณฑารพ มาจากเทวโลก บูชาพระศาสดา แม้พระองค์ก็ได้ทรงพยากรณ์เขาว่า จักได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้า นามว่า โสภิตะ พระราชาทรงพระนามว่า สาคระ เป็นพระราชบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่า สุทัสสนา พระอัครสาวกนามว่า สันตะองค์หนึ่ง นามว่า อุปสันตะองค์หนึ่ง พระอุปฐากนามว่า อภยา. พระอัครสาวิกานามว่า ธรรมาองค์หนึ่ง นามว่า สุธรรมาองค์หนึ่ง จัมปกพฤกษ์ (ต้นจัมปา)

เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้. พระสรีระสูงได้ ๘๘ ศอก รัศมีจากพระสรีระแผ่ไปโดย
รวมประมาณโยชน์หนึ่ง ตั้งอยู่ตลอดเวลา พระชนมายุได้ แสนปี.

ในมณฑลที่นั่นนั่นแล พระนาราสก อตถทัสสี

**ทรงกำจัดความมืดอย่างใหญ่แล้ว บรรลุพระสัมโพธิ-
ญาณอันอุดม.**

ในกาลต่อจากพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่า ธรรมทัสสี
เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว. แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีสามครั้ง ครั้งแรกมีภิกษุ
ร้อยโกฏิ ครั้งที่ ๒ เจ็ดสิบโกฏิ ครั้งที่ ๓ แปดสิบโกฏิ. ในครั้งนั้น พระ
มหาสัตว์ เป็นท้าวสักกเทวราช ได้กระทำการบูชา ด้วยดอกไม้มีกลิ่นอันเป็น
ทิพย์ และด้วยเครื่องดนตรีทิพย์ แม้พระองค์ก็ได้ทรงพยากรณ์เขาว่า จักได้
เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต. พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นนาม
ว่า สรณะ พระราชาทรงพระนามว่า สรณะ เป็นพระราชบิดา พระราช-
มารดาทรงพระนามว่า สุนันทา พระอัครสาวกนามว่า ปทุมองค์หนึ่ง นาม
ว่า ปุสสเทวะองค์หนึ่ง พระอุปฐากนามว่า สุนตตะ พระอัครสาวิกานามว่า
เขมาองค์หนึ่ง นามว่า สัพพนามองค์หนึ่ง ต้นรัตตกรวกพฤกษ์เป็นไม้ตรัสรู้.
ต้นพิมพชาละ* (ไม้มะกล่ำเครือ) ก็เรียก. ก็พระสรีระของพระองค์สูงได้ ๘๐
ศอก พระชนมายุได้ แสนปี.

ในมณฑลที่นั่นนั่นแหละ พระธรรมทัสสี ผู้มี

**พระยศใหญ่ ทรงกำจัดความมืดมนอนธการแล้ว รุ่ง-
โรจน์อยู่ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก.**

ในกาลต่อจากพระองค์ ในกัปหนึ่งในที่สุดแห่งเก้าสิบกัปแต่กัปนี้ พระ-
พุทธเจ้าพระองค์เดียวทรงพระนามว่า **สิทธิทัตตะ** เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว. แม้สาวก
๑. บาลีพุทธวงศ์ เป็น ดิมพชาละ (ไม้พลับ)

สันนิบาตของพระองค์ก็มีสามครั้ง ในสันนิบาตครั้งแรกมีภิกษุแสนโกฏิ ครั้งที่ ๒ เก้าสิบโกฏิ ครั้งที่ ๓ แปดสิบโกฏิ. ในครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เป็นคาบส นามว่า มังคละ มีเดชกล้าสมบุรณ์ด้วยอภิญญาพละ ได้นำผลหว่าใหญ่มาถวายแด่พระตถาคต. แม้พระศาสดาเสวยผลไม้นั้นแล้ว ได้ทรงพยากรณ์พระโพธิสัตว์ว่า ในที่สุดแห่งกับเก้าสิบสี่กัป ท่านจักได้เป็นพระพุทธเจ้า. พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น นามว่า เวภาระ พระราชาทรงพระนามว่า ชยเสนะ เป็นพระราชบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่า สุกัสสา พระอัครสาวกนามว่า สัมพละองค์หนึ่ง นามว่า สุमितตะองค์หนึ่ง พระอุปฐากนามว่า เรวตะ พระอัครสาวิกานามว่า ลิจลาองค์หนึ่ง นามว่า สุรามากองค์หนึ่ง กัณณิกพฤกษ์ เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระศรีระสูงได้ ๖๐ ศอก พระชนมายุได้ แสนปี.

หลังจากพระธรรมทัสสี พระโลกนายกทรงพระ-

นามว่าสิทธัตถะ ทรงกำจัดความมืดเสียสิ้น เหมือน

ดวงอาทิตย์ไพล่ขึ้นมาแล้ว ฉะนั้น.

ในกาลต่อจากพระองค์ ในที่สุดแห่งกับที่เก้าสิบสอง มีพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นสององค์ในกัปหนึ่งคือ ทรงพระนามว่าติสสะ ทรงพระนามว่าปุตตะ สำหรับพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า ติสสะ มีสาวกสันนิบาตสามครั้ง ในครั้งแรกมีภิกษุร้อยโกฏิ ครั้งที่ ๒ มีเก้าสิบโกฏิ ครั้งที่ ๓ มีแปดสิบโกฏิ ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นกษัตริย์มีโภคสมบัติมาก มียศใหญ่ นามว่า สุชตะ ทรงผนวชเป็นฤาษี ถึงความเป็นผู้มีฤทธิ์มาก ได้สดับว่า พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ถือเอาดอกมณฑารพ ดอกบัวหลวงและดอกปาริฉัตรอันเป็นทิพย์มาบูชาพระตถาคต ผู้ประทับอยู่ในท่ามกลางบริษัท

สี่ ในอากาศได้กระทำพาดนดอกไม้ไว้. แม้พระศาสดาพระองค์นั้นก็ทรงพยากรณ์เขาว่า ในกัปที่เก้าสิบแต่กัปนี้ จักได้เป็นพระพุทธเจ้า. พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น นามว่า เขมะ กษัตริย์ทรงพระนามว่า ชนสันธะ เป็นพระราชบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่า ปทุมมา พระอัครสาวกนามว่า พรหมเทวะองค์หนึ่ง นามว่าอุทยะองค์หนึ่ง พระอุปฐากนามว่า สัมภวะ พระอัครสาวิกา นามว่าปุตสาองค์หนึ่ง นามว่า สุทัตตาทองค์หนึ่ง อสนพฤกษ์ (ต้นประคู้ลาย) เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระศรีระสูงได้ ๖๐ ศอก พระชนมายุได้แสนปี.

กาลต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าลิทชัตตะ

ก็มาถึงพระนายกผู้เลิศในโลก ทรงพระนามว่าติสสะ
หาผู้เสมอมิได้ หาผู้เปรียบมิได้ ทรงมีศีลหาที่สุดมิได้
ทรงมีพระยศนับมิได้.

กาลต่อจากพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่า ปุตตะ เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว. แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีสามครั้ง ในสันนิบาตครั้งแรก มีภิกษุหกสิบแสน ครั้งที่ ๒ ห้าสิบแสน ครั้งที่สาม สามสิบสองแสน. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่า วิชิตาวิ ทรงสละราชสมบัติอันใหญ่ แล้วผนวชในสำนักของพระศาสดา ทรงเล่าเรียนพระไตรปิฎก แล้วทรงแสดงธรรมกถาแก่มหาชน ทรงบำเพ็ญศีลบารมี. แม้พระปุตตะก็พยากรณ์เขาว่า จักเป็นพระพุทธเจ้า. พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น นามว่า กาสี พระราชาทรงพระนามว่า ชยเสนะ เป็นพระราชบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่า สิริมา พระอัครสาวกนามว่า สุรักขิตะองค์หนึ่ง นามว่า ธรรมเสนะองค์หนึ่ง พระอุปฐากนามว่า โสภิยะ. พระอัครสาวิกานามว่า จาลาทองค์หนึ่ง นามว่า อุปจาลาทองค์หนึ่ง อามลกพฤกษ์ (ต้น

มะขามป้อม) เป็นต้นไม้ตรีสรู พระสรีระสูงได้ ๕๘ ศอก พระชนมายุ ๕๐,๐๐๐ ปี.

ในมณฑลที่นั่นนั่นแหละ ได้มีพระศาสดาผู้

ยอดเยี่ยมหาผู้เทียมมิได้ ไม่เป็นเช่นกับใคร ผู้เป็น

พระนายกผู้ยอดเยี่ยมในโลก ทรงพระนามว่า ปุสสะ.

กาลต่อจากพระองค์ ในกัปที่เก้าสิบเจ็ดแต่กัปนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า วิปัสสิ เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว. แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มี สามครั้ง ในสันนิบาตครั้งแรกมีภิกษุหกสิบแปดแสน ครั้งที่ ๒ มีเก้าสิบเจ็ดแสน ครั้งที่ ๓ มีแปดหมื่น. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพระยานาคนามว่า อตุละ มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ได้ถวายเป็นใหญ่ทำด้วยทองคำจิต ด้วยแก้ว เจ็ดประการ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า. แม้พระองค์ท่านก็ได้ทรงพยากรณ์ เขาว่า ในกัปที่เก้าสิบเอ็ดแต่กัปนี้ ท่านจักได้เป็นพระพุทธเจ้า. พระนครของ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น นามว่า พันธุมดี พระราชาทรงพระนามว่า พันธุมะ เป็นพระราชบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่า พันธุมดี พระอัครสาวก นามว่าขันธะองค์หนึ่ง นามว่า ดิสสะองค์หนึ่ง พระอุปฐากนามว่า อโศกะ พระอัครสาวิกานามว่า จันทองค์หนึ่ง นามว่า จันทมิตตาองค์หนึ่ง ปาตลิวฤกษ์ (ต้นแคฝอย) เป็นต้นไม้ตรีสรู พระสรีระสูงได้ ๘๐ ศอก พระรัศมีจากพระสรีระแผ่ออกไปจด ๗ โยชน์ พระชนมายุ ๘๐,๐๐๐ ปี.

ต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปุสสะ

พระสัมพุทธเจ้า ผู้สูงสุดในทวีป ทรงพระนามว่า

วิปัสสิ ผู้มีพระจักขุ ได้เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก.

ในกาลต่อจากพระองค์ ในกัปที่สามสิบเอ็ดแต่กัปนี้ ได้มีพระพุทธเจ้า สองพระองค์คือ พระสิขีและพระเวสสภู. แม้สาวกสันนิบาตของพระสิขีก็มี

สามครั้ง ในสันนิบาตครั้งแรกมีภิกษุแสนหนึ่ง ครั้งที่ ๒ มีแปดหมื่น ครั้งที่ ๓ มีเจ็ดหมื่น. ในกาลครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เป็นพระราชาทรงพระนามว่า อรินทมะ ได้ถวายมหาทานพร้อมด้วยจิวรแต่พระสงฆ์ มีพระพุทธรูปเจ้าเป็น ประมุข ถวายช้างแก้วซึ่งตกแต่งด้วยแก้วเจ็ดประการ ได้ถวายกับปิยะภณฑ์ ทำให้มีขนาดเท่าตัวช้าง. แม้พระองค์ก็ได้ทรงพยากรณ์เขาว่า จักได้เป็นพระ พุทธรูปเจ้าในกัปที่สามสิบเจ็ดแต่กัปนี้ พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ นั้น มีนามว่า อรุณวดี กษัตริย์นามว่า อรุณะ เป็นพระราชบิดา พระราช- มารดาทรงพระนามว่า ปภาวดี พระอัครสาวกนามว่า อภิภูองค์หนึ่ง นาม ว่า สัมภวะองค์หนึ่ง พระอุปฐากนามว่า เขม็งกระ พระอัครสาวิกานามว่า เขมาองค์หนึ่ง นามว่า ปทุมมาองค์หนึ่ง ปุณฺทริกพฤกษ์ (ต้นมะม่วง) เป็นต้นไม้ตรัสรู้ พระสรีระสูงได้ ๓๗ ศอก พระรัศมีจากพระสรีระแผ่ซ่าน ไปจด ๓๐๐ โยชน์ พระชนมายุได้ ๓๗,๐๐๐ ปี

ในกาลต่อจากพระวิปัสสี พระสัมพุทธเจ้าผู้สูง

สุดในทวีป เป็นพระชินเจ้าทรงพระนามว่า ลีจี หา

เสมอมิได้ หาบุคคลเปรียบปานมิได้.

ในกาลต่อจากพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่า เวสสภู เสด็จ อุบัติขึ้น แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีสามครั้ง ในสันนิบาตครั้งแรกได้มี ภิกษุแปดล้าน ครั้งที่ ๒ มีเจ็ดล้าน ครั้งที่ ๓ มีหกล้าน ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ เป็นพระราชาทรงพระนามว่า สุทัสนะ ถวายมหาทานพร้อมทั้งจิวร แต่พระ- สงฆ์มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุข แล้วทรงผนวชในสำนักของพระองค์ได้เป็นผู้ สมบูรณ์ด้วยอาจารย์คุณ มากไปด้วยความขำเกรงและปีติในพระพุทธรัตตะ แม้ พระองค์ก็ได้ทรงพยากรณ์พระองค์ว่า ในกัปที่สามสิบเจ็ดแต่กัปนี้ จักได้เป็น

พระพุทธเจ้า ก็พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นนามว่า **อินมะ** พระราชาทรงพระนามว่า **สุปตติยะ** เป็นพระราชบิดา พระราชมารดาทรงพระนามว่า **ยสวดี** พระอัครสาวกนามว่า **โศณะองค์หนึ่ง** นามว่า **อุตตระองค์หนึ่ง** พระอุปฐากนามว่า **อุปสันตะ** พระอัครสาวิกานามว่า **รามาท้องค์หนึ่ง** นามว่า **สมาลาองค์หนึ่ง** สาลพฤกษ์เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระศรีระสูงได้ ๖๐ ศอก พระชนมายุได้ ๖๐,๐๐๐ ปี

ในมณฑลกับนั้นนั่นแล พระชินเจ้าผู้หาใครเสมอ

มิได้ หาใครเปรียบปานมิได้ ทรงพระนามว่า **เวสสกุ**

เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก.

ในกาลต่อจากพระองค์ในกัปนี้มีพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นสี่พระองค์ คือ

พระกกุสันธะ พระโกนาคมนะ พระกัสสปะ พระผู้มีพระภาคเจ้า

ของพวกเรา สำหรับพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า **กกุสันธะ** มีสาวกสันนิบาตครั้งเดียว ในสาวกสันนิบาตนั้นนั่นแหละมีภิกษุสี่หมื่น ในกาลนั้นพระโพธิสัตว์เป็นพระราชาทรงพระนามว่า **เขมะ** ถวายมหาทานพร้อมด้วยจิวรและเภสัชมียาหยอดดาเป็นต้น แก่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขระดับพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว ทรงผนวช แม้พระศาสดาพระองค์นั้นก็ได้ทรงพยากรณ์เขาไว้แล้ว ก็พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า **กกุสันธะ** นามว่า **เขมะ** พรหมณ์นามว่า **อัคคิทัตตะ** เป็นพระบิดา นางพรหมณีนามว่า **วิสาขา** เป็นพระมารดา พระอัครสาวกนามว่า **วิฑูระองค์หนึ่ง** นามว่า **สัจฉิวะองค์หนึ่ง** พระอุปฐากนามว่า **พุทธิชะ** พระอัครสาวิกานามว่า **สาขาท้องค์หนึ่ง** นามว่า **สารัมภาท้องค์หนึ่ง** มหาสิริสพฤกษ์ [ต้นซีกใหญ่] เป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ พระศรีระสูงได้ ๔๐ ศอก พระชนมายุได้ ๔๐,๐๐๐ ปี.

ต่อจากพระเวสสุภิก์มาถึง พระสัมพุทธเจ้าผู้เป็น

ใหญ่ในทวีป ทรงพระนามว่า กกุสันธะ หาคณเทียบ

เคียงมิได้ ยากที่ใครๆ จะต่อกรได้.

ในกาลต่อจากพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่า โจนาคมนะ เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีครั้งเดียว ในสันนิบาตนั้น ได้มีภิกษุสามหมื่นรูป ในกาลนั้นพระโพธิสัตว์เป็นพระราชาทรงพระนามว่า **ปัพพตะ** มีหมู่อำมาตย์แวดล้อมเสด็จไปยังสำนักของพระศาสดา สดับพระธรรมเทศนาแล้วนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ถวายมหาทานแล้ว ถวายผ้าปัตตคุณณะ [ผ้าไหม] จินปฏะ [ผ้าขาวในเมืองจิน] ผ้าไหมผ้ากัมพล และผ้าเปลือกไม้เนื้อดี รวมทั้งผ้าที่ทอด้วยทองคำ แล้วทรงผนวชในสำนักของพระศาสดา แม้พระองค์ก็ทรงพยากรณ์เขาไว้ พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น นามว่า **โสภวดี** พราหมณ์นามว่า **ยัญญทัตตะ** เป็นพระบิดา นางพราหมณ์นามว่า **อุตตรา** เป็นพระมารดา พระอัครสาวกนามว่า **ภิกษุโสะองค์หนึ่ง** นามว่า **อุตตระองค์หนึ่ง** อุทุมพรพุกภัย [ต้นมะเดื่อ] เป็นต้นไม้ตรัสรู้ พระสิริระสูงได้ ๒๐ ศอก พระชนมายุได้ ๓๐,๐๐๐ ปี.

ต่อจากพระกกุสันธะ พระสัมพุทธเจ้าผู้สูงสุดกว่า

นระทรงพระนามว่า โจนาคมนะ ผู้เป็นพระชินเจ้า ผู้

เป็นพระโลกเชษฐพระนราสภ.

ในกาลต่อจากพระองค์ พระศาสดาทรงพระนามว่า **กัสสปะ** เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว แม้สาวกสันนิบาตของพระองค์ก็มีครั้งเดียวเท่านั้น ในสันนิบาตนั้นมีภิกษุสองหมื่น ในคราวนั้นพระโพธิสัตว์เป็นมาณพชื่อ **โชติปาละ** เรียนจบไตรเทพ เป็นผู้มั่งมีชื่อเสียงทั้งบนแผ่นดินและกลางหาว ได้เป็นมิตรของช่างหม้อ

ชื่อฉุกีการะ เขาพร้อมกับช่างหม้อนั้นเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ฟังธรรมกถาแล้ว
บวชลงมือทำความเพียร เล่าเรียนพระไตรปิฎก ดูกงามในพระพุทธศาสนา
เพราะถึงพร้อมด้วยวัตรปฏิบัติ พระศาสดาก็ได้ทรงพยากรณ์เขาไว้แล้ว พระ
นครอัน เป็นที่ประสูติของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นมีนามว่า พาราณสี พราหมณ์
นามว่า พรหมทัต เป็นพระบิดา นางพราหมณีนามว่า ธนวัตติ เป็นพระ-
มารดา พระอัครสาวกนามว่า ดิสสะองค์หนึ่ง นามว่า ภารทวาชะองค์หนึ่ง
พระอุปฐากนามว่า สัพพमितตะ พระอัครสาวิกานามว่าอนุลาองค์หนึ่ง นามว่า
อรุเวลาองค์หนึ่ง ต้นนิโครธพฤกษ์ [ต้นไทร] เป็นต้นไม้ตรัสรู้ พระสิริระ
สูงได้ ๒๐ ศอก พระชนมายุได้ ๒๐,๐๐๐ ปี

ต่อจากพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า โจนาคมนะ

พระสัมพุทธเจ้า ผู้สูงสุดกว่านระ ทรงพระนามว่า

กัสสปะ ผู้เป็นพระชินเจ้า เป็นพระธรรมราชา ทรงทำ

โลกให้สว่าง.

ก็ในกัปที่พระทศพลที่ปึงกรเสด็จอุบัติขึ้น แม้พระพุทธเจ้าจะมีถึง
สามองค์ พระโพธิสัตว์ไม่ได้รับการพยากรณ์จากสำนักพระพุทธเจ้าเหล่านั้น
เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าเหล่านั้น ท่านจึงมิได้แสดงไว้ในที่นี้ แต่ในอรรถ-
กถา เพื่อที่จะแสดงพระพุทธเจ้าทั้งหมดจำเดิมแต่กัปนั้น ท่านจึงกล่าวคำนี้
ไว้ว่า

พระสัมพุทธเจ้าเหล่านี้คือ พระตัมหังกร พระ-

เมชังกรและพระสรณังกร พระที่ปึงกรสัมพุทธเจ้า

พระโกณฑัญญะผู้สูงสุดกว่านระ พระมังกละ พระสุ-

মনะ พระเรวตะ พระมุณีโสภิตะ พระอนิมทัสสี

พระปฐมะ พระนารทะ พระปฐมุตตระ พระสุเมธะ
พระสุชาตะ พระปิยทัตตีผู้มีพระยศใหญ่ พระอัทธ-
ทัตตี พระธรรมทัตตี พระสิทธิธะผู้เป็นโลกนายก
พระติสสะ พระปุตสสัมพุทธเจ้า พระวิปัสสี พระสิขี
พระเวสสภู พระกกุสันธะ พระโกนาคมนะ และ
พระนายกกัสสปะ ล้วนทรงมีราคะกำจัดได้แล้ว มี
พระหทัยตั้งมั่นทรงกำจัดความมีดอย่างใหญ่หลวงได้
ประหนึ่งดวงอาทิตย์เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ลูกโพลงอยู่
ราวกะว่ากองไฟ เสด็จปรินิพพานแล้ว พร้อมทั้งสาวก
ดังนี้.

ในเรื่องนั้น พระโพธิสัตว์ของพวกเราสร้างคุณงามความดีในสำนัก
ของพระพุทธเจ้ายี่สิบสี่องค์ มีพระที่ปึงกรเป็นต้น มาถึงตลอดสี่อสงไขยยิ่งด้วย
แสนกัป ต่อจากพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปะ ไม่มีพระพุทธเจ้า
องค์อื่น เว้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์นี้ ก็พระโพธิสัตว์ได้รับคำพยากรณ์ ใน
สำนักของพระพุทธเจ้ายี่สิบสี่องค์ มีพระที่ปึงกรเป็นต้นด้วยประการฉะนี้ เพราะ
เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

เพราะประมวลธรรม ๘ ประการ คือ ความ
เป็นมนุษย์ ความสมบูรณ์ ด้วยเพศ ด้วยเหตุ การได้พบ
พระศาสดา การบรรพชา การถึงพร้อมด้วยคุณ การ
กระทำยิ่งใหญ่ ความพอใจ ความปรารถนาที่ตั้งใจจริง
ย่อมสำเร็จได้.

พระมหาสัตว์ผู้ได้กระทำความปรารถนาที่ตั้งใจจริงไว้แทบบาทมูลของ พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ทีปังกร ประมวลธรรม ประการเหล่านี้มาแล้ว กระทำอุตสาหะว่า เออเอะ เราจะเลือกเฟ้นธรรมที่กระทำให้เป็นพระพุทธเจ้า จากที่โน้น บ้างที่นี้บ้าง ได้เห็นพุทธการกกรรมมีทานบารมีเป็นต้น ด้วยกล่าวว่า ในกาลเมื่อเราเลือกเฟ้นอยู่ได้เห็นทานบารมีเป็นข้อแรก เขานำเพ็ญกรรมเหล่านี้ อยู่มาจนถึงอัฐภาพเป็นพระเวสสันดร และเมื่อมาถึงก็ได้มาบรรลุนิสงส์ สำหรับพระโพธิสัตว์ผู้ได้กระทำความปรารถนาที่ตั้งใจจริง ดังที่ท่านพรรณนา ไว้มากมายว่า

นรชนผู้สมบูรณ์ด้วยองค์คุณทุกประการผู้เที่ยง

ต่อโพธิญาณ ตลอดสงสารอันมีระยะกาลยาวนาน แม้
นับด้วยร้อยโกฏิกัป จะไม่เกิดในอเวจี แม้ในโลกันตร-
นรกก็เช่นกัน แม้เมื่อเกิดในทุคติ จะไม่เกิดเป็นนิช-
ฌามตัณหิกเปรต ขูปปีปาสาเปรต กาลกัญชิกาสูร
ไม่เป็นสัตว์ตัวเล็ก ๆ เมื่อจะเกิดในมนุษย์ ก็ไม่เป็น
คนบอดแต่กำเนิด ไม่เป็นคนหูหนวก ไม่เป็น
คนใบ้ ไม่เกิดเป็นสตรี ไม่เป็นอุกโตพญัญชนก (คน
สองเพศ) และกะเทย นรชนผู้เที่ยงต่อโพธิญาณจะไม่
มีใจติดพันในสิ่งใด พ้นจากอนันตริยกรรม เป็นผู้มี
โคจรสะอาดในที่ทั้งปวง ไม่ช้องเสพมิจฉาภิภูฏี เพราะ
เห็นผลในการทำความกรรม แม้จะอยู่ในพวกสัตว์ทั้ง
หลายก็ไม่เกิดเป็นอัสถุญีสัตว์ ในพวกที่อยู่ในสุทธา-

วาส ก็ไม่มีเหตุไปเกิด เป็นสัตว์บุรุษน้อมใจไปในเนก-
ขัมมะ ปลดปล่อยภพน้อยใหญ่ออก ประพฤติแต่
ประโยชน์แก่โลก มุ่งบำเพ็ญบารมีทุกประการเที่ยวไป.

เมื่อพระมหาสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีอยู่นั้นแหละ อัฐภาพที่บำเพ็ญทาน
บารมีคือในกาลเป็นพราหมณ์ชื่อ อภิตติ ในกาลเป็นพราหมณ์ชื่อสังขะ ใน
กาลเป็นพระราชาทรงพระนามว่า ฌณฺฑชยะ ในกาลเป็นพระเจ้ามหาสุทฺตสนะ
ในกาลเป็นมหาโควินทะ ในกาลเป็นนิมิมหาราช ในกาลเป็นจันทกุมาร ใน
กาลเป็นวิสัยหเศรษฐี ในกาลเป็นพระเจ้าสิวิราช ในกาลเป็นพระเวสสันดรก็
เหลือที่จะนับได้ แต่ทานบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้กระทำการบริจาคตน ใน
สัพพัตถชาติชาดก อย่างนี้ว่า

เราเห็นเขาเข้ามาเพื่อขอ จึงได้บริจาคตัวของตน

สิ่งที่เหมาะด้วยทานของเราไม่มี นี่เป็นทานบารมีของ
เรา ดังนี้.

จัดเป็น ปรมัตถบารมีแน่นอน.

ก็เช่นเดียวกัน อัฐภาพที่บำเพ็ญศีลบารมี คือ ในกาลเป็นสิลวานาคราช
ในกาลที่เป็นจัมเปยนาคราช ในกาลที่เป็นภูริทัตตนาคราช ในกาลที่เป็น
นัททันตนาคราช ในกาลเป็นชยทิสราชนบุตร ในกาลที่เป็นอลินสัตตกุมาร
ก็เหลือที่จะนับได้ แต่ศีลบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้ทำการบริจาคตน ใน
สังขपालชาดกอย่างนี้ว่า

**เราเมื่อถูกทิ่มแทงอยู่ด้วยหลาว แม่จะถูกตีซ้ำ
ด้วยหอกก็มีได้โทษเคียงลูกผู้ใหญ่บ้านเลย นี่เป็นศีล
บารมีของเรา ดังนี้.**

จัดเป็น ปรมัตตบารมีแน่นอน.

ก็เช่นเดียวกัน อตภาพที่พระโพธิสัตว์สละราชสมบัติอย่างใหญ่บำเพ็ญ
เนกขัมมบารมีคือ ในกาลที่เป็นโสมนัสกุมาร ในกาลที่เป็นหัตถิपालกุมาร ในกาล
ที่เป็นอโยมรบัณฑิต ก็เหลือที่จะนับได้. แต่เนกขัมมบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้
ที่ทรงราชสมบัติออกบวช เพราะเป็นผู้ปราศจากเครื่องข้องในจุฬาสตโสมชาดก
อย่างนี้ว่า

**เราละทิ้งราชสมบัติอย่างใหญ่หลวง ที่อยู่ใน
เงื้อมมือแล้วไปดุก่อนเขพะ เมื่อเราสละแล้ว ไม่มี
ความข้องอยู่เลย นี่เป็นเนกขัมมบารมีของเรา ดังนี้.**

จัดเป็น ปรมัตตบารมีแน่นอน.

ก็เช่นเดียวกัน อตภาพที่บำเพ็ญปัญญาบารมีคือ ในกาลที่เป็นวิธูร-
บัณฑิต ในกาลที่เป็นมหาโควินทบัณฑิต ในกาลที่เป็นขุททาลบัณฑิต ในกาล
ที่เป็นอรกบัณฑิต ในกาลที่เป็นโพธิปริพพาชก ในกาลที่เป็นมโหสถบัณฑิต
ก็เหลือที่จะนับได้ แต่ปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้แสดงงูที่อยู่ข้างในกระ-
สอบ ในกาลที่เป็นเสนกบัณฑิต ในสัตตคุกัตตชาดกอย่างนี้ว่า

**เราเมื่อใคร่ครวญอยู่ด้วยปัญญา ปลดเปลื้อง
พราหมณ์ให้พ้นจากทุกข์ได้ ผู้ที่เสมอด้วยปัญญาของ
เราไม่มี นี่เป็นปัญญาบารมีของเรา ดังนี้.**

จัดเป็น ปรมัตตบารมีแน่นอน.

ก็เช่นเดียวกัน อตภาพที่บำเพ็ญแม้วิริยบารมีเป็นต้น ก็เหลือที่จะ
นับได้. แต่วิริยบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้ข้ามมหาสมุทร ในมหาชนกชาดก
อย่างนี้ว่า

ในท่ามกลางน้ำเราไม่เห็นฝั่งเลย พวกมนุษย์ผู้
ฆ่าตายหมด ความเป็นอย่างอื่นแห่งจิตไม่มีเลย นี่เป็น
วิริยบารมีของเรา ดังนี้.

จัดเป็น ปรมัตตบารมี.

ขันติบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้อดกลั้นทุกข์หนัก เพราะทำเป็นเหมือนกับ
ไม่มีจิตใจในขันติวาทีชาดก อย่างนี้ว่า

เราไม่โกรธในพระเจ้ากาสิกราช ผู้ทุบตีเราผู้
เหมือนกับไม่มีจิตใจ ด้วยขวานอันคมกริบ นี่เป็น
ขันติบารมีของเรา ดังนี้.

จัดเป็นปรมัตตบารมี.

สัจบารมีของพระโพธิสัตว์ ผู้สละชีวิตคามรักษาอยู่ซึ่งสัจจะ ในมหา
สุตโตสมชาดก อย่างนี้ว่า

เราเมื่อตามรักษาอยู่ซึ่งสัจจวาจา สละชีวิตของเรา
ปลดเปลื้องกษัตริย์ ๑๐๑ พระองค์ได้แล้ว นี่เป็นสัจ-
บารมีของเรา ดังนี้.

จัดเป็นปรมัตตบารมี.

อธิษฐานบารมีของพระโพธิสัตว์ ผู้ถึงกับสละชีวิตอธิษฐานวัตร ใน
มุคปังกชาดก อย่างนี้ว่า

มารดาบิดามีได้เป็นที่เกลียดชังของเรา ทั้งยศ
ใหญ่เราก็มิได้เกลียดชัง แต่พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่
รักของเรา เพราะฉะนั้นเราจึงอธิษฐานวัตร ดังนี้.

จัดเป็นปรมัตถบารมี.

เมตตาบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้ไม่เหลียวแลแม่แต่ชีวิต ยังคงมีเมตตาอยู่
ในเอกราชชาดก อย่างนี้ว่า

ใคร ๆ ก็ทำให้เราสะดุ้งไม่ได้ ทั้งเรา มิได้หวาด
ต่อใคร ๆ เราไม่แข็งกระด้างเพราะกำลังเมตตา จึง
ยินดีอยู่ในป่าเขาทุกเมื่อ ดังนี้.

จัดเป็นปรมัตถบารมี.

อุเบกขาบารมีของพระโพธิสัตว์ ผู้ไม่ประพฤติก่ล่วงอุเบกขา เมื่อพวก
เด็กชาวบ้าน แม้จะก่อให้เกิดทุกข์และสุขด้วยการถ่มน้ำลายใส่เป็นต้นบ้าง ด้วย
การนำดอกไม้และของหอมมาให้บ้าง ในโลมหังสชาดกอย่างนี้ว่า

เราหนูนชากศพเหลือแต่กระดูกสำเร็จการนอน
ในป่าช้า พวกเด็กต่างพากันกระโดดจากสนามวัวแล้ว
แสดงรูปต่าง ๆ เป็นอันมาก ดังนี้.

จัดเป็นปรมัตถบารมี.

ความสังเขปในที่นี้มีเพียงเท่านี้. ส่วนโดยพิศดารพึงถือใจความนั้นจาก
จรียาปิฎก. พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีอย่างนี้แล้ว ดำรงอยู่ในอัทธภาพเป็น
พระเวสสันดร กระทำบุญใหญ่ อันเป็นเหตุให้แผ่นดินใหญ่ไหวอย่างนี้ว่า

แผ่นดินนี้ไม่มีจิตใจ ไม่รับรู้สุขทุกข์ แม้แผ่นดินนั้นก็ได้ไหวแล้วถึง ๗ ครั้ง เพราะอำนาจแต่งทานของเรา ดังนี้

ในเวลาสิ้นสุดแห่งอายุ จุตินั้นได้ไปเกิดในคฤติตพิภพ. จำเดิมแต่บาทมูลของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าที่ปิงกร จนถึงพระโพธิสัตว์นี้เกิดในคฤติตบุรี ข้อนั้นพึงทราบว่าเป็นชื่อทวารนิทาน.

อวิทูเรนิทาน

ก็เมื่อพระโพธิสัตว์อยู่ในคฤติตบุรีนั้นแล ความแตกตื่นเรื่องพระพุทธเจ้าได้บังเกิดขึ้นแล้ว. จริงอยู่ในโลกย่อมมีโกลาหล ๓ อย่างเกิดขึ้นคือ โกลาหลเรื่องกัป ๑ โกลาหลเรื่องพระพุทธเจ้า ๑ โกลาหลเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ ๑

พวกเทวดาชั้นกามาวจรที่ชื่อว่าโลกพยุหะทราบว่าเป็นเหตุที่จะเกิดเมื่อสิ้นกัปจักมีโดยล่วงไปได้แสนปีนั้น ดังนี้ ต่างมีศิระยะเปือก สยายผมมีหน้าร้องไห้ เอามือทั้งสองเช็ดน้ำตา นุ่งผ้าแดง มีรูปร่างแปลก เทียวเดินบอกกล่าวไปในเมืองมนุษย์ว่า คุณก่อนท่านผู้บริบูรณ์ทั้งหลาย โดยกาลล่วงไปแห่งแสนปีแต่บัดนี้ เหตุที่จะเกิดเมื่อสิ้นกัปจักมีขึ้น แม้โลกนี้ก็จักพินาศไป แม้มหาสมุทรก็จักพินาศ แผ่นดินใหญ่นี้และพญาแห่งภูเขาสิเนรุ จักถูกไฟไหม้จักพินาศไป ความพินาศจักมีจนถึงพรหมโลก คุณก่อนท่านผู้บริบูรณ์ทั้งหลาย ขอพวกท่านจงเจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาจงบำรุงมารดาบิดา จงเป็นผู้มอบน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลดังนี้ นี้ชื่อว่าโกลาหลเรื่องกัป.

พวกเทวดาชื่อว่า โกลาหลทราบว่า โกลาหลทราบว่ ก็โดยล่องไปแห่งพันปี พระสัพพัญญู พุทธเจ้าจักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ดังนี้ แล้วพากันเที่ยวป่าวร้อง นี้ชื่อว่า โกลาหลเรื่องพระพุทเจ้า.

เทวดาพวกนั้นแหละทราบว่ โดยล่องไปแห่งร้อยปีพระเจ้าจักรพรรดิ จักเสด็จอุบัติขึ้นพากันเที่ยวป่าวประกาศว่ คุณก่อนท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย โดยล่องไปแห่งร้อยปีแต่นี้ พระเจ้าจักรพรรดิจักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ดังนี้. นี้ชื่อว่า โกลาหลเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ.

โกลาหลทั้งสามประการนี้นับว่เป็นของใหญ่. บรรดาโกลาหลทั้งสามนั้น เทวดาในหมื่นจักรวาลทั้งสิ้น ได้ฟังเสียงโกลาหลเรื่องพระพุทเจ้าแล้ว จึงร่วมประชุมพร้อมกันทราบว่ สัตว์ชื่อ โนนจักเป็นพระพุทเจ้า เข้าไปหาเขาแล้วต่างจะอ้อนวอนและเมื่ออ้อนวอนอยู่ก็จะอ้อนวอนในเมื่อบุรพนิมิตเกิดขึ้นแล้ว. ก็ในกาลนั้นเทวดาแม่ทั้งปวง พร้อมกับท้าวจาตุมมหาราช ท้าวสักกะ ท้าวสุยาม ท้าวสันคูลิต ท้าวนิมมานรดี ท้าวปรนิมิตตวสวัตติ และท้าวมหาพรหม ในแต่ละจักรวาลมาประชุมพร้อมกันในจักรวาลหนึ่ง แล้วพากันไปยังสำนักของพระโพธิสัตว์ ในภพคูลิตต่างอ้อนวอนว่ "ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ ท่านเมื่อบำเพ็ญบารมีสืบ ก็มีได้ปรารถนาสมบัติของท้าวสักกะ สมบัติของมาร สมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ สมบัติของพรหมบำเพ็ญ แต่ท่านปรารถนาพระสัพพัญญุตญาณบำเพ็ญแล้ว เพื่อต้องการจะชนสัตว์ออกจากโลก ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ บัดนี้ถึงเวลาที่ท่านจะเป็นพระพุทเจ้าแล้ว ถึงสมัยที่ท่านจะเป็นพระพุทเจ้าแล้ว".

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ยังไม่ให้ปฏิญาณแก่เทวดาทั้งหลาย จะตรวจดูมหาวิโลกนะ คือที่จะต้องเลือกใหญ่ ๕ ประการคือ กาล ทวีป ประเทศ ตระกูล และการกำหนดอายุของมารดา. ใน ๕ ประการนั้น พระโพธิสัตว์จะตรวจดูกาลก่อนว่ เป็นกาลสมควรหรือไม่สมควร. ในข้อนั้นกาลแห่งอายุที่เจริญขึ้นถึง

แสนปีจักว่า เป็นกาลไม่สมควร. เพราะเหตุไร. เพราะในกาลนั้น ชาติชราและ
มรณะไม่ปรากฏแก่สัตว์ทั้งหลาย และพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ที่จะพ้นจากไตรลักษณ์ไม่มี เมื่อพระองค์ตรัสว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา พวก
เขาก็จะคิดว่า พระองค์ตรัสข้อนั้นทำไม แล้วจะไม่เห็นเป็นสำคัญว่าควรจะฟัง
ควรเชื่อ ต่อนั้นก็ไม่มีใครตรัสรู้ เมื่อไม่มีใครตรัสรู้ศาสนาก็จะไม่เป็นสิ่งที่นำ
ออกจากทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงเป็นกาลที่ยังไม่ควร. แม้กาลแห่งอายุห้อย
กว่าร้อยปี ก็จัดเป็นกาลที่ยังไม่ควร. เพราะเหตุไร. เพราะในกาลนั้น สัตว์
ทั้งหลายมีกิเลสหนา และโอวาทที่ให้แก่ผู้มีกิเลสหนาจะไม่ตั้งอยู่ในที่เป็นโอวาท
โอวาทนั้น ก็จะพลันปราศไปเร็วพลันเหมือนรอยไม้เท้าในน้ำฉะนั้น เพราะฉะนั้น
แม้กาลนั้น ก็จัดได้ว่าเป็นกาลไม่ควร. กาลแห่งอายุต่ำลงมาตั้งแต่แสนปี สูงขึ้น
ไปตั้งแต่ร้อยปี จัดเป็นกาลอันควร. และในกาลนั้นก็เป็นกาลแห่งอายุร้อยปี.
ที่นั่นพระมหาสัตว์ก็มองเห็นว่าเป็นกาลที่ควรจะได้เกิดได้แล้ว. ต่อจากนั้นเมื่อจะ
ตรวจดูทวีปก็ตรวจดูทวีปใหญ่ ๔ ทวีป เห็นทวีปหนึ่งว่า ในทวีปทั้งสามพระพุทธ
เจ้าทั้งหลายยอมไม่เสด็จอุบัติขึ้น เสด็จอุบัติขึ้นในชมพูทวีปเท่านั้น. ต่อจากนั้น
ก็ตรวจดูประเทศว่า ธรรมดาชมพูทวีปกว้างใหญ่มาก มีปริมาณถึงหมื่นโยชน์
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เสด็จอุบัติขึ้นในประเทศไหนหนอ. จึงมองเห็นมัชฌิม
ประเทศ. ชื่อว่ามัชฌิมประเทศ คือประเทศที่ท่านกล่าวไว้ในวินัยอย่างนี้ว่า ใน
ทิศตะวันออกมีนิคมชื่อชังคละ ที่อื่นจากนิคมนั้นเป็นที่กว้างขวาง อื่นไปจาก
ที่นั่น เป็นชนบทตั้งอยู่ในชายแดน ร่วมในเป็นมัชฌิมประเทศ ในทิศใต้ มีแม่น้ำ
ชื่อสลลวดี ต่อจากนั้น เป็นชนบทตั้งอยู่ชายแดน ร่วมในเป็นมัชฌิมประเทศ ใน
ทิศทักษิณมีนิคมชื่อเสตถ์กณณิกะ ต่อจากนั้นเป็นชนบทตั้งอยู่ในชายแดน ร่วม
ในเป็นมัชฌิมประเทศ ในทิศตะวันตก มีพราหมณคามชื่ออุณะ ต่อจากนั้นเป็น
ชนบทตั้งอยู่ในชายแดน ร่วมในเป็นมัชฌิมประเทศ ในทิศเหนือ มีภูเขาชื่อ
อุสิรรชะ ต่อจากนั้นเป็นชนบทตั้งอยู่ในชายแดน ร่วมในเป็นมัชฌิมประเทศ.

มัชฌิมประเทศนั้นโดยยาววัดได้สามร้อยโยชน์ โดยกว้างได้สองร้อยห้าสิบโยชน์ โดยวงรอบได้เก้าร้อยโยชน์. ในประเทศนั้น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอัครสาวก พระเจ้าจักรพรรดิ และกษัตริย์พราหมณ์คฤหบดีมหาศาล ผู้มี ศักดาใหญ่เหล่าอื่นย่อมเกิดขึ้น และนครชื่อว่ากบิลพัสดุ์นี้ก็ตั้งอยู่ในมัชฌิมประเทศนี้ พระโพธิสัตว์จึงได้ถึงความตกลงใจว่า เราควรจะไปเกิดในนครนั้น. ต่อจากนั้นพระโพธิสัตว์เมื่อจะเลือกตระกูล จึงเห็นตระกูลว่า มารดาพระพุทธเจ้า ทั้งหลาย ย่อมไม่เสด็จอุบัติในตระกูลแพศย์ หรือในตระกูลศูทร แต่จะเสด็จ อุบัติในตระกูลกษัตริย์หรือในตระกูลพราหมณ์ที่โลกยกย่อง สองตระกูลนี้เท่านั้น ก็บัดนี้มีตระกูลกษัตริย์ที่โลกยกย่องแล้ว เราจักเกิดในตระกูลนั้น พระเจ้าสุทโธทนมหาราช จักเป็นพระราชบิดาของเราดังนี้. ต่อจากนั้นเมื่อจะเลือกมารดา ก็เห็นว่า ธรรมดาพระพุทธรามดาอย่าอย่าไม่โลเลในบุรุษ ไม่เป็นนักเลงสุรา แต่จะเป็นผู้บำเพ็ญบารมีมาตลอดแสนกัป จำเดิมแต่เกิดจะมีศีล ๕ ไม่ขาดเลย และ พระเทวีทรงพระนามว่า มหามายา นี้ทรงเป็นเช่นนี้ พระนางจะทรงเป็น พระราชมารดาของเรา ดังนี้ เมื่อตรวจดูว่า ก็พระนางจะทรงมีพระชนมายุเท่าไร ก็เห็นว่า มีอายุเกินกว่า ๑๐ เดือนไป ๗ วัน.

พระโพธิสัตว์ตรวจดูมหาวิโลกนะ ๕ ประการนี้ ด้วยประการฉะนี้แล้ว คิดว่า คุณก่อนท่านผู้ Nirvāṇa ถึงกาลอันควรของเราแล้วที่จะเป็นพระพุทธเจ้า เมื่อจะกระทำการสงเคราะห์เทวดาทั้งหลายจึงให้ปฏิญาณแล้วกล่าวว่า ขอพวก ท่านไปได้ ส่งเทวดาเหล่านั้นกลับไป มีเทวดาชั้นดุสิตห้อมล้อมแล้ว ไปสู่นันทวันในดุสิตบุรี. จริงอยู่ นันทวันมีอยู่ในทุกเทวโลกทีเดียว. เทวดาใน นันทวันในเทวโลกนั้น กล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้ Nirvāṇa ขอท่านจงจุตติจากนันทวัน นี้ไปสู่สุคติเถิด เทียบคอยเตือนให้พระมหาสัตว์รำลึกถึงโอกาสแห่งกุศลกรรมที่ เคยกระทำไว้ครั้งก่อน. พระโพธิสัตว์อันพวกเทวดาผู้คอยเตือนให้รำลึกถึงกุศล กรรมห้อมล้อมแล้วอย่างนี้ เทียบไปอยู่ในเทวโลกนั้น จุตติแล้วถือเอาปฏิสนธิ

ในพระกรรมของพระมหายาเทวี ก็เพื่อที่จะให้ชัดแจ้งถึงวิธีที่พระโพธิสัตว์
ถือปฏิสนธิ มีถ้อยคำที่จะบรรยายตามลำดับ ดังนี้

ได้ยินว่า ในกาลนั้นในนครกบิลพัสดุ์ได้มีงานนักขัตฤกษ์ เดือน ๘
กันอย่างเอิกเกริก มหาชนเล่นงานนักขัตฤกษ์กัน ฝ่ายพระนางมหายาเทวี
อีก ๗ วันจะถึงวันบูรณมี ทรงร่วมเล่นงานนักขัตฤกษ์แต่ไม่มีการดื่มสุรากัน
มีแต่จัดดอกไม้ของหอมและเครื่องประดับ ในวันที่ ๗ ทรงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่
ทรงสนานด้วยน้ำหอม ทรงสละพระราชทรัพย์สี่แสน ถวายมหาทานแล้ว
ทรงแต่งพระองค์ด้วยเครื่องประดับครบทุกอย่าง เสวยพระกระยาหารอย่างดี
ทรงอธิษฐานองค์อุโบสถ เสด็จเข้าห้องอันมีสิริ บรรทมบนพระสิริไสยาสน์
ก้ำวลงสู่นิทราภรณ์ ได้ทรงพระสุบินนี้ว่า นัยว่าทำวมหาราชทั้ง ๔ ยก
พระนางขึ้นพร้อมกับพระแท่นที่บรรทมทีเดียว ไปยังป่าหิมพานต์ แล้ววาง
บนพื้นแผ่นดินศิลา มีประมาณ ๖๐ โยชน์ ภายใต้อันศาละใหญ่มีประมาณ ๗ โยชน์
ได้ยิน ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ที่นั่นเหล่านางเทวีของทำวมหาราชทั้ง ๔ นั้น ต่าง
พากันมานำพระเทวีไปยังสระอโนดาต ให้ทรงสนานเพื่อที่จะชำระล้างมลทิน
ของมนุษย์ออก ให้ทรงนุ่งห่มผ้าทิพย์ ลูบไล้ด้วยของหอมทิพย์ ประดับประ-
ดาด้วยดอกไม้ทิพย์ ในที่ไม่ไกลจากที่นั้น มีภูเขาดินอยู่ลูกหนึ่ง ภายในภูเข
นั้นมีวิมานทอง พวกเขาก็กึ่งพระแท่นที่บรรทมอันเป็นทิพย์ บ่ายพระเศียร
สูงขึ้นทางปราจีนทิศ (ตะวันออก) ทูลให้บรรทมในวิมานทองนั้น พระโพธิ-
สัตว์เป็นพระยาช่างตัวประเสริฐสี่ขาผ่อง เดินเที่ยวไปที่ภูเขาทองลูกหนึ่ง ใน
ที่ไม่ไกลแต่ที่นั้น เดินลงจากภูเขาทองนั้น ขึ้นไปยังภูเขาดิน มาทางด้านอุตตร
ทิศ (ทิศเหนือ) เองวงอันมีสี่ราวจะว่าพวงเงินจับดอกปทุมชาติสีขาว เปล่ง
โกญจนาท เข้าไปยังวิมานทอง กระทำประทักมณฑลแทนบรรทมของพระราชมารดา ๓ รอบแล้ว ปรากฏเหมือนกับว่าทะเลทางด่านเบื้องขวาเข้าไปในพระ

อุทรของพระนาง. พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิ ในวันนักษัตรฤกษ์เดือน ๘ หลัง ด้วยประการฉะนี้.

ในวันรุ่งขึ้นพระเทวีทรงตื่นบรรทมแล้ว กราบทูลถึงพระสุบินนั้นแด่ พระราชา พระราชารับสั่งให้เชิญพราหมณ์ชั้นหัวหน้า ๖๔ คนเข้าเฝ้า ให้ จัดปูลาดอาสนะมีค่ามากบนพื้นที่ราบด้วยโคลมัยสค มีเครื่องสักการะอันเป็น มงคลกระทำด้วยข้าวดอกเป็นต้น ให้ใส่ข้าวปายาสอย่างเลิศ ซึ่งปรุงด้วยเนย ใส น้ำผึ้ง และน้ำตาลกรวดลงจนเต็มถาดทองและเงิน เอาถาดทองและเงิน ครอบแล้ว ถวายให้พวกเขาอิมหนา พร้อมกับถวายผ้าห่มและแม่โคแดงเป็นต้น ที่นั่น เมื่อพวกพราหมณ์เหล่านั้น อิมหนาคำของที่ต้องการทุกอย่างแล้ว จึง ตรัสบอกพระสุบิน แล้วตรัสถามว่า จักมีอะไรเกิด. พวกพราหมณ์กราบทูล ว่า ข้าแต่มหाराช พระองค์อย่าทรงวิตกอะไรเลย พระเทวีทรงตั้งพระครรภ์ แล้ว และพระครรภ์ที่ตั้งขึ้นนั้น เป็นครรภ์บุรุษ มิใช่ครรภ์ของสตรี พระองค์ จักมีพระราชบุตร ถ้าพระราชบุตรนั้นทรงอยู่ครองเรือน จักได้เป็นพระเจ้า จักรพรรดิ ถ้าเสด็จออกจากเรือนบวชจักได้เป็นพระพุทธเจ้า ผู้ทรงมีกิเลส ประคุดหลังคาอันเปิดแล้วในโลก.

ก็ในขณะที่พระโพธิสัตว์ทรงถือปฏิสนธิในพระคัพโภทรของพระมารดา นั้นแหละ ตลอดหมื่นโลกธาตุก็ไหวหวั่นสะเทือนเลื่อนลั่นขึ้นพร้อมกันทันที. บุรณิมิต ๓๒ ประการปรากฏขึ้นแล้ว. ในหมื่นจักรวาลได้มีแสงสว่างสุดจะ ประมาณแผ่ซ่านไป. พวกคนตาบอดต่างก็ได้ตาดำขึ้น ดูประหนึ่งว่ามีประสงก์ จะดูพระสิรินั้นของพระโพธิสัตว์นั้น. พวกคนหูหนวกก็ฟังเสียงได้ พวกคนใบ้ ก็พูดจาได้ พวกคนค่อมก็มีตัวตรงขึ้น คนง่อยเปลี้ยเสียขา ก็เดินด้วยเท้าได้. สัตว์ทั้งปวงที่ถูกจองจำก็พ้นจากเครื่องจองจำมีชื่อความเป็นต้น. ในนรกทุกแห่ง ไฟก็ดับ. ในเปรตวิสัยความหิวกระหายก็สงบระงับ. เหล่าสัตว์ดิรัจฉานก็ไม่ มีความกลัวภัย. โรคและไฟกิเลสมีรากเป็นต้นของสัตว์ทั้งปวงก็สงบระงับ.

สัตว์ทั้งปวงต่างมีวาจน่ารัก ม้าทั้งหลายต่างก็ร้อง ช้างทั้งหลายต่างก็ร้อง ด้วยอาการอันอ่อนหวาน. บรรดาคนตรีทุกชนิดต่างก็เปล่งเสียงกึกก้องของตนได้เอง ไม่ต้องมีใครตีเลย เครื่องอาภรณ์ที่สวมอยู่ที่มือของมนุษย์ทั้งหลาย ร้องขึ้นได้ ทิศทุกทิศต่างก็แจ่มใสไปทั่ว สายลมอ่อนเย็นที่จะให้เกิดสุขแก่สัตว์ทั้งหลายก็พัดโชยมา. เมฆที่มีไฉ่กาลก็ให้ฝนตก. แม้จากแผ่นดิน น้ำก็ชำระไหลออกมา เหล่านกก็ไม่บินไปในอากาศ แม่น้ำก็นิ่งไม่ไหล น้ำในมหาสมุทรก็มีรสอร่อย พื้นที่ทั่วไปทุกแห่งก็ดาดายด้วยดอกบัวหลวงมี ๕ สี. ดอกไม้ทุกชนิดที่เกิดบนพื้นดินและเกิดในน้ำต่างก็บานไปทั่ว. ที่ลำต้นต้นไม้ก็มีดอกปทุมลำต้นบาน ที่กิ่งก็มีดอกปทุมกิ่งบาน ที่เถาวัลย์ก็มีดอกปทุมเถาวัลย์บาน. ที่พื้นดินก็มีดอกปทุมมีก้านชำแรกพื้นหินโผล่ขึ้นเบื้องบน ๆ แห่งละ ๗ ดอก ในอากาศก็มีดอกปทุมห้อยย้อยเกิดขึ้น ฝนดอกไม้โปรยปรายไปโดยรอบ ๆ ทิพยคนตรีต่างก็บรรเลงขึ้นในอากาศ. ทั้งหมดนั้นโลกธาตุเป็นประจุ พวงมาลัยที่เขาจับเหวี่ยงให้หมุนแล้วปล่อยไป ดูราวจะว่ากำดอกไม้ที่เขาจับบีบเข้าแล้วมัดให้รวมกัน และเป็นเสมือนที่นอนดอกไม้ที่ประดับประดาและตกแต่งแล้ว มีดอกไม้เป็นพวงเดียวกัน เหมือนพัควาสวีชนีที่กำลังโบกสะบัดอยู่ อบอวลไปด้วยกลิ่นของดอกไม้และรูป ได้เป็นโลกธาตุที่ถึงความงามสุดยอดแล้ว.

จำเดิมแต่ปฏิสนธิของพระโพธิสัตว์ ผู้ถือปฏิสนธิแล้วอย่างนี้ เพื่อที่จะป้องกันมิให้เกิดอันตรายแก่พระโพธิสัตว์ และพระราชมารดาของพระโพธิสัตว์ เทวบุตร ๔ องค์ มีมือถือพระขรรค์คอยให้การอารักขา ความคิดเกี่ยวกับราคะในบุรุษทั้งหลาย มิได้เกิดแต่พระราชมารดาของพระโพธิสัตว์. พระนางมีแต่ถึงความเลิศด้วยลาภและความเลิศด้วยยศ มีความสุข มีพระวรกายไม่ลำบาก และทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งอยู่ในพระคัพโกทร ประจุด้วยสีขาวที่ร้อยไว้ในแก้วมณีที่ใสแจ้ว ธรรมค้ำพิภพที่พระโพธิสัตว์

อาศัยอยู่เป็นเช่นกับท้องของเจดีย์ สัตว์อื่นไม่สามารถจะอาศัยอยู่หรือบริโภคได้ เพราะฉะนั้น พระราชมารดาของพระโพธิสัตว์จึงสวรรคต แล้วไปอุบัติในดุสิตบุรี ในเมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติแล้วได้ ๗ วัน หญิงอื่นไม่ถึง ๑๐ เดือนบ้าง เลย์ไปบ้าง นั่งคลอดบ้าง นอนตลอดบ้าง ฉันทิ พระราชมารดาของพระโพธิสัตว์หาเป็นฉันทิไม่. แต่พระนางจะบริหารพระโพธิสัตว์ไว้ในพระคัพภุทสน์ ๑๐ เดือน แล้วประทับยืนตลอด และก็ข้อนีเองเป็นธรรมดาของพระราชมารดาของพระโพธิสัตว์ แม้พระนางมหามายาเทวีทรงบริหารพระโพธิสัตว์ในพระคัพภุทสน์ ๑๐ เดือน ประคองบริบาลน้ำมันไว้ด้วยบาตรฉะนั้น มีพระครรภ์แก่เต็มที่แล้ว มีพระราชประสงค์จะเสด็จไปยังเรือนพระญาติ จึงกราบทูลพระเจ้าสุทโธทนมหาราชว่า ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันปรารถนาจะไปยังนครเทเวหะที่เป็นของตระกูล. พระเจ้าสุทโธทนะทรงรับว่าได้ แล้วรับสั่งให้ปราบทางจากพระนครกบิลพัสดุ์จนถึงเทเวหะนคร ให้ราบเรียบดีแล้ว ประดับประดาด้วยต้นกล้วย หม้อเต็มด้วยน้ำ ชงชายและชงแผ่นผ้า ให้พระเทวีประทับนั่งในพระวอทอง ให้อำมาตย์พันคนهامไปทรงส่งไปพร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก. ก็ในระหว่างพระนครทั้งสองแม้ชาวพระนครทั้งสอง ก็มีศาลวันอันเป็นมงคล ชื่อว่าลุมพินีวัน. ในสมัยนั้น ศาลวันทั้งปวงได้มีดอกไม้บานเป็นอย่างเดียวกัน ตั้งแต่โคนต้นจนถึงปลายกิ่ง. จากระหว่างกิ่งและระหว่างดอก มีฝูงนกหัสิ มีสีดั่งแมลงภูจำนวนมากมาย เทียวบินร้องประสานเสียง ลุมพินีวันทั้งสิ้นจึงเป็นเช่นกับจิตรดาวัน คูประหนึ่งเป็นมณฑลของพื้นที่มาร่วมค้ำกัน. พระเทวีได้เกิดมีพระประสงค์จะทรงเล่นกีฬาในศาลวัน เพราะทอดพระเนตรเห็นลุมพินีวันนั้น. พวกอำมาตย์พาพระเทวีเข้าไปยังศาลวัน พระนางได้ทรงมีพระประสงค์จะเสด็จไปยังโคนต้นสาละอันเป็นมงคลแล้ว ทรงจับที่กิ่งต้นสาละ กิ่งต้นสาละก็น้อมลง ประคองอด

หาวยที่ถูกรมให้ร้อนแล้ว พระหัตถ์พระเทวีพอจะเอื้อมถึงได้. พระนางทรงเหยียดพระหัตถ์ออกจับกิ่ง.

ก็ในขณะนั้นนั่นเองลมกันม้ชวาทของพระนางเกิดขึ้นป่วน ที่นั่นมหาชนแควดวงพระวิสูตรแก่พระนางแล้วก็หลีกไป. เมื่อพระนางทรงจับกิ่งต้นตาละประทับยืนอยู่นั้นแหละ ได้ทรงประสูติแล้ว. ในขณะนั้นนั่นเอง ท้าวมหาพรหมผู้มีจิตบริสุทธิ์ ๔ องค์ ก็มาถึงพร้อมกับธิดายาทองมาด้วย เอาชายทองนั้นรับพระโพธิสัตว์ วางไว้ตรงพระพักตร์ของพระราชมารดา พลงทูลว่า ข้าแต่พระเทวี ขอพระองค์จงดีพระทัยเถิด พระราชบุตรของพระองค์มีศักดิ์ใหญ่อุบัติขึ้นแล้ว เหมือนอย่างว่า สัตว์เหล่าอื่นเมื่อตลอดออกจากท้องมารดาย่อมแปดเปื้อนด้วยสิ่งปฏิกูลอันไม่สะอาดตลอดออกมาฉันใด พระโพธิสัตว์หาเป็นฉันนั้นไม่ ก็พระโพธิสัตว์นั้นเหยียดมือและเท้าสองข้างออกยืนตรงดูพระธรรมกถึกลงจากธรรมาสน์ และดูบุรุษลงจากบันได มิได้แปดเปื้อนด้วยของไม่สะอาดใด ๆ ที่มีอยู่ในครรภ์มารดา เป็นผู้สะอาดบริสุทธิ์รุ่งโรจน์อยู่ประจักษ์แก้วมณีที่เขาวางไว้บนผ้ากาสิกพัสตร์ ตลอดออกมาจากครรภ์มารดา แม้เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วก็ตาม สายธารแห่งน้ำสองสายก็พลุ่งออกมาจากอากาศ ไสรจสรลงพระสรีระของพระโพธิสัตว์และพระมารดาทำให้อบอุ่นสบาย เพื่อเป็นเครื่องสักการะแก่พระโพธิสัตว์และพระมารดา ต่อนั้นท้าวหาราช ๘ องค์ได้รับพระโพธิสัตว์นั้น จากมือของพรหมผู้ยื่นเอาชายทองรับอยู่ ด้วยเครื่องปูลาดที่ทำด้วยหนังเสือดาวที่มีสัมผัสอ่อนนุ่มซึ่งสมมติกันว่าเป็นมงคล พวกมนุษย์จึงเอาพระยี่ภู่ผ้าทุกุลพัสตร์รับจากมือของท้าวหาราชเหล่านั้น พอพ้นจากมือของพวกมนุษย์ พระโพธิสัตว์ก็ประทับยืนบนแผ่นดินทอดพระเนตรดูทิศตะวันออก จักรวาลนับได้หลายพันได้เป็นที่โล่งเป็นอันเดียวกัน พวกเทวดาและมนุษย์ในที่นั้นต่างพากัน บูชาด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น กราบทูลว่า ข้าแต่ท่าน บุรุษคนอื่นในที่นี้เช่นกับท่านไม่มี คนที่ยิ่งกว่าท่านจักมีแต่ที่ไหน

พระโพธิสัตว์มองตรวจดูตลอดทศให้ทศเล็กแม่ทั้ง ๑๐ คือทศใหญ่ ๔ ทศเล็ก ๔ เบื้องล่าง เบื้องบน ก็มีได้ทรงมองเห็นใครที่เชื่อกับคนทรงดำริว่า นี่เป็นทศเหนือ แล้วได้เสด็จไปโดย่างพระบาท ๗ ก้าว มีท้าวมหาพรหมกั้นเศวตฉัตร ท้าวสุยามเทวบุตรถือพัศควาลวิชนี และเทวดาเหล่าอื่นมีมือถือเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่เหลือเดินตามเสด็จ ต่อจากนั้นประทับยืนที่พระบาทที่ ๗ ทรงเปล่งอาสภิวาจา [วาจาแสดงความยิ่งใหญ่] เป็นต้นว่า เราเป็นผู้เลิศของโลก ทรงบรรลือสีหนาทแล้ว.

จริงอยู่พระโพธิสัตว์ เพียงตลอดออกมาจากครรภ์มารดาเท่านั้น ก็เปล่งวาจาได้ในสามอรรถภาพเท่านั้นคือ ในอรรถภาพเป็นมโหสถ ในอรรถภาพเป็นพระเวสสันดร ในอรรถภาพนี้. นัยว่าในอรรถภาพเป็นมโหสถเมื่อพระโพธิสัตว์ตลอดออกจากครรภ์มารดาเท่านั้น ท้าวสักกเทวราชเสด็จมา ทรงวางแก่นจันทร์ที่มีมือแล้วเสด็จไป พระโพธิสัตว์กำแก่นจันทร์นั้นไว้ในกำมือตลอดออกมา. ที่นั้นมารดาจึงถามเขาว่า แน่ะพ่อ ลูกถืออะไรมา. ข้าแต่แม่ ยากรับ พระโพธิสัตว์ตอบ. เพราะเหตุที่ถือเอายามา คนทั้งหลายจึงตั้งชื่อไว้ให้แก่เขาว่า โอสถทารก[เด็กถือยา] คนทั้งหลายจึงถือเอายานั้นใส่ไว้ในตุ่ม โอสถนั้นนั่นแหละได้เป็นยารักษาโรคสารพัดให้หายได้ แก่คนตาบอดและหูหนวกเป็นต้น ที่พากันมา ๆ ต่อมาเพราะถือเอาคำที่พูดกันว่า โอสถนี้มีคุณมาก โอสถนี้มีคุณมาก เขาจึงได้เกิดมีชื่อขึ้นอีกว่า มโหสถ. ส่วนในอรรถภาพเป็นพระเวสสันดร พระโพธิสัตว์เพียงตลอดออกจากครรภ์ของมารดา ก็เหยียดแขนออก พลังกล่าวว่า ข้าแต่แม่ ในเรือนมีทรัพย์บ้างไหม ลูกจะให้ทาน แล้วตลอดออกมาที่นั่น พระมารดาของพระโพธิสัตว์นั้นกล่าวว่า แน่ะพ่อ ลูกเกิดในตระกูลที่มีทรัพย์ ว่าแล้วให้วางถุงเงินพันหนึ่งไว้แล้ว จึงวางมือของลูกไว้บนฝ่ามือของพระองค์ ในอรรถภาพเป็นพระโพธิสัตว์บรรลือสีหนาทแม่นี้ ด้วยประการฉะนี้.

พระโพธิสัตว์เพียงแต่ว่าตลอดออกจากกรรมมารดาเท่านั้น ก็เปล่งวาจา
ได้ในสามอรรถาภโดยอาการอย่างนี้. เหมือนอย่างว่าในขณะที่ถือปฏิสนธิอันใด
แม้ในขณะที่อุบัติขึ้นก็ฉนั้น. บุรพนิมิต ๓๒ ประการก็ได้ปรากฏขึ้น ก็ใน
สมัยที่พระโพธิสัตว์ของพวกเราอุบัติ แล้วในลุมพินีวัน ในสมัยนั้นนั่นแล พระ-
เทวีผู้เป็นพระราชมารดาของพระราหุล ฉะนั้นอำมาตย์ กาพุทายีอำมาตย์
ราชกุมารอนันท์ พระยาม้ากัณฐกะ มหาโพธิพฤกษ์ ชุมทรัพย์ ๔ ชุมก็เกิดขึ้น
พร้อมกัน บรรดาชุมทรัพย์เหล่านั้น ชุมทรัพย์หนึ่งมีประมาณคาวุตหนึ่ง ชุมหนึ่ง
ประมาณกิ่งโยชน์ ชุมหนึ่งมีประมาณ ๓ คาวุต ชุมหนึ่งมีประมาณโยชน์หนึ่ง
เพราะฉะนั้น จึงรวมเป็นสหชาติ ๗ อย่างเหล่านี้. พวกชาวเมืองลงนครต่างได้
พาพระโพธิสัตว์กลับไปยังนครกบิลพัสดุ์เลยทีเดียว ในวันนั้นนั่นเอง ชุมนุ-
มเทวดาในดาวดึงส์พิภพต่างรำเรงยินดีว่า พระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ
มหาราช อุบัติแล้วในนครกบิลพัสดุ์ พระราชกุมารนี้จักประทับนั่งที่ลานต้น
โพธิแล้วจักเป็นพระพุทธเจ้าดังนี้ แล้วพากันโบกสะบัดผ้า [แสดงความยินดี]
เล่นสนุกกัน.

ในสมัยนั้นมีดาบสผู้ค้ำเคียงกับตระกูลของพระเจ้าสุทโธทนะมหาราชได้
สำเร็จสมาบัติ ๘ ชื่อกาลเทวละ เขานั้นเสร็จสรรพแล้วจึงเหาะไปยังดาวดึงส์
พิภพ เพื่อพักผ่อนในเวสกาลกลางวัน นั่งพักผ่อนกลางวันในที่นั้น เห็นเทวดา
เหล่านั้น จึงถามว่าเพราะเหตุไรพวกท่านจึงมีใจยินดีเล่นสนุกกันอย่างนี้ ขอ
ได้โปรดบอกเหตุนี้แก่อาตมภาพด้วย พวกเทวดาได้บอกเหตุนี้ว่า ข้าแต่
ท่านผู้นิรทุกข์ พระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะอุบัติขึ้นแล้ว ในกาลนั้น
พระองค์จักประทับนั่งที่ลานแห่งต้นโพธิแล้วจักเป็นพระพุทธเจ้าประกาศพระ-
ธรรมจักร พวกข้าพเจ้าต่างยินดีเพราะเหตุนี้ว่า พวกเราจักได้เห็นพระพุทธรูป
อันหาที่สุดมิได้ และจักได้ฟังพระธรรมของพระองค์ ดาบสนั้นฟังคำของเหล่า
เทวดาแล้ว ลงจากเทวโลกทันทีเข้าไปยังพระราชนิเวศน์ นั่งบนอาสนะที่เขาปู

ไว้แล้ว กราบทูลว่า ข้าแต่มหาบพิตร ได้ยินว่าพระราชโอรสของพระองค์อุบัติแล้ว อาตมภาพอยากเห็นพระองค์ พระราชามีรับสั่งให้พาพระราชกุมารผู้ประดับประดาตกแต่งแล้วมา ทรงอุ้มไปเพื่อให้นมัสการคาบส พระบาททั้งสองของพระโพธิสัตว์กลับไปประดิษฐานอยู่บนชฎาของคาบส จริ่งอยู่บุคคลอื่นที่ชื่อว่าพระมหาสัตว์จะพึงไหว้โดยอัทธานั้นไม่มี ถ้าคนผู้ไม่รู้พึงวางศิระษะของพระโพธิสัตว์ที่บาทมูลของคาบส ศิระษะของคาบสนั้น พึงแตกออก ๗ เลี้ยงคาบสคิดว่า การทำคนของเราให้พินาศไม่สมควร จึงลุกจากอาสนะแล้ว ประคองอัญชลีแก่พระโพธิสัตว์ พระราชาทอดพระเนตรเห็นเหตุอัศจรรย์นั้น จึงทรงไหว้บุตรของตน. คาบสระลึกได้ชาติ ๘๐ กัป คือ ในอดีต ๔๐ กัป ในอนาคต ๔๐ กัป เห็นลักษณะสมบัติของพระโพธิสัตว์จึงใคร่ครวญดูว่า เธอจักได้เป็นพระพุทธเจ้าหรือไม่หนอ ทราบว่า จักได้เป็นพระพุทธเจ้าโดยมีต้องสงสัยคิดว่า พระราชบุตรนี้เป็นอัจฉริยบุรุษจึงได้กระทำความขมขื่นให้ปรากฏ ต่อ นั้นจึงใคร่ครวญดูว่า เราจักได้ทันเห็นความเป็นพระพุทธเจ้านี้หรือไม่หนอ ก็เห็นว่า เราจักไม่ได้ทันเห็น จักตายเสียก่อนในระหว่างนั้นแหละ แล้วจักไปบังเกิดในรูปภพที่พระพุทธเจ้าตั้งร้อยพระองค์ก็ดี ตั้งพันพระองค์ก็ดี ไม่สามารถที่จะเสด็จไปเพื่อให้ตรัสรู้ได้ แล้วคิดว่า เราจักไม่เห็นอัจฉริยบุรุษผู้เป็นพระพุทธเจ้าเห็นปานนี้ และเราจักมีความเสื่อมใหญ่ ดังนี้แล้วร้องไห้ลั่นไป. พวกมนุษย์เห็นแล้วจึงเรียนถามว่า พระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา เมื่อตะกี้นี้เอง หัวเราะแล้วกลับปรากฏร้องไห้อีกเล่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อันตรายอะไรจักเกิดแก่พระลูกเจ้าของพวกเราหรือหนอ. คาบสตอบว่า พระองค์ไม่มีอันตรายจักได้เป็นพระพุทธเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย.

พวกมนุษย์ถามว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร ท่านจึงร้องไห้ลั่นไป. คาบสตอบว่า เราเศร้าโศกถึงตนว่า จักไม่ได้ทันเห็นพระมหาบุรุษผู้เป็นพระพุทธเจ้า เห็นปานนี้ ความเสื่อมใหญ่จักมีแก่เราดังนี้ จึงได้ร้องไห้.

ต่อจากนั้น คาบสไคร์ครวญอยู่ว่า ในวงญาติของเรามีใครบ้างจักได้
เห็นความเป็นพระพุทธเจ้านั้น ได้มองเห็นนาลกทารกผู้เป็นหลาน เขาจึงไปยัง
เรือนของน้องสาว ถามว่า นาลกะ บุตรของเจ้าอยู่ไหน. ข้าแต่พระคุณเจ้า เขา
อยู่ในเรือน น้องสาวตอบ. จงเรียกเขามาที ให้เรียกมาแล้ว. คาบสพุดกะเขาผู้
มายังสำนักของตนว่า นี่แน่พ่อ พระราชโอรสอุบัติแล้วในตระกูลของพระเจ้า
สุทโธทนมหาราชเป็นหน่อพุทธางกูร พระองค์จักได้เป็นพระพุทธเจ้าเมื่อล่วงได้
๓๕ ปี เจ้าจักได้เห็นพระองค์ เจ้าจงบวชในวันนี้ทีเดียว. เด็กเกิดในตระกูลนี้
ทรัพย์ได้ ๘๗ โกฏิ คิดว่า ลุงคงจักไม่ชักชวนเราในสิ่งที่ไม่ดีประโยชน์ทันใด
นั้นนั่นเองให้คนซื้อผ้ากาสาหวัดสี และบาตรดินจากตลาด ให้ปลงผมและ
หนวด นุ่งห่มผ้ากาสาหวัดสีประคองอัญชลีบายหน้าไปทางพระโพธิสัตว์ ด้วย
กล่าวว่า บุคคลผู้สูงสุดในโลกพระองค์ใด ข้าพเจ้าขอบวชอุทิศบุคคลนั้น แล้ว
กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ เอาบาตรใส่ตุง คล้องที่จะงอบ่าแล้วไปยังหิม-
วันตประเทศบำเพ็ญสมณธรรม ท่านเข้าไปเฝ้าพระตถาคตผู้ได้บรรลุพระอภิ-
สัมโพธิครั้งแรก ทูลขอให้พระองค์ทรงแสดงนาลกปฏิบัติทา แล้วเข้าไปยังป่า
หิมพานต์อีก บรรลุพระอรหัตปฏิบัติข้อปฏิบัติอย่างเคร่งครัด รักษาอายุมาได้
ตลอด ๗ เดือน ยืนฟังภูเขาทองอยู่นั้นแหละ ปรินิพพานแล้วด้วยอนุปาติเสส
นิพพานธาตุ.

ในวันที่ ๕ พระประยูรญาติทั้งหลายคิดว่าในวันที่ ๕ พวกเรจักโสรจ-
สรงเศียรเกล้าพระโพธิสัตว์ แล้วเฉลิมพระนามแต่พระองค์ดังนี้ แล้วฉาบทา
พระราชมณเฑียรด้วยคันธชาติ ๔ ชนิด โปรยดอกไม้มีข้าวดอกเป็นที่ ๕ ให้
หุงข้าวปายาสล้วนๆ แล้วนิมนต์พรหมณ์ผู้เรียนจบไตรเพทจำนวน ๑๐๘ คน
ให้นั่งในพระราชมณเฑียร ให้ฉันโภชนะอย่างดี ถวายสักการะมากมายแล้ว
ถามว่า อะไรหนอจักมี แล้วให้ตรวจดูพระลักษณะ บรรดาพรหมณ์เหล่านั้น.

พราหมณ์ ๘ คนเหล่านี้คือ พราหมณ์ชื่อรามะ

ชื่อชชะ ชื่อลักษณะ ชื่อสุชาติมันตี ชื่อโฆชะ ชื่อ

สุยานะ ชื่อโกณฑัญญะ ชื่อสุทัตตะ ในครั้งนั้นพวก

เขาได้เป็นพราหมณ์ ๘ คน ผู้เรียนจบเวททางศาสนา

ทั้ง ๖ พยากรณ์มนต์แล้ว.

ได้เป็นผู้ตรวจดูพระลักษณะ แม่พระสุบินในวันที่ถือปฏิสนธิ พราหมณ์เหล่านี้แหละก็ได้ตรวจดูแล้ว บรรดาพราหมณ์ทั้ง ๘ นั้น ๗ คนยกสองนิ้วพยากรณ์เป็นสองทางว่า ผู้ประกอบด้วยลักษณะเหล่านี้ เมื่ออยู่ครองเรือนจักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อบวชจักได้เป็นพระพุทธเจ้า ดังนี้ ต่างพากันบอกถึงสมบัติอันมีสิริของพระเจ้าจักรพรรดิ. แต่มาณพชื่อ โกณฑัญญะโดยโคตร เด็กรกว่าพราหมณ์เหล่านั้นทุกคน พิจารณาความสมบูรณ์แห่งพระลักษณะของพระโพธิสัตว์ ชูนิ้วมือนิ้วเดียวเท่านั้นแล้วพยากรณ์อย่างเดียวกันว่า พระโพธิสัตว์นี้ไม่มีเหตุที่จะดำรงอยู่ในท่ามกลางเรือน จักได้เป็นพระพุทธเจ้า ผู้ทรงปราศจากกิเลสประจุหลังคาโดยส่วนเดียวเท่านั้น. จจริงอยู่โกณฑัญญะพราหมณ์นี้เป็นผู้สร้างความคิดขึ้นมาแล้ว เป็นสัตว์ที่จะเกิดเป็นภพสุดท้าย มีปัญญาเหนือกว่าคนทั้ง ๗ ได้เห็นคติเดียวกันนั้นว่า สำหรับผู้ที่ประกอบด้วยลักษณะเหล่านั้น ไม่มีฐานะที่จะดำรงอยู่ในท่ามกลางเรือน จักต้องเป็นพระพุทธเจ้าอย่างไม่ต้องสงสัย เพราะฉะนั้น เขาจึงชูนิ้วขึ้นนิ้วเดียว แล้วพยากรณ์อย่างเดียวกัน. ต่อมา พวกพราหมณ์เหล่านั้น กลับไปยังเรือนของตน แล้วต่างพากันเรียกบุตรมาบอกว่า นี่แน่ะพ่อทั้งหลาย พวกเราแก่แล้วจะทนได้เห็นพระราชบุตรของพระเจ้าสุทโธทนมหาราช ทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณหรือไม่ก็ไม่รู้ พวกเจ้าเมื่อพระราชกุมารนี้บรรลुพระสัพพัญญุตญาณแล้ว พึงบวชในศาสนาของพระองค์เถิด. ชนแม่ทั้ง ๗ คนเหล่านั้น ดำรงอยู่ตราบเท่าอายุขัยก็ตายไปตามยถากรรม โกณฑัญญะมาณพเท่านั้น ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ (ยังมี

ชีวิตอยู่). เมื่อพระมหาสัตว์เคิบโตเจริญวัยขึ้นแล้ว เสด็จออกพระมหาภิเนษกรรมณ์ เสด็จไปยังอุรุเวลาประเทศตามลำดับ ทรงเกิดพระดำริว่า ภูมิภาคนี้ น่ารื่นรมย์จริงหนอ สถานที่นี้เหมาะที่จะบำเพ็ญเพียร สำหรับกุลบุตรผู้มีความต้องการความเพียร ดังนี้แล้วเสด็จเข้าจำพรรษา ณ ที่นั้น เขาได้ฟังข่าวว่า พระมหาบุรุษทรงผนวชแล้ว จึงเข้าไปหาบุตรของพราหมณ์เหล่านั้น พูดอย่างนี้ว่า ได้ทราบข่าวว่า พระสิทธิตถกุมารทรงผนวชแล้ว พระองค์จักได้เป็นพระพุทธรเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย ถ้าบิดาของพวกท่านยังมีชีวิตอยู่ พวกเขาพึงออกบวชในวันนี้แน่ หากพวกท่านพึงต้องการเช่นนั้นบ้าง มาซิ เราจักบวชตามพระมหาบุรุษนั้น พวกเขาทุกคนไม่สามารถที่จะมีความเห็นเป็นเอกฉันท์กันได้. สามคนไม่บวช. สี่คนนอกนี้บวชตั้งให้โกณฑัญญพราหมณ์เป็นหัวหน้าชนทั้ง ๕ คนเหล่านั้น จึงได้มีชื่อว่า พระปัญจวัคคีย์เถระ.

ก็ในกาลนั้น พระราชาตรัสถามว่า บุตรของเราเห็นอะไรจึงจักบวช พวกอำมาตย์กราบทูลว่า บุพนิมิต ๔ (ลางบอกเหตุล่วงหน้า). ตรัสถามว่า อะไรบ้าง ๆ กราบทูลว่า คนแก่เพราะชรา คนเจ็บป่วย คนตาย บรรพชิต พระราชาตรัสว่า จำเดิมแต่นี้ไป พวกท่านอย่าได้ให้นิมิตเห็นปานนี้ เข้าไปสำนักแห่งบุตรของเรา เราไม่ต้องการให้บุตรเราเป็นพระพุทธรเจ้า เราต้องการอยากให้เห็นบุตรของเรา ครอบครองราชสมบัติที่เป็นใหญ่และปกครองทวีปใหญ่ทั้ง ๔ ซึ่งมีทวีปเล็กสองหมื่นเป็นบริวาร ห้อมล้อมไปด้วยบริษัท มีปริมณฑลได้สามสิบหกโยชน์ ท่องเที่ยวไปในพื้นนภากาศ. ก็แล เมื่อพระองค์ตรัสอย่างนั้นแล้ว ทรงมีรับสั่งให้วางอาร์กษาไว้ในที่ทุก ๆ คาจุด ในทิศทั้งสี่ เพื่อจะห้ามมิให้บริษัท ๔ ประการเหล่านั้น เข้ามายังคลองจักษุของพระกุมาร ก็ในวันนั้น เมื่อตระกูลพระญาติแปดหมื่นประชุมกันในที่มณฑลสถาน พระญาติแต่ละพระองค์ต่างยินยอมยกบุตรให้ แต่ละคนว่า พระราชกุมาร

สิทธิ์ถะนี้จะเป็นพระพุทธเจ้าหรือพระราชาก็ตาม พวกเราก้ให้บุตรคนละคน
แม่ถ้าจ้กเป็นพระพุทธเจ้า ก้จ้กมีสมณภคัตรีย์ให้เกียรติและห้อมล้อม แม่ถ้า
เป็นพระราชา ก้จ้กมีขัตติยกุมารให้เกียรติและห้อมล้อม เทียวไป. ฝ่าย
พระราชาที่ทรงตั้งนางนม ล้วนมีรูปทรงชั้นเยี่ยม ปราศจากสรรพโทษทุก
ประการแก่พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ทรงเจริญวัยด้วยบริวารอนเอนอนันต์
ด้วยส่วนแห่งความงามอันยิ่งใหญ่.

ต่อมาวันหนึ่ง พระราชาได้มีพระราชพิธีว้ปมงคล (แรคนาขวัญ)
วันนั้น พวกขานครต่างประดับประดา พระนครทุกหนทุกแห่งดุจดังเทพวิมาน
เหล่าพวกทาสและกรรมกรทั้งหมด ต่างนุ่งห่มผ้าใหม่ ประดับประดาด้วยของ
หอมและดอกไม้ ประชุมกันเ็นราชตระกูล. เ็นพระราชพิธีมีการเทียมไถถึง
พันคัน ก็ในวันนั้น ไถ ๑๐๘ อันหย่อนหนึ่งคัน (๑๐๗ คัน) หุ้มด้วยเงิน
พร้อมด้วยโคผู้ ตะพาย และเชือก. ส่วนที่งอนพระนังคัลของพระราชา
หุ้มด้วยทองคำสุกปลั่ง. เขาของโคผู้ ตะพาย เชือก และปล้ก ก็หุ้มด้วย
ทองคำทั้งนั้น. พระราชาทรงพร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก เสด็จออกจากพระ
นครทรงพาพระราชโอรสไปด้วย. เ็นที่ประกอบพระราชพิธี มีต้นหว้าอยู่ต้น
หนึ่ง มีใบหนาแน่น มีเงาทึบ. ภายใต้ต้นหว้านั้นนั้นแหละ พระราชาทรง
รับสั่งให้ปลูลาดพระแท่นบรรทมของพระราชโอรส เ็นองบนให้ผูกเพดานปัก
ด้วยดาวทองคำ ให้แวดวด้วยปราการพระวิสูตร วางอารรักขา ส่วนพระองค์
ก็ทรงประดับประดาด้วยเครื่องสรรพอลงกรณ์ มีหมู่อำมาตย์แวดล้อม ได้เสด็จ.
ไปยังที่จรดพระนังคัล เ็นที่นั้น พระราชาทรงถือพระนังคัลทองคำ พวก
อำมาตย์ถือคันไถเงิน ๑๐๗ คัน พวกขานาต่างพากัน ถือคันไถที่เหลือ. เขา
เหล่านั้นต่างถือคันไถไถไปข้างโน้นข้างนี้บ้าง. แต่พระราชาทรงไถไปจาก
ด้านในสู่ด้านนอก จากด้านนอกสู่ด้านใน. เ็นที่นั้นมิมหาสมบัติ. นางนมที่

นั่งห้อมล้อมพระโพธิสัตว์อยู่ ต่างพากันออกมาข้างนอก จากภายในพระวิสูตร ด้วยคิดว่า พวกเราจะคูสมบัติของพระราชา. พระโพธิสัตว์ทอดพระเนตรดูข้างโน้นและข้างนี้ ไม่ทรงเห็นใครจึงเสด็จลุกขึ้นโดยเร็ว ทรงนั่งขัดสมาธิ กำหนดลมหายใจเข้าออก ทำปฐมฌานให้เกิดขึ้นแล้ว. พวกนางนมพากันเที่ยวไปในระหว่างเวลากินอาหาร ซักเข้าไปหน่อยหนึ่ง. เงามของต้นไม้ที่เหลือหายไป ส่วนเงาของต้นไม้ที่ตั้งเป็นปริมณฑลตรงอยู่. พวกนางนมคิดได้ว่า พระลูกเจ้าประทับอยู่พระองค์เดียว จึงรีบเปิดพระวิสูตรขึ้น เข้าไปข้างใน เห็นพระโพธิสัตว์ประทับนั่งขัดสมาธิบนแท่นบรรทม และปาฏิหาริย์นั้น จึงไปกราบทูลแด่พระราชาว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระราชกุมารประทับนั่งอย่างนี้ เงามของต้นไม้เหล่าอื่นหายไป ของต้นไม้ที่ตั้งเป็นปริมณฑลตรงอยู่อย่างนี้. พระราชาริบเสด็จมา ทอดพระเนตรเห็นปาฏิหาริย์จึงตรัสว่า นี่แน่ะพ่อ นี่เป็นการไหว้เจ้าครั้งที่สอง แล้วทรงไหว้ลูก.

ต่อมา พระโพธิสัตว์มีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษาโดยลำดับ พระราชาทรงมีรับสั่งให้สร้างปราสาทสามหลังเหมาะสมกับสามฤดู คือ หลังหนึ่งมี ๕ ชั้น หลังหนึ่งมี ๗ ชั้น หลังหนึ่งมี ๕ ชั้น และให้จัดหาหญิงพื่อนรำไว้สี่หมื่นคน พระโพธิสัตว์มีหญิงพื่อนรำแต่ตัวสวยห้อมล้อมอยู่เป็นประหนึ่งเทพเจ้าผู้ห้อมล้อมอยู่ด้วยหมู่ นางอัปสร ฉะนั้น ถูกบำเรออยู่ด้วยดนตรี ไม่มีบุรุษเลย ทรงเสวยสมบัติใหญ่ ประทับอยู่ในปราสาทเหล่านั้นตามคราวแห่งฤดู. ส่วนพระราหุลมารดาได้เป็นพระอัครมเหสีของพระองค์. เมื่อพระองค์เสวยมหาสมบัติอยู่ วันหนึ่งได้มีพுகันขึ้นในระหว่างหมู่พระญาติอย่างนี้ว่า พระสิทธัตถะทรงขวนขวายอยู่แต่การเล่นเท่านั้น มิได้ทรงศึกษาศิลปะใด ๆ เลย เมื่อเกิดสงคามขึ้นจักทำอะไรกัน. พระราชาทรงมีรับสั่งให้เรียกพระโพธิสัตว์มาแล้วตรัสว่า นี่แน่ะพ่อ พวกญาติ ๆ ของลูกพுகันว่า พระ-

สิทธัตถะมิได้ศึกษาศิลปะใด ๆ เลย เกี่ยวขวนขวยแต่การเล่น ดังนี้ ลูกจะเห็นว่าถึงกาลอันควรหรือยัง พระโพธิสัตว์ทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ไม่มีกิจที่จะต้องศึกษาศิลปะ ขอพระองค์ได้โปรดให้ตีกลองป่าวร้องไปในพระนคร เพื่อให้มาดูการแสดงศิลปะของข้าพระองค์ แต่เมื่ออีก ๗ วันข้าพระองค์ก็จักแสดงศิลปะแก่พระญาติทั้งหลาย. พระราชาได้ทรงกระทำตามเช่นนั้น. พระโพธิสัตว์รับสั่งให้ประชุมเหล่านายขมังธนูที่สามารถยิงได้ดังสายฟ้าแลบ ยิงขนหางสัตว์ได้ ยิงด้านลูกศรได้ ยิงตามเสียงได้ และยิงลูกศรตามลูกศรได้แล้วได้ทรงแสดงศิลปะ ๑๒ อย่าง ที่พวกนายขมังธนูเหล่านี้ไม่มีแก่พระญาติทั้งหลาย ในท่ามกลางมหาชน ชื่อนั้นฟังทราบตามนัยที่มีมาในสรภังคชาดกนั้นเถิด ในคราวนั้น หมู่พระญาติของพระองค์ได้หมดพระทัยสงสัยแล้ว.

ต่อมาวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์มีพระประสงค์จะเสด็จยังภูมิภาคในพระอุทยานจึงตรัสเรียกสารถิมาตริสว่า จงเทียมรถ เขารับพระคำรัสว่าดีแล้ว จึงประดับประดารถชั้นดีที่สุด มีด้ามักด้วยเครื่องอลังการทุกชนิด เทียมม้าสินธพอันเป็นมงคล ซึ่งมีสีดุจกลีบดอกบัวขาว ๔ ตัวเสร็จแล้วไปทูลบอกแด่พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์เสด็จขึ้นรถอันเป็นเช่นกับเทววิมานทรงบำยพระพักตร์สู่พระอุทยาน เทวดาทั้งหลายคิดว่า กาลที่จะตรัสรู้ของพระสิทธัตถราชกุมารใกล้เข้ามาแล้ว พวกเราจักแสดงบุญนิมิต แล้วแสดงเทวบุตรคนหนึ่งทำให้เป็นคนแก่หง่อม มีฟันหัก มีผมหงอก มีหลังโก่งคุดกลอนเรื้อน มีตัวโค้งงอ มีมือถือไม้เท้า เดินงก ๆ เงิน ๆ อยู่ พระโพธิสัตว์และสารถิกี้ได้ทอดพระเนตรเห็นและแลเห็นภาพนั้น. ที่นั่นพระโพธิสัตว์ตรัสถามตามนัยที่มีมาในอุปทานนั้นแหละว่า นี่แน่ะสหายผู้เจริญชายคนนี่ชื่ออะไรกันนะ แม้แต่ผมของเขาก็ไม่เหมือนของผู้อื่นดังนี้ ทรงสดับคำของสารถิแล้ว ทรงมีพระทัยสังเวชว่า นี่แน่ะผู้เจริญ น่าติเตียนจริงหนอความเกิดนี้ ความแก่จักต้องปรากฏแก่สัตว์ผู้เกิด

แล้วอย่างแน่นอน ดังนี้แล้ว เสด็จกลับจากพระอุทยานเสด็จขึ้นสู่ปราสาท
ทีเดียวนั้น พระราชาตรัสถามว่า เพราะเหตุไรบุตรของเราจึงกลับเร็วนัก พวก
อำมาตย์ทูลว่า เพราะทอดพระเนตรเห็นคนแก่ พระเจ้าข้า พระราชาตรัสว่า
พวกเจ้าพูดว่า ลูกของเราเห็นคนแก่แล้วจับบวช เพราะเหตุไร จึงมาทำลาย
เราเสียเล่า จึงรีบจัดหาละครมาแสดงแก่บุตรของเรา เธอเสวยสมบัติอยู่จักไม่
ระลึกถึงการบรรพชา แล้วให้เพิ่มอารักขามากขึ้น วางไว้ทุก ๆ ครั้งโยชนั้นในทุ
กทิส. ในวันรุ่งขึ้น พระโพธิสัตว์ก็เสด็จไปยังพระอุทยานเหมือนเดิม ทอดพระ
เนตรเห็นคนเจ็บที่เทวดาเนรมิตขึ้น จึงตรัสถามโดยนัยก่อนนั้นแหละ ทรงมี
พระหฤทัยสังเวชแล้วกลับในรูปสู่ปราสาท. ฝ่ายพระราชาที่ตรัสถามแล้วทรงจัด
แจงตามนัยที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแหละ ทรงวางอารักขาเพิ่มขึ้นอีก ในที่มี
ประมาณ ๓ คาพยุดโดยรอบ. ต่อมาอีกวันหนึ่งพระโพธิสัตว์เสด็จไปยังพระ-
อุทยานเหมือนเดิม ทอดพระเนตรเห็นคนตายที่เทวดาเนรมิตขึ้น ตรัสถามโดย
นัยก่อนนั้นแหละ มีพระหฤทัยสังเวชแล้ว เสด็จกลับในรูปสู่ปราสาทอีก ฝ่าย
พระราชาที่ตรัสถามแล้วทรงจัดแจงตามนัยที่กล่าวแล้วในหนหลังนั้นแหละ ทรง
วางอารักขาเพิ่มขึ้นอีกในที่ประมาณ โยชนหนึ่งโดยรอบ. ก็ในวันหนึ่งต่อมาอีก
พระโพธิสัตว์เสด็จไปสู่พระอุทยาน ได้ทอดพระเนตรเห็นบรรพชิตนุ่งห่มเรียบ
ร้อย มีเทวดาเนรมิตขึ้นเช่นเดิมนั้นแหละ จึงตรัสถามสารถิว่า นี่แน่ะเพื่อน
คนนั้นเขาเรียกชื่ออะไรนะ สารถิไม่ทราบถึงบรรพชิตหรือคนที่ทำให้เป็น
บรรพชิตเลย เพราะไม่มีการอุปบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าก็จริง แต่ด้วยอาณูภาพ
แห่งเทวดาจึงกราบทูลว่า คนนั้นเขาเรียกชื่อว่าบรรพชิตพระเจ้าข้า แล้ว
พรรณานาคณแห่งการบวช พระโพธิสัตว์ก็รู้สึกเกิดความพอพระทัยในบรรพชิต
ได้เสด็จไปยังพระอุทยานในวันนั้น. แต่ท่านผู้กล่าวที่ขุททกนิกายกล่าวว่า พระ-
โพธิสัตว์ได้เสด็จไปทอดพระเนตรเห็นนิมิตทั้ง ๔ ในวันเดียวเท่านั้น พระโพธิ-

สัตว์เสด็จเที่ยวเตร่ตลอดวัน ทรงสรรเสริญในสระโบกขรณีอันเป็นมงคล เมื่อ
พระอาทิตย์อัสดงแล้ว ประทับนั่งบนแผ่นศิลาอันเป็นมงคลมีพระประสงค์จะ
ประดับประดาพระองค์ ที่นั่นพวกบริจาริกาของพระองค์พากันถือผ้ามีสีต่าง ๆ
เครื่องอาภรณ์ต่างชนิดมากมาย และดอกไม้ของหอม เครื่องลูบไล้ มายืน
ห้อมล้อมอยู่โดยรอบ ในขณะที่ประทับนั่งของท้าวสักกะได้เกิดร้อน
ขึ้นแล้ว ท้าวเธอทรงใคร่ครวญคิดว่า ใครหนอมีประสงค์จะให้เราเคลื่อนจาก
ที่นี่ ทอดพระเนตรเห็นกาลที่จะต้องประดับประดาพระโพธิสัตว์ จึงตรัสเรียก
วิสสุกรรมเทพบุตรมาตรัสว่า คุณก่อนวิสสุกรรมผู้สหาย วันนี้ดิถีชัตตราชกุมาร
จักเสด็จออกมหาภิเนษกรรมในเวลาเที่ยงคืน นี่เป็นเครื่องประดับอันสุดท้าย
ของพระองค์ ท่านจงไปยังพระอุทยานพบพระมหาบุรุษแล้ว จงประดับด้วย
เครื่องประดับทุกชนิด วิสสุกรรมเทพบุตรทูลรับ พระคำรัสว่าดีแล้ว เข้าไปหา
ในขณะที่นั้นนั่นเองด้วยเทวานุภาพ แปลงเป็นช่างกัลบกของพระองค์ทีเดียว
แล้วรับเอาผ้าโพกจากมือของช่างกัลบก มาพันพระเศียรของพระโพธิสัตว์พระ-
โพธิสัตว์ทรงทราบด้วยสัมผัสแห่งมือเท่านั้นว่า ผู้นี้มีใจมนุษย์เขาเป็นเทวบุตร
พอพันผ้าโพกเข้า ผ้าพันผืนก็ปลิวสูงขึ้นโดยอาการเหมือนแก้วมณี ที่พระเมาลี
บนพระเศียร เมื่อพันอีกก็เป็นผ้าพันผืน เพราะฉะนั้น เมื่อพันลอบครั้ง ผ้า
หมื่นผืนก็ปลิวสูงขึ้น. ไม่ควรคิดว่า พระเศียรเล็กผ้ามีมาก ปลิวสูงขึ้นได้อย่างไร
ก็บรรดาผ้าเหล่านั้นผืนที่ใหญ่ที่สุด มีประมาณเท่าดอกสามลดา (เถาจึงจ้อ)
ที่เหลือนอกนี้มีประมาณเท่าดอกกุศุมพะกะ พระเศียรของพระโพธิสัตว์หนา
แน่นด้วยศก เป็นเหมือนดอกสารภีที่แน่นทึบด้วยเกสร ต่อมาเมื่อพวกนักดนตรี
แสดงปฏิภาณของตน ๆ อยู่ เมื่อพวกพราหมณ์กล่าวยกย่องด้วยคำเป็นต้นว่า
ข้าแต่พระจอมรินทร์ ขอพระองค์จงทรงชำนะเถิด และเมื่อพวกสารภีและ
มาฆตันธกะเป็นต้น กล่าวยกย่องอยู่ด้วยถ้อยคำอันเป็นมงคล คำชมเชยและ

คำป่าวประกาศน่าน้ำการแก่พระโพธิสัตว์ผู้ประดับประดาแล้วด้วยเครื่องประดับสารพัด พระองค์ก็เสด็จขึ้นยังพระราชรถอันประเสริฐ ซึ่งประดับด้วยเครื่องประดับทุกอย่าง.

ในสมัยนั้น พระเจ้าสุทโธทนมหาราชทรงสดับข่าวว่า พระราชมารดาของพระราหุล ทรงประสูติพระราชโอรสแล้ว จึงทรงส่งข่าวสารไปด้วยตรัสว่า พวกเธอจงบอกความดีใจของเราแก่ลูกด้วย พระโพธิสัตว์ทรงสดับข่าวนั้นแล้ว ตรัสว่า ราหุลเกิดแล้ว เครื่องจองจำเกิดแล้ว พระราชาตรัสถามว่า ลูกของเรา พุดอะไรบ้าง ทรงสดับคำนั้นแล้ว จึงตรัสว่า จำเดิมแต่ที่หลานของเราจะมีชื่อว่า ราหุลกุมาร เกิด ฝ่ายพระโพธิสัตว์เสด็จขึ้นยังพระราชรถอันประเสริฐ เสด็จเข้าพระนครด้วยพระยศอันยิ่งใหญ่ด้วยพระสิริโสภาคย์อันน่ารื่นรมย์ใจยิ่งนัก ในสมัยนั้นพระนางกิสาโคตมิชัตติยักัญญา เสด็จอยู่ ณ พื้นปราสาทชั้นบน ทอดพระเนตรเห็นพระรูปสิริของพระโพธิสัตว์ ผู้ทรงกระทำประทัภณินพระนครอยู่ ทรงเกิดพระปีติและโสมนัส จึงทรงเปล่งอุทานนี้ว่า

หญิงใดเป็นมารดาของพระกุมารนี้ หญิงนั้นดับ

ทุกข์ได้ ชายใดเป็นบิดาของพระกุมารนี้ ชายนั้นดับ

ทุกข์ได้ พระกุมารนี้เป็นพระสวามีของหญิงใด หญิง

นั้นดับทุกข์ได้

พระโพธิสัตว์สดับคำเป็นคานานั้นแล้ว ทรงดำริว่า พระนางกิสาโคตมิชัตติยักัญญาเห็นอย่างนี้ว่า หทัยของมารดา หทัยของบิดา หทัยของภริยา ดูเห็นอติภาพเห็นปานนี้อยู่ ย่อมดับทุกข์ได้ เมื่ออะไรหนอดับ หทัยจึงชื่อว่าดับทุกข์ได้ ที่นั้น พระโพธิสัตว์ผู้มีน้ำพระทัยคลายกำหนดแล้วในกิเลสทั้งหลาย ได้ทรงมีพระดำริว่า เมื่อไฟคือราคะดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ เมื่อไฟคือโทสะดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ เมื่อไฟคือโมหะดับ ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์

ก็มีได้ เมื่อความเร่าร้อนทั้งหลายในกิเลสทั้งปวงมีฐานะและทิวฐิเป็นต้น ดับแล้ว ขึ้นชื่อว่าความดับทุกข์ก็มีได้ พระนางให้เราได้ฟังคำที่ดี ความจริงเราก็กำลังเที่ยวแสวงหานิพพานอยู่ เราควรจะทิ้งฆราวาสออกไปบวชและแสวงหานิพพานเสียวันนี้ทีเดียว แล้วทรงปลดสร้อยไข่มุกมีค่าพินหนึ่งจากพระศอกส่งไปมอบให้แก่พระนางกิสาโคตมิ ด้วยทรงดำริว่า นี่จึงเป็นอาจารย์ภาค [ค่าเล่าเรียนของครู] สำหรับพระนางเถิด. พระนางเกิดปีติและโสมนัสว่า สิทธัตถราชกุมารมีจิตรักใคร่ในเรา จึงส่งบรรณาการมาให้.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ เสด็จขึ้นสู่ปราสาทของพระองค์ ด้วยพระสิริโสภาคย์อันใหญ่หลวง เสด็จบรรทมบนพระสิริไสยาสน์ ในทันใดนั่งเอง เหล่าสตรีผู้ประดับประดาด้วยเครื่องประดับทุกอย่าง ได้ศึกษามาดีแล้วในเรื่องการพ้อนและการขับเป็นต้น ทั้งมีรูปโฉมเลอเลิศ ประคุดังนางเทพกัญญา ถือเอาดนตรีนานาชนิดมาล้อมวงเข้าแล้วบำเรอพระโพธิสัตว์ให้รื่นรมย์ ต่างพากันแสดงการพ้อนรำขับร้องและการบรรเลง พระโพธิสัตว์เพราะเหตุที่พระองค์ทรงมีพระทัยคลายกำหนดแล้วในกิเลสทั้งหลาย จึงมีตรงอภิมรณในการพ้อนรำเป็นต้น ครู่เดียวก็ทรงเข้าสู่นิทรา พวกสตรีเหล่านั้นคิดว่า พวกเราแสดงการพ้อนรำเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่พระราชกุมารใด พระราชกุมารนั้นทรงเข้าสู่นิทราแล้ว บัดนี้ จะลำบากไปเพื่ออะไร ต่างพากันวางเครื่องดนตรีที่ถือไว้ ๆ ลงแล้วก็นอนหลับไป ควงประทีปน้ำมันหอมยังคงลุกไหม้อยู่ พระโพธิสัตว์ทรงตื่นบรรทม ประทับนั่งขัดสมาธิบนพระแท่นบรรทม ได้ทอดพระเนตรเห็นสตรีเหล่านั้น นอนหลับทับเครื่องดนตรีอยู่ บางพวกมีน้ำลายไหล มีตัวเประอะเปื้อนด้วยน้ำลาย บางพวกกัดฟัน บางพวกกรน บางพวกละเมือ บางพวกอ้าปาก บางพวกผ้านุ่งหลุดลุ่ย ปรากฏให้เห็นอวัยวะสตรีเพศที่น่าเกลียด พระโพธิสัตว์ทอด

พระเนตรเห็นอาการผิดปกติของสตรีเหล่านั้น ได้ทรงมีพระทัยคลายกำหนด ในกามทั้งหลายเป็นอย่างมาก ฟัน [ปราสาท] ใหญ่นั้นประดับประดาตกแต่งแล้ว แม้จะเป็นเช่นกับพิภพของท้าวสักกะ ได้ปรากฏแก่พระโพธิสัตว์นั้น ประหนึ่ง ว่าป่าช้าผิฉิบ ที่กองเต็มไปด้วยซากศพต่าง ๆ ที่เขาทิ้งไว้ ภพสามปรากฏ ประหนึ่งว่าเรือนที่ไฟลุกไหม้ พระอุทานจึงมีขึ้นว่า วุ่นวายจริงหนอ ชัดซึ้งจริงหนอ พระทัยทรงน้อมไปในการบรรพชาเหลือเกิน.

พระโพธิสัตว์ทรงดำริว่า ควรเราจะออกมหาภิเนษกรรมนี้เสียวันนี้ทีเดียว จึงเสด็จลุกขึ้นจากที่บรรทม ไปยังที่ใกล้ประตูตรัสว่า ใครอยู่ในที่นี้ นายฉันนะนอนเอาศีรษะหนุนพระศอกอยู่ทูลตอบว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า ข้าพระองค์ฉันนะ. นี้แน่ฉันนะ วันนี้เรามีประสงค์จะออกมหาภิเนษกรรม จงจัดหามาให้เราตัวหนึ่ง เขาทูลรับว่าได้พระเจ้าข้า แล้วเอาเครื่องแต่งม้าไปยังโรงพักม้า เมื่อควงประทีปน้ำมันหอมลูกโพลงอยู่ เห็นพระยาม้ากัณฐกะยืนอยู่บนภูมิภาคน่ารื่นรมย์ ภายใต้เพดานที่จิงไว้โดยรอบ คิดว่า วันนี้เราควรจัดม้ากัณฐกะตัวนี้แหละถวาย จึงจัดม้ากัณฐกะถวาย ม้ากัณฐกะนั้นเมื่อเขาจัดเตรียมอยู่ได้รู้ว่า การจัดเตรียมเรคราวนี้กระชั้นแน่นจริงไม่เหมือนกับการจัดเตรียมในเวลาเสด็จไปทรงเล่นในพระราชอุทยานในวันอื่นเป็นต้น วันนี้พระลูกเจ้าของเราคงจักทรงมีพระประสงค์จะเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ที่นั่นมีใจยินดี จึงร้องเสียงดังลั่นไปหมด เสียงนั้นฟังดังลั่นกลบทั่วพระนครทั้งสิ้น แต่เทวดาคอยปิดกั้นไว้มิให้ใคร ๆ ได้ยิน ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทรงใช้นายฉันนะไปแล้ว ทรงดำริว่า เราจักดูลูกเสียก่อน จึงเสด็จลุกขึ้นจากที่ประทับนั่งขัดสมาธิ ไปยังที่บรรทมของพระมารดาของพระราหุล เปิดพระทวารห้องแล้ว ในขณะที่ประทีปที่เต็มด้วยน้ำมันหอมยังคงลุกไหม้อยู่ แม้พระราหุลมารดาที่บรรทมวาง

พระหัตถ์บนพระเศียรของพระโอรส บนที่บรรทมอันเคลื่อนกลับไปด้วยดอกมะลิซ้อนและดอกมะลิตาเป็นต้น ประมาณ ๑ อัมมณะ [มาตราดวงข้าวสารมีน้ำหนัก ๑๑ โทณะ (ทะนาน)] พระโพธิสัตว์ประทับยืนวางพระบาทบนธรณี ประคูนั่นแหละ ทอดพระเนตรดูแล้วทรงดำริว่า ถ้าเราจักจับมือพระเทวีออกแล้วจับลูกของเรา พระเทวีจักตื่น เมื่อเป็นเช่นนี้อันตรายแห่งการไปจักมีแก่เรา แม้เราเป็นพระพุทธรเจ้าแล้ว ก็จักมาเยี่ยมลูกได้ ดังนี้จึงเสด็จลงจากพื้นปราสาทไป ก็คำที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาชาดกว่า ตอนนั้นพระราหุลกุมาร ประสูติได้ ๗ วัน ไม่มีในอรรถกถาที่เหลือ เพราะฉะนั้น ฟังถือเอาคำนี้แหละ.

พระโพธิสัตว์เสด็จลงจากพื้นปราสาทโดยประการนี้แล้ว ไปใกล้มาแล้ว ตรัสว่า นี่แน่ะพ่อกัณฐกะ วันนี้เจ้าจงให้เราข้ามฝั่งสักคืนหนึ่งเถิด เราอาศัยเจ้าเป็นพระพุทธรเจ้าแล้ว จักให้โลกพร้อมทั้งเทวโลกข้ามฝั่งด้วย. ที่นั่นพระโพธิสัตว์ก็ทรงกระโดดขึ้นหลังม้ากัณฐกะ. ม้ากัณฐกะโดยยาววัดได้ ๑๘ สอก เริ่มแต่คอประกอบด้วยส่วนสูงก็เท่ากัน สมบูรณ์ด้วยกำลังและความเร็ว ขาวล้วน ประคองสังข์ที่ขัดสะอาดแล้ว. ถ้าม้ากัณฐกะนั้นฟังร้องหรือย่ำเท้า เสียงก็จะดังกลบทั่วพระนครหมด เพราะเหตุนั้นเทวดาจึงกั้นเสียงร้องของม้านั้น โดยอาการที่ใคร ๆ จะไม่ได้ยิน ด้วยอานุภาพของตน. พระโพธิสัตว์เสด็จขึ้นสู่ หลังม้าตัวประเสริฐ ทรงให้นายฉันทะจับหางของม้าไว้เสด็จถึงที่ใกล้ประตูใหญ่ตอนเที่ยงคืน ก็ในกาลนั้นพระราชาทรงดำริว่า พระโพธิสัตว์จักไม่สามารถเปิดประตูพระนครออกไปได้ ไม่ว่าในเวลาใด ๆ จึงรับสั่งให้กระทำบานประตูสองบาน แต่ละบาน บุษพันคนจึงจะเปิดได้ด้วยประการฉะนี้. พระโพธิสัตว์ทรงสมบูรณ์พระกำลังยิ่ง ทรงมีพระกำลัง เมื่อเทียบกับช้างก็นับได้พันโกฏิ เมื่อเทียบกับบุรุษ ก็ทรงมีพระกำลังนับได้สิบแสนโกฏิ. เพราะฉะนั้นพระองค์จึง

ทรงดำริว่า ถ้าประตูไม่เปิด วันนี้เรานั่งอยู่บนหลังม้ากัณฐกะนี้แหละจักเอาขาอ่อนหนีบม้ากัณฐกะแล้ว กระโดดข้ามกำแพงซึ่งสูงได้ ๑๘ ศอกไป. นายฉันทะก็คิดว่า ถ้าประตูไม่เปิด เราจักให้พระลูกเจ้าประทับนั่งที่คอของเราแล้วเอาแขนขวาโอบรอบม้ากัณฐกะที่ท้อง กระทำให้อยู่ในระหว่างรักแร้ จักกระโดดข้ามกำแพงไป แม้ม้ากัณฐกะก็คิดว่า ถ้าประตูไม่เปิดเราจักยกนายของเราทั้ง ๆ ที่นั่งอยู่บนหลังนี้แหละ พร้อมกันทีเดียวกับนายฉันทะผู้จับท้ายยืนอยู่ กระโดดข้ามกำแพงไป ถ้าประตูจะไม่มีใครเปิดให้ บรรดาคนทั้งสามคนใดคนหนึ่งคงจะทำสมกับที่คิดไว้แน่แท้เทวดาผู้สิงอยู่ที่ประตูเปิดประตูให้.

ในขณะนั้นนั่นเอง มารผู้มีบาปมาด้วยคิดว่า เราจักให้พระโพธิสัตว์กลับ แล้วยืนอยู่ในอากาศทูลว่า ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ผู้เจริญ ท่านอย่าออกไป ในวันที่ ๗ นับแต่วันนี้ไปจักรัตนะจักปรากฏแก่ท่าน ท่านจักครอบครองราชสมบัติแห่งทวีปใหญ่ทั้ง ๔ มีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ ท่านจงกลับเสียเถิด. จึงตรัสถามว่า ท่านเป็นใคร. มารตอบว่า เราเป็น วสวัตติมาร. ตรัสว่า คุณก่อนมาร เราทราบว่จักรัตนะจะปรากฏแก่เรา เราไม่มีความต้องการด้วยราชสมบัตินั้น เราจักให้ همینโลกธาตุนครลือแล้วเป็นพระพุทธรเจ้า. มารกล่าวว่า นับตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ในเวลาที่ท่านทรงดำริถึงกามวิตกก็ดี พยาบาทวิตกก็ดี วิหิงสาวิตกก็ดี เราจักรู้ดังนี้ คอยแสวงหาช่องอยู่ ติดตามพระองค์ไปประคองเงา.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์มิได้มีความอาลัยละทิ้งจักรพรรดิราชสมบัติอันอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์ ประหนึ่งทึ่งก้อนเขพะเสด็จออกจากพระนครด้วยสักการะอันใหญ่ก็แหละในวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ เดือน ๘ เมื่อนักขัตฤกษ์ในเดือนอุตตราสาฬหะ เดือน ๘ หลัง กำลังดำเนินไปอยู่ ครั้น เสด็จออกจากพระนครแล้ว มีพระประสงค์จะแลดูพระนคร. ก็แหละเมื่อพระโพธิสัตว์นั้นมีความคิดพองเกิด

ขึ้นเท่านั้น ปลูพีประหนึ่งจะทูลว่า ข้าแต่พระมหาบุรุษ พระองค์ไม่ต้องหันกลับ
มากระทำการทอดพระเนตรดอก จึงแยกหมุนกลับ ประคองจักรของนายช่างหม้อ.
พระโพธิสัตว์ประทับยืนบ้ายพระพักตร์ไปทางพระนคร ทอดพระเนตรดูพระ-
นครแล้วทรงแสดงเจดีย์สถานเป็นที่กลับของม้ากัณฐกะ ณ ที่นั้น ทรงกระทำม้า
กัณฐกะให้บ้ายหน้าต่อหนทางที่จะเสด็จ ได้เสด็จไปแล้วด้วยสักการะอันยิ่งใหญ่
ด้วยความงามสง่าอันโอฬาร. ได้ยินว่า ในกาลนั้นเทวดาทั้งหลายชุกบเพลิง
๖๐,๐๐๐ อันข้างหน้าพระโพธิสัตว์นั้น ข้างหลัง ๖๐,๐๐๐ อัน ข้างขวา ๖๐,๐๐๐
อัน ข้างซ้าย ๖๐,๐๐๐ อัน. เทวดาอีกพวกหนึ่ง ชุกบเพลิงหาประมาณมิได้ ณ
ที่ขอบปากจักรวาล. เทวดา กับนาคและครุฑเป็นต้นอีกพวกหนึ่ง เดินบูชา
ด้วยของหอม ดอกไม้ จูณและรูปอันเป็นทิพย์. พื้นที่องฟ้าอากาศได้ต่อ
เนื่องกันไปไม่ว่างเว้นด้วยดอกปาริชา และดอกมณฑารพ เหมือนเวลามีเมฆฝน
อันหนาทึบ ทิพย์สังคิตทั้งหลายได้เป็นไปแล้ว. คนตรีหกหมื่นแปดพันชนิด
บรรเลงขึ้นแล้วโดยทั่ว ๆ ไป. กาลย่อมเป็นไป เหมือนเวลาที่เมฆกำรามใน
ท้องมหาสมุทร และเหมือนเวลาที่สาครมีเสียงกึกก้องในต้องภูเขาขุคนธร.

พระโพธิสัตว์ เมื่อเสด็จไปอยู่ด้วยสิริโสภาคย์นี้ ล่วงเลขราชอาณาจักร
ทั้ง ๓ โดยราตรีเดียวเท่านั้น เสด็จถึงฝั่งแม่น้ำอโนมานที่ในที่สุดหนทาง ๓๐
โยชน์. ถามว่า ก็ม้าสามารถจะไปให้ยิ่งกว่านั้นได้หรือไม่? ตอบว่า สามารถ
ไปได้ เพราะม้านั้นสามารถเที่ยวไปตลอดห้วงจักรวาลโดยไม่มีขอบเขตอย่างนี้
เหมือนเหยียบวงแห่งงล้อที่สอดอยู่ในคุมแล้ว กลับมาก่อนอาหารเช้า บริโภค
อาหารที่เขาจัดไว้สำหรับตน. ก็ในกาลนั้น ม้าคิงร่างอันทับถมด้วยของหอมและ
ดอกไม้เป็นต้น ซึ่งเทวดา นาค และครุฑเป็นต้น ยืนอยู่ในอากาศแล้วโปรยลงมา
ท่วมจนกระทั่งอุรุประเทศขาอ่อน แล้วตลุมชุกแห่งของหอมและดอกไม้ไป จึง

ได้มีความล่าช้ามาก เพราะฉะนั้นน้ำจึงได้ไปเพียง ๓๐ โยชน์เท่านั้น พระโพธิ-
สัตว์ประทับยืนที่ฝั่งแม่น้ำแล้วตรัสถามนายฉันทน์ว่า แม่น้ำนี้ชื่ออะไร? นาย
ฉันทน์กราบทูลว่า ชื่ออโนมานทีพะยะคะ. พระโพธิสัตว์ทรงดำริว่า บรรพชา
แม่ของเราจักไม่ทราบ จึงเอาสันพระบาทกระตุ่นให้สัตยูณมัว. มัวได้โคดข้าม
แม่น้ำอันกว้างประมาณ ๘ อุตสะไปยืนที่ฝั่งโน้น พระโพธิสัตว์เสด็จลง
จากหลังม้าประทับยืนที่เนินทรายอันเหมือนแผ่นดิน ตรัสเรียกนายฉันทน์มา
ว่า ฉันทน์ผู้สหาย เธอจงพาเอาอาวุธและม้าของเราไป เราจักบวช ณ ที่นี้
แหละ. นายฉันทน์กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ แม้ข้าพระพุทธเจ้าก็จักบวช
กับพระองค์ พระเจ้าข้า. พระโพธิสัตว์ตรัสห้ามถึง ๓ ครั้งว่า เธอยังบวชไม่
ได้ เธอจะต้องไป แล้วทรงมอบเครื่องอาวุธและม้ากัณฐกะให้นายฉันทน์รับ
ไปแล้ว ทรงดำริว่า ผมทั้งหลายของเรานี้ ไม่สมควรแก่สมณะ ทรงดำริ
ต่อไปว่า ผู้อื่นที่สมควรจะตัดผมของพระโพธิสัตว์ ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น
เราจักตัดด้วยพระขรรค์นั้นด้วยตนเอง จึงเอาพระหัตถ์ขวาจับพระขรรค์ เอา
พระหัตถ์ซ้ายจับพระจุฬา (จุก) พร้อมกับพระโมลี (มวยผม) แล้วจึงตัดออก
เส้น พระเกศาเหลือประมาณ ๒ องคุลีเวียนขวาแนมติดพระเศียร พระเกศา
ได้มีประมาณเท่านั้น จนตลอดพระขนมชีพ. และพระมัสสุ (หนวด) ก็ได้มี
พอเหมาะพอควรกับพระเกศานั้น ชื่อว่ากิจด้วยการปลงผมและหนวดมิได้มีอีก
ต่อไป. พระโพธิสัตว์จับพระจุฬาพร้อมด้วยพระโมลีทรงอธิษฐานว่าถ้าเราจักได้
เป็นพระพุทธเจ้าไซ้ พระโมลีจงตั้งอยู่ในอากาศ ถ้าจักไม่ได้เป็นพระพุทธเจ้า
จงตกลงบนภาคพื้น แล้วทรงโยนขึ้นไปในอากาศ ม้วนพระจุฬามณีนั้นไปถึง
ที่ประมาณโยชน์หนึ่งแล้วได้คงอยู่ในอากาศ. ท้าวสักกเทวราชตรวจดูด้วยทิพย-
จักขุ จึงเอาขอบแก้วประมาณโยชน์หนึ่งรับไว้ นำไปประดิษฐานไว้ในพระเจดีย์
ชื่อว่าจุฬามณีในภพชั้นดาวดึงส์ เหมือนดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

อัครบุคคลผู้เลิศได้ตัดพระโมลีอันอบด้วยกลิ่น

หอมอันประเสริฐแล้ว โยนขึ้นไปยังเวหา ท้าววาสวะ

ผู้มีพระเนตรตั้งพันเอาผอบทองอันประเสริฐทูลพระ

เสยรับไว้แล้ว.

พระโพธิสัตว์ทรงพระดำริอีกว่า ผ้ากาสิกพัสดร์เหล่านั้นไม่สมควรแก่สมณะสำหรับเรา. ลำดับนั้น ฆฎิกกรมหาพรหมผู้เป็นสหายเก่าในครั้งพระกัสสปพุทธเจ้า มีความเป็นมิตรยังไม่ถึงพุทธันดร คิดว่า วันนี้สหายของเรา ออกมหาภิเนษกรรมแล้ว เราจักถือเอาสมณบริวารของสหายเรานั้นไป จึงได้นำเอาบริวาร ๘ เหล่านั้นคือ

บริวารเหล่านี้คือ ไตรจีวร บาตร มีด เข็ม

รัดประคด เป็น ๘ กับผ้ากรองน้ำ ย่อมควรแก่ภิกษุ

ประกอบความเพียร.

ไปให้ พระโพธิสัตว์ทรงนุ่งห่มธงชัยแห่งพระอรหันต์แล้ว ถือเพศบรรพชาอันสูงสุด จึงทรงส่งนายฉันทะไปด้วยพระดำรัสว่า ฉันทะ เธอจงทูลถึงความไม่มีโรคป่วยไข้แก่พระชนกและชนนี ตามคำของเราด้วยเถิด. นายฉันทะถวายบังคมพระโพธิสัตว์ กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป. ส่วนม้ากัณฐกะยืนฟังคำของพระโพธิสัตว์ซึ่งตรัสกับนายฉันทะ คิดว่า บัดนี้ เราจะไม่มีโอกาสได้เห็นนายอีกต่อไป เมื่อละคลองจักขุไป ไม่อาจอดกลั้นความโศกไว้ได้ เมื่อหทัยแตก ตายไปบังเกิดเป็นกัณฐกะเทวบุตรในภพดาวดึงส์. ครั้งแรก นายฉันทะได้มีความโศกเพียงอย่างเดียว แต่เมื่อม้ากัณฐกะตายไป นายฉันทะถูกความโศกครั้งที่สองบีบคั้น ได้ร้องไห้คร่ำครวญเดินไป.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ครั้นบรรพชาแล้ว ได้ยับยั้งอยู่ด้วยความสุขอันเกิดจากการบรรพชา ตลอดศัปกาศ์ ในอนุปิยัมพวันซึ่งมีอยู่ในประเทศนั้นนั่น

แล แล้วเสด็จดำเนินด้วยพระบาทสิ้นหนทาง ๓๐ โยชน์ โดยวันเดียวเท่านั้น แล้วเสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์ ก็แหละครั้งเสด็จเข้าไปแล้ว เสด็จเที่ยววิณฑนาตราบไปตามลำดับตรอก. พระนครทั้งสิ้นได้ถึงความตื่นตื่น เพราะได้เห็นพระรูปโฉมของพระโพธิสัตว์ เหมือนตอนช้างชนบาลเข้าไปกรุงราชคฤห์ และเหมือนเทพนครตอนจอมอสูรเข้าไปฉะนั้น. ลำดับนั้น ราชบุตรทั้งหลายมากราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ บุคคลชื่อเห็นปานนี้เที่ยววิณฑนาตอยู่ในพระนคร ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ทราบเกล้าว่า ผู้นี้ชื่อไร จะเป็นเทพ มนุษย์ นาค หรือครุฑ พระราชาประทับยืนที่พื้นปราสาททอดพระเนตรเห็นพระมหาบุรุษ เกิดอัศจรรย์ไม่เคยเป็น ทรงสั่งพวกราชบุรุษว่า แน่ะพนาย ท่านทั้งหลายจงไปพิจารณาดู ถ้าจักเป็นอมมนุษย์ เขาออกจากพระนครแล้วจักหายไป ถ้าเป็นเทวดาจักเหาะไป ถ้าเป็นนาคจักดำดินไป ถ้าเป็นมนุษย์จักบริโภคนกัณหาหารตามที่ได้. ฝ่ายพระมหาบุรุษแล รวบรวมภักตอันสำรวมกันแล้วรู้ว่า ภักตมีประมาณเท่านี้พอสำหรับเรา เพื่อยังอัตภาพให้เป็นไป เสด็จออกจากพระนครทางประตูที่เสด็จเข้ามานั้นแล บ่ายพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ประทับนั่งที่ร่มเงาของปัทมาบรรพต เริ่มเพื่อเสวยพระกระยาหาร. ลำดับนั้น พระอันตะไส้ใหญ่ของพระมหาบุรุษได้ถึงอาการจะออกมาทางพระโอษฐ์. ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ทรงอืดอืดกังวลพระทัยด้วยอาหารอันปฏิกูล เพราะด้วยทั้งอัตภาพนั้น พระองค์ไม่เคยเห็นอาหารเห็นปานนั้น แม้ด้วยพระเนตร จึงทรงโอวาทตนด้วยพระองค์เองอย่างนี้ว่า คุณก่อนสิทธัตถะ เธอเกิดในสถานที่มีโภชนะมีรสเลิศต่าง ๆ ด้วยโภชนะแห่งข้าวสาเลียมิกกลิ่นหอม ซึ่งเก็บไว้ ๓ ปี ในตระกูลอันมีข้าวและน้ำหาได้ง่ายมาก ได้เห็นบรรพชิตผู้ทรงผ้าบังสุกุลรูปหนึ่งแล้วคิดว่า เมื่อไรหนอ แม้เราก็จักเป็นผู้เห็นปานนั้นเที่ยววิณฑนาตบริโภคนกัณหา คาลนั้น จักมีไหมหนอสำหรับเรา จึงออกบวช บัดนี้ เธอจะทำข้อ

นั้นอย่างไร ครั้นทรงโอวาทพระองค์อย่างนี้แล้ว ไม่ทรงมีอาการอันผิดแผก ทรงเสวยพระกระยาหาร ราชบุรุษทั้งหลายเห็นความเป็นไปนั้นแล้ว จึงไป กราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ พระราชาได้สดับคำของทูตเท่านั้น รีบเสด็จ ออกจากพระนคร เสด็จไปยังสำนักของพระโพธิสัตว์ ทรงเลื่อมใสเฉพาะใน พระอิริยาบถเท่านั้น จึงทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่พระโพธิสัตว์. พระ- โพธิสัตว์ตรัสว่า มหาบพิตร อาตมภาพไม่มีความต้องการวัตถุงามหรือกิเลสงาม ทั้งหลาย อาตมภาพปรารถนาปรมาภิสมโพธิญาณ จึงออกบวช. พระราชา แม้จะทรงอ่อนวอนเป็นอเนกประการ ก็ไม่ได้นำพระทัยของพระโพธิสัตว์นั้น จึงตรัสว่า พระองค์จักได้เป็นพระพุทธเจ้าแน่แล้ว ก็พระองค์ได้เป็นพระพุทธ เจ้าแล้ว พึงเสด็จมายังแคว้นของหม่อมฉันก่อน นี้เป็นความย่อในที่นี้ ส่วน ความพิสดาร พึงตรวจดูศัพท์ในบรรพชาสูตรนี้ว่า เราจักสรรเสริญการบวช เหมือนผู้มีจักขุบวชแล้ว ดังนี้ ในอรรถกถา แล้วพึงทราบเถิด.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทรงให้ปฎิญาแก่พระราชแล้ว เสด็จจาริกไปโดย ลำดับ เข้าไปหาอาหารดาบสกาลามโคตร และอุทกดาบสรามบุตร ทำสมาบัติ ให้บังเกิดแล้ว ทรงดำริว่า นี้มิใช่ทางเพื่อจะตรัสรู้ จึงยังไม่ทรงพอพระทัย สมาบัติภาวนาเช่นนั้น มีพระประสงค์จะเริ่มตั้งมหาปธานความเพียรใหญ่ เพื่อ จะทรงแสดงเรี่ยวแรงและความเพียรของพระองค์แก่โลก พร้อมทั้งเทวโลก จึงเสด็จไปยังตำบลอรุเวลา ทรงพระดำรัสว่า ภูมิภาคนี้หน้าร้อนรมย์หนอ จึง เสด็จเข้าอยู่ ณ ตำบลอรุเวลานั้น ทรงเริ่มตั้งมหาปธานความเพียรใหญ่. บรรพ- ชิต ๕ รูป มีโกณฑัญญะเป็นประธานแม่เหล่านั่นแล พวกนี้เที่ยวภิกขาจารไป ในคาน นิคม และราชธานีได้ถึงทันพระโพธิสัตว์ ณ ตำบลอรุเวลานั้น. ลำดับ นั้น บรรพชิตทั้ง ๕ รูปนั้น อุปัฏฐากพระโพธิสัตว์นั้นผู้เริ่มตั้งมหาปธานความ เพียรตลอด ๖ พรรษา ด้วยวัตรปฏิบัติมีการกวาดบริเวณเป็นต้น ด้วยหวังใจ

ว่า จักเป็นพระพุทธเจ้าในบัดนี้ และได้เป็นผู้อยู่ในสำนักของพระโพธิสัตว์
นั้น.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทรงพระดำริว่า จักกระทำทุกริกิริยาให้ถึงที่สุด
จึงทรงยับยั้งอยู่ด้วยข้าวสารเพียงเมล็ดคงหนึ่งเป็นต้น ได้ทรงกระทำการตัด
อาหารเสียโดยประการทั้งปวง. ฝ่ายเทวดาก็นำเอาโอชะใส่เข้าไปทางขุมพระโลมา
ทั้งหลาย ครั้นเมื่อพระโพธิสัตว์นั้น มีพระวรกายอันถึงความอ่อนเปลี้ยอย่างยิ่ง
เพราะความเป็นผู้ที่ไม่มีพระกระยาหารนั้น พระวรกายอันมีฉวีวรรณดุจทอง
ได้มีพระฉวีวรรณหายไป พระมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ก็ได้ถูกปกปิดไม่
ปรากฏ. ในกาลบางคราว เมื่อทรงเพ่งฌานอันไม่มีลมปราณ ถูกเวทนา
ใหญ่หลวงครอบงำ ทรงวิสัญญีสลบล้มลงในที่สุดที่จงกรม. ลำดับนั้น เทวดา
บางพวกกล่าวถึงพระโพธิสัตว์นั้นว่า พระสมณโคดมกระทำกาลกิริยาแล้วเทวดา
บางพวกกล่าวว่า นี่เป็นกรรมเครื่องอยู่ของพระอรหันต์ทีเดียว บรรดาเทวดา
เหล่านั้น เหล่าเทวดาผู้พูดว่า พระสมณโคดมได้กระทำกาลกิริยาแล้วนั้น พวกมัน
ไปกราบทูลแก่พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชว่า พระราชโอรสของพระองค์สวรรคต
แล้ว. พระเจ้าสุทโธทนะมหาราชตรัสว่า บุตรของเรายังไม่เป็นพระพุทธเจ้าจะ
ยังไม่ตาย. เทวดาเหล่านั้นกราบทูลว่า พระโอรสของพระองค์ไม่อาจเป็นพระ-
พุทธเจ้า ทรงล้มลงที่พื้นสำหรับบำเพ็ญเพียรสวรรคตแล้ว. พระราชาทรงสดับ
คำนี้จึงตรัสห้ามว่า เราไม่เชื่อ ชื่อว่าบุตรของเรายังไม่บรรลุโพธิญาณแล้ว
กระทำกาลกิริยา ย่อมไม่มี. ถ้ามว่า ก็เพราะเหตุไร พระราชาจึงไม่ทรงเชื่อ?
ตอบว่า เพราะพระองค์ได้ทรงเห็นปาฏิหาริย์ทั้งหลาย ในวันที่ให้ไหว้พระกาล-
เทวดาบส และที่ควงไม้หว่า. พระโพธิสัตว์ทรงกลับได้สัญญาลุกขึ้นได้อีก
เมื่อพระมหาสัตว์ลุกขึ้นแล้ว เทวดาเหล่านั้นมากกราบทูลแก่พระราชว่า ข้าแต่

มหाराช พระราชโอรสของพระองค์ไม่มีพระโรคแล้ว. พระราชาตรัสว่า เรา
ย่อมรู้ว่าบุตรของเราไม่ตาย.

เมื่อพระมหาสัตว์ทรงบำเพ็ญกุศกริยาอยู่ ๖ พรรษา กาลเวลา
ได้เป็นเหมือนขอดปมในอากาศ. พระมหาสัตว์นั้นทรงพระดำริว่า ชื่อว่าการ
ทำกุศกริยานี้ ไม่ใช่ทาง (บรรลุ) จึงเสด็จเที่ยวไปบิณฑบาตในคามและ
นิคมทั้งหลาย เพื่อต้องการอาหารหยาบ แล้วนำอาหารมา ครั้งนั้น
มหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการของพระโพธิสัตว์นั้นได้กลับเป็นปกติ พระกาย
ได้มีพระฉวีวรรณดุจทองคำ พระภิกษุปัญจวัคคีย์พากันคิดว่า พระมหาบุรุษ
นี้แม้กระทำกุศกริยาถึง ๖ ปี ก็ไม่สามารถแทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณได้
บัดนี้ เที่ยวบิณฑบาตไปในบ้านเป็นต้น นำอาหารหยาบมา จักสามารถ
ได้อย่างไร พระมหาบุรุษนี้กลายเป็นผู้มักมากคลายความเพียร ชื่อการคาด
คะเนถึงคุณวิเศษจากสำนักของพระมหาบุรุษนี้แห่งพวกเรา ก็เหมือนคนผู้จะ
สร้างสนานศิระษะคิดคาดคะเนเอาหยาดน้ำค้างจะนั้น พวกเราจะประโยชน์อะไร
ด้วยพระมหาบุรุษนี้ จึงพากันละพระมหาบุรุษ ถือเอาบาตรและจีวรของ
ตนๆ เดินทางไปประมาณ ๑๘ โยชน์ เข้าไปยังป่าอิสิปตนะ.

ก็สมัยนั้นแล ทาริกาชื่อว่า สุชาดา บังเกิดในเรือนของเสนาภูมพิ
ในตำบลอุรุเวลาเสนานิคม พอเจริญแล้ว ได้กระทำความปรารถนาที่ต้นไทร
แห่งหนึ่งว่า ถ้าเราไปยังเรือนสกุลที่มีชาติเสมอกัน จักได้บุตรชายในครรถ์แรก
เราจักทำพลีกรรม โดยบริจาทรทรัพย์แสนหนึ่งแก่ท่านทุกปี ๆ ความปรารถนา
อันนั้นของนางก็สำเร็จแล้ว. เมื่อพระมหาสัตว์นั้นกระทำกุศกริยา. เมื่อครบ
ปีที่ ๖ บริบูรณ์ นางสุชาดานั้นประสงค์จะพลีกรรมในวันเพ็ญเดือน ๖. และก่อน
หน้านั้นแหละ ได้ปล่อยโคนม ๑,๐๐๐ ตัว ให้ท้องเที่ยวอยู่ในป่าชะเอม ให้โคนม
๕๐ ตัว คิมน้ำมองโคนม ๑,๐๐๐ ตัวนั้น แล้วให้โคนม ๒๕๐ ตัว คิมน้ำ

นมของโคนม ๕๐๐ ตัวนั้น นางปรารถนาน้ำนมข้นและมีโอชะจึงได้กระทำการ
หมუნเวียนให้โคดื่มน้ำนมตราบเท่า ๘ ตัว ดื่มน้ำนมของแม่โคนม ๑๖ ตัวนั้น
อย่างนี้ด้วยประการฉะนี้. เช้าตรู่วันวิสาขบูรณมี นางสุชาดานั้นลุกขึ้นในเวลา
ใกล้รุ่งแห่งราตรี ให้รีดนมโคนม ๘ ตัวนั้น. ลูกโคทั้งหลายยังไม่ได้ไปถึง
เต้านมเหล่านั้น แต่พอนำภาชนะใหม่เข้าไปใกล้เต้านมเท่านั้น ชารน้ำนมก็
ไหลออกตามธรรมชาติของตน นางสุชาดาได้เห็นความอัศจรรย์นั้น จึงตักน้ำ
นมด้วยมือของตนเองใส่ลงในภาชนะใหม่แล้วก่อไฟด้วยมือของตนเอง เริ่มจะ
หุง เมื่อกำลังหุงข้าวปายาสนั้นนั้นแหละ ฟองใหญ่ ๆ ตุงขึ้นไหลวนเป็นทักษิณา
วัฏ. แม้หยาดสักหยดหนึ่งก็ไม่หกออกภายนอก ควันไฟแม้มีประมาณน้อยก็ไม่
ตุงขึ้นจากเตา สมัยนั้น ท้าวจตุโลกบาลมาถือการอารักขาที่เตา. ท้าวมหา-
พรหมกั้นฉัตร ท้าวสักกะนำค้อนฟันมาใส่ไฟให้ลูกโพลงอยู่. จริงอยู่ เทวดา
ทั้งหลายรวบรวมโอชะอันเข้าไปสำเร็จแก่เทวดา และมนุษย์ทั้งหลายใน
ทวีปทั้ง ๔ อันมีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร ใส่เข้าไปในข้าวปายาสนั้นด้วย
เทวานุภาพของตน ๆ เหมือนบุคคลค้นรวงฝ้ายอันติดอยู่ที่ท่อนไม้ แล้วถือเอา
แต่น้ำหวานฉะนั้น.

จริงอยู่ในเวลาอื่น ๆ เทวดาทั้งหลายใส่โอชะในคำข้าว ก็แต่ว่าในวัน
ตรัสรู้และวันปรินิพพาน ใส่โอชะในหม้อเลยทีเดียว.

นางสุชาดาได้เห็นความอัศจรรย์มิใช่น้อย ซึ่งปรากฏแก่ตนในที่นั้น
โดยวันเดียวเท่านั้น จึงเรียกนาง**ปุลณาทาสี**มาพูดว่า เนาะแม่ปุลณา วันนี้เทวดา
ของเราทั้งหลายนำเลื่อมใสยิ่งนัก ในกาลมีประมาณเท่านี้ เราไม่เคยเห็นความ
อัศจรรย์เห็นปานนี้ เธอจงรีบไปดูแลเทวสถานโดยเร็ว. นางปุลณาทาสีนั้น รับ
คำของนางสุชาดานั้นแล้ว ได้รับคว้นไปยังโคนต้นไม้. ฝ่ายพระโพธิสัตว์ได้

ทรงเห็นมหาสุบิน ๕ ประการ ในตอนกลางคืนนั้น ทรงใคร่ครวญอยู่ จึงทรงกระทำสันนิษฐานว่า วันนี้ เราจักได้เป็นพระพุทธเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย พอราตรีนั้นล่วงไป ทรงกระทำการปฏิบัติพระสรีระ คอยเวลาภิกษาจารอยู่ พอเช้าตรู่ จึงเสด็จมาประทับนั่งที่โคนไม้ นั้น ทรงกระทำโคนไม้ทั้งสิ้นให้สว่างไสว ด้วยรัศมีของพระองค์.

ลำดับนั้น นางปุลณาทาสีนั้นมา ได้เห็นพระโพธิสัตว์ประทับนั่งที่โคนไม้ทอดพระเนตรดูโลกธาตุด้านทิศตะวันออก. และเพราะได้เห็นต้นไม้ทั้งสิ้นมีสีดังสีทอง ด้วยพระรัศมีอันชานออกจากพระสรีระของพระโพธิสัตว์นั้น นางจึงได้คิดตั้งนี้ว่า วันนี้ เทวดาของเราทั้งหลาย เห็นจะลงจากต้นไม้มานั่งเพื่อจะรับพลีกรรมด้วยมือของตนเองทีเดียว จึงเป็นผู้ถึงความสลัดใจ รีบไปบอกเนื้อความนั้น แก่นางสุชาดา. นางสุชาดาได้ฟังคำของนางปุลณาทาสีนั้น แล้วก็ดีใจจึงกล่าวว่า วันนี้ ตั้งแต่บัดนี้ไปเจ้าจงดำรงอยู่ในฐานะธิดาคนใหญ่ของเรา แล้วได้ให้เครื่องประดับทั้งปวงอันสมควรแก่ธิดา. ก็เพราะเหตุที่ในวันจะบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้า การได้ถาดทองคำสำเนาหนึ่งจึงจะควร เพราะฉะนั้น นางสุชาดานั้นจึงทำความคิดให้เกิดขึ้นว่า จักใส่ข้าวปายาสในถาดทองจึงให้คนใช้นาถาดทองคำสำเนาหนึ่งออกมา ประสงค์จะใส่ข้าวปายาสในถาดทองนั้น จึงรำพึงถึงโภชนะที่ลुकแล้ว. ข้าวปายาสทั้งหมดก็กลิ้งไปประดิษฐานอยู่ในถาด เหมือนน้ำกลิ้งจากใบบัวฉะนั้น ข้าวปายาสนั้นได้มีปริมาณเต็มถาดหนึ่งพอดี. นางจึงเอาถาดทองใบอื่น ครอบถาดใบนั้น แล้วเอาผ้าขาวห่อ ประดับร่างกายด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง เอาถาดนั้นทูลบนศีรษะของตน เดินไปยังโคนต้นไม้ทรุนั้นด้วยอานุภาพใหญ่ แลดูพระโพธิสัตว์ เกิดความโสมนัสเป็นกำลัง สำคัญว่าเป็นเทวดา จึงค้อมกายลงเดินไปจำเดิมแต่ที่ได้เห็น ปลงถาดลงจากศีรษะแล้ว เปิดฝาเอาสุวรรณกิงการใส่น้ำอันอบ

ด้วยดอกไม้หอมแล้วได้เข้าไปยืนอยู่ใกล้ ๆ พระโพธิสัตว์. บาดรคืนที่ห้าวมฤ-
การมหาพรหมถวาย ไม่น่าหวังพระโพธิสัตว์มาตลอดกาลนานมีประมาณเท่านี้ ได้
หายไปในขณะที่นั้น. พระโพธิสัตว์เมื่อแลไม่เห็นบาดร จึงเหยียดพระหัตถ์ขวา
ออกรับ. นางสุชาดาจึงวางถาดทองข้าวปายาสในพระหัตถ์ของพระมหามนุษ.
พระมหามนุษทอดพระเนตรดูนางสุชาดา. นางสุชาดากำหนดอาการแล้วจึงทูลว่า
ข้าแต่เจ้า ขอท่านจงถือเอาสิ่งที่ข้าพเจ้าบริจาคนแก่ท่านไปเถิด ใหว้แล้วทูลว่า
มโนรถความปรารถนาจงสำเร็จแก่ท่านเหมือนดังสำเร็จแก่ข้าพเจ้าเถิด นางไม่
หวังอาลัยถาดทองอันมีค่าแสนหนึ่ง เป็นเหมือนภานะดินเก่า หลีกไปแล้ว.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์เสด็จลุกขึ้นจากที่ประทับทรงทำประทักษิณต้นไม้
ถือน้ำเสด็จไปยังฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ในวันที่พระโพธิสัตว์หลายแสนจะตรัสรู้
มีท่าชื่อว่าสุปติภูจิตะ (สุประคิษฐ์) เป็นสถานที่เสด็จลงทรงสนาน จึง
ทรงวางถาดที่ฝั่งแห่งท่าชื่อว่าสุปติภูจิตะนั้น เสด็จลงทรงสนานเสร็จแล้วทรงนั่ง
ทรงชัยแห่งพระอรหันต์อันเป็นเครื่องนุ่งห่มของพระพุทธเจ้าหลายแสนพระองค์
ทรงนั่งผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ทรงกระทำปิ่นข้าว ๔๕ ปิ่นประมาณ
เท่าจาวตาลสุกจาวหนึ่ง ๆ แล้วเสวยมธุปายาสมีน้ำน้อยทั้งหมด. ก็เป็นอย่าง
นั้น ข้าวมธุปายาสนั้นได้เป็นอาหารอยู่ได้ตลอด ๗ สัปดาห์ สำหรับพระโพธิ
สัตว์นั้น ผู้จะได้เป็นพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ที่โพธิมณฑล ประเทศเป็นที่ผ่อง
ใสแห่งพระปัญญาเครื่องตรัสรู้. ในกาลมีประมาณเท่านั้น ไม่มีอาหารอย่างอื่น
ไม่มีการทรงสนาน ไม่มีการชำระพระโอษฐ์ ไม่มีการถ่ายพระบังคนหนัก ทรง
ยับยั้งอยู่ด้วยมานุสข มรรคสุขและผลสุขเท่านั้น. ก็พระโพธิสัตว์ครั้งเสวยข้าว
ข้าวปายาสนั้นแล้ว จับถาดทองทรงอธิษฐานว่า ถ้าเราจักได้เป็นพระพุทธเจ้าใน
วันนี้ไซ้ ภาคของเราใบนี้ จงลอยทวนกระแสน้ำไป ถ้าจักไม่ได้เป็น จง
ลอยไปตามกระแส น้ำ ครั้นทรงอธิษฐานแล้วได้ลอยถาดไป. ถาดนั้นลอยตัด

กระแสน้ำไปถึงกลางแม่น้ำ ณ ที่ตรงกลางแม่น้ำนั้นแลได้ลอยทวนกระแสน้ำไป
สิ้นสถานที่ประมาณ ๘๐ สอก เปรียบเหมือนม้าซึ่งเพียบพร้อมด้วยฝีเท้าอันเร็ว
ไวฉะนั้น แล้วจมลงที่น้ำวนแห่งหนึ่งจมลงไปถึงภพของกาลนาคราช กระทบถาด
เครื่องบริโภคน้ำของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ มีเสียงดังกรึก ๆ แล้วได้วางรอง
อยู่ใต้ถาดเหล่านั้น. กาลนาคราชครั้นได้สดับเสียงนั้นแล้ว กล่าวว่ เมื่อวานนี้
พระพุทธเจ้าทรงบังเกิดแล้วองค์หนึ่ง วันนี้บังเกิดอีกองค์หนึ่ง จึงได้ยืนกล่าว
สลดใจด้วยบทหลายร้อยบท. ได้ยืนว่า เวลาที่มหาปฐพีงอกขึ้นเต็มท้องฟ้า
ประมาณหนึ่งโยชน์สามคาจูด ได้เป็นเสมือนวันนี้ หรือวันพรุ่งนี้ แก่กาล
นาคราชนั้น.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทรงพักผ่อนกลางวันอยู่ในศาลวันอันมีดอกบานสะพรั่ง
ใกล้ฝั่งแม่น้ำ เวลาเย็น ในเวลาดอกไม้ทั้งหลายหลุดจากขั้ว ได้เสด็จย้ายหน้า
ไปยังโพธิพฤกษ์ ตามหนทางกว้างประมาณ ๘ อูสะกะ ซึ่งเทวดาทิ้งหลายตก
แต่งไว้ คุจราชสีห์เอื้องกรายฉะนั้น นาค ยักษ์และสุบรรณเป็นต้น ได้บูชาด้วย
ของหอมและดอกไม้เป็นอันเป็นทิพย์ หมิ่นโลกธาตุได้มีกลิ่นหอมเป็นอัน
เดียวกัน มีระเบียบดอกไม้เป็นอันเดียวกัน และมีเสียงสาธุการเป็นอันเดียวกัน
สมัยนั้นพราหมณ์ชื่อโสตถิยะ เป็นคนหาบหญ้า ถือหญ้าเดินสวนทางมา ฐู
อาการของมหาบุรุษจึงได้ถวายหญ้า ๘ กำ พระโพธิสัตว์รับหญ้าแล้วเสด็จขึ้นสู่
โพธิมณฑล ได้ประทับยืนในด้านทิศใต้ผินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ขณะนั้น
จักรวาลด้านทิศใต้ทรุดลง ได้เป็นประหนึ่งว่าจรดถึงอเวจีเบื้องล่าง จักรวาล
ด้านทิศเหนือลอยขึ้น ได้เป็นประหนึ่งจรดถึงภวคคพรหมในเบื้องบน พระ-
โพธิสัตว์ทรงดำริว่า ที่ตรงนี้เห็นจะไม่เป็นสถานที่ที่จะให้บรรลुพระสัมโพธิญาณ
จึงการทำประทักษิณ เสด็จไปยังด้านทิศตะวันตกได้ประทับยืนผินพระพักตร์
ไปทางทิศตะวันออก. ลำดับนั้น จักรวาลด้านทิศตะวันตกได้ทรุดลง ได้เป็น

ประหนึ่งว่าจรดถึงอเวจีในเบื้องล่าง จักรวาลด้านเว้นออกลอยขึ้น ได้เป็น
ประหนึ่งว่าจรดถึงภวัคคพรหมในเบื้องบน นัยว่า ในที่ที่พระมหาบุรุษนั้น
ประทับยืนแล้ว ๆ มหาปฐพีได้ยุบลงและฟูขึ้น เหมือนล้อเกวียนใหญ่ซึ่งติด
อยู่ในคุมถูกคนเหยียบริมขอบวงของกงล้อฉะนั้น พระโพธิสัตว์ทรงดำริว่า
สถานที่นี้เห็นจะไม่เป็นสถานที่ให้บรรลुพระสัมโพธิญาณ จึงกระทำประทก-
ยนิณ เสด็จไปทางด้านทิศเหนือประทับยืนผินพระพักตร์ไปทางด้านทิศใต้
ลำดับนั้นจักรวาลด้านทิศเหนือได้ทรุดลง ได้เป็นประหนึ่งจรดถึงอเวจีในเบื้อง
ล่าง จักรวาลด้านทิศใต้ลอยขึ้น ได้เป็นประหนึ่งจรดถึงภวัคคพรหมในเบื้องบน
พระโพธิสัตว์ทรงดำริว่า แม้สถานที่นี้ก็เห็นจะไม่ใช่สถานที่เป็นที่ตรัสรู้
พระสัมโพธิญาณ จึงทรงกระทำประทกยนิณ เสด็จไปยังด้านทิศตะวันออก ได้
ประทับยืนผินพระพักตร์ไปทางด้านทิศตะวันตก. ก็สถานที่ตั้งบัลลังก์ของพระ-
พุทธเจ้าทั้งหลายทั้งปวง มีอยู่ในด้านทิศตะวันออก สถานที่นั้นจึงไม่หวั่นไหว
ไม่สั่นสะเทือน พระมหาสัตว์ทรงทราบว่าเป็นที่อันพระพุทเจ้าทั้ง
ปวงไม่ทรงละ เป็นสถานที่ไม่หวั่นไหว เป็นสถานที่กำจัดกรงคือกิเลสจึงทรง
จับปลายหญ้าแล้วขยายให้สั้น. ทันใดนั่นเอง ได้มีบัลลังก์ ๑๔ ศอก หญ้าแม่
เหล่านั้นก็คงตั้งอยู่ โดยการลาดเห็นปานนั้นซึ่งช่างเขียนหรือช่างฉาบแม้ผู้ฉลาด
ยิ่งก็ไม่สามารถจะเขียนหรือฉาบทาได้.

พระโพธิสัตว์ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก โดยให้ลำต้นโพธิ์อยู่
เบื้องพระปฤษฎางค์ เป็นผู้มีพระมณัสมั่นคง ทรงนั่งคู่อปราจิตบัลลังก์ซึ่งแม่
สายฟ้าจะผ่าลงตั้ง ๑๐๐ ครั้งก็ไม่แตกทำลาย โดยทรงอธิษฐานว่า

เนื้อ และเลือดในสรีระนี้แม้ทั้งสิ้นจงเหือดแห้งไป

จะเหลือแต่หนังเอ็น และกระดูก ก็ตามที.

เราไม่บรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณบนบัลลังก์นี้แหละ จักไม่ทำลายบัลลังก์นี้.

สมัยนั้น เทวบุตรตมารถคิดว่า สิทธิถกumarประสงค์จะก้าวล่วงอำนาจของเรา บัดนี้ เราจักไม่ให้สิทธิถกumarนั้นล่วงพ้นไปได้ จึงไปยังสำนักของพลมมารบอกความนั้น ให้โหรีอย่างมารแล้วพลมมารออกไป ก็เสนามารนั้นมีข้างหน้ามาร ๑๒ โยชน์ ข้างขวาและข้างซ้ายข้างละ ๑๒ โยชน์ ส่วนข้างหลังเสนามารตั้งจรดขอบจักรวาลสูงขึ้นไปด้านบน ๕ โยชน์ ซึ่งเมื่อบันลือขึ้น เสียงบันลือจะได้ยินเหมือนเสียงแผ่นดินทรุดตั้งแต่ที่ประมาณพันโยชน์ ถ้าคับนั้น เทวบุตรตมารถขึ้นขี่ช้างชื่อคีรีเมฆสูง ๑๕๐ โยชน์ นิรมิตแขนพันแขนถืออาวูรนานาชนิด แม้นในบริษัทมารนอกนี้ มาร ๒ คนจะไม่ถืออาวูรเหมือนกัน เป็นผู้มีหน้าต่างๆ คนละอย่างกันพากันมา เหมือนดังจะท่อมทับพระมหาสัตว์ ก็เทวดาในหมื่นจักรวาลได้ยื่นกล่าวมชเมยพระมหาสัตว์ ส่วนท้าวสักกเทวราชได้ยื่นเป่าสังข์วิชัยบุตร ได้ยื่นว่า สังข์นั้นมีขนาด ๑๒๐ ศอก เพื่อให้เก็บลมไว้คราวเดียวแล้วเป่า จะมีเสียงอยู่ถึง ๔ เดือนจึงจะหมดเสียง महाกาลนาคราชได้ยื่นกล่าวดรรเสริญคุณเกินกว่าร้อยบท ท้าวมหาพรหมได้ยื่นกั้นเศวตฉัตรแต่เมื่อพลมมารเข้าไปใกล้โพธิ์มณฑ์ บรรดาเทวดาเป็นต้นเหล่านั้น แม้นคนหนึ่งก็ไม่อาจดำรงอยู่ได้ ต่างพากันหนีไปเฉพาะในที่ที่ตรงหน้า ๆ กาลนาคราชดำดิ่งลงไปยังนาคภพอันมีมณฑลประมาณ ๕๐๐ โยชน์นอนเอามือทั้งสองปิดหน้า ท้าวสักกะเอาสังข์วิชัยบุตรไว้ข้างหลัง ได้ยื่นอยู่ที่ขอบปากจักรวาล ท้าวมหาพรหมจับปลายเศวตฉัตรไปยังพรหมโลกทันที แม้นเทวดาคนหนึ่งซึ่งว่าผู้สามารถดำรงอยู่มิได้มี พระมหาบุรุษพระองค์เดียวเท่านั้น ประทับนั่งอยู่.

ฝ่ายมารก็กล่าวกะบริษัทของคนว่า พ่อทั้งหลาย ชื่อว่าบุรุษอื่นเช่นกับสิทธิถกโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ ย่อมไม่มี พวกเราจักไม่อาจทำการสู้รบซึ่งหน้า พวกเราจักสู้รบทางด้านหลัง. ฝ่ายพระมหาบุรุษก็เหลียวดูแม่ทั้ง ๓ ด้าน

ได้ทรงเห็นแต่ความว่างเปล่า เพราะเทวดาทั้งปวงพากันหนีไปหมด ได้ทรงเห็นพลมารหนูนื่องเข้ามาทางด้านเหนืออีก ทรงพระดำริว่า ชนนี้มีประมาณเท่านี้ มุ่งหมายเราผู้เดียวกระทำความพากเพียรพยายามอย่างใหญ่หลวง. ในที่นี้ไม่มีบิดามารดา บุตร ธิดา พี่น้องชาย หรือญาติไร ๆ อื่น มีแต่บารมี ๑๐ นี้เท่านั้น จะเป็นเช่นกับบุตรแลบริวารชนของเราไปตลอดกาลนาน เพราะฉะนั้น เราจะกระทำบารมีให้เป็นโล่ แล้วประหารด้วยศัสตราคือบารมีนั้นแหละ กำจัดหมู่พลนี้เสียจึงจะควร จึงทรงนั่งระลึกถึงบารมีทั้ง ๑๐ อยู่ ลำดับนั้นเทวปุตตมารได้บันดาลมณฑลประเทศแห่งลมให้ตั้งขึ้น ด้วยคิดว่า เราจักให้สิทธิตะถะหนีไปด้วยลมนี้ทีเดียว ขณะนั้นเองลมอันต่างด้วยลมทิศตะวันออกเป็นต้นได้ตั้งขึ้น แม้สามารถทำลายยอดเขาขนาดกิ่งโยชน์ ๑ โยชน์ ๒ โยชน์ และ ๓ โยชน์ถอนรากไม้ กอไม้ และต้นไม้เป็นต้น กระทำตามและนิคมรอบด้านให้เป็นจรรณวิจรรณไปได้ ก็มีอานุภาพอันเดชแห่งบุญของมหาบุรุษจัดเสียแล้ว พอมาถึงพระโพธิสัตว์ก็ไม่อาจทำแม้สักว่าชายจิวรให้ไหว ลำดับนั้นเทวปุตตมารได้บันดาลให้ห้าฝนใหญ่ตั้งขึ้นด้วยหวังว่าจักให้น้ำท่วมตาย ด้วยอานุภาพของเทวปุตตมารนั้น เมฆฝนอันมีหีบได้ร้อยหีบพันหีบเป็นต้นเป็นประเภทตั้งขึ้นในเบื้องบนแล้วตกลงมา แผ่นดินได้เป็นช่องๆ ไปด้วยกำลังแห่งสายธารน้ำฝนมหาเมฆลอยมาทางด้านบนป่าไม้ และต้นไม้เป็นต้น ก็ไม่อาจให้น้ำสักเท่าหยาดน้ำค้างหยดให้เปียกที่จิวรของพระมหาสัตว์ แต่นั้น ได้บันดาลให้ห้าฝนหिनตั้งขึ้น ยอดภูเขาใหญ่ๆ คุกรุ่นเป็นควันลูกเป็นเปลวไฟ ลอยมาทางอากาศ พอถึงพระโพธิสัตว์ ก็กลับกลายเป็นกลุ่มดอกไม้มัททิมย์ แต่นั้นได้บันดาลให้ห้าฝนเครื่องประหารตั้งขึ้น ศัสตราวุธมีดาบ หอก และลูกศรเป็นต้น มีคมข้างเดียวข้าง มีคมสองข้างข้าง คุกรุ่นเป็นควัน ลูกเป็นเปลวไฟ ลอยมาทางอากาศ พอถึงพระโพธิสัตว์ก็กลายเป็นดอกไม้มัททิมย์ แต่นั้นได้บันดาลให้ห้าฝน

ถ่านเพลิงตั้งขึ้น ถ่านเพลิงทั้งหลายมีสีดั่งดอกทองกวาว ลอยมาทางอากาศ กลายเป็นดอกไม้ทิพย์โปรยปรายลงแทบบาทมูลของพระโพธิสัตว์ แต่นั้นได้บันดาลให้ห้าฝนถั่งตั้งขึ้น ถั่งตั้งร้อนจัดมีสีดั่งไฟลอยมาทางอากาศ กลายเป็นฝุ่นไม้จันทน์ตกลงแทบบาทมูลของพระโพธิสัตว์ แต่นั้น ได้บันดาลให้ห้าฝนทรายตั้งขึ้น ทรายทั้งหลายละเอียดยับ คุเป็นควันลูกเป็นไฟ ลอยมาทางอากาศ กลายเป็นดอกไม้ทิพย์ตกลงแทบบาทมูลของพระโพธิสัตว์ แต่นั้น จึงบันดาลห้าฝนเปือกตมให้ตั้งขึ้น เปือกตมคุเป็นควันลูกเป็นไฟ ลอยมาทางอากาศ กลายเป็นเครื่องลูบไล้ทิพย์ตกลงที่บาทมูลของพระโพธิสัตว์ แต่นั้นได้บันดาลความมิดให้ตั้งขึ้นด้วยคิดว่า เราจักทำให้ตกใจกลัวด้วยความมิดนี้แล้ว ให้สิทธิ์ตะหนิงไป ความมิดนั้นเป็นความมิดคือประจุประกอบด้วยองค์ ๔ [คือแรม ๑๔ ค่ำ ป่าชฎ เมฆทึบ และเที่ยงคืน] พอถึงพระโพธิสัตว์ก็อันตรธานไป เหมือนความมิดที่ถูกขจัดด้วยแสงสว่างแห่งพระอาทิตย์ มารไม่อาจทำให้พระโพธิสัตว์หนีไปด้วยลม ฝน ห่าฝนหิน ห่าฝนเครื่องประหาร ห่าฝนถ่านเพลิง ห่าฝนถั่งตั้ง ห่าฝนทราย ห่าฝนเปือกตม และห้าฝนคือความมิดรวม ๕ อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้ จึงสั่งบริษัทรุ่นว่า แน่ะพนาย พวกท่านจะหยุดอยู่ทำไม จงจับสิทธิ์ตถกุมารนี้ จงฆ่า จงทำให้หนีไป ส่วนตนเองนั่งบนคอช้างคิริเมฆ ถือจักรารุชเข้าไปใกล้พระโพธิสัตว์แล้วกล่าวว่า สิทธิ์ตะหนิงท่านจงลุกขึ้นจากบัลลังก์นี้ บัลลังก์นี้ไม่ถึงแก่ท่าน บัลลังก์นี้ถึงแก่เรา พระมหาสัตว์ได้ฟังคำของมารนั้น จึงได้ตรัสว่า คุณก่อนมาร ท่านไม่ได้บำเพ็ญบารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ และปรมัตถบารมี ๑๐ ทั้งไม่ได้บริจาคมหาบริจาค ๕ ไม่ได้บำเพ็ญญาตถจริยา โลกัตถจริยาและพุทธานุจริยา บัลลังก์นี้จึงไม่ถึงแก่ท่าน บัลลังก์นี้ได้ถึงแก่เรา. มารโกรธอดกลั่นกำลังความโกรธไว้ไม่ได้จึงขว้างจักรารุชใส่พระมหาสัตว์ เมื่อพระมหาสัตว์นั้นทรงรำพึงถึงบารมี ๑๐ ทศ

อยู่ จักราวุธนั้น ได้ตั้งเป็นเพดานดอกไม้อยู่ในส่วนเบื้องบน ได้ยินว่าจักราวุธนั้นคมกล้านัก มารนั้นโกรธแล้วขว้างไปในที่อื่น ๆ จะตัดเสาคินแต่ทั้งที่เป็นอันเดียวไปเหมือนตัดหน่อไม้ไผ่ แต่บัดนี้ เมื่อจักราวุธนั้น กลายเป็นเพดานดอกไม้ตั้งอยู่ บริษัทมารนอกนี้คิดว่า สิทธิตถกุมารจักลุกจากบัลลังก์หนีไปในบัดนี้ จึงพากันปล่อยยอดเขาคินใหญ่ ๆ ลงมา เมื่อพระมหาบุรุษทรงรำพึงถึงบารมี ๑๐ ทัศ แม้ยอดเขาคินเหล่านั้นก็ถึงภาวะเป็นกลุ่มดอกไม้ตกลงยังภาคพื้นเทวดาทั้งหลายผู้ยืนอยู่ที่ขอบปากจักรวาล ยึดคอชะเง้อศีรษะออกดูด้วยคิดกันว่า ท่านผู้เจริญ อรรถภาพอันถึงความงามแห่งพระรูปโฉมของสิทธิตถกุมารนิบหายเสียแล้วหนอ สิทธิตถกุมารจักทรงกระทำอย่างไรหนอ.

ลำดับนั้น พระมหาบุรุษตรัสว่า บัลลังก์ได้ถึงแก่เราในวันที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายบำเพ็ญบารมีแล้วตรัสรู้ยิ่ง ดังนี้ แล้วตถกุมารผู้ยืนอยู่สืบไปว่า คุณก่อนมาร ใครเป็นสักขีพยานในความที่ท่านให้ทานแล้ว. มารเหยียดมือไปตรงหน้าห่มุมาร โดยพูดว่า มารเหล่านั้นมีประมาณเท่านี้เป็นพยาน. ขณะนั้นเสียงของบริษัทมารซึ่งเป็นไปว่า เราเป็นพยาน เราเป็นพยาน ดังนี้ ได้เป็นเช่นกับเสียงแผ่นดินทรุด. ลำดับนั้น มารจึงกล่าวกะพระมหาบุรุษว่า คุณก่อนสิทธิตถะ. ในภาวะที่ท่านให้ทาน ใครเป็นสักขีพยาน พระมหาบุรุษตรัสว่า ก่อนอื่น ในภาวะที่ท่านให้ทาน พลมารทั้งหลายผู้มีจิตใจเป็นพยาน แต่สำหรับเรา ใคร ๆ ผู้มีจิตใจเชื่อว่าจะเป็นพยานให้ ย่อมไม่มีในที่นี้ ทานที่เราให้แล้วในอรรถภาพอื่น ๆ จงยกไว้ ก็ในภาวะที่เราดำรงอยู่ในอรรถภาพเป็นพระเวสสันดรแล้ว ได้ให้สัตตสตกมหาทาน ให้สิ่งของอย่างละ ๓๐๐ มหาปฐพีอันหนาที่บนนี้ แม้จะไม่มีจิตใจก็เป็นสักขีพยานให้ก่อน จึงทรงนำออกเฉพาพระหัตถ์ขวา จากภายในกลีบจีวร แล้วทรงเหยียดพระหัตถ์ชี้ลงตรง

หน้ามหาปฐพี พร้อมกับตรัสว่า ในคราวที่เราดำรงอยู่ในอภัพเป็นพระเวสสันดรแล้วให้สัตตตศกมหาทาน ท่านได้เป็นพยานหรือไม่ได้เป็น. มหาปฐพีได้ตั้งสนั่นหวั่นไหวประหนึ่งท่วมทับพลมาร ด้วยร้อยเสียงพันเสียงว่า ในกาลนั้น เราเป็นพยานท่าน แต่นั้น มหาปฐพีได้กล่าวว่า ท่านสิทธิัตถะทานที่ท่านให้แล้ว เป็นมหาทาน เป็นอุมทาน เมื่อพระมหามารุชพิจารณาไป ๆ ถึงทานที่ได้ให้โดยอภัพเป็นพระเวสสันดร ซึ่งศิริเมขสูง ๑๕๐ โยชน์ ก็คุกเข่าลง. บริษัทของมารต่างพากันหนีไปยังที่सानุกิศ. ชื่อว่ามารสองตน จะไปทางเดียวกัน ย่อมไม่มี ต่างละทิ้งเครื่องประดับศิระ และผ้าที่นุ่งห่มหนีไปเฉพาะทิศทั้งหลายตรง ๆ หน้า. ลำคืบนั้น หมู่เทพทั้งหลายเห็นมารและพลมารหนีไปแล้ว กล่าวกันว่า มารปราศภัยแพ้แล้ว สิทธิตถกุมารมีชัยชนะแล้ว พวกเรามากระทำการบูชาความมีชัยชนะเกิด ดังนี้ พวกนาคก็ประกาศแก่พวกนาค พวกครุฑก็ประกาศแก่พวกครุฑ พวกเทวดาก็ประกาศแก่พวกเทวดา พวกพรหมก็ประกาศแก่พวกพรหม พวกวิษชาธร (ก็ประกาศแก่พวกวิษชาธร) ต่างมีมือถือของหอมและดอกไม้เป็นต้นมายังโพธิบัลลังก์สำนักของพระมหามารุช. ก็เมื่อมารและพลมารเหล่านั้น หนีไปอย่างนี้แล้ว

ในกาลนั้น หมู่ นาคมีใจเบิกบาน ประกาศความ

ชนะของพระมเหสีเจ้า ฌ โภธิมณฑ์ว่า ก็พระพุทธรเจ้าผู้มีสิรินี้ทรงมีชัยชนะ ส่วนมารผู้ลามกปราศภัยแพ้แล้ว.

แต่หมู่ครุฑก็มีใจเบิกบาน ประกาศความชนะ

ของพระมเหสีเจ้า ฌ โภธิมณฑ์ว่า ก็พระพุทธรเจ้าผู้มีพระสิรินี้ทรงมีชัยชนะ ส่วนมารผู้ลามกปราศภัยแพ้แล้ว.

ในกาลนั้น หมู่เทพมีใจเบิกบาน ประกาศความ

ชนะของพระมเหสีเจ้า ฌ โภธิมณท์ว่า ก็พระพุทธเจ้า

ผู้มีสิรินี้ทรงมีชัยชนะ ส่วนมารผู้ลามกปราศัยพ่ายแพ้
แล้ว.

ในกาลนั้น แม่หมู่พรหมก็มีใจเบิกบาน. ประกาศ

ความชนะของพระมเหสีเจ้า ฌ โภธิมณท์ว่า ก็พระ-

พุทธเจ้าผู้มีพระสิรินี้ทรงมีชัยชนะ ส่วนมารผู้ลามก

ปราศัยพ่ายแพ้แล้ว แล.

เทวดาในหมื่นจักรวาลที่เหลือ บูชาด้วยดอกไม้ของหอม และเครื่อง
ลูบไล้เป็นต้น ได้ยื่นกล่าวสดุดีมีประการต่าง ๆ เมื่อพระอาทิตย์ยังทอแสงอยู่
อย่างนี้นั้นแล พระมหาบุรุษทรงขจัดมารและพลมาร ได้แล้ว อันหน่อโพธิพฤกษ์
ซึ่งตกลงเหนือจีวร ประหนึ่งกลีบแก้วประพาพแดง บูชาอยู่ ทรงระลึกได้
บุพเพนิวาสญาณในปฐมยาม ทรงชำระทิพยจักขุในมัชฌิมยาม ทรงยังญาณ
ให้หยั่งลงในปัจจุสมุปบาทในปัจฉิมยาม ครั้งเมื่อพระมหาบุรุษนั้น ทรงพิจารณา
ปัจจยาการอันประกอบด้วยองค์ ๑๒ โดยอนุโลมและปฏิโลมด้วยอำนาจวิญญู
และวิวิญญูะ หมื่นโลกธาตุด่วนไหว ๑๒ ครั้ง จนจรดน้ำรองแผ่นดินเป็นที่สุด
ก็พระมหาบุรุษทรงยังหมื่นโลกที่ให้บันลือลั่นด่วนไหวแล้ว ได้ทรงรู้แจ้ง
แทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ ในเวลาอรุณขึ้น เมื่อพระมหาบุรุษนั้นทรง
บรรลुพระสัพพัญญุตญาณแล้ว หมื่นโลกธาตุด่วนไหวได้มีการประดับตกแต่งแล้ว
รัศมีของธงชัยและธงปฎักที่ยกขึ้น ฌ ปากขอบจักรวาลทิศตะวันออก กระทบ
ถึงขอบปากจักรวาลทิศตะวันตก ที่ยกขึ้น ฌ ขอบปากจักรวาลทิศตะวันตกก็
เหมือนกัน กระทบถึงขอบปากจักรวาลทิศตะวันออก ที่ยกขึ้น ฌ ขอบปาก
จักรวาลทิศเหนือ กระทบถึงขอบปากจักรวาลทิศใต้ ที่ยกขึ้น ฌ ขอบปาก
จักรวาลทิศใต้ กระทบถึงขอบปากจักรวาลทิศเหนือ ส่วนรัศมีของธงชัยและ

ธงปฎากที่ยกขึ้น ณ พื้นปฐพี ได้ตั้งอยู่จรดพรหมโลก. รัศมีที่ตั้งอยู่ในพรหมโลก ก็ตั้งถึงพื้นปฐพี. ต้นไม้ดอกในหมื่นจักรวาลก็ผลิดอก ต้นไม้ผลก็ได้เต็มไปด้วยพวงผล ปทุมชนิดลำต้นก็ออกดอกที่ลำต้น ปทุมชนิดกิ่งก้านก็ออกดอกที่กิ่งก้าน ปทุมชนิดเครือเถาก็ออกดอกที่เครือเถา ปทุมชนิดห้อยก็ออกดอกในอากาศ ปทุมชนิดเป็นช่อได้เจาะทำลายช่อหินตั้งขึ้นซ้อน ๆ กันช่อละ ๘ ชั้น หมื่นโลกธาตุได้หมุนไป เหมือนกลุ่มด้ายที่คลายออกและเหมือนเครื่องปูลาดที่จัดวางไว้ดีแล้วฉะนั้น. โลกัณฑ์นรกกว้าง ๕๐๐ โยชน์ในระหว่างจักรวาลทั้งหลาย ไม่เคยสว่างด้วยแสงพระอาทิตย์ ๘ ดวง ก็ได้มีแสงสว่างไสวเป็นอันเดียวกันมหาสมุทรลึก ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ได้กลายเป็นน้ำหวาน แม่น้ำทั้งหลายไม่ไหล คนบอดแต่กำเนิดแลเห็นรูป คนหนวกแต่กำเนิดได้ยินเสียง คนง่อยเปลี้ยแต่กำเนิดเดินได้ กรรมกรรมทั้งหลายมีเครื่องจองจำเป็นต้นแห่งบรรดาเครื่องจองจำคือชื่อเป็นต้น ได้ขาดหลุดไป. พระมหาบุรุษอันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายบูชาด้วยสมบัติอัน ประกอบด้วยสิริหาปริมาณมิได้ ด้วยประการอย่างนี้ เมื่ออัจฉริยธรรมอันนำอศจรรยทั้งหลายมีประการต่าง ๆ ปรากฏแล้ว ได้แทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ จึงทรงเปล่งอุทานที่พระพุทธเจ้าทั้งปวงมิได้ทรงละว่า

เราเมื่อแสวงหานายช่าง (คือตัณหา) ผู้กระทำ

เรือน เมื่อไม่ประสบ ได้ท่องเที่ยวไปยังสงสารมิใช่

น้อย ความเกิดบ่อย ๆ เป็นทุกข์ ดูก่อนนายช่างผู้

กระทำเรือน เราเห็นท่านแล้ว ท่านจักทำเรือนไม่ได้

อีกต่อไป ชี้อโศรทั้งปวงของท่าน เราหักแล้ว ยอด

เรือนเรากำจัดแล้ว จิต (ของเรา) ถึงวิสังขาร (นิพพาน)

แล้ว เราได้ถึงความสิ้นตัณหาแล้ว.

ฐานะมีประมาณท่าน เริ่มแต่คูสิตบุริจนกระทั่งบรรลुพระสัพพัญญุตญาณที่โพธิมณฑลนี้ ฟังทราบวา ชื่ออวิทูเรนิทาน ด้วยประการฉะนี้.

สันติเกนิทาน

ก็สันติเกนิทาน ท่านกล่าววา พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อประทับอยู่ในที่นั้น ๆ อย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในพระวิหารเชตวันอันเป็นอารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้กรุงสาวัตถี (และว่า) ประทับอยู่ในกุฎาคารศาลาปามหาวัน ใกล้กรุงเวสาลี ดังนี้ สันติเกนิทานย่อมมิได้ในที่นั้น ๆ นั้นเอง. ท่านกล่าวไว้อย่างนั้นก็จริง ถึงอย่างนั้น สันติเกนิทานนั้นฟังทราบอย่างนั้น จำเดิมแต่ต้นไป.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งบนบัลลังก์ชัย เปล่งอุทานนี้แล้ว ได้มีพระดำริดังนี้ว่า เราเล่นไปถึงสี่สังขัยกับแสนกัป ก็เพราะเหตุบัลลังก์นี้ เราตัดศีรษะอันประดับ แล้วที่ล่าคอแล้วให้ทานไปตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ ก็เพราะเหตุบัลลังก์นี้ เราควักนัยน์ตาที่หยอดดีแล้ว (และ) ควักเนื้อหัวใจให้ไปให้บุตร เช่นชาลีกุมาร ให้ธิดาเช่นกับกัณหาชินากุมารี และให้ภรรยาเช่นพระมัทรีเทวี เพื่อเป็นทาสของคนอื่น ๆ เพราะเหตุบัลลังก์นี้. บัลลังก์นี้เป็นบัลลังก์ชัย เป็นบัลลังก์ประเสริฐของเรา ความดำริของเราผู้นั่งบนบัลลังก์นี้ ยังไม่บริบูรณ์เพียงใด เราจักไม่ลุกขึ้นจากบัลลังก์นี้เพียงนั้น ดังนี้ จึงทรงนั่งเข้าสมาบัติหลายแสนโกฏิอยู่ ณ บัลลังก์นั้นนั่นแหละตลอดสี่ปดาห์ ซึ่งท่านหมายกล่าวไว้ว่า

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงนั่งเสวยวิมุตติสุขโดยบัลลังก์เดียว ตลอดสี่ปดาห์ ครั้งนั้น เทวดาบางเหล่าเกิดความปริวิตกขึ้นว่า แม้

๑. สัปดาห์ที่ ๑ หลังจากตรัสรู้

วันนี้ พระสิทธัตถะก็ยังมียกิจที่จะต้องทำอยู่หรือหนอ เพราะยังไม่ละความอาลัย
ในบัลลังก์. พระศาสดาทรงทราบความวิตกของเทวดาทั้งหลาย เพื่อจะทรง
ระงับความปริวิตกของเทวดาเหล่านั้น จึงทรงเหาะขึ้นยังเวหาส ทรงแสดง
ยมกปาฏิหาริย์. จริงอยู่ ยมกปาฏิหาริย์ที่ทรงกระทำ ณ มหาโพธิมณฑลก็ดี
ปาฏิหาริย์ที่ทรงกระทำในสมาคมพระญาติก็ดี ปาฏิหาริย์ที่ทรงกระทำในสมาคม
ชาวป่าตลิวศรก็ดี ทั้งหมดได้เป็นเหมือนยมกปาฏิหาริย์ที่ควงไม้คันทามพพฤกษ์.

พระศาสดากรั้นทรงระงับความปริวิตกของเทวดาทั้งหลายด้วยปาฏิ-
หาริย์นี้แล้ว จึงประทับยืนทางด้านทิศเหนือเฉียงไปทางทิศตะวันออกเฉียง
ทรงพระดำริว่า เราได้รู้แจ้งพระสัพพัญญุตญาณบนบัลลังก์นี้หนอ จึงทอด
พระเนตรทั้งสองโดยไม่กระพริบ มองดูบัลลังก์อันเป็นสถานที่บรรลุมผลแห่ง
บารมีที่ทรงบำเพ็ญมาตลอดสี่อสงไขยแสนกัป ทรงยับยั้งอยู่หนึ่งสัปดาห์.
สถานที่นั้น จึงชื่อว่า อนิมิสเจดีย์^๑

ลำดับนั้น ทรงนิรมิตที่จักรมในระหว่างบัลลังก์ และที่ที่ประทับยืน
แล้วทรงจกรมในรัตนจกรมอันยาวจากตะวันออกไปตะวันตก ทรงยับยั้งอยู่
หนึ่งสัปดาห์. สถานที่นั้น จึงชื่อว่า รัตนจกรมเจดีย์.^๒

แต่ในสัปดาห์ที่ ๔ เทวดาทั้งหลายนิรมิตเรือนแก้วในด้านทิศพายัพ
จากต้นโพธิ์ประทับนั่งบนบัลลังก์ในเรือนแก้วนั้น ทรงพิจารณาพระอภิธรรม
ปิฎกและสมันตปิฎกอันนี้ในเรือนแก้วนี้ โดยพิเศษ ทรงยับยั้งอยู่หนึ่ง
สัปดาห์. ส่วนนักอภิธรรมกล่าวว่า เรือนอันล้วนแล้วด้วยแก้ว ชื่อว่า
รัตนฆระเรือนแก้ว สถานที่ทรงพิจารณาปกรณ์ทั้ง ๓ พระคัมภีร์ ก็ชื่อว่า
รัตนฆระเรือนแก้ว. ก็เพราะเหตุที่ปริยายแม่ทั้งสองนี้ยอมใช้ได้ในที่นี้ ฉะนั้น

๑. สัปดาห์ที่ ๒ นับแต่ตรัสรู้ ๒. สัปดาห์ที่ ๓ นับแต่ตรัสรู้

คำทั้งสองนี้ควรเชื่อถือทีเดียว. ก็จำเดิมแต่นั้นมา สถานที่นั้น จึงชื่อว่า **รัตน-
มรเจดีย์.**

พระศาสดาทรงยับยั้งอยู่ ณ ที่ใกล้ต้นโพธิ์นั่นเอง ตลอด ๔ สัปดาหฺ์
ด้วยอาการอย่างนี้ ในสัปดาหฺ์ที่ ๕ จึงเสด็จจากควงโพธิ์พุกฤษฺ์เข้าไปยังต้น
อชปาลนิโครธ ทรงนั่งพิจารณาพระธรรมและเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ **ต้นอช-
ปาลนิโครธ** แม่นั้น.

สมัยนั้น เทวบุตรมารติดตามอยู่ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ แม้จะเพ่ง
มองหาช่องทางอยู่ ก็ไม่ได้เห็นความพลั้งพลาดอะไร ๆ ของพระสิทธฺ์คณฺ์นี้ จึง
ถึงความโทมนัสว่า บัดนี้สิทธฺ์คณฺ์นี้ล่วงพ้นวิสัยของเราแล้ว จึงนั่งที่หนทาง
ใหญ่คิดถึงเหตุ ๑๖ ประการ จึงขีดเส้น ๑๖ เส้นลงบนแผ่นดิน คือคิดว่า เรา
ไม่ได้บำเพ็ญทานบารมีเหมือนสิทธฺ์คณฺ์นี้แล้วจึงลงไปเส้นหนึ่ง. อนึ่ง คิดว่า
เราไม่ได้บำเพ็ญศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี จันตบารมี
สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี เหมือนสิทธฺ์คณฺ์นี้
ด้วยเหตุนี้ เราจึงไม่เป็นเหมือนสิทธฺ์คณฺ์นี้ แล้วขีดเส้น (ที่ ๒ ถึง) ที่ ๑๐.
อนึ่ง คิดว่า เราไม่ได้บำเพ็ญบารมี ๑๐ อันเป็นอุปนิสัยแก่การแทงตลอด
อาสยานุสยญาณ อินทริยโปรปริยญาณ มหากรุณาสมาปัตติญาณ ยมกปาฏิ-
หาริยญาณ อนาวรณญาณ และสัพพัญญูญาณ อันไม่ทั่วไปแก่ผู้อื่น เหมือน
ดังสิทธฺ์คณฺ์นี้ ด้วยเหตุนี้เราจึงไม่เป็นเหมือนดังสิทธฺ์คณฺ์นี้ แล้วขีดเส้น (ที่
๑๑ ถึง) ที่ ๑๖ เมื่อเทวบุตรมารนั้นนั่งขีดเส้น ๑๖ เส้น อยู่บนทางใหญ่ เพราะ
เหตุเหล่านั้น ด้วยประการอย่างนี้แล้ว สมัยนั้น รัตนมารทั้ง ๓ คือ นางฉันทหา
นางอรดีและนางราคา กล่าวกันว่า บิดาของพวกเราไม่ปรากฏ บัดนี้ อยู่ที่
๑. สัปดาหฺ์ที่ ๔ นับแต่ตรัสรู้ ๑. สัปดาหฺ์ที่ ๕ นับแต่ตรัสรู้

ไหนดนอ จึงมองหาลูก. ได้เห็นเทวบุตรมารนั้น ได้รับความโทมนัสซิดแผ่น
ดินอยู่ จึงพากันไปยังสำนักของบิดาถามว่า ท่านพ่อ เพราะเหตุไร ท่านพ่อจึง
เป็นทุกข์ ห่มหมองใจ. เทวบุตรมารกล่าวว่า ลูกเอ๋ย มหาสมณะนี้ล่วงพ้น
อำนาจของเราเสียแล้ว พ่อคอยคูดอยู่ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ ยังไม่อาจเห็น
ช่องโอกาสของมหาสมณะนี้ ด้วยเหตุนี้ พ่อจึงเป็นทุกข์ห่มหมองใจ. มารธิดา
กล่าวว่า ถ้าเมื่อเป็นอย่างนั้น คุณพ่ออย่าได้เสียใจ พวกข้าพเจ้าจักกระทำ
มหาสมณะนั้น ให้อยู่ในอำนาจของตน แล้วจักพามา. เทวบุตรมารกล่าวว่า
ลูกเอ๋ย ใคร ๆ ไม่อาจทำมหาสมณะนี้ให้อยู่ในอำนาจ บุรุษผู้นี้ตั้งอยู่ใน
ศรัทธาอันไม่หวั่นไหว. ธิดามารกล่าวว่า ท่านพ่อ พวกข้าพเจ้าเป็นลูกผู้หญิง
นะ พวกข้าพเจ้าจักเอาบ่วงคือราคะเป็นต้น ผูกมหาสมณะให้มันแล้วนำมาให้
เดี๋ยวนี้ ท่านพ่ออย่าคิดไปเลย. กล่าวแล้วธิดามารทั้ง ๓ นั้น จึงจากที่นี้เข้าไป
หาพระผู้มีพระภาคเจ้ากราบทูลว่า ข้าแต่พระสมณะ พวกข้าพเจ้าบาทจักบำเรอ
ทำของพระองค์. พระผู้มีพระภาคเจ้า มิได้ลืมพระเนตรแลดู มีพระมนัสน้อม
ไปในธรรมเครื่องสิ้นไปแห่งอุปธิอันยอดเยี่ยม และประทับนั่งเสวยสุขอันเกิด
แต่วิเวกเท่านั้น. ธิดามารคิดกันอีกว่าความประสงค์ของพวกผู้ชายไม่เหมือนกัน
ผู้ชายบางคนรักหญิงกุมาริรุนสาว บางคนรักหญิงผู้อยู่ในปฐมวัย บางคนรักหญิง
ผู้ตั้งอยู่ในมัชฌิมวัย บางคนรักหญิงผู้ตั้งอยู่ในปัจฉิมวัย ถ้ากระไร พวกเรา
ควรประเล้าประโลมด้วยรูปนानาประการ จึงนางหนึ่ง ๆ นิรมิตอรรถภาพเป็น
ร้อย ๆ อรรถภาพ โดยเป็นรูปหญิงรุนเป็นต้น เป็นหญิงยังไม่ตลอด
เป็นหญิงตลอดคราวเดียว เป็นหญิงตลอด ๒ คราว เป็นหญิงกลางคนและเป็น
หญิงรุนใหญ่ เข้าไปหาพระผู้มีพระภาคเจ้าถึง ๖ ครั้ง แล้วกล่าวว่า ข้าแต่
พระสมณะ พวกข้าพเจ้าบาทจักบำเรอบาทของพระองค์. พระผู้มีพระภาคเจ้า

ไม่ทรงใส่พระทัยถึงข้อแค้นนั้น โดยประการที่ทรงน้อมไปในธรรมเครื่องสิ้นไปแห่งอุปธิอันยอดเยี่ยม. ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงเห็นชิตามารเหล่านั้นเข้ามาหาโดย ภาวะเป็นหญิงผู้ใหญ่จึงทรงอธิษฐานว่า หญิงเหล่านี้จึงเป็นผู้มีพินาศ ผมหงอกอย่างนี้ ๆ. คำของเกจิอาจารย์นั้น ไม่ควรเชื่อถือ. เพราะพระศาสดาจะไม่ทรงกระทำการอธิษฐานเห็นปานนั้น. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า พวกท่านจงหลีกไป พวกท่านผู้เช่นไร จึงพากันพยายามอย่างนี้ ชื่อว่ากรรมเห็นปานนี้ควรกระทำเบื้องหน้าของตนผู้ยังไม่ปราศจากราคะเป็นต้น แต่ตถาคตละราคะ โทสะ โมหะได้แล้ว จึงทรงพระปรารภถึงการละกิเลสของพระองค์. ทรงแสดงธรรมตรัสพระคาถา ๒ คาถาในพระธรรมบท พุทธวรรค ดังนี้ว่า

ความชนะอันผู้ใดชนะแล้วไม่กลับแพ้อันใคร ๆ จะ

นำความชนะของผู้นั้นไปในโลกได้ ท่านทั้งหลายจักนำ
พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุด ผู้ไม่มี
ร่องรอยไปด้วยร่องรอยอะไร. พระพุทธเจ้าพระองค์ใด
ไม่มีตัณหาอันเป็นดูจายถ่ายไปสู่อารมณ์ต่าง ๆ เพื่อ
จะนำไปในที่ไหน ๆ ท่านทั้งหลายจักนำพระพุทธเจ้า
พระองค์นั้นผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุด ผู้ไม่มีร่องรอย ไป
ด้วยร่องรอยอะไร.

ชิตามารเหล่านั้นกล่าวคำเป็นต้นว่า นัยว่า บิดาของพวกเราพูดจริง
พระอรหันต์สุกตเจ้าเป็นผู้ที่จะนำไปไม่ได้ง่าย ๆ ในโลกด้วยราคะ แล้วได้พากัน
ไปยังสำนักของบิดา.

๑. ขุ. ๒๕/ข้อ ๒๔

ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยับยั้งอยู่ที่ชพาลนิโครธนั้น หนึ่งสัปดาห์แล้วได้เสด็จไปที่โคนไม้มุจลินท์ ณ ที่นั้นฝนพราเกิดขึ้น ๗ วัน พระองค์อันพระยามุจลินทนาคราชวงด้วยขนด ๗ รอบ เพื่อป้องกันความหนาวเป็นต้น เสวยวิมุตติสุขประหนึ่งประทับอยู่ในพระคันธกุฎีอันไม่คับแคบ ทรงยับยั้งอยู่หนึ่งสัปดาห์แล้วเสด็จไปยัง ต้นราชายตนะ^๓ ประทับนั่งเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ที่ต้นราชายตนะเมื่อนั้นหนึ่งสัปดาห์ โดยลำดับกาลเพียงเท่านั้น สัปดาห์ทั้งหลายก็ครบบริบูรณ์.

ในระหว่างนี้ไม่มีการชำระล้างพระพักตร์ ไม่มีการปฏิบัติพระสรีระ ไม่มีกิจด้วยพระกระยาหาร ทรงยับยั้งอยู่ด้วยฌานสุข มรรคสุข และผลสุข. ครั้นในวันที่ ๔๕ อันเป็นวันสุดท้ายแห่งสัปดาห์ที่ ๗ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นประทับนั่งที่ต้นราชายตนะนั้น เกิดพระดำริขึ้นว่า จักสร้งพระพักตร์. ท้าวสักกะจอมเทพได้ทรงนำผลสมอมาถวายด้วยพระองค์เอง. พระศาสดาเสวยผลสมอนั้น. ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงได้มีการถ่ายพระบังคนหนัก. ลำดับนั้น ท้าวสักกะนั้นแหละได้ถวายไม้ชำระพระทนต์ชื่อนาคลดา และน้ำล้างพระพักตร์แด่พระศาสดานั้น. พระศาสดาทรงเคี้ยวไม้ชำระพระทนต์ ล้างพระพักตร์ด้วยน้ำในสระอโนดาต แล้วคงประทับนั่งที่โคนไม้ราชายตนะนั่นเอง.

สมัยนั้น พาณิข ๒ คน ชื่อตปฺลสสะ และภัลลิกะ จากอุกกุลา-ชนบทจะไปยังมัชฌิมประเทศด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม ถูกเทวดาผู้เป็นญาติสาโลหิตของตนปิดทางเกวียนไว้ ทำให้อุตสาหะในการมอบถวายอาหารแด่พระศาสดา จึงถือเอาข้าวสตูก้อนและขนมน้ำผึ้งแล้วได้เข้าไปใกล้พระศาสดา กราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เจริญ ของจงอนุเคราะห์รับอาหารนี้เถิดแล้วยืนอยู่. ก็เพราะบาตรได้หายไปในวันรับข้าวมธุปายาสนั่นเอง พระผู้มีพระ-

๑. สัปดาห์ที่ ๖ นับแต่ตรัสรู้ ๒. สัปดาห์ที่ ๗ นับแต่ตรัสรู้

ภาคเจ้าจึงทรงพระดำริว่า พระตถาคตทั้งหลายย่อมไม่รับที่มีมือ เราจะรับ
อย่างไรหนอ.

ลำดับนั้น ท้าวมหाराชทั้งสี่ จากทิศทั้งสี่ รู้พระดำริของพระผู้มี
พระภาคเจ้านั้น จึงน้อมบาตรอันสำเร็จด้วยแก้วอินทนิลเข้าไปถวาย. พระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงปฏิเสธบาตรเหล่านั้น. ท้าวมหाराชจึงน้อมนำบาตร ๔ ใบ อัน
สำเร็จด้วยหินมีสีดั่งถั่วเขียวเข้าไปถวาย. เพื่อจะทรงอนุเคราะห์เทวบุตรแม่ ๘
องค์ จึงทรงรับบาตรทั้ง ๔ ไปแล้ววางซ้อน ๆ กัน ทรงอธิษฐานว่า จงเป็น
บาตรใบเดียว. บาตรแม่ทั้ง ๔ จึงไม่มีรอยปรากฏอยู่ที่ขอบปากบาตร รวมเป็น
บาตรใบเดียวกัน โดยประมาณบาตรขนาดกลาง. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับ
อาหารที่บาตรอันล้วนด้วยศิลาที่เห็นประจักษ์นั้น เสวยแล้ว ทรงกระทำ
อนุโมทนา. พาณิช ๒ คนพี่น้อง ถึงพระพุทธรเจ้าและพระธรรมเป็นสรณะ
ได้เป็นทเววจิกอบาสกผู้เปล่งวาจาถึงสรณะทั้งสอง. ลำดับนั้น เมื่อพาณิชทั้ง
สองนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงโปรดประทานฐานะที่
จะพึงปรนนิบัติอย่างหนึ่งแก่ข้าพระองค์ทั้งสอง พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงเอา
พระหัตถ์ขวาลูบพระเศียรของพระองค์แล้วประทานพระเกศธาตุทั้งหลายให้ไป
พาณิชทั้งสองนั้นจึงให้ก่อบระเจดีย์บรรจุพระเกศธาตุไว้ภายใน ณ เมืองของตน.

จำเดิมแต่นั้น แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จไปยังต้น อชปาลนิโครธ
อีก ทรงประทับนั่งที่โคนต้นนิโครธ. ลำดับนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น
พอประทับที่โคนต้นนิโครธนั้นเท่านั้น ก็ทรงพิจารณาความที่ธรรมซึ่งพระองค์
ทรงบรรลุแล้วเป็นธรรมลึกซึ้ง ทรงพระดำริว่า ธรรมนี้พระพุทธรเจ้าทั้งปวง
ประพฤตีสั่งสมไว้แล้ว เราได้บรรลุแล้วแล จึงเกิดความตริกันถึงอาการคือ
ความไม่ประสงค์ที่จะแสดงธรรมแก่ชนเหล่าอื่น. ลำดับนั้น ท้าวสหัมบดีพรหม

ตรัสว่า ผู้เจริญทั้งหลาย โลกจักฉิบหายละหนอ ท่านผู้เจริญ โลกจักฉิบหายละหนอ แล้วทรงพาท้าวสักกะ ท้าวสุยามะ ท้าวสันคูลิต ท้าวสวัสดิ์ และท้าวมหาพรหมจากหมื่นจักรวาล ไปเฝ้าพระศาสดาทูลอาราธนาให้ทรงแสดงธรรม โดยนัยมีอาทิว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงแสดงธรรม พระศาสดาทรงให้ปฏิญญาแก่ท้าวสหัมบดีพรหมนั้นแล้ว ทรงพระดำริว่า เราจะแสดงธรรมครั้งแรกแก่ใครหนอ ทรงยังพระดำริให้เกิดขึ้นว่า อาหารดาบสเป็นบัณฑิต อาหารดาบสนั้นจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้โดยเร็วพลัน แล้วทรงตรวจดูอีก ได้ทรงทราบว่าอาหารดาบสนั้น กระทำกาละได้ ๗ วันแล้ว จึงทรงรำพึงถึงอุทกดาบส ได้ทรงทราบว่า แม้อุทกดาบสนั้นก็ได้ทำกาละไปแล้วเมื่อพลบค่ำเย็นวานนี้ จึงทรงมนสิการปรารภถึงพระปัญจวัคคีย์ว่า ภิกษุปัญจวัคคีย์มีอุปการะมากแก่เรา จึงทรงพระรำพึงว่า บัดนี้ ภิกษุปัญจวัคคีย์นั้นอยู่ที่ไหนหนอ ได้ทรงทราบว่า อยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี จึงทรงพระดำริว่า เราจักไปที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันนั้น แล้วแสดงพระธรรมจักร จึงเสด็จเที่ยววิชนบาทะไปรอบ ๆ โขธัมมัทธานัน ๒-๓ วัน ทรงพระดำริว่า เราจักไปเมืองพาราณสีในวันอาสาฬหบูรณมี กลางเดือน ๘ พอในวันจตุตทสีขึ้น ๑๔ ค่ำ ในเวลาปัจจุสมย์ใกล้รุ่ง เมื่อราตรีสว่างแล้ว พอเช้าตรู่ก็ทรงถือบาตรจีวร เสด็จดำเนินไปสิ้นหนทาง ๑๘ โยชน์ ทรงพบ **อุปกาสี** ในระหว่างทาง จึงตรัสบอกถึงความที่พระองค์เป็นพระพุทธเจ้า แก่อุปกาสีนั้น แล้วได้เสด็จไปถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในเย็นวันนั้นเอง.

พระเถระปัญจวัคคีย์ เห็นพระตถาคตเจ้าเสด็จมาแต่ไกลทีเดียวก็นั่ง จึงได้ทำตีกากันไว้ว่า คุณก่อนอาวุโส พระสมณโคดมนี้ เวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมากในปัจจัย มีกายสมบุรณ์ มีอินทรีย์ผ่องใส มีผิวพรรณดุจทองคำ กำลังมาอยู่ เราจักไม่กระทำสามิจิกรรมมือกิวาทเป็นต้น แก่พระสมณโคดมนี้

แต่เธอประสูติในตระกูลใหญ่โต ย่อมควรจัดอาสนะไว้ ด้วยเหตุนี้ พวกเรา
จักปลุกเพียงอาสนะไว้เพื่อเธอ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรำพึงว่า ภิกษุ
ปัญจวัคคีย์นี้ คิดอย่างไรหนอ ก็ได้ทรงทราบความคิดด้วยพระญาณอันสามารถ
รู้วาระจิตของโลกพร้อมทั้งเทวโลก. ลำดับนั้น จึงทรงยื่นย่อเอาเมตตาคิจอัน
สามารถแผ่ไปโดยไม่เจาะจง ในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งปวง แล้วทรงแผ่เมตตาคิ
จิตไป. พระปัญจวัคคีย์เหล่านั้น โดยเฉพาะพระปัญจวัคคีย์เหล่านั้นอันพระผู้มี
พระภาคเจ้าให้ถูกต้องด้วยเมตตาคิจแล้ว เมื่อพระตถาคตเจ้าเสด็จเข้าไปใกล้
ไม่อาจดำรงอยู่ในกติกายของตน ได้พากันทำกิจทั้งมวลมีการอภิวัตและการ
ลูกรับเป็นต้น แต่ยังไม่รู้ว่าพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
แล้ว จึงใช้วาจาเรียกโดยชื่อ และโดยคำว่า อาวุโส อย่างเดียว. ลำดับนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยังพระปัญจวัคคีย์เหล่านั้น ให้รู้ว่าพระองค์เป็นพระ-
พุทธเจ้าแล้ว ด้วยพระดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าเรียกตถาคต
โดยชื่อ และโดยวาตะว่า อาวุโส เลย ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นพระอรหันต-
สัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนี้ แล้วประทับนั่งบนบวรพุทธอาสน์ที่ตกแต่งไว้
เมื่อกลุ่มดาวนักษัตรแห่งเดือนอุตราสาฬหะ เดือน ๘ หลัง กำลังดำเนินไป
อยู่ ทรงห้อมล้อมด้วยพรหม ๑๘ โภกฺกิ ได้ตรัสเรียกพระเถระปัญจวัคคีย์มา
ทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร. บรรดาพระปัญจวัคคีย์เหล่านั้น พระ
อัญญาโกณฑัญญะสงฆ์ไปตามกระแสแห่งพระธรรมเทศนา ในเวลาจบ
พระสูตร ได้ดำรงอยู่ในพระโศคาปัตติผลพร้อมกับพรหม ๑๘ โภกฺกิ. พระศาสดา
ทรงเข้าจำพรรษา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันนั้นนั่นเอง วันรุ่งขึ้น ประทับ
นั่งสั่งสอนพระวโปเถระอยู่ในที่อยู่นั่นเอง พระเถระที่เหลือ ๔ รูปเที่ยวไป
บิณฑบาต. พระวโปเถระได้บรรลุโศคาปัตติผลในเวลาเช้านั้นแล. ก็โดย

อุบายนี้แหละ ทรงยังพระภัททิยเถระให้ดำรงอยู่โศคาปิตติผลในวันรุ่งขึ้น พระมหานามเถระในวันรุ่งขึ้น และพระอัสสชิในวันรุ่งขึ้น รวมความว่า ทรงยังพระเถระทั้งปวงให้ดำรงอยู่ในโศคาปิตติผลแล้ว ในคิถิที่ ๕ แห่งปักษ์ ได้เห็นพระเถระแม่ทั้ง ๕ ประชุมกันแล้วทรงแสดงอันทตลักขณสูตร ในเวลาจบเทศนาพระเถระแม่ทั้ง ๕ ดำรงอยู่ในพระอรหัต.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยของยสกุลบุตร เขาเบื่อหน่ายละเรือนออกไปในตอนกลางคืน จึงตรัสเรียกว่า มานีเถิด ยสะ แล้วให้ดำรงอยู่ในพระโศคาปิตติผล ในตอนกลางคืนนั้นนั่นเอง. วันรุ่งขึ้นได้ให้ดำรงอยู่ในพระอรหัต ทรงยังคนอื่นอีก ๕๔ คนผู้สหายของพระยสะนั้น ให้บรรพชาด้วยเอหิภิกขุบรรพชา แล้วให้บรรลุพระอรหัต. ก็เมื่อพระอรหันต์ ๖๑ องค์เกิดขึ้นในโลกด้วยประการอย่างนี้แล้ว พระศาสดาทรงออกพรรษา ปวารณาแล้ว ทรงส่งภิกษุ ๖๐ องค์ไปในทิศทั้งหลายด้วยพระดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป ส่วนพระองค์เองเสด็จไปยังตำบลอรุเวลา ในระหว่างทางได้ทรงแนะนำภักตวัคคีย์กุมาร ๓๐ คน ในชฎุป่าฝ้าย. บรรดาภักตวัคคีย์-กุมารเหล่านั้นคนท้ายสุดได้เป็นพระโศคาบัน คนเหนือสุดได้เป็นพระอนาคามี พระองค์ทรงให้ภักตวัคคีย์กุมารทั้งหมดแม่เหล่านั้นบรรพชา ด้วยความเป็นเอหิภิกขุเหมือนกัน แล้วทรงส่งไปในทิศทั้งหลาย แล้วพระองค์ได้เสด็จไปยังตำบลอรุเวลา ทรงแสดงปาฏิหาริย์ ๓๕๐๐ ปาฏิหาริย์ ทรงแนะนำชฎิล ๓ พี่น้อง มีอรุเวลกัสสปเป็นต้น มีบริวารหนึ่งพัน ให้บรรพชาด้วยความเป็นเอหิภิกขุเหมือนกัน แล้วให้นั่งที่คยาสิสประเทศ ให้ดำรงอยู่ในพระอรหัต ด้วยอาทิตตปริยายเทศนา อันพระอรหันต์หนึ่งพันนั้นแวดล้อม ทรงพระดำริว่า จักเปลื้องปญฺญญาที่ทรงให้ไว้แก่พระเจ้าพิมพิสาร จึงได้เสด็จไปยังถ้ำภูริวัน

อุทยานสวนตาลหนุ่ม ณ ชานพระนครราชคฤห์. พระราชาได้ทรงสดับจาก
สำนักของนายอุทยานบาลว่า พระศาสดาเสด็จมาแล้ว จึงทรงห้อมล้อมด้วย
พราหมณ์และคฤหบดี ๑๒ นหุต (คือ ๑๒ หมื่น) เข้าได้เฝ้าพระศาสดา เมื่อ
สิ้นพระบาทอันวิจิตรด้วยจักรกำลังเปล่งแสงสุกสว่างขึ้น ประหนึ่งเพดาน
แผ่นทองคำ จึงทรงหมอบพระเศียรลงแทบพระบาทของพระตถาคตเจ้า แล้ว
ประทับนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่งพร้อมกับบริษัท. ลำดับนั้น พราหมณ์และคฤหบดี
เหล่านั้น ได้มีความคิดดังนี้ว่า พระมหาสมณะประพาศิพรหมจรรย์ในท่าน
อรุณเวลกัสสป หรือว่าท่านอรุณเวลกัสสปประพาศิพรหมจรรย์ในพระมหาสมณะ
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความปริวิตกของพราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้น
จึงได้ตรัสกะพระเถระด้วยพระคาถาว่า

ท่านอยู่ในอรุณเวลา (มานาน) ชุบผอม (เพราะ
กำลังพรต) เป็นผู้กล่าวสอน (ประชาชน) เห็นโทษ
อะไรหรือ จึงละไฟ (ที่บูชา) เสีย ดูก่อนกัสสป เรา
ถามเนื้อความนี้กะท่าน อย่างไรท่านจึงละการบูชาไฟ
เสียเล่า.

ฝ่ายพระเถระรู้พระประสงค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคาถานี้ว่า

ยัญทั้งหลายย่อมกล่าวสรรเสริญ รูป เสียง กลิ่น
รส และหญิงที่น่าใคร่ ข้าพระองค์รู้ว่า นี่เป็นมลทินใน
อุปธิทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์จึงไม่ยินดีใน
การเช่นสรวง และการบูชา ดังนี้.

เพื่อที่จะประกาศความที่ตนเป็นสาวก จึงขบศิระที่หลังพระบาทของพระตถา-
คต แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นศาสดา

ของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ดังนี้แล้ว เหาะขึ้นสู่เวหาส ๗ ครั้ง คือ ๑ ชั่วโมง ๒ ชั่วโมง จนประมาณ ๗ ชั่วโมงแล้วลงมาถวาย บังคมพระตถาคตแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. มหาชนได้เห็นปาฏิหาริย์นั้นแล้ว พากัน กล่าวพรรณนาพระคุณของพระศาสดาว่า น้าอัศจรรย์ พระพุทธเจ้าทรง มีอานุภาพมาก แม้พระอรุเวลกัศป เชื่อว่ามีทิวฐิ์เข้มแข็งอย่างนี้ สำคัญ ตนว่าเป็นพระอรหันต์ ก็ถูกพระตถาคตทำลายข้ายคือทิวฐิ์ทรمانแล้ว. พระ ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เราทรمانพระอรุเวลกัศป แต่ในบัดนี้เท่านั้น ก็หา มิได้ แม้ในอดีต พระอรุเวลกัศปนี้ก็ถูกเราตถาคตทรมานมาแล้วเหมือน กัน แล้วตรัสมหานารทกัศปชาดก ในเพราะเหตุเกิดเรื่องนี้ขึ้น แล้วทรง ประกาศตั้งจะทั้ง ๔. พระเจ้ามคธราชทรงดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล พร้อมกับ บริวาร ๑๑ นหุต ส่วนอีกหนึ่งนหุตประกาศความเป็นอุบาสก. พระราชาทรง ประทับอยู่ในสำนักของพระศาสดานั้นแล ทรงประกาศเหตุอันมาซึ่งความสบาย พระทัย ๕ ประการ แล้วทรงถึงสรณะ ทรงนิมนต์เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น แล้ว เสด็จลุกจากพระอาสน์ ทรงกระทำประทักษิณพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเสด็จ หลีกไป. วันรุ่งขึ้น พวกมนุษย์ชาวเมืองราชคฤห์แม่ทั้งสิ้นนับได้ ๑๘ โภกิ ทั้งที่ ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าและทั้งที่ไม่ได้เห็นมีความประสงค์จะเห็นพระตถาคต จึงได้จากกรุงราชคฤห์ไปยังลัทธิวันแต่เช้าตรู่. หนทาง ๓ คาจตุไม่เพียงพอ. ลัทธิวันอุทยานทั้งสิ้น ได้แน่นขนัดไปหมด. มหาชนแลดูอัธยาอันถึงความ งามด้วยพระรูปโฉมของพระทศพล ไม่อาจกระทำให้อิ่มได้. ในฐานะทั้งหลาย แม้เห็นปานนี้ พึงพรรณนาความสว่างงามแห่งพระรูปกายแม่ทั้งสิ้นนี้อันมีประเภท เป็นพระลักษณะ และพระอนุพยัญชนะของพระตถาคต ชื่อว่าวรรณรูป (การพรรณนารูป). มหาชนผู้แลดู พระสรีระของพระทศพล อันถึงความงามด้วย

พระรูปโฉมแน่นขนัดไปหมดด้วยอาการอย่างนี้ จึงไม่มีโอกาสที่แม่ภิกษุรูปหนึ่ง จะออกไปที่อุทยานและที่หนทาง. ได้ยินว่าวันนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรง ชาติพระกระยาหาร การชาติพระกระยาหารนั้น อย่าได้มีเลย เพราะเหตุ นั้น อาสน์ที่ท้าวสักกะประทับนั่ง จึงแสดงอาการร้อน ท้าวสักกะนั้น ทรงพระรำพึง อยู่ ได้ทรงทราบเหตุการณ์นั้น จึงทรงนิรมิตเพศเป็นมาณพน้อย กล่าวคำ สคฺคีอันปฏิสังขตด้วยพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เสด็จลงตรง เบื้องพระพักตร์ของพระทศพล ได้โอกาสด้วยเทวานุภาพ เสด็จนำไปข้างหน้า กล่าวคุณของพระศาสดา ด้วยคาถาเหล่านี้ว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้ามีวรรณะงาม ดุจลิมทองสิงคิ

ผู้ทรงผูกแล้ว เสด็จเข้ากรุงราชคฤห์พร้อมด้วยพระ ปุราณชฎิล ผู้ฝึกตนได้แล้ว ผู้หลุดพ้นแล้ว. พระผู้มี พระภาคเจ้าผู้มีวรรณะงามดุจลิมทองสิงคิ ผู้หลุดพ้น แล้ว เสด็จเข้ากรุงราชคฤห์พร้อมกับพระปุราณชฎิล ผู้หลุดพ้นแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีวรรณะงามดุจ ทองสิงคิ ผู้ทรงข้ามแล้ว เสด็จเข้ากรุงราชคฤห์พร้อม กับพระปุราณชฎิล ผู้ข้ามพ้นแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ ๑๐ มีพระกำลัง ๑๐ ทรงรู้แจ้งธรรม ๑๐ และประกอบด้วยพระคุณ ๑๐ มี บริวารพันหนึ่ง เสด็จเข้ากรุงราชคฤห์แล้ว.

มหาชนได้เห็นความสง่าแห่งรูปของมาณพน้อยแล้วคิดว่า มาณพน้อย นี้มีรูปร่างยิ่งนัก ก็มาณพน้อยนี้ เราไม่เคยเห็นเลย จึงกล่าวว่า มาณพน้อย นี้มาจากไหน หรือมาณพน้อยของใคร. มาณพน้อยได้ฟังดังนั้น จึงกล่าว คาถาว่า

**พระสุตเจ้าพระองค์ใด ทรงฝึกพระองค์ได้ใน
ที่ทั้งปวง ทรงประเสริฐที่สุด ไม่มีบุคคลเปรียบเป็น
พระอรหันต์ในโลก เราเป็นนรับใช้ของพระสุตเจ้า
พระองค์นั้น.**

พระศาสดาทรงดำเนินทางซึ่งมีโอกาสอันท้าวสักกะทรงกระทำแล้ว ทรงห้อมล้อมด้วยภิกษุพันหนึ่ง เสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์. พระราชาทรงถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันจักไม่อาจเป็นไปอยู่โดยเว้นรัตนะทั้งสาม หม่อมฉันจักมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ในเวลาบ้างไม่ใช้เวลาบ้าง ก็ชื่อว่าลัทธิวัณอุทยาน ไกลเกินไป แต่อุทยานชื่อว่าเวฬุวันของหม่อมฉันนี้ ไม่ไกลเกินไปไม่ใกล้เกินไป เป็นเสนาสนะสมบูรณ์ด้วยการคมนาคม สมควรแก่พระพุทธเจ้า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงรับเวฬุวันนี้เถิด แล้วทรงเอาพระสุวรรณภิงคารตักน้ำอัน มีสีดั่งแก้วมณีอบด้วยดอกไม้และของหอม เมื่อจะทรงบริจาคน้ำพระเวฬุวันอุทยาน จึงทรงหลั่งน้ำให้ตกลงบนพระหัตถ์ของพระศพล ในขณะทรงรับพระอารามมหาปฐพีได้หวั่นไหวอันเป็นเหตุให้รู้ว่า รากแก้วของพระพุทธศาสนาได้หยั่งลงแล้ว. จริงอยู่ ในชมพูทวีปยกเว้นพระเวฬุวันเสีย ชื่อว่าเสนาสนะอื่นที่ทรงรับแล้วแผ่นดินไหว ย่อมไม่มี. ฝ่ายในตามพินธุทวีป (คือเกาะลังกา) ไม่มีเสนาสนะอื่นที่รับแล้วแผ่นดินไหว ยกเว้นมหาวิหาร. พระศาสดาครั้งทรงรับพระเวฬุวันารามแล้ว ทรงกระทำอนุโมทนาแก่พระราชา แล้วเสด็จลุกจากอาสนะ ห้อมล้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ได้เสด็จไปยังพระเวฬุวัน.

ก็สมัยนั้นแล ปริพาชกทั้งสอง คือสารีบุตรและโมคคัลลานะ อาศัยกรุงราชคฤห์แสวงหาอมตธรรมอยู่. บรรดาปริพาชกทั้งสองนั้น สารีบุตร

เห็นพระอัสสชิเถระเข้าไปบิณฑบาต มีจิตเลื่อมใส จึงเข้าไปนั่งใกล้ ได้ฟัง
คาถาว่า **เย ชมฺมา เหตุปฺปวฺวา** ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด ดังนี้
เป็นต้น ได้ดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล ได้กล่าวคาถานั้นนั้นแหละแม่แก่โมคคัล-
ลานะปริพาชกผู้สหายของตน. ฝ่ายโมคคัลลานะปริพาชกก็ได้ดำรงอยู่ในโศคา-
ปัตติผล. สหายแม่ทั้งสองนั้นลาสัจฉัยปริพาชกแล้ว บวชในสำนักของพระ-
ศาสดาพร้อมด้วยบริวารของตน บรรดาสหายทั้งสองนั้น พระโมคคัลลานเถระ
บรรลुพระอรหัตโดย ๗ วัน พระสารีบุตรเถระบรรลुพระอรหัต โดยล่องไป
กึ่งเดือน พระศาสดาทรงตั้งพระเถระแม่ทั้งสองไว้ในตำแหน่งอัครสาวก และ
ในวันที่พระสารีบุตรเถระบรรลุพระอรหัตนั้นแล ได้ทรงกระทำสาวกสันนิบาต
ประชุมพระสาวก.

ก็เมื่อพระตถาคตประทับอยู่ในพระเวฬุวันอุทยานนั้นนั้นแล พระเจ้า-
สุทโธทนมหาราชได้ทรงสดับว่า ข้าว่า บุตรของเราประพฤติทุกรกิริยา ๖ ปี
บรรลुพระปรมาภิสามโพธิญาณแล้ว ประกาศธรรมจักรอันบรร อาศัยเมือง
ราชคฤห์อยู่ในเวฬุวัน จึงตรัสเรียกอำมาตย์ผู้หนึ่งมาตรัสว่า มาเกิดพนาย
ท่านจงมีบุรุษพันหนึ่งเป็นบริวาร เดินทางไปกรุงราชคฤห์ กล่าวตามคำของ
เราว่า พระเจ้าสุทโธทนมหาราช พระบิดาของพระองค์มีพระประสงค์จะพบ
แล้วจงพาบุตรของเรามา อำมาตย์ผู้นั้นรับพระดำรัสของพระราชาด้วยเศียร
เกล้าว่า อย่างนั้นพระพุทธเจ้าข้า แล้วมีบุรุษหนึ่งพันเป็นบริวาร รีบเดิน
ทางไปประมาณ ๖๐ โยชน์ นั่งอยู่ในท่ามกลางบริษัท ๔ ของพระทศพล แล้ว
เข้าไปยังวิหารในเวลาแสดงธรรม อำมาตย์นั้นคิดว่า พระราชสาสน์ของพระ-
ราชาที่ส่งมาจงงดไว้ก่อน แล้วยืนอยู่ท้ายสุดบริษัท ฟังพระธรรมเทศนาของ
พระศาสดา ตามที่ยืนอยู่นั้นแล ได้บรรลुพระอรหัตพร้อมกับบุรุษบริวารหนึ่ง
พัน จึงทูลขอบรรพชา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเหยียดพระหัตถ์ตรัสว่า ท่าน

ทั้งหลายจึงเป็นภิกษุมารเกิด. ในขณะนั้นเอง คนทั้งหมดทรงบาตรและจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ ได้เป็นประหนึ่งพระเถระมีพรรษา ๖๐ ฉะนั้น. ก็ธรรมดาพระอริยเจ้าทั้งหลายย่อมมีตนเป็นกลาง จำเดิมแต่เวลาที่ได้บรรลุพระอรหัตเพราะฉะนั้น จึงไม่ได้กราบทูลสาสน์ที่พระราชาทรงส่งมา พระราชาตรัสว่า อำมาตย์ผู้ไปแล้วก็ยังไม่มา ข่าวสาสน์ก็ไม่ได้ฟัง มาเถอะพนาย ท่านจงไป แล้วทรงส่งอำมาตย์อื่นไปตามท่านองนั้นนั่นแล แม้อำมาตย์นั้น ไปแล้วได้บรรลุพระอรหัตพร้อมทั้งบริษัท โดยนัยก่อนนั้นแหละ ก็ได้นิ่งเสีย พระราชาทรงส่งอำมาตย์ ๕ คน ซึ่งมีบริวารคนละหนึ่งพันไป โดยท่านองนั้นนั่นแล. อำมาตย์ทุกคนยังกิจของตนให้สำเร็จแล้ว ก็เป็นผู้นั่งอยู่ ณ กรุงราชคฤห์นั้นนั่นเอง. พระราชาไม่ได้อำมาตย์ผู้นำแม้มาตรว่า ข่าวสาสน์มาบอก จึงทรงพระดำริว่า ก็ชนมีประมาณเท่านี้ ไม่น่ากลับมาแม้มาตรว่าข่าวสาสน์ เพราะไม่มีความรักในเรา ใครหนอ จักกระทำตามคำของเรา เมื่อทรงตรวจพลของหลวงทั้งหมด ก็ได้เห็นกาฬุทายีอำมาตย์. ได้ยินว่า กาฬุทายีนั้นเป็นอำมาตย์ผู้จัดราชกิจทั้งปวงให้สำเร็จ เป็นคนวงใน มีความคุ้นเคยเป็นอย่างยิ่ง เกิดวันเดียวกันกับพระโพธิสัตว์ เป็นสหายเล่นฟ้อนมาด้วยกัน. ลำดับนั้น พระราชาตรัสเรียกกาฬุทายีอำมาตย์นั้นมาว่า พ่ออุทายี เราปรารถนาจะเห็นบุตรของเรา จึงส่งบุรุษไป ๕ พัน แม้บุรุษสักคนหนึ่ง จะมาบอกมาตรว่า ข่าวสาสน์ก็ไม่มี ก็อันตรายแห่งชีวิตของเรารู้ได้ยากนัก เรามีชีวิตอยู่ปรารถนาจะเห็นบุตร ท่านจักอาจหรือหนอที่จะแสดงบุตรแก่เรา. กาฬุทายีอำมาตย์กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระพุทธเจ้าจักอาจ ถ้าจักได้บรรพชา. พระราชาตรัสว่า (ดูก่อนพ่อ ท่านจะได้บวชหรือไม่ได้บวชก็ตาม จงแสดงบุตรแก่เรา) กาฬุทายีอำมาตย์นั้นรับพระดำรัสแล้ว ถือพระราชสาสน์ไปยังกรุงราชคฤห์ ยืนอยู่ที่ท้ายบริษัทในเวลาที่จะแสดงพระธรรมเทศนา

ได้สดับธรรมแล้ว พร้อมทั้งบริวารก็บรรลुพระอรหัตผล ดำรงอยู่ในความ
เป็นเอหิภิกขุ.

ฝ่ายพระศาสดาได้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ประทับอยู่ในป่าอิสิปตนมฤค-
ทายวัน ตลอดภายในพรรษาแรก ออกพรรษาปวารณาแล้วเสด็จไปยังตำบล
อुरुเวลา ประทับอยู่ที่ตำบลอुरुเวลานั้น ตลอด ๓ เดือน ทรงแนะนำชฎิล ๓
พี่น้อง มีภิกษุพันหนึ่งเป็นบริวาร ในวันเพ็ญเดือนยี่ เสด็จไปยังกรุงราชคฤห์
ประทับอยู่ ๒ เดือน. โดยลำดับกาลมีประมาณเท่านี้ เป็นเวลา ๕ เดือน สำหรับ
พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เสด็จออกจากกรุงพาราณสี ฤดูหมันต์ทั้งสิ้นล่วงไปแล้ว
จำเดิมแต่วันที่พระอุทายีเถระมาแล้ว เวลาได้ล่วงไป ๓๐๘ วัน ในวันเพ็ญ
เดือน ๔ พระอุทายีเถระนั้นคิดว่า ฤดูหมันต์ก็ล่วงไปแล้ว ฤดูวสันต์กำลัง
ย่างเข้ามา พวกมนุษย์ถอนข้าวกล้าไปแล้ว ทำให้หนทางในที่ที่ตรงหน้า ๆ ชุ่ม
แผ่นดินคาบาชไปด้วยหญ้าเขียวสด ราวป่ามีดอกไม้บานสะพรั่ง หนทางเหมาะแก่
การที่จะเดิน กาลนี้เป็นกาลที่พระทศพลจะทรงกระทำการสงเคราะห์พระญาติ
ลำดับนั้น พระอุทายีเถระเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พรรณนาหนทาง
เสด็จเพื่อต้องการให้พระทศพลเสด็จไปยังพระนครของราชสกุล ด้วยคาถา
ประมาณ ๖๐ คาถาว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ ต้นไม้ทั้งหลายมี

ดอกแดงสะพรั่ง มีผลเต็มต้นสลัดใบแล้ว ต้นไม้เหล่า
นั้นสว่างไสวดูจะมีเปลวไฟโชติช่วงอยู่ ข้าแต่พระมหา
วีระ ถึงสมัยที่เหมาะสมแก่การที่พระองค์จะรื่นรมย์
สถานที่ไม่เย็นจัด ไม่ร้อนจัด ไม่อึดอัดและอดอยาก
นัก พื้นภูมิภาคก็มีห้าแพรกอันเขียวสด ข้าแต่พระ
มหามุนี กาลนี้เป็นกาลสมควรแล้วที่จะเสด็จไป.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะอุทายีเถระว่า อุทายีเพราะเหตุไรหนอ เธอจึงพรรณนาการไปด้วยเสียงอันไพเราะ พระอุทายีเถระกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าสุทโธทนมหาราช พระชนกของพระองค์ มีพระประสงค์จะพบเห็นพระองค์ ขอพระองค์จงกระทำการสงเคราะห์แก่พระญาติทั้งหลายเถิด พระศาสดาตรัสว่า ดีละอุทายี เราจักกระทำการสงเคราะห์พระญาติ เธอจงบอกแก่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุทั้งหลายจักได้บำเพ็ญคุณกวัตรสำหรับผู้จะไป พระเถระรับพระพุทธคำรัสแล้วบอกแก่ภิกษุสงฆ์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงห้อมล้อมด้วยภิกษุจีณาสพทั้งสิ้นสองหมื่นองค์ คือ ภิกษุผู้เป็นกุลบุตรชาวอังคะและมคธะหมื่นองค์ ภิกษุผู้เป็นกุลบุตรชาวเมืองกบิลพัสดุ์หมื่นองค์ เสด็จออกจากกรุงราชคฤห์ เสด็จเดินทางวันละหนึ่งโยชน์. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระดำริว่า จักเสด็จจากกรุงราชคฤห์ถึงกรุงกบิลพัสดุ์ทาง ๖๐ โยชน์ โดยเวลา ๒ เดือน จึงเสด็จหลีกจาริกไปโดยไม่รีบด่วน ฝ่ายพระเถระคิดว่า จักกราบทูลความที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกมาแล้ว จึงหาะขึ้นสู่เวหาสไปปรากฏในพระราชนิเวศน์ของพระราชา. พระราชาทอดพระเนตรเห็นพระเถระแล้วทรงมีพระทัย นิมนต์ให้นั่งบนบัลลังก์อันควรค่ามาก ได้ทรงนำบาตรให้เต็มด้วยโภชนะมีรสเลิศต่าง ๆ ที่เขาจัดเตรียมไว้เพื่อพระองค์แล้วถวายไป พระเถระลุกขึ้นแสดงอาการจะไป พระราชาตรัสว่า จงนั่งฉันเถิดพ่อ พระเถระทูลว่า มหาบพิตร อาตมภาพจักไปยังสำนักของพระศาสดาแล้วจักฉัน. พระราชาตรัสว่า พระศาสดาอยู่ที่ไหนละพ่อ พระอุทายีเถระทูลว่า มหาบพิตร พระศาสดามีภิกษุ ๒ หมื่นเป็นบริวาร เสด็จออกจาริกเพื่อจะเห็นพระองค์ พระราชาทรงดีพระทัยตรัสว่า ท่านฉันภัตตาหารนี้แล้วจงนำบิณฑบาตจากพระราชนิเวศน์นั้นไปถวายพระโอรสนั้น จนกว่าพระโอรสของเราจะถึงพระนครนี้. พระเถระรับแล้ว พระราชาอังคาสพระเถระแล้วอบาตรด้วย

จรรณหอม บรรจุเต็มด้วยโภชนะอันอุดม แล้ววางไว้ที่มือของพระเถระ โดยตรัสว่า ท่านจงถวายพระตถาคต. พระเถระเมื่อชนชาววังทั้งปวงเห็นอยู่นั้นแล ได้โยนบาตรขึ้นไปบนอากาศ ส่วนตนเองก็เหาะขึ้นสู่เวหาสนาบิณฑบาตไปวาง เฉพาะที่พระหัตถ์ของพระศาสดาโดยตรง พระศาสดาเสวยบิณฑบาตนั้น พระเถระได้นำบิณฑบาตมาทุกวัน ๆ โดยอุบายนี้. แม้พระศาสดาก็เสวยบิณฑบาตเฉพาะของพระราชาเท่านั้น ในระหว่างเดินทาง ในเวลาเสด็จภักตกิจทุก ๆ วัน แม้พระเถระก็กล่าวว่า วันนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาสิ้นระยะทางมีประมาณเท่านี้ วันนี้เสด็จมาสิ้นระยะทางมีประมาณเท่านี้ ได้กระทำราชสกุลทั้งสิ้นให้มีความเลื่อมใสเกิดขึ้นในพระศาสดา โดยเว้นการได้เห็นพระศาสดาด้วยธรรมิกถาอันสัมปยุตด้วยพุทธคุณ. ด้วยเหตุนี้แหละ พระศาสดาจึงสถาปนาพระอุทายีเถระนั้นไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระกาพุทธายีนั้นเป็นเลิศกว่าพระสาวกทั้งหลายของเราผู้ยังตระกูลให้เลื่อมใส.

ฝ่ายเจ้าศากยะทั้งหลาย เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จถึงโดยลำดับแล้ว ได้ปรึกษากันว่า พวกเราจักเห็นพระญาติผู้ประเสริฐของพวกเรา จึงประชุมกันพิจารณาสถานที่เป็นที่ประทับ อยู่ของพระผู้มีพระภาคเจ้า กำหนดกันว่า อารามของเจ้านิโครธศากยะน่ารื่นรมย์ จึงให้กระทำวิธีการซ่อมแซมทุกอย่างในอารามนั้น ถีของหอมและดอกไม้ เมื่อจะกระทำการต้อนรับ จึงส่งเด็กชายและเด็กหญิงชาวบ้านหนุ่มสาว ซึ่งประดับด้วยเครื่องประดับทุกอย่างไปก่อน จากนั้นจึงส่งราชกุมารและราชกุมารีไป ตนเองบูชาด้วยของหอม ดอกไม้ และจรรณหอมเป็นต้นอยู่ในระหว่างราชกุมารและราชกุมารีเหล่านั้น ได้พาพระผู้มีพระภาคเจ้าไปยังนิโครธารามนั่นเอง ในนิโครธารามนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าแวดล้อมด้วยพระจีณาสพ ๒ หมื่น ประทับนั่งบนบรรพตอาสน์ที่เขาปูลาดไว้แล้ว. ธรรมดาเจ้าศากยะทั้งหลายผู้มีพระชาติมานะถือตัวจัด เจ้าศากยะ

เหล่านั้นทรงพระดำริว่า สิทธิธตถกุมารเป็นเด็กกว่าเราทั้งหลาย เป็นพระกนิษฐา เป็นพระภาคิไนย เป็นพระโอรส เป็นพระนัดดา ของเราทั้งหลาย จึงตรัส กระจายกุมารทั้งหลายที่หนุ่ม ๆ ว่า ท่านทั้งหลายจงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า พวกเราจักนั่งข้างหลังท่านทั้งหลาย.

เมื่อศากยะเหล่านั้นไม่ถวายบังคมประทับนั่งแล้วอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรวจดูอชยาศัยของเจ้าศากยะเหล่านั้น แล้วทรงพระดำริว่า พระญาติทั้งหลายไม่ไหวเรา เอาเถอะ เราจักให้พระญาติเหล่านั้นไหว จึงทรง เจ้าจตุตถกณามือภิญญาเป็นบาท ออกจากณแล้วเหาะขึ้นสู่เวหาส ปาน ประหนึ่งโปรยฐลีพระบาทลงบนพระเศียร ของเจ้าศากยะเหล่านั้น ได้ทรงกระทำ ปาฏิหาริย์เช่นเดียวกับยมกปาฏิหาริย์ที่ควงคันทามพฤกษ์ พระราชาทรงเห็น ความอัศจรรย์นั้นจึงตรัสว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ในวันที่พระองค์ประสูติ หม่อมฉันแม้ได้เห็นพระบาทของพระองค์ ซึ่งหม่อมฉันนำเข้าไปให้ไหวกาล เทวดาบสกลับไปประดิษฐานบนกระหม่อมของพราหมณ์ ก็ได้ไหวพระองค์ นี้เป็นการไหวครั้งแรกของหม่อมฉัน ในวันที่วันปมงคลแรกนาขวัญ ก็ได้เห็น ความเปลี่ยนแปลงของร่มเงาไม้หว่าของพระองค์ ผู้บรรทมอยู่บนที่บรรทมอัน ประกอบด้วยสิริไต้ร่มเงาไม้หว่า ก็ได้ไหวพระบาท นี้เป็นการไหวครั้งที่สอง บัดนี้ แม้ได้เห็นปาฏิหาริย์นี้ ซึ่งไม่เคยเห็น จึงไหวพระบาทของพระองค์ นี้เป็นการไหวครั้งที่สามของหม่อมฉัน. ก็เมื่อพระราชาถวายบังคมแล้ว แม้ เจ้าศากยะพระองค์หนึ่งชื่อว่าผู้สามารถเพื่อจะไม่ถวายบังคม พระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วดำรงอยู่ ไม่ได้มี เจ้าศากยะทั้งปวงพากันถวายบังคมทั้งหมด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้พระญาติทั้งหลายถวายบังคมด้วยประการดังนี้แล้ว จึงเสด็จ ลงจากอากาศ ประทับนั่งบนพระอาสน์ที่ลาดไว้ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ

นั่งแล้ว สมาคมพระญาติอันถึงสุดยอดจึงได้มีขึ้น. เจ้าศากยะทั้งปวงเป็นผู้มี
พระทัยแน่วแน่ประทับนั่งแล้ว. ลำดับนั้น มหาเมฆได้ยังฝนโบกขรพรรษให้
ตกลงมา น้ำสีแฉงมีเสียงไหลไปข้างล่าง และผู้ประสงคฺจะเฝ้าเป็ยกจึงจะเป็ยก
ฝนโบกขรพรรษ แม้มาตราว่าหยาดเดียวก็ไม่ต้องตกลงบนร่างกายของผู้ที่ไม่ประสงคฺ
จะเฝ้าเป็ยก. เจ้าศากยะทั้งปวงเห็นคังนั้น เกิดอัศจรรย์ไม่เคยเป็น จึงส่งสนทนา
กันว่า โอ! น้าอัศจรรย์ โอ! ไม่เคยมี พระศาสดาตรัสว่า ฝนโบกขรพรรษ
ตกลงในสมาคมแห่งพระญาติของเรา ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ได้ แม้ในอดีตก็ได้
ตกแล้ว จึงตรัสเวสสันดรชาดก เพราะเหตุเกิดเรื่องนี. เจ้าศากยะทั้งปวงสดับ
พระธรรมเทศนาแล้ว เสด็จลุกขึ้นถวายบังคมแล้วหลีกไป. พระราชาหรือ
มหาอำมาตย์ของพระราชาแม่พระองค์เดียว ชื่อว่ากราบทูลว่า ขอพระองค์จง
รับภิกษาของข้าพระองค์ทั้งหลายในวันพรุ่งนี้ ดังนี้แล้วจึงเสด็จไป มิได้มีเลย.

วันรุ่งขึ้นพระศาสดาทรงแวดล้อมด้วยภิกษุสองหมื่นองค์ เสด็จเข้าไป
บิณฑบาตยังกรุงกบิลพัสดุ์. ไม่มีใคร ๆ จะไปนิมนต์หรือรับบาตร พระผู้มี
พระภาคเจ้าประทับยืนที่เสาเขื่อน ทรงพระรำพึงว่า พระพุทธเจ้าในปางก่อน
ทั้งหลายเสด็จเที่ยวบิณฑบาตในพระนครของตระกูลอย่างไรหนอ ได้เสด็จไป
ยังเรือนของอิสรชนโดยข้ามลำค้ำบ หรือเสด็จเที่ยวจาริกไปตามลำค้ำบตรอก
แต่นั้นไม่ได้ทรงเห็นแม่พระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งเสด็จไปโดยข้ามลำค้ำบ แล้ว
ทรงพระดำริว่า นี้เท่านั้นเป็นวงศ์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น นี้เป็นประเพณี
ของเรา แม้เราก็ควรจะยกไว้ในบัดนี้ และสาวกทั้งหลายของเราสำเหนียกตาม
เราอยู่นั้นแล จักบำเพ็ญบิณฑบาตจาริกวัตรต่อไป จึงเสด็จเที่ยวบิณฑบาตไป
ตามลำค้ำบตรอก ตั้งแต่เรือนที่ตั้งอยู่ในที่สุดไป มหาชนเล่าลือกันว่า ได้ยินว่า
สิทธัตถกุมารผู้เป็นเจ้าเที่ยวไปเพื่อก่อนข้าว จึงเปิดหน้าต่างบนปราสาทชั้นที่ ๒
และชั้นที่ ๓ เป็นต้น ได้เป็นผู้ชวนชวายเป็นจะดู.

ฝ่ายพระเทวีมารดาพระราหุล ทรงพระดำริว่า นัยว่าพระลูกเจ้าเสด็จ
เที่ยวไปด้วยวอทองเป็นต้น โดยราชานุภาพยิ่งใหญ่ในพระนครนี้แหละ บัดนี้
ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ถือกระเบื้องเที่ยวไปเพื่อก้อนข้าว จะ
งามหรือหนอ จึงทรงเปิดสี่หัตถุชรทอดพระเนตรตรวจดูอยู่ ได้เห็นพระผู้มี
พระภาคเจ้า ทรงยังถนนในพระนครให้สว่างไสวด้วยพระรัศมีแห่งพระสรีระอัน
รุ่งเรืองด้วยความรุ่งเรืองต่าง ๆ ไพโรจน์ด้วยพุทธสิริอันหาอุปมามิได้ ประดับ
ด้วยมหาปริสติกษณะ ๓๒ ประการ สว่างด้วยพระอนุพยัญชนะ ๘๐ ซึ่งตาม
ประชิดล้อมรอบด้วยพระรัศมีด้านละวา จึงทรงชมเชยตั้งแต่พระอุณฺหิตจนถึง
พื้นพระบาท ด้วยคาถาชื่อว่านรสีหะ ๘ ประการ มีอาทิอย่างนี้ว่า

พระผู้รสีหะมีพระเกสาเป็นลอนอ่อนดำนสนิท

**มีพื้นพระนลาตปราศจากมลทินดูพระอาทิตย์ มีพระ-
นาลิกโค้งอ่อนยาวพอเหมาะ ชำนไปด้วยพระขำแห่ง
พระรัศมี ดังนี้**

แล้วจึงกราบทูลแด่พระราชาว่า พระโอรสของพระองค์เสด็จเที่ยวไปเพื่อก้อน
ข้าว. พระราชาทรงสลดพระทัย ทรงจัดผ้าสาฎกให้เข้าที่ด้วยพระหัตถ์
รีบคว่นเสด็จออกไปโดยเร็ว ประทับยืนเบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
แล้วตรัสว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุไร พระองค์จึงทรงกระทำ
หม่อมฉันให้ได้าย เพื่ออะไร จึงเสด็จเที่ยวไปเพื่อก้อนข้าว ทำไมพระองค์จึง
กระทำความสำคัญว่า ภิกษุทั้งหลายมีประมาณเท่านี้ไม่อาจได้ภัตตาหาร. พระ
ศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร อันนี้เป็นวงศ์ เป็นจาริตของอาตมภาพ. พระราชา
ตรัสว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันทั้งหลายมีวงศ์เป็นกษัตริย์มหาสมมติ.
ราชมิใช่หรือ ก็ในวงศ์กษัตริย์มหาสมมติราชนั้น แม้กษัตริย์พระองค์หนึ่งชื่อว่า

เที่ยวไปเพื่อภิกขาจาร ย่อมไม่มี. พระศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร ชื่อว่าวงศ์นี้ เป็นวงศ์ของพระองค์. แต่ชื่อว่าพุทธวงศ์นี้ คือ พระที่ปังกร พระโกณฑัญญะ พระกัสสปะ เป็นวงศ์ของอาตมภาพ และพระพุทธรูปเจ้าอื่น ๆ นับได้หลายพัน ได้สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยการภิกขาจารเท่านั้น ประทับยืนในระหว่างถนน นั้นแล ตรัสพระคาถานี้ว่า

บุคคลไม่ควรประมาทในก้อนข้าว อันบุคคลพึง

**ลุกขึ้นยืนรับ พึงประพฤติธรรมให้สุจริต บุคคลผู้
ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้ และในโลก
หน้า.**

ในเวลาจบคาถา พระราชาดำรงอยู่ในโศดาปัตตติผล, และได้สดับคาถานี้ว่า

บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต ไม่พึงประพฤติ

**ธรรมนั้นให้ทุจริต ผู้ประพฤติธรรมเป็นปรกติย่อมอยู่
เป็นสุขทั้ง ในโลกนี้และในโลกหน้า ดังนี้.**

ได้ดำรงอยู่ในสกทาคามิผล, ได้ทรงสดับธรรมपालชาดก ได้ดำรงอยู่ในอนาคามิผล, ในสมัยใกล้จะสวรรคต ทรงบรรทมบนพระที่บรรทมอันประกอบด้วยสิริภายได้เสวตฉัตร ได้บรรลुพระอรหัต. กิจในการตามประกอบความเพียร โดยการอยู่ป่า ไม่ได้มีแก่พระราชา. ก็ครั้งทรงกระทำให้แจ้งเฉพาะโศดาปัตตติผลเท่านั้น ทรงรับบาตรของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมทั้งบริษัทให้เสด็จขึ้นสู่มหาปราสาท ทรงอังกาสด้วยขาทนียโภชนิยาหารอันประณีต. ในเวลาเสร็จภัตกิจ นางสนมทั้งปวงยกเว้น พระมารดา พระราหุลพากันมาถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า. ก็พระมารดาของพระราหุล นั้น แม้ชนผู้เป็นบริวารจะกล่าวว่า พระองค์จงเสด็จไปถวายบังคมพระลูกเจ้า

เกิด ก็ตรัสว่า ถ้าคุณของเรามีอยู่ไซ้ พระลูกเจ้าจักเสด็จมายังสำนักของเรา ด้วยพระองค์เองทีเดียว เราจักถวายบังคมพระลูกเจ้านั้นผู้เสด็จมาเท่านั้น ครั้น ตรัสดังนี้แล้ว ก็มีได้เสด็จไป. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้พระราชาก็ือบาตร แล้วเสด็จไปยังห้องอันมีสิริของพระราชธิดา พร้อมกับพระอัครสาวกทั้งสอง แล้วตรัสว่า พระราชธิดาเมื่อถวายบังคมตามชอบใจ ไม่พึงกล่าวคำอะไร ๆ แล้วประทับนั่งบนอาสนะที่ เขาปูลาดไว้. พระราชธิดาเสด็จมาโดยเร็วจับข้อ พระบาททั้งสอง เกือบพระเศียรบนหลังพระบาท ถวายบังคมตามพระอัชฌาศัย พระราชาตรัสคุณสมบัติมีความรักและความนับถือมากในพระผู้มีพระภาคเจ้า ของพระราชธิดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธิดาของหม่อมฉันได้ฟังข่าวว่า พระองค์ทรงนุ่งห่มผ้ากาสาเว ตั้งแต่บัดนั้นก็ทรงผ้ากาสาเวบ้าง ได้สดับว่า พระองค์มีกัณฑ์เดียว ก็มีกัณฑ์เดียวบ้าง ทรงสดับว่าพระองค์ทรงละที่หนึ่ง ที่นอนใหญ่ ก็ทรงบรรทมเฉพาะบนเตียงน้อยอันจึงด้วยแผ่นผ้า ทรงทราบว่ พระองค์ทรงละเว้นจากของหอมมีดอกไม้เป็นต้น ก็ทรงงดเว้นดอกไม้และของ หอมบ้าง เมื่อพระญาติทรงส่งข่าวมาว่า เราทั้งหลายจักปฏิบัติในญาติทั้งหลาย ของตน ก็ไม่ทรงเหลียวแลแม้พระญาติสักองค์เดียว ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระธิดาของหม่อมฉันเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติอย่างนี้. พระศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร ข้อที่พระราชธิดาอันพระองค์รักษาคุ้มครองอยู่ในบัดนี้ พึงรักษา คุ้มครองตนในเมื่อญาณแก่กล้าแล้วนั้น ไม่น่าอศจรรย เมื่อก่อนราชธิดานี้ ไม่มีการอารักขา ท่องเที่ยวอยู่ที่เชิงเขากัรักษาคอนอยู่ได้ในเมื่อญาณยังไม่แก่กล้า ดังนี้ แล้วทรงบรรเทาความเศร้าโศกของพระราชธิดานั้น ตรัสจันทกนิริชาดก ทรงให้โสดาปัตติผล แล้วลุกจากอาสนะเสด็จหลีกไป. ในวันที่สอง เมื่อวิวาห- มงคลเนื่องในการเสด็จเข้าพระตำหนักอภิเษกของนันทราชกุมาร ดำเนินไปอยู่

พระศาสดาเสด็จไปยังตำหนักของนันทราชกุมารนั้น ทรงให้พระกุมารถือบาตร มีพระประสงค์จะให้บวช จึงตรัสมงคลกถาแล้วเสด็จลุกขึ้นจากอาสนะเสด็จหลีกไป นางชนบทกัลยาณีเห็นพระกุมารกำลังเสด็จไป จึงทูลว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า พระองค์ควรเสด็จกลับมาโดยด่วน แล้วทรงชะเง้อพระศอแลดู ฝ่ายพระกุมารนั้น ไม่อาจทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ขอพระองค์ทรงรับเอาบาตรไป ได้เสด็จไปยังวิหารนั้นแล. นันทกุมารนั้นไม่ปรารถนาเลย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้บรรพชาแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปกบิลพัสดุ์บุรีทรงให้นันทกุมารบวชด้วยประการฉะนี้.

ในวันที่ ๗ พระมารดาพระราหุลประคับพระกุมารแล้วส่งไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยพระคำรัสว่า ลูกเอ๋ย เจ้าจงดูพระสมณะซึ่งมีรูปดั่งพรหม มีวรรณะดั่งทองคำแวดล้อมด้วยสมณะ ๒ หมื่นองค์อย่างนั้น พระสมณะนี้เป็นพระบิดาของเจ้า พระสมณะนั้น ได้มีขุมทรัพย์ใหญ่ จำเดิมแต่พระสมณะนั้น ออกบวชแล้ว แม้ไม่เห็นขุมทรัพย์เหล่านั้นเจ้าจงไปขอมรดกกะพระสมณะนั้น ว่า ข้าแต่พระบิดาข้าพระองค์เป็นกุมาร ได้รับอภิเษกแล้วจักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ข้าพระองค์ต้องการทรัพย์ ขอพระองค์จงประทานทรัพย์แก่ข้าพระองค์ เพราะบุตรยอมเป็นเจ้าของสิ่งของอันเป็นของบิดา. พระกุมารเสด็จไปยังสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่เดียว กลับได้ความรักต่อพระบิดามีจิตใจร่าเริงนักกราบทูลว่า ข้าแต่พระสมณะ ร่มเงาของพระองค์เป็นสุขแล้วได้ยืนตรัสถ้อยคำอย่างอื่นอันสมควรแก่พระองค์เป็นอันมาก. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงการทำภักติกแล้ว ทรงกระทำอนุโมทนา แล้วเสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป. ฝ่ายพระกุมารเสด็จติดตามพระผู้มีพระภาคเจ้าไปโดยตรัสว่า ข้าแต่พระสมณะ ขอพระองค์จงประทานมรดกแก่ข้าพระองค์ ข้าแต่พระสมณะ ขอพระองค์จงประทานมรดกแก่ข้าพระองค์. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงไม่ให้พระกุมารกลับ. บริวารชนไม่ได้ आएเพื่อ

จะยังพระกุมารผู้เสด็จไปพร้อมกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ให้กลับ. พระกุมารนั้น ได้เสด็จไปยังพระอารามพร้อมกับพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยประการดังนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดำเนินไป ทรงพระดำริว่า กุมารนี้ปรารถนาทรัพย์อันเป็นของบิดาซึ่งเป็นไปตามวิญญูะมีความคับแค้น เอาเถอะ เราจะให้อริยทรัพย์ ๗ ประการซึ่งเราได้เฉพาะที่โพธิมณฑลแก่กุมารนี้ เราจะกระทำให้เป็นเจ้าของทรัพย์มรดกอันเป็นโลกุตระ. แล้วตรัสเรียกท่านพระสารีบุตรมาว่า สารีบุตร ถ้าอย่างนั้น เธอจงให้ราหุลกุมารบวช. ก็เมื่อพระกุมารบวชแล้ว ทุกข์มีประมาณยิ่งเกิดขึ้นแก่พระราชา. เมื่อไม่ทรงสามารถจะอดกลั้นความทุกข์นั้น จึงทูลให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบ. แล้วทรงขอพรว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ดั่งหม่อมฉันจะขอโอกาส พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ไม่พึงบวชบุตรที่บิดามารดายังไม่อนุญาต. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับพระดำรัสนั้นของพระราชานั้น ในวันรุ่งขึ้น เสดยพระกระยาหารเข้าในพระราชนิเวศน์ เมื่อพระราชาผู้ประทับนั่งอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่งตรัสว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในคราวที่พระองค์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา เทวดาองค์หนึ่งเข้าไปหาหม่อมฉันกล่าวว่า พระโอรสของพระองค์ทรงทำกาละแล้ว หม่อมฉันไม่เชื่อคำของเทวดานั้น ห้ามเทวดานั้นว่า บุตรของเรายังไม่บรรลुพระโพธิญาณจะยังไม่ทำกาละ จึงตรัสว่า บัดนี้ พระองค์จักทรงเชื่อได้อย่างไร แม้ในกาลก่อนเมื่อคนเอากรุคแสดงแล้วกล่าวว่า บุตรของท่านตายแล้ว พระองค์ก็ยังไม่เชื่อ แล้วตรัสมหาธรรมपालชาดก เพราะเหตุเกิดเรื่องนี้ขึ้น. ในเวลาจบพระคาถา พระราชาทรงดำรงอยู่ในพระอนาคามีผล. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้พระบิดาดำรงอยู่ในผลทั้ง ๓ ด้วยประการดังนี้แล้ว อันภิกษุสงฆ์แวดล้อมแล้ว เสด็จไปกรุงราชคฤห์อีก ทรงประทับอยู่ที่ป่าสีตวัน.

สมัยนั้น ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดี เอาเกวียน ๕๐๐ เล่มบรรทุก
สินค้าไปยังเรือนของเศรษฐีผู้เป็นสหายที่รักของตนในกรุงราชคฤห์ ได้สดับว่า

พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในกรุงราชคฤหฺ์นั้น ในเวลาใกล้รุ่งได้เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทางประตูที่เปิดด้วยอานุภาพของเทวดา ฟังธรรมแล้ว ได้ดำรงอยู่ในพระโศดาปัตตผล ในวันที่สอง ได้ถวายมหาทานแก่พระสงฆ์มีพระพุทฺธ. เจ้าเป็นประธานได้ขอให้พระศาสดาทรงรับปฏิญญาที่จะเสด็จมาเมืองสาวัตถี ในระหว่างทางได้ให้ทรัพย์แสนหนึ่งสร้างวิหาร (ระยะทางห่างกัน) โยชนหนึ่ง แล้วซื้อสวนของเจ้าเซตด้วยเงิน ๑๘ โกฏิ โดยการปลาดอกหาปณะจำนวนโกฏิ (เต็มเนื้อที่) แล้วทำการก่อสร้างเสร็จ (คือ) ให้สร้างพระคันธกุฎีเพื่อพระทศพลตรงกลาง แล้วให้สร้างวิหารอันนำรึนรมย์ใจรายล้อมพระคันธกุฎีนั้น ในภูมิภาคอันนำรึนรมย์ ด้วยการบริจาคเงิน ๑๘ โกฏิ คือ ให้สร้างเสนาสนะ เช่นกุฎีหลังเดี่ยว กุฎีสองหลัง กุฎีทรงหงส์เวียน ศาลาราย และปะรำเป็นต้นและสระโบกขรณี ที่จงกรม ที่พักกลางคืน และที่พักกลางวัน โดยเป็นอาวาสสำหรับอยู่อาศัยเฉพาะผู้เดียว ตามลำดับ ๆ เพื่อพระเถระผู้ใหญ่ ๘๐ องค์ แล้วส่งทูตไปเพื่อต้องการให้พระทศพลเสด็จมา. พระศาสดาได้ทรงสดับคำของทูตแล้ว มีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นบริวาร. เสด็จออกจากกรุงราชคฤหฺ์เสด็จถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับ. ฝ่ายมหาเศรษฐีแลเตรียมการฉลองพระวิหาร ในวันที่พระตถาคตเสด็จเข้าพระเชตวันวิหาร ได้ตกแต่งประดับประดาบุตรด้วยอสังการเครื่องประดับทั้งปวง แล้วส่งไปพร้อมกับกุมาร ๕๐๐ คนผู้ตกแต่งประดับประดาแล้ว. บุตรเศรษฐีนั้นพร้อมทั้งบริวาร ถือธง ๕๐๐ คันอันเรื่องรองด้วยผ้าห่าสี ได้อยู่ข้างเบื้องพระพักตร์ของพระทศพล. ข้างหลังของกุมารเหล่านั้น มีธิดาเศรษฐี ๒ นาง คือ สุภัททา และจุลลสุภัททา พร้อมกับกุมารี ๕๐๐ นาง ถือหม้อเต็มด้วยน้ำเดินออกไป. ข้างหลังของกุมารีเหล่านั้น ภรรยาของท่านเศรษฐีประดับ ด้วยอสังการทั้งปวง พร้อมกับมาตุคาม ๕๐๐ นาง ถือถาดเต็ม (ด้วยอาหาร) ออกไปเบื้องหลังของตนทั้งหมด ท่านมหาเศรษฐี

เองนุ่งผ้าใหม่ พร้อมกับเศรษฐี ๕๐๐ คนผู้นุ่งผ้าใหม่ มุ่งไปเฉพาะพระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำอุบาสกบริษัทนี้ไว้ข้างหน้า แวดล้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ทรงกระทำระหว่างป่าให้เป็นคูสีแดงเรื่อย ๆ อันราตรดด้วยรสน้ำทอง ด้วยพระรัศมีแห่งพระสรีระของพระองค์ เสด็จเข้าสู่พระเชตวันวิหารด้วยพุทธลีลาอันต่อเนื่องกัน และด้วยพุทธสิริอันหาที่เปรียบมิได้. ลำดับนั้น ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จะปฏิบัติในพระวิหารนี้อย่างไร ? พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนคฤหบดี ถ้าอย่างนั้นท่านจงถวายแก่ภิกษุสงฆ์ผู้ที่มาแล้ว ๆ ยังวิหารนี้เถิด ท่านมหาเศรษฐีรับพระพุทธรูปมาแล้วถือค้ำน้ำทองหลังน้ำลงบนพระหัตถ์ของพระทศพล แล้วกล่าวถวายด้วยคำว่า ข้าพระองค์ขอถวายพระเชตวันวิหารนี้แก่สงฆ์มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประธานซึ่งมาแล้วทั้ง ๕ ทิศ. พระศาสดาทรงรับวิหารแล้ว เมื่อจะทรงกระทำอนุโมทนาได้ตรัสอานิสงส์ของการถวายวิหารว่า

เสนาสนะย่อมป้องกันเย็นและร้อนและแต่นั้น

ย่อมป้องกันเนื้อร้าย งู ยุง น้ำค้างและฝน แต่มัน

ลมและแดดอันกล้าเกิดขึ้นแล้ว ย่อมบรรเทาไป

การถวายวิหารแก่สงฆ์ เพื่อเร้นอยู่ เพื่อความสุข

เพื่อเพ่งพิจารณา และเพื่อเห็นแจ้ง พระพุทธรูปเจ้าทั้ง

หลายสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ. เพราะเหตุนั้นแล

บุรุษบัณฑิตเมื่อได้เห็นประโยชน์ตนพึงสร้างวิหารอัน

รื่นรมย์ ให้ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพหูสูตอยู่เลิศ. อนึ่ง

พึงถวายข้าว น้ำ ผ้า และเสนาสนะ แก่ท่านเหล่านั้น

ด้วยน้ำใจอันเต็มใจ ในท่านผู้ชื่อตรง เขารู้ธรรมอัน

ใดในโลกนี้แล้ว จะเป็นผู้ไม่มีอาสวะปรีนิพพาน ท่าน
ย่อมแสดงธรรมนั้น อันเป็นเครื่องบรรเทาทุกข์ทั้งปวง
แก่เขา.

จำเดิมแต่วันที่สองไป ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีเริ่มการฉลองวิหาร. การฉลอง
วิหารของนางวิสาขา ๔ เดือนเสร็จ แต่การฉลองวิหารของท่านอนาถบิณฑิก-
เศรษฐี ๕ เดือนจึงเสร็จ. หมดทรัพย์ไป ๘ โกฏิทีเดียว ท่านอนาถบิณฑิก-
เศรษฐีบริจาคทรัพย์นับได้ ๕๔ โกฏิ เฉพาะวิหารหลังเดียวเท่านั้น ด้วย
ประการฉะนี้.

ก็ในอดีตกาล ในสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าวิปัสสี เศรษฐีนามว่า
บุณฺฑพสุมิตฺต ชื่อที่โดยการปลาดอิฐทองคำ แล้วให้สร้างสังฆารามประมาณ
หนึ่งโยชน์ ลงในที่นั่นนั่นแหละ ในสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าสิขี เศรษฐี
นามว่า สิธิวฑฺฒนะ ชื่อที่โดยการปลาดข้ายทองคำ แล้วให้สร้างสังฆาราม
ประมาณ ๓ คาวุตลงในที่นั่นนั่นแหละ. ในสมัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าเวสสภู
เศรษฐีนามว่า โสถติยะชื่อที่โดยการปลาดรอยเท้าช้างทองคำ แล้วให้สร้าง
สังฆารามประมาณกึ่งโยชน์ลงในที่นั่นนั่นแหละ ในสมัยแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า
กกุสันธะ เศรษฐีนามว่า อัจจุตะ ชื่อที่โดยการปลาดอิฐทองคำเหมือนกันแล้ว
ให้สร้างสังฆารามประมาณหนึ่งคาวุต ลงในที่นั่นนั่นแหละ. ในสมัยแห่งพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าโกนาคมนะ เศรษฐีนามว่า อุกคะ ชื่อที่โดยการปลาดเต้าทอง
คำ แล้วให้สร้างสังฆารามประมาณกึ่งคาวุต ลงในที่นั่นนั่นแหละ ในสมัยแห่ง
พระผู้มีพระภาคเจ้ากัสสปะ เศรษฐีนามว่า สุมังคละ ชื่อที่โดยการปลาดเต้าทอง
คำ แล้วให้สร้างสังฆารามประมาณ ๑๖ กรีส ลงในที่นั่นนั่นแหละ แต่ในสมัย
แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย เศรษฐีนามว่า อนาถบิณฑิกะ ชื่อที่

โดยการปลุกตักหาปณะจำนวนโกฏิ แล้วให้สร้างสังฆารามประมาณ ๘ กรีส ลง
ในพื้นที่นั้นนั่นแหละ. ได้ยินว่า ที่นั่นเป็นสถานที่อันพระพุทธเจ้าทั้งปวงมิได้
ทรงละเลยแล้ว.

ตั้งแต่ทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณที่มหาโพธิมณฑล จนกระทั่งถึง
เตียงเป็นที่เสด็จมหาปรินิพพาน พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในสถานที่ใด
สถานที่นี้ ชื่อว่า สันติเกนิทาน ด้วยประการฉะนี้ ข้าพเจ้าจักพรรณนาชาดก
ทั้งปวง ด้วยอำนาจสันติเกนิทานนั้นแล.

จบนิทานกถาด้วยประการฉะนี้

อรรถกถาชาดก

เอกนิบาต

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๑. อรรถกถาปัจฉิมวรรค

๑. อปัจฉกชาดก

พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อเสด็จเข้าไปอาศัยพระนครสาวัตถี ประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ตรัสอปัจฉมธรรมเทศนานี้ก่อน. ถ้ามว่า ก็เรื่อง นี้เกิดขึ้นเพราะปรารถนาใคร ? ตอบว่า เพราะปรารถนาสาวกของเดียรถีย์สหายของท่านเศรษฐี.

ความพิศดารมีว่า วันหนึ่ง ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ชักพาพวกสาวกของอัญญเดียรถีย์ ๕๐๐ คน ผู้เป็นสหายของตน ให้ठीระเบียบดอกไม้ของหอม เครื่องลูบไล้เป็นอันมาก และน้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย และผ้าเครื่องปกปิด ไปยังพระเชตวัน ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า บูชาด้วยของหอม และดอกไม้เป็นต้น สละเกศชและผ้าถวายแก่ภิกษุสงฆ์ แล้วนั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง โดยเว้นโทษของการนั่ง ๖ ประการ สาวกของอัญญเดียรถีย์แม่เหล่านั้ ถวายบังคมพระตถาคตแล้ว แลดูพระพักตร์ของพระศาสดา อันงามสง่าดุจพระจันทร์ในวันเพ็ญ แลดูพระวรกายดุจกายพรหมอันประดับด้วยพระลักษณะและพระอัมพัญชนะ แวดวงด้วยพระรัศมีด้านละวา แลดูพระพุทธรังสีอันหนาแน่นซึ่งเปล่งออกเป็นวง ๆ (ดุจพวงอุบะ) เป็นกลุ่ม ๆ จึงนั่งใกล้ ๆ

ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี. ลำดับนั้น พระศาสดาได้ตรัสธรรมกถาอันไพเราะ
วิจิตรด้วยนัยต่าง ๆ ด้วยพระสุรเสียงประคองเสียงพรหม นำสดับฟัง ประกอบ
ด้วยองค์ ๘ ประการ แก่สาวกของอัญญาเดียรติย์เหล่านั้น ปานประหนึ่งราชสีห์
หนุ่มบันลือสีหนาทบนพื้นมโนศิลา เหมือนเมฆฤดูฝนเลื่อนลั่นอยู่ เหมือน
ทำคงคาในอากาศให้หลั่งลงมา และเหมือนร้อยพวงแก้ว ฉะนั้น. สาวกของ
อัญญาเดียรติย์เหล่านั้นฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว มีจิตเลื่อมใส
ลุกขึ้นถวายบังคมพระทศพล ทำลายสระณะของอัญญาเดียรติย์แล้ว ได้ถึงพระ-
พุทธเจ้าเป็นสระณะ. จำเดิมแต่นั้น พวกอัญญาเดียรติย์เหล่านั้น มีมือถือของ
หอมและดอกไม้เป็นต้น ไปพระวิหาร ฟังธรรม ให้ท่าน รักษาศีล กระทำ
อุโบสถกรรม พร้อมกับท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นนิตยกาล. ลำดับนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จจากกรุงสาวัตถีกลับไปกรุงราชคฤห์อีกแล. ในเวลา
ที่พระตถาคตเสด็จไปแล้ว สาวกอัญญาเดียรติย์เหล่านั้นก็ได้ทำลายสระณะนั้น เสีย
กลับไปถึงอัญญาเดียรติย์เป็นสระณะอีก ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นกำมูลเดิมของ
คนนั่นเอง ฝ่ายพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยับยั้งอยู่ ๗-๘ เดือน ได้เสด็จกลับไป
ยังพระเชตวันเหมือนเดิมอีก. ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีก็พาสาวกอัญญาเดียรติย์
เหล่านั้นไปเฝ้าพระศาสดาแม่อีก บูชาพระศาสดาด้วยของหอมและดอกไม้เป็น
ต้น ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. พวกสาวกอัญญาเดียรติย์แม่เหล่านั้น
ก็ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. ลำดับนั้น ท่าน
อนาถบิณฑิกเศรษฐีกราบทูลแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงความที่พวกสาวกอัญญา-
เดียรติย์เหล่านั้น เมื่อพระตถาคตเสด็จหลีกจาริกไปแล้ว ได้ทำลายสระณะที่รับ
ไว้ กลับไปถืออัญญาเดียรติย์เป็นสระณะ ดำรงอยู่ในฐานะเดิมอีก. พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าทรงเผยแผมณฑลพระโอษฐ์ ประคองเปิดผอบแก้วอันเต็มด้วยของหอมต่าง ๆ

อันมีกลิ่นหอมด้วยของหอมอันเป็นทิพย์ เพราะอนุภาพของวิสุจริตที่ทรงบำเพ็ญให้เป็นไปไม่ขาดสาย สิ้นโกฏิกปะนับไม่ถ้วน เมื่อจะทรงเปล่งพระสุรเสียงอันไพเราะ ตรัสถามว่า ได้ยินว่า พวกท่านผู้เป็นอุบาสก ทำลายสรวง ๓ เสียแล้วถึงอัญญเดียรถีย์เป็นสรวง จริงหรือ? ลำดับนั้น เมื่อพวกสาวกอัญญเดียรถีย์เหล่านั้น ไม่อาจปกปิดไว้ได้พากันกราบทูลว่า จริง พระเจ้าข้า พระศาสดาจึงตรัสว่า คู่ก่อนอุบาสกทั้งหลาย ในโลกธาตุ เบื้องล่างจดอเวจีมหานรก เบื้องบนจดภวัคคพรหม และตามขวางหาประมาณมิได้ ชื่อว่าบุคคล เช่นกับพระพุทธเจ้าโดยพระคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น ย่อมไม่มี บุคคลที่ยิ่งกว่าจักมีมาแต่ไหน แล้วทรงประกาศคุณของพระรัตนตรัยที่ทรงประกาศไว้ด้วยพระสูตรทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายมีประมาณเพียงใด ไม่มีเท่าก็ตาม มี ๒ เท่าก็ตาม มี ๔ เท่าก็ตาม มีเท่ามากก็ตาม ฯลฯ พระตถาคตเรากล่าวว่าเป็นเลิศของสัตว์ทั้งหลาย มีประมาณเพียงนั้น. (และพระสูตรว่า) ทรัพย์เครื่องปลื้มใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ในโลกนี้หรือโลกอื่น ฯลฯ รัตนะนั้นนั้น เสมอด้วยพระตถาคตเจ้าไม่มีเลย. (และพระสูตรว่า) เมื่อบุคคลรู้จักกรรมอันเลิศ เลื่อมใสแล้วโดยความเป็นของเลิศ เลื่อมใสแล้วในพระพุทธเจ้าผู้เลิศ ฯลฯ แล้วจึงตรัสว่า บุคคลจะเป็นอุบาสกหรืออุบาสิกาก็ตาม ผู้ถึงพระรัตนตรัยอันประกอบด้วยอุดมคุณอย่างนี้ ชื่อว่าจะเป็นผู้บังเกิดในนรกเป็นต้น ย่อมไม่มี อนึ่งพ้นจากการบังเกิดในอบายแล้ว ยังจะเกิด นั้นเทวโลกได้เสวยมหาสมบัติ เพราะเหตุไร พวกท่านจึงพากันทำลายสรวงเห็นปานนี้ แล้วถึงอัญญเดียรถีย์เป็นสรวง กระทำกรรมอันไม่สมควรเลย.

ก็ในที่นี้ เพื่อจะแสดงถึงความที่บุคคลผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรวง ด้วยอำนาจความหลุดพ้น และด้วยอำนาจเป็นรัตนอันสูงสุด จะไม่มีการบังเกิดในอบายทั้งหลาย บัณฑิตพึงแสดงพระสูตรเหล่านี้ว่า

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ได้ถึงพระพุทธเจ้าเป็น
สรณะ ชนเหล่านั้นจักไม่เข้าถึงอบายภูมิ ละร่างกาย
ของมนุษย์นี้ไปแล้ว จักยังกายเทพให้บริบูรณ์.

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ได้ถึงพระธรรมเป็นสรณะ
ชนเหล่านั้น จักไม่เข้าถึงอบายภูมิ ละร่างกายของ
มนุษย์นี้ไปแล้ว จักยังกายเทพให้บริบูรณ์.

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ได้ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ
ชนเหล่านั้น จักไม่เข้าถึงอบายภูมิ ละร่างกายของ
มนุษย์นี้ไปแล้ว จักยังกายเทพให้บริบูรณ์.

มนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมาก ถูกภัย ถูก คาม แล้ว
ย่อมถึงภูเขาบ้าง ป่าบ้าง อารามและต้นไม้ที่เป็นเจดีย์
บ้าง ว่าเป็นสรณะ นั้นแลมิใช่สรณะอันเกษม นั้น
มิใช่สรณะอันอุดม เขาอาศัยสิ่งนั้น เป็นสรณะแล้ว
ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง.

ส่วนผู้ใดถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระ-
สงฆ์ ว่าเป็นสรณะแล้ว เห็นอริยสัจ ๔ ด้วยปัญญา
อันชอบ คือทุกข์ และค้นหาอันเป็นแดนเกิดขึ้นแห่ง
ทุกข์ (คือสมุทัย) และความก้าวล่วงทุกข์ (คือนิโรธ)
และมรรคมืองค์ ๘ อันไปจากข้าศึก ให้ถึงพระ-
นิพพานเป็นที่เข้าไปประจับทุกข์ นี้แลเป็นสรณะอัน
เกษม นี้เป็นสรณะอันอุดม เขาอาศัยสิ่งนี้แล้ว ย่อม
พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ดังนี้แล.

ก็พระศาสดาทรงแสดงธรรมมีประมาณเท่านี้เท่านั้น แก่พวกสาวก
อัญญเดียรฉัตรเหล่านั้น ยังไม่สิ้นเชิง. อีกอย่างหนึ่งแล ได้ทรงแสดงธรรม
โดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า ลูกก่อนอุบาสกทั้งหลาย ชื่อว่าพุทธานุสสติกัมมัฏฐาน
ธัมมานุสสติกัมมัฏฐาน สังฆานุสสติกัมมัฏฐาน ย่อมให้โศดาปัตติมรรค ย่อมให้
โศดาปัตติผล ย่อมให้สกทาคามิมรรค ย่อมให้สกทาคามีผล ย่อมให้ออนาคามิมรรค
ย่อมให้ออนาคามีผล ย่อมให้อรหัตมรรค ย่อมให้อรหัตผล ครั้นทรงแสดงธรรม
แล้วจึงตรัสว่า พวกท่านทำลายสภาวะชื่อเห็นปานนี้ การทำกรรมอันไม่สมควร
แล้ว อนึ่งพุทธานุสสติกัมมัฏฐานเป็นต้น อันเป็นทางให้ถึงโศดาปัตติมรรคเป็นต้น
นี้พึงแสดงโดยพระสูตรทั้งหลาย มีอาทิอย่างนี้ว่า ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเอก
อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อ
คลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความสงบระงับ เพื่อรู้อย่างยิ่ง เพื่อความตรัสรู้
เพือนิพพาน ธรรมเอกเป็นไฉน ? ก็พุทธานุสสติ ดังนี้. ก็แหละ พระผู้-
มีพระภาคเจ้าครั้งทรงโอวาทอุบาสกทั้งหลาย โดยประการต่าง ๆ อย่างนี้แล้ว
ได้ตรัสว่า ลูกก่อนอุบาสกทั้งหลาย แม้ในกาลก่อน มนุษย์ทั้งหลาย ถือเอา
สิ่งที่ไม่ใช่สภาวะ ว่าเป็นสภาวะ โดยการถือเอาด้วยการคาดคะเน โดยการถือ
เอาผิด ได้ตกเป็นภิกษุหารของยักษ์ในทางกันดาร ซึ่งอมมนุษย์หวงแหวนแล้ว
ถึงความพินาศอย่างใหญ่หลวง ส่วนเหล่ามนุษย์ผู้ถือการยึดถือชอบธรรม ยึด
ถือความแน่นอน ยึดถือไม่ผิด ได้ถึงความสวัสดิในทางกันดารนั้นนั่นเอง
ครั้นตรัสแล้วได้ทรงนั่งเสียบ. ลำดับนั้นแล ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีลุกขึ้น
จากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า กล่าวชมเชยแล้ว ประคองอัญชลี
เหนือเศียรเกล้า กราบทูลอย่างนี้ว่า บัดนี้ การที่พวกอุบาสกเหล่านั้น ทำลาย
สภาวะอันอุดมแล้ว ถือสภาวะยึดถือเอาด้วยการคาดคะเน ยึดถือเอาอย่างผิด ๆ

ปรากฏแก่ข้าพระองค์ก่อน ส่วนในปางก่อนพวกมนุษย์ผู้ยึดถือด้วยการคาดคะเน มีความพินาศ และพวกมนุษย์ผู้ยึดถือโดยชอบธรรม มีความสวัสดิ์ในทาง กันดารที่มนุษย์หวงแหนยังลี้ลับสำหรับข้าพระองค์ ไม่ปรากฏแก่ข้าพระองค์ เลย ดังข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงกระทำเหตุนี้ ให้ปรากฏ เหมือนยังพระจันทร์เต็มดวงให้เด่นขึ้นในอากาศฉะนั้น.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนคฤหบดี เราแลบำเพ็ญ บารมี ๑๐ ทศในกาลหาปริมาณมิได้ ได้แทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ ก็เพื่อ จะคัดความสงสัยของชาวโลกนั้นแล ท่านจงเงี่ยโสตฟังโดยเคารพ เหมือน บุคคลเอาถาดทองคำบรรจุเต็มด้วยน้ำมันเหลวแห่งราชสีห์ฉะนั้น แล้วทรงยัง สติให้เกิดแก่เศรษฐี แล้วได้ทรงกระทำเหตุการณ์แม้อันระหว่างภพปกปิดไว้ ให้ปรากฏ จุจทำลายกลุ่มหมอกนำพระจันทร์เพ็ญออกมาฉะนั้น.

ในอดีตกาล ได้มีพระราชพาหนะนามว่าพรหมทัตอยู่ในพระนครพาราณสี แคว้นกาสิกรัฐ. ในกาลนั้นพระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในตระกูลพ่อค้าเกวียน ถึง ความเจริญวัยโดยลำดับ ได้เที่ยวกระทำการค้าด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม. พระ- โพธิสัตว์นั้น บางครั้งจากคันทันแดนไปยังปลายแดน บางครั้งจากปลายแดน ไปยังคันทันแดน. ก็ในเมืองพาราณสีนั้น แหละมีบุตรพ่อค้าเกวียนอีกคนหนึ่ง. บุตร พ่อค้าเกวียนคนนั้น เป็นคนเขลา ไม่เป็นคนมีปัญญา ไม่ฉลาด ในอุบาย. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์มาเอาสินค้ามีค่ามากจากเมืองพาราณสีบันทุกเต็ม เกวียน ๕๐๐ เล่ม ทำการเตรียมจะเดินทางแล้วพักอยู่. ฝ่ายบุตรพ่อค้าเกวียน ผู้เขลานั้นก็บันทุกเต็มเกวียน ๕๐๐ เล่ม อย่างนั้นเหมือนกัน แล้วทำการเตรียม เดินทางพักอยู่. พระโพธิสัตว์คิดว่า ถ้าบุตรพ่อค้าเกวียนผู้เขลานั้นจักไปพร้อม

กับเราทีเดียวไซ้ เมื่อเกวียนพันเล่มไปพร้อมกัน แม้ที่จักไม่พอเดิน พี่น และนำเป็นต้น ของพวกมนุษย์ก็ดี หญ้าของพวกโคก็ดี จักหาได้ยาก บุตรพ่อค้า เกวียนผู้เขลาหรือเรา ควรจะไปข้างหน้า. พระโพธิสัตว์นั้นจึงเรียกบุตรพ่อค้า เกวียนนั้นมาบอกเนื้อความนั้นแล้วกล่าวว่า เราทั้งสองไม่อาจไปรวมกัน ท่าน จักไปข้างหน้าหรือข้างหลัง. บุตรพ่อค้าเกวียนนั้นคิดว่า เมื่อเราไปข้างหน้าจะมี อานิสงส์มาก เราจักไปโดยหนทางยังไม่แตกเลย. พวกโคจักได้เกี่ยวกินหญ้าที่ยัง ไม่มีใครถูกต้อง พวกผู้คนจักมีผักอันเกือกุลแก่แองซึ่งยังไม่ได้จับต้องน้ำจืด เราเมื่อไปตามชอบใจ จักตั้งราคาขายสินค้าได้. บุตรพ่อค้าเกวียนนั้นจึงกล่าว ว่า สหายเราจักไปข้างหน้า. พระโพธิสัตว์ได้เห็นการไปข้างหลังว่ามีอานิสงส์มาก. พระโพธิสัตว์นั้น ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า คนเหล่านั้นเมื่อไปข้างหน้า จักกระทำ ที่อันตรายในหนทางให้สม่าเสมอ เราจักเดินทางไปตามทางที่คนเหล่านั้นไป แล้ว เมื่อโคพลีพัทธ์ (คือโคใช้งาน) ซึ่งไปข้างหน้ากินหญ้าแก่และแข็ง โคทั้งหลายของเราจักเกี่ยวกินหญ้าอโรยซึ่งงอกขึ้นใหม่ ผักซึ่งใช้ทำแองของพวก มนุษย์ ซึ่งงอกขึ้นจากที่ที่ถูกเค็ดเอาไปจักเป็นของอโรย ในที่ที่ไม่มีน้ำ คน เหล่านั้นจักขุดบ่อทำให้น้ำเกิดขึ้น เราจักดื่มน้ำในบ่อที่คนเหล่านั้นขุดไว้ ชื่อว่า การตั้งราคาสินค้า เป็นเช่นกับการปลงชีวิตมนุษย์ เราไปข้างหลังจักขายสินค้า ตามราคาของคนเหล่านี้ตั้งไว้. พระโพธิสัตว์นั้นเห็นอานิสงส์มีประมาณเท่านี้จึง กล่าวว่า คุณก่อนสหาย ท่านจงไปข้างหน้าเถิด. บุตรพ่อค้าเกวียนผู้เขลารับคำ แล้ว จึงเทียมเกวียนทั้งหลายเป็นการใหญ่ ออกไปล่องพันถื่นที่อยู่ของมนุษย์ ถึงปากทางกันดาร โดยลำดับ.

ชื่อว่ากันดารมี ๕ อย่าง คือ กันดารเพราะโจร ๑ กันดารเพราะสัตว์ ร้าย ๑ กันดารเพราะขาดน้ำ ๑ กันดารเพราะอมนุษย์ ๑ กันดารเพราะอาหารน้อย ๑. ในกันดาร ๕ อย่างนั้นทางที่พวกโจรชุมนุมอยู่ชื่อว่ากันดารเพราะโจรทางที่สี่หะ

เป็นต้น ชุกชุม เชื่อว่ากัณดารเพราะสัตว์ร้ายอาศัยอยู่. สถานที่ที่ไม่มีน้ำอาบหรือน้ำกิน เชื่อว่ากัณดารเพราะขาดน้ำ. ทางที่อมมนุษย์สิงอยู่ เชื่อว่ากัณดารเพราะมีอมมนุษย์สิงอยู่. สถานที่ซึ่งเว้นจากของควรเกี่ยวอันเกิดแต่หัว เป็นต้น เชื่อว่ากัณดารเพราะอาหารน้อย ในกัณดาร ๕ อย่างนี้ กัณดารนั้นหมายเอากัณดาร เพราะการขาดน้ำและกัณดารเพราะมีอมมนุษย์สิงอยู่. เพราะฉะนั้น บุตรพ่อค้า เกวียนผู้เขลานั้นจึงตั้งคุ่มใหญ่ ๆ ไว้บนเกวียนทั้งหลาย บรรจุเต็มด้วยน้ำ เดินทางกัณดาร ๖๐ โยชน์.

ครั้นในเวลาที่บุตรพ่อค้าเกวียนผู้เขลานั้น ถึงท่ามกลางทางกัณดาร ยักษ์ผู้สิงอยู่ในทางกัณดารคิดว่า เราจักให้พวกมนุษย์เหล่านี้ ทิ้งน้ำที่บนทุกมาเสีย ทำให้กะปลกกะเปลี้ยแล้วกินมันทั้งหมด จึงนิรมิตยานน้อย นำรินรมย์ เทียมด้วยโคพลีพัททหนุ่มขาวปลอด ห้อมล้อมด้วยอมมนุษย์ ๑๒ คน ชุ่มด้วยน้ำและโคลน ถืออาวุธพร้อมทั้งโล่เป็นต้น ประดับดอกอุบลและโกมุท มีผมเปียกและผ้าเปียกนั่งมาบนยานน้อยนั้น ประหนึ่งคนเป็นใหญ่มีล้อยานเปื้อนเปือกตม เดินสวนทางมา.

ฝ่ายพวกอมมนุษย์ผู้เป็นบริวารของยักษ์นั้น เดินไปมาข้างหน้าและข้างหลัง มีผมเปียกและผ้าเปียก ประดับดอกอุบลและดอกโกมุท ถือก่าดอกปทุม และดอกบุณฑริก เกี่ยวกินเห่าบัว มีหยาดน้ำและโคลนหยด ได้พากันเดินไป. ก็ธรรมดาว่าพ่อค้าเกวียนทั้งหลาย ในกาลใด ลมพัดมาข้างหน้า ในกาลนั้น จะนั่งบนยานน้อยห้อมล้อมด้วยคนอุปัฏฐาก หลีกเลี้ยงฝุ่นในหนทางไปข้างหน้า ในกาลใด ลมพัดมาข้างหลัง ในกาลนั้น ก็หลีกไปทางข้างหลังโดยนัยนั้นนั่นแล. ก็ในกาลนั้น ได้มีลมพัดมาข้างหน้า เพราะฉะนั้น บุตรพ่อค้าเกวียนผู้เขลานั้น จึงได้ไปข้างหน้า. ยักษ์นั้นเห็นบุตรพ่อค้าเกวียนนั้น กำลังมาอยู่ จึงให้ยานน้อยของตนหลีกลงจากทางได้ทำการปฏิสันถารกับบุตรพ่อค้าเกวียนนั้นว่า ท่านทั้งหลายจะไปไหน. ฝ่ายบุตรพ่อค้าเกวียนก็ยังยานน้อยของตนหลีกลงจากทาง

ให้โอกาสเกวียนทั้งหลายไป แล้วขึ้น ณ ส่วนข้างหนึ่งกล่าวกะยัถ์ว่า ท่านผู้เจริญ ฝ่ายพวกเรามาจากเมืองพาราณสี ส่วนท่านทั้งหลายประดับดอกกุบลและโกมุท ถี้อดอกประทุมและบุณฑริกเป็นต้น เคี้ยวกินเหง้าบัว เปื้อนด้วยเปือกตม มีหยด น้ำไหล พากันมา ในหนทางที่ท่านทั้งหลายมา ฝนตกหรือหนอ มีสระน้ำ คารคายด้วยดอกกุบลเป็นต้นหรือ. ยัถ์ได้ฟังถ้อยคำของบุตรพ่อค้าเกวียนนั้น แล้วจึงกล่าวว่า สหาย ท่านพูดอะไร ที่นั่น ราวป่าเขียวปรากฏอยู่ ตั้งแต่ที่นั่นไป. ป่าทั้งสิ้นมีน้ำอยู่ทั่วไป ฝนตกเป็นประจำ แม้แต่ซอกเขาก็เต็ม (ด้วยน้ำ) ในที่ นั้น ๆ มีสระน้ำคารคายด้วยดอกปทุม. เมื่อเกวียนทั้งหลายผ่านไปโดยลำดับ จึง ถามว่า ท่านพาเกวียนเหล่านี้มา จะไปไหนกัน ? บุตรพ่อค้าเกวียนกล่าวว่า จะ ไปยังชนบทชื่อโน้น. ยัถ์กล่าวว่า ในเกวียนเล่มนี้และเล่มนี้ มีสินค้าชื่ออะไร. บุตรพ่อค้าเกวียนตอบว่า มีสินค้าชื่อโน้น และชื่อโน้น. ยัถ์กล่าวว่า เกวียนที่ มาข้างหลังเป็นเกวียนหนักมาก กำลังมาอยู่ ในเกวียนนั้น มีสินค้าอะไร. บุตร พ่อค้าเกวียนกล่าวว่า ในเกวียนเล่มนี้มีน้ำ. ยัถ์กล่าวว่า ก่อนอื่นท่านทั้งหลาย นำน้ำมาข้างหลังด้วย ได้การทำความเนินช้าแล้ว ก็ตั้งแต่นี้ไป ก็จด้วยน้ำย่อม ไม่มี ข้างหน้ามีน้ำมาก ท่านทั้งหลายจงทุบคุ่ม เทน้ำทิ้งเสีย จงไปด้วยเกวียน เบาเถิด. ก็แหละครั้นกล่าวอย่างนี้แล้วจึงพูดว่า ท่านทั้งหลายจงไปเถอะ ความ ชักช้าจะมีแก่พวกเรา แล้วเดินไปหน่อยหนึ่ง ถึงที่ที่คนเหล่านั้นมองไม่เห็น ก็ได้ไปยังนครยัถ์ของตนนั้นแล.

ฝ่ายพ่อค้าเกวียนผู้เขลานั้น เพราะความที่คนเป็นคนเขลาจึงเชื่อคำของ ยัถ์นั้น จึงให้ทุบคุ่มทั้งหลายทิ้งทั้งหมดไม่เหลือน้ำแม้สักฟายมือเดียว แล้วขับเกวียนไป ข้างหน้าเชื่อว่าน้ำแม้มีประมาณน้อย มิได้มี. มนุษย์ทั้งหลาย เมื่อไม่ได้น้ำดื่มพากันลำบากแล้ว คนเหล่านั้นพากันไปจนพระอาทิตย์อัสดง จึงปลดเกวียน พักเกวียนให้เป็นวงแล้วผูกโคที่ล้อเกวียน. น้ำไม่มีแก่พวกโค หรือข้าวยาและกัณฑ์ไม่มีแก่พวกมนุษย์. ฝ่ายพวกมนุษย์มีกำลังเปลี้ยลง ไม่

ใส่ใจพากันนอนหลับไปในที่นั้น ๆ. ในลำดับอันเป็นส่วนราตรี ยักษ์ทั้งหลายมาจากนครยักษ์ ยิงโคและมนุษย์ทั้งหมดนั้นแลให้ถึงแก่ความตาย แล้วกินเนื้อของโคและมนุษย์เหล่านั้น ไม่ให้เหลือแม้แต่กระดูก แล้วจึงพากันไป. ชนเหล่านั้น แม้ทั้งหมดถึงความพินาศ เพราะอาศัยบุตรพ่อค้าเกวียนผู้โง่เขลาคนเดียว ด้วยประการอย่างนี้ กระดูกมือเป็นต้นได้กระจัดกระจายไปในทิศน้อยทิศใหญ่ เกวียน ๕๐๐ เล่มได้ตั้งอยู่ตามที่บรรทุกไว้เต็มอย่างเดิมแล.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์แล จำเดิมแต่วันที่บุตรพ่อค้าเกวียนโง่ออกไปแล้ว ก็ยังอยู่ประมาณถึงเดือน จึงพากันออกจากพระนครพร้อมกับเกวียน ๕๐๐ เล่ม ถึงปากทางกันดารโดยลำดับ. พระโพธิสัตว์นั้นจึงยังตม่น้ำให้เต็ม ณ ปากทางกันดารนั้น พาเอาน้ำเป็นอันมากไปให้เทวติกลองป่าวร้องภายในกองค่าย ให้พวกชนประชุมกันแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านยังไม่ขออนุญาตข้าพเจ้า อย่าได้เทน้ำ แม้สักเท่าชองมือหนึ่ง ชื่อว่าต้นไม่มีพืชย่อมนิในทางกันดาร ใบไม้ดอกไม้อะหรือผลไม้ ท่านทั้งหลายไม่เคยกินในกาลก่อนมีอยู่ พวกท่านยังไม่ได้ไต่ถามแม้ข้าพเจ้าก็อย่าได้เที่ยวกิน ครั้นให้โอวาทแก่คนทั้งหลายอย่างนี้แล้วจึงเดินทางกันดารด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม.

เมื่อพระโพธิสัตว์ถึงท่ามกลางทางกันดาร ยักษ์นั้นได้แสดงตนในหนทางสวนกันแก่พระโพธิสัตว์ โดยนัยก่อนนั้นแหละ พระโพธิสัตว์พอเห็นยักษ์นั้นเท่านั้น ได้รู้ว่าในทางกันดารนี้แหละ ไม่มีน้ำ นี้ชื่อว่ากันดารเพราะไม่มีน้ำ อนึ่ง ผู้นี้ไม่มีท่าทีเกรงกลัว มีนัยน์ตาแดง แม้เงาของเขาก็ไม่ปรากฏ. บุตรพ่อค้าเกวียนผู้เขลาให้ทั้งน้ำหมดพากันลำบาก พร้อมทั้งบริษัทจักถูกยักษ์นี้กินเสียแล้วโดยไม่ต้องสงสัย แต่ยักษ์นี้ เห็นจะไม่รู้ความที่เราเป็นบัณฑิต และความที่เราเป็นผู้ฉลาดในอุบาย.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์นั้น กล่าวกะยักษ์นั้นว่า พวกท่านจงไปเถิด พวกเราเชื่อว่าเป็นพ่อค้า ยังไม่เห็นน้ำอื่นจะไม่ทั้งน้ำที่บรรทุกเอามา แต่เรา

ทั้งหลายจะทิ้งในที่ที่ได้เห็นแล้ว ทำเกวียนทั้งหลายให้เบาแล้วจักไป. ฝ่ายยักษ์
ไปได้หน่อยหนึ่ง เข้าถึงที่ที่มองไม่เห็น แล้วไปนครยักษ์ของตนที่เดียว. เมื่อ
ยักษ์ไปแล้ว คนทั้งปวงจึงเข้าไปหาพระโพธิสัตว์แล้วกล่าวว่า ข้าแต่เจ้านาย
คนเหล่านั้นกล่าวว่า นั้นแนวป่าเขียวปรากฏอยู่ จำเดิมแต่ที่นั่นไป ฝนจักตกเป็น
นิตย์ เป็นผู้สวมมาลัยดอกอุบลและโกมุท ถือกำดอกปทุมและบุณฑริก
เคี้ยวกินแห่งบัว มีผ้าเปียก และมีผมเปียก มีหยาดน้ำและโคลนไหลหยดมา
พวกเราจักทิ้งน้ำ มีเกวียนเบาจะไปได้เร็ว. ฝ่ายพระโพธิสัตว์ได้ฟังคำของคน
เหล่านั้นแล้วจึงให้พักเกวียน ให้คนทั้งหมดประชุมกันแล้วถามว่า พวกท่าน
เคยได้ฟังมาจากใคร ๆ หรือว่า ในที่กัณดารนี้ มีสระน้ำหรือสระโบกขรณี.
คนทั้งหลายกล่าวว่า ข้าแต่เจ้านาย ไม่เคยได้ยิน พระโพธิสัตว์กล่าวว่า นี้
ชื่อว่ากัณดารเพราะน้ำไม่มี. บัดนี้ คนพวกหนึ่งพูดว่า เบื้องหน้าแต่แนวป่า
เขียว นั้น ฝนตก ธรรมดาว่าลมฝนจะพัดไปถึงที่มีประมาณเท่าไร? คน
ทั้งหลายกล่าวว่า พัดไปได้ประมาณ ๓ โยชน์ ขอรับ เจ้านาย. พระโพธิสัตว์
ถามว่า ลมกับฝนกระทบร่างกายของบุคคลแม้คนหนึ่ง บรรดาพวกท่าน มี
อยู่หรือ? คนทั้งหลายกล่าวว่า ไม่มีขอรับ. พระโพธิสัตว์ถามว่า ธรรมดา
ก้อนเมฆย่อมปรากฏในที่ที่มีประมาณเท่าไร? คนทั้งหลายกล่าวว่า ในที่ประมาณ
๓ โยชน์ ขอรับ. พระโพธิสัตว์ถามว่า ก็บรรดาท่านทั้งหลาย ใคร ๆ เห็น
ก้อนเมฆก้อนหนึ่ง มีอยู่หรือ? คนทั้งหลายกล่าวว่า ไม่มีขอรับ.

พระโพธิสัตว์. ธรรมดาสายฟ้าปรากฏในที่ที่มีประมาณเท่าไร ?

คนทั้งหลาย. ในที่ประมาณ ๔-๕ โยชน์ ขอรับ.

พระโพธิสัตว์. ก็บรรดาท่านทั้งหลาย ใคร ๆ ที่เห็นแสงสว่างของ
สายฟ้า มีอยู่หรือ ?

คนทั้งหลาย. ไม่มีขอรับ.

พระโพธิสัตว์. ธรรมดาเสียงเมฆจะได้ยินในที่ที่มีประมาณเท่าไร ?

คนทั้งหลาย. ในที่ ๑-๒ โยชน์ ขอรับ.

พระโพธิสัตว์. ก็บรรดาท่านทั้งหลาย ใครๆ ที่ได้ยินเสียงเมฆ มีอยู่หรือ ?

คนทั้งหลาย. ไม่มีขอรับ.

พระโพธิสัตว์. ท่านทั้งหลายรู้จักคนเหล่านั้นหรือ ?

คนทั้งหลาย. ไม่รู้จักขอรับ.

พระโพธิสัตว์กล่าวว่า คนเหล่านั้นไม่ใช่มนุษย์ คนเหล่านั้นเป็นยักษ์ พวกมันจักมาเพื่อยุให้พวกเราทิ้งน้ำ กระทำให้อ่อนกำลังแล้วจะเคี้ยวกิน บุตรพ่อค้าเกวียนผู้เขลาซึ่งไปข้างหน้า ไม่ฉลาดในอุบายเขาคงจักถูกยักษ์เหล่านี้ให้ทิ้งน้ำ ลำบากแล้วเคี้ยวกินเสียเป็นแน่ เกวียน ๕๐๐ เล่ม จักจอดอยู่ตามที่บรรทุกไว้เต็มนั้นแหละ วันนี้ พวกเราจักเห็นเกวียนเหล่านั้น ท่านทั้งหลายอย่าได้ทิ้งน้ำแม้มาตรว่าพายมือนึง จงรีบขับเกวียนไปเร็ว ๆ

พระโพธิสัตว์นั้นมาอยู่ เห็นเกวียน ๕๐๐ เล่ม ตามที่บรรทุกไว้เต็มนั้นแหละ และกระตุกคางเป็นต้น ของมนุษย์ทั้งหลายและของเหล่าโค กระจัดกระจายอยู่ในทิศน้อยทิศใหญ่ จึงให้ปลดเกวียน ให้ตั้งกองค่ายโดยเอาเกวียนวงรอบ ให้คนและโคกินอาหารเย็น ต่อเวลายังวันให้โคทั้งหลายนอนตรงกลางคนทั้งหลายตนเองพาเอาคนผู้มีกำลังแข็งแรง มือถือดาบ ตั้งการอารักขาลดตราตรีทั้ง ๓ ยาม ยืนเท่านั้น (ไม่นอน) จนอรุณขึ้น. วันรุ่งขึ้น พระโพธิสัตว์ทำกิจทั้งปวงให้เสร็จแต่เช้าตรู่. ให้โคทั้งหลายกินแล้วให้ทิ้งเกวียนที่ไม่แข็งแรงเสีย ให้ถือเอาเกวียนที่แน่นหนา ให้ทิ้งสิ่งของที่มีราคาน้อยเสีย ให้ขนสิ่งของที่มีค่ามากขึ้นไปยังที่ตามที่ปรารถนา ๆ ขายสิ่งของด้วยมูลค่า ๒ เท่า ๓ เท่า ได้พาบริษัททั้งหมดไปยังนครของตน ๆ นั้นแลอีก.

พระศาสดาครัั้นตรัสธรรมกถานี้แล้วตรัสว่า คู่ก่อนคฤหบดี ในกาลก่อน คนผู้มีปรีติยิตถื้อโดยการคาดคะเน ถึงความพินาศใหญ่หลวงด้วยประการอย่างนี้ ส่วนคนผู้มีปรีติยิตถื้อคามความจริง พ้นจากเงื้อมมือของพวกอมนุษย์ ไปถึงที่ที่ปรารถนาๆ โดยสวัสดิ์ แล้วกลับมาเฉพาะยังที่อยู่ของตนแม้อีก เมื่อจะทรงสืบต่อเรื่องแม่ทั้งสองเรื่อง ทรงเป็นผู้ตรัสรู้ยิ่งเองในอปัลณกรรมเทศนานี้ จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

คนพวกหนึ่งกล่าวฐานะไม่ผิด นักเดาทั้งหลาย

**กล่าวฐานะนั้น ว่าเป็นที่สอง คนมีปัญญารู้ฐานะและ
มิใช่ฐานะนั้นแล้วควรถือเอาฐานะที่ไม่ผิดไว้.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปฺลฺณกฺ** ได้แก่ เป็นไปอย่างแน่นอน คือ ไม่ผิด เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์. บทว่า **จํานํ** ได้แก่ เหตุ. จริงอยู่ในเหตุ เพราะเหตุที่ผลชื่อว่าย่อมตั้งอยู่ เพราะมีความเป็นไปต่อเนื่องกับเหตุนั้น ฉะนั้น ท่านจึงเรียกเหตุนี้ว่าฐานะ และพึงทราบประโยชน์ของบทว่า **จํานํ** นั้นในประโยชน์มีอาทิว่า **จํานญจ จํานโต อจํานญจ อจํานโต** ฐานะโดยฐานะ และมิใช่ฐานะ.โดยมิใช่ฐานะ. ดังนั้น แม้ด้วยบททั้งสองว่า **อปฺลฺณกฺกฐจํานํ** ท่านแสดงว่า เหตุใดนำมาซึ่งความสุขโดยส่วนเดียว เหตุนี้บังเกิดทั้งหลายปฏิบัติแล้ว เหตุอันเป็นไปอย่างแน่นอน เหตุอันงาม ชื่อว่าอปัลณกะไม่ผิด นี้เป็นเหตุอันไม่ผิด เป็นเหตุเครื่องนำออกจากทุกข์ ความย่อในที่นี้ เพียงเท่านี้. แต่เมื่อว่าโดยประเภท สรรณคมน์ ๓ คีต ๕ คีต ๘ คีต ๑๐ ปาฏิโมกขสังวร อินทรีย์สังวร อาชีวปาริสุทธิคีต ปัจจยปฏิเสวนะ การเสพปัจจัย จตุปาริสุทธิคีตแม่ทั้งหมด ความคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย ความรู้ประมาณในโภชนะ ชาคริยานุโยค ฌาน วิปัสสนา อภิญญา สมาบัติ อริยมรรค อริยผล แม่ทั้งหมดนี้ เป็นฐานะอันไม่ผิด อธิบายว่า ข้อปฏิบัติไม่ผิด ข้อปฏิบัติอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์.

ก็แหละ เพราะเหตุที่ฐานะอันไม่ผิดนี้ เป็นชื่อของข้อปฏิบัติเครื่อง นำออกจากทุกข์ เพราะฉะนั้นแหละ พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงข้อ ปฏิบัติอันไม่ผิดนั้น จึงตรัสพระสูตรนี้ว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ เป็นผู้ ปฏิบัติข้อปฏิบัติอันไม่ผิด เป็นผู้มีความเพียร และเป็นผู้ปรารถนาความเพียรนั้น เพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลาย ๓ ประการเป็นไหน ? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย เป็นผู้รู้ประมาณใน โภชนะ เป็นผู้ประกอบตามความเพียรเครื่องตื่นอยู่. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างไรเล่า ภิกษุเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุ ย่อมไม่ถือเอาโดยนิमित ฯลฯ ดู ก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรี ทั้งหมด. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อย่างไรเล่า ภิกษุเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ พิจารณาโดยแยกกายแล้ว บริโภคอาหาร มิใช่เพื่อเล่น มิใช่เพื่อมัวเมา มิใช่เพื่อประดับ มิใช่เพื่อตกแต่ง เพียงเพื่อให้กายนี้ดำรงอยู่ เพื่อให้ดำเนินไป เพื่อจวนการเบียดเบียน เพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ดังนั้น เราจะบำบัดเวทนาเก่า ไม่ให้เวทนาใหม่ เกิดขึ้น การยังชีวิตให้ดำเนินไป ความไม่มีโทษและการอยู่ผาสุก จักมีแก่เรา. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ อย่างนี้และ ดูก่อนภิกษุ ทั้งหมด ก็อย่างไรเล่า ภิกษุจึงจะเป็นผู้ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความเพียรเครื่องตื่นอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ชำระจิตจากกรรมเครื่อง กางกัน ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดวัน ชำระจิตจากกรรมเครื่อง กางกัน ด้วยการจงกรม ด้วยกาฬิง ตลอดจนปฐมยามแห่งราตรี สำเร็จสี่หิไสยา

โดยข้างเบื้องขวา เอาเท้าซ้อนเท้า มีสติสัมปชัญญะ ทำไว้ในใจถึงความสำคัญในการลุกขึ้น ตลอดมัชฌิมยามแห่งราตรีลุกขึ้นแล้ว ชำระจิตจากกรรมเครื่องกางกั้น ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่ง ตลอดปัจฉิมยามแห่งราตรี. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุจึงเชื่อว่าเป็นผู้ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความเพียรเป็นเครื่องตั้งอยู่" ดังนี้.

ก็ในพระสุตตันตปิฎก ธรรม ๓ ประการ อปัณณกปฏิบัติ คือข้อปฏิบัติไม่ผิดนี้ ย่อมใช้ได้จนกระทั่งอรหัตผลทีเดียว. ในอปัณณกปฏิปทานี้ แม้อรหัตผลก็ย่อมเชื่อว่าเป็นปฏิปทาแก่การอยู่ด้วยผลสมาบัติ และแก่ปรินิพพานที่ไม่มีขันธ ๕ เหลือ. บทว่า เอก ได้แก่ คนผู้เป็นบัณฑิตพวกหนึ่ง. แม้ในบทว่า เอก นั้น ไม่มีการกำหนดลงไปอย่างแน่นอนว่า คนชื่อนั้น ก็จริง แต่ถึงกระนั้น คำว่า เอก ที่แปลว่า พวกหนึ่งนี้ ฟังทราบว่าเป็นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายเอาเฉพาะพระโพธิสัตว์พร้อมทั้งบริษัท. บทว่า ทูตีย์ ที่สอง ในบทว่า ทูตีย์ อาหุ ตกุกกา นักเดากล่าวว่าเป็นฐานะที่สอง นี้ ได้แก่ เหตุแห่งการยึดถือเอาโดยการเดา คือเหตุอันไม่เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ ว่าเป็นที่สอง จากฐานะอันไม่ผิดที่หนึ่ง คือ จากเหตุอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์.

ก็ในบทว่า อาหุ ตกุกกา นี้ มีการประกอบความกับบทแรก ดังต่อไปนี้ :- คนที่เป็นบัณฑิตพวกหนึ่ง มีพระโพธิสัตว์เป็นประธาน ถือเอาฐานะที่ไม่ผิด คือ เหตุอันเป็นไปอย่างแน่นอน ได้แก่เหตุอันไม่ผิด เหตุอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ ส่วนนักคาคะเน มีบุตรพ่อค้าเกวียนผู้เขลาเป็นประธานนั้น กล่าวคือ ได้ถือเอาฐานะที่เป็นไปโดยไม่แน่นอน คือ เหตุที่ผิด ได้แก่ เหตุอันไม่เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ ซึ่งมีโทษ ว่าเป็นที่สอง

บรรดาชนทั้งสองพวกนั้น ชนที่ถือฐานะอันไม่ผิดนั้น เป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติทางชาว ส่วนชนที่ถือเหตุอันไม่เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ กล่าวคือการยึดถือโดยคาดคะเนเอาว่า ช้างหน้ามีน้ำ ว่าเป็นที่สองนั้น เป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติทางดำ. ในปฏิบัติทางสองอย่างนั้น ปฏิบัติทางขาว เป็นปฏิบัติที่ไม่เสื่อม ส่วนปฏิบัติทางดำ เป็นปฏิบัติที่เสื่อม เพราะฉะนั้น ชนผู้ปฏิบัติปฏิบัติทางขาว เป็นผู้ไม่เสื่อม ถึงแก่ความสวัสดิ ส่วนชนผู้ปฏิบัติปฏิบัติทางดำ เป็นผู้เสื่อม ถึงแก่ความพินาศนิพพาน. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่นาถบิณฑกฤหบดี ถึงเนื้อความดังพรรณนามานี้แล้ว ตรัสพระดำรัสนี้ให้ยิ่งขึ้นว่า คนมีปัญญา รู้ฐานะ และมีฐานะนี้แล้ว ควรถือเอาฐานะที่ไม่ผิดไว้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เอตถญาย เมธาวิ** ความว่า กุลบุตรผู้ประกอบด้วยปัญญาอันหมดจด สูงสุด ซึ่งได้นามว่า **เมธา** รู้คุณและโทษ ความเจริญและความเสื่อม ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ ฐานะและมีฐานะ ในฐานะทั้งหลายกล่าวคือการยึดถือฐานะไม่ผิด และการยึดถือโดยการคาดคะเนทั้งสอง คือ ในฐานะที่ไม่ผิดและฐานะที่ผิด นี้.

บทว่า **ตํ คณฺเห ยทปญฺณกํ** ความว่า ควรถือเอาฐานะที่ไม่ผิด คือที่เป็นไปโดยแน่นอน เป็นปฏิบัติทางขาว เป็นเหตุเครื่องนำออกจากทุกข์ กล่าวคือปฏิบัติทางอื่นไม่เสื่อมนั้นนั่นแหละไว้. เพราะเหตุไร ? เพราะภาวะมีความเป็นไปแน่นอนเป็นต้น. ส่วนนอกนี้ไม่ควรถือเอา. เพราะเหตุไร ? เพราะภาวะมีความเป็นไปไม่แน่นอน. จริงอยู่ ชื่อว่าอปิลณกปฏิบัติทาง เป็นปฏิบัติทางของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระพุทธรูปทั้งปวงแล. ก็พระพุทธเจ้าทั้งปวง ตั้งอยู่เฉพาะในอปิลณกปฏิบัติทางบำเพ็ญบารมีทั้งหลายด้วยความเพียรมั่น ชื่อว่าเป็นพระพุทธเจ้าที่ลานต้นโพธิ. แม้พระปัจเจกพุทธเจ้าก็ยังมีปัจเจกโพธิญาณให้เกิดขึ้น แม้พุทธรูปทั้งหลายก็ตรัสรู้เฉพาะสาวกบารมีญาณ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าแม่ทรงประทานกุศลสมบัติทั้ง ๓ กามาวจรสวรรค์ ๖ และสมบัติในพรหมโลก แก่อุบาสกเหล่านั้น ด้วยประการดังนี้ ในที่สุดทรงแสดงอภินิหารปฏิพานี้ว่า ชื่อว่าปฏิพานที่ไม่ผิด ให้รอดพ้น. ชื่อว่าปฏิพานที่ผิด ให้การบังเกิดในอบาย ๔ และในตระกูลต่ำ ๕ แล้วทรงประกาศอริยสัจ ๔ โดยอาการ ๑๖ ให้ยิ่งในรูป. ในเวลาจบอริยสัจ ๘ อุบาสก ๕๐๐ คน แม่ทั้งหมดคนนั้น ดำรงอยู่แล้วในโศคาปัตติผล.

พระศาสดา ครั้นทรงแสดงพระธรรมเทศนานี้แล้ว ทรงแสดงเรื่อง ๒ เรื่องสืบอนุสนธิกัน แล้วทรงประมวลชาดกมาแสดงทรงทำพระเทศนาให้จบลงว่า บุตรพ่อค้าเกวียนผู้โง่ในเวลาในสมัยนั้น ได้เป็น พระเทวทัต ในบัดนี้ แม่บริษัทของบุตรพ่อค้าเกวียนโง่นั้นก็ได้เป็นบริษัทของเทวทัต ในบัดนี้ บริษัทของบุตรพ่อค้าเกวียนผู้เป็นบัณฑิต ในครั้งนั้น ได้เป็นพุทธบริษัทในบัดนี้ ส่วนบุตรของพ่อค้าเกวียนผู้เป็นบัณฑิตในครั้งนั้น ได้เป็นเรตถาคต.

จบอภินิหารชาดกที่ ๑

๒. วัณณุปถชาดก

ว่าด้วยผู้ไม่เกียจคร้าน

[๒] คนทั้งหลายผู้ไม่เกียจคร้าน ขุดภาคพื้นที
ทางทราย ได้พบน้ำในทางทรายนั้น ณ ที่ลานกลางแจ้ง
ฉันใดมุนีผู้ประกอบด้วยความเพียรและกำลัง เป็นผู้
ไม่เกียจคร้าน พึงได้ความสงบใจ ฉันนั้น.

จบวัณณุปถชาดกที่ ๒

๒. อรรถถาว์ณอุปถชาดก

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อประทับ อยู่ในพระนครสาวัตถี ตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำเริ่มต้นว่า อภิลาสูโน ดังนี้. ถามว่า ทรงปรารภใคร ? ตอบว่า ทรงปรารภภิกษุผู้สละความเพียรรูปหนึ่ง.

ดังได้สดับมา เมื่อพระตถาคตประทับอยู่ในนครสาวัตถี มีกุลบุตรชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง ไปพระเชตวันวิหาร สดับพระธรรมเทศนาในสำนักของพระศาสดา มีจิตเลื่อมใส เห็นโทษในกามและอนิสงส์ในการออกจากกาม จึงบวช อุปสมบทได้ ๕ พรรษา เรียนได้มาติกา ๒ บท ศึกษาการประพฤติ วิปัสสนา รับพระกรรมฐานที่จิตของตนชอบ ในสำนักของพระศาสดาเข้าไปยังป่าแห่งหนึ่ง จำพรรษา พยายามอยู่ตลอดไตรมาสไม่อาจทำสักว่าโอภาสหรือนิมิตให้เกิดขึ้น. ลำดับนั้น ภิกษุนั้น ได้มีความคิดดังนี้ว่า พระศาสดาตรัสบุคคล ๔ จำพวก ในบุคคล ๔ จำพวกนั้น เราคงจะเป็นปทปรมะ เราเห็นจะไม่มีมรรคหรือผลในอัทธภาพนี้ เราจักกระทำอะไรด้วยการอยู่ป่า เราจักไปยังสำนักของพระศาสดา แลดูพระรูปของพระพุทธเจ้าอันถึงความงามแห่งพระรูปอย่างยิ่ง ฟังพระธรรมเทศนาอันไพเราะอยู่ (จะดีกว่า) ครั้นคิดแล้วก็กลับมายังพระเชตวันวิหารนั้นแลอีก.

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเพื่อนเห็นและคบกัน กล่าวกะภิกษุนั้นว่า คุณก่อนอาวุโส ท่านเรียนกรรมฐานในสำนักของพระศาสดาแล้วไปด้วยหวังใจว่า จักกระทำสมณธรรม แค่นี้ มาเที่ยวรื่นรมย์ด้วยการคลุกคลีอยู่ กิจแห่งบรรพชิตของท่านถึงพูดแล้วหรือหนอ ท่านจะเป็นผู้ไม่มีปฏิสนธิแลหรือภิกษุนั้น กล่าวว่าคุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย เราไม่ได้มรรคหรือผล จึงคิดว่าเราน้ำ

จะเป็นอภัพบุคคล จึงได้สละความเพียรแล้วมาเสีย. ภิกษุเหล่านั้น กล่าวว่าคุณก่อนอาวุโส ท่านบวชในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้มีความเพียรมั่นแล้ว สละความเพียรเสีย กระทำสิ่งอันมิใช่เหตุแล้ว มาเถิดท่าน พวกเราจักแสดง ท่านแต่พระตถาคต. ครั้นกล่าวแล้ว ภิกษุเหล่านั้นจึงได้พาภิกษุนั้น ไปยังสำนักของพระศาสดา.

พระศาสดาพอทรงเห็นภิกษุนั้น จึงตรัสอย่างนี้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเป็นผู้พาภิกษุผู้ไม่ปรารถนารูปนี้มาแล้ว ภิกษุนี้ทำอะไร. ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ภิกษุนี้บวชในพระศาสนาอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์เห็นปานนี้ ไม่อาจกระทำสมณธรรม สละความเพียรเสียมาแล้ว. ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะภิกษุนั้นว่า คุณก่อนภิกษุ ได้ยินว่าเธอละความเพียรจริงหรือ. ภิกษุนั้น กราบทูลว่า จริงพระเจ้าข้า.

พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ เธอบวชในศาสนาอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์เห็นปานนี้ ทำไมจึงไม่ให้เขารู้จักตนอย่างนี้ว่า เป็นผู้มักน้อย หรือว่า เป็นผู้สันโดษ หรือว่า เป็นผู้สัจ หรือว่า เป็นผู้ไม่เกี่ยวข้อง หรือว่า เป็นผู้ปรารถนาคความเพียร ให้เขารู้จักว่า เป็นภิกษุผู้สละความเพียร เมื่อครั้งก่อน เธอได้เป็นผู้มีความเพียรมิใช่หรือ เมื่อเกวียน ๕๐๐ เล่ม ไปในทางกันดาร เพราะทราย พวกมนุษย์และโคทั้งหลายได้นำค้ำมีความสุข เพราะอาศัยความเพียรซึ่งเธอผู้เดียวกระทำแล้ว เพราะเหตุไร บัดนี้ เธอจึงสละความเพียรเสีย. ภิกษุนั้น โลกกำลังใจด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้.

ฝ่ายภิกษุทั้งหลายได้ฟังพระดำรัสนั้น จึงอ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความที่ความเพียรอันภิกษุนี้สละแล้ว ปรากฏแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายในบัดนี้แล้ว ก็ในกาลก่อน ความที่โคและมนุษย์ทั้งหลาย

ได้นำดื่มมีความสุขในทางกันดารเพราะทราย เหตุอาศัยความเพียรที่ภิกษุนี้
กระทำ ยังสลับสำหรับข้าพระองค์ทั้งหลาย ปราภฏแก่พระองค์ผู้ทรงบรรลु
พระสัมพัญญุตญาณเท่านั้น ขอพระองค์จงตรัสเหตุนี้แม่แก่ข้าพระองค์
ทั้งหลายเถิด. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยังการเกิดสติให้เกิดแก่ภิกษุทั้งหลาย
เหล่านั้นด้วยพระดำรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น เธอทั้งหลายจงฟัง
แล้วได้ทรงกระทำเหตุการณ์อันระหว่างแห่งภพปกปิดไว้ให้ปรากฏ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในพระนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในตระกูลพ่อค้าเกวียน. พระโพธิสัตว์นั้น
เจริญวัยแล้ว เทียวกระทำการค้าด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม. พระโพธิสัตว์นั้นเดิน
ทางกันดารเพราะทรายแห่งหนึ่งมีระยะประมาณ ๖๐ โยชน์. ก็ในทางกันดารนั้น
ทรายละเอียดกำมือไว้ยังติดอยู่ในมือ ตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้นมีความร้อน เหมือน
กองถ่านเพลิง ไม่อาจข้ามไปได้ เพราะฉะนั้น พระโพธิสัตว์นั้นเมื่อดำเนิน
ทางกันดารนั้นจึงเอาเกวียนบรรทุกพิน น้ำ น้ำมัน และข้าวสารเป็นต้น ไป
เฉพาะกลางคืน ในเวลาอรุณขึ้นกระทำเกวียนให้เป็นวงแล้ว ให้ทำปะรำไว้เบื้อง
บนทำกิจในเรื่องอาหารให้เสร็จแต่เช้าตรู่แล้วนั่งในร่มเงาจนหมดวัน เมื่อพระ-
อาทิตย์อัสดงแล้ว บริโภคอาหารเย็น เมื่อพื้นดินเกิดความเย็น จึงเทียม
เกวียนเดินทางไป การไปเหมือนกับไปทะเลนั้นแหละ ย่อมจะมีในทาง
กันดารนั้น. ธรรมดาผู้กำหนดคบ* ควรจะมี เพราะเหตุนี้ พระโพธิสัตว์นั้น
จึงให้กระทำการประกอบการไปของหมู่เกวียนตามสัญญาของดวงดาว ในกาลนั้น
พ่อค้าเกวียนเหล่านั้น เมื่อจะไปยังทางกันดารนั้น ตามทำนองนี้นั้นแล จึงไปได้
๕๕ โยชน์ คิดว่า บัดนี้ โดยราตรีเดียวเท่านั้น จักออกจากทางกันดารเพราะ
ทรายจึงบริโภคอาหารเย็น ใช้น้ำและน้ำที่ปวงให้หมดสิ้นแล้วจึงเทียมเกวียน

๑. คนนำทาง เช่นเดียวกับคนนำร่องในทางน้ำ

ไป คนนำทางให้ลาดอาสนะในเกวียนเล่มแรก นอนคูดาวในท้องฟ้าบอกว่า
จงขับไปข้างนี้ จงขับไปข้างโน้น คนนำทางนั้นเหน็ดเหนื่อยเพราะไม่ได้หลับ
เป็นระยะกาลนาน จึงหลับไป เมื่อโคหวนกลับเข้าเส้นทางที่มาเดิม ก็ไม่รู้สึก
โคทั้งหลายได้เดินทางไปตลอดคืนยังรุ่ง. คนนำทางตื่นขึ้นในเวลาอรุณขึ้น
มองคูดาวนักษัตรแล้วกล่าวว่าจงกลับเกวียน จงกลับเกวียน และเมื่อคนทั้ง
หลายพากันกลับเกวียนทำไว้ตามลำดับ ๆ นั้นแล อรุณในรูปแล้ว มนุษย์ทั้ง
หลายพากันกล่าวว่า นี่เป็นที่ตั้งค่ายที่พวกเราอยู่เมื่อวานนี้ แม้พื้นและน้ำของ
พวกเราก็มืดแล้ว บัดนี้พวกเราหนีภัยแล้ว จึงปลดเกวียนพักไว้โดยเป็นวง
กลมแล้วทำปะรำไว้เบื้องบน นอนเส้าโศกอยู่ภายใต้เกวียนของตน ๆ พระ-
โพธิสัตว์คิดว่า เมื่อเราละความเพียรเสีย คนทั้งหมดนั้น จักพากันหนีภัย พอ
เวลาเช้า จึงเที่ยวไปในเวลาที่ยังมีความเย็น เห็นกอหญ้าแทรกกอหนึ่งจึงคิดว่า
หญ้าเหล่านั้นจักเกิดขึ้น เพราะความเย็นของน้ำข้างล่าง จึงให้คนถือจอบมา ให้
ขุดลงยังที่นั้น คนเหล่านั้นขุดที่ (ลึกลงไป) ได้ ๖๐ ศอก. เมื่อคนทั้งหลาย
ขุดไปถึงที่มีประมาณเท่านี้ จอบได้กระทบหินข้างล่าง. พอจอบกระทบหิน
คนทั้งปวงก็พากันละความเพียรเสีย ฝ่ายพระโพธิสัตว์คิดว่า ภายใต้อินนี้จะพืง
มีน้ำ จึงลงไปยืนที่พื้นหิน ก้มลงเงี่ยหูฟังเสียง ได้ยินเสียงน้ำเบื้องล่าง จึง
ขึ้นมาบอกกะคนรับใช้ว่า คุณก่อนพอ เมื่อเธอละความเพียรเสีย พวกเราจัก
หนีภัย เธออย่าละความเพียร จงถือเอาค้อนเหล็กนี้ลงไปยังหลุม ทูบที่หินนี้
คนรับใช้นั้นรับคำของพระโพธิสัตว์นั้นแล้ว ไม่ละความเพียรในเมื่อคนทั้งปวง
ละความเพียรยืนอยู่จึงลงไปทุบหิน. หินแตก ๒ ซีกลงไปข้างล่างได้ตั้งขวาง
กระแสน้ำอยู่. เกิดยวน้ำประมาณเท่าลำตาลพุ่งขึ้น. คนทั้งปวงพากันดื่มกิน
แล้วอาบ ผ่าเพลและแอกเป็นต้นที่เหลือเพื่อหุงข้าวยาและภัตบริโภคและให้

โคกิน และเมื่อพระอาทิตย์อัสดง จึงผูกธงใกล้บ่อน้ำ แล้วได้พากันไปยัง
ที่ที่ปรารณาแล้ว ๆ. คนเหล่านั้นขายสินค้าในที่นั้นแล้วได้ลาภ ๒ เท่า ๓ เท่า
จึงได้พากันไปเฉพาะที่อยู่ของตน ๆ. คนเหล่านั้นดำรงอยู่ในอภินิหารนั้นจนชั่ว
อายุแล้วไปตามยถากรรม. ฝ่ายพระโพธิสัตว์กระทำบุญมีทานเป็นต้น ได้ไป
ตามยถากรรมเหมือนกัน.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าครั้นตรัสพระธรรมเทศนานี้แล้ว ทรงเป็นผู้ตรัส
รู้อย่างเดียว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

ชนทั้งหลายผู้ไม่เกียจคร้าน ขุดภาคพื้นทีทาง
ทราย ได้พบน้ำในทางทรายนั่น ณ ที่ลานกลางแจ้ง
ฉันใด มุนีผู้ประกอบด้วยความเพียรและกำลัง เป็นผู้
ไม่เกียจคร้าน พึงได้ความสงบใจ ฉันนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อภินิหาร ได้แก่ไม่เกียจคร้าน คือ
ปรารณาความเพียร. บทว่า วณฺณูปเต ความว่า ทราย ท่านเรียกว่า
วันณะ ในทางทราย. บทว่า ขณฺนุตา แปลว่า ขุดภาคพื้น. ศัพท์ว่า
อุท ในบทว่า อุทฺทกฺเณ นี้ เป็นนิบาต อธิบายว่า ในที่ลานกลางแจ้ง.
อธิบายว่า ในที่เป็นที่สัญจรไปของพวกมนุษย์ คือ ในภูมิภาคอันไม่ปิดกั้น.
บทว่า ตตฺถ ความว่า ในทางทรายนั่น. บทว่า ปปี อวิหฺมํ แปลว่า ได้
น้ำ. จริงอยู่ น้ำท่านเรียกว่า ปปา เพราะเป็นเครื่องดื่ม อีกอย่างหนึ่ง
น้ำที่ไหลเข้าไป ชื่อว่า ปปา อธิบายว่า น้ำมาก. บทว่า เอว เป็นบททำความ
อุปมาให้สำเร็จ. บทว่า มุนี ความว่า ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ อีกอย่าง
หนึ่ง โมนะอย่างใดอย่างหนึ่งในกายโมนยะ เป็นต้น ท่านเรียกว่า โมนะ
บุคคลที่เรียกว่า มุนี เพราะประกอบด้วยโมนะนั้น. ก็มุนีนั้นก็มีหลายอย่างคือ

อาคาริยมุณี อนาคตริยมุณี เสขมุณี อเสขมุณี ปัจเจกมุณี และมุณีมุณี.
บรรดามุณีเหล่านั้น คฤหัสถ์ผู้บรรลุผลรู้แจ้งศาสนา ชื่อว่า อาคาริยมุณี.
บรรพชิตเห็นปานนั้นแล ชื่อว่า อนาคตริยมุณี. พระเสขะ ๘ จำพวก ชื่อว่า
เสขมุณี. พระชีนาสพ ชื่อว่า อเสขมุณี. พระปัจเจกพุทธเจ้า ชื่อว่า ปัจเจกมุณี.
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อว่า มุณีมุณี. ก็ในอรรถนี้ เมื่อว่าโดยรวมยอด บุคคล
ผู้ประกอบด้วยปัญญา กล่าวคือพึงทราบว่ามี. บทว่า วิริยพลุปปนุโน
ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยความเพียร และกำลังกายกับ กำลังญาณ. บทว่า อภิลาส
ความว่า ผู้ไม่เกียจคร้าน คือ ชื่อว่า ผู้ไม่เกียจไม่คร้าน เพราะประกอบ
ด้วยความเพียรอันประกอบด้วยองค์ ๔ ซึ่งท่านกล่าวไว้ว่า

เนื้อและเลือดในร่างกายของเรานี้ทั้งหมด จง

เหือดแห้งไป จะเหลือแต่หนังเอ็น และกระดูก ก็

ตามที.

บทว่า วิญฺเฑ ททยสุตฺต สนฺตึ ความว่า ย่อมประสพ คือ ได้เฉพาะ
อริยธรรม กล่าวคือฉาน วิปัสสนา อภิญญา และอรหัตมรรคญา อัน
ถึงการนับว่า สันติ เพราะกระทำความเย็นทั้งจิต และหทัยรูป. จริงอยู่
พระผู้มีพระภาคเจ้าสังวรณการอยู่เป็นทุกข์ของคนผู้เกียจคร้าน และการอยู่
เป็นสุขของคนผู้ปรารถนาความเพียร ด้วยพระสูตรทั้งหลายมิใช่น้อย อย่างนี้ว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เกียจคร้านเกลือกกลัวด้วยอกุศลธรรมอันลามก
ย่อมอยู่เป็นทุกข์ และทำประโยชน์คนอันยิ่งใหญ่ให้เสื่อมไป ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ส่วนบุคคลผู้ปรารถนาความเพียรสังัดจากอกุศลธรรมอันลามก ย่อมอยู่
เป็นสุข และทำประโยชน์ตนอันยิ่งใหญ่ให้บริบูรณ์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
การบรรลุประโยชน์ย่อมไม่มีด้วยความเพียรอันแล้ว. บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดง

การอยู่เป็นสุขนั้นนั่นแหละที่บุคคลผู้ปรารถนาความเพียร ผู้ไม่ทำความยึดมั่น ผู้เห็นแจ้ง จะพึงบรรลุได้ด้วยกำลังและความเพียร จึงตรัสว่า มุนีผู้ประกอบ ด้วยความเพียรและกำลัง เป็นผู้ไม่เกียจคร้าน พึงได้ความสงบใจ ฉะนั้น. ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า พ่อค้าเหล่านั้นไม่เกียจคร้าน ขุดอยู่ในทางทราย ย่อมได้น้ำ ฉนใด ภิกษุในศาสนานี้ก็ฉนนั้น เป็นผู้ฉลาด ไม่เกียจคร้าน พากเพียรอยู่ ย่อมได้ความสงบใจอันต่างด้วยปฐมฌานเป็นต้น. คู่ก่อนภิกษุ ในกาลก่อน เธอนั้นกระทำความเพียรเพื่อต้องการทางน้ำ บัดนี้ เพราะเหตุไร เธอจึงละความเพียรในศาสนาอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ เพื่อประโยชน์แก่มรรคผลเห็นปานนี้.

พระศาสดาครั้นทรงแสดงพระธรรมเทศนานี้ อยู่นี้แล้ว จึงทรง ประกาศสั่งจะ ๔. ในเวลาจบสั่งจะ ภิกษุผู้ละความเพียรดำรงอยู่ในพระอรหัต อันเป็นผลอันเลิศ. แม้พระศาสดาก็ตรัสเรื่อง ๒ เรื่องสืบต่อกัน ทรงประชุม ชาดกแสดงว่า คนรับใช้ผู้ไม่ละความเพียร ค่อยหินให้น้ำแก่มหาชน ในสมัย นั้น ได้เป็นภิกษุผู้ละความเพียรรูปนี้ ในบัดนี้ บริษัทที่เหลือในสมัยนั้น เป็นพุทธบริษัทในบัดนี้ ส่วนหัวหน้าพ่อค้าเกวียนได้เป็นเรา ดังนี้ ได้ให้ พระธรรมเทศนานี้จบลงแล้ว.

จบ วัณณุปถชาดกที่ ๒

๓. เสรีวาณิชชาดก

ว่าด้วยเสรีวาณิช

[๓] ถ้าท่านพลาดโศดาปัตติมรรค คือ ความ
แน่นอนแห่งสัทธรรมในศาสนานี้ ท่านจะต้องเดือด
ร้อนใจในภายหลังสิ้นกาลนาน ดูกุพณชื้อเสรีวะผู้
นั้น.

๓. อรรถกถาเสรีวาณิชชาดก

พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อประทับอยู่ในเมืองสาวัตถี ทรงปรารภภิกษุ
รูปหนึ่งผู้ละความเพียรเหมือนกัน จึงตรัสพระธรรมเทศนา มีคำเริ่มต้นว่า
อิธ เจ หิ น วิราเชติ ดังนี้. ก็พระศาสดาทรงเห็นภิกษุนั้นถูภิกษุทั้งหลาย
นำมาโดยนัยก่อนนั้นแล จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ เธอวชในศาสนาอันให้
มรรคผลเห็นปานนี้ เมื่อละความเพียรเสีย จักเสร้างโศกตลอดกาลนาน เหมือน
เสรีวาณิชเสื่อมจากถาดทองอันมีค่าแสนหนึ่งฉะนั้น. ภิกษุทั้งหลายทูลอ่อนวอน
พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อทรงแสดงเรื่องนั้น ให้แจ่มแจ้ง พระผู้มีพระภาคเจ้า
ได้ทรงการทำเหตุอันระหว่างภพปกปิดไว้ ให้ปรากฏ.

ในอดีตกาล ในกัปที่ ๕ แต่ภัทรกัปนี้ พระโพธิสัตว์ได้เป็นพ่อค้าเร่
ชื่อว่า เสรีวะ ในแคว้นเสรีรัฐ. เสรีวาณิชนั้น เมื่อไปเพื่อต้องการค้าขาย
กับพ่อค้าเร่ผู้โลเลคนหนึ่ง ชื่อว่า เสรีวะ ข้ามแม่น้ำชื่อว่า นิลพาหะ แล้ว

เข้าไปยังพระนครชื่อว่า อริฏฐปุระ แบ่งถนนในนคร (ไปคนละทาง) กันแล้ว
เที่ยวขายสินค้าในถนนที่ประจวบกับคน. ฝ่ายวาณิชนอกนี้ยึดเอาถนนที่ประจวบ
เข้ากับคนเท่านั้น. ก็ในนครนั้น ได้มีตระกูลเศรษฐีตระกูลหนึ่ง เป็นตระกูล
เก่าแก่. บุตร พี่น้อง และทรัพย์สินทั้งปวง ได้หมดสิ้นไป. ได้มีเด็กหญิง
คนหนึ่งเหลืออยู่กับยาย. ยายหลานแม่ทั้งสองนั้น กระทำการรับจ้างคนอื่น
เลี้ยงชีวิต. ก็ในเรือน ได้มีถาดทองที่มหาเศรษฐีของยายกับหลานนั้น เคยใช้สอย
ถูกเก็บไว้กับภานะอื่น ๆ เมื่อไม่ได้ใช้สอยนานาน เขม่าก็จับ. ยายและหลาน
เหล่านั้น ย่อมไม่รู้แม้ความที่ถาดนั้นเป็นถาดทอง.

สมัยนั้น วาณิชโลเลคนนั้น เทียวร้องขายของว่า จงถือเอาเครื่อง
ประดับ จงถือเอาเครื่องประดับ ได้ไปถึงประตูบ้านนั้น. กุมาริกานั้นเห็นวาณิช
นั้นจึงกล่าวกะยายว่า ยาย ขอยายจงซื้อเครื่องประดับอย่างหนึ่งให้หนู. ยายกล่าว
ว่าหนูเอ๋ย เราเป็นคนจน จักเอาอะไรไปซื้อ. กุมาริกากล่าวว่า พวกเรามี
ถาดใบนี้อยู่ และถาดใบนี้ไม่เป็นอุปการะเกื้อกูลแก่พวกเรา จงให้ถาดใบนี้แล้ว
ถือเอา (เครื่องประดับ). ยายจึงให้เรียกนายวาณิชมาแล้วให้นั่งบนอาสนะ
ให้ถาดใบนั้นแล้ว กล่าวว่า เจ้านาย ท่านจงถือเอาถาดนี้ แล้วให้เครื่องประดับ
อะไร ๆ ก็ได้แก่หลานสาวของท่าน นายวาณิชเอามือจับถาดนั้นแล คิดว่าจัก
เป็นถาดทอง จึงพลิกเอาเข็มขัดที่หลังถาด รู้ว่าเป็นทอง จึงคิดว่า เราจักไม่
ให้อะไร ๆ แก่คนเหล่านี้ จักนำเอาถาดนี้ไป แล้วกล่าวว่า ถาดใบนี้จะมีราคา
อะไร ราคาของถาดใบนี้แม้กึ่งมาสกก็ยังไม่ถึง จึงโยนไปที่ภาคพื้นแล้วลุก
จากอาสนะหลีกไป.

พระโพธิสัตว์คิดว่า คนอื่นย่อมได้เพื่อจะเข้าไปยังถนนที่นายวาณิชนั้น
เข้าไปแล้วออกไป จึงเข้าไปยังถนนนั้นร้องขายของว่า จงถือเอาเครื่องประดับ

ดังนี้ ได้ไปถึงประตูบ้านนั้นนั่นแหละ. กุมาริกานั้นกล่าวกะยายเหมือนอย่างนั้นแหละอีก. ลำดับนั้น ยายได้กล่าวกะกุมาริกานั้นว่า หลานเอ๋ย นายวาณิชผู้มายังเรือนนี้ โยนถาดนั้นลงบนภาคพื้นไปแล้ว บัดนี้ เราจักให้อะไรแล้วถือเอาเครื่องประดับ. กุมาริกาบอกว่า ยาย นายวาณิชคนนั้น พุดจาหยาบคาย ส่วนนายวาณิชคนนี้ น่ารัก พุดจาอ่อนโยน คงจะรับเอา ยายกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น จงเรียกเขามา กุมาริกานั้นจึงเรียกนายวาณิชนั้นมา. ลำดับนั้น ยายและหลานได้ให้ถาดใบนั้น แก่พระโพธิสัตว์นั้น ผู้เข้าไปยังเรือนแล้วนั่ง. พระโพธิสัตว์นั้น รู้ว่าถาดนั้นเป็นถาดทอง จึงกล่าวว่า แม่ ถาดใบนี้มีค่าตั้งแสน สิ้นค้าอันมีค่าเท่าถาด ไม่มีในมือของเรา. ยายและหลานจึงกล่าวว่า เจ้านายนายวาณิชผู้มาก่อนพุดว่า ถาดใบนี้มีค่าไม่ถึงแม้กึ่งมาสก แล้วเหวี่ยงถาดลงพื้นไป แต่ถาดใบนี้จักเกิดเป็นถาดทอง เพราะบุญของท่าน พวกเราให้ถาดใบนี้แก่ท่าน ท่านให้อะไร ๆ ก็ได้แก่พวกเรา แล้วถือเอาถาดใบนี้ไปเถิด. ขณะนั้นพระโพธิสัตว์จึงให้กหาปณะ. ๕๐๐ ซึ่งมืออยู่ในมือ และสินค้าซึ่งมีราคา ๕๐๐ กหาปณะ ทั้งหมด แล้วขอเอาไว้เพียงเท่านี้ว่า ท่านทั้งหลายจงให้ตาชั่งนี้กับลุง และกหาปณะ ๘ กหาปณะแก่ข้าพเจ้า แล้วถือเอาถาดนั้นหลีกไป. พระโพธิสัตว์นั้น รีบไปยังฝั่งแม่น้ำ ให้นายเรือ ๘ กหาปณะ แล้วขึ้นเรือไป. ฝ่ายนายวาณิชพาล หวนกลับไปเรือนนั้นอีก แล้วกล่าวว่า ท่านจงนำถาดใบนั้นมา เราจักให้อะไร ๆ บางอย่างแก่ท่าน. หลึงนั้นบริภาษนายวาณิชพาลคนนั้นแล้วกล่าวว่า ท่านได้กระทำถาดทองอันมีค่าตั้งแสนของพวกเรา ให้มีค่าเพียงกึ่งมาสก แต่นายวาณิชผู้มีธรรมคนหนึ่งเหมือนกับ นายท่านนั้นแหละ ให้ทรัพย์พันหนึ่งแก่พวกเรา แล้วถือเอาถาดทองนั้นไปแล้ว นายวาณิชพาลได้ฟังดังนั้น คิดว่า เราเป็นผู้เสื่อมจากถาดทองอันมีค่าตั้งแสน วาณิชคนนี้ทำความเสื่อมอย่างใหญ่หลวงแก่เราหนอ เกิดความโศกมีกำลัง ไม่อาจดำรง

สติไว้ได้ จึงสลบไป (พอตื่น) ได้โพรยกหาปณะที่อยู่ในมือ และสิ่งของไว้
ที่ประตูเรือนนั้นแหละ ทิ้งผ้าถุงผ้าห่ม ถือคันซ้งทำเป็นไม้ค้อน หลีกไปตาม
รอยเท้าของพระโพธิสัตว์ ไปถึงฝั่งแม่น้ำนั้น เห็นพระโพธิสัตว์กำลังไปอยู่
จึงกล่าวว่า นายเรือผู้เจริญ ท่านจงกลับเรือ พระโพธิสัตว์ห้ามว่า อย่ากลับ.

เมื่อนายวาณิชพาล แม่นอกนี้ เห็นพระโพธิสัตว์ไปอยู่นั้นแล เกิด
ความโศกมีกำลัง หทัยร้อน เลือดพุ่งออกจากปาก หทัยแตก เหมือนโคลน
ในบึงจะนั้น. วาณิชพาลนั้น ผูกอาฆาตพระโพธิสัตว์ ถึงความสิ้นชีวิตลง ณ
ที่นั่นนั่นเอง. นี่เป็นการผูกอาฆาตในพระโพธิสัตว์ของพระเทวทัตเป็นครั้งแรก.
พระโพธิสัตว์การทำบุญมีทานเป็นต้น ได้ไปตามยถากรรม.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นตรัสพระธรรมเทศนาแล้ว ทรงเป็นผู้
ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้วแล ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

ถ้าท่านพลาดโศดาปัตติมรรค คือความแน่นอน

แห่งพระสัทธรรมในศาสนานี้ท่านจะต้องเดือดร้อนใจ

ในภายหลัง สิ้นกาลนาน เหมือนวาณิชชื่อ เสรีวะ

ผู้นี้ ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิธ เจ นํ วิราเชติ สทุทฺทมุตฺต

นียานกั ความว่า หากท่านพลาด คือ ถ้าท่านพลาดโศดาปัตติมรรคกล่าว
คือความแน่นอนแห่งพระสัทธรรมอย่างนี้ ในศาสนานี้ อธิบายว่า ท่านเมื่อ
ละความเพียร จะไม่บรรลุคือไม่ได้. บทว่า จิรั ตฺว อนุตฺตปฺเปติ ความว่า
เมื่อเป็นอย่างนั้น ท่านเมื่อเสร์้าโศกคือรำไรอยู่ตลอดกาลนาน ชื่อว่าจักเดือด
ร้อนใจภายหลัง ในกาลทุกเมื่อ อีกอย่างหนึ่ง ในบทนี้มีอธิบายดังนี้ว่า ท่าน
เกิดในนรกเป็นต้น เสวยทุกข์มีประการต่าง ๆ ตลอดกาลนาน ชื่อว่าจักเดือด

ร้อนใจภายหลัง คือชื่อว่าจักลำบาก เพราะความเป็นผู้ละความเพียร คือ เพราะความเป็นผู้พลาดอริยมรรค. ถามว่า จักเดือดร้อนภายหลัง อย่างไร ? ตอบว่า จักเดือดร้อนภายหลัง เหมือนนายวาณิชชื่อว่าเสรีวะผู้หนึ่ง อธิบายว่า เหมือนนายวาณิชผู้หนึ่ง อันมีชื่ออย่างนี้ว่า เสรีวะ. ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า เมื่อก่อน วาณิชชื่อเสรีวะ ได้ขาดทองมีค่าหนึ่งแสน ไม่ทำความเพียรเพื่อจะ ถือเอาขาดทองนั้น จึงเสื่อมจากขาดทองนั้น เดือดร้อนใจในภายหลัง ฉันทิดแม่เธอก็ฉันทันนั้นเหมือนกัน เมื่อไม่บรรลุอริยมรรคอันเช่นกับขาดทองที่เขาจัดเตรียมให้ ในศาสนานี้ เพราะละความเพียรเสีย เป็นผู้เสื่อมรอบจากอริยมรรค นั้น จักเดือดร้อนใจภายหลัง ตลอดกาลนาน ก็ถ้าจักไม่ละความเพียรไซ้ จักได้โลกุตระธรรมแม้ทั้ง ๔ ในศาสนาของเรา เหมือนนายวาณิชผู้เป็นบัณฑิต ได้เฉพาะขาดทองฉะนั้น.

พระศาสดาทรงถือเอายอดด้วยพระอรหัต ทรงแสดงพระธรรม. เทศนานี้ แก่ภิกษุนี้อย่างนี้ แล้วทรงประกาศัจจะทั้ง ๔. ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้ละความเพียรดำรงอยู่ในพระอรหัตอันเป็นผลเลิศ. แม้พระศาสดาก็ทรง ตรัสเรื่อง ๒ เรื่องสืบต่อกัน แล้วทรงประชุมชาดกว่า วาณิชพาลในกาลนั้น ได้เป็นพระเทวทัตในบัดนี้ นายวาณิชผู้เป็นบัณฑิตในกาลนั้น ได้เป็นเราเอง ทรงให้เทศนาจบลงแล้ว.

จบ เสรีวาณิชชาดกที่ ๓

๔. จุลลกเศรษฐีชาดก

ว่าด้วยคนฉลาดตั้งตนได้

[๔] คนมีปัญญาเฉลียวฉลาด ย่อมตั้งตนได้ด้วย
ต้นทุนเม็น้อย ดูคนส่อไฟน้อย ๆ ให้เป็นกองใหญ่
ฉะนั้น.

จบจุลกเศรษฐีชาดกที่ ๔

๔. อรรถกชาจุลกเศรษฐีชาดก

พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปอาศัยกรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ใน
ชีวกัมพวัน ทรงปรารภ พระจุลป็นถกเถระ จึงตรัสพระธรรมเทศานี้
มีคำเริ่มต้นว่า **อปฺปเกนปิ เมธาวิ** ดังนี้. เบื้องต้น พึงกล่าวการเกิดขึ้น
และการบรรพชาของพระจุลป็นถกในอัมพวันนั้นก่อน. มีกถาตามลำดับดังต่อไปนี้

ได้ยินว่า ในกรุงราชคฤห์มีธิดาของเศรษฐีผู้มีทรัพย์มาก ได้ทำความ
เชยชิดกับทาสของตนเองแล้วว่า แม้คนอื่นจะรู้กรรมนี้ของเรา จึงกล่าวอย่างนี้
ถ้าบิดามารดาของเราจักรู้โทษนี้ จักกระทำให้เป็นท่อน้อยท่อนใหญ่ พวก
เราจักไปอยู่ต่างประเทศ จึงถือของสำคัญที่จะถือไปได้ ออกทางประตูลับ
แม้ทั้งสองคนได้พากันไปด้วยคิดว่า จักไปยังที่ที่คนอื่นไม่รู้จัก แล้วอยู่ ณ ที่ใด
ที่หนึ่ง. เมื่อผิวเมียทั้งสองนั้นอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง เพราะอาศัยการอยู่ร่วมกัน

ธิดาเศรษฐีที่ตั้งครรภ์. ธิดาเศรษฐีนั้นอาศัยครรภ์แก่ จึงปรึกษากับสามีแล้ว
กล่าวว่า ครรภ์ของเราแก่แล้ว เชื่อว่าการคลอดบุตรในที่ที่ห่างเหินจากญาติและ
พวกพ้อง ย่อมเป็นทุกข์แก่สำหรับเราทั้งสอง พวกเราจักไปเฉพาะยังเรือนของ
ตระกูล. สามีนั้นคิดว่า ถ้าเราจักไปบัดนี้ ชีวิตของเราจะไม่มี จึงผัดวันอยู่ว่า
จะไปวันนี้ จะไปวันพรุ่งนี้ ธิดาเศรษฐีนั้นคิดว่า สามีนี้เป็นคนโง่ไม่อุตสาหะ
ที่จะไป เพราะโทษของตนมีมาก ชรามดาว่าบิดามารดามีประโยชน์แก่กุลโดย
ส่วนเดียวในบุตรธิดา สามีนี้จะไปหรือไม่ก็ตาม เราควรจะไป เมื่อสามีนั้นออก
จากเรือน นางจึงเก็บงำบริจารในเรือน บอกถึงความที่ในไปเรือนของตระกูล
แก่ชาวบ้านใกล้เคียง แล้วเดินทาง.

ลำดับนั้น บุรุษนั้นมาเรือนไม่เห็นนางจึงถามคนที่คุ้นเคย ได้ฟังว่า
ไปเรือนตระกูล จึงรีบตามไปทันในระหว่างทาง. ฝ่ายธิดาเศรษฐีนั้นก็ได้คลอด
บุตรในระหว่างทางนั้นนั่นเอง สามีนั้น ถามว่า นางผู้เจริญ นี้อะไร. ฝ่ายธิดา
เศรษฐีนั้นกล่าวว่า บุตรคนหนึ่งเกิดแล้ว สามีกล่าวว่า บัดนี้ พวกเราจักทำ
อย่างไร. ธิดาเศรษฐีกล่าวว่า พวกเราจะไปเรือนของตระกูล เพื่อประโยชน์
แก่กรรมใด กรรมนั้นได้สำเร็จแล้วในระหว่างทางพวกเราจักไปที่นั่นทำอะไร
พวกเราจักกลับ แม้ทั้งสองคนเป็นผู้มีความคิดเป็นอันเดียวกันกลับแล้ว. ก็
เพราะทารกนั้น เกิดในระหว่างทาง บิดามารดาจึงตั้งชื่อว่า **ปันถก** ไม่นาน
เท่าไรนัก นางก็ตั้งครรภ์อีก เรื่องราวทั้งปวงพึงให้พิศดารโดยนัยก่อนนั้น
แหละ ก็เพราะทารกแม่คนนั้นก็เกิดในหนทาง บิดามารดาจึงตั้งชื่อบุตรผู้เกิด
ที่แรกว่า **มหาปันถก** ตั้งชื่อบุตรคนที่สองว่า **จุลปันถก** สามีภรรยา
นั้นพาทารกแม่ทั้งสองคนมายังที่อยู่ของตนนั้นแล.

เมื่อสามีภรรยาทั้งสองนั้นอยู่ในที่นั้น มหาปันถกทารกได้ฟังคนอื่น ๆ
พูดว่าอา ว่าปู่ ว่าย่า จึงถามมารดาว่า แม่จ๋า พวกเด็กอื่น ๆ พูดว่าปู่

พูดว่าย่า ญาติของเราไม่มีหรือ. มารดาบอกว่า จะพ่อ ในที่นี้ ญาติของ
พวกเราไม่มี แต่ในพระนครราชคฤห์ พวกเรามีดาชื่อว่ามหาชนเศรษฐี ญาติของ
พวกเรามีอยู่ในเมืองราชคฤห์นั้นมาก มหาปิ่นถกกล่าวว่า เพราะเหตุไร พวก
เราจึงไม่ไปที่เมืองราชคฤห์นั้นละแม่. นางไม่บอกเหตุที่คนมาแก่นบุตร เมื่อบุตร
ทั้งสองรบเร้าถามอยู่ จึงกล่าวกะสามีว่า เด็กเหล่านั้นทำให้ลำบากเหลือเกิน
บิดามารดาเห็นพวกเราแล้วจักกินเนื้อเทียวหรือ มาเถิดพวกเราจักแสดงตระกูล
ของตาแก่เด็กทั้งหลาย. สามีกกล่าวว่า เราจักไม่อาจไปประจัญหน้า แต่เราจัก
นำไป ภรรยาบอกว่า ดีแล้ว พวกเด็ก ๆ ควรจะเห็นตระกูลของตานั่นแล
โดยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง. ชนแม่ทั้งสองนั้นพาทารกทั้งสองไปถึงเมืองราชคฤห์
โดยลำดับ แล้วพักอยู่ในศาลาแห่งหนึ่งใกล้ประตูเมือง แล้วให้บอกบิดามารดา
ถึงความที่มารดาของทารกพาเอาทารก ๒ คนมา. ดายายเหล่านั้นได้ฟังข่าวนั้น
แล้วกล่าวว่า คนชื่อว่าไม่ใช่บุตร ไม่ใช่ธิดา ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลายผู้เทียว
อยู่ในสังสารวัฏ คนเหล่านั้นมีความผิดมากแก่พวกเรา คนเหล่านั้นไม่อาจเพื่อ
จะดำรงอยู่ในคลองจักขุของพวกเรา ชนแม่ทั้งสองจงถือเอาทรัพย์ซื้อมีประมาณ
เท่านี้ไปยังที่ที่ผาสุกเลี้ยงชีวิตอยู่เถิด แต่จงส่งทารกทั้งสองคนมาไว้ที่นี่. ธิดา
เศรษฐีถือเอาทรัพย์ที่บิดามารดาส่งมา แล้วส่งทารกทั้งสองให้ไปในมือของพวก
ทูตที่มานั้นแหละ. ทารกทั้งสองเจริญเติบโตอยู่ในตระกูลของตา.

บรรดาทารกทั้งสองนั้น จุลปิ่นถกยังเยาว์เกินไป ส่วนมหาปิ่นถก
ไปฟังธรรมกถาของพระทศพลกับตา เมื่อมหาปิ่นถกนั้น ฟังธรรมในที่พร้อม
พระพักตร์ของพระศาสดาเป็นนิตย์ จิตก็น้อมไปเพื่อบรรพชา. เขาจึงกล่าวกะ
ตาว่า ถ้าท่านยอมรับ กระผมจะบวช. ตาบอกว่า เจ้าพูดอะไร พ่อ เจ้าเป็น
ที่รักของตา การบรรพชาเฉพาะของเจ้าเท่านั้น ดีกว่าการบรรพชา แม่ของ
ชาวโลกทั้งสิ้น ถ้าเจ้าอาจ จงบวชเถอะพ่อ. ครั้นรับคำแล้วจึงไปยังสำนักของ

พระศาสดา. พระศาสดาตรัสว่า ท่านมหาเศรษฐี ท่านได้ทারণีมาหรือ. มหาเศรษฐีกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทারণีเป็นหลานของข้าพระองค์ เขาพูดว่า จะบวชในสำนักของพระองค์ พระศาสดาจึงทรงตั้งภิกษุผู้บิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่งว่า เธอจงให้ทারণีบวช. พระเถระบอกตบปัญจกรรมฐาน แก่มหาปณิกนั้นแล้วให้บวช มหาปณิกนั้นเรียนพุทธวจนะเป็นอันมาก มีพรรษาครบบริบูรณ์แล้ว ได้อุปสมบทเป็นอุปสัมบัน กระทำกรรมฐานโดยโยนิโสมนสิการ ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว.

พระมหาปณิกนั้น ยับยั้งอยู่ด้วยความสุขในฉานและความสุขในมรรค จึงคิดว่า เราอาจใหม่หนอเพื่อจะให้สุขนี้แก่จุลปณิก ลำดับนั้น ท่านมหาปณิกจึงไปยังสำนักของเศรษฐีผู้เป็นตากล่าวว่า ท่านมหาเศรษฐี ถ้าท่านยินยอม อาตมภาพจักให้จุลปณิกบวช. มหาเศรษฐีกล่าวว่า จงให้บวชเถิด ท่านผู้เจริญ. พระเถระให้จุลปณิกทารกบวชแล้ว ให้ตั้งอยู่ในศีล ๑๐ สามเณรจุลปณิก พอบวชแล้วเท่านั้น ได้เป็นคนเขลา สมดังที่ท่านกล่าวว่า โดยเวลา เดือนไม่อาจเรียนคาถาเดียนี่ว่า

ดอกบัวโกกนุทมิกลิ่นหอม ไม่ปราศจากกลิ่น

หอม พึงบานแต่เข้าฉันใด ท่านจงดูพระอังคิรสผู้

ไพโรจน์ เหมือนพระอาทิตย์ส่องแสงจ้าในอากาศ

ฉะนั้น.

ได้ยินว่า พระจุลปณิกนั้นบวชในกาลแห่งพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้มีปัญญา ได้ทำการหัวเราะเยาะ ในเวลาที่ภิกษุผู้เขลารูปหนึ่งเรียนอุเทศ. ภิกษุนั้นละอาย เพราะการเย้ยหยันนั้นจึงไม่เรียนอุเทศ ไม่ทำการสาธยาย. เพราะกรรมนั้น พระจุลปณิกนี้ พอบวชเท่านั้นจึงเกิดเป็นคนเขลา เมื่อ

ท่านเรียนบทเหนือ ๆ ขึ้นไป บทที่เรียนแล้ว ๆ ก็เลื่อนหายไป เมื่อท่าน จุลป็นถกนั้นพยายามเรียนคาถานี้เท่านั้น ๔ เดือนล่วงไปแล้ว ลำดับนั้น พระมหาป็นถกจึงคร่ำพระจุลป็นถกนั้น ออกจากวิหารโดยกล่าวว่า จุลป็นถก เธอเป็นผู้อัภัพในพระศาสนานี้โดย ๘ เดือนไม่อาจเรียนคาถาเดียวได้ ก็เธอจัก ทำกิจแห่งบรรพชิตให้ถึงที่สุดได้อย่างไร จึงออกไปจากวิหาร. พระจุลป็นถก ไม่ปรารถนาความเป็นคฤหัสถ์ เพราะความรักในพระพุทธศาสนา.

ในคราวนั้น พระมหาป็นถกได้เป็นพระภัตตเทศก์ผู้แจกภัต. หมอ ชีวกโกมารภัจจ์ถือของหอมและดอกไม้เป็นอันมากไปยังอัมพวันของตน บูชา พระศาสดาฟังธรรมแล้วลุกขึ้นจากอาสนะ ถวายบังคมพระทศพลแล้วเข้าไปหา พระมหาป็นถกถามว่า ท่านผู้เจริญในสำนักของพระศาสดา มีภิกษุเท่าไร ? พระมหาป็นถกกล่าวว่า มีภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป. หมอชีวกกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ พรุ่งนี้ ท่านจงพากิษุ ๕๐๐ รูปมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ไปรับภิกษาใน นิเวศน์ของผม. พระเถระกล่าวว่า อุบาสก. ชื่อว่าพระจุลป็นถกเป็นผู้เขลา มี ธรรมไม่มองงาม อาคมภาพจะนิมนต์เพื่อภิกษุที่เหลืออกวัน พระจุลป็นถกนั้น. พระจุลป็นถกได้ฟังดังนั้น จึงคิดว่า พระเถระพี่ชายของเราเมื่อรับนิมนต์ เพื่อ ภิกษุทั้งหลายมีประมาณเท่านี้ก็รับ กันเราไว้ภายนอก พี่ชายของเราจักผิดใจ ในเราโดยไม่ต้องสงสัย บัดนี้ เราจะประโยชน์อะไรด้วยพระศาสนานี้ เราจัก เป็นคฤหัสถ์กระทำบุญมีทานเป็นต้นเลี้ยงชีวิต. วันรุ่งขึ้น พระจุลป็นถกนั้น ไปแต่เช้าตรู่ด้วยคิดว่า จักเป็นคฤหัสถ์ ในเวลาใกล้รุ่ง พระศาสดาทรงตรวจ โลก ได้ทรงเห็นเหตุนี้เช่นนั้นแล จึงเสด็จไปก่อนล่วงหน้า ได้ประทับยืนจง กรมอยู่ที่ซุ้มประตู ใกล้ทางที่พระจุลป็นถกจะไป. พระจุลป็นถกเมื่อจะเดิน ไปสู่เรือน เห็นพระศาสดาจึงเข้าไปเฝ้าแล้วถวายบังคม.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพระจุลป็นถกนั้นว่า จุลป็นถก ก็
เธอจะไปไหนในเวลานี้ พระจุลป็นถกกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระพี่ชายจุคคร่าข้าพระองค์ออก ด้วยเหตุนี้ ข้าพระองค์จะไปด้วยคิดว่าจัก
เป็นคฤหัสถ์ พระศาสดาตรัสว่า จุลป็นถก ชื่อว่าการบรรพชาของเธอใน
สำนักของเรา เธอถูกพระพี่ชายจุคคร่าออกไป เพราะเหตุไรจึงไม่มายังสำนัก
ของเรา มาเถิด เธอจะประโยชน์อะไรด้วยความเป็นคฤหัสถ์ เธอจักอยู่ใน
สำนักของเรา แล้วทรงพาพระจุลป็นถกไป ให้พระจุลป็นถกนั้นนั่งที่หน้ามุข
พระคันธกุฎี ตรัสว่า จุลป็นถก เธอจงผินหน้าไปทางทิศตะวันออก จงอยู่
ในที่นี้แหละ ลูบเกล้าฟ้าท่อนเกล้าไปว่า รโฆหรณ รโฆหรณ ฟ้าเป็นเครื่อง
นำธาตุไป ฟ้าเป็นเครื่องนำธาตุไป แล้วทรงประทานฟ้าเกล้าอันบริสุทธิ์ซึ่งทรง
ปรุ้งแต่งด้วยฤทธิ์ เมื่อเขากราบทูลเวลา (ภัตตอาหาร) ให้ทรงทราบ จึงแวด
ล้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เสด็จไปยังนิเวศน์ของหมอชีวกประทับนั่งบนอาสนะ ที่เขาปู
ลาดแล้ว ฝ่ายพระจุลป็นถกมองดูพระอาทิตย์นั่งลบท่อนฟ้าเกล้านั้นว่า รโฆหรณ
รโฆหรณ เมื่อพระจุลป็นถกนั้น ลูบท่อนฟ้าเกล้านั้นอยู่ ฟ้าได้เสรำหมองไป
แต่นั้นพระจุลป็นถกจึงคิดว่า ท่อนฟ้าเกล้าผินนั้นบริสุทธิ์อย่างยิ่ง แต่เพราะ
อาศัยอัธยานี้ จึงละปรกติเกิดเสรำหมองอย่างนี้ สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ
จึงเริ่มตั้งความสิ้นและความเสื่อมเจริญวิปัสสนา พระศาสดาทรงทราบว้า
จิตของจุลป็นถกขึ้นสู่วิปัสสนาแล้ว จึงตรัสว่า จุลป็นถก เธออย่ากระทำ
ความสำคัญว้า ท่อนฟ้าเกล้านั้น เท้านั้นเป็นของเสรำหมองล้อมด้วยฝุ่นธาตุ แต่
ธาตุคือรากะเป็นต้น เหล่านั้น มีอยู่ในภายใน เธอจงนำธาตุคือรากะเป็นต้นนั้น ไป
เสีย แล้วทรงเปล่งโอกาสเป็นผู้มีพระรูปโฉมปรากฏ เหมือนประทับ นั่งอยู่เบื้อง
หน้า ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว้า

ราชาเรียกว่า ฐลี แต่ผู้เฒ่าเองไม่เรียกว่าฐลี

คำว่า ฐลีนี้เป็นชื่อของราชา ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นละ
ฐลีนั้นได้แล้ว ย่อมอยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้
ปราศจากฐลี โทสะ เรียกว่าฐลี แต่ผู้เฒ่าเองไม่เรียก
ว่า ฐลี คำว่า ฐลีนี้ เป็นชื่อของโทสะ ภิกษุทั้งหลาย
เหล่านั้น ละฐลีนั้นได้แล้ว ย่อมอยู่ในศาสนาของ
พระพุทธเจ้าผู้ปราศจากฐลี โมหะ เรียกว่า ฐลี แต่ผู้เฒ่า
เองไม่เรียกว่า ฐลี คำว่า ฐลีนี้ เป็นชื่อของโมหะ
ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ละฐลี นั้นได้แล้วย่อมอยู่ใน
ศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากฐลี.

ในเวลาจบคาถา พระจุลปันถกบรรลุประอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย
ปิฎกทั้งสามมาถึงแก่พระจุลปันถกนั้น พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายเทียว.

ได้ยินว่า ในกาลก่อน พระจุลปันถกนั้นเป็นพระราชากำลังทำ
ประตักขิณพระนคร เมื่อพระเสโทไหลออกจากพระนลาต จึงเอาผ้าสาฎกบริสุทธรี
เช็ดพระนลาต ผ้าสาฎกได้เศร้าหมองไป พระราชานั้นทรงได้อนิจจสัญญา
ความหมายว่าไม่เที่ยง ว่าผ้าสาฎกอันบริสุทธรีเห็นปานนี้ ละปกติเดิมเกิดเศร้า
หมองเพราะอาศัยร่างกายนี้ สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ ด้วยเหตุนี้ ผ้าเป็น
เครื่องนำฐลีออกไปเท่านี้ เกิดเป็นปัจจัยแก่พระจุลปันถกนั้น.

ฝ่ายหมอชีวกโกมารภจันน้อมนำน้ำทักษิโณทกเข้าไปถวายพระทศพล
พระศาสดาเอาพระหัตถ์ปิดบาตรโดยตรัสว่า ชีวก ในวิหารมีภิกษุอยู่มิใช่หรือ
พระมหาปันถกกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในวิหารไม่มีภิกษุมิใช่หรือ
พระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสว่า ชีวก มีภิกษุ. หมอชีวกจึงส่งบุรุษไปโดยสั่งว่า
พนาย ถ้าอย่างนั้นท่านจงไป อนึ่ง จงรู้ว่าในวิหารมีภิกษุหรือไม่มี ขณะนั้น

พระจูลปนถกคิดว่า พี่ชายของเราพูดว่า ในวิหารไม่มีภิกษุ เราจักประกาศความที่ภิกษุทั้งหลายมีอยู่ในวิหาร แก่พี่ชายของเรานั้น แล้วบันดาลให้อัมพวันทั้งสี่เต็มไปด้วยภิกษุทั้งหลายเท่านั้น ภิกษุพวกหนึ่งทำจีวรกรรม ภิกษุพวกหนึ่งทำกรรมคือข้อมจีวร ภิกษุพวกหนึ่งทำการสาธยาย ท่านนิรมิตภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป ซึ่งเหมือนกันและกันอย่างนี้ บุรุษนั้นเห็นภิกษุมากมายในวิหาร จึงกลับไปบอกหมอชีวกว่า ข้าแต่ นาย อัมพวันทั้งสี่เต็มด้วยภิกษุทั้งหลาย ณ ที่นั่นแหละ แม่พระเถระ

กัณนิรมิตอภิปาตังพัน [ล้วนเป็น] พระป็นถก

นั่งอยู่ในอัมพวันอันรื่นรมย์จนกระทั่งประกาศเวลา

[ภัก] ให้ทราบกาล.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะบุรุษนั้นว่า ท่านจงไปวิหาร กล่าวว่ พระศาสดาตรัสเรียกภิกษุชื่อว่า จูลปนถก เมื่อบุรุษนั้นไปกล่าวอย่างนั้นแล้ว ปากตั้งพันก็ตั้งขึ้นว่า อาตมะชื่อจูลปนถก อาตมะชื่อจูลปนถก บุรุษไปกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญนัยว่าภิกษุแม่ทั้งหมด ชื่อจูลปนถกทั้งนั้น. พระศาสดาตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงไปจับมือภิกษุผู้พูดก่อนว่า อาตมะชื่อจูลปนถก ภิกษุที่เหลือจะอันตรธานไป บุรุษนั้น ได้กระทำอย่างนั้น ทันใดนั่นเอง ภิกษุประมาณพันรูปได้อันตรธานหายไป พระเถระได้ไปกับบุรุษนั้น ในเวลาเสร็จภักตกิจ พระศาสดาตรัสเรียกหมอชีวกมาว่า ชีวก ท่านจงรับบาตรของพระจูลปนถก พระจูลปนถกนี้จักกระทำอนุโมทนาแก่ท่าน. หมอชีวกได้กระทำอย่างนั้น พระเถระบันลือสีหนาท ดุจราชสีห์หนุ่มยังปีฎกทั้ง ๓ ให้กำเริบ กระทำอนุโมทนา พระศาสดาเสด็จลุกขึ้นจากอาสนะ. มีภิกษุสงฆ์เป็นบริวารเสด็จไปยังพระวิหาร เมื่อภิกษุทั้งหลายแสดงวัตรแล้ว เสด็จลุกจากอาสนะประทับยืนที่หน้ามุขพระคันชกุฎี ประทานโอวาทของพระสุต แก่ภิกษุสงฆ์ แล้วตรัสบอกพระกรรมฐาน ทรงส่งภิกษุสงฆ์ไปแล้วเสด็จเข้าพระ-

คันธกุฎี อันตอบด้วยของหอมอันมีกลิ่นหอม ทรงเข้าสีหไสยา โดยพระปรศรี
เบื่องขวา

ครั้นในเวลาเย็น ภิกษุทั้งหลายประชุมกันรอบด้านในโรงธรรมสภา
นั่งเหมื่อนวงม่านผ้ากัมพลแดง ปรารภเรื่องของพระคุณของพระศาสดาว่า อาวุโส
ทั้งหลาย พระมหาปิ่นตกไม่รู้รักษาภัยของพระจุลปิ่นตก ไม่อาจให้เรียนคาถา
เดียวโดยเวลา ๔ เดือน จุคออกจากวิหาร โดยกล่าวว่า จุลปิ่นตกนี้โง่เขลา
แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประทานพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแก่พระ-
จุลปิ่นตกนั้น ในระหว่างภัตตราวเดียวนั้น เพราะพระองค์เป็นพระธรรม
ราชาผู้ยอดเยี่ยม ปิฎกทั้งสามมาพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทีเดียว นำอศจรรย ชื่อว่า
พุทธพลังใหญ่หลวง. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความเป็นไปของ
เรื่องนี้ในโรงธรรมสภา ทรงพระดำริว่า วันนี้เราควรไป จึงเสด็จลุกขึ้นจาก
พุทธไสยา ทรงนุ่งผ้าสองชั้นอันแดงดี ทรงผูกรัดประคดประคุดสายฟ้าแลบ
ทรงห่มมหาจีวรขนาดพระสุคตเช่นกับผ้ากัมพลแดง เสด็จออกจากพระคันธกุฎี
อันมีกลิ่นหอม เสด็จไปยังโรงธรรมสภา ด้วยความงามอันเยื้องกรายดุจช้าง
ตัวประเสริฐอันชั่มมันและดุจราชสีห์ และด้วยพุทธลีลาอันหาที่สุคมิได้ เสด็จ
ขึ้นบรรพตพุทธอาสน์ที่ลาดไว้ทรงเปล่งพุทธรัศมีมีพรรณ ๖ ประการเสมือนทรงยัง
ท้องทะเลให้กระเพื่อม ประคุดพระอาทิตย์ทอแสงอ่อน ๆ เหนือยอดเขาขุคนธร
ฉะนั้น ประทับนั่งท่ามกลางอาสนะ ก็เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพอสักว่าเสด็จ
มา ภิกษุสงฆ์ได้งดการพูดจานิ่งอยู่แล้ว พระศาสดาทรงแลดูบริษัทด้วยพระ
เมตตาจิตอันอ่อนโยน ทรงพระดำริว่า บริษัทนี้งามเหลือเกิน การคະนองมือ
คະนองเท้า หรือเสียงไอเสียงจาม แท้ของภิกษุรูปเดียวก็มีได้มี ภิกษุแม่ทั้งปวง
นี้มีความเคารพด้วยความเคารพในพระพุทเจ้า อันเดชของพระพุทเจ้าคุณ
คามแล้ว เมื่อเรานั่งไม่กล่าวแม่ตลอดกับ ภิกษุทั้งหลายจักไม่ตั้งถ้อยคำขึ้น

กล่าวก่อน ชื่อว่าวัตรในการตั้งเรื่อง เราควรจะรู้ เราแหละจักกล่าวก่อนจึง
ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายด้วยพระสุรเสียงดุเสียงพรหมอันไพเราะ ตรัสว่า คุณ
ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเขอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร เรื่องอะไรที่
พวกเขอพุดค้ำไว้ในระหว่าง ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ข้าพระองค์ทั้งหลายนั่งอยู่ในที่นี้ ไม่กล่าวเคียรฉานกถาอย่างอื่น แต่นั่ง
พรรณนาพระคุณทั้งหลายของพระองค์เท่านั้นว่า อาวุโสทั้งหลาย พระมหา-
ป็นถกไม่รู้อัชฌาศัยของพระจุลป็นถก ไม่อาจให้เรียนคาถาเดียวโดย ๔ เดือน
หลุดออกจากวิหารโดยกล่าวว่า พระจุลป็นถกนี้โง่เขลา แต่พระสัมมาสัมพุทธ-
เจ้าได้ประทานพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแก่พระจุลป็นถกนั้นในระหว่าง
ภักตครั้งเดียวเท่านั้น เพราะพระองค์ทรงเป็นพระธรรมราชาผู้ยอดเยี่ยม นำ
อัสจรรย ชื่อว่าพระกำลังของพระพุทธรเจ้าทั้งหลายใหญ่หลวงนัก พระศาสดา
ได้ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุทั้งหลายแล้วตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พระ
จุลป็นถกบรรลุถึงความยิ่งใหญ่ในธรรม ในธรรมทั้งหลายในบัดนี้ เพราะ
อาศัยเราก่อน แต่ในปางก่อน จุลป็นถกนี้ถึงความยิ่งใหญ่ในภคะ แม้ใน
ภคะทั้งหลาย ก็เพราะอาศัยเรา. ภิกษุทั้งหลายจึงทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาค
เจ้า เพื่อตรัสเรื่องนั้นให้แจ่มแจ้ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุอัน
ระหว่างภพปกปิดไว้ให้ปรากฏ ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในเมืองพาราณสี
ในแคว้นกาสิ พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลเศรษฐี เจริญวัยแล้ว ได้รับ
ตำแหน่งเศรษฐี ได้ชื่อว่าจุลลกเศรษฐี จุลลกเศรษฐีนั้น เป็นบัณฑิตฉลาด
เฉียบแหลมรู้นิมิตทั้งปวง วันหนึ่ง จุลลกเศรษฐีนั้น ไปสู่ที่บำรุงพระราชา เห็น
หนูตายในระหว่างถนน คำนวนนักขัดถูกษัยในขณะนั้นแล้ว กล่าวคำนี้ว่า

กุลบุตรผู้มีดวงตาคือปัญญา อาจเอาหนูตัวนี้ไปกระทำการเลี้ยงดูภรรยาและประกอบภาระงานได้.

กุลบุตรผู้ยากไร้คนหนึ่งชื่อว่า จูพันธ์เตวาสิก ได้ฟังคำของเศรษฐีนั้นแล้วคิดว่า ท่านเศรษฐีนี้ไม่รู้ จักไม่พูด จึงเอาหนูไปขายในตลาดแห่งหนึ่งเพื่อเป็นอาหารแมว ได้ทรัพย์กาคณิกหนึ่ง จึงซื้อน้ำอ้อยด้วยทรัพย์หนึ่งกาคณิกนั้น แล้วเอามือใบหนึ่งตักน้ำไป เขาเห็นพวกช่างดอกไม้มาจากป่าจึงให้จิ้งน้ำอ้อยคนละหน่วยหนึ่ง แล้วให้คีมน้ำกระบวยหนึ่งพวกช่างดอกไม้เหล่านั้น ได้ให้ดอกไม้คนละกำมือแก่เขา.

แม้ในวันรุ่งขึ้น เขาก็เอาคำดอกไม้ที่ซื้อน้ำอ้อยและน้ำคีมหม้อหนึ่งไปยังสวนดอกไม้ที่เดียว พวกช่างดอกไม้ได้ให้ดอกไม้ที่เก็บไปแล้วครึ่งกอกแก่เขาในวันนั้นแล้วก็ไป ไม่นานนัก เขาก็ได้เงิน ๘ กหาปณะโดยอุบายนี้.

ในวันมีฝนเจือลมวันหนึ่ง ไม้แห้ง กิ่งไม้ และใบไม้เป็นอันมาก ในพระราชอุทยาน ถูกลมพัดตกลงมาอีก คนเฝ้าอุทยานไม่เห็นอุบายที่จะทิ้ง เขาไปในพระราชอุทยานนั้นแล้วกล่าวกะคนเฝ้าอุทยานว่า ถ้าท่านจักให้ไม้และใบไม้เหล่านั้นแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักนำของทั้งหมดออกไปจากสวนนี้ของท่าน คนเฝ้าอุทยานนั้นรับคำว่า เอาไปเถื่อนาย. จูพันธ์เตวาสิกจึงไปยังสนามเล่นของพวกเด็กๆ ให้น้ำอ้อย ให้ต้นไม้และใบไม้ทั้งหมดออกไปโดยเวลาครู่เดียว ให้กองไว้ที่ประตูอุทยาน ในกาลนั้น ช่างหม้อหลวงเที่ยวหาพื้นเพื่อเผาภาชนะดินของหลวง เห็นไม้และใบไม้เหล่านั้นที่ประตูอุทยานจึงซื้อเอาจากมือของจูพันธ์เตวาสิกนั้น วันนั้นจูพันธ์เตวาสิกได้ทรัพย์ ๑๖ กหาปณะ และภาชนะ ๕ อย่างมีคุ่มเป็นต้น ด้วยการขายไม้.

เมื่อมีทรัพย์ ๒๔ กหาปณะ จูพันธ์เตวาสิกนั้นจึงคิดว่า เรามีอุบายนี้แล้วตั้งคุ่มน้ำคีมคุ่มหนึ่งไว้ในที่ไม้ไผ่ใกล้ประตูพระนคร บริการคนหาบหญ้า ๕๐๐

คนด้วยน้ำดื่ม. คนหาบหญ้าแม่เหล่านั้้น กล่าวว่่า สหาย ท่านมีอุปการะมาก
แก่พวกเรา พวกเราจะการทำอะไรแก่ท่าน (ได้บ้าง) จูฬันเตวาสิกนั้้น กล่าวว่่า
เนื่องกัจเกิดขั้้นแก่เรา ท่านท้้งหลายจ้กกระทำ แล้วเทัียวไปข้างโน้้น ข้างนี้ ได้
กระทำควมสนัทสนม โดยควมเป็นมิตรกับคนผู้ทำงานทางบก และคน
ทำงานทางน้้า.

คนทำงานทางบกบอกแก่จูฬันเตวาสิกนั้้นว่่า พรุ้งนี้ พ้อค้้ามาจ้กพา
ม้้า ๕๐๐ ตัวมายั้งนครนี้. นายจูฬันเตวาสิกนั้้นได้ฟังค้้าของคนทำงานทางบก
นั้้นแล้ว จั้งกล่าวกะพวกคนหาบหญ้้าว่่า วันนี้ ท่านจงให้หญ้้าแก่เราคนละ
ก้้า และเมือเรายังไม่ได้ขายหญ้้า ท่านท้้งหลายอย่าขายหญ้้าของตน ๆ คน
หาบหญ้้าเหล่านั้้นรับค้้าแล้วนำหญ้้า ๕๐๐ ก้้า มาลงที่ประคู้บ้านของจูฬันเตวา-
สิกนั้้น. พ้อค้้าม้้าไม่ได้อาหารสำหรับม้้าในพระนครท้้งลั้้น จั้งให้ทรัพย์หนั้ง
พันแก่จูฬันเตวาสิกนั้้น แล้วถั้อเอาหญ้้านั้้นไป.

แต่นั้้นล่ว้งไป ๒-๓ วัน สหายผู้ทำงานทางน้้าบอกแก่จูฬันเตวาสิก
นั้้นว่่า เรือใหญ่มาจอดที่ท่าแล้ว. จูฬันเตวาสิกนั้้นคัคิดว่า มีอุปบายนี้. จั้งเอาเงิน
๘ กหาปณะไปเช่ารถ ซึ่งเพัียบพร้อมด้วยบริวารท้้งปวง แล้วไปยั้งท่าเรือด้วย
ยศใหญ่ ให้แหวนวงหนั้งเป็นมัดจ้้าแก่นายเรือ ให้วงม่านนั้งอยู่ในที่ไม่วั้ไกลลั้ง
คนไว้ว่่า เมือพ้อค้้าภายนอกมา พวกท่านจงบอก โดยการบอกประวั้งไว้สามคร้้ง.
พ้อค้้าประมาณร้อยคนจากเมืองพาราณสีได้ฟังว่่า เรือมาแล้ว จั้งมาโดยกล่าว
ว่่า พวกเราจะซื้อเอาสินค้้า. นายเรือกล่าวว่่า พวกท่านจ้กไม่ได้สินค้้า พ้อค้้า
ใหญ่ในที่ซื้อโน้้น ให้มัดจ้้าไว้แล้ว พ้อค้้าเหล่านั้้นได้ฟังคั้งนั้้นจั้งมายั้งสำนัก
ของจูฬันเตวาสิกนั้้น. คนผู้รับใช้ใกล้ชิดจั้งบอกควมที่พวกพ้อค้้าเหล่านั้้นมา
โดยการบอกประวั้งไว้สามคร้้ง ตามสััญญาเดิม. พ้อค้้าประมาณ ๑๐๐ คนนั้้น ให้
ทรัพย์คนละพัน เป็นผู้มีหุ้่นส่วนเรือกับจูฬันเตวาสิกนั้้น แล้วให้อั้กคนละพัน

ให้ปล่อยหุ้น ได้กระทำสินค้ำให้เป็นของตน จูฬันเตวาสิกถือเอาทรัพย์สองแสนกลับมาเมืองพาราณสี คิดว่า เราควรเป็นคนกตัญญู จึงให้ถือเอาทรัพย์แสนหนึ่งไปยังที่ใกล้จุลลกเศรษฐี. ลำดับนั้น จุลลกเศรษฐีจึงถามจูฬันเตวาสิกนั้นว่า คุณก่อนพ่อ เธอทำอะไรจึงได้ทรัพย์นี้. จูฬันเตวาสิกนั้น กล่าวว่า ข้าพเจ้าตั้งอยู่ในอุบายที่ท่านบอก จึงได้ทรัพย์ภายใน ๔ เดือนเท่านั้น แล้วบอกเรื่องราวทั้งหมด ตั้งแต่หนูตายเป็นต้นไป. ท่านจุลลกมหาเศรษฐี ได้ฟังคำของจูฬันเตวาสิกนั้นแล้วคิดว่า บัดนี้ เรากระทำทารกเห็นปานนี้ให้เป็นของเราจึงจะควร จึงให้ธิดาของคนผู้เจริญวัยแล้วกระทำให้เป็นเจ้าของทรัพย์ทั้งสิ้น. เมื่อท่านเศรษฐีล่วงลับไปแล้ว จูฬันเตวาสิกนั้น ก็ได้ตำแหน่งเศรษฐีในนครนั้น. ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็ได้ไปตามยถากรรม.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นตรัสพระธรรมเทศานี้ ทรงเป็นผู้ตรัสรู้พร้อมยิ่งที่เดียว ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

บุคคลผู้มีปัญญา รู้จักใคร่ครวญ ย่อมตั้งตนได้

ด้วยทรัพย์อันเป็นต้นทุน แม้มีประมาณน้อย เหมือน

คนก่อไฟกองน้อยให้เป็นกองใหญ่ ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปุปเกนปี** แปลว่า แม่น้อย คือ แม่นิดหน่อย. บทว่า **เมธาวิ** แปลว่า ผู้มีปัญญา. บทว่า **ปาภฏฺเณ** ได้แก่ ด้วยต้นทุนของสินค้ำ. บทว่า **วิจกฺขโณ** ได้แก่ ผู้ฉลาดในโวหาร. บทว่า **สมฺภูจฺจาเปติ** อุตฺตํ ความว่า ยังทรัพย์และยศใหญ่ให้เกิดขึ้นแล้วตั้งตน คือยังคนให้ตั้งอยู่ในทรัพย์และยศนั้น. ถามว่า เหมือนอะไร? ตอบว่า เหมือนคนก่อไฟกองน้อยให้เป็นกองใหญ่ อธิบายว่า บุรุษผู้เป็นบัณฑิตใส่โคลมัยและจุกรมเป็นคนแล้วเป่าด้วยลมปาก ก่อไฟนิดหน่อยขึ้น คือ

ให้เพิ่มขึ้น ได้แก่ ทำให้เป็นกองไฟใหญ่ โดยลำดับ ฉันทใด บัณฑิตก็ฉันทนั้น เหมือนกัน ได้ทรัพย์อันเป็นต้นต้นเม่น้อย แล้วประกอบอุบายต่างๆ ย่อม ทำทรัพย์และยศให้เกิดขึ้น คือให้เพิ่มขึ้น ก็แหละครั้ง ให้เพิ่มขึ้นแล้วก็ดำรง ตนไว้ในทรัพย์และยศนั้น ก็หรือว่า ย่อมตั้งตนไว้ คือ กระทำให้รู้จักกัน คือ ให้ปรากฏ เพราะความเป็นใหญ่ในทรัพย์และยศนั้นนั้นแหละ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนานี้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จุลป็นถกอาศัยเราแล้วถึงความเป็นใหญ่ในธรรม ในเพราะธรรมทั้งหลาย ในบัดนี้ ก็หามิได้ ส่วนในกาลก่อนก็อาศัยเราจึงถึงความเป็นใหญ่ในโกศ แม้เพราะโกศทั้งหลาย แล้วตรัสเรื่อง ๒ เรื่อง สืบอนุสนธิกัน แล้วทรงประชุมชาดกว่า จุฬันเตวาทิกในกาลนั้น ได้เป็นพระจุลป็นถกในบัดนี้ ส่วนจุลถกมหาเศรษฐีในกาลนั้น ได้เป็นเราเองแล.

จบ จุลถกมหาเศรษฐีชาดกที่ ๔

๕. ตัณฑุลนาพิชาดก

ว่าด้วยราคาข้าวสาร

[๕] ข้าวสารทะนานหนึ่งมีราคาเท่าไร พระ-
นครพาราณสีทั้งภายในภายนอกมีราคาเท่าไร ข้าวสาร
ทะนานเดียวมีค่าเท่าไร ๕๐๐ ตัวเทียวหรือ.

จบ ตัณฑุลนาพิชาดกที่ ๕

อรรถกถาตัณฑุลนาพิชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงปรารภ พระ-
โลกพุทธานิเถระ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า **กิมกมุตี**
คณฺฑุลนาพิกา จ ดังนี้.

สมัยนั้น ท่านพระทัฬหฬลบุตร ได้เป็นพระกัตตุเทศก์ของสงฆ์
เมื่อพระทัฬหฬลบุตรนั้น แสดงสลากกัตเป็นต้น แต่เข้าตรู บางคราวกัตดีก็
ถึงแก่พระอุทธานิเถระ บางคราวกัตเลว. ในวันที่ได้กัตเลว พระอุทธานิเถระนั้น
กระทำโรงสลากให้อาณูลวุ่นวาย กล่าวว่ พระทัฬหฬเท่านั้น รู้อเพื่อให้สลาก
หรือ พวกเราไม่รู้หรือ. เมื่อพระอุทธานิเถระนั้นทำโรงสลากให้วุ่นวายอยู่. ภิกษุ
ทั้งหลายได้ให้กระเข้าสลากด้วยคำว่ เอาเถอะท่านนั้นแหละจงให้สลากเดี๋ยวนี.
จำเดิมแต่นั้น พระอุทธานิเถระได้ให้สลากแก่สงฆ์. ก็แหละเมื่อจะให้ ย่อมไม่รู้
ว่ นี้ กัตดีหรือกัตเลว หรือว่ ย่อมไม่รู้ว่ กัตดีตั้งไว้ที่โรงโน้น ? กัต
เลวตั้งไว้ที่โรงโน้น ? ย่อมไม่กำหนดว่ บัญชีแสดงยอดจำนวนอยู่ในโรงโน้น ?
ในเวลาทีภิกษุทั้งหลายยิน ก็ขีดเส้น ที่พื้นหรือที่ข้างฝา มีอันให้รูว่ ในที่นี้
บัญชีที่ตั้งลำดับนี้ขึ้น ในที่นี้ บัญชีที่ตั้งลำดับนี้ขึ้น. วันรุ่งขึ้น ในโรงสลาก
มีภิกษุน้อยกว่าบ้าง มากกว่าบ้าง เมื่อภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นน้อยกว่า รอยขีด
ก็อยู่ต่ำ เมื่อภิกษุทั้งหลายมากกว่า รอยขีดก็อยู่สูง. พระอุทธานิเถระ เมื่อไม่รู้
บัญชีที่ตั้งลำดับ จึงให้สลากไปตามหมายรอยขีด.

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงกล่าวว่ พระอุทธานิเถระว่ **ดูก่อนอาวุโส**
อุทธานิ ธรรมคารอยขีดจะอยู่ต่ำหรืออยู่สูงก็ตามเถอะ แ่ก่กัตดีตั้งอยู่ที่โรงโน้น
กัตเลวตั้งอยู่ที่โรงโน้น. พระอุทธานิเมื่อจะได้ตอบภิกษุทั้งหลายจงกล่าวว่ ถ้า

เมื่อเป็นอย่างนั้น เพราะเหตุไร รอยซึกนี้จึงตั้งอยู่อย่างนี้ เราจะเชื่อพวกท่าน ได้อย่างไร เราเชื่อตามรอยซึกนี้. ลำดับนั้น ภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลาย จึงกล่าวกะพระอุทายีนันว่า คุณก่อนอาวุโสอุทายี. เมื่อท่านให้สลากอยู่ ภิกษุทั้งหลายพากันล้อมลาก ท่านไม่สมควรให้สลาก จึงออกไปจากโรงสลาก แล้วคุณคร่าออกจากโรงสลาก. ขณะนั้น ในโรงสลาก ได้มีความวุ่นวายมาก.

พระศาสดาได้ทรงสดับ ดังนั้นจึงตรัสถามพระอานนทเถระว่า อานนท ในโรงสลากมีความวุ่นวายมาก นั้นชื่อว่าเสียงอะไร. พระเถระได้กราบทูล เรื่องนั้นแด่พระตถาคต. พระศาสดาตรัสว่า อานนท อุทายีกระทำความล้อม ลากแก่คนอื่น เพราะความที่คนเป็นคนโง่ มิใช่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน ก็ได้กระทำแล้วเหมือนกัน. พระเถระทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อ ตรัสเรื่องนั้นให้แจ่มแจ้ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุอันระหว่างภพ ปกปิดไว้ ให้ปรากฏ ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล ได้มีพระราชานามว่าพรหมทัต อยู่ในพระนคร พาราณสี แคว้นกาสิ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ของเราทั้งหลายได้เป็นพนักงาน ตีราคาของพระเจ้าพรหมทัตนั้น ได้ตีราคาช้างและม้าเป็นต้น และแก้วมณีกับ ทองเป็นต้น ครั้นตีราคาแล้วให้มูลค่าอันสมควรแก่ลักษณะนั้นแหละ. แก้วเจ้า ของลักษณะทั้งหลาย แต่พระราชาทรงเป็นคนโง่ เพราะความเป็นผู้มักโลก พระราชานั้น จึงทรงดำริอย่างนี้ว่า พนักงานตีราคาคนนี้ เมื่อตีราคาอยู่อย่างนี้ ไม่นานนัก ทรัพย์ในวังของเราจักถึงความหมดสิ้นไป เราจักตั้งคนอื่นให้เป็น พนักงานตีราคา พระราชานั้น ทรงให้เปิดสี่หบัญชรทอดพระเนตรดูพระลาน- หลวง ทรงเห็นบุรุษชาวบ้านคนหนึ่งผู้ทิ้งเหล็กไหลและงาช้าง จึงทรงพระ- ดำริว่า ผู้นี้จักอาจกระทำงานในตำแหน่งพนักงานตีราคาของเราได้ จึงรับสั่ง

ให้เรียกเขา มา แล้วตรัสว่า พนาย เธอจักอาจทำงานในตำแหน่งพนักงานตีราคาของเราได้ไหม. บรูชนั้นทูลว่า อาจ พะยะคะ พระราชาจึงทรงตั้งบรูชเขลาคนนั้นไว้ในงานของผู้ตีราคา เพื่อต้องการรักษาทรัพย์ของพระองค์. ตั้งแต่นั้น บรูชผู้โง่เขลา นั้น เมื่อจะตีราคาช้างและม้าเป็นต้น กล่าวตีราคาเอาตามความชอบใจ ทำให้เสียราคา. เพราะเขาดำรงอยู่ในตำแหน่ง เขากล่าวคำใด คำนั้นนั่นแลเป็นราคา. ครั้งนั้น พ่อค้าม้าคนหนึ่ง นำม้า ๕๐๐ ตัวมาจากแคว้นอุตตราประเทศ พระราชารับสั่งให้เรียกบรูชนั้นมาให้ตีราคาม้า บรูชนั้นได้ตั้งราคาม้า ๕๐๐ ตัว ด้วยข้าวสารทะนานเดียว ก็แหละครั้งตีราคาแล้ว จึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงให้ข้าวสารหนึ่งทะนานแก่พ่อค้าม้า แล้วให้พักม้าไว้ในโรงม้า.

พ่อค้าม้าจึงไปยังสำนักของพนักงานตีราคาคนเก่า บอกเรื่องราว นั้น แล้วถามว่า บัดนี้ ควรจะอย่างไร ? พนักงานตีราคาคนเก่านั้นกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงให้สินบนแก่บรูชนั้นแล้วถามอย่างนี้ว่า ม้าทั้งหลายของพวกข้าพเจ้ามีราคาข้าวสารทะนานเดียวก่อน ขอนี้รู้กันแล้ว แต่ข้าพเจ้าประสงค์จะรู้ราคาของข้าวสารทะนานเดียว เพราะอาศัยท่าน ท่านจักอาจเพื่อยืนอยู่ในสำนักของพระราชาแล้วพูดว่า ข้าวสารหนึ่งทะนานนี้มีราคาชื่อนี้ ถ้าเขาพูดว่า จักอาจ พวกท่านจงพาเขาไปยังสำนักของพระราชา แม้เราก็จักไปในที่นั้น. พ่อค้ารับคำพระโภทิสัตว์แล้ว ให้สินบนแก่นักตีราคา แล้วบอกเนื้อความนั้น. นักตีสราคานั้นพอได้สินบนเท่านั้น ก็กล่าวว่า เราจักอาจตีราคาข้าวสารหนึ่งทะนานได้. พ่อค้าม้ากล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น พวกเราจงพากันไปยังราชสกุล แล้วได้พานักตีสราคานั้นไปยังสำนักของพระราชา. พระโภทิสัตว์ก็ดี อามาศย์เป็นอันมากแม้เหล่าอื่นก็ดี ได้พากันไปแล้ว พ่อค้าม้าถวายบังคมพระราชา แล้วทูลถามว่า ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ได้ทราบว่ามีม้า ๕๐๐ ตัวมีราคา

ทำข้าวสารหนึ่งทะนาน แต่ข้าวสารหนึ่งทะนานนี้มีราคาเท่าไร ข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์ได้โปรดถามพนักงานตีราคา พระเจ้าข้า. พระราชาไม่ทราบความเป็นไปนั้นจึงตรัสถามว่า ท่านนักตีราคาผู้เจริญ ม้า ๕๐๐ ตัวมีราคาเท่าไร ? พนักงานตีราคากราบทูลว่า มีราคาข้าวสารหนึ่งทะนานพระเจ้าข้า พระราชาตรัสถามว่า ช่างเถิด พนาย ม้าทั้งหลายมีราคาข้าวสารหนึ่งทะนานก่อน แต่ข้าวสารหนึ่งทะนานนั้น มีราคาเท่าไร ? บรูษโงผู้้นกราบทูลว่า ข้าวสารหนึ่งทะนานย่อมถึงค่าเมืองพาราณสี ทั้งภายในและภายนอก พะยะคะ.

ได้ยินว่า ในกาลก่อน บรูษโงผู้้นอนุวรรตตามพระราชา จึงได้ดีราคาม้าทั้งหลายด้วยข้าวสารทะนานหนึ่ง ได้สินบนจากมือของพ่อค้า กลับตีราคาเมืองพาราณสีทั้งภายในและภายนอก ด้วยข้าวสารหนึ่งทะนานนั้น. ก็ในกาลนั้น เมืองพาราณสีได้ล้อมกำแพงประมาณ ๑๒ โยชน์ แคว้นทั้งภายในและภายนอกเมืองพาราณสีนี้ประมาณ ๓๐๐ โยชน์. บรูษโงผู้้น ได้ตีราคาเมืองพาราณสีทั้งภายในและภายนอกอันใหญ่โตอย่างนี้ ด้วยข้าวสารหนึ่งทะนาน ฉะนี้.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น เมื่อจะถามจึงกล่าวคาถานี้ว่า

ข้าวสารหนึ่งทะนานมีราคาเท่าไร พระนคร
พาราณสีทั้งภายในภายนอกมีราคาเท่าไร ข้าวสาร-
ทะนานเดียว มีราคาเท่าม้า ๕๐๐ ตัวเทียวหรือ.

อำมาตย์ทั้งหลายได้ฟังดังนั้น จึงพากันตบมือหัวเราะทำการเยาะเย้ยว่าเมื่อก่อน พวกเราได้มีความสำคัญว่า แผ่นดินและราชสมบัติ หากามีได้ นัยว่าราชสมบัติในเมืองพาราณสีพร้อมทั้งพระราชาอันใหญ่โตอย่างนี้ มีค่าเพียงข้าวสารทะนานเดียว โอ! ความเพียบพร้อมของพนักงานตีราคา ท่านเป็น

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๑ - หน้าที่ 201

พนักงานตีราคา ดำรงอยู่ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ ณ ที่ไหนกัน ท่านเหมาะสม
แก่พระราชของพวกเราทีเดียว. ครั้งนั้น พระราชาทรงละอาย ให้บุคคลร่ำ
บุญง้วนนั้นออกไป แล้วได้พระราชทานตำแหน่งพนักงานตีราคาแก่พระโพธิ-
สัตว์ตามเดิม. พระโพธิสัตว์ได้ไปตามยถากรรม.

พระศาสดากรั้นทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแล้ว ตรัสเรื่อง ๒ เรื่อง
สืบอนุสนธิต่อกันไป แล้วทรงประชุมชาดกว่า พนักงานตีราคาผู้เป็นชาวบ้าน
โง่เขลาในกาลนั้น ได้เป็นพระโลพูทายีในบัดนี้ พนักงานตีราคาผู้เป็นบัณฑิต
ในกาลนั้น ได้เป็นเราเอง.

จบ คัมภีร์ชาดกที่ ๕

๖. เทวธรรมชาดก

ว่าด้วยธรรมของเทวดา

[๖] สัปบุรุษผู้สงบระงับ ประกอบด้วยหิริและ
โอตตปปะ ตั้งมั่นอยู่ในธรรมอันขาว ท่านเรียกกว่าผู้มี
ธรรมของเทวดาในโลก.

จบเทวธรรมชาดกที่ ๖

๖. อรรถกถาทวารธรรมชาดก

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภ ภิกษุผู้มีกัณเฑาะมาก จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำเริ่มต้นว่า **หิริโอดุตอุป-**
สมปนฺนา ดังนี้.

ได้ยินว่า กุฎุมพีชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง เมื่อภรรยาตายก็บวชกุฎุมพี-
นั้น เมื่อจะบวชได้ให้ทำบริเวณ โรงไฟและห้องเก็บสิ่งของ ทำห้องเก็บสิ่ง
ของให้เต็มด้วยเนยใสและข้าวสารเป็นต้น สำหรับคนแล้วจึงบวช ก็แหละครั้น
บวชแล้ว ให้เรียกทาสของตนมา ให้หุงต้มอาหารตามชอบใจ แล้วจึงบริโภค
และได้เป็นผู้มีบริวารมาก ในเวลากลางคืน มีผ้านุ่มและผ้าห่มผืนหนึ่ง เวลา
กลางวัน มีอีกผืนหนึ่งอยู่ทำวิหาร วันหนึ่ง เมื่อภิกษุนั้นนำจีวรและเครื่อง
ปูลาดเป็นต้น ออกมาคลี่ตากไว้ในบริเวณ ภิกษุชาวชนบทมากด้วยกัน เทียว
จาริกไปตามเสนาสนะ ไปถึงบริเวณ เห็นจีวรเป็นต้น จึงถามว่า จีวรเป็นต้น
เหล่านั้นของใคร? ภิกษุนั้นกล่าวว่า ของผมครับ ท่านผู้มีอายุ. ภิกษุเหล่านั้น
ถามว่า จีวรนี้ก็ดี ผ้านุ่มนี้ก็ดี เครื่องลาดันก็ดี ทั้งหมดเป็นของท่านเท่านั้น
หรือ? ภิกษุนั้นกล่าวว่า ขอรับ เป็นของผมเท่านั้น. ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า
ท่านผู้มีอายุ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาต ไตรจีวรมิใช่หรือ ท่านบวชใน
ศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้มกน้อยอย่างนี้ เกิดเป็นผู้มีบริวารมากอย่างนี้ มา
เกิดท่าน พวกเราจักนำไปยังสำนักของพระทศพล แล้วได้พาภิกษุนั้นไปยัง
สำนักของพระศาสดา พอทรงเห็นภิกษุนั้นเท่านั้นจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอ
ทั้งหลายเป็นผู้พาภิกษุผู้ไม่ปรารถนานั้น แลมาแล้วหรือ. ภิกษุทั้งหลายกราบทูล
ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุนี้มีกัณเฑาะมากมีบริวารมาก พระเจ้าข้า

พระศาสดาตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุ ได้ยินว่าเธอมีภักษะมากจริงหรือ ?
ภิกษุนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า จริงพระเจ้าข้า. พระศาสดา
ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ ก็เพราะเหตุไรเธอจึงเป็นผู้มีภักษะมาก เรากล่าวคุณ
ของความเป็นผู้มักน้อย ความเป็นผู้สันโดษ ความสัจ และการปรารถนา
เพียร มิใช่หรือ. ภิกษุนั้น ได้ฟังพระดำรัสของพระศาสดาก็โกรธคิดว่า บัดนี้
เราจักเที่ยวไปโดยทำนองนี้ จึงทิ้งผ้าห่ม มีจีวรผืนเดียว ยืนอยู่ในท่ามกลาง
บริษัท. ลำดับนั้น พระศาสดาเมื่อจะทรงอุปถัมภ์ภิกษุนั้นจึงตรัสว่า คุณก่อน
ภิกษุ เมื่อก่อน แม้ในกาลเนื้อเป็นผีเสื่อนำผู้แสวงหาหิริโอดตปปะ เธอแสวง
หาหิริโอดตปปะอยู่ถึง ๑๒ ปี เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไรในบัดนี้ เธอบวช
ในพระพุทธศาสนาอันเป็นที่เคารพต่างนี้ จึงทิ้งผ้าห่มในท่ามกลางบริษัท ละ
หิริโอดตปปะยืนอยู่เปล่า. ภิกษุนั้นได้ฟังพระดำรัสของพระศาสดา ได้ยังหิริ-
โอดตปปะให้กลับตั้งขึ้น. จึงห่มจีวรนั้นแล้วถวายบังคมพระศาสดานั้น ณ ส่วน
ข้างหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อทรงยังเรื่องนั้น
ให้แจ่มแจ้ง. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุอันระหว่างภพปกปิดไว้
ให้ปรากฏ ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล ได้มีพระราชานามว่า พรหมทัต ในนครพาราณสี
ในแคว้นกาสิ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระอัคร-
มเหสีของพระเจ้าพรหมทัตนั้น. เมื่อครบไตรมาส พระนางประสูติพระโอรส.
ในวันเฉลิมพระนามของพระโอรสนั้น พระญาติทั้งหลายได้ตั้งพระนามว่า
มหิสสาสกุมาร ในกาลที่พระกุมารนั้นทรงวิ่งเล่นได้ พระโอรสองค์อื่นก็
ประสูติ พระญาติทั้งหลายตั้งพระนามของพระโอรสนั้นว่า จันทกุมาร. ใน
เวลาที่พระจันทกุมารนั้นทรงวิ่งเล่นได้ พระมารดาของพระโพธิสัตว์ก็
สวรรคต พระราชาทรงตั้งพระสนมอื่นไว้ในตำแหน่งพระอัครมเหสี. พระอัคร-

มเหสีนั้น ได้เป็นที่รักเป็นที่โปรดปรานของพระราชา. พระอักรมเหสีแม้นั้น ทรงอาศัยการอยู่ร่วมกันก็ประสูติพระโอรสองค์หนึ่ง. พระญาติทั้งหลายได้ตั้งพระนามของพระโอรสนั้นว่า **สุริยกุมาร**. พระราชาทรงเห็นพระโอรสแล้วมีพระหฤทัยยินดีตรัสว่า นางผู้เจริญ เราให้พรแก่บุตรของเธอ. พระเทวีเก็บไว้จะรับเอาในเวลาต้องการพรนั้น. เมื่อพระโอรสเจริญวัยแล้ว พระนางกราบทูลพระราชาว่า ข้าแต่สมมติเทพ ในกาลที่พระโอรสของหม่อมฉันประสูติ พระองค์ทรงประทานพรไว้มิใช่หรือ ขอพระองค์จงประทานราชสมบัติแก่พระโอรสของหม่อมฉัน. พระราชาทรงห้ามว่า พระโอรสสองพระองค์ของเรา รุ่งเรืองอยู่เหมือนกองเพลิง เราไม่อาจให้ราชสมบัติแก่โอรสของเธอ ทรงเห็นพระนางอ่อนวอนอยู่บ่อยๆ ทรงพระดำริว่า พระนางนี้จะพึงคิดแม้กรรมอันลามกแก่โอรสทั้งหลายของเรา จึงรับสั่งให้เรียกพระโอรสทั้งสองมาแล้วตรัสว่า พ่อทั้งสอง ในเวลาที่สุริยกุมารประสูติ พ่อได้ให้พรไว้ บัดนี้มารดาของสุริยกุมารนั้นทูลขอราชสมบัติ พ่อไม่ประสงค์จะให้แก่สุริยกุมารนั้น ธรรมดา มาตุคาม ผู้ลามกจะพึงคิดแม้สิ่งอันลามกแก่พวกเจ้า เจ้าทั้งสองต้องเข้าป่าต่อเมื่อพ่อล่วงไปแล้ว จงครองราชสมบัติในนครอันเป็นของมีอยู่ของตระกูล แล้วทรงกันแสง คร่ำคราญจุมพิตที่ศีรษะแล้วทรงส่งไป. สุริยกุมารทรงเล่นอยู่ที่พระลานหลวง เห็นพระโอรสทั้งสองนั้นถวายเป็นกมลพระราชาบิดาแล้วลงจากปราสาท ทรงเห็นเหตุนี้ จึงคิดว่า แม้เราก็จักไปกับพระเจ้าพี่ทั้งสอง จึงออกไปพร้อมกับพระโอรสทั้งสองนั่นเอง พระโอรสเหล่านั้นเสด็จเข้าไปยังป่าหิมพานต์.

พระโพธิสัตว์แวงลงข้างทางประทับนั่งที่โคนไม้ เรียกสุริยกุมารมาว่า พ่อสุริยะ. เจ้าจะไปยังสระนั้น อาบและดื่มแล้วจงเอาใบบัวหอน้ำดื่มมาแม่เพื่อเราทั้งสอง ก็สระนั้นเป็นสระที่ผีเสื้อน้ำตนหนึ่งได้พรจากสำนักของท้าวเวสวัณ

ท้าวเวสวัตตรัสกะผีเสื้อน้ำนั้นว่า เจ้าจะได้กินคนที่ลงยังสระนี้ ยกเว้นคนที่รู้
เทวกรรมเท่านั้น เจ้าจะไม่ได้กินคนที่ไม่ได้ลง ตั้งแต่นั้น รากษสนั้นก็ถาม
เทวกรรมกะคนที่ลงสระนั้น แล้วกินคนที่ไม่รู้เทวกรรม ลำดับนั้นแล สุริยกุมาร
ไปยังสระนั้นไม่ได้พิจารณาเลยลงไปอยู่ ลำดับนั้น รากษสนั้นก็จับสุริยกุมารนั้น
แล้วถามว่า ท่านรู้เทวกรรมหรือ? สุริยกุมารนั้นกล่าวว่า เออ ฉันรู้ พระ-
จันทร์และพระอาทิตย์ ชื่อว่า เทวกรรม ลำดับนั้น รากษสนั้นก็กล่าวกะสุริย
กุมารนั้นว่า ท่านไม่รู้จักเทวกรรม แล้วพาเข้าไปพักไว้ในที่อยู่ของตน ฝ่าย
พระโพธิสัตว์เห็นสุริยกุมารนั้นชักเข้าอยู่ จึงส่งจันทกุมารไป แม้รากษสก็จับ
จันทกุมารนั้นแล้วถามว่า ท่านรู้เทวกรรมไหม? จันทกุมารกล่าวว่า เออ ฉัน
รู้ ทิศทั้ง ๔ ชื่อว่าเทวกรรม รากษสกล่าวว่า ท่านไม่รู้เทวกรรม แล้วพา
จันทกุมารเมื่อนั้น ไปไว้ในที่อยู่ของตนนั้นนั่นแหละ. เมื่อจันทกุมารล่าเข้าอยู่
พระโพธิสัตว์คิดว่า อันตรายอย่างหนึ่งจะพึงมี จึงเสด็จไปที่สระนั้นด้วยพระ-
องค์เอง เห็นรอยเท้าลงของพระอนุชาแม่ทั้งสองจึงดำริว่า สระนี้คงเป็นสระที่
รากษสหวงแหน จึงได้สอดพระขรรค์ถือธนูยืนอยู่. ผีเสื้อน้ำเห็นพระโพธิสัตว์
ไม่ลงน้ำ จึงแปลงเป็นเหมือนบุรุษผู้ทำงานในป่า กล่าวกะพระโพธิสัตว์ว่า
บุรุษผู้เจริญท่านเห็นคเหน้อยในหนทาง เพราะเหตุไร จึงไม่ลงสระนี้ อาบ
ดื่ม กินเหง้าบัว ประดับดอกไม้ไปตามสบาย พระโพธิสัตว์เห็นดังนั้นรู้ว่า
ผู้นี้จักเป็นยักษ์ จึงกล่าวว่า ท่านจับน้องชายของเรามาหรือ. ผีเสื้อน้ำกล่าวว่า
เออ เราจับมา. พระโพธิสัตว์ถามว่า เพราะเหตุไร. ผีเสื้อน้ำกล่าวว่า เราขอม
ได้คนผู้ลงยังสระนี้. พระโพธิสัตว์ถามว่า ท่านขอมได้ทั้งหมดทีเดียวหรือ?
ผีเสื้อน้ำกล่าวว่า เราได้ทั้งหมด ยกเว้นคนที่รู้เทวกรรม. พระโพธิสัตว์นั้นตรัส
ถามว่า ท่านมีความต้องการเทวกรรมหรือ? ผีเสื้อน้ำกล่าวว่า เออมีความ
ต้องการ. พระโพธิสัตว์ตรัสว่า ถ้าเมื่อเป็นอย่างนั้น เราจักบอกเทวกรรมแก่

ท่าน. ฝึเสื้อน้ำกล่าวว่ ถ้อย่างนั้นท่านจงบอก เรารู้จักฟังเทวธรรม. พระโพธิ-
สัตว์ตรัสว่ แต่เรามีตัวสกปรก. ยักษ์จึงให้พระโพธิสัตว์อาบน้ำ ให้ดื่มน้ำ ให้
ประดับดอกไม้ให้ลูบไล้ของหอม ได้ลาดบัลลังก์ให้ในท่ามกลางปะรำที่ประดับ
แล้ว. พระโพธิสัตว์ประทับนั่งบทธาสนะ ให้ยักษ์นั่งแทบเท้าแล้วตรัสว่
ถ้อย่างนั้นท่านจงเสียดสีตฟังพระธรรมโดยเคารพ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่

**สัปบุรุษผู้สงบระงับ ประกอบด้วยหิริและโอต-
ตปปะ ตั้งมั่นอยู่ในธรรมอันขาว ท่านเรียกว่าผู้มี
เทวธรรมในโลก.**

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่ หิริโอตตปปะสมุปนฺนา แปลว่ ผู้
ประกอบด้วยหิริ และโอตตปปะ บรรดาหิริและโอตตปปะเหล่านั้น ที่ชื่อว่า
หิริ เพราะละอายแต่กายทุจริต เป็นต้น คำว่ หิริ นี้ เป็นชื่อของความ
ละอาย. ที่ชื่อว่า โอตตปปะ เพราะกลัวแต่กายทุจริตเป็นต้นนั้นนั่นแหละ คำว่
โอตตปปะนี้ เป็นชื่อของความกลัวแต่บาป บรรดาหิริและโอตตปปะนั้น
หิริมีสมุฏฐานที่ตั้งขึ้นภายใน โอตตปปะมีสมุฏฐานที่ตั้งขึ้นภายนอก. หิริ มีตน
เป็นใหญ่ โอตตปปะมีโลกเป็นใหญ่ หิริดำรงอยู่ในสภาวะอันน่าละอาย โอต-
ตปปะดำรงอยู่ในสภาวะอันน่ากลัว หิริมีลักษณะขำเกรง โอตตปปะมีลักษณะ
โทษและเห็นภัย

บรรดาหิริและโอตตปปะนั้น บุคคลย่อมยังหิริอันมีสมุฏฐานเป็นกาย
ใน ให้ตั้งขึ้นด้วยเหตุ ๔ ประการ เพราะพิจารณาถึงชาติกำเนิด ๑ พิจารณา
ถึงวัย ๑ พิจารณาถึงความกล้าหาญ ๑ พิจารณาถึงความเป็พหุสูต อย่างไร ?
บุคคลพิจารณาถึงชาติกำเนิดก่อนอย่างนี้ว่ ชื่อว่การกระทำบาปนี้ ไม่เป็
กรรมของคนผู้สมบูรณ์ด้วยชาติ เป็นกรรมของตนผู้มีชาติต่ำมีพรานเบ็ดเป็นต้น
จะฟังการทำ บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยชาติเช่นท่านไม่ควรการทำกรรมนี้ แล้วไม่

ทำบาปมีปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่ายังหิริให้ตั้งขึ้น อนึ่ง บุคคลพิจารณาถึงวัย
อย่างนี้ว่า ชื่อว่าการกระทำบาปนี้เป็นกรรมที่คนหนุ่ม ๆ ฟังกระทำ กรรมนี้อัน
คนผู้ตั้งอยู่ในวัยเช่นท่านไม่ควรกระทำ แล้วไม่กระทำบาป มีปาณาติบาต
เป็นต้น ชื่อว่ายังหิริให้ตั้งขึ้น แมอนึ่ง บุคคลพิจารณาถึงความเป็นผู้กล้าหาญ
อย่างนี้ว่า ชื่อว่าการกระทำบาปนี้ เป็นกรรมของคนผู้มีชาติอ่อนแอ กรรมนี้
บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยความกล้าหาญเช่นท่าน ไม่ควรกระทำ แล้วไม่กระทำบาป
มีปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่ายังหิริให้ฝูงชน อนึ่ง บุคคลพิจารณาความเป็น
พหูสูต อย่างนี้ว่าชื่อว่าการกระทำบาปนี้เป็นกรรมของตนอันธพาล กรรมนี้อัน
คนผู้เป็นพหูสูต เป็นบัณฑิตเช่นท่าน ไม่ควรกระทำ แล้วไม่กระทำบาปมี
ปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่ายังหิริให้ตั้งขึ้น บุคคลชื่อว่ายังหิริอันมีสมมุตฐานภายใน
ให้ตั้งขึ้นด้วยเหตุ ประการอย่างนี้ ก็แหละ ครั้น ให้ตั้งขึ้นแล้ว ยังหิริให้
เข้าไปในจิตไม่กระทำบาปด้วยคน หิริย่อมชื่อว่ามีสมมุตฐานภายในอย่างนี้.

โอดตปปะชื่อว่า มีสมมุตฐานภายนอกอย่างไร ? บุคคลพิจารณาว่า ถ้า
ท่านจักทำบาปไซ้ร ท่านจักเป็นผู้ถูกติเตียนในบริษัท ๔ และว่า

วิญญูชนทั้งหลายจักติเตียนท่านเหมือนชาวเมือง

ติเตียนของไม่สะอาด ดูก่อนภิกษุ ท่านอันผู้มีศีล

ทั้งหลายเว้นห่างแล้ว จักกระทำอย่างไร ดังนี้.

ย่อมไม่กระทำบาปกรรม เพราะโอดตปปะอันตั้งขึ้นภายนอก โอดตปปะย่อม
ชื่อว่ามีสมมุตฐานภายนอกอย่างนี้.

หิริชื่อว่ามีตนเป็นใหญ่อย่างไร กุลบุตรบางคนในโลกนี้ กระทำตน
ให้เป็นใหญ่ให้เป็นหัวหน้า ไม่กระทำบาปด้วยคิดว่า บุคคลผู้บวชด้วย ศรัทธา
เป็นพหูสูต มีวาตะ [คือสอน] ในการกำจัดกิเลสเช่นท่าน ไม่ควรกระทำบาป
กรรม หิริย่อมชื่อว่ามีตนเป็นใหญ่อย่างนี้ ด้วยเหตุที่นั่นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึง

ตรัสว่า บุคคลนั้น กระทำคนนั้นแหละให้เป็นใหญ่ ละอกุศล เจริญกุศล
ละธรรมที่มีโทษ เจริญธรรมที่ไม่มีโทษ บริหารตนให้หมดจดอยู่.

โอดตัดปะชื่อว่ามีโลกเป็นใหญ่อย่างไร ? กุลบุตรบางคนในโลกนี้
กระทำโลกให้เป็นใหญ่ ให้เป็นหัวหน้า แล้วไม่กระทำบาปกรรม สมดังที่ตรัส
ไว้ว่า ก็โลกสันนิวาสนี้ให้แล อนึ่ง สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้มีฤทธิ์ มีทิพย-
จักขุ รู้จิตของผู้อื่น อยู่ในโลกสันนิวาสนั้นใหญ่แล สมณพราหมณ์เหล่านั้น
ย่อมเห็นในที่ไกลบ้าง เห็นในที่ใกล้บ้าง รู้จิตด้วยจิตบ้าง สมณพราหมณ์แม้
เหล่านั้น ย่อมรู้เราอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ท่านทั้งหลายจงดูกุลบุตรนี้ เขามี
ศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเกลือกกลัวด้วยอกุศลธรรมอันลามกอยู่
เทวดาทั้งหลายผู้มีฤทธิ์ มีทิพยจักขุ รู้จิตของผู้อื่นมีอยู่ แม้เทวดาเหล่านั้น
ย่อมเห็นแต่ที่ไกลบ้าง ย่อมเห็นในที่ใกล้บ้าง ย่อมรู้ใจด้วยใจบ้าง แม้เทวดา
เหล่านั้นก็จักรู้เราว่า ท่านผู้เจริญ ท่านทั้งหลายจงดูกุลบุตรนี้ เขามีศรัทธา
ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตไม่มีเรือน เกลือกกลัวด้วยอกุศลธรรมอันลามก
อยู่ เขากระทำโลกนั้นแหละให้เป็นใหญ่ ละอกุศลเจริญกุศล ละธรรมอัน
มีโทษเจริญ ธรรมอันไม่มีโทษ บริหารคนให้หมดจดอยู่ โอดตัดปะ
ย่อมชื่อว่ามีโลกเป็นใหญ่อย่างนี้.

ก็ในคำว่า หิริตั้งอยู่ในสภาวะน้ำละอาย โอดตัดปะตั้งอยู่ในสภาวะน้ำ
กลัว นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

อาการละอาย ชื่อว่า ความละอาย หิริตั้งอยู่โดยสภาวะอันนั้น ความ
กลัวแต่อบายชื่อว่า ภัย โอดตัดปะตั้งอยู่โดยสภาวะอันนั้น. หิริและโอดตัดปะ
แม้ทั้งสองนั้น ย่อมปรากฏในการงดเว้นทุกบาป จริงอยู่ บุคคลบางคนก็ว่าลง
สู่ธรรมคือความละอายอันเป็นภายใน ไม่กระทำบาปกรรม เหมือนกุลบุตรเมื่อ
จะถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ เป็นต้น เห็นคนหนึ่งอันควรละอาย ฟังเป็นผู้ถึง

อาการระอา ย ฤๅอุจจาระ ปัสสาวะบีบคั้นจนอาจมเล็กก็ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะไม่ได้ ฉะนั้น บุคคลบางคนกลัวภัยในอบายจึงไม่กระทำบาปกรรม ในข้อนี้มีความอุปมาดังต่อไปนี้:-

เหมือนอย่างว่า ในก้อนเหล็ก ๒ ก้อน ก้อนหนึ่งเย็น แต่เป็้อนคูล ก้อนหนึ่งร้อน ไฟติดโพลง. ในก้อนเหล็ก ๒ ก้อนนั้น บัณฑิตเกลียดไม่จับก้อนเย็น เพราะก้อนเย็นเป็้อนคูล ไม่จับก้อนร้อน เพราะกลัวไฟไหม้ฉันใจ. ในข้อที่ว่าด้วยหิริและโอตตปปะนั้นก็ฉันนั้น ฟังทราบการหยั่งลงสู่ลัทธิธรรมอันเป็นภายในแล้วไม่ทำบาปกรรม เหมือนบัณฑิตเกลียดก้อนเหล็กเย็นที่เป็้อนคูล จึงไม่จับ และฟังทราบการไม่ทำบาปเพราะกลัวภัยในอบาย เหมือนการที่บัณฑิตไม่จับก้อนเหล็กร้อน เพราะกลัวไฟไหม้ฉันนั้น.

แม้บททั้งสองนี้ที่ว่า หิริมีลักษณะขำเกรง โอตตปปะมีลักษณะกลัวโทษและเห็นภัย ดังนี้ ย่อมปรากฏเฉพาะในการงดเว้นจากบาปเท่านั้น. จริงอยู่. คนบางคนยังหิริอันมีลักษณะขำเกรงให้เกิดขึ้นด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ พิจารณาถึงความเป็ใหญ่โดยชาติ ๑ พิจารณาถึงความเป็ใหญ่แห่งพระศาสดา ๑ พิจารณาถึงความเป็ใหญ่โดยทรัพย์มรดก ๑ และ พิจารณาถึงความเป็ใหญ่แห่งเพื่อนพรหมจรรย์ ๑ แล้วไม่ทำบาป.

คนบางคนยังโอตตปปะอันมีลักษณะกลัวโทษและมักเห็นภัย ให้ตั้งขึ้นด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ ภัยในการติเตียนตน ๑ ภัยในการที่คนอื่นติเตียน ๑ ภัยคืออาชญา ๑ และภัยในทุกคติ ๑ แล้วไม่ทำบาป ในข้อที่ว่าด้วยหิริโอตตปปะนั้น ฟังกล่าวการพิจารณาความเป็ใหญ่โดยชาติเป็นต้น และภัยในการติเตียนตนเป็นต้น ให้พิสดาร ความพิสดารของการพิจารณาความเป็ใหญ่โดยชาติเป็นต้นเหล่านั้น ได้กล่าวไว้แล้วในอรรถกถาอังคตตรนิกาย.

บทว่า **สุกฺกชฺชมฺมาหิตา** ความว่า กุศลธรรมที่ควรกระทำมีหิริ โอตตปปะนี้แหละเป็นต้น ไป ชื่อว่า สุกกชฺชมฺม ชฺชรมขาว เมื่อว่าโดยนัยที่รวมถือเอาทั้งหมด สุกกชฺชมฺมนั้น ก็คือธรรมอันเป็นโลกิยะและโลกุตระอันเป็นไปในภูมิ ๔ ที่ประกอบแล้ว ประกอบพร้อมแล้วด้วยหิริและโอตตปปะทั้งสองนั้น.

บทว่า **สนฺโต สฺปฺปฺริสา โลก** ความว่า ชื่อว่าผู้สงบระงับ เพราะกายกรรม เป็นต้นสงบระงับแล้ว ชื่อว่า เป็นสัปปบุรุษ เพราะเป็นบุรุษผู้งดงามด้วยความกตัญญูกตเวที. ก็ในบทว่า **โลก** นี้ โลกมีหลายโลก คือ สังขารโลก สัตว์โลก โอภาสโลก ชันชโลก อายุตนโลก และธาตุโลก. ในโลกเหล่านั้น **สังขารโลก** ท่านกล่าวไว้ในประโยคนี้ว่า โลกหนึ่ง คือ สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร ฯลฯ โลก ๑๘ คือธาตุ ๑๘. โลกมี**ชันชโลก**เป็นต้นรวมอยู่ใน สังขารโลกนั้นแหละ. ส่วน**สัตว์โลก**ท่านกล่าวไว้ในประโยคมีอาทิว่า **โลกนี้** โลกหน้า เทวโลก มนุษยโลก.

โอกาสโลกท่านกล่าวไว้ในประโยคนี้ว่า

พันโลกธาตุมีประมาณเพียงที่พระจันทร์และ

พระอาทิตย์เวียนส่องสว่างไปทั่วทิศ อำนาจของพระองค์ย่อมแผ่ไปในพันโลกธาตุนั้น.

บรรดาโลกเหล่านั้น ในที่นี้ประสงค์เอาสัตว์โลก จริงอยู่ในสัตว์โลกเท่านั้น มีสัปปบุรุษเห็นปานนี้ สัปปบุรุษเหล่านั้นท่านกล่าวว่า มีเทวธรรม. บทว่า **เทว** ในบทว่า **เทวชฺชมา** นั้น เทพมี ๓ ประเภท คือ **สมมติเทพ.**

อุปบัติเทพ ๑ และวิสุทธิตเทพ ๑ บรรดาเทพเหล่านั้น พระราชาและพระราชกุมารเป็นต้น ชื่อว่าสมมติเทพ เพราะชาวโลกสมมติว่าเป็นเทพ จำเดิมแต่ครั้งพระมหาสมมติราช. เทวดาผู้อุปบัติในเทวโลก ชื่อว่า **อุปบัติเทพ.** พระชีณาสพ ชื่อว่า **วิสุทธิตเทพ.**

สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า พระราชา พระราชเทวี พระราชกุมาร
ชื่อว่าสมมติเทพ. เทพสูง ๆ ขึ้นไปตั้งแต่ภุมมเทวดาไป ชื่อว่า
อุปติเทพ? พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระชีนาสพ ชื่อ
ว่าวิสุทธิเทพ.

ธรรมของเทพเหล่านี้ ชื่อว่า เทวธรรม.

บทว่า วุจฺจเร แปลว่า ย่อมกล่าว จริงอยู่ กุศลธรรมทั้งหลายมีหิริ
โอตตปปะเป็นมูล ชื่อว่า เป็นธรรมของเทพทั้ง ๓ ประเภทเหล่านี้ เพราะ
อรรถว่าเป็นเหตุแห่งกุศลสัมปทา แห่งการเกิดในเทวโลกและแห่งความหมดจด
เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า เทวธรรม แม้บุคคลผู้ประกอบด้วย เทวธรรมเหล่านั้น
ก็เป็นผู้มีเทวธรรม เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงธรรม
เหล่านั้น ด้วยเทศนาอันเป็นบุคคลอริยฐานจึงตรัสว่า สัปบุรุษผู้สงบระงับ
เรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก.

ยักษ์ครั้งได้ฟังธรรมเทศนານี้ มีความเลื่อมใสจึงกล่าวกะพระโพธิสัตว์
ว่า คุณก่อนบังเกิด เราเลื่อมใสท่าน จะให้น้องชายคนหนึ่ง จะให้นำคนไหนมา.
พระโพธิสัตว์ตรัสว่า ท่านจงนำน้องชายคนเล็กมา. ยักษ์กล่าวว่า คุณก่อนบังเกิด
ท่านรู้แต่เทวธรรมอย่างเดียวเท่านั้น แต่ไม่ประพฤติในเทวธรรมเหล่านั้น.
พระโพธิสัตว์ตรัสถามว่า เพราะเหตุไร? ยักษ์กล่าวว่า เพราะเหตุที่ท่านเว้น
พี่ชายเสียให้น้องชายมา ชื่อว่าไม่กระทำความของผู้อ่อนน้อมต่อผู้เจริญที่สุด.
พระโพธิสัตว์ตรัสว่า คุณก่อนยักษ์ เรารู้เทวธรรมทีเดียว และประพฤติใน
เทวธรรมเหล่านั้น เพราะว่าเราทั้งหลายเข้าบ้าน เพราะอาศัยน้องชายนี้ ด้วยว่า
พระมารดาของน้องชายนี้ พูลขอราชสมบัติกะพระบิดาของพวกเรา เพื่อ
ประโยชน์แก่น้องชายนี้ แต่พระบิดาของพวกเราไม่ให้พรนั้น เพื่อจะทรง
อนุรักษ์พวกเรา จึงทรงอนุญาตการอยู่ป่า พระกุมารนั้นติดตามมากับพวกเรา.

แม้เมื่อพวกเขาบอกว่า ยักษ์ในป่ากินพระกุมารนั้นเสียแล้ว ใคร ๆ จักไม่เชื่อ ด้วยเหตุนี้ เรากลัวแต่ภัยคือการครหา จึงให้นำน้องชายคนเล็กนั้นนั่นแหละมา. ยักษ์มีจิตเลื่อมใสให้สาธุการแก่พระโพธิสัตว์ว่า สาธุ สาธุ ท่านบัณฑิต ท่านรู้เทวธรรมทั้งปฏิบัติในเทวธรรมเหล่านั้น ดังนี้แล้ว จึงได้นำน้องชายแม่ทั้งสองคนมาให้. ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ตรัสกะยักษ์นั้นว่า สหาย ท่านบังเกิดเป็นยักษ์มีเนื้อและเลือดของตนอื่นเป็นภักษา เพราะบาปกรรมที่คนทำไว้ในชาติก่อน บัดนี้ ท่านยังกระทำบาปนั้นเล่าซ้ำอีก ด้วยว่าบาปกรรมจักไม่ให้พ้นจากรกเป็นต้น เพราะฉะนั้น ตั้งแต่ไป ท่านจงละบาปแล้วการทำแต่กุศล. ก็แหละได้สามารถทรมาณยักษ์นั้น พระโพธิสัตว์นั้นครั้งทรมาณยักษ์นั้นแล้ว เป็นผู้อันยักษ์นั้นจัดแจงการอารักขาอยู่ในที่นั้นนั่นแล. วันหนึ่ง แลคูนักขัตฤกษ์ รู้ว่าพระชนกสวรรคต จึงพายักษ์ไปเมืองพาราณสี ยีศราชสมบัติ ประทานตำแหน่งอุปราชแก่พระจันทกุมาร ประทานตำแหน่งเสนาบดีแก่สุริยกุมาร ให้สร้างที่อยู่ในที่อันน่ารื่นรมย์ให้แก่ยักษ์ ได้ทรงกระทำโดยประการที่ยักษ์นั้นได้บูชาอันเลิศ ดอกไม้อันเลิศ. ของหอมอันเลิศ ผลไม้อันเลิศ และภัตอันเลิศ. พระโพธิสัตว์ครองราชสมบัติโดยธรรมได้เสด็จไปตามยถากรรมแล้ว.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศสั่งจะทั้งหลาย ในเวลาจบสั่งจะ ภิกษุเหล่านั้นดำรงอยู่ในโศคาปัดติผล. แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ตรัสเรื่อง ๒ เรื่องสืบอนุสนธิต่อกันไป แล้วทรงประชุมชาดกว่า ฝิเสื่อน้ำในครั้งนั้น ได้เป็นภิกษุผู้มีกษัตริยะมากในบัดนี้ สุริยกุมารได้เป็นพระอานนท์ จันทกุมารได้เป็นพระสารีบุตร ส่วนมหิสสาสกุมารผู้เป็นเชษฐาได้เป็นเราเองแล.

๗. กัณฐหาริชาดก

[๗] ข้าแต่พระราชผู้เป็นใหญ่ ข้าพระบาท
เป็นโอรสของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมแห่ง
หมู่ชน ขอพระองค์ได้ทรงโปรดชุบเลี้ยงข้าพระบาท
ไว้ แม้นคนอื่นพระองค์ยังทรงชุบเลี้ยงได้ ไฉนจะ
ไม่ทรงชุบเลี้ยงโอรสของพระองค์เองเล่า.

จบกัณฐหาริชาดกที่ ๗

๗. อรรถกถากัณฐหาริชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงปรารภพระนาง
วาสภขัตติยา จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า ปุตุโต ตฺยาคัม
มหाराช ดังนี้.

เรื่องพระนางวาสภขัตติยา จักมีแจ้งในภัททสาธกชาดก ทวาทสนิบาต.
ได้ยินว่า พระนางวาสภขัตติยานั้น เป็นพระธิดาของเจ้าศากยะมหานาม ประสูติ
ในครรภ์ของทาสีชื่อว่า นาคมณฑา (ต่อมา) ได้เป็นพระอัครมเหสีของพระ
เจ้าโกศล พระนางประสูติพระราชโอรส. ก็ภายหลัง พระราชาทรงทราบว่
พระนางเป็นทาสีจึงทรงปลดจากตำแหน่ง แม้วิทูทกะผู้เป็นพระโอรสก็ถูก
ปลดจากตำแหน่งเหมือนกัน. แม่ลูกแม่ทั้งสองก็ตั้งอยู่ในพระราชนิเวศน์ของ
พระองค์นั้นแล. พระศาสดาทรงทราบเหตุนี้ ครั้นในเวลาเย็น ทรงห้อม

ล้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ เสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ของพระราชินีประทับนั่งบน
อาสนะที่ปูลาดไว้แล้วตรัสว่า พระนางवासภักตติยาประทับอยู่ที่ไหน. พระราชา
จึงกราบทูลเหตุนี้ให้ทรงทราบ พระศาสดาตรัสถามว่า มหาบพิตร พระนาง
वासภักตติยาเป็นธิดาของใคร? พระราชาทูลว่า เป็นธิดาของเจ้ามหานาม
พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสถามว่า เมื่อพระนางवासภักตติยาเสด็จมา เสด็จมา
แล้วเพื่อใคร พระราชาทูลว่า เพื่อหม่อมฉัน พระเจ้าข้า พระศาสดาตรัส
ว่า มหาบพิตร พระนางवासภักตติยานี้ เป็นธิดาของพระราชินีและมาเพื่อพระ
ราชา เพราะอาศัยพระราชนั้นแหละ จึงได้พระโอรส เพราะเหตุไร พระ
โอรสนั้น จึงไม่ได้เป็นเจ้าของราชสมบัติอันเป็นของมีอยู่ของพระราชบิดา พระ
ราชาทั้งหลายในกาลก่อน ได้พระโอรสในครรภ์ของหญิงหาพิน ผู้เป็นภรรยา
ชั่วคราว ก็ยังได้พระราชทานราชสมบัติแก่พระโอรส. พระราชาทรงขอพระผู้มี
พระภาคเจ้าเพื่อตรัสเรื่องนั้นให้แจ่มแจ้ง. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุ
อันระหว่างภพปกปิดไว้ ให้ปรากฏแล้ว.

ในอดีตกาล พระราชาพระนามว่า พรหมทัต ในกรุงพาราณสี
เสด็จไปพระราชอุทยานด้วยพระยศใหญ่ เสด็จเที่ยวไปในพระราชอุทยานนั้น
เพราะทรงยินดีดอกไม้และผลไม้ ทรงเห็นหญิงผู้หนึ่งผู้ขับเพลงไปปลางตัดฟัน
ไปปลางในป่าชฎในพระราชอุทยาน ทรงมีจิตปฏิพัทธ์จึงทรงสำเร็จการอยู่
ร่วมกัน ในขณะนั้นเอง พระโพธิสัตว์ทรงถือปฏิสนธิในครรภ์ของหญิงนั้น
ทันใดนั้น ครรภ์นางได้หนักอึ้งเหมือนเต็มด้วยเพชร. นางรู้ว่าตั้งครรภ์จึงกราบ
ทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันตั้งครรภ์แล้ว เพคะ. พระราชาได้
ประทานพระธำมรงค์แล้วตรัสว่า ถ้าเป็นธิดาเจ้าจงจำหน่ายแหวนเลี้ยงดู ถ้า
เป็นบุตร เจ้าจงนำมายังสำนักของเราพร้อมกับแหวน ครั้นตรัสแล้วจึงเสด็จ
หลีกไป. ฝ่ายหญิงนั้นมีครรภ์แก่แล้วก็ตลอดพระโพธิสัตว์. ในเวลาที่พระ-

โพธิสัตว์นั้นเล่นอยู่ในสนามเล่น. มีคนกล่าวอย่างนี้ว่า พวกเราถูกคนไม่มีพ่อ
ทูปตีแล้ว. พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้นจึงไปหามารดาถามว่า แม่เจ้า ใคร
เป็นพ่อของหนู? มารดากล่าวว่า ลูกเอ๋ย เจ้าเป็นโอรสของพระเจ้าพาราณสี
พระโพธิสัตว์กล่าวว่า ก็พยานอะไร ๆ มีอยู่หรือจะแม่. มารดากล่าวว่า ลูก
เอ๋ย พระราชาประทานแหวนนี้ไว้แล้วตรัสว่า ถ้าเป็นธิดา ฟังจำหน่ายเลี้ยงดู
กัน ถ้าเป็นบุตร ฟังพามาพร้อมกับแหวนนี้ ดังนี้แล้วก็เสด็จไป. พระโพธิ-
สัตว์กล่าวว่า แม่เจ้า เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร แม่จึงไม่นำฉันไปยังสำนัก
ของพระบิดา. นางรู้อิทธิยาศัยของบุตร จึงไปยังประตูพระราชวังให้คนกราบทูล
แก่พระราชาให้ทรงทราบ และเป็นผู้อนพระราชารับสั่งให้เข้าเฝ้า จึงเข้าไป
ถวายบังคมพระราชาแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ผู้นี้เป็นโอรสของพระองค์
พระราชาแม่ทรงทราบอยู่ ก็เพราะทรงละอายในท่ามกลางบริษัทจึงตรัสว่า ไม่ใช่
บุตรของเรา. หญิงนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ นี้พระขำมรงค์ของพระ-
องค์ พระองค์คงจะทรงจำพระขำมรงค์นี้ได้. พระราชาตรัสว่า แม้พระขำมรงค์
นี้ก็ไม่ใช่ขำมรงค์ของเรา. หญิงนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ บัดนี้ เว้น
สักกิริยาเสียคนอื่นผู้จะเป็นสักกิพยานของกระหม่อมฉันย่อมไม่มี ถ้าทารกนี้
เกิดเพราะอาศัยพระองค์ อันกระหม่อมฉันเหวียงขึ้นไปแล้ว จงอยู่ในอากาศ
ถ้าไม่ได้อาศัยพระองค์เกิด จงตกลงมาตายบนภาคพื้นดิน แล้วจับเท้าทั้งสอง
ของพระโพธิสัตว์เหวียงไปในอากาศ. พระโพธิสัตว์นั่งคู้บัลลังก์ในอากาศ เมื่อ
จะกล่าวธรรมแก่พระบิดาด้วยเสียงอันไพเราะ จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

ข้าแต่พระราชาผู้เป็นใหญ่ ข้าพระบาทเป็น

โอรสของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นจอมแห่ง

หมู่ชน ขอพระองค์ได้ทรงโปรดชุบเลี้ยงข้าพระบาท

ไว้ แม้นคนเหล่าอื่นพระองค์ยังทรงชุบเลี้ยงได้ ไฉนจะ

ในทรงชุบเลี้ยงโอรสของพระองค์เองเล่า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปุตฺโต ตฺยาหิ** ตัดบทเป็น **ปุตฺโต** เต **อหิ** แปลว่า ข้าพระบาทเป็นโอรสของพระองค์. ก็ชื่อว่าบุตรนี้มี ๔ ประเภท คือ บุตรผู้เกิดในตน ๑ บุตรผู้เกิดในเขต ๑. **อันตฺวาสิก** ลูกศิษย์ ๑ และบุตรเขาให้ ๑.

บรรดาบุตร ๔ ประเภทนั้น บุตรผู้อาศัยคนเกิด ชื่อว่า **บุตรผู้เกิดในตน**. บุตรผู้เกิดในที่ทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ บนหลังที่นอน บนบัลลังก์และที่อก ชื่อว่า **บุตรผู้เกิดในเขต**. บุคคลผู้เรียนศิลปศาสตร์ในสำนัก ชื่อว่า **ลูกศิษย์**. บุตรที่เขาให้มาเลี้ยง ชื่อว่าบุตรที่เขาให้ คือ **บุตรบุญธรรม**. แต่ในที่นี้ ท่านหมายเอาบุตรที่เกิดในตน จึงกล่าวว่าเป็นบุตร.

ที่ชื่อว่า **พระราช** เพราะทำชนให้ยินดี ด้วยสังคหวัตถุ ๔. พระราชาผู้ใหญ่ชื่อว่า **มหาราช** พระโพธิสัตว์เมื่อจะตรัสเรียกพระราชนั้น จึงตรัสว่า **มหาราช** ข้าแต่พระราชผู้ใหญ่.

บทว่า **ตฺวํ มํ โปส** **ชนาธิป** ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่ในหมู่มหาชน พระองค์ทรงชบเลี้ยง คือ จงเลี้ยงดูข้าพระบาทอยู่เกิด. **อญฺเฌปี เทโว โปเสติ** ความว่า ชนเป็นอันมากเหล่านี้ ได้แก่พวกมนุษย์ผู้เลี้ยงช้างเป็นต้น และสัตว์ดิรัจฉานมีช้างและม้าเป็นต้น พระองค์ยังทรงชบเลี้ยงได้. ก็ศัพท์ว่า **กิญฺจ** ในบทว่า **กิญฺจ เทโว สกํ ปชิ** นี้ เป็นศัพท์นิบาตใช้ในความหมายว่า ตีเตียน และความหมายว่า อนุเคราะห์. พระโพธิสัตว์ทรงโอวาทว่า ประชาชนของพระองค์ คือข้าพระบาทผู้เป็นโอรสของพระองค์ พระองค์ไม่ทรงชบเลี้ยง ดังนี้ ชื่อว่าย่อมตีเตียน. เมื่อตรัสว่าคนอื่นเป็นอันมาก พระองค์ทรงชบเลี้ยงได้ดังนี้ ชื่อว่า ย่อมอนุเคราะห์ช่วยเหลือ. ดังนั้นพระโพธิสัตว์แม้เมื่อจะทรงตีเตียนจึงตรัสว่า โฉนจะไม่ทรงชบเลี้ยงโอรสของพระองค์เล่า.

เมื่อพระโพธิสัตว์ประทับนั่งในอากาศทรงแสดงธรรมอยู่อย่างนี้ พระราชาได้ทรงสดับแล้ว จึงทรงเหยียดพระหัตถ์ตรัสว่า จงมาเถิดพ่อ เราแหละจักชুবเลี้ยงเจ้า. มีมือตั้งพันเหยียดมาแล้ว พระโพธิสัตว์ไม่ลงในมือคนอื่น ลงในพระหัตถ์ของพระราชาเท่านั้น แล้วประทับนั่งบนพระเพลา พระราชาทรงประทานความเป็นอุปราชแก่พระโพธิสัตว์นั้น แล้วได้ทรงตั้งมารดาให้เป็นอัครมเหสี. เมื่อพระบิดาสวรรคตแล้ว พระโพธิสัตว์นั้นได้เป็นพระราชานานว่า กัฏฐวาหนะ เครื่องราชสมบัติ โดยธรรม ได้เสด็จไปตามยถากรรม.

พระศาสดาครัั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาทรงแสดงแก่พระเจ้าโกศลแล้ว ทรงแสดงเรื่อง ๒ เรื่องสืบต่ออนุสนธิ แล้วทรงประชุมชาดกว่า พระมารดาในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระมหายาเทวี พระบิดาในครั้งนั้น ได้มาเป็นพระเจ้าสุทโธทนมหาราช ส่วนพระเจ้กัฏฐวาหนราชในครั้งนั้น ได้เป็นเราเองแล.

จบกัฏฐาหาริชาดกที่ ๗

๘. คามนิชาดก

ว่าด้วยไมใจเร็วด่วนได้

[๘] เออ ก็ความหวังในผล ย่อมสำเร็จแก่ผู้ไมใจเร็วด่วนได้ เรามีพรหมจรรย์แก่กล้าแล้ว ท่านจงเข้าใจดังนี้เถิด พ่อคามนิ.

๘. อรรถถาคามนิชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวันทรงปรารภภิกษุละความเพียร จึงตรัสพระธรรมเทศานี้มีคำเริ่มต้นว่า **อปี อตรนานานํ** ดังนี้.

ก็เรื่องปัจจุบันและเรื่องอดีตในชาดกนี้ จักมีแจ้งในสังวรชาดก เอกาทสนิบาต ก็ในสังวรชาดกนั้น และชาดกนี้เรื่องเป็นเช่นเดียวกันทีเดียว แต่คาถาต่างกัน มีความย่อว่า คามนิกุมารตั้งอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ แม้จะเป็นพระกนิษฐาของพระภาคาทังร้อยพระองค์ ก็เป็นผู้อันพระภาคาทังร้อยพระองค์ ห้อมล้อม ประทับนั่งบนบัลลังก์อันประเสริฐ ภายใต้เศวตฉัตร ทอดพระเนตรดูยศสมบัติของพระองค์ ทรงดีพระทัยวายศสมบัติของเรา นี้ เป็นของอาจารย์เรา จึงทรงเปล่งอุทานนี้ว่า

เออ ก็ความหวังในผล ย่อมสำเร็จแก่ผู้ไม่ใจเร็ว

ด่วนได้ เรามีพรหมจรรย์แก่กล้าแล้ว ท่านจงเข้าใจ

ดังนี้เถิด พ่อคามนิ.

บรรดาบทเหล่านั้น ศัพท์ว่า **อปี** เป็นเพียงนิบาต. บทว่า **อตรนานานํ** ได้แก่ ผู้ตั้งอยู่ในโอวาทของบัณฑิตทั้งหลายไม่รีบด่วน กระทำการโดยอุบาย. บทว่า **ผลาสา** **สมิขุณฺติ** ความว่า ความหวังในผลที่ปรารถนาไว้ เชื่อว่าย่อมสำเร็จแน่ เพราะความสำเร็จผลนั้น อีกอย่างหนึ่ง. บทว่า **ผลาสา** ได้แก่ ผลแห่งความหวัง คือ ผลตามที่ปรารถนาไว้ ย่อมสำเร็จทีเดียว. ในบทว่า **วิปุกฺกพฺรหฺมจฺริโยสุมิ** นี้ สังคหวัตถุ ๔ ชื่อว่าพรหมจรรย์เพราะเป็นความประพฤติอันประเสริฐ ก็พรหมจรรย์นั้น เชื่อว่าแก่

กล้าแล้วทีเดียว เพราะได้เฉพาะยศสมบัติอันมีสังคหัตถุนั้นเป็นมูล ยศที่สำเร็จ
แก่คามนิกุมารเมื่อนั้น ก็ชื่อว่าพรหมจรรย์ เพราะอรรกว่าประเสริฐ. ด้วยเหตุ
นั้นท่านจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้มีพรหมจรรย์แก่กล้าแล้ว. บทว่า เอว
ชานานิ คามนิ ความว่า ในที่บางแห่งบุรุษชาวบ้านก็ดี หัวหน้าชาวบ้าน
ก็ดี ชื่อว่า คามนิ ผู้ใหญ่บ้าน แต่ในที่นี้ หมายถึงตนเองซึ่งเป็นหัวหน้า
คนทั้งปวงจึงกล่าวว่า คู่ก่อนนายบ้านผู้เจริญ ท่านจงรู้เหตุนี้เป็นอย่างนี้ว่า เรา
ก้าวล่วงพี่ชายร้อยคน ได้รับราชสมบัติใหญ่นี้ เพราะอาศัยอาจารย์ ดังนี้เปล่ง
อุทานแล้ว.

ก็เมื่อคามนิกุมารนั้น ได้ราชสมบัติแล้ว เมื่อเวลาล่วงไป ๒-๓ วัน
พี่ชายทุกคนได้ไปยังสถานที่อยู่ของตน ๆ พระเจ้าคามนิครองราชสมบัติ โดย
ธรรม แล้วเสด็จไปตามยถากรรม ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทำบุญแล้วได้ไปตามธรรม.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแสดงแล้ว ทรงประกาศ
อริยสัจทั้งหลาย ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้ละความเพียรได้ดำรงอยู่ในพระอรหัต
แล พระศาสดาตรัส ๒ เรื่องสืบอนุสนธิต่อกัน แล้วทรงประชุมชาดกว่า
พระเจ้าคามนิในครั้งนั้นได้เป็นพระอานนทส่วนตัวท่านอาจารย์ คือเราเองแล.

จบ คามนิชาดกที่ ๗

๕. มมเทวชาดก

ว่าด้วยเทวทูต

[๕] ผมที่หงอกบนศีรษะของเรานี้ เกิดขึ้นนำ
เอาวัยไปเสีย เทวทูตปรากฏแล้ว บัดนี้ เป็นสมัย
บรรพชาของเรา.

จบ มมเทวชาดกที่ ๕

๕. อรรถถกถามมเทวชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงปรารภการเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณั้ จิงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า **อตุตมงฺครุหามยุหิ** ดังนี้. การเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณั้ได้กล่าวไว้แล้วในนิทานกถาในหนหลังนั้นแล. ก็ในกาลนั้น ภิกษุทั้งหลายนั่งพรณนาการเสด็จออกบรรพชาของพระทศพล.

ลำดับนั้น พระศาสดาเสด็จมายังโรงธรรมสภา ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาถามว่า **คูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ ?** ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า **ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายมิได้นั่งสนทนากันด้วยเรื่องอย่างอื่น แต่นั่งพรณนาการเสด็จออกบรรพชาของพระองค์เท่านั้น** พระศาสดาตรัสว่า **คูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตออกเนกขัมมะในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็ได้้ออกเนกขัมมะแล้ว เหมือนกัน** ภิกษุทั้งหลายจึงอาราธนาพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อตรัสเรื่องนั้นให้แจ่มแจ้ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุอันระหว่างภพปกปิดให้ปรากฏ ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล ใน**กรุงมิลินา** วิเทหรัฐ ได้มีพระราชอาพระนามว่า **มมเทวะ** เป็นพระมหาธรรมราชาผู้ดำรงอยู่ในธรรม พระเจ้ามมเทวะนั้น ทรงให้กาลเวลาอันยาวนานหมดสิ้นไปวันหนึ่ง ตรัสเรียกช่างกัลบกมาว่า **คูก่อนช่างกัลบกผู้สหาย ท่านเห็นผมหงอกบนศีรษะของเราในกาลใด ท่านจงบอกแก่เราใน กาลนั้น ฝ่ายช่างกัลบกก็ได้ทำให้เวลาอันยาวนานหมดสิ้นไป วันหนึ่งเห็นพระเกศาหงอกเส้น หนึ่ง**ในระหว่างพระเกศาทั้งหลายอันมีสีดังดอกอัญชัน

ของพระราชาก็กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระเกศาหงอกเส้นหนึ่งปรากฏแก่พระองค์. พระราชาตรัสว่า สหาย ถ้าอย่างนั้น ท่านจงถอนผมหงอกนั้นของเราเอามาวางในฝ่ามือ เมื่อพระราชาตรัสอย่างนั้น ช่างกัลบกจึงเอาแหวนทองถอนแล้วให้พระเกศาหงอกประดิษฐานอยู่ในฝ่าพระหัตถ์ของพระราชาก็ในกาลนั้น พระราชายังมีพระชนมายุเหลืออยู่ ๘๔,๐๐๐ ปี แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น พระราชาได้ทรงเห็นผมหงอกแล้ว ก็ทรงสำคัญประหนึ่งว่าพระยามัจจุราชมายืนอยู่ใกล้ ๆ และประหนึ่งว่าตนเองเข้ามาอยู่ในบรรณศาลาอันไฟติดโพลงอยู่ ฉะนั้น ได้ทรงถึงความสังเวช จึงทรงพระดำริว่า คุณก่อนมฆเทวะผู้เขลา เจ้าไม่อาจละกิเลสเหล่านั้นจนทราบเท่าผมหงอกเกิดขึ้น เมื่อพระเจ้ามฆเทวะนั้นทรงรำพึงถึงผมหงอกที่ปรากฏแล้ว ความเร่าร้อนภายในก็เกิดขึ้น พระเสโทในพระสรีระไหลออก ฝ่าสาธุกได้ถึงอาการที่จะต้องบิด (เอาพระเสโท) ออก พระเจ้ามฆเทวะนั้นทรงพระดำริว่า เราควรออกบวชในวันนี้แหละ จึงทรงประทานบ้านชั้นดีอันเป็นที่ตั้งขึ้นแห่งทรัพย์เจ็ดพัน แก่ช่างกัลบก แล้วรับสั่งให้เรียกพระโอรสพระองค์ใหญ่มาตรัสว่า คุณก่อนพ่อ ผมหงอกปรากฏบนศีรษะของพ่อแล้ว พ่อเป็นคนแก่แล้ว ก็กามของมนุษย์พ่อได้บริโภคแล้ว บัดนี้ พ่อจักแสวงหากามอันเป็นทิพย์ นี่เป็นกาลออกบวชของพ่อ เจ้าจงครอบครองราชสมบัตินี้ ส่วนพ่อบวชแล้วจักอยู่กระทำสมณธรรมในอัมพวันอุททยานชื่อมฆเทวะ อำมาตย์ทั้งหลายเข้าไปเฝ้าพระราชานั้นผู้มีพระประสงค์จะบวชอย่างนั้น แล้วทูลถามว่า ข้าแต่สมมติเทพอะไรเป็นเหตุแห่งการทรงผนวชของพระองค์ พระราชาทรงถือผมหงอก ตรัสพระคาถานี้แก่อำมาตย์ทั้งหลายว่า.

ผมที่หงอกบนศีรษะ ของเรานี้เกิดแล้ว เป็นเหตุ

นำวัยไป เทวทูตปรากฏแล้ว นี่เป็นสมัยแห่งการ

บรรพชาของเรา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อตุตมงฺครุหา** ได้แก่ผม จริงอยู่ ผมทั้งหลายเรียกว่า **อตุตมงฺครุหา** เพราะงอกขึ้นบนเบื้องสูงแห่งอวัยวะมีมือและเท้าเป็นต้น คือว่า บนศีรษะ. บทว่า **อิเม ชาตา วโยหฺรา** ความว่า พ่อทั้งหลาย จงดู ผมงอกเหล่านั้นเกิดแล้ว ชื่อว่าเป็นเหตุนำเอาวัยไป เพราะนำเอาวัยทั้ง ๓ ไป โดยภาวะปรากฏผมงอก. บทว่า **ปาตุฏฺฐตา** ได้แก่บังเกิดแล้ว.

มัจจุ ชื่อว่า **เทวะ** ที่ชื่อว่า **เทวทูต** เพราะเป็นทูตแห่งเทวะนั้นจริงอยู่ เมื่อผมงอกทั้งหลายปรากฏบนศีรษะ บุคคลย่อมเป็นเหมือนยืนอยู่ในสำนักของพญามัจจุราช เพราะฉะนั้น ผมงอกทั้งหลายท่านจึงเรียกว่า **ทูต**ของเทวะคือมัจจุ ที่ชื่อว่า **เทวทูต** เพราะเป็นทูตเหมือนเทวะ ดังนี้ก็มี เหมือนอย่างว่า บุคคลย่อมเป็นเหมือนผู้อันเทวดาผู้มีทั้งประดับและตกแต่งแล้วยืนในอากาศกล่าวว่า ท่านจักตายในวันชื่อนั้น ฉะนั้นเมื่อผมงอกทั้งหลายปรากฏแล้วบนศีรษะย่อมเป็นเช่นกับเทวดาพยากรณ์ฉันนั้น เหมือนกัน เพราะฉะนั้นผมงอกทั้งหลาย ท่านจึงกล่าวว่าเป็นทูตเหมือนเทพ ที่ชื่อว่า **เทวทูต** เพราะเป็นทูตของวิสุทธิตเทพทั้งหลาย ดังนี้ก็มี. จริงอยู่พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ทอดพระนครเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิต เท่านั้น ก็ถึงความสังเวช เสียดใจออกบวช. สมดังที่ตรัสไว้ว่า

ดูก่อนมhabพิตฺร เพราะอาตมภาพเห็นคนแก่

คนป่วยไข้ได้ความทุกข์ คนตายอันถึงความสิ้นอายุ

และบรรพชิตผู้ครองผ้ากาสาวะ จึงได้บวช ดังนี้

โดยปริยายนี้ ผมงอกทั้งหลาย ท่านจึงเรียกว่า **เทวทูต** เพราะเป็นทูตแห่งวิสุทธิตเทพทั้งหลาย. ด้วยบทว่า **ปพฺพชฺชาสมโย มม** นี้ ท่าน

แสดงว่า นี่เป็นกาลแห่งการถือสมณเพศอันได้ชื่อว่าบรรพชา เพราะอรธว่า
ออกจากความเป็นคฤหัสถ์ของเรา.

พระเจ้ามณฑะนั้น ครั้นตรัสอย่างนี้แล้วจึงสละราชสมบัติบวชเป็น
ฤๅษีในวันนั้นเอง ประทับอยู่ในมณฑะวันนั้นนั้นแหละ เจริญพรหมวิหาร ๔
อยู่ ๘๔,๐๐๐ ปี ดำรงอยู่ในฌานอันไม่เสื่อม สวรรคตแล้วบังเกิดในพรหมโลก
จุติจากพรหมโลกนั้น ได้เป็นพระราชาพระนามว่า เณมิ ในกรุงมิตถา
นั้นแหละอีก สืบต่อวงศ์ของพระองค์ที่เสื่อมลง จึงทรงผนวชในอัมพวันนั้นนั้น
แหละ เจริญพรหมวิหาร กลับไปเกิดในพรหมโลกตามเดิมอีก.

แม้พระศาสดาก็ได้ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอกมมหา
ภิเนษกรรมณ์ในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็ได้้ออกแล้วเหมือนกัน
ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนาขึ้นมาแสดงแล้ว จึงทรงประกาศอริยสัจ ๔ ในเวลา
จบอริยสัจ ภิกษุบางพวกได้เป็นพระโสดาบัน บางพวกได้เป็นพระสกทาคามี
บางพวก ได้เป็นพระอนาคามี พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส ๒ เรื่องนี้สืบต่ออนุสนธิ
กันด้วยประการดังนี้แล้ว ทรงประชุมชาดกว่า ช่างกัลบกในครั้งนั้น ได้เป็น
พระอานนท์ในบัดนี้ บุตรในครั้งนั้น ได้เป็นพระราหุลในบัดนี้ ส่วนพระเจ้า
มณฑะได้เป็นเรตถาคตแล.

จบ มณฑะชาดกที่ ๕

๑๐. สุขวิหาริชาดก

ว่าด้วยการอยู่เป็นสุข

[๑๐] คนเหล่านี้ไม่ต้องรักษาผู้ใดด้วย ผู้ใดก็ไม่ต้อง
รักษาคนเหล่านี้ด้วย ดูก่อนมหาบพิตร ผู้นั้นแล ไม่
เยื่อใยในกามทั้งหลาย ย่อมอยู่เป็นสุข.

จบสุขวิหาริชาดกที่ ๑๐

จบปณณกวรรคที่ ๑

๑๐. อรรถกถาสุขวิหาริชาดก

พระศาสดาเมื่อทรงอาศัย อนุปิยนคร ประทับ อยู่ในอนุปิยอัมพวัน
ทรงปรารภพระภัททิยเถระผู้มีปกติอยู่เป็นสุขจึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่ม
ต้นว่า ยญฺจ อญฺเณ น รกฺขนฺติ ดังนี้. พระภัททิยเถระผู้มีปกติอยู่เป็น
สุข มีพระอุบาสิที่เป็นที่ ๗ บวชนในสมามกษัตริย์ ๖ พระองค์ บรรดาพระ
เถระเหล่านั้น พระภัททิยเถระ พระกิมพิลเถระ พระภคฺอุเถระ พระอุบาสิเถระ
บรรลุพระอรหัต พระอนนทเถระเป็นพระโสดาบัน พระอนรุทเถระเป็นผู้มี
ทิพยจักขุ พระเทวทัตเป็นผู้ได้ฌาน ก็เรื่องของกษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์ จัก
มีแจ้งในกัณฑ์ชาดกเพียงแต่อนุปิยนคร. ก็ท่านพระภัททิยเถระรักษาคุ้มครอง
พระองค์ในคราวเป็นพระราชา ก็ยังทรงเห็นภัยที่จะเกิดขึ้นแก่พระองค์ผู้

อันเขารักษาอยู่ด้วยการรักษามากมายคุณเวทดาจัดการรักษา และภัยที่จะเกิดแก่พระองค์ผู้ทรงพลิกกลับไปมาอยู่บนพระที่บรรทมใหญ่ในปราสาทชั้นบน บัดนี้บรรลुพระอรหัตแล้ว แม้จะอยู่ในที่ใดที่หนึ่งมีป่าเป็นต้น ก็พิจารณาเห็นความที่พระองค์เป็นผู้ปราศจากภัย จึงเปล่งอุทานว่า สุขหนอ สุขหนอ ภิกษุทั้งหลายได้ฟังดังนั้นจึงกราบทูลแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระภัททิยะระพยากรณ์พระอรหัตผล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลายภัททิยะมีปกติอยู่เป็นสุขในบัดนี้เท่านั้นหามิได้ แม้ในกาลก่อนก็มีปกติอยู่เป็นสุขเหมือนกัน. ภิกษุทั้งหลายจึงทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อต้องการให้ทรงประกาศเรื่องนั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงกระทำเหตุอันระหว่างภพปกปิดไว้ ให้ปรากฏ ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์เป็นพราหมณ์มหาศาลผู้เกิดในตระกูลสูง เห็นโทษในกามทั้งหลายและอันสงสัในการออกบวช จึงละทิ้งกามทั้งหลายเข้าป่าหิมพานต์บวชเป็นฤาษี ทำสมาบัติ ๘ ให้บังเกิดขึ้น แม้บริวารของพระโพธิสัตว์นั้น ได้เป็นบริวารใหญ่ มีดาบสอยู่ ๕๐๐ รูป. ในฤดูฝน พระโพธิสัตว์นั้นออกจากป่าหิมพานต์ แวดล้อมด้วยหมู่ดาบสเที่ยวจาริกไปในตามและนิคมเป็นต้น บรรลुถึงเมืองพาราณสี ทรงอาศัยพระราชสำเร็จการอยู่ในพระราชอุทยาน ทรงอยู่ในพระราชอุทยานนั้น ตลอด ๔ เดือนฤดูฝน แล้วทูลลาพระราช. ลำดับนั้น พระราชาทรงอ้อนวอนพระโพธิสัตว์นั้นว่า ท่านผู้เจริญ ท่านก็แก่แล้ว ท่านจะประโยชน์อะไรด้วยป่าหิมพานต์ ท่านจงส่งอันเตวาสิกทั้งหลายไปป่าหิมพานต์แล้วอยู่เสียในที่นี้เถิด. พระโพธิสัตว์ทรงหอบดาบส ๕๐๐ รูป กับอันเตวาสิกผู้ใหญ่ แล้วส่งดาบสเหล่านั้นไปด้วยคำว่า ท่านจงไปอยู่ในป่าหิมพานต์กับดาบสเหล่านี้ ส่วนเราจักอยู่ที่นี้แหละ แล้วตนเองก็สำเร็จการอยู่ในพระ-

ราชอุทยานนั้นนั่นเอง ก็หัวหน้าอันเตวาสิกนั้นของพระโพธิสัตว์นั้น เป็น
ราชบรรพชิต ละราชสมบัติใหญ่ออกบวช กระทำกสิณบริกรรมได้สมบัติ ๘.
หัวหน้าอันเตวาสิกนั้นอยู่ในป่าหิมพานต์กับคาบสทั้งหลาย มีความประสงค์
จะเห็นอาจารย์ จึงเรียกคาบสเหล่านั้นมาแล้วกล่าวว่า ท่านทั้งหลายอย่าได้
รำคาญ จงอยู่ในที่นี้แหละ เราเห็นอาจารย์แล้วจักกลับมา แล้วไปยังสำนัก
ของอาจารย์ ใหว่แล้วกระทำปฏิสันถาร ปลูกเสื่อลำแพนผืนหนึ่งนอนอยู่ใน
ลำนำของอาจารย์นั่นเอง. ก็สมัยนั้น พระราชาทรงพระดำริว่าจักเยี่ยมพระ-
คาบส จึงเสด็จไปยังพระราชอุทยาน ใหว่แล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง คาบสผู้
เป็นอันเตวาสิกแม้เห็นพระราชาก็ไม่ลุกขึ้น แต่นอนอยู่อย่างนั้นแลเปล่งอุทาน
ว่า สุขหนอ สุขหนอ. พระราชาทรงน้อยพระทัยว่า คาบสนี้ แม้เห็นเราก็ก
ไม่ลุกขึ้น จึงตรัสกะพระโพธิสัตว์ว่า ท่านผู้เจริญ คาบสนี้คงจักฉันตามต้อง
การ จึงสำเร็จการนอนอย่างสบายทีเดียวเปล่งอุทานอยู่. พระโพธิสัตว์ตรัสว่า
มหาบพิตร คาบสนี้ เมื่อก่อนได้เป็นพระราชองค์หนึ่งเช่นกับพระองค์ คาบส
นี้นั้นคิดว่า เมื่อก่อนในคราวเป็นคฤหัสถ์ เราเสวยสิริราชสมบัติ แม้อันคน
เป็นอันมาก มีมือถืออาวุธคุ้มครองอยู่ ก็ยังไม่ได้ชื่อว่าความสุขเห็นปานนี้ จึง
ปรารถนุสุขในการบวช และสุขในฌานของตนแล้วเปล่งอุทานนี้ ก็แหละครั้น
ตรัสอย่างนี้แล้ว เพื่อจะตรัสธรรมกถาแก่พระราชাজึงตรัสคาถานี้ว่า

ชนเหล่าอื่นไม่ต้องรักษาผู้ใดด้วย และผู้ใดก็ไม่

ต้องรักษาชนเหล่าอื่นด้วย ดูก่อนมหาบพิตร ผู้นั้นแล

ไม่เหยื่อโยในกามทั้งหลาย ย่อมอยู่เป็นสุข.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อยฺจ อญฺเณ น รกฺขนฺติ ความว่า
บุคคลเหล่าอื่นเป็นอันมาก ย่อมไม่รักษาบุคคลใด. บทว่า โย จ อญฺเณ
น รกฺขติ ความว่า แม้บุคคลใดก็ไม่รักษาคนอื่นเป็นอันมาก ด้วยคิดว่า

เราผู้เดียวครองราชสมบัติ. บทว่า **ส เว ราชสุขิ เสดิ** ความว่า คุณก่อน
มหาบพิตร บุคคลนั้นผู้เดียวไม่มีเพื่อน สักเสบแล้ว เป็นผู้ร้งพร้อมด้วย
ความสุขทางกายและทางจิต ย่อมนอนเป็นสุข. ก็คำว่า นอนเป็นสุขนี้ เป็นหัว
ข้อเทศนาเท่านั้น ย่อมนอนเป็นสุขอย่างเดียวเท่านั้นก็หามิได้ ก็บุคคลเห็นปาน
นี้ย่อมมเดิน ยืน นั่ง นอน เป็นสุข คือได้รับความสุขในทุกอิริยาบถทีเดียว
บทว่า **กามesu อนเปกขวา** ความว่า คุณก่อนมหาบพิตร บุคคลเห็นปานนี้
เว้นจากความฟุ้งถึงในวัตถุกามและกิเลสกาม คือประกาศจากนั้นทราคะไม่มีค้นหา
ย่อมอยู่เป็นสุขทุกอิริยาบถ.

พระราชชาติทรงสดับพระธรรมเทศนาแล้วมีพระทัยยินดี บังคมแล้ว
เสด็จไปยังพระราชนิเวศน์นั่นเอง ฝ่ายอันเตวาสิกก็ไหว้พระอาจารย์แล้วไป
ยังป่าหิมพานต์เหมือนกัน ฝ่ายพระโพธิสัตว์อยู่ในที่นั้นนั้นแหละ มีฌานไม่
เสื่อม กระทำกาลแล้วบังเกิดในพรหมโลก.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแสดงแล้ว ตรัส ๒ เรื่อง
สืบต่ออนุสนธิกันแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า อันเตวาสิกในครั้งนั้นได้เป็น
พระภัททิยเถระ ส่วนครูของคณะคือเราเองแล.

จบสุขวิหารชาดกที่ ๑๐

จบอปัณณกวรรคที่ ๑

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อปัณณกชาดก ๒. วันณุปถชาดก ๓. เสรีวาณิชชาดก ๔.
จุลลกเศรษฐีชาดก ๕. ตัณฑุลนาฬิชาดก ๖. เทวธรรมชาดก ๗. กัญฐหาริ-
ชาดก ๘. คามนิชาดก ๙. มฆเทวชาดก ๑๐. สุขวิหาริชาดก.

๒. สีลวรรค

๑. ลักษณะชาดก

ว่าด้วยผู้มีศีล

[๑๑] ความเจริญย่อมมีแก่ชนทั้งหลายผู้มีศีล
ประพาศในปฏิสันถาร ท่านจงดูลูกเนื้อชื่อลักษณะ ผู้
อันหมู่แห่งญาติแวดล้อมกลับมาอยู่ อนึ่ง ท่านจงดู
ลูกเนื้อชื่อกาพะนี้ ผู้เสื่อมจากพวกญาติกลับมาแต่ผู้
เดียว.

จบลักษณะชาดกที่ ๑

๒. อรรถกถาสีลวรรค

๑. อรรถกถาลักษณะชาดก

พระศาสดาเมื่อเสด็จเข้าไปอาศัยพระนครราชคฤห์ ประทับอยู่ในพระ
เวฬุวันมหาวิหาร ทรงปรารภ พระเทวทัต จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำ
เริ่มต้นว่า โหติ สีลัต อตุโธ ดังนี้ เรื่องพระเทวทัตจนถึงการประกอบ
กรรมคือ การฆ่าอย่างหนัก จักมีแจ้งในกัณฑ์ชาลชาดก เรื่องการปล่อยช้าง
ชนปาลกะ. จักมีแจ้งในจุลลหังสชาดก และการถูกแผ่นดินสูบ จักมีแจ้งใน
สมุททพาลนิชชาดก ในทวารทสนิบาต.

สมัยหนึ่ง พระเวททัตพลขอวัตถุ ๕ ประการ เมื่อไม่ได้จึงทำลายสงฆ์
พากิษุ ๕๐๐ ไปอยู่ที่คยาสีประเทศ ครั้งนั้นญาณของภิกษุเหล่านั้น ได้ถึง
ความแก่กล้าแล้ว พระศาสดาทรงทราบดังนั้น จึงตรัสเรียกพระอัครสาวกทั้ง
สองมาว่า คุณก่อนสารีบุตรและโมคคัลลานะ ภิกษุ ๕๐๐ ผู้เป็นนิตติของพวก
เธอ ชอบใจลัทธิของเวททัตไปกับพระเวททัตแล้ว ก็บัดนี้ญาณของภิกษุเหล่านี
นั้นถึงความแก่กล้าแล้ว พวกเธอจงไปที่นั่นพร้อมกับภิกษุจำนวนมาก แสดง
ธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น ให้ภิกษุเหล่านั้นตรัสรู้มรรคผลแล้วจงพามา พระ
อัครสาวกทั้งสองนั้นจึงไปที่คยาสีประเทศนั้นนั่นแหละ แสดงธรรมแก่ภิกษุ
เหล่านั้น ให้ตรัสรู้ธรรมด้วยมรรคผลแล้ว วันรุ่งขึ้นเวลาอรุณขึ้น จึงพากิษุ
เหล่านั้นมายังพระเวฬุวันวิหารนั้นเทียว ก็แลในเวลาทีพระสารีบุตรเถระมา
ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วยืนอยู่ ภิกษุทั้งหลายพากันสรรเสริญพระเถระ
แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระธรรมเสนาบดี
ที่ชายใหญ่ของข้าพระองค์ทั้งหลาย อันภิกษุ ๕๐๐ แวดล้อมมาอยู่ งดงามเหลือ
เกิน ส่วนพระเวททัตเป็นผู้มีบริวารเสื่อมแล้ว พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย สารีบุตรอันหมู่ญาติแวดล้อมมาล้อมงดงาม แต่ในบัดนี้ เท่านั้นก็หามิได้
แม้ในกาลก่อนก็งดงามเหมือนกัน ฝ่ายพระเวททัตเสื่อมจากหมู่ญาติในบัดนี้
เท่านั้น หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็เสื่อมมาแล้วเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลายทูล
อ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อให้ทรงประกาศเรื่องนั้นให้แจ่มแจ้ง พระผู้มี
พระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุอันระหว่างภพปกปิดไว้ ให้ปรากฏดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล พระเจ้ามคธพระองค์หนึ่ง ครองราชสมบัติในนคร
ราชคฤห์ ในแคว้นมคธ ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ทรงถือปฏิสนธิในกำเนิด
มฤคชาติ พอเติบโต มีเนื้อหนึ่งพันเป็นบริวารอยู่ในป่า พระโพธิสัตว์นั้นมี
ลูก ๒ ตัว คือ ลักขณะ และ กापะ. ในเวลาที่ตนแก่ พระโพธิสัตว์นั้น

กล่าวว่า ลูกพ่อทั้งสอง บัดนี้ พ่อแก่แล้ว เจ้าทั้งสองจงปกครองหมู่นี้ แล้วให้บุตรและคนรับมอบเนื้อคนละ ๕๐๐ ตั้งแต่นั้น เนื้อแม่ทั้งสองก็ปกครองหมู่นี้. ก็ในแคว้นมคธ ในสมัยข้าวกล้าอันเต็มไปด้วยข้าวกล้า อันตรายย่อมเกิดแก่เนื้อทั้งหลายในป่า เนื่องจากพวกมนุษย์ต้องการฆ่าพวกเนื้อที่มากินข้าวกล้า จึงขุดหลุมพรางปักขวาก ห้อยหินยนต์ [ฟ้าทับแหว] ดักบ่วงมีบ่วงลวงเป็นต้น เนื้อเป็นอันมากพากันถึงความพินาศ พระโพธิสัตว์ผู้คร่ำที่เต็มไปด้วยข้าวกล้า จึงให้เรียกลูกทั้งสองมากล่าวว่า พ่อทั้งสอง สมัยนี้เป็นสมัยที่เต็มแน่นไปด้วยข้าวกล้า เนื้อเป็นอันมากพากันถึงความพินาศ เราแก่แล้ว จักยับยั้งอยู่ในที่แห่งหนึ่ง ด้วยอุบายอย่างหนึ่ง พวกเจ้าจงพาหมูเนื้อของพวกเขา เข้าไปยังเชิงเขาในป่าในเวลาเขาถอนข้าวกล้าแล้วจึงค่อยมา บุตรทั้งสองนั้นรับคำของบิดาแล้ว พร้อมด้วยบริวารพากันออกไป ก็พวกมนุษย์ทั้งหลายย่อมรู้หนทางที่พวกเนื้อเหล่านั้นไปและมาว่า ในเวลานี้ พวกเนื้อกำลังลงจากภูเขา ในเวลานี้กำลังขึ้นภูเขา มนุษย์เหล่านั้นพากันนั่งในที่กำลัง ณ ที่นั้น แทงเนื้อเป็นอันมากให้ตาย ฝ่ายเนื้อกาพะ เพราะความที่ตัวโง่ จึงไม่รู้ว่ เวลาชื่อนี้ควรไป จึงพาหมูเนื้อไปทางประตูบ้าน ทั้งในเวลาเช้าและเวลาเย็น ทั้งเวลาพลบค่ำ และเวลาใกล้รุ่ง พวกมนุษย์ยืนและนั่งตามปรกคินันแล อยู่ในที่นั้น ๆ ยังเนื้อเป็นอันมากให้ถึงความพินาศ เนื้อกาพะนั้นให้เนื้อเป็นอันมากถึงความพินาศ เพราะความที่ตนเป็นผู้โง่เขลาอย่างนี้ จึงเข้าป่าด้วยเนื้อที่มีประมาณน้อยเท่านั้น.

ส่วนเนื้อลักษณะเป็นบัณฑิตมีปัญญา ฉลาดในอุบายรู้ว่า เวลานี้ควรไป เนื้อลักษณะนั้นไม่ไปทางประตูบ้าน ไม่ไปเวลากลางวันบ้าง ไม่ไปเวลาพลบค่ำบ้าง เวลาใกล้รุ่งบ้าง พาหมูเนื้อไปเวลาที่เที่ยงคินเท่านั้น เพราะฉะนั้นเนื้อลักษณะจึงไม่ทำเนื้อแม่ตัวหนึ่งให้พินาศเข้าป่าไปแล้ว เนื้อเหล่านั้นอยู่ใน

ปานนั้น ๕ เดือน เมื่อพวกมนุษย์ถอนข้าวกล้าแล้ว จึงพากันลงจากภูเขา เนื้อ
กาพะแม่ไปภายหลัง ก็ทำแม่เนื้อทั้งหมดให้ถึงความพินาศ โดยนัยก่อนนั้นแหละ
ผู้เดียวเท่านั้นมาแล้ว ส่วนเนื้อลักษณะแม่เนื้อตัวเดียวก็ไม่ให้พินาศ อันเนื้อ
๕๐๐ ตัวแวดล้อมมายิ่งสำนักของบิดามารดา ฝ่ายพระโพธิสัตว์เห็นบุตรทั้งสอง
มา เมื่อปรึกษาหารือกับนางเนื้อ จึงกล่าวคาถาว่า

ความจริงย่อมมีแก่คนทั้งหลายผู้มีศีล ผู้ประพฤติ

ในการปฏิสันถาร ท่านจงดูเนื้อชื่อลักษณะ ผู้อันใหม่

ญาติแวดล้อมกลับมาอยู่ อนึ่ง ท่านจงดู เนื้อชื่อกาพะ

นี้ ผู้เสื่อมจากหมู่ญาติ ลับมาแต่ผู้เดียว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สืลวตฺ** ความว่า ชื่อว่าผู้มีศีล คือ

สมบูรณ์ด้วยอาจารย์ เพราะมีความสุขเป็นปกติ. บทว่า **อตุโถ** ได้แก่

ความเจริญ. **ปฏิสนฺถารวตฺตนิ** ชื่อว่า ผู้มีปกติประพฤติโนปฏิสันถาร เพราะ

มีปกติประพฤติในธรรมปฏิสันถาร และอามิสปฏิสันถารนั้น แก่ชนเหล่านั้น

ผู้มีปกติประพฤติในปฏิสันถาร ก็ในที่นี้ พึงทราบธรรมปฏิสันถารเช่นห้ามทำ

บาป การโอวาท และอนุศาสน์ เป็นต้น พึงทราบอามิสปฏิสันถารเช่นการให้

ได้ที่หากิน การบำรุงเฝ้าไข้ และการรักษาอันประกอบด้วยธรรม ท่านกล่าว

คำอธิบายนี้ไว้ว่า ชื่อว่าความเจริญย่อมมีแก่ชนผู้เป็นบัณฑิต ผู้เพียบพร้อม

ด้วยอาจารย์ผู้ตั้งอยู่ในปฏิสันถาร ๒ เหล่านี้ บัดนี้ พระโพธิสัตว์เมื่อจะเรียก

มารดาของเนื้อเพื่อจะแสดงความเจริญนั้น จึงกล่าวคำมีอาทิว่า ท่านจงดูเนื้อ

ชื่อลักษณะ ดังนี้ ในคำที่กล่าวนั้นมีความสังเขปดังนี้.

เธอจงดูบุตรของคนผู้สมบูรณ์ด้วยอาจารย์และปฏิสันถาร ไม่ทำแม่เนื้อ

ตัวหนึ่งให้พินาศอันหมู่ญาติกระทำไว้ข้างหน้า คือห้อมล้อมมาอยู่ แต่เธอ ก็เธอ

จงดูเนื้อชื้อกาพะนี้ ผู้มีปัญญาเขลา ผู้ละเว้นจากสัมปทา คือ อาจารย์และ
ปฏิสันถาร ผู้เสื่อมจากญาติทั้งหลาย ไม่เหลือญาติแม้สักตัวมาแต่ผู้เดียว.

ก็พระโพธิสัตว์ชื่นชมบุตรอย่างนี้แล้ว ดำรงอยู่ชั่วอายุ ไปได้ไปตาม
ยถากรรมแล้ว.

พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรอันหมู่ญาติห้อม
ล้อม ย่อมงดงามในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็งดงามเหมือนกัน
พระเทวทัตเสื่อมจากหมู่คณะในบัดนี้เท่านั้น ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็เสื่อม
แล้วเหมือนกัน ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว ตรัสเรื่อง ๒
เรื่อง สืบอนุสนธิต่อกัน แล้วทรงประชุมชาดกว่า เนื้อกาพะในครั้งนั้น
ได้เป็นเทวทัต แม้บริษัทของเนื้อกาพะนั้น ในกาลนั้น ได้เป็น
บริษัทของพระเทวทัต เนื้อชื้อลักษณะในกาลนั้น ได้เป็นพระสารี-
บุตร แม้บริษัทของเนื้อชื้อลักษณะในกาลนั้น ได้เป็นพุทธบริษัท.
มารดาในครั้งนั้น ได้เป็นพระมารดาของพระราहुล ส่วนบิดาใน
ครั้งนั้น ได้เป็นเราแล.

จบลักขณชาดกที่ ๑

๒. นิโครธมิกชาดก

ว่าด้วยการเลื่อกบ

[๑๒] เจ้าหรือคนอื่นก็ตาม พึงคบหาแต่พระยา
เนื้อชื่อนี้โครธเท่านั้น ไม่ควรเข้าไปอาศัยอยู่
พระยาเนื้อชื่อว่าสาชะ ความตายในสำนักพระยาเนื้อ
นี้โครธประเสริฐกว่า การมีชีวิตอยู่ในสำนักพระยาเนื้อ
สาชะจะประเสริฐอะไร.

จบนิโครธมิกชาดกที่ ๒

๒. อรรถกถานิโครธมิกชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุณีผู้
เป็นมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ มีคำเริ่มต้นว่า
นิโครธเมว เสวยยุ ดังนี้.

ได้ยินว่า ภิกษุณีนั่น ได้เป็นธิดาของเศรษฐีผู้มีทรัพย์มากในนคร
ราชคฤห์ มีกุศลมูลหนาแน่น มีสังขารอันย้ายิแล้ว เป็นปัจฉิมภวิกสัตว์
(สัตว์ผู้มีภพสุดท้าย) อุปนิสัยแห่งพระอรหันต์โพลงอยู่ในหทัยของนาง เหมือน
ประทีปโพลงอยู่ภายในหม้อ ฉะนั้น. ครั้งนั้น จำเดิมแต่กาลที่รู้จักตนแล้ว
ธิดาของเศรษฐีนั้น ไม่ยินดีในเรือน มีความประสงค์จะบวช จึงกล่าวกะบิดา
มารดาว่า ข้าแต่คุณพ่อและคุณแม่ จิตใจของข้าพเจ้าไม่ยินดีในฆราวาส

ข้าพเจ้ามีความประสงค์จะบวชในพระพุทธศาสนาอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์
ท่านทั้งหลายจงให้ข้าพเจ้าบวชเถิด. บิคารมารดา กล่าวว่า แม่ เจ้าพูดอะไร
ตระกูลนี้มีทรัพย์สมบัติมาก และเจ้าก็เป็นธิดาคนเดียวของเราทั้งหลาย เจ้าไม่
ควรจะบวช. นางแม้จะอ่อนวอนอยู่บ่อย ๆ ก็ไม่ได้การบรรพชาจากสำนักของ
บิคารมารดา จึงคิดว่า ช่างเถอะ เราไปตระกูลสามียังสามีให้โปรดปรานแล้วจัก
บวช. นางเจริญวัยแล้วไปยังตระกูลสามี เป็นผู้มีศีลมีกัลยาณธรรมครองเหย้า.
เรือน. ลำดับนั้น เพราะอาศัยการอยู่ร่วม นางก็ตั้งครรภ์. นางไม่รู้ที่ตั้ง
ครรภ์. ครั้งนั้น เขาโหมขนานนักขัตฤกษ์ในพระนคร ชาวพระนครทั้งสิ้น
พากันเล่นงานนักขัตฤกษ์. พระนครได้มีการประดับตกแต่งเหมือนดังเทพนคร
ก็เมื่อการเล่นนักขัตฤกษ์แม้จะใหญ่ยิ่งเพียงนั้น เป็นไปอยู่ นางก็ไม่ดูใบ
ร่างกายของตน ไม่ประดับประดา เทียวไปด้วยเพศตามปกตินั่นเอง. ลำดับนั้น
สามีกล่าวกะนางว่า นางผู้เจริญ นครทั้งสิ้นอาศัยนักขัตฤกษ์ แต่เธอไม่ปฏิบัติ
ร่างกาย ไม่ทำการตกแต่ง เพราะเหตุไร. นางจึงกล่าวว่า ข้าแต่ลูกเจ้า
ร่างกายเต็มด้วยซากศพ ๗๒ ประการทีเดียว ประโยชน์อะไรด้วยร่างกายนี้ที่
ประดับแล้ว เพราะกายนี้ เทวดา พรหมไม่ได้นิรมิต ไม่ใช่สำเร็จด้วยทอง
ด้วยแก้วมณี ด้วยจันทน์เหลือง ไม่ใช่เกิดจากห้องแห่งดอกบุนนาค ดอก
โกมุท และดอกอุบลเขียว แต่เต็มไปด้วยเลือด ไม่สะอาด ไม่ใช่เต็มด้วยอมฤต
โอสถ โดยที่แท้ เกิดในซากศพ มีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด มีการขัดสีและ
การนวดพื้นเป็นนิตย์ และมีการแตกทำลายและการกระจัดกระจายไปเป็น
ธรรมดา รกป่าช้า อันตมหายึดจับ เป็นเหตุแห่งความโศก เป็นวัตถุที่ตั้ง
แห่งความรำไร เป็นที่อยู่อาศัยแห่งโรคทั้งปวง เป็นที่รับเครื่องกรรมกร
ของเสียดภายใน ไหลออกภายนอกเป็นนิตย์ เป็นที่อยู่ของหมู่หนอนหลายตระกูล
จะไปยังป่าช้า มีความตายเป็นที่สุด แม้จะเปลี่ยนแปลงไปในคลองจักษุของ
ชาวโลกทั้งปวง

กายประกอบด้วยกระดูกและเอ็น ฉาบทาด้วย

หนังและเนื้อ เป็นกายที่ถูกผิวหนังปกปิดไว้ ไม่ปรากฏตามความเป็นจริง เต็มด้วยลำไส้ใหญ่ เต็มด้วยท้องด้วยตับ หัวใจ เนื้อหัวใจ ปอด ไต ม้าม น้ำมูก น้ำลาย เหงื่อ มันชั้นเลือด ไขข้อ ดี และมันเหลว เมื่อเป็นเช่นนั้น ของไม่สะอาดย่อมไหลออกจากช่องทั้ง ๕ ของกายนั้นทุกเมื่อ คือ จี๋ตาไหลออกจากตา จี๋หูไหลออกจากหู และน้ำมูกไหลออกจากจมูก บางคราวออกทางปาก ดีและเสมหะย่อมไหลออกจากกาย เป็นหยดเหงื่อ เมื่อเป็นอย่างนั้นศีรษะของกายนั้นเป็นโพรงเต็มด้วยมันสมอง คนพาลธูโกวิชาห่อหุ้ม จึงสำคัญโดยความเป็นของงดงาม กายมีโทษอนันต์ เปรียบเสมอด้วยต้นไม้พิษเป็นที่อยู่ของสรรพโรคล้วนเป็นของทุกข์ ถ้ากลับเอาภายในของกายนี้ออกข้างนอก ก็จะต้องถือก่อนไม้ค้อยไล่กาและสุนัขเป็นแน่. กายไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น เป็นดังซากศพ เปรียบเหมือนส้วม ผู้มีจักขุติเตียน แต่คนเขลาเพลิดเพลินอันหนังสดปกปิดไว้ไม่ทวาร ๕ แผลใหญ่ ของไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น ไหลออกรอบด้าน ก็ในกาลใดกายนั้นนอนตายขึ้นพองมีสีเขียวคล้ำ ถูกทอดทิ้งไว้ในสุสาน ในกาลนั้น ญาติทั้งหลายย่อมไม่ห้วงอาลัย สุนัขบ้าน สุนัขจึงจอกย่อมเคี้ยวกินกายนั้น และนกตะกุ่ม หนอน กา แร้ง และสัตว์ทั้งปวงอื่น ๆ ย่อมเคี้ยวกิน

ก็ภิกษุผู้มีญาณในศาสนานี้มันแล ได้ฟังพระพุทธพจน์
แล้ว ย่อมรู้แจ้งกายนั้น ย่อมเห็นตามเป็นจริงแล้ว
ร่างกายนี้มันใด ร่างกายนั้นก็มันนั้น ร่างกายนั้นมันใด
ร่างกายนี้ก็มันนั้น ข้าพเจ้าคายความเพลิดเพลินใน
กายทั้งภายในและภายนอกเสียแล้ว.

ข้าแต่พระลูกเจ้า ข้าพเจ้าจักประดับประดาร่างกายนี้ทำอะไร การกระทำความ
ประดับกายนี้ ย่อมเป็นเหมือนกระทำจิตรกรรมภายนอกหม้อ ซึ่งเต็มด้วยคลุ
เศรษฐีบุตรได้ฟังคำของนางดังนั้นจึงกล่าวว่า นางผู้เจริญ เธอเห็นโทษทั้งหลาย
อย่างนี้แห่งร่างกายนี้ เพราะเหตุไรจึงไม่บวช. นางกล่าวว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า
ข้าพเจ้าเมื่อได้บวช จะบวชวันนี้แหละ. เศรษฐีบุตรกล่าวว่า ดีแล้ว ฉันจัก
ให้เธอบวช. แล้วบำเพ็ญมหาทาน กระทำมหาสักการะ แล้วนำไปสำนักของ
ภิกษุณีด้วยบริวารใหญ่ เมื่อจะให้นางบวช ได้ให้บวชในสำนักของภิกษุณีผู้
เป็นผูกฝ่ายของพระเทวทัต. นางได้บรรพชาแล้วมีความดำริเต็มบริบูรณ์ ดีใจ
แล้ว. ครั้งนั้น เมื่อครรถ์ของนางแก่แล้ว ภิกษุณีทั้งหลายเห็นความที่อินทรีย์
ทั้งหลายแปรเป็นอื่นไป ความที่หลังมือและเท้าบวม และความที่พื่นต้องใหญ่
จึงถามนางว่า แม่เจ้า เธอปรากฏเหมือนมีครรถ์ ที่อะไรกัน? ภิกษุณีนั้น
กล่าวว่า แม่เจ้าทั้งหลาย ข้าพเจ้าก็ไม่รู้ว่า เหตุชื่อนี้ แต่ศิลาของข้าพเจ้ายัง
บริบูรณ์อยู่. ลำดับนั้น ภิกษุณีเหล่านั้นจึงนำนางภิกษุณีนั้นไปยังสำนักของ
พระเทวทัต ถามพระเทวทัตว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า กุลธิดานี้ยังสามิให้โปรด
ปรานได้โดยยาก จึงได้บรรพชา ก็บัดนี้ ครรถ์ของนางปรากฏ ข้าพเจ้า
ทั้งหลายย่อมไม่รู้ว่ากุลธิดานี้ได้ตั้งครรถ์ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ หรือในเวลาบวช
แล้ว บัดนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายจะกระทำอย่างไร. เพราะความที่คนไม่รู้ และ

เพราะขันติ เมตตา และความเอ็นดูไม่มี พระเทวทัตจึงคิดอย่างนี้ว่า ความครหานินทาจักเกิดแก่เราว่า ภิกษุณีผู้อยู่ในฝ่ายของพระเทวทัตมีกรรม แต่พระเทวทัตกลับเพิกเฉยเสีย เราให้ภิกษุณีนี้สึกจึงจะควร. พระเทวทัตนั้นไม่พิจารณา แล่นออกไปเหมือนกลิ้งก้อนหิน กล่าวว่า พวกท่านจงให้ภิกษุณีนี้นสึก ภิกษุณีเหล่านั้นฟังคำของพระเทวทัตแล้ว ลุกขึ้นไหว้แล้วไปยังสำนักลำดับนั้น ภิกษุณีสาวนั้นกล่าวกะภิกษุณีทั้งหลายว่า แม่เจ้าทั้งหลาย พระเทวทัตเถระไม่ใช่พระพุทธเจ้า การบรรพชาของเราในสำนักของพระเทวทัตนั้น ก็หามิได้ก็บรรพชาของเราในสำนักของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นบุคคลเลิศขึ้นโลก อนึ่ง บรรพชานั้น เราได้โดยยาก ท่านทั้งหลายอย่าทำให้การบรรพชานั้นอันตรายหายไปถึงเลย มาเถิดท่านทั้งหลาย จงพาเราไปยังพระเชตวัน ในสำนักของพระศาสดา ภิกษุณีทั้งหลายจึงพาภิกษุณีสาวนั้นไปจากกรุงราชคฤห์สิ้นหนทาง ๔๕ โยชน์ถึงพระเชตวันมหาวิหารโดยลำดับถวายบังคมพระศาสดาแล้วกราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ.

พระศาสดาทรงพระดำริว่า ภิกษุณีนี้ตั้งกรรมในเวลาเป็นคฤหัสถ์โดยแท้ แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น พวกเดียรถีย์จักได้โอกาสว่า พระสมณโคตมพาภิกษุณีที่พระเทวทัตทิ้งแล้วเที่ยวไปอยู่ เพราะฉะนั้น เพื่อจะตัดถ้อยคำนี้ควรจะวินิจฉัยขอรุณนี้ในท่ามกลางบริษัทซึ่งมีพระราชา ในวันรุ่งขึ้น จึงให้ทูลเชิญพระเจ้าโกศล และเชิญมหาอนาถบิณฑิกเศรษฐี จูพอนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขา มหาอุบาสิกา และตระกูลใหญ่ ๆ อื่น ๆ ที่มีชื่อเสียง ในเวลาเย็นเมื่อบริษัททั้ง ๔ ประชุมกันแล้ว จึงตรัสเรียกพระอุบาสิเถระมาว่า เธอจงไปชำระกรรมของภิกษุณีสาวนี้ ในท่ามกลางบริษัท ๔. พระเถระทูลรับพระดำรัสแล้ว จึงไปยังท่ามกลางบริษัท นั่งบนอาสนะที่เขาตกแต่งไว้เพื่อตน แล้วให้เรียกนางวิสาขาอุบาสิกามาตรงเบื้องพระพักตร์ของพระราชา ให้รับขอรุณนี้

ว่า คุณก่อนวิสาขา ท่านจงไป จงรู้โดยถ่องแท้ว่า ภิกษุณีสาวนี้บวชในเดือน
โน้น วันโน้น แล้วจงรู้ว่าเธอได้มีครรภ์นี้ก่อนหรือหลังบวช มหาอุบาสิกาจับ
คำแล้วจึงให้วงม่าน ตรวจดูที่สุคนธ์มือ เท้า สะตือ และท้องของภิกษุณีสาว
ภายในม่าน นับเดือนและวัน รู้ว่านางได้ตั้งครรภ์ในภาวะเป็นคฤหัสถ์โดย
ถ่องแท้ จึงไปยังสำนักของพระเถระแล้วบอกเนื้อความนั้น. พระเถระได้กระทำ
ภิกษุณีนั้นให้เป็นผู้บริสุทธฺิ ในท่ามกลางบริษัท ๔. ภิกษุณีนั้นเป็นผู้บริสุทธฺิ
แล้วให้วิภิกษุสงฆ์และถวายบังคมพระศาสดา แล้วไปยังสำนักนั้นแล พร้อม
กับภิกษุณีทั้งหลาย ภิกษุณีนั้น อาศัยครรภ์แก่แล้ว ได้คลอดบุตรมีอานุภาพ
มาก ผู้ตั้งความปรารถนาไว้แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ.

ครั้งวันหนึ่ง พระราชาเสด็จไปโดยใกล้ ๆ สำนักของภิกษุณี ได้
ทรงสดับเสียงทารก จึงตรัสถามอำมาตย์ทั้งหลาย. อำมาตย์ทั้งหลายรู้เหตุนั้น
จึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ภิกษุณีสาวนั้น คลอดบุตรแล้ว นั้นเสียงของ
บุตรภิกษุณีสาวนั้นนั่นเอง. พระราชาตรัสว่า แน่ะพนาย ชื่อว่าการปรนนิบัติ
ทารกเป็นเครื่องกังวลสำหรับภิกษุณีทั้งหลาย พวกเราจักปรนนิบัติทารกนั้น
พระราชาทรงให้มอบทารกนั้นแก่หญิงพื่อนทั้งหลาย ให้เติบโตโดยการบริหาร
ดูแลอย่างกุมาร. ก็ในวันตั้งชื่อกุมารนั้น ได้ตั้งชื่อว่ากัสสป ครั้งนั้น คน
ทั้งหลายรู้กันว่า กุมารกัสสป เพราะเจริญเติบโต ด้วยการบริหารอย่างกุมาร
ในเวลาที่มีอายุได้ ๗ ขวบ กุมารกัสสปนั้นบวชในสำนักของพระศาสดา พอมี
อายุ ๒๐ ปีบริบูรณ์ก็ได้อุปสมบท เมื่อกาลเวลาล่วงไป ได้เป็นผู้กล่าวธรรม
อันวิจิตร ในบรรดาพระธรรมกถึกทั้งหลาย. ลำดับนั้น พระศาสดาทรงตั้ง
พระกุมารกัสสปนั้น ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ ด้วยพระดำรัสว่า คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย กุมารกัสสปนี้ เป็นเลิศแห่งสาวกทั้งหลายของเรา ผู้กล่าวธรรมอัน
วิจิตร ภายหลังพระกุมารกัสสปนั้นบรรลुพระอรหัต ในเพราะวัมมิกสูตร. แม่

ภิกษุผู้เป็นมารดาของพระกุมารกัสสปนั้น เห็นแจ้งแล้วบรรลุพระอรหัต.
พระกุมารกัสสปเระปรากฏในพระพุทธศาสนา ประจุพระจันทร์เพ็ญในท่าม
กลางท้องฟ้าฉะนั้น.

อยู่มาวันหนึ่ง พระตถาคตเสด็จกลับจากบิณฑบาต ภายหลังภัต
ประทานโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายแล้วเสด็จเข้าพระคันธกุฎี ภิกษุทั้งหลายรับ
พระโอวาทแล้ว ให้ภาคกลางวันหมดไปในที่เป็นที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน
ของตณฺ์ ในเวลาเย็น ประชุมกันในโรงธรรมสภา นั่งพรรณนาพระพุทธคุณ
ว่า คู่ก่อนอาวุโสทั้งหลาย พระเทวทัตทำคนทั้งสอง คือ พระกุมารกัสสป
เระและพระเถรีให้พินาศ เพราะความที่ตนไม่รู้ และเพราะความไม่มี
ขันติและเมตตาเป็นต้น แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นปัจจัยแก่ท่านทั้งสอง
นั้น เพราะพระองค์เป็นพระธรรมราชา และเพราะทรงถึงพร้อมด้วยพระขันติ
พระเมตตา และความเอ็นดู. พระศาสดาเสด็จมายังโรงธรรมสภาด้วยพุทธลีลา
ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้ แล้วตรัสถามว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ? ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า
ด้วยเรื่องพระคุณของพระองค์เท่านั้น แล้วกราบทูลเรื่องทั้งปวงให้ทรงทราบ
พระศาสดาตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นปัจจัยและเป็นที่พักแก่ชน
ทั้งสองนี้ ในบัดนี้เท่านั้น หามิได้ แม้ในกาลก่อน ก็ได้เป็นแล้วเหมือนกัน.
ภิกษุทั้งหลายจึงทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อต้องการให้เรื่องนั้นแจ่ม
แจ้ง. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุอันระหว่างภพปกปิดไว้ให้ปรากฏ
ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี
ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทรงถือปฏิสนธิตนกำเนิดมฤคชาติ. พระโพธิสัตว์เมื่อออกจาก
ท้องของมารดา ได้มีสีเหมือนดังสีทอง นัยน์ตาทั้งสองของเนื่อนั้น ได้เป็น

เช่นกับลูกแก้วมณีกลม เขาทั้งคู่มีวรรณะดั่งเงิน หน้ามีวรรณะดั่งทองคำกัมพลแดง ปลายเท้าหน้าและเท้าหลัง เหมือนทำบริกรรมด้วยรสน้ำครึ่ง ขนหางได้เป็นเหมือนขนจามรี กีร์่างกายของเนื้อนั้นใหญ่มีขนาดเท่าลูกน้ำ เนื้อนั้นมีบริวาร ๕๐๐. โดยชื่อ มีชื่อว่า นิโครทมิกราช สำเร็จการอยู่ในป่า. ก็ในที่ไม้ไผ่แห่งพระยาเนื้อนิโครทนั้น มีเนื้อแม่อื่นซึ่งมีเนื้อ ๕๐๐ เป็นบริวาร มีชื่อว่า สาขะ อาศัยอยู่ แม่เนื้อสาขะก็มีวรรณะดุสิตทอง. สมัยนั้น พระเจ้าพาราณสีทรงชวนขวายในการฆ่าเนื้อ เว้นเนื้อไม่เสวย ทรงกระทำพวกมนุษย์ให้ขาดการงาน ยังชวานิกมและชนบททั้งปวงให้ประชุมกัน แล้วเสด็จไปฆ่าเนื้อทุกวัน. พวกมนุษย์คิดกันว่า พระราชานี้ทรงทำพวกเราให้ขาดการงาน ถ้ากระไร พวกเราวางเหยื่อของเนื้อไว้ในพระราชอุทยาน จัดน้ำดื่มไว้ให้พร้อม ต้อนเนื้อเป็นอันมากให้เข้าไปยังพระราชอุทยานแล้วปิดประตูมอบถวายพระราชานมนุษย์เหล่านั้นทั้งหมดจึงปลุกผักที่เป็นเหยื่อของเนื้อไว้ในพระราชอุทยาน จัดน้ำดื่มไว้ให้พร้อม แล้วประกอบประตุ ถือบ่วง มือถืออาวุธ นานาชนิดมีค้อนเป็นต้น เข้าป่าแสวงหาเนื้อ คิดว่า พวกเราจับเนื้อทั้งหลายที่อยู่ตรงกลาง จึงล้อมที่ประมาณ ๑ โยชน์ เมื่อร่นเข้ามาได้ล้อมที่เป็นที่อยู่ของเนื้อนิโครทและเนื้อสาขะไว้ตรงกลาง ครั้น เห็นหมู่เนื้อนั้นจึงเอาไม้ค้อนตีต้นไม้ พุ่มไม้เป็นต้น และตีพื้นดิน ไล่หมู่เนื้อออกจากที่รกรกชฎ พวกเนื้ออาวุธทั้งหลายมีดาบ หอกและธนูเป็นต้น บั่นถือเสียงดัง ต้อนหมู่เนื้อนั้นให้เข้าพระราชอุทยานแล้วปิดประตู พวกเข้เข้าไปเฝ้าพระราชานแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ เมื่อพระองค์เสด็จไปทรงฆ่าเนื้อเป็นประจำ ทรงทำการงานของข้าพระองค์ทั้งหลายให้เสียหาย พวกข้าพระองค์ อันเนื้อทั้งหลายมาจากป่าเต็มพระราชอุทยานของพระองค์ ตั้งแต่นี้ไป พระองค์จะได้เสวยเนื้อของมฤคเหล่านั้น แล้วทูลลาพระราชานพากันหลีกไป.

พระราชชาติทรงสดับคำของมนุษย์เหล่านั้น แล้วเสด็จไปพระราชอุทยาน ทอดพระเนตรเนื้อทั้งหลาย ทรงเห็นเนื้อสีทอง ๒ ตัว จึงได้พระราชทานอภัยแก่เนื้อทั้งสองนั้น ก็ตั้งแต่นั้นมา บางคราว เสด็จไปเอง ทรงฆ่าเนื้อตัวหนึ่งแล้วนำมา บางคราว พ่อครัวของพระองค์ไปฆ่าแล้วนำมา เนื้อทั้งหลายพอเห็นธนูเท่านั้น ถูกความกลัวแต่ความตายคุกคาม พวกกันหนีไป ได้รับการประหาร ๒-๓ ครั้ง ลำบากไปบ้าง ป่วยไปบ้าง ถึงความตายบ้าง หมูเนื้อจึงบอกประพตฺติเหตุนี้แก่พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ให้เรียกเนื้อสาขะมาแล้วกล่าวว่า คุณก่อนสหาย เนื้อเป็นอันมากพากันฉิบหาย เมื่อเนื้อมีอันจะต้องตายโดยส่วนเดียว ตั้งแต่นี้ไป ผู้จะฆ่าจงอย่าเอาลูกศรยิงเนื้อวาระของเนื้อทั้งหลายจงมีในที่แห่งค้อนของผู้พิพากษา วาระจงถึงแก่บริษัทของเราวันหนึ่ง จงถึงแก่บริษัทของท่านวันหนึ่ง เนื้อตัวที่ถึงวาระจะไปนอนพาดหัวที่ไม่ค้อนของผู้พิพากษา แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น เนื้อทั้งหลายจักไม่กลัวเนื้อสาขะรับคำแล้ว ตั้งแต่นั้นมา เนื้อที่ถึงวาระ จะไปนอนพาดคอกที่ไม่ค้อนพิพากษา พ่อครัวมาจับเอาเนื้อตัวที่นอนอยู่ ณ ที่นั้นนั่นแหละไป อยู่มาวันหนึ่ง วาระถึงแก่แม่เนื้อผู้มีครรภ์ตัวหนึ่งซึ่งเป็นบริษัทของเนื้อสาขะ แม่เนื้อนั้นเข้าไปหาเนื้อสาขะแล้วกล่าวว่า เจ้านาย ข้าพเจ้ามีครรภ์ ตลอดลูกแล้ว พวกเราทั้งสองจะไปตามวาระ ท่านจงให้ข้ามวาระของข้าพเจ้าไปก่อน เนื้อสาขะกล่าวว่า เราไม่อาจทำวาระของเจ้าให้ถึงแก่เนื้อตัวอื่น ๆ เจ้าเท่านั้นจรรู้ว่า เจ้ามีบุตร เจ้าจงไปเถอะ แม่เนื้อนั้น เมื่อไม่ได้ความช่วยเหลือจากสำนักของเนื้อสาขะ จึงเข้าไปหาพระโพธิสัตว์บอกเนื้อความนั้น พระโพธิสัตว์นั้น ได้ฟังคำของแม่เนื้อนั้นจึงคิดว่า ก็พระโพธิสัตว์ทั้งหลายในกาลก่อน เห็นทุกข์ของคนอื่น ย่อมไม่หวังโยชีวิตของตน ประโยชน์ของผู้อื่นจากประโยชน์ตนนั้นแล เป็นสิ่งที่หนักกว่าสำหรับพระโพธิสัตว์เหล่านั้น.

เหล่านัก ปศุสัตว์ มฤคในป่าทั้งหมดยอมเป็น

อยู่ด้วยตนเอง นักปราชญ์ทั้งหลายผู้สงบ ยินดีแล้ว
ในประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ ย่อมยังผู้อื่นให้เป็นอยู่ ก็
นักปราชญ์เหล่านั้น สละทรัพย์ อวัยวะ และชีวิต เพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูล เรานั้นเป็นผู้สามารถจักยังเหล่า
สัตว์เป็นอันมากพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามได้ด้วย ก็
ความไม่มีบุญ เพราะกายอันไร้สาระนี้ เรจักได้ลาภ
ของท่านอันยังยืนด้วยตนเองแน่.

ครั้ง คิดดังนี้แล้วจึงกล่าวว่า เจ้าจงไปเถอะ เรจักให้วาระของเจ้าข้ามไป ครั้น
กล่าวแล้ว ตนเองก็ไปนอนกระทำศิริยะไว้ที่ไม่ค้อนพิพากษาพ้อครวเห็นดังนั้น
จึงคิดว่า พระยาเนื้อผู้ได้รับ พระราชทานอภัยนอนอยู่ที่ไม่ค้อนพิพากษา เหตุ
อะไรหนอ จึงรีบไปกราบทูลแด่พระราชชา พระราชาเสด็จขึ้นทรงรถในทันใด
นั่นเอง เสด็จไปด้วยบริวารใหญ่เห็นพระโพธิสัตว์จึงตรัสว่า พระยาเนื้อผู้สหาย
เราให้อภัยแก่ท่านไว้แล้วมิใช่หรือ เพราะเหตุไรท่านจึงนอนอยู่ ณ ที่นี้ พระยา
เนื้อกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช แม่เนื้อผู้มีกรรมมากกล่าวว่า ขอท่านจงยัง
วาระของฉันทให้ถึงแก่เนื้อตัวอื่น ก็ข้าพระบาทไม่อาจโยนมรณทุกข์ของเนื้อตัว
หนึ่งไปเหนือเนื้อตัวอื่นได้ ข้าพระบาทนั้นจึงให้ชีวิตของตนแก่แม่เนื้อนั้น ถือ
เอาความตายอันเป็นของแม่เนื้อนั้นแล้วจึงนอนอยู่ ณ ที่นี้ ข้าแต่มหाराช ขอ
พระองค์อย่าได้ทรงระแวงเหตุอะไรๆ อย่างอื่นเลย พระราชาตรัสว่า คุณก่อน
สุวรรณมิกราชผู้เป็นนาย แม้ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย เราก็ไม่เคยเห็นคนผู้
เพียบพร้อมด้วยขันติ เมตตา และความเอ็นดูเช่นกับท่าน ด้วยเหตุนี้ เรจัก
เลื่อมใสท่านลูกขึ้นเถิด เราให้อภัยแก่ท่านและแก่แม่เนื้อนั้น พระยาเนื้อกล่าวว่า

ข้าแต่พระเจ้าจอมคน เมื่อข้าพระบาททั้งสองได้อภัยแล้ว เนื้อที่เหลือออกนั้น จักกระทำอย่างไร พระราชาตรัสว่า นาย เราให้อภัยแม่แก่เนื้อที่เหลือด้วย พระยาเนือกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช แม่เมื่อเป็นอย่างนั้นเนื้อทั้งหลายใน พระราชอุทยานเท่านั้น จักได้อภัย เนื้อที่เหลือจักทรงกระทำอย่างไร พระราชา ตรัสว่า นาย เราให้อภัยแม่แก่เนื้อแม่เหล่านั้น พระยาเนือกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช เบื้องต้น เนื้อทั้งหลายได้รับอภัย สัตว์ ๔ เท้าที่เหลือจักกระทำอย่างไร พระ ราชาตรัสว่า นาย เราให้อภัยแก่สัตว์ ๔ เท้าแม่เหล่านั้น พระยาเนือกราบทูล ว่า ข้าแต่มหाराช สัตว์ ๔ เท้าได้รับ พระราชทานอภัยก่อน หมูนกจักกระทำ อย่างไร พระราชาตรัสว่า นาย แม่หมูนกเหล่านั้นเราก็ให้อภัย พระยาเนือ กราบทูลว่า เบื้องต้น หมูนกจักได้รับพระราชทานอภัย พวกปลาที่อยู่ในน้ำจัก กระทำอย่างไร พระราชาตรัสว่า นาย แม่หมู่ปลาเหล่านั้น เราก็ให้อภัย พระมหาสัตว์ทูลขออภัยแก่สรรพสัตว์กะพระราชาอย่างนี้แล้ว ได้ลุกขึ้นยืนให้ พระราชาคงอยู่ในศีล ๕ แล้วแสดงธรรมแก่พระราชาด้วยลีลาของพระพุทธเจ้า ว่า ข้าแต่มหाराช ขอพระองค์จงประพาศิธรรมในพระชนกชนนีในพระโอรส พระธิดา ในพราหมณ์คฤหบดี ในชาวนิคมและชาวชนบท เมื่อทรงประพาศิ ธรรม ประพาศิสมาเสมออยู่ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตกจักเข้าถึงสุคติโลก สวรรค์ ดังนี้ แล้วอยู่ในอุทยาน ๒-๓ วัน ให้โอวาทแก่พระราชาแล้วอันหมู่ เนื้อแควดล้อมเข้าป่าแล้ว แม่เนื้อนมแม่นั้นตกลูกออกมาเช่นกับช่อดอกไม้ ลูก เนื้อนั้น เมื่อเล่นได้ จะไปยังสำนักของเนื้อสาขะ. ลำดับนั้น มารดาเห็นลูกเนื้อ นั้นกำลังจะไปยังสำนักของเนื้อสาขะนั้น จึงกล่าวว่า ลูกเอ๋ย ตั้งแต่ไปเจ้า อย่าไปยังสำนัก ของเนื้อสาขะนั้น เจ้าพึงไปยังสำนักของเนื้อนิโครธเท่านั้น เมื่อ จะโอวาทจึงกล่าวคาถาว่า

เจ้าหรือคนอื่นก็ตาม ฟังคบหาแต่พระยาเนื้อ

ชื่อนิโครธเท่านั้น ไม่ควรเข้าไปอาศัยอยู่กับพระยา
เนื้อชื่อว่าสาชะ ความตายในสำนักของพระยาเนื้อชื่อ
ว่านิโครธประเสริฐกว่า การมีชีวิตอยู่ในสำนักพระยา
เนื้อสาชะ จะประเสริฐอะไร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นิโครธเมว เสเวยย ความว่า คุณก่อน
พ่อ เจ้าหรือคนอื่นก็ตาม ผู้ใคร่ต่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน ควรเสพหรือควร
คบหาแต่พระยาเนื้อชื่อนิโครธนั้น. บทว่า น สาข อุปสัวเส ความว่า
แค่เนื้อชื่อว่าสาชะไม่ควรเข้าไปอยู่ร่วม คือ ไม่ควรเข้าไปใกล้แล้วอยู่ร่วมได้
แก่ไม่ควรอาศัยเนื้อสาชะนั้นเลี้ยงชีวิต. บทว่า นิโครธสุมี มตฺ เสยโย
ความว่า แม้การตายอยู่แทบเท้าของพระยาเนื้อชื่อนิโครธประเสริฐกว่า คือ
ยอดเยี่ยมสูงสุด. บทว่า ยญฺเจ สาขสุมี ชีวิติ ความว่า ก็ความเป็นอยู่
ในสำนักของเนื้อชื่อว่าสาชะนั้น ไม่ประเสริฐคือไม่ยอดเยี่ยมไม่สูงสุดเลย.

ก็จำเดิมแต่นั้น พวกเนื้อที่ได้ถือภัยพากันกินข้าวกล้าของพวกมนุษย์
มนุษย์ทั้งหลายไม่อาจตีหรือไล่เนื้อทั้งหลายด้วยคิดว่า เนื้อเหล่านี้ได้รับพระ-
ราชทานอภัย จึงพากันประชุมที่พระลานหลวง กราบทูลความนั้นแต่พระราช
พระราชครีว่าเรามีความเลื่อมใสให้พรแก่พระยาเนื้อชื่อนิโครธ เราถึงจะ
ละราชสมบัติ ก็จะไม่ทำลายปฏิกุณยานั้น ท่านทั้งหลายจงไปเกิดใคร ๆ ย่อมไม่
ได้เพื่อจะประหารเนื้อทั้งหลายในแคว้นของเรา พระยาเนื้อนิโครธได้สดับ
เหตุการณ์นั้น จึงให้หมูเนื้อประชุมกัน โอวาทเนื้อทั้งหลายว่า จำเดิมแต่นี้ไป
ท่านทั้งหลายอย่าได้กินข้าวกล้าของคนอื่น ดังนี้แล้ว บอกแก่มนุษย์ทั้งหลาย
ตั้งแต่นี้ไปมนุษย์ทั้งหลายผู้กระทำข้าวกล้า จงอย่าทำร้ายเพื่อจะรักษาข้าวกล้า

แต่จงผูกสัญญาด้วยใบไม้ปีกนาไว้ ได้ยินว่า จำเดิมแต่นั้น จึงเกิดสัญญาในการผูกใบไม้ขึ้นในนาทั้งหลาย จำเดิมแต่นั้น ชื่อว่าเนื้อผู้ล่วงละเมิดสัญญาในการผูกใบไม้ ย่อมไม่มี. ได้ยินว่า ข้อนี้เป็นโอวาทที่พวกเนื้อเหล่านั้นได้จากพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์โอวาทหมู่เนื้ออย่างนี้แล้วดำรงอยู่ตลอดชั่วอายุ. พร้อมกับเนื้อทั้งหลายได้ไปตามยถากรรมแล้ว. ฝ่ายพระราชาทรงตั้งอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ ทรงกระทำบุญทั้งหลายได้เสด็จไปตามยถากรรมแล้ว.

พระศาสดาดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นที่พึ่งอาศัยของพระเถรีและพระกุมารกัสสป ในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็ได้เป็นที่พึ่งอาศัยแล้วเหมือนกัน ก็ครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงหมუნกลับเทศนาว่าด้วยสัจจะทั้ง ๔ ตรัสเรื่อง ๒ เรื่องสืบต่ออนุสนธิกัน แล้วทรงประชุมชาดกว่า เนื้อชื่อสาชะในครั้งนั้น ได้เป็นพระเทวทัต แม้บริษัทของเนื้อสาชะนั้น ก็ได้เป็นบริษัทของพระเทวทัตนั้นแหละ แน่เนื้อนั้นในครั้งนั้น ได้เป็นพระเถรี ลูกเนื้อในครั้งนั้นได้เป็นพระกุมารกัสสป พระราชาได้เป็นอานนท์ ส่วนพระยาเนื้อชื่อว่า นิโครธ ได้เป็นเราเองแล.

จบนิโครธมิกชาดกที่ ๒

๓. กัณทินชาดก

ว่าด้วยผู้ตกอยู่ในอำนาจหญิง

[๑๓] เราติเตียนบรุษผู้มีลูกศรเป็นอาวุธ ยิง
ปล่อยให้เต็มกำลัง เราติเตียนชนบทที่มีหญิงเป็นผู้นำ
อนึ่ง สัตว์เหล่าใด ตกอยู่ในอำนาจของหญิงทั้งหลาย
สัตว์เหล่านั้นบ้นพิบัติติเตียนแล้ว.

จบกัณทินชาดกที่ ๓

๓. อรรถกถากัณทินชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภการ
ประเล้าประโลมของภรรยาเก่า จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า
ชिरตฺถุ กณฺฑิณํ สลฺลํ ดังนี้.

การประเล้าประโลมนั้น จักมีแจ้งในอินทริยชาดก อัญญาภิชาติ. ก็พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระดำรัสนี้กะภิกษุหนึ่งว่า คุณก่อนภิกษุ แม้ในกาลก่อน
เธออาศัยมาตุคามนี้ ถึงความสิ้นชีวิต ร้องเรียกอยู่ที่พื้นถ่านเพลิงอันปราศจาก
เปลว ภิกษุทั้งหลายทูลอ่อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อทรงประกาศเรื่องนั้น
ให้แจ่มแจ้ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุอันระหว่างภพปกปิดให้
ปรากฏแล้ว. ก็เบื้องหน้าแต่นี้ไป เราจักไม่กล่าวถึงการที่ภิกษุทั้งหลายทูลอ่อน
วอน และความที่เหตุอุกฤษระหว่างภพปกปิด จักกล่าวเฉพาะคำมีประมาณเท่านั้น

ว่า อตีต อหริ แปลว่า ทรงนำอดีตนิทานมาว่าดังนี้เท่านั้น. แม้เมื่อกล่าวคำมีประมาณเท่านั้น ก็พึงประกอบเหตุการณ์นี้ทั้งหมด คือ การทูลอาราธนา การเปรียบเทียบเหมือนนำพระจันทร์ออกจากกลุ่มเมฆ และความที่เหตุถูกระหว่างภพปกปิดไว้ โดยนัยดังกล่าวไว้ในหนหลังนั้นแหละ แล้วพึงทราบไว้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้ามคธครองราชสมบัติอยู่ในพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ ในสมัยข้าวก้าวของชนชาวมคธ พวกเนื้อทั้งหลายมีอันตรายมากเนื้อเหล่านั้น จึงเข้าไปยังเนินเขา. เนื้อภูเขาที่อยู่ในป่าตัวหนึ่ง ทำความสนิทสนมกับลูกเนื้อตัวเมียชาวบ้านตัวหนึ่ง ในเวลาที่พวกเนื้อเหล่านั้น ลงจากเชิงเขากลับมายังชายแดนบ้านอีก ได้ลงมากับเนื้อเหล่านั้นนั้นแหละ. เพราะมีจิตปฏิพัทธ์ในลูกเนื้อตัวเมียนั้น. ลำดับนั้น ลูกเนื้อตัวเมียนั้นจึงกล่าวกะเนื้อภูเขานั้นว่า ข้าแต่เจ้า ท่านแลเป็นเนื้อภูเขาที่เขลา ก็ธรรมดาชายแดนของบ้าน นาระแวง มีภัยเฉพาะหน้า ท่านอย่าลงมากับพวกเราเลย. เนื้อภูเขานั้น ไม่กลับเพราะมีจิตปฏิพัทธ์ต่อลูกเนื้อตัวเมียนั้น ได้มากับลูกเนื้อตัวเมียนั้นนั้นแหละ. ชนชาวมคธรู้ว่า บัดนี้ เป็นเวลาที่พวกเนื้อลงจากเนินเขา จึงยืนในซุ้มอันมิดชิดใกล้หนทาง ในหนทางที่เนื้อทั้งสองเมื่อนั้นเดินมา มีพรานคนหนึ่งยืนอยู่ในซุ้มอันมิดชิด. ลูกเนื้อตัวเมียได้กลิ่นมนุษย์ จึงคิดว่า จักมีพรานคนหนึ่งยืนอยู่ จึงทำเนื้อเขลาตัวนั้น ให้อยู่ข้างหน้า ส่วนตนเองอยู่ข้างหลัง. นายพรานได้ทำเนื้อตัวนั้นให้ล้มลงตรงนั้นนั่นเอง ด้วยการยิงด้วยลูกศรครั้งเดียวเท่านั้น. ลูกเนื้อตัวเมียรู้ว่าเนื้อนั้นถูกยิง จึงโดดหนีไปโดยการไปด้วยกำลังเร็วปานลม. นายพรานออกจากซุ้มชำแหละเนื้อก่อไฟ ปิ้งเนื้ออร่อยบนถ่านไฟอันปราศจากเปลว เคี้ยวกินแล้วดื่มน้ำ หาบเนื้อที่เหลือไปด้วยไม้คานมีหยาดเลือดไหล ได้ไปยังเรือน ให้พวกเด็ก ๆ ยินดีแล้ว.

ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นเทวดาอยู่ในป่าชฎูแห่งนั้น พระโพธิสัตว์นั้น เห็นเหตุการณ์นั้น จึงคิดว่า เนื้อโง่ตัวนี้ตาย เพราะอาศัยมารดา เพราะอาศัยบิดาก็หาไม่ โดยที่แท้ตายเพราะอาศัยกาม จริงอยู่ เพราะกาม เป็นนิमितเหตุ สัตว์ทั้งหลายจึงถึงทุกข์นานัปการมีการตัดมือเป็นต้น ในสุคติ และการจองจำ ๕ ประการเป็นต้นในทุคติ ชื่อว่าการทำทุกข์คือความตายให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น ก็ถูกติเตียนในโลกนี้ แม้ชนบทใดมีสตรีเป็นผู้นำ จัดแจง ปกครอง ก็ถูกติเตียน เหล่าสัตว์ผู้ตกอยู่ในอำนาจของมาตุคาม ก็ถูกติเตียน เหมือนกัน แล้วแสดงเรื่องสำหรับติเตียน ๓ ประการ ด้วยคาถา ๑ คาถา เมื่อเทวดาทั้งหลายในป่าให้สาธุการแล้วบูชาด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น เมื่อจะยังไพรสมถ์นั้น ให้บันลือขึ้นด้วยเสียงอันไพเราะ จึงแสดงธรรมด้วยคาถานี้ว่า

เราติเตียนบุรุษผู้มีลูกศรเป็นอาวุธ ผู้ยิงไปเต็ม

กำลัง เราติเตียนชนบทที่มีหญิงเป็นผู้นำ อนึ่ง สัตว์

เหล่าใดตกอยู่ในอำนาจของหญิงทั้งหลาย สัตว์เหล่า

นั้น บัณฑิตก็ติเตียนแล้วเหมือนกัน.

ศัพท์ว่า **ธีรตุถุ** ในคานานั้น เป็นศัพท์นินทา ใช้ในความหมายว่า.

ติเตียน. ในที่นี้ ศัพท์ว่า **ธีรตุถุ** นี้ นั้น ฟังเห็นว่าใช้ในการติเตียน ด้วยอำนาจความสะอึกและความหวาดเสียวจริงอยู่ พระโพธิสัตว์เป็นผู้ทั้งสะอึกและหวาดเสียว จึงกล่าวอย่างนั้น คนที่ชื่อว่า **กัณที** เพราะมีลูกศร. ซึ่งคนผู้มีลูกศรนั้น. ก็ลูกศรนั้นเขาเรียกว่า **สัลละ** เพราะอรรธว่าเสียบเข้าไป เพราะฉะนั้น ในคำว่า **กณฺฑินิ สลลํ** จึงมีความหมายว่า ผู้มีลูกศร อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าผู้มีสัลละเพราะมีลูกศร. ผู้มีลูกศรนั้น. ชื่อว่า **คาพทเวธี** ผู้ยิงไปเต็มแรง เพราะเมื่อจะให้การประหารอย่างแรงจึงยิงอย่างเต็มที่ โดย

กระทำให้มีปากแผลใหญ่ ผู้ยิงไปอย่างเต็มทีนั้น ในข้อนี้มีอธิบายดังนี้ว่า เราติเตียนคนผู้ประกอบด้วยอาวุธมีประการต่าง ๆ ชื่อว่า สัสสะ ลูกศร เพราะวิ่งไปตรง ๆ โดยมีฐานันดั่งโบโกมูทเป็นผล ผู้ยิงไปอย่างเต็มแรง. บทว่า ปริณายิกา ได้แก่ เป็นใหญ่ คือ เป็นผู้จัดแจง. บทว่า ธิกุกิตา แปลว่า ติเตียนแล้ว. คำที่เหลือในคาถานี้ง่ายทั้งนั้น.

ก็เบื้องหน้าแต่ขึ้นไป ข้าพเจ้าจักไม่กล่าวคำแม่มีประมาณเท่านี้ จักพรรณาคำที่ไม่ง่ายขึ้น ๆ เท่านั้น. พระโพธิสัตว์ครั้งนั้นแสดงเรื่องสำหรับติเตียน ๓ ประการ ด้วยคาถาเดียวอย่างนี้แล้ว ทำป่าให้บันลือขึ้นแล้วแสดงธรรมด้วยการเอื้องกรายดังพระพุทธรเจ้า.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงประกาศ สัจจะทั้งหลาย. ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้กระสันจะสึก ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล พระศาสดาตรัสเรื่อง ๒ เรื่อง สืบต่ออนุสนธิกันแล้ว ทรงประชุมชาดก ก็เบื้องหน้าแต่ขึ้นไป ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวคำว่า ตรัสเรื่องสองเรื่อง นี้ จะกล่าวเฉพาะคำมีประมาณเท่านี้ว่า ทรงสืบต่ออนุสนธิ. ก็คำนี้แม้จะไม่กล่าวไว้ ก็พึงประกอบถือเอาโดยนัยดังกล่าวไว้ในหนหลังนั่นแล. เมื่อภูเขานั้น ครั้งนั้น ได้เป็นภิกษุกระสันจะสึกในบัดนี้ ลูกเนื้อตัวเมียในครั้งนั้น ได้เป็นภรรยาเก่าในบัดนี้ ส่วนเทวดาผู้เห็นโทษในกามทั้งหลาย ในครั้งนั้น ได้เป็นเราแล.

๔. วาตมิกชาดก

ว่าด้วยอำนาจของรส

[๑๔] ได้ยินว่า สิ่งอื่นที่จะเลวยิ่งไปกว่ารสทั้งหลาย
ไม่มี รสเป็นสภาพเลวแม้ว่าถิ่นที่อยู่ แน่กว่าความ
สนิทสนม นายสัตนุชชัยอุยานบาล นำเนื้อสมัน ซึ่งอาศัย
อยู่ในป่าชฎมาสู่อำนาจของตนได้ด้วยรสทั้งหลาย.

จบวาตมิกชาดกที่ ๔

๔. อรรถกถาวาตมิกชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภพระ-
จูฬปิณฑปาทิกตสเถระ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า น กิรตุติ
เรเสหิ ปาปิโย ดังนี้.

ได้ยินว่า เมื่อพระศาสดาทรงอาศัยพระนครราชคฤห์ ประทับอยู่ใน
พระวิหารเวฬุวัน.

วันหนึ่ง บุตรของตระกูลเศรษฐีผู้มีทรัพย์มาก ชื่อว่า ติสสกุมาร
ไปพระวิหารเวฬุวัน ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้วประสงค์จะบวช
จึงทูลขอบรรพชา แต่บิดามารดายังไม่อนุญาต จึงถูกปฏิเสธ ได้การทำ
การอดอาหาร ๗ วัน แล้วให้บิดามารดาอนุญาต เหมือนดังพระรัฐบาลเถระ
ได้บวชในสำนักของพระศาสดาแล้ว. พระศาสดาครั้งทรงให้ติสสกุมารนั้นบวช

แล้ว ประทับอยู่ในพระวิหารเวฬุวันประมาณถึงเดือน แล้วได้เสด็จไปพระวิหารเชตวัน ในพระเชตวันนั้น กุลบุตรได้สมาทานธุดงค์ ๑๓ เทียวไปบิณฑบาตตามลำดับตรอกในนครสาวัตถี ยิ่งกาลเวลาให้ล่วงไป ใคร ๆ เรียกว่า พระอุปัชฌาย์ได้เป็นผู้ปรากฏรู้กันทั่วไปในพระพุทธศาสนา เหมือนพระจันทร์เพ็ญในพื้นท้องฟ้าฉะนั้น.

ในกาลนั้น เมื่อกาลเล่นนักขัตฤกษ์ยังดำเนินไปในนครราชคฤห์ บิดามารดาของพระเถระเก็บสิ่งของอันเป็นเครื่องประดับ อันมีอยู่ในครั้งพระเถระเป็นคฤหัสถ์ไว้ในผอบเงิน เอามาวางไว้ที่ถ่อร้องให้พลางพูดว่า ในการเล่นนักขัตฤกษ์อื่นๆ บุตรของพวกเราประดับด้วยเครื่องประดับนี้เล่นนักขัตฤกษ์พระสมณโคดมพาเอาบุตรน้อยนั้นของเราไปยังพระนครสาวัตถี บัดนี้บุตรน้อยของเราทั้งหลายนั้น นั่งที่ไหนหนอ ยืนที่ไหนหนอ ลำดับนั้น นางวัณณาตาสึกคนหนึ่งไปยังตระกูลนั้น เห็นภรรยาของเศรษฐีกำลังร้องไห้อยู่ จึงถามว่า แม่เจ้า ท่านร้องให้ทำไม? ภรรยาของเศรษฐีนั้นจึงบอกเนื้อความนั้น นางวัณณาตาสึกกล่าวว่า แม่เจ้า ก็พระลูกเจ้ารักอะไร? ภรรยาเศรษฐีกล่าวว่า รักของสิ่งโน้นและสิ่งโน้น. นางวัณณาตาสึกกล่าวว่า ถ้าท่านจะให้ความเป็นใหญ่ทั้งหมดในเรือนนี้แก่ดิฉันไซ้ ดิฉันจักนำบุตรของท่านมา. ภรรยาท่านเศรษฐีรับคำว่า ได้ แล้วให้สะเบียง ส่งนางวัณณาตาสึกนั้นไปด้วยบริวารใหญ่ โดยพูดว่าท่านจงไปนำบุตรของเรามา ด้วยความสามารถของตน นางวัณณาตาสึกนั้นนั่งในยานน้อยอันปกปิด ไปยังนครสาวัตถีถือเอาการอยู่อาศัยใกล้ถนนที่พระเถระเที่ยวภิกขาจาร ไม่ให้พระเถระเห็นพวกตนที่มาจากตระกูลเศรษฐี แวดล้อมด้วยบริวารของตนเท่านั้น เมื่อพระเถระเข้าไปบิณฑบาต ได้ถวายยาคุหนึ่งกระบวยและภิกขาภิรมส ผูกพันด้วยความอยากในรสไว้แต่เบื้องต้น

แล้วให้นั่งในเรือนถวายภิกษาโดยลำดับ รู้ว่าพระเถระตกอยู่ในอำนาจของตน จึงแสดงการว่าเป็นในนอนอยู่ภายในห้อง. ฝ่ายพระเถระเที่ยวไปตามลำดับ ตรอก ในเวลาภิกษาจาร ได้ไปถึงประตูเรือน คนที่เป็นบริวารรับบาตรของ พระเถระแล้วนิมนต์พระเถระให้นั่งในเรือน. พระเถระนั่งแล้วถามว่า อุบาสกา ไปไหน ? คนบริวารกล่าวว่า ท่านผู้เจริญอุบาสกาเป็นไข้ปรารถนาจะเห็นท่าน พระเถระถูกค้นหาในรศผูกพัน ทำลายการสมათานวัตรของตน เข้าไปยังที่ที่ นางวิณฑทาสีนั้นนอนอยู่ นางวิณฑทาสีรู้เหตุแห่งการมาเพื่อตน จึงประเล้า ประโลมพระเถระนั้น ผูกค้ำยค้นหาในรศ ให้สึกแล้วให้ตั้งอยู่ในอำนาจของ ตน ให้นั่งในยาน ได้ไปยังนครราชคฤห์นั่นเอง ด้วยบริวารใหญ่. ข่าวนั้น ได้ปรากฏแล้ว.

ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในโรงธรรมสภา สนทนากันขึ้นว่า ได้ยิน ว่า นางวิณฑทาสีคนหนึ่ง ผูกพระจุพวิณฑปาตีกาตักตีสสเถระด้วยค้นหา ในรศ แล้วพาไปแล้ว. พระศาสดาเสด็จเข้าไปยังโรงธรรมสภา ประทับบน อาสนะที่เขาตกแต่งไว้ แล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเรอนั่ง สนทนากัน ด้วยเรื่องอะไร ? ภิกษุเหล่านั้นได้กราบทูลเรื่องราวนั้น. พระศาสดา ตรัสว่า ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้คิดในรศค้นหา ตกอยู่ในอำนาจของ นางวิณฑทาสีนั้น ในบัดนี้เท่านั้น ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็ตกอยู่ในอำนาจ ของนางเหมือนกัน แล้วทรงนำอดีตนิทานมาว่า

ในอดีตกาล ในพระนครพาราณสี ได้มีนายอุชยานบาลของพระเจ้า พรหมทัต ชื่อว่า **สัตยชัย** ครั้งนั้น เนื้อสมันตัวหนึ่งมีขี้ยังอุชยานนั้น เห็น นายอุชยานบาลคนเฝ้าอุชยานจึงหนีไป. ฝ่ายนายสัตยชัยมิได้ขู่คุกคามเนื้อสมัน นั้นให้ออกไป เนื้อสมันนั้น จึงมาเที่ยวในอุชยานนั้นนั่นแลบ่อย ๆ นายอุชยาน บาลนำเอาดอกไม้และผลไม้มีประการต่าง ๆ มาจากอุชยานแต่เช้าตรู่ นำไป

เฉพาะพระราชาทูวัน ๆ. ครั้นวันหนึ่ง พระราชาตรัสถามนายอุยยานบาลนั้น ว่า คุณก่อนสหายอุยยานบาล เธอเห็นความอัศจรรย์อะไรๆ ในอุทยานบ้างไหม? นายอุยยานบาลกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระบาทไม่เห็นสิ่งอื่น แต่ว่า เนื้อสมันตัวหนึ่งมาเที่ยวอยู่ในอุทยาน ข้าพระบาทได้เห็นสิ่งนี้. พระราชาตรัสถามว่า ก็เธอจักอาจจับมันไหม? นายอุยยานบาลกราบทูลว่า ข้าพระบาท เมื่อได้นำฝิ่งหน่อหนึ่งจักอาจนำเนื้อสมันนี้มา แม้ยังภายในพระราชนิเวศน์ พระเจ้าข้า. พระราชาได้ให้น้ำฝิ่งแก่นายอุยยานบาลนั้น. นายอุยยานบาลนั้น รับน้ำฝิ่งนั้นแล้วไปยังอุทยาน แอบเอาน้ำฝิ่งทาหญ้าทั้งหลายในที่ที่เนื้อสมัน เที่ยวไป. เนื้อสมันมากินหญ้าที่ทาด้วยน้ำฝิ่ง คิดในรสดีมหา ไม่ไปที่อื่น มาเฉพาะอุทยานเท่านั้น. นายอุยยานบาลรู้ว่าเนื้อสมันนั้นคิดหญ้าที่ทาด้วยน้ำ ฝิ่ง จึงแสดงตนให้เห็นโดยลำดับ. เนื้อสมันนั้นครั้งเห็นนายอุยยานบาลนั้น ๒-๓ วันแรกก็หนีไป แลพอเห็นเข้าบ่อย ๆ จึงคุ้นเคย ถึงกับกินหญ้าที่อยู่ใน มือของนายอุยยานบาลได้โดยลำดับ. นายอุยยานบาลรู้ว่าเนื้อสมันนั้นคุ้นเคยแล้ว จึงเอาเสื่อลำแพนล้อมถนนจนถึงพระราชนิเวศน์ แล้วเอากิ่งไม้หักปักไว้ในที่ นั้น ๆ สพายน้ำเต่าบรรจุน้ำฝิ่ง หนีบกินหญ้า แล้วโปรยหญ้าที่ทาด้วยน้ำฝิ่ง ลงข้างหน้าเนื้อ. ได้ไปยังภายในพระราชนิเวศน์ทีเดียว เมื่อเนื้อเข้าไปภายใน แล้ว คนทั้งหลายจึงปิดประตู เนื้อเห็นมนุษย์ทั้งหลายก็ตัวสั่นกลัวแต่มรรณภย วิ่งมาวิ่งไป ณ พระลานในภายในพระราชนิเวศน์ พระราชาเสด็จลงจากปราสาท ทอดพระเนตรเห็นเนื้อนั้นตัวสั่น จึงตรัสว่า ธรรมดาเนื้อย่อมไม่ไปยังที่ที่คน เห็นตลอด ๗ วัน ย่อมไม่ไปยังที่ที่ถูกคุกคามตลอดชีวิต เนื้อสมันผู้อาศัย ป่าชฎอยู่เห็นปานนี้นั้นถูกผูกด้วยความอยากในรส มาสู่ที่เห็นปานนี้ ในบัดนี้ ผู้เจริญทั้งหลาย ชื่อว่าสิ่งที่ลามกกว่าความอยากในรส ย่อมไม่มีในโลกหนอ แล้วทรงเริ่มตั้งกรรมเทศนาด้วยคาถานี้ว่า

ได้ยินว่า สิ่งอื่นที่จะเลวยิ่งไปกว่ารสทั้งหลายย่อม

ไม่มี รสเป็นสภาพเลวแม้ว่าถิ่นที่อยู่ แม้กว่าความ

สนิทสนม นายสัตยชัยอุยยานบาลนำเนื้อสมันซึ่งอาศัย

อยู่ในป่าชฎนาสู่อำนาจของตนได้ ด้วยรสทั้งหลาย.

ศัพทว่า กิระ ได้ยินว่า ในกาลานั้น เป็นนิบาตใช้ในอรรถว่าได้

ยินได้ฟัง. บทว่า รเสหิ กว่ารสทั้งหลาย ความว่า กว่ารสหวานและรส
เปรี้ยวเป็นต้น ที่พึงรู้ด้วยลิ้น. บทว่า ปาปิโย แปลว่า เลวกว่า. บทว่า อาวา-

เส วา สนุถเวท วา แม้กว่าถิ่นที่อยู่ แม้กว่าความสนิทสนม ความว่า

ความกำหนด ด้วยอำนาจความพอใจในถิ่นที่อยู่กล่าวคือสถานที่อยู่ประจำก็ดี ใน

ความสนิทสนมด้วยอำนาจความเป็นมิตรก็ดี ลามกแท้ แต่รสในการบริโภคที่

เป็นไปก็กับด้วยฉันทราคะนั้นแหละเป็นสภาพเลวกว่า แม้กว่าถิ่นที่อยู่ แม้กว่า

ความสนิทสนมด้วยความเป็นมิตร ซึ่งมีการบริโภคด้วยฉันทราคะเหล่านั้น โดย

ร้อยเท่าพันเท่า เพราะอรรถว่า ต้องเสพเฉพาะเป็นประจำ และเพราะเว้น

อาหาร การรักษาชีวิตินทรีย์ก็ไม่มี พระโพธิสัตว์ทรงกระทำเนื้อความนี้ ให้

เป็นเสมือนเนื้อที่ตามมาด้วยดี จึงตรัสว่า ได้ยินว่าสภาพที่เลวกว่ารสทั้งหลาย

ย่อมไม่มี รสเป็นสภาพเลวกว่า แม้กว่าถิ่นที่อยู่ แม้กว่าความสนิทสนม บัดนี้

พระโพธิสัตว์เมื่อจะแสดงว่ารสเหล่านั้นเลว จึงตรัสคำมีอาทิว่า วาตมิมัง ดังนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า คหณนิสฺสุติํ แปลว่า อาศัยที่เป็นป่ารกชฎ ท่าน

กล่าวอธิบายไว้ว่า ท่านทั้งหลายจงดูความที่รสทั้งหลายเป็นสภาพเลว นาย

สัตยชัยอุยยานบาลนำเนื้อสมันชื่อนี้ ซึ่งอาศัยอยู่ในป่าชฎ ในราวป่า มาสู่อำนาจ

ของตนด้วยรสน้ำผึ้ง สิ่งอื่นที่เลวกว่า คือลามกกว่า ชื่อว่าเลวกว่ารสทั้งหลาย

ซึ่งมีการบริโภคด้วยฉันทราคะ ย่อมไม่มีแม้โดยประการทั้งปวง. พระโพธิสัตว์

ตรัสโทษแห่งตัณหาในรส ด้วยประการดังนี้ ก็แหละครั้งตรัสแล้ว จึงทรงให้
ส่งเนื่อนั้นไปยังป่านั่นเอง.

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย นางวัณณาสนั้น ผู้ภิกษุนั้นด้วย
ตัณหาในรส กระทำไว้ในอำนาจของตนในบัดนี้ เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาล
ก่อน ก็ได้กระทำแล้วเหมือนกัน ครั้นทรงนำพระธรรมเทศานี้มาสืบต่อ
อนุสนธิแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า นายสัตถุชัยในครั้งนั้น ได้เป็นนาง
วัณณาสนิคนี่ เนื้อสมันในครั้งนั้น ได้เป็นพระอุปัชฌายาปฏิบัติภิกษุ
ส่วนพระเจ้าพาราณสีได้เป็นเราแล.

จบ วาตมิกชาดกที่ ๔

๕. ขราทียชาดก

ว่าด้วยผู้ล่วงเลยโอวาท

[๑๕] ดูก่อนนางเนื้อขราทียา ฉันไม่สามารถจะ
ตั้งสอนเนื้อตัวนั้น ผู้มี ๘ กีบ มีเขาคดแต่โคนจนถึง
ปลายเขา ผู้ล่วงเลยโอวาทเสียตั้ง ๗ วันได้.

จบ ขราทียชาดกที่ ๕

๕. อรรถถาขราทียชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ที่พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุว่ายาก
รูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า อฏฺฐชฺฐิ ขราทีย
คังนี้.

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นว่ายากไม่รับโอวาท ลำคับนั้น พระศาสดาได้ตรัส
ถามภิกษุนั้นว่า คุณก่อนภิกษุ ได้ยินว่า เธอว่ายากไม่รับโอวาทจริงหรือ ? ภิกษุ
นั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า จริง พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า
แม้ในกาลก่อนเธอก็ไม่รับ โอวาทของบัณฑิตทั้งหลาย เพราะความเป็นผู้ว่ายาก
จึงติดบ่วงถึงความสิ้นชีวิต แล้วทรงนำอดีตนิทานมาว่า

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในพระนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์เป็นมฤคแวดล้อมด้วยหมู่เนื้ออยู่ในป่า ลำคับนั้น เนื้อ
ผู้เป็นน้องสาวมฤคนั้นแสดงบุตรน้อยแล้วให้รับเอาด้วยคำพูดว่า ข้าแต่พี่ชาย
นี้เป็นหลานของพี่ พี่จงให้เรียนมาษาเนื้ออย่างหนึ่ง มฤคนั้นกล่าวกะหลานนั้น
ว่า ในเวลาเช้านั้น เจ้าจงมาเรียนเอา เนื้อผู้หลานไม่มาตามเวลาที่พูดไว้
เมื่อล่วงไป ๗ วัน เหมือนดั่งวันเดียว เนื้อผู้เป็นหลานนั้นไม่ได้เรียนมาษาของเนื้อ
ท่องเที่ยวไป จึงติดบ่วง ฝ่ายมารดาของเนื้อนั้น เข้าไปห้ามฤคผู้พี่ชายแล้วถามว่า
ข้าแต่พี่ พี่ให้หลานเรียนมาษาของเนื้อแล้วหรือ ? พระโพธิสัตว์กล่าวว่า เจ้า
อย่าคิดเสียใจต่อบุตรผู้ไม่รับโอวาทสั่งสอนนั้น บุตรของเจ้าไม่เรียนเอา
มาษาของเนื้อเอง เป็นผู้ไม่มีความประสงค์จะโอวาทเนื้อนั้นเลย ในบัดนี้ จึง
กล่าวคานี้ว่า

ดูก่อนนางเนื้อขราทिया ฉันทันไม่สามารถจะสั่งสอน

เนื้อตัวนั้น ผู้มี ๘ กีบ มีเขาคดแต่โคนเขาจนถึงปลาย

เขา ผู้ล่วงเลยโอวาทเสียตั้ง ๗ วันได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อฎฐชุรฺ ได้แก่ มีกีบ ๘ กีบ โดยทำข้าง
หนึ่งๆ มี ๒ กีบ พระโพธิสัตว์เรียกนางเนื้อนั้นโดยชื่อว่า ขราทिया บทว่า
มิดฺ เป็นคำรวมถือเอาเนื้อทุกชนิด. บทว่า วฏฺกาทิวฏฺกนิ ได้แก่ คดยิ่งกว่า
คด คือ คดตั้งแต่ที่โคนเขา คดมากขึ้นไปถึงปลายเขา ชื่อว่าผู้มีเขาคดแต่โคน
จนถึงปลายเขา เพราะเนื้อนั้นมีเขาเป็นเช่นนั้น. จึงชื่อว่าเขาคดแต่โคนจนถึง
ปลายเขา คือ มีเขาคดแต่โคนเขา จนถึงปลายเขานั้น. บทว่า สตุตฺทกาเสห-
ติกฺกนฺตุ ได้แก่ ผู้ล่วงเลยโอวาท โดยเวลาเป็นที่ให้โอวาท ๗ วัน. ด้วยบทว่า
น นํ โอวาทิตุสฺสเห นี้ ท่านแสดงว่า เราไม่อาจให้โอวาทเนื้อผู้ว่ายากนี้
แม้ความคิดเพื่อจะโอวาทเนื้อนี้ ก็ไม่เกิดขึ้นแก่เรา.

ครั้งนั้น นายพรานฆ่าเนื้อที่ว่ายากตัวนั้นซึ่งติดบ่วง ถือเอาแต่เนื้อ
แล้วหลีกไป.

ฝ่ายพระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ เธอเป็นผู้ว่ายากแต่ในบัดนี้ เท่านั้น
ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็เป็นผู้ว่ายากเหมือนกัน ครั้น ทรงนำพระเทศนาขึ้นมา
สืบต่ออนุสนธิกันแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า เนื้อผู้เป็นหลานในกาลนั้น ได้
เป็นภิกษุผู้ว่ายากในบัดนี้ แม่เนื้อผู้เป็นน้องสาวในกาลนั้น ได้เป็น
พระอุบลวรรณา ในบัดนี้ ส่วนเนื้อผู้ให้โอวาทในกาลนั้น ได้เป็น
เราตถาคตแล.

จบ ขราทियाชาดกที่ ๕

๖. ตีปลัดถมมิชชาดก

ว่าด้วยเล่ห์กลลงพราน

[๑๖] ดูก่อนน้องหญิง มันยังเนื้อหลานชายผู้มี ๘ กีบ
นอนโดยอาการ ๓ ท่า มีเล่ห์กรรมยาหลายอย่าง ต้ม
กินน้ำในเวลาเที่ยงคืน ให้เล่าเรียนมายาของเนื้อดีแล้ว
โดยประการที่เนื้อหลานชายกลับลมหายใจได้ โดยช่อง
นาสิกข้างหนึ่งแนบติดอยู่กับพื้นดิน ทำเล่ห์กลลง
นายพรานด้วยอุบาย ๖ ประการฉะนั้นแล.

จบตีปลัดถมมิชชาดกที่ ๖

๖. อรรถกถาตีปลัดถมมิชชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ใน พทริการาม นครโกสัมพี ทรงปรารภ
พระราหุลเถระ ผู้ใคร่ต่อการศึกษาจึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า
มิกฺกั ตีปลุตฺตถํ ดังนี้.

ความพิศดารว่า กาลครั้งหนึ่ง เมื่อพระศาสดาเสด็จเข้าไปอาศัยเมือง
อาฬวีประทับอยู่ในอัคคาพเวจฺจีย์ อุบาสก อุบาสิกา ภิกษุ และภิกษุณี จำนวน
มาก ไปวิหารเพื่อฟังธรรม. ตอนกลางวัน มีการฟังธรรม ก็เมื่อกาลเวลา
ล่วงไป อุบาสิกาและภิกษุณีทั้งหลายไม่ไป. มีแต่พวกภิกษุและอุบาสกทั้งหลาย
ตั้งแต่นั้น จึงเกิดมีการฟังธรรมตอนกลางคืน ในเวลาเสร็จสิ้นการฟังธรรม

ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพระเถระพากันไปยังที่อยู่ของคนๆ ฤษัษุหนุ่มกับพวกอุบาสกนอนที่อุปัฏฐานศาลาคือ โรงฉัน. เมื่อพวกฤษัษุหนุ่มและพวกอุบาสกเหล่านั้นเข้าถึงความหลับ บางคนนอนกรนเสียงครืด ๆ นอนกัดฟัน บางคนนอนครู่เดียวแล้วลุกขึ้น. พวกอุบาสก เห็นประการอันแปลกของฤษัษุหนุ่ม จึงกราบทูลแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทว่า ก็ฤษัษุใดนอนร่วมกับอนุปลัมบัน ฤษัษุนั้นต้องอาบัติปาจิตตีย์ ดังนี้แล้วได้เสด็จไปยังนครโกสัมพี. ในข้อที่ทรงบัญญัติสิกขาบทนั้น ฤษัษุทั้งหลายจึงกล่าวกะท่านราหุลว่า อ้าวโสราหุล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้ว บัดนี้ ท่านจงรู้ที่อยู่ของตน. ก็เมื่อก่อนฤษัษุทั้งหลายได้สงเคราะห์ท่านราหุลนั้น ผู้มายังที่อยู่ของตน ๆ เป็นอย่างดีเพราะอาศัยความเคารพในพระผู้มีพระภาคเจ้า และความที่ท่านราหุลนั้นเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา ได้ลาดเตียงเล็ก ให้จิวรเพื่อหนุนศีรษะ. แก้ววันนั้นแม้ที่อยู่ก็ไม่ได้ให้แล้วเพราะกลัวต่อสิกขาบท. ฝ่ายพระภัตตราหุลก็ไม่ไปยังสำนักของพระทศพล ด้วยคิดว่า เป็นพระบิดาของเรา หรือของพระธรรมเสนาบดี ด้วยคิดว่า เป็นอุปัชฌาย์ของเรา หรือของพระมหาโมคคัลลานะด้วยคิดว่า เป็นอาจารย์ของเรา หรือของท่านพระอานนท์ด้วยคิดว่า เป็นอาของเรา ได้เข้าไปยังเวจกุฎีสำหรับถ่ายของพระทศพล ประคองเข้าไปยังวิมานของพรหม สำเร็จการอยู่แล้ว. ก็ประตูกุฎีสำหรับใช้ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ปิดสนิพนั้น กระทำการประพรมด้วยธูปหอม มีพวงของหอมและพวงดอกไม้ห้อย ตามประทีปตลอดคืนยังรุ่ง. ก็พระภัตตราหุลอาศัยสมบัตินี้องกุฎีนั้น จึงเขาไปอยู่ในกุฎีนั้น. อนึ่งเพราะฤษัษุทั้งหลายกล่าวว่า ท่านจงรู้ที่อยู่ และเพราะความเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษาโดยเคารพในโอวาท จึงเข้าไปอยู่ในกุฎีนั้น ก็ในระหว่าง ๆ

ภิกษุทั้งหลายเห็นท่านผู้มีอายุนั้น มาแต่ไกล เพื่อต้องการจะทดลองท่านผู้มีอายุนั้น จึงทิ้งกำไม้กวาดหรือภาชนะสำหรับทั้งหยากเยื่อไว้ข้างใน. เมื่อท่านผู้มีอายุนั้นมาถึง จึงกล่าวว่า อาวุโส ใครทิ้งสิ่งนี้. ในการที่ท่านนี้ เมื่อภิกษุบางพวกกล่าวว่า ท่านราหุลสมาทานนี้. แต่ท่านราหุลนั้นไม่กล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ผมไม่รู้เรื่องนี้ กลับเก็บงำสิ่งนั้นแล้วขอขมาว่า ท่านผู้เจริญ ขอท่านทั้งหลายจงอดโทษแก่กระผม แล้วจึงไป. ท่านราหุลนี้เป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษาอย่างนี้. ท่านราหุลนั้นอาศัยความเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษาที่นั่นนั่นเอง จึงเข้าไปอยู่ในกุฏินี้.

ครั้นเวลาก่อนอรุณทีเดียวก่อน พระศาสดาประทับยืนที่ประตูเวจกุฏิแล้ว ทรงพระกาสะ (ไอ) ขึ้น ส่วนท่านผู้มีอายุนั้นก็ไอขึ้น พระศาสดาตรัสถามว่า ใครนั่น ? ท่านพระราหุลกราบทูลว่า ข้าพระองค์ราหุล แล้วออกมาถวายบังคม พระศาสดาตรัสถามว่า ราหุล เพราะเหตุไรเธอจึงนอนที่นี่ ? พระราหุลกราบทูลว่า เพราะไม่มีที่อยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยว่าเมื่อก่อน ภิกษุทั้งหลาย การทำความสงเคราะห์แก่ข้าพระองค์ บัดนี้ไม่ให้ที่อยู่เพราะกลัวคนต้องอาบัติ ข้าพระองค์นั้นคิดว่า ที่เป็นที่ไม่เบียดเสียดผู้อื่น ด้วยเหตุนี้ จึงนอนในที่นี้. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเกิดธรรมสังเวชขึ้นว่า เบื้องต้น ภิกษุทั้งหลาย สละราหุลได้อย่างนี้ (ต่อไป) ให้เด็กในตระกูลทั้งหลายอื่นบวชแล้ว จักกระทำอย่างไร. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าให้ภิกษุทั้งหลายประชุมกัน แต่เข้าตรูแล้วตรัสถามพระธรรมเสนาบดีว่า สารีบุตร ก็เธอรู้ไหมว่า วันนี้ราหุลอยู่ที่ไหน ? พระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่ทราบพระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า สารีบุตร วันนี้ราหุลอยู่ที่เวจกุฏิ. คุณก่อนสารีบุตร ท่านทั้งหลายเมื่อสละราหุลได้อย่างนี้ (ต่อไปภายหลัง) ให้เด็กในตระกูลทั้งหลายเหล่าอื่นบวชแล้ว จักกระทำอย่างไร แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น กุลบุตรผู้

บวชในพระศาสนาจักเป็นผู้ไม่มีที่พึ่ง บัดนี้ ตั้งแต่นี้ไป ท่านทั้งหลายจงให้อุปสัมปັນทั้งหลายอยู่ในสำนักของกองตนวันหนึ่ง สองวัน ในวันที่สามรู้ที่เป็นที่อยู่ของอุปสัมปັນเหล่านั้นแล้วจงให้อยู่ภายนอก ดังนี้ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทอีก ทรงกระทำให้เป็นอนุบัญญัติข้อนี้.

สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในโรงธรรมสภา แล้วกล่าวคุณของพระราหุลว่า คุณเอาเกิดท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ราหุลนี้ใครต่อการศึกษาเป็นกำหนด ชื่อว่าผู้ถูกภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า ท่านจงรู้ที่อยู่ของท่าน ก็ไม่ได้ตอบ แม้ภิกษุรูปหนึ่งว่า เราเป็นโอรสของพระทศพล ท่านทั้งหลายเป็นใคร พวกท่านนั้นแหละจงออกไป ดังนี้แล้ว ได้สำเร็จการอยู่ในเวจกุกฎิ. เมื่อภิกษุเหล่านั้นพากันกล่าวอยู่อย่างนี้ พระศาสดาเสด็จเข้าไปยังโรงธรรมสภาประทับนั่งบนอาสนะที่ตกแต่งไว้แล้วตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเขอนิ่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ. ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์นั่งสนทนากันด้วยสิกขากามกถา ว่าด้วยความใคร่ต่อการศึกษาของพระราหุล มิใช่ด้วยเรื่องอื่นพระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ราหุลเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา ในบัดนี้ท่านนั้นหาไม่ได้ แม้ในกาลก่อน แม้บังเกิดในกำเนิดดิรัจฉาน ก็เป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษาเหมือนกัน แล้วทรงนำอดีตนิทานมาดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล พระเจ้ามคธราชพระองค์หนึ่งครองราชสมบัติอยู่ในพระนครราชคฤห์ ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดมฤค อันหม่อมฤคเวดล้อมอยู่ในป่า. ครั้งนั้น แม่เนื้อผู้เป็นน้องสาวของพระโพธิสัตว์นั้นนำบุตรน้อยของตนเข้าไปแล้วกล่าวว่า ข้าแต่พี่ ท่านจงให้หลานของท่านนี้ ศึกษา มารยาของเนื้อ. พระโพธิสัตว์รับคำแล้วกล่าวว่า คุณก่อนพ่อ เจ้าจงไป ใน

เวลาชื่อนั้น เจ้าจงมาศึกษา. เนื้อผู้เป็นหลานนั้นไม่ล่วงเลยเวลาที่ลุงบอกเข้าไปหาลุงนั้นแล้วศึกษามารยาของเนื้อ. วันหนึ่งเนื้อนั้น เทียวไปในป่า คิดบ่วง จึงร้องบอกให้รู้ว่าคิดบ่วง หมูเนื้อพากันหนีไปบอกแก่มารดาของเนื้อนั้นว่า บุตรของท่านคิดบ่วง. แม่เนื้อนั้นจึงไปยังสำนักของพี่ชายแล้วถามว่า พี่ท่านให้หลานศึกษามารยาของเนื้อแล้วหรือ? พระโพธิสัตว์กล่าวว่า เจ้าอย่ารังเกียจกรรมอันลามกอะไร ๆ ของบุตร เราให้บุตรของเจ้านั้นศึกษามารยาของเนื้ออย่างดีแล้ว บัดนี้ บุตรของเจ้านั้นละทิ้งบ่วงนั้นแล้วหนีไป จักกลับมาแล้วกล่าวภาณินี้ว่า

ดูก่อนน้องหญิง ฉันยังเนื้อหลานผู้ชายผู้มี ๘ กีบ

นอนโดยอาการ ๓ ท่า มีเล่ห์กลมารยาหลายอย่าง ดื่มน้ำในเวลาเที่ยงคืน ให้เล่าเรียนมารยาของเนื้อดีแล้ว โดยประการที่เนื้อหลานชาย กลั่นลมหายใจได้ โดยช่องนาสิกข้างหนึ่งแนบติดอยู่กับพื้นดิน ทำเล่ห์กลหลวงนายพราน ด้วยอุบาย ๖ ประการฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มิคิ ได้แก่ เนื้อผู้เป็นหลาน. บทว่า ติปลุตตุถิ ความว่า การนอน เรียกว่า ปิลลัตถะ ชื่อว่าผู้มีการนอน ๓ ท่า เพราะมีการนอนโดยอาการ ๓ อย่างคือ โดยข้างทั้งสอง และโดยอาการอย่างโคนอนตรงอีกอย่างหนึ่ง เพราะมีการนอน ๓ ท่า. ซึ่งเนื้อนั้นผู้มีการนอน ๓ ท่า. บทว่า อเนกมัย ได้แก่ มีมารยามาก คือมีการหลวงมาก. บทว่า อฏฺฐชฺฐิ ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยกิบ ๘ กีบ โดยทำข้างหนึ่ง ๆ มี ๒ กีบ. บทว่า อทุตฺตรตฺตาปายิ ความว่า เนื้อชื่อว่าดื่มน้ำในเวลาเที่ยงคืน เพราะเลยยามแรกไปแล้ว ในเวลามัชฌิยาม จึงมาจากป่าแล้วดื่มน้ำ เพราะเหตุนี้

จึงชื่อว่า ผู้ค้ำน้ำใจเวลาเที่ยงคืน. ซึ่งเวลานั้น. อธิบายว่า เมื่อผู้ค้ำน้ำในเวลาเที่ยงคืน. เราให้เนื้อหลานชายของเราเรียนมารยาทของเนื้อดีแล้ว. ถามว่า ให้เรียนอย่างไร? ตอบว่า คุณก่อนน้องหญิง เราให้เรียนโดยประการที่เนื้อหลานชายหายใจที่พื้นดิน โดยช่องนาสิกข้างหนึ่งลงนายพรานด้วยเล่ห์กล ๖ ประการ. ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า ก็เราให้บุตรของเจ้าเรียนเอาแล้ว โดยประการที่เนื้อหลานชายกลืนลมในช่องจมูกด้านบนข้างหนึ่ง แล้วหายใจที่พื้นดินนั้นนั่นแหละ โดยช่องจมูกด้านล่างข้างหนึ่งซึ่งแนบติดดิน จึงครอบงำ อธิบายว่า จึงลงนายพรานด้วยเล่ห์กล ๖ ประการ คือโดยส่วน ๖ ส่วน. เล่ห์กล ๖ ประการเป็นไฉน? เล่ห์กล ๖ ประการ คือโดยการเหยียด ๔ เท้าบนตะแคง ๑ โดยใช้กีบทั้งหลายตะกุยหญ้าและดินร่วน ๑ โดยทำลื่นห้อยออกมา ๑ โดยกระทำท้องให้พอง ๑ โดยการปล่อยอุจจาระ ๑ ปัสสาวะ ให้ลาดออกมา ๑ โดยการกลืนลม ๑. อีกนัยหนึ่ง ท่านแสดงว่า คุณก่อนน้องหญิง เราให้เนื้อหลานชายนั้นเรียนมารยาทของเนื้อ โดยประการที่เขาจะลงทำให้นายพรานเกิดความหมายรู้ว่า เนื้อนี้ตายแล้วโดยเล่ห์กล ๖ ประการนี้ คือโดยตะกุยเอาดินร่วนมาไว้ตรงหน้า ๑ โดยการโน้มตัวไป ๑ โดยการเที่ยววนไปทั้งสองข้าง ๑ โดยการทำให้พองขึ้น ๑ โดยการทำให้ต้องให้แพบลง ๑. อีกนัยหนึ่ง เราให้เนื้อหลานชายนั้นเรียนเอาแล้ว โดยประการที่เนื้อหลานชายนั้นหายใจที่พื้นดินโดยช่องจมูกข้างหนึ่ง ทำกลด้วยเล่ห์กล ๖ ประการ คือทำเล่ห์กลด้วยเหตุ ๖ ประการซึ่งได้แสดงไว้ในนัยแม่ทั้งสอง อธิบายว่าจักรกระทำเล่ห์กล คือจกลงนายพราน. พระโพธิสัตว์เรียกเนื้อผู้เป็นน้องสาวว่า โภติ นางผู้เจริญ. ด้วยบทว่า ภาคินโยโย นี้ พระโพธิสัตว์ หมายถึงเนื้อหลานชายผู้ลงด้วยเหตุ ๖ ประการด้วยประการอย่างนี้.

พระโพธิสัตว์เมื่อแสดงความที่เนื้อหลานชายเรียนมารยาของเนื้อดีแล้ว จึงปอบโยนเนื้อผู้น้องสาวให้เบาใจ ด้วยประการอย่างนี้ ลูกเนื้อแม่นั้นคิด บ่วง ไม่คืนรนเลย นอนเหยียดเท้าทั้ง ๔ ไปทางด้านข้างที่ผาสุกมาก ณ ที่พื้น ดิน เอากีบทั้งหลายนั้นแหละคู้ยในที่ที่ใกล้ ๆ เท้าทั้ง ๔ ทำดินร่วนและหญ้าให้ กระจุกขึ้น ปล่อยให้จucarะปีศาจออกมาทำให้หัวตกกลิ้งห้อย กระทำสรีระให้ เปราะเปื้อนด้วยน้ำลาย ทำให้ตัวพองขึ้นด้วยการอันลม ทำนัยน์ตาทั้งสองให้ เหลือก ทำลมให้เดินทางช่องนาสิกล่าง กลิ้งลมทางช่องนาสิกบน ทำหัวให้ แข็ง แสดงอาการของเนื้อที่ตายแล้ว ฝ่ายแมลงวันหัวเขียวก็ตอมเนื้อนั้น กาทิ้งหลายพากันแอบอยู่ในที่นั้น ๆ นายพรานมาเอามือติดท้องคิดว่า เนื้อจัก ติดบ่วงแต่เช้าตรู่สัก จึงเกิดจะเนา (ขึ้นมา) จึงแก้เชือกที่ผูกเนื้อนั้นออก คิด ว่า บัดนี้ เราจักแลเนื้อนั้นในที่นี้แหละ เอาแต่เนื้อไป เป็นผู้ไม่สงสัย เริ่ม เก็บเอากิ่งไม้และใบไม้. ฝ่ายลูกเนื้อลุกขึ้นยืนด้วยเท้าทั้ง ๔ สลัดกายเหยียด คอ แล้วได้ไปยังสำนักของมารดาโดยเร็ว ประจุเมฆฝนถูกลมพายุใหญ่พัด ชาติไปจะนั้น.

ฝ่ายพระบรมศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ราชูลเป็นผู้ใคร่ต่อ การศึกษาในบัดนี้เท่านั้น ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็เป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา เหมือนกัน ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้ มาสืบต่ออนุสนธิแล้ว จึงทรง ประชุมชาดกว่า ลูกเนื้อผู้เป็นหลานในครั้งนั้น ได้เป็นราชูลในบัดนี้ ฝ่ายมารดาในครั้งนั้น ได้เป็นนางอุบลวรรณในบัดนี้ ส่วนเนื้อ ผู้เป็นลูกในครั้งนั้น ได้เป็นเราแล.

๘. มาลุตชาดก

ว่าด้วยความหนาวเกิดแต่ลม

[๑๗] ข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ตาม สมัยใดลมย่อมพัด
มา สมัยนั้นย่อมมีความหนาว เพราะความหนาวเกิด
แต่ลม ในปัญหาข้อนี้ ท่านทั้งสองเชื่อว่าไม่แพ้กัน.

จบมาลุตชาดกที่ ๘

๙. อรรถกถามาลุตชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวันทรงปรารภบรรพชิต
ผู้บวช เมื่อแก่ ๒ รูป จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า กภาพ วา
ยทิ วา ชุณฺเห ดังนี้.

ได้ยินว่า บรรพชิตทั้งสองรูปนั้น อยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ในโกศลชนบท
รูปหนึ่งชื่อ กภาพเถระ รูปหนึ่งชื่อ ชุณฺหเถระ อยู่มาวันหนึ่ง พระชุณฺห
ถามพระกภาพว่า ท่านกภาพผู้เจริญ ธรรมดาว่าความหนาวมีในเวลาไร ? พระ-
กภาพนั้นกล่าวว่า ความหนาวมีในเวลาข้างแรม. อยู่มาวันหนึ่ง พระกภาพถาม
พระชุณฺหว่า ท่านชุณฺหผู้เจริญ ธรรมดาว่าความหนาวย่อมมีในเวลาไร ?
พระชุณฺหะนั้น กล่าวว่า มีในเวลาข้างขึ้น พระแม่ทั้งสองรูปนั้นเมื่อไม่อาจตัด
ความสงสัยของตนได้ จึงพากันไปยังสำนักของพระบรมศาสดาถวายบังคมแล้ว
ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมดาว่าความหนาวย่อมมีในเวลาไร

พระเจ้าข้า ? พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุทั้งสองนั้น แล้วตรัสว่า คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย แม้ในกาลก่อน เราก็ตอบปัญหานี้แก่เธอทั้งสองแล้ว แต่เธอ
ทั้งหลายกำหนดไม่ได้ เพราะอยู่ในสังเขปแห่งภพ แล้วทรงนำอดีตนิทานมา
ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล ณ เชิงเขาแห่งหนึ่ง มีสัตว์ผู้เป็นสหายกันสองตัว คือ
ราชสีห์ตัวหนึ่ง เสือโคร่งตัวหนึ่ง อยู่ในถ้ำเดียวกันนั่นเอง ในกาลนั้น แม้
พระโพธิสัตว์ก็บวชเป็นฤๅษี อยู่ที่เชิงเขานั้นเหมือนกัน ภายหลังวันหนึ่ง ความ
วิวาทเกิดขึ้นแก่สหายเหล่านั้น เพราะอาศัยความหนาว เสือโคร่งกล่าวว่า
ความหนาวย่อมมีเฉพาะในเวลาข้างแรม. ราชสีห์กล่าวว่า มีเฉพาะในเวลาข้าง
ขึ้น. สหายแม้ทั้งสองนั้น เมื่อไม่อาจจัดความสงสัยของตน จึงถามพระโพธิสัตว์
พระโพธิสัตว์จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ตาม สมัยใดลมย่อมพัดมา

สมัยนั้นย่อมมีความหนาว เพราะความหนาวเกิดแต่

ลม ในปัญหาข้อนี้ท่านทั้งสอง ชื่อว่าไม่แพ้กัน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กาเพ วา ยทิ วา ชุณฺเห ได้แก่

ในปักษ์ข้างแรม หรือในปักษ์ข้างขึ้น. บทว่า ยทา วายติ มาลูโต ความ
ว่า สมัยใด ลมอันต่างด้วยลมทิศตะวันออกเป็นต้น ย่อมพัดมา สมัยนั้น
ความหนาวย่อมมี. เพราะเหตุไร ? เพราะความหนาวเกิดแต่ลม อธิบายว่า
เพราะเหตุที่ เมื่อลมมีอยู่นั้นแหละ ความหนาวจึงมี, ในข้อนี้ปักษ์ข้างแรม
หรือปักษ์ข้างขึ้น ไม่เป็นประมาณ บทว่า อุโภตุมปราชิตา ความว่า
ท่านแม้ทั้งสองไม่แพ้กันในปัญหาข้อนี้.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๑ - หน้าที่ 267

พระโพธิสัตว์ให้สหายเหล่านั้นยินยอมกันด้วยประการอย่างนี้. ฝ่าย
พระศาสดาจึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ในกาลก่อน เราก็ตอบปัญหา
แก่เธอทั้งหลายแล้ว ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงประกาศ
สัจจะทั้งหลาย ในเวลาจบสัจจะ พระเถระแม่ทั้งสองเหล่านั้นก็ดำรงอยู่ใน
พระโศดาปัตติผล. แม้พระศาสดาก็ทรงสืบนุสนธิแล้วประชุมชาดกว่า
เสื่อโครงในครั้งนั้น ได้เป็นพระกาพะ ราชสีห์ในครั้งนั้น ได้เป็น
พระชุลมเห ส่วนดาบสผู้แก้ปัญหาในครั้งนั้น ได้เป็นเราแล.

จบมาลุตชาดกที่ ๗

๘. มตกภัตตชาดก

ว่าด้วยสัตว์ไม่ควรฆ่าสัตว์

[๑๘] ถ้าสัตว์ทั้งหลายพึงรู้อย่างนี้ว่า ชาตีสภพนี้เป็น
ทุกข์ สัตว์ไม่ควรฆ่าสัตว์ เพราะว่ามีปคติฆ่าสัตว์
ย่อมเสรำโศก.

จบมตกภัตตชาดกที่ ๘

๘. อรรถกถาตกภัตตชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภตกภัตตจึง
ตรัสพระธรรมเทศานี้ มีคำเริ่มต้นว่า เอวญฺเจ สตุตา ชานญฺญู ดังนี้.

ความพิสดารว่า ในกาลนั้น มนุษย์ทั้งหลาย มาแวะเป็นต้น เป็น
อันมาก ให้มตกภัตตอุทิสญาติทั้งหลายที่ตายไปแล้ว ภิกษุทั้งหลายเห็นมนุษย์
เหล่านั้นการทำอย่างนั้น จึงทูลถามพระศาสดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้
มนุษย์ทั้งหลายทำสัตว์มีชีวิตเป็นอันมากให้ถึงความสิ้นชีวิต แล้วให้ชื่อว่า
มตกภัตต ความเจริญในการให้มตกภัตตนี้มีอยู่หรือ พระเจ้าข้า? พระศาสดาตรัส
ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าความเจริญอะไร ๆ ในปาณาติบาต แม้ที่เขากระทำ
ด้วยคิดว่า พวกเราจักให้มตกภัตต ดังนี้ ย่อมไม่มี แม้ในกาลก่อน บัณฑิต
ทั้งหลายนั่งในอากาศ แสดงธรรมกล่าวโทษในการทำปาณาติบาตนี้ ให้ชนชาว
ชมพูทวีปทั้งสิ้นละกรรมนั้น แต่บัดนี้ กรรมนั้นกลับปรากฏขึ้นอีก เพราะสัตว์
ทั้งหลายเหล่านั้น เป็นผู้อยู่ในสังเขปแห่งภพ แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อ
ไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี
มีอาจารย์ทศปาโมกษ์ผู้สำเร็จไตรเพทคนหนึ่ง คิดว่าจักให้มตกภัตต จึงให้จับ
แพะมาตัวหนึ่ง กล่าวกะอันเตวาสิกทั้งหลายว่า พ่อทั้งหลาย พวกท่านจงนำ
แพะตัวนี้ไปยังแม่น้ำ เอาระเบียบดอกไม้สวมคอ เติมประดับประดาแล้วนำมา
อันเตวาสิกทั้งหลายรับคำแล้ว พาแพะนั้นไปยังแม่น้ำ ให้อาบน้ำ ประดับแล้ว
พักไว้ที่ฝั่งแม่น้ำ แพะนั้นเห็นกรรมเก่าของตนเกิดความโสมนัสว่า เราจักพ้น
จากทุกข์ชื่อเห็นปานนี้ในวันนี้ จึงหัวเราะลั่น ประคุดต่อยหม้อดิน กลับคิดว่า

พราหมณ์นี้มาเราแล้วจักได้ความทุกข์ที่เราได้แล้ว เกิดความกรุณาพราหมณ์
จึงร้องให้ด้วยเสียงอันดัง ลำดับนั้น มาณพเหล่านั้นจึงถามแพะนั้นว่า คุณก่อน
แพะผู้สหาย ท่านหัวเราะและร้องให้เสียงดังลั่น เพราะเหตุไรหนอ ท่านจึง
หัวเราะ และเพราะเหตุไร ท่านจึงร้องให้? แพะกล่าวว่า ท่านทั้งหลายฟังถาม
เหตุนี้กะเรา ในสำนักแห่งอาจารย์ของท่าน. มาณพเหล่านั้นจึงพาแพะนั้นไป
แล้วบอกเหตุนี้แก่อาจารย์ อาจารย์ได้ฟังคำของมาณพเหล่านั้นแล้วถามแพะว่า
คุณก่อนแพะ เพราะเหตุไร ท่านจึงหัวเราะ เพราะเหตุไรท่านจึงร้องให้? แพะ
หวนระลึกถึงกรรมที่ตนกระทำด้วยญาณเครื่องระลึกชาติได้กล่าวแก่พราหมณ์ว่า
คุณก่อนพราหมณ์ เมื่อก่อน เราเป็นพราหมณ์ผู้สาธยายมนต์เช่นท่านนั้นแหละ
คิดว่าจักให้มตกภัต จึงได้ฆ่าแพะตัวหนึ่งแล้วให้มตกภัต เพราะเราฆ่าแพะตัว
หนึ่งเรานั้นจึงถึงการถูกตัดศีรษะใน ๔๕๕ อตภาพ นี้เป็นอตภาพที่ ๕๐๐ ของ
เราซึ่งตั้งอยู่ในที่สุด เรานั้นเกิดความโสมนัสว่า วันนี้ เราจักพ้นจากทุกข์เห็น
ปานนี้ ด้วยเห็นจึงหัวเราะ แต่เราเมื่อร้องให้ ได้ร้องให้เพราะความกรุณา
ท่าน ด้วยคิดว่าเบื้องต้น เราฆ่าแพะตัวหนึ่ง ถึงความทุกข์คือการถูกตัดศีรษะ
ถึง ๕๐๐ ชาติ จักพ้นจากทุกข์นั้น ในวันนี้ ส่วนพราหมณ์ฆ่าเราแล้วจักได้
ทุกข์คือการถูกตัดศีรษะถึง ๕๐๐ ชาติ เหมือนเรา. พราหมณ์กล่าวว่า คุณก่อนแพะ
ท่านอย่ากลัวเลย เราจักไม่ฆ่าท่าน. แพะกล่าวว่า พราหมณ์ ท่านพูดอะไร
เมื่อท่านจะฆ่าก็ดี ไม่ฆ่าก็ดี วันนี้เราไม่อาจพ้นจากความตายไปได้. พราหมณ์
กล่าวว่า คุณก่อนแพะ ท่านอย่ากลัว เราจักถือการอารักขาท่าน เทียวไปกับท่าน
เท่านั้น. แพะกล่าวว่า พราหมณ์ อารักขาของท่านมีประมาณน้อย ส่วนบาปที่
เรากระทำมีกำลังมาก. พราหมณ์ให้ปล่อยแพะแล้วกล่าวว่า เราจักไม่ให้แม่
ใครๆ ฆ่าแพะตัวนี้ จึงพาพวกอันเตวาสิกเทียวไปกับแพะนั้นแหละ แพะพอ
เขาปล่อยเท่านั้น ก็ชะเง้อคอเริ่มจะกินใบไม้ ซึ่งอาศัยหลังแผ่นดินแห่งหนึ่ง

เกิดอยู่ ทันใดนั้นเอง ไฟก็ผ่าลงที่หลังแผ่นหินนั้น สะเก็ดหินชิ้นหนึ่งแตกตกลงที่คอแพะซึ่งชะเง้ออยู่ ตัดศีรษะขาดไป มหาชนประชุมกัน ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นรุกขเทวดาอยู่ที่นั่น พระโพธิสัตว์นั้น เมื่อมหาชนเห็นอยู่นั้นแล นั่งขัดสมาธิในอากาศด้วยเทวานุภาพกล่าวว่า สัตว์เหล่านั้นรู้ผลของบาปอยู่อย่างนี้ชื่อแม่ไหนไม่ควรกระทำปาณาติบาต เมื่อจะแสดงธรรมด้วยเสียงอันไพเราะ จึงกล่าวคานี้ว่า

ถ้าสัตว์ทั้งหลายพึงรู้อย่างนี้ว่า ชาตีสภพนี้เป็น

ทุกข์ สัตว์ไม่ควรฆ่าสัตว์ เพราะว่ามีปคติฆ่าสัตว์

ย่อมเศร้าโศก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เอวญฺเจ สตฺตา ขาเนยฺย ความว่า สัตว์เหล่านี้ พึงรู้อย่างนี้. พึงรู้อย่างไร? พึงรู้ว่า ชาตีสภพนี้เป็นทุกข์ อธิบายว่า ถ้าว่า พึงรู้ว่าความเกิดในภพนั้น ๆ และความสมภพกล่าวคือความเจริญของผู้ที่เกิดโดยลำดับนี้ ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะเป็นวัตถุที่ตั้งแห่งทุกข์ทั้งหลายมีชรา พยาธิ มรณะ ความประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก และการถูกตัดมือตัดเท้า เป็นต้น. บทว่า น ปาโณ ปาณินฺ หลฺยฺล ความว่า สัตว์ใด ๆ รู้อยู่ที่ชาตีสภพชื่อว่าเป็นทุกข์เพราะเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ว่า ผู้ทำสัตว์อื่นให้เจริญ ย่อมได้ความเจริญในชาตีสภพ เมื่อเบียดเบียนสัตว์อื่น ย่อมได้รับการเบียดเบียนดังนี้ จึงไม่ควรฆ่าสัตว์อื่น อธิบายว่า สัตว์ไม่ควรฆ่าสัตว์เพราะเหตุไร? เพราะผู้มีปคติฆ่าสัตว์ย่อมเศร้าโศก อธิบายว่า เพราะบุคคลผู้มีปคติฆ่าสัตว์ด้วยการเข้าไปตัดชีวิตินทรีย์ของสัตว์อื่น ด้วยประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งในบรรดาประโยชน์ทั้ง ๖ มีสาเหตุติ-ประโยชน์ เป็นต้น เสวम्मหันตทุกข์อยู่ในอบายทั้ง ๔ นี้ คือในมหานรค ๘ ขุม ใน

อุสสทนรก ๑๖ ขุม ในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉานมีประการต่าง ๆ ในเปรตวิสัย และในอสุรกาย ชื่อว่าย่อมเสรำโศกด้วยความเสรำโศกอันมีความเผาไหม้ใน ภายในเป็นลักษณะ ตลอดกาลนาน อีกอย่างหนึ่ง สัตว์รู้ว่า แะนะนี้เสรำโศก แล้ว เพราะมรณภัย ฉันทใด ผู้มีปกติฆ่าสัตว์ย่อมเสรำโศกตลอดกาลนานนี้แม้ ฉันทนั้น ดังนี้แล้วไม่ควรฆ่าสัตว์ อธิบายว่าใคร ๆ ไม่ควรกระทำความกรรมคือ ปาณาติบาต ก็บุคคลผู้หลงเพราะโมหะ เมื่ออวิชชากระทำให้เป็นคนบอดแล้ว ไม่เห็นโทษนี้ย่อมกระทำปาณาติบาต.

พระโพธิสัตว์แสดงธรรมโดยเอาภัยในนรกมาชูก่ด้วยประการอย่างนี้. มนุษย์ทั้งหลายพึงธรรมเทศนานั้นแล้ว กลัวภัยในนรก พากันงดเว้นจาก ปาณาติบาต ฝ่ายพระโพธิสัตว์ครั้งแสดงธรรมแล้ว ยังมหาชนให้ตั้งอยู่ใน เบญจศีลแล้วไปตามยถากรรม ฝ่ายมหาชนตั้งอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ กระทำบุญมีทานเป็นต้น ทำเทพนครให้เต็มแล้ว.

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงสืบต่ออนุสนธิ ทรงประชุมชาดกว่า ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้นเราได้เป็นรุกขเทวดาแล.

จบมตกัตตชาดกที่ ๘

๕. อายาจิตกัตตชาดก

ว่าด้วยการเปลื้องตน

[๑๕] ถ้าท่านปรารถนาจะเปลื้องตนให้พ้น ท่าน
ละโลกนี้ไปแล้วก็จะพ้นได้ ก็ท่านเปลื้องตนอยู่อย่างนี้
กลับจะติดหนักเข้า เพราะนักปราชญ์หาได้เปลื้องตน
ด้วยอาการอย่างนี้ไม่ การเปลื้องตนอย่างนี้ เป็นเครื่อง
ติดของคนพาล.

จบอายาจิตกัตตชาดกที่ ๕

๕. อรรถกถายายาจิตกัตตชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับ อยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภพิธีกรรม
อ้อนวอนเทวดาทั้งหลาย จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ มีคำเริ่มต้นว่า สเจ มุญฺเจ
ดังนี้

ได้ยินว่า ในกาลนั้น มนุษย์ทั้งหลายเมื่อจะไปค้าขาย ได้ฆ่าสัตว์ทำพลี
กรรมแก่เทวดาทั้งหลาย อ้อนวอนว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายถึงความสำเร็จประโยชน์
โดยไม่ขัดข้องมาแล้ว จักกระทำพิธีกรรมแก่ท่านทั้งหลายอีก ดังนี้แล้ว จึงพา
กันไป. ในกาลนั้นพวกมนุษย์ได้ถึงความสำเร็จประโยชน์โดยไม่มีอันตรายมา
แล้ว สำคัญว่า ผลนี้เกิดด้วยอานิภาพของเทวดา จึงฆ่าสัตว์เป็นอันมากกระทำ
พิธีกรรมเพื่อปลดเปลื้องการอ้อนวอน ภิกษุทั้งหลายเห็นดังนั้น จึงทูลถาม
พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ประโยชน์ในการอ้อนวอนนี้มีอยู่
หรือ? พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล มีกุมภพิกนหนึ่งในบ้านแห่งหนึ่งในแคว้นกาสิ ปฏิญญา
การพลีกรรมแก่เทวดา ผู้สิงอยู่ที่ต้นไทรซึ่งตั้งอยู่ใกล้ประตูบ้าน แล้วกลับมา
โดยไม่มีอันตราย จึงฆ่าสัตว์เป็นอันมาก แล้วไปยังโคนต้นไทรด้วยตั้งใจว่า
จักเปลื้องการอันวอน รุกขเทวดายืนอยู่ที่คาคบของต้นไม้อีกกล่าวภาณินี้ว่า

ถ้าท่านปรารถนาจะเปลื้องตนให้พ้น ท่านละ
โลกนี้ไปแล้วก็จะพ้นได้ ก็ท่านเปลื้องตนอยู่อย่างนี้
กลับจะติดหนักเข้า เพราะนักปราชญ์หาได้เปลื้องตน
ด้วยอาการอย่างนี้ไม่การเปลื้องตนอย่างนี้ เป็นเครื่อง
ติดของคนพาล.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สเจ มุญฺเจ เปจฺจ มุญฺเจ** ความว่า
ดูก่อนบุรุษผู้เจริญ ถ้าท่านจะเปลื้องตน คือท่านปรารถนาจะเปลื้องตน ท่าน
ละโลกนี้ไปแล้วก็จะพ้นได้ คือจงพ้นโดยประการที่ติดพันโลกหน้า. บทว่า
มฺจุจมาโน हि พฺชฺฉลฺลิตฺติ ความว่า ก็ท่านเมื่อปลดเปลื้องโดยประการที่ปรารถนา
เพื่อฆ่าสัตว์ปลดเปลื้อง ชื่อว่ายังติดพันด้วยกรรมอันลามก เพราะเหตุไร ?
เพราะนักปราชญ์ทั้งหลาย หาได้เปลื้องตนด้วยอาการอย่างนี้ไม่ อธิบายว่า ก็
บุรุษผู้เป็นบัณฑิตเหล่านั้น ย่อมไม่ปลดเปลื้องตนด้วยคำมั่นสัญญาอย่างนี้
เพราะเหตุไร ? เพราะการเปลื้องตนเห็นปานนี้ เป็นเหตุติดพันของคนพาล
คือธรรมดาการเปลื้องตนเพราะกระทำปาณาติบาตนี้ ย่อมเป็นเหตุติดหนักของ
คนพาล. รุกขเทวดาแสดงธรรมด้วยประการดังกล่าวนี้.

ตั้งแต่นั้น มนุษย์ทั้งหลายงดเว้นจากกรรมคือปาณาติบาตเห็นปานนั้น
พากันประพฤติธรรม ยังเทพนครให้เต็มแล้ว.

พระศาสดาครั้ง ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาสู้ต่ออนุสนธิแล้ว ทรง
ประชุมชาดกว่า สมัยนั้นเราได้เป็นรุกขเทวดาแล.

จบอายุจิตชาดกที่ ๕

๑๐. นพปानชาดก

ว่าด้วยการพิจารณา

[๒๐] พระยากระบี่ไม่เห็นรอยเท้าขึ้น เห็นแต่รอยเท้า
ลง จึงกล่าวว่ เราจกดื่มน้ำด้วยไม้้อ ท่านก็จกฆ่า
เราไม้ได้.

จบนพปานชาดกที่ ๑๐

จบศีลวรรคที่ ๒

๑๐. อรรถถานนพปานชาดก

พระศาสดาเมื่อเสด็จจาริกไปใน โกศลชนบท ถึงบ้าน นพปานคาม
ประทับ อยู่ในเขตกวัน ใกล้ันพกปานโบกขรณิ ทรงปรารภท่อนไม้้อทั้งหลาย
จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า ทิสฺวา ปทมฺมุตฺติลฺลํ ดังนี้.

ได้ยินว่า ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายอาบน้ำในสระโบกขรณิชื่อว่า
นพปานะ แล้วให้พวกสามเณรเอาท่อนไม้้อมาเพื่อต้องการทำกล่องเข็ม
เห็นท่อนไม้้อเหล่านั้นทะลุตลอด จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วทูลถามว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์ให้ถือเอาท่อนไม้้อทั้งหลายมา เพื่อ
ต้องการทำกล่องเข็ม ท่อนไม้้อเหล่านั้นเป็นรูทะลุตลอด ตั้งแต่โคนจนถึง
ปลาย นี่เหตุอะไรหนอ พระเจ้าข้า? พระศาสดาตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
นี่เป็นการอธิษฐานเดิมของเรา แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้

ได้ยินว่า โนอดีตกาลเมื่อกาลก่อน ป่าภูนั้นเป็นป่า มีผีเสื้อน้ำ
คนหนึ่งเกี่ยวกินคนผู้ลงไป ๆ ในสระโบกขรณีเมื่อนั้น ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์
เป็นพระยากระบี่มีขนาดเท่าเนื้อละมั่ง แวดล้อมด้วยหมู่วานรแปดหมื่นตัว บริหาร
ฝูงอยู่ในป่านั้น พระยากระบี่นั้น ได้ให้โอวาทแก่หมู่วานรว่า พ่อทั้งหลายในป่า
นี้มีต้นไม้พืชบ้าง สระโบกขรณีที่เกิดเองอันอมนุษย์หวงแหนบ้าง มีอยู่ในป่า
นั้นนั่นแหละ ท่านทั้งหลายเมื่อจะเกี่ยวกินผลไม้ไม่น้อยใหญ่ที่ยังไม่เคยเกี่ยวกิน
หรือเมื่อจะดื่มน้ำที่ยังไม่เคยดื่ม ต้องสอบถามเราก่อน หมู่วานรเหล่านั้น
คำแล้ว วันหนึ่งไปถึงที่ที่ไม่เคยไป เทียวไปในที่นั้นหลายวันที่เดียวเมื่อจะ
แสวงหาน้ำดื่มเห็นสระโบกขรณีสระหนึ่ง ยังไม่ดื่มน้ำ นั่งคอยการมาของพระ-
โพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์มาถึงแล้วจึงกล่าวว่า พ่อทั้งหลาย ทำไมจึงยังไม่ดื่มน้ำ
น้ำ พวกวานรกล่าวว่า พวกข้าพเจ้าคอยการมาของท่าน พระโพธิสัตว์กล่าวว่า
พ่อทั้งหลาย พวกท่านทำดีแล้ว จึงเดินวนเวียนสระโบกขรณีนั่น กำหนด
รอยเท้า เห็นแต่รอยเท้าลงไม่เห็นรอยเท้าขึ้น พระโพธิสัตว์นั้นรู้ว่า สระ
โบกขรณีนี้ออมนุษย์หวงแหนโดยไม่ต้องสงสัยจึงกล่าวว่า พ่อทั้งหลาย ที่
ทั้งหลายไม่ดื่มน้ำ ทำดีแล้ว สระโบกขรณีนี้ออมนุษย์หวงแล้ว ฝ่ายผีเสื้อน้ำรู้ว่า
วานรเหล่านั้นไม่ลง จึงแปลงเป็นผู้มีท้องเขียว หน้าเหลือง มือเท้าแดงเข้ม รูป
ร่างน่ากลัว คุน่าเกลียด แยกน้ำออกมากกล่าวว่า เพราะเหตุไร พวกท่านจึง
นั่งอยู่ จงลงสระโบกขรณีนี้น้ำดื่มเถิด. ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ถามผีเสื้อน้ำ
นั้นว่า ท่านเป็นผีเสื้อน้ำเกิดอยู่ในสระนี้หรือ? ผีเสื้อน้ำกล่าวว่า เออ เราเป็น
ผู้เกิดแล้ว พระโพธิสัตว์ถามว่า ท่านยอมได้คนที่ลงไป ๆ ยังสระโบกขรณีหรือ?
ผีเสื้อน้ำกล่าวว่า เออ เราได้ เราไม่ปล่อยใคร ๆ จนชั้นที่สุดคนที่ลงในสระ
โบกขรณีนี้นี้ แม้ท่านทั้งหมดเราก็จักกิน. พระโพธิสัตว์กล่าวว่า พวกเราจักไม่
ให้ท่านกินตัวเรา. ผีเสื้อน้ำกล่าวว่า ก็ท่านทั้งหลายจักดื่มน้ำมิใช่หรือ? พระ-

โพธิสัตว์กล่าวว่า เออ พวกเราจักดื่มน้ำ และจักไม่ตกอยู่ในอำนาจของท่าน
ผีเสื้อน้ำกล่าวว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกท่านจักดื่มน้ำอย่างไร พระโพธิสัตว์
กล่าวว่า ก็ท่านยอมสำคัญหรือว่า จักลงไปดื่ม ด้วยว่าพวกเราจะไม่ลงไป เป็น
วานรทั้งแปดหมื่น ถือท่อนไม้้อคนละท่อน จักดื่มน้ำในสระโบกขรณีของ
ท่านเหมือนคัมภ์น้ำด้วยกำนับว เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านจักไม่อาจกินพวกเรา.
พระศาสดาครั้นทรงรู้แจ้งความนี้ เป็นพระอภิสัมพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้พร้อมยัง
ได้ตรัส ๒ บทแรกแห่งคถานี้ว่า

พระยากระบี่ไม่เห็นรอยเท้าขึ้น เห็นแต่รอยเท้า

ลง จึงกล่าวว่า พวกเราจักดื่มน้ำด้วยไม้้อ ท่านจัก

ฆ่าเราไม่ได้.

เนื้อความแห่งคำอันเป็นคถานี้ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระยา
กระบี่นั้นเป็นมหาบุรุษไม่เห็นรอยเท้าขึ้นแม้แต่รอยเดียวในสระโบกขรณีนั้น
ได้เห็นแต่รอยเท้าลงเท่านั้น ครั้นเห็นอย่างนั้นคือไม่เห็นรอยเท้าขึ้น เห็นแต่
รอยเท้าลง จึงรู้ว่า สระโบกขรณีนี อมนุษย์หวงแหนแน่แท้ เมื่อจะเจรจากัน
ผีเสื้อน้ำนั้นจึงกล่าวว่า พวกเราจักดื่มน้ำด้วยไม้้อ อธิบายความตองค่านั้นว่า
พวกเราจักดื่มน้ำในสระโบกขรณีของท่านด้วยไม้้อ พระมหาสัตว์กล่าวสืบไป
ว่า ท่านจักฆ่าเราไม่ได้ อธิบายว่า เราพร้อมทั้งบริษัทดื่มน้ำด้วยไม้้ออย่างนี้
แม้ท่านก็จักฆ่าไม่ได้.

ก็พระโพธิสัตว์ครั้น กล่าวอย่างนี้แล้วจึงให้น้ำท่อนไม้้อมาท่อนหนึ่ง
ราพึงถึงบารมีทั้งหลายแล้วกระทำสักกิริยาเอาปากเป่า ไม้้อได้เป็นโพรงตลอด
ไป ไม่เหลือปล้องอะไร ๆ ไว้ภายใน พระโพธิสัตว์ให้น้ำท่อนไม้้อแม่ท่อน
อื่นมาแล้วได้เป่าให้ไปโดยทำนองนี้ ก็เมื่อเป็นดังกล่าวมาจะนี้ ไม่อาจให้เสร็จ
ลงได้ เพราะฉะนั้น ไม่ควรเธออย่างนั้น ฝ่ายพระโพธิสัตว์ได้อธิษฐานว่า

ไม้อ้อแม่ทั้งหมดที่เกิดรอบสระโบกขรณีนี้ จึงเป็นระตลอด ก็เพราะอุปจารแห่งประโยชน์ของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายเป็นสภาพยิ่งใหญ่ การอธิษฐานยอมสำเร็จตั้งแต่นั้นมา ไม้อ้อที่เกิดรอบสระโบกขรณีแม่ทุกต้นเกิดเป็นรูเดียวตลอด.

จริงอยู่ ในกัปนี้ ชื่อว่าปาฏิหาริย์อันตั้งอยู่ตลอดกัปมี ๔ ประการเป็นไฉน ? เครื่องหมายกระต่ายบนดวงจันทร์จักตั้งอยู่ตลอดกัปนี้แม่ทั้งสิ้น ๑ ที่ที่ไฟดับในวัฏฏกษาดกไฟจักไม่ไหม้ตลอดกัปนี้แม่ทั้งสิ้น. สถานที่เป็นที่อยู่ของฌฎิการช่างหม้อ ฝนไม่รั่วรดจักตั้งอยู่ตลอดกัปนี้แม่ทั้งสิ้น ไม้อ้อที่ตั้งอยู่รอบสระโบกขรณีนี้จักเป็นรูเดียว (ไม่มีข้อ) ตลอดกัปนี้แม่ทั้งสิ้น ๑ ชื่อว่าปาฏิหาริย์อันตั้งอยู่ชั้กกับ ๔ ประการนี้ ดังพรรณนามาฉะนี้.

พระโพธิสัตว์ครั้นอธิษฐานอย่างนี้แล้ว จึงนั่งถือไม้อ้อลำหนึ่ง ฝ่ายวานรแปดหมื่นตัวแม่เหล่านั้น ก็ถือไม้อ้อลำหนึ่ง ๆ นั่งล้อมสระโบกขรณีในเวลาทีพระโพธิสัตว์เอาไม้อ้อสูบน้ำมาดื่ม วานรแม่เหล่านั้น ทั้งหมดนั่งอยู่ที่ฝั่งนั้นแล้วดื่มน้ำแล้ว เมื่ovanรเหล่านั้นดื่มน้ำอย่างนี้ ผิเสื่อน้ำไม่ได้วานรตัวไร ๆ ก็เสียใจ จึงไปยังนิเวศน์ของตนนั่งเอง ฝ่ายพระโพธิสัตว์พร้อมทั้งบริวารก็เข้าป่าไปเหมือนกัน.

ส่วนพระศาสดาตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าความทีไม้อ้อทั้งหลายเหล่านี้เป็นไม้อ้อเดียวนั้น เป็นการอธิษฐานอันมีในกาลก่อนของเราเอง ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาสืบต่อนุสนธิแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า ผิเสื่อน้ำในครั้งนั้น ได้เป็นพระเทวทัต ในบัดนี้วานรแปดหมื่นในครั้งนั้น ได้เป็นพุทธบริษัทในบัดนี้ ส่วนพระยากระบี่ผู้ฉลาดในอุบายในครั้งนั้น ได้เป็นเราแล.

จบนพปานชาดกที ๑๐

จบศีลวรรคที ๒

รวมชาดกที่มีในวรรคที่ คือ

๑. ลักขณชาดก
๒. นิโครธมิกชาดก
๓. กัณฐินชาดก
๔. วาตมิกชาดก
๕. ขราทียชาดก
๖. ตีปัลลัตถมิกชาดก
๗. มาลุตชาดก
๘. มตกัถตชาดก
๙. อายาจิตกัถตชาดก
๑๐. นพปानชาดก

ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายนั่งสนทนากันด้วยเรื่องการกล่าวโทษของพระเทวทัตว่า พระเทวทัตตะเกียกตะกายเพื่อปลงพระชนม์ของพระองค์. พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตตะเกียกตะกายเพื่อจะฆ่าเราในบัดนี้ เท่านั้นหามิได้ แม้ในกาลก่อนก็ตะเกียกตะกายเหมือนกัน ก็แต่ว่าไม่สามารถจะฆ่าเราได้ แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในพระนครพาราณสี เป็นกวางเคี้ยวกินผลาผลทั้งหลายในราวป่าแห่งหนึ่ง. ในคราวหน้า กวางนั้นกินผลมะรีนที่ต้น มะรีนอันมีผลสะพรั่ง. ลำดับนั้น มีพรานนั่งห้างชาวบ้านคนหนึ่ง พิจารณารอยเท้าเนื้อทั้งหลายแล้ว จึงผูกห้างบนต้นไม้แล้วนั่งบนห้างนั้น เอา หอกแทงพวกเนื้อที่มากินผลไม้ แล้วขายเนื้อของเนื้อเหล่านั้นเลี้ยงชีวิต วันหนึ่ง พรานนั้น เห็นรอยเท้าของพระโพธิสัตว์ที่โคนต้นไม้ นั้น จึงผูกห้างบนต้นมะรีนนั้นแล้ว บริโภคอาหารแต่เช้าตรู่ แล้วถือหอกเข้าป่าขึ้นไปยังต้นไม้ นั้นแล้วนั่งห้าง. ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็ออกจากที่อยู่แต่เช้าตรู่มาด้วยหวังว่าจักกินผลมะรีนแต่ไม่ได้ผลล้นเข้าไปที่โคนต้นไม้ นั้น คิดว่า บางคราวพวกพรานนั่งห้างจะผูกห้างบนต้นไม้ อันตรายเห็นปานนี้ มีไหมหนอ จึงได้ยั้งพิจารณาอยู่แต่ภายนอก ฝ่ายนายพรานรู้ว่าพระโพธิสัตว์ไม่มา นั่งอยู่บนห้างนั้นแหละ โยนผลมะรีนให้ตกลงล้างหน้าพระโพธิสัตว์นั้น. พระโพธิสัตว์คิดว่า ผลเหล่านี้มาตกลงข้างหน้าเรา เบื้องบนต้นไม้ นั้น มีนายพรานหรือหนอ เมื่อแลดูบ่อย ๆ ก็เห็นนายพรานแต่ทำเป็นไม่เห็นพูดว่า ต้นไม้ผู้เจริญ เมื่อก่อนท่านให้ผลไม้ทั้งหลายตกลงตรง ๆ เหมือนเขย่าผลที่ห้อยอยู่ฉะนั้น บัดนี้ท่านละทิ้งรุกขธรรมเสียแล้ว เมื่อท่านละทิ้งรุกขธรรมเสียอย่างนี้ เราจักเข้าไปยังโคนต้นไม้แม่ต้นอื่น แสวงหาอาหารของเรา แล้วจึงกล่าวคาถาว่า

แนะไม้มะรืน การที่ท่านปล่อยผลไม้ให้กลิ้งมา

นั่น เราผู้เป็นกวางรู้แล้ว เราจะไปสูไม้มะรืนต้นอื่น

เพราะเราไม่ชอบใจผลของท่าน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ผาด** ได้แก่ ปรากฏ คือเกิดแล้ว.

บทว่า **เอติ โยควา** กรรมนี้. บทว่า **กูรุงคสุต** แปลว่า เนื้อชนิดกวาง.

บทว่า **ยิ ตฺว เสปลฺลฺลิตฺติ** เสขยฺยติ ความว่า คุณก่อนต้นไม้มะรืนผู้เจริญ

การที่ท่านปล่อยให้ผลกลิ้งตกลงข้างหน้า คือได้เป็นผู้มีผลกระจายมานั้น ทั้งหมดเกิดเป็นสิ่งที่ลามกสำหรับเนื้อกวาง. ด้วยบทว่า **น เม เต รุจฺเจเต** นี้ กวางกล่าวว่า เราไม่ชอบใจผลของท่านผู้ให้ผลอยู่อย่างนี้ ท่านจงหยุดเกิดเรจักไปที่อื่น ดังนี้ ได้ไปแล้ว.

ลำดับนั้น นายพรานทั้งที่นั่งอยู่บนห้านั้นแล พุ่งหอกไปเพื่อพระ-
โพธิสัตว์นั้นแล้วกล่าวว่า ท่านจงไปเถิด บัดนี้เราเป็นคนผิดหวังท่าน. พระ-
โพธิสัตว์หันกลับมาขึ้นกล่าวว่า บุษผู้เจริญ แม้บัดนี้ท่านผิดหวังเราก็จริง แต่
ถึงกระนั้นท่านจะไม่ผิดหวังมหากรก ๘ ขุม อุตสทกรก ๑๖ ขุม และกรรมกรณ์
ทั้งหลายมีการจองจำ ๕ ประการเป็นต้น ก็แหละครั้นกล่าวอย่างนี้แล้วก็ได้ไป
ตามชอบใจ ฝ่ายนายพรานลงมาแล้วไปตามความชอบใจ.

แม้พระศาสดาก็ตรัสว่า คุณก่อนกษัตริย์ทั้งหลาย เทวทัตตะเกียกตะกายเพื่อ
จะฆ่าเราในบัดนี้ เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาลก่อน ก็ตะเกียกตะกายแล้วเหมือน
กัน ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนาขึ้นมาสืบนุสนธิแล้วทรงประชุมชาดกว่า นาย
พรานนั่งห้านั้นได้เป็นเทวทัต ส่วนกวางในครั้งนั้นได้เป็น
เราแล.

จบกุรุคมกชาดกที่ ๑

๒. กุกุรชาดก

ว่าด้วยสุนัขที่ถูกฆ่า

[๒๒] สุนัขเหล่าใ้ได้อันบุคคลเลี้ยงไว้ในราชสกุล เจริญ

ในราชสกุล สมบูรณ์ด้วยสีสันและกำลัง สุนัขเหล่านี้
นั้นไม่ถูกฆ่า พวกเรากลับถูกฆ่า นี้ชื่อว่าการฆ่าโดย
ไม่แปลกกันก็หาไม่ กลับชื่อว่าการฆ่าแต่สุนัขทั้งหลาย
ที่ถูรพล.

จบกุกุรชาดกที่ ๒

๒. อรรถกถากุกุรชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงปรารภการประพบัติ
ประโยชน์แก่พระญาติ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า เย กุกุรธา
ดังนี้. การประพบัติประโยชน์แก่พระญาตินั้น จักมีแจ้งในภัททสาธชาดก
ทวาทสนิบาต. ก็พระศาสดาทรงตั้งเรื่องนี้แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี
พระโพธิสัตว์ทรงอาศักรรมเห็นปานนั้น บังเกิดในกำเนิดสุนัข ห้อมล้อมด้วย
สุนัข มิใช่น้อยอยู่ในสุสานใหญ่. อยู่มาวันหนึ่ง พระราชาเสด็จขึ้นทรงรถเทียม
ม้าสินธพขาว ประดับด้วยเครื่องประดับทั้งปวง เสด็จไปยังพระอุทยาน
ทรงเล่นในพระอุทยานนั้น ตลอดส่วนภาคกลางวัน เมื่อพระอาทิตย์อัสดง จึง

เสด็จเข้าพระนคร ราชบุรุษทั้งหลายวางสายเชือกหนึ่งรถนั้นตามที่ผูกไว้ นั้น
แหละที่พระลานหลวง เนื้อฝนตกตอนกลางคืน รถนั้นก็เปียกฝน. พวกสุนัข
ที่เลี้ยงไว้ในราชตระกูลลงจากปราสาทชั้นบน กัดกินหนังและชะเนาะของรถนั้น.
วันรุ่งขึ้น พวกราชบุรุษจึงกราบทูลพระราชาว่า ข้าแต่สมมติเทพ สุนัขทั้งหลาย
เข้าไปทางท่อน้ำ กัดกินหนังและชะเนาะของรถนั้นพระเจ้าข้า. พระราชาทรง
กริ้วสุนัข จึงตรัสว่า พวกท่านจงฆ่าพวกสุนัขในที่ที่ได้เห็นแล้ว ๆ. ตั้งแต่นั้นมา
ความพินาศใหญ่หลวงจึงเกิดขึ้นแก่พวกสุนัข. สุนัขเหล่านั้น เมื่อถูกฆ่าในที่ที่พบ
เห็นจึงหนีไปป่าช้า ได้พากันไปยังสำนักของพระโพธิสัตว์. พระโพธิสัตว์ถาม
ว่า ท่านทั้งหลายเป็นอันมากพากันมาประชุม เหตุอะไรหนอ? สุนัขเหล่านั้น
กล่าวว่า พระราชาทรงกริ้วว่า นัยว่า สุนัขกินหนังและชะเนาะของรถภายใน
พระราชวัง จึงทรงสั่งให้ฆ่าสุนัข สุนัขเป็นอันมากพินาศ มหาภัยเกิดขึ้นแล้ว
พระโพธิสัตว์คิดว่าในที่ที่มีการอารักขา สุนัขทั้งหลายในภายนอก ย่อมไม่
มีโอกาส กรรมนี้จักเป็นกรรมของพวกสุนัขเลี้ยงในภายในพระราชนิเวศน์นั้น
เอง ก็ภัยอะไร ๆ ย่อมไม่มีแก่พวกโจร ส่วนพวกที่ไม่ใช่โจรกลับได้ความตาย
ถ้ากระไร เราจะแสดงพวกโจรแก่พระราชาแล้วให้ท่านชีวิตแก่หมู่ญาติ. พระ-
โพธิสัตว์นั้น ปล่อยโยนญาติทั้งหลายให้เบาใจแล้วกล่าวว่า ท่านทั้งหลายอย่า
กลัว เราจักนำความไม่มีภัยมาให้แก่ท่านทั้งหลาย พวกท่านจงอยู่ที่นี้แหละจน
กว่าเราจะได้เฝ้าพระราชา แล้วรำพึงถึงบารมี กระทำเมตตาภาวนาให้เป็น
ปุเรจาริกไปในเบื้องหน้าแล้วอธิษฐานว่า ใคร ๆ อย่าได้สามารถขวางก้อนดิน
หรือไม้ค้อนเบื้องบนเรา ผู้เดียวเท่านั้น เข้าไปภายในพระนคร. ครั้งนั้น แม้
สัตว์ตัวหนึ่งเห็นพระโพธิสัตว์แล้วชื่อว่า โกรธแล้วแลดู มิได้มี. ฝ่ายพระราชา
ทรงสั่งฆ่าสุนัขแล้วประทับนั่งในที่วิจิตรด้วยพระองค์เอง พระโพธิสัตว์ไปใน
ที่วิจิตรนั้นนั่นแล แล้ววิ่งเข้าไปภายใต้อาสน์ของพระราชา. ลำดับนั้น พวก

ราชบุรุษเริ่มเพื่อจะนำพระโพธิสัตว์นั้นออกมา แต่พระราชาทรงห้ามไว้ พระโพธิสัตว์นั้นพักอยู่หน่อยหนึ่งแล้วออกจากภายใต้ আসน์ ถวายบังคมพระราชแล้วทูลถามว่า ได้ยินว่า พระองค์ทรงให้ฆ่าสุนัขจริงหรือพระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า เออ เราให้ฆ่า. พระโพธิสัตว์ทูลถามว่า ข้าแต่พระเจ้าจอมคน สุนัขเหล่านั้น มีความผิดอะไร? พระราชาตรัสว่า สุนัขทั้งหลายมันกินหนังหุ้ม และชะเนาะแห่งรถของเรา พระโพธิสัตว์ทูลถามว่า. พระองค์ทรงรู้จัก สุนัขตัวที่กินแล้วหรือ. พระราชาตรัสว่า ไม่รู้ พระโพธิสัตว์ทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ การไม่ทรงทราบโดยด่องแท้ว่า โจรที่กินหนังชิ้นนี้ แล้วทรงให้ฆ่าในที่ที่ได้พบเห็นทันที ไม่สมควร พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า เพราะพวกสุนัขมักกัดกินหนังหุ้มรถ เราจึงสั่งฆ่าสุนัขว่า พวกท่านจงฆ่าสุนัขที่ได้พบเห็นทั้งหมดเลย. พระโพธิสัตว์ทูลว่า ก็มนุษย์ทั้งหลายเหล่านั้น ฆ่าสุนัขทั้งหมดทีเดียวหรือ หรือว่า สุนัข แม้ไม่ได้ความตายก็มีอยู่. พระราชาตรัสว่ามี. สุนัขเลี้ยงในสำนักของเรา ไม่ได้การถูกฆ่าตาย. พระมหาสัตว์ทูลว่า ข้าแต่มหाराชพระองค์ได้ตรัสในบัดนี้ ที่เดียวว่า เพราะพวกสุนัขมักกัดกินหนังหุ้มรถ เราจึงสั่งฆ่าสุนัขว่า พวกท่านจงฆ่าสุนัขทุกตัวที่ได้พบเห็น แต่บัดนี้พระองค์ตรัสว่า สุนัขเลี้ยงในสำนักของเราไม่ได้การถูกฆ่าตาย เมื่อเป็นอย่างนั้น พระองค์ยอมลुकคิเช่นฉันทาคติ เป็นต้น. ก็ชื่อว่าการลुकคิไม่สมควร และไม่เป็น (ทศพิช) ราชธรรม ธรรมดา พระราชาผู้แสวงหาเหตุและมีไช้เหตุ เป็นเช่นกับตาซึ่งจะควร. บัดนี้ สุนัขเลี้ยงในราชสกุลไม่ได้การตาย สุนัขที่ถูพลเท่านั้นจึงจะได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น อันนี้ไม่เป็นการฆ่าสุนัขทุกตัว แต่อันนี้ชื่อว่าเป็นการฆ่าสุนัขที่ถูพลก็แหละครั้น ทูลอย่างนี้แล้ว จึงเปล่งเสียงอัน ไพเราะกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช สิ่งที่พระองค์ทรงกระทำนั้นไม่เป็นธรรม เมื่อจะแสดงธรรมแก่พระราชาก็ กล่าวคาถานี้ว่า

สุนัขเหล่าใดอันบุคคลเลี้ยงไว้ในราชสกุลเจริญ

ในราชสกุล สมบูรณ์ด้วยสีสันและกำลัง สุนัขเหล่านี้

นั้นไม่ถูกฆ่า พวกเรากลั้บถูกฆ่าโดยไม่แปลกกัน หา

มิได้ กลับชื่อว่าการฆ่าแต่สุนัขทั้งหลายที่ถูรพล.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เย กุกุระ ได้แก่ สุนัขเหล่าใด.

เหมือนอย่างว่า ปัสสาวะแม้อยังมีน้ำอุ่นก็เรียกว่ามูลรเนา สุนัขจึงจอกแม่เกิดในวันนั้นก็เรียกว่า สุนัขจึงจอกแก่ เถาหัวด้วนแม้อยังอ่อนก็เรียกว่าเถาหัวเนา กายแม่มจะมีสีเหมือนทองก็เรียกว่ากายเปื้อยเนา ฉนั้นใด สุนัขแม่มมีอายุ ๑๐๐ ปี ก็เรียกว่า กุกุระ ลูกสุนัข ฉนั้นนั่นเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น สุนัขเหล่านั้นแก่แต่สมบูรณ์ด้วยกำลังกาย ก็เรียกว่า กุกุระเหมือนกัน. บทว่า วฑุฒา แปลว่า เจริญเติบโต. บทว่า โถเลยยธา ได้แก่ เกิดแล้ว มีแล้ว เจริญแล้วในราชสกุล. บทว่า วณฺณพฺลุปฺพนา ได้แก่ สมบูรณ์ด้วยสีร่างกายและกำลังกาย. บทว่า เตเม น วฑุฒา ความว่า สุนัขเหล่านี้มีเจ้าของมีการอารักขา จึงไม่ถูกฆ่า. บทว่า มยฺมสฺส วฑุฒา ความว่า เราทั้งหลายไม่มีเจ้าของไม่มีการอารักขา เป็นสุนัขที่ถูกฆ่า. บทว่า นายฺ สมฺจฺจา ความว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น อันนี้ย่อมไม่ชื่อว่าการฆ่าโดยไม่แปลกกัน. บทว่า ทุพฺพลมาติกายฺ ความว่า ส่วนอันนี้ย่อมชื่อว่าเป็นการฆ่าอันถูรพล เพราะฆ่าเฉพาะสุนัขถูรพลทั้งหลาย. อธิบายว่า ธรรมดาพระราชาทันหลายควรข่มพวกโจร พวกที่ไม่เป็นโจรไม่ควรข่ม แต่ในเหตุการณ์นี้ โทษอะไร ๆ ไม่มีแก่พวกโจร พวกที่ไม่ใช่โจรกลับได้ความตาย โอ! ในโลกนี้ สิ่งที่ไม่ควรยอมเป็นไป โอ! เชอธรรมยอมเป็นไป.

พระราชชาติทรงสดับคำของพระโพธิสัตว์แล้วจึงตรัสว่า คุณอนันตจิตก็ทำนรู้หรือว่า สุนัขชื่อโน้นกินหนังหุ้มรถ. พระโพธิสัตว์กล่าวว่า รู้พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า สุนัขพวกไหนกิน. พระโพธิสัตว์ทูลว่า พวกสุนัขเลี้ยงที่อยู่ ในค้ำหนักของพระองค์กินพระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า ท่านต้อง (พิสูจน)

รู้ว่า สุนัขเหล่านั้นกินอย่างไร. พระโพธิสัตว์ทูลว่า ข้าพระบาทจักแสดงความจริงที่สุนัขเหล่านั้นกิน. พระราชาตรัสว่า จงแสดงเถิดบัณฑิต. พระโพธิสัตว์ทูลว่า พระองค์จงให้นำพวกสุนัขเลี้ยงในตำหนักของพระองค์มา แล้วให้นำเปรียงและหญ้าแพรกมาหน่อยหนึ่ง. พระราชาได้ทรงการทำอย่างนั้น. ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ให้ขยำหญ้ากับเปรียงแล้วทูลแก่พระราชนั้นว่า ขอพระองค์จงให้สุนัขเหล่านั้นดื่ม พระราชาทรงให้ทำอย่างนั้นแล้วให้ดื่ม สุนัขทั้งหลายที่ดื่มแล้ว ๆ ก็ถ่ายออกมาพร้อมกับหนังทั้งหลาย พระราชาทรงดีพระทัยว่าเหมือนพยากรณ์ของพระสัพพัญญูพุทธเจ้า จึงได้ทรงทำการบูชาพระโพธิสัตว์ด้วยเสวตฉัตร พระโพธิสัตว์จึงแสดงธรรมแก่พระราชา ด้วยคาถาว่าด้วยการประพาศธรรม ๑๐ ประการ อันมาในตศกฺขชาดก มีอาทิว่า ข้าแต่มหाराชผู้บรมกษัตริย์ พระองค์จงประพาศธรรมในพระชนกและชนนีดังนี้ แล้วทูลว่า ข้าแต่มหाराช จำเดิมแต่นี้ไป พระองค์จงเป็นผู้ไม่ประมาท แล้วให้พระราชาดำรงอยู่ในศีล ๕ จึงได้ถวายคืนเสวตฉัตรแก่พระราชา. พระราชาได้ทรงสดับธรรมกถาของพระมหาสัตว์แล้วทรงให้อภัยแก่สัตว์ทั้งปวง ทรงเริ่มตั้งนิตยภัยเช่นกับโภชนะของพระองค์แก่สุนัข ทั้งปวงมีพระโพธิสัตว์เป็นต้น ทรงตั้งอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ทรงการทำบุญมีทานเป็นต้นตลอดชั่วพระชนมายุ สวรรคตแล้วเสด็จอุบัติในเทวโลก ถูกกุโรวาทได้ดำเนินไปถึงหมื่นปี ฝ่ายพระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ตราบชั่วอายุแล้วได้ไปตามยถากรรม.

พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตประพาศประโยชน์แก่พระญาติทั้งหลาย ในบัดนี้เท่านั้น ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็ได้ประพาศแล้วเหมือนกัน ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาสืบทอดอนุสนธิแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พระราชาในกาลนั้น ได้เป็นพระอานนท์ บริษัทที่เหลือนอกนี้ ได้เป็นพุทธบริษัท ส่วนกุฎกูรบัณฑิตคือเราแล.

๓. โภชาขานียชาดก

ว่าด้วยม้าสินธพอาชาไนย

[๒๓] คุณ่อนนายสารถี ม้าสินธพอาชาไนยถูก

ถูกรถแทงแล้ว แม่นอนตะแคงอย่างเดียว ยัง

ประเสริฐกว่าม้ากระจอก ท่านจงประกอบฉันออกรบ

อีกเถิด.

จบโภชาขานียชาดกที่ ๓

๓. อรรถกถาโภชาขานียชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับ อยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้ละ
ความเพียรรูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า อปี ปสุเสน
เสมาโน ดังนี้.

ความพิศดารว่า สมัยนั้น พระศาสดาตรัสเรียกภิกษุนั้นมาแล้วตรัสว่า
คุณ่อนภิกษุ บัณฑิตทั้งหลายแม้ในกาลก่อน ได้การทำความเพียรแม้ในที่อัน
มิใช่ที่อยู่ แม้ได้รับบาดเจ็บก็ไม่ละความเพียร ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีต
นิทานมาว่า

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติ อยู่ในนครพาราณสี
พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลม้าสินธพชื่อ โภชาขานียะ สมบูรณ์ด้วยอาการ
ทั้งปวง ได้เป็นม้ามงคลของพระเจ้าพาราณสี พระโพธิสัตว์นั้นบริโภคน้ำโภชนะ

ข้าวสาธิมีกลิ้นหอมอันเก็บไว้ ๓ ปี ถึงพร้อมด้วยรสเลิศต่างๆ ในถาดทองอันมี
ราคาแสนหนึ่ง ยืนอยู่ในภาคพื้นอันได้ทำด้วยของหอมมีกำเนิด ๔ ประการ
เท่านั้น สถานที่ยืนนั้นวางด้วยม่านผ้ากำพลแดง เบื้องบนคาดเพดานผ้าอัน
วิจิตรด้วยดาวทอง ห้อยพวงของหอมและพวงดอกไม้ ตามประทีปน้ำหอม ก็
ขึ้นชื่อว่าพระราชาทิ้งหลายผู้ไม่ปรารถนาราชสมบัติในนครพาราณสี ย่อมไม่มี
คราวหนึ่ง พระราชา ๗ พระองค์พากันล้อมนครพาราณสี ทรงส่งหนังสือแก่
พระเจ้าพาราณสีว่า จะให้ราชสมบัติแก่เราทั้งหลายหรือจะรบ. พระเจ้าพาราณสี
ให้ประชุมอำมาตย์ทั้งหลายแล้วตรัสบอกข่าวนั้น แล้วตรัสถามว่า คุณก่อนพ่อ
ทั้งหลาย บัดนี้ พวกเราจะกระทำอย่างไร ? อำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่
สมมติเทพ เบื้องต้นพระองค์ยังไม่ต้องออกรบก่อน พระองค์จงส่งทหารม้าชื่อ
โน้นให้กระทำการรบ เมื่อทหารม้านั้นไม่สามารถเข้าพระบาททั้งหลายจักรู้ใน
ภายหลัง. พระราชารับสั่งให้เรียกทหารม้านั้นมาแล้วตรัสว่า คุณก่อนพ่อ เธอ
จักอาการทำการรบกับพระราชา ๗ องค์หรือไม่. นายทหารม้ากราบทูลว่า
ข้าแต่สมมติเทพ ถ้าเข้าพระบาทได้ม้าสินธพชื่อโกชาซานิยะไชรี พระราชา ๗
พระองค์จึงยกไว้ ข้าพระบาทจักอาจรบกับพระราชาทั่วทั้งชมพูทวีป. พระราชา
ตรัสว่า คุณก่อนพ่อ ม้าสินธพโกชาซานิยะ หรือม้าอื่นก็ช่างเถิด. นายทหารม้านั้น
รับพระดำรัสแล้ว ถวายบังคมพระราชาลงจากปราสาท ให้นำม้าสินธพโกชา-
ซานิยะมา แม้นคนก็ผูกสอดเกราะทุกอย่าง เหน็บพระขรรค์ ขึ้นหลังม้าสินธพ
ตัวประเสริฐ ออกจากพระนครไปประคองฝ่าแลบ ทำลายกองพลที่ ๑ จับเป็น
พระราชาได้อีกหนึ่ง พามามอบให้แก่พลในนครแล้วกลับไปอีก ทำลาย
กองพลที่ ๒ กองพลที่ ๓ ก็เหมือนกัน จับเป็นพระราชาได้ ๕ องค์ อย่างนี้
ด้วยประการฉะนี้ แล้วทำลายกองพลที่ ๖ ในคราวจับพระราชาองค์ที่ ๖ ม้า
สินธพโกชาซานิยะได้รับบาดเจ็บ เลือดไหล เวทนามกล้ำเป็นไป นายทหารม้า

นั้นรู้ว่าม้าสินธพนั้นได้รับบาดเจ็บ จึงให้ม้าสินธพโกษาขานียะนอนที่ประตูพระราชวัง เริ่มทำเกราะให้หลวมเพื่อจะผูกเกราะม้าตัวอื่น พระโพธิสัตว์ทั้งที่นอนทางข้างที่ที่ความผาสุกมาก ลืมตาขึ้นเห็นนายทหารม้า (ทำอย่างนั้น) จึงคิดว่า นายทหารมานี้จะหุ้มเกราะม้าตัวอื่น และม้าตัวนี้จักไม่สามารถทำลายกองพลที่ ๗ จับพระราชองค์ที่ ๗ ได้ และกรรมที่เราทำไว้แล้วจักพินาศหมด แม้นายทหารม้าซึ่งไม่มีผู้เปรียบก็จักพินาศ แม้พระราชาก็จักตกอยู่ในเงื้อมมือของพระราชารอื่น เว้นเราเสียม้าอื่นชื่อว่าสามารถเพื่อทำลายกองพลที่ ๗ แล้วจับพระราชองค์ที่ ๗ ได้ยอมไม่มี ทั้ง ๆ ที่นอนอยู่นั้นแล ให้เรียกนายทหารม้ามาแล้วกล่าวว่า คุณก่อนนายทหารนี้ผู้สหาย เว้นเราเสีย ชื่อว่าม้าอื่นผู้สามารถเพื่อทำลายกองพลที่ ๗ แล้วจับพระราชองค์ที่ ๗ ได้ยอมไม่มี เราจักไม่ทำกรรมที่เรากระทำแล้ว ให้เสียหาย ท่านจงให้เราแลลุกขึ้นแล้ว ผูกเกราะเถิดครั้นกล่าวแล้วจึงกล่าวคาถานี้ว่า

ม้าสินธพอาชาในยถุกถูกรแทงแล้ว แม้นอน

ตะแคงอยู่ข้างเดียว ก็ยังประเสริฐกว่าน้ำกระจอก ดู

ก่อนนายสารี ท่านจงประกอบฉันออกรบเถิด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปี ปสุเสน เสมานो ได้แก่ แม่

นอนโดยข้างๆ เดียว. บทว่า สสุเลมิ สลลลิตโต ความว่า เป็นผู้แม่ถูกรแทงทั้งหลายแล้ว. บทว่า เสโยโว วพวา โภชโณ ความว่า ม้ากระจอกซึ่งไม่ได้เกิดในตระกูลม้า ม้าสินธพ ชื่อว่า วพวะ ม้าโกษาขานียสินธพ ชื่อว่า โภชณะ ดังนั้น ม้าโกษาขานียสินธพนั้นแหละ แม่ถูกรแทงแล้ว ก็ยังประเสริฐคือเลิศ อุดม กว่าม้ากระจอกนั้น. ด้วยบทว่า ยุณฺช มณฺเวย สารี นี้ พระโพธิสัตว์กล่าวว่า เพราะเหตุที่เราแล แม้จะไปด้วยอาการอย่างนี้ก็ยังประเสริฐกว่า ฉะนั้น ท่านจงประกอบเราเถิด อย่าประกอบม้าตัวอื่นเลย.

นายทหารม้าพยุ่งพระโพธิสัตว์ให้ลุกขึ้นพันแผลแล้ว ผูกสอดเรียบร้อย
นั่งบนหลังของพระโพธิสัตว์นั้น ทำลายกองพลที่ ๗ จับเป็นพระราชองค์ที่ ๗
แล้วมอบให้แก่พลของพระราชกษัตริย์ คนทั้งหลายนำแม่พระโพธิสัตว์มายังประตู
พระราชวัง พระราชาเสด็จออกเพื่อทอดพระเนตรพระโพธิสัตว์นั้น พระมหา-
สัตว์ทูลพระราชกษัตริย์ว่า ข้าแต่มหाराช พระองค์อย่าทรงฆ่าพระราชกษัตริย์ทั้ง ๗ เลย
จงให้กระทำสบถแล้วปล่อยไป พระองค์จึงประทานยศที่พึงประทานแก่ข้า-
พระบาทและนายทหารม้า ให้เฉพาะแก่นายทหารม้าเท่านั้น การจับพระราชกษัตริย์
๗ องค์ได้แล้ว ทำทหารผู้กระทำการรบให้พินาศยอมไม่ควร แม้พระองค์ก็จง
ทรงบำเพ็ญทาน รักษาศีล ทรงครองราชสมบัติโดยธรรม เมื่อพระโพธิสัตว์ให้
โอวาทแก่พระราชกษัตริย์แล้ว คนทั้งหลายจึงถอดเกราะของพระโพธิสัตว์ออก
เมื่อเกราะสึกว่าถูกถอดออกเท่านั้น พระโพธิสัตว์นั้นดับไปแล้ว พระราชาทรง
ให้ทำฌาปนกิจสรีระของพระโพธิสัตว์นั้น ได้ประทานยศใหญ่แก่นายทหารม้า
ทรงให้พระราชกษัตริย์ทั้ง ๗ พระองค์ ทรงกระทำสบถเพื่อไม่ประทุษร้ายพระองค์อีก
แล้วทรงส่งไปยังที่ของตน ทรงครองราชสมบัติโดยธรรม โดยสม่ำเสมอ ใน
เวลาสุคติสิ้นพระชนมายุ ได้เสด็จไปตามยถากรรม.

พระศาสดาตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตทั้งหลายในปางก่อน
ได้กระทำความเพียรแม้ในที่อันมิใช่บ่อเกิดอย่างนี้ แม้ได้รับบาดเจ็บเห็น
ปานนี้ ก็ไม่ละความเพียร ส่วนเรอบวชในศาสนาอันเป็นเครื่องนำออกจาก
ทุกข์เห็นปานนี้ เพราะเหตุไร จึงละความเพียรเสีย แล้วทรงประกาศจะทั้ง ๔
ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้ละความเพียรตั้งอยู่ในพระอรหัตผล ฝ่ายพระศาสดาครั้ง
ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาสืบทอดอนุสนธิแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พระ
ราชาในครั้งนั้น ได้เป็นพระอานนท์ นายทหารม้าในครั้งนั้น ได้
เป็นพระสารีบุตร ส่วนโภชาขานียสินธพในครั้งนั้น ได้เป็นเราแล.

จบโภชาขานียชาดกที่ ๓

๔. อาชัญญชาดก

ว่าด้วยม้าอาชาไนยกับม้ากระจอก

[๒๔] ไม่ว่าเมื่อใด ที่ใด ขณะใด ณ ที่ใด ๆ ณะเวลา
ใด ๆ ม้าอาชาไนยใช้กำลังความเร็ว ม้ากระจอก
ย่อมถอยหนี.

จบอาชัญญชาดกที่ ๔

๔. อรรถถาอาชัญญชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้ละ
ความเพียรเหมือนกัน จึงตรัสธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า ยथा ยथा
ดังนี้.

ก็พระศาสดาตรัสเรียกภิกษุนั้นมาแล้วตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ บัณฑิต
ทั้งหลายในปางก่อน เป็นผู้แม่ได้การประหารทั้งในที่อันมิใช่บ่อเกิด ก็ได้
กระทำความเพียร แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี
พระราชอา ๗ องค์พากันล้อมพระนครไว้ โดยนัยมีในเรื่องก่อนนั้นแหละ.
ลำดับนั้น นครบประจํารถคันหนึ่ง เทียมรถมีม้าสินธพพี่น้อง ๒ ตัวออกจาก
พระนคร ทำลายกองพล ๖ กองพล ได้จับพระราชอา ๖ องค์ไว้. ขณะนั้น
ม้าผู้พี่ได้รับบาดเจ็บ. สารถิจึงส่งรถมายังประตูพระราชวัง ปลดม้าผู้พี่ชายออก

จากรถ ทำเกราะให้หลวม แล้วให้นอนตะแคงข้างหนึ่ง เริ่มจะสวมเกราะม้า
ตัวอื่น. พระโพธิสัตว์เห็นดังนั้น จึงคิดโดยนัยเรื่องก่อนนั้นแหละ แล้วให้
เรียกสารถิมา ทั้งที่นอนอยู่นั้นแลได้กล่าวคาถานี้ว่า

ไม่ว่าเมื่อใด ที่ใด ขณะใด ณ ที่ใด ๆ ณ เวลา

ใด ๆ น้ำอาชาไนยใช้กำลังความเร็ว ม้ากระจอกยอม
ถอยหนี.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยथा ยथा ได้แก่ ในกาลใด ๆ ใน
บรรดาเวลาเข้าเป็นต้น. บทว่า ยตุถ ได้แก่ ในที่ใด คือในหนทาง หรือ
ในสนามรบ. บทว่า ยथा คือ ในขณะใด. บทว่า ยตุถ ยตุถ ได้แก่
ในสนามรบเป็นอันมาก เช่นกองพล ๗ กอง. บทว่า ยथा ยथा ได้แก่
ในกาลใด ๆ คือ ในกาลที่ได้รับบาดเจ็บหรือไม่ได้รับ. บทว่า อาชาไนย
กुरुเต เวคฺ ความว่า ม้าอาชาไนย คือ ม้าสินธพตัวประเสริฐ ผู้มีสภาวะรู้
ทั่วถึงเหตุที่จิตของสารถิชอบ ใช้กำลังความเร็ว คือพยายาม ปรารถนาความเพียร.
บทว่า หายนฺติ ตตุถ วาพวา ความว่า เมื่อม้าอาชาไนยนั้นใช้กำลังความ
เร็ว ม้ากระจอกกล่าวคือม้าตัวเมียนอกนี้ยอมถอยหนี คือ ย่อมล่าถอยไป
เพราะฉะนั้น ท่านจึงเทียบเฉพาะเราเท่านั้นในรถคันนี้.

สารถิประคองพระโพธิสัตว์ให้ลุกขึ้น เทียมแล้วทำลายกองพลที่ ๗ พา
เอาพระราชอาภรณ์ที่ ๗ มา. ขับรถมายังประตูพระราชวังแล้วปลดม้าสินธพ. พระ-
โพธิสัตว์นอนตะแคงข้างหนึ่ง ถวายโอวาทแก่พระราชอาภรณ์โดยนัยเรื่องก่อนนั้นแล
แล้วดับไป. พระราชารับสั่งให้กระทำฅำปนกิจสรีระของพระโพธิสัตว์นั้น แล้ว
กระทำสัมมานะแก่สารถิประจำรถ ทรงครองราชสมบัติโดยธรรม โดยเสมอ
เสด็จไปตามยถากรรม.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๑ - หน้าที่ 293

พระศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแล้ว ทรงประกาศสั่งจะ
ในเวลาจบสั่งจะ ภิกษุณั้ตั้งอยู่ในพระโศดาปัตติผล. พระศาสดาทรงประชุม
ชาดกว่า พระราชาในกาลนั้น ได้เป็นพระอานนทเถระ สารถิได้
เป็นพระสารีบุตร ส่วนม้าได้เป็นเราคือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล.

จบอาชัญญชาดกที่ ๔

๕. ติตถชาดก

ว่าด้วยการเบื้อเพราะข้าซาก

[๒๕] ดูก่อนนายสารถิ ท่านจงยังม้าให้อาบ
และดื่มน้ำที่ทำโน้นบ้าง ทำนี้บ้าง แม้ข้าวปายาสที่
บริโภคบ่อยครั้ง คนก็ยังอิมได้.

จบ ติตถชาดกที่ ๕

๕. อรรถกถาติฎฐชาดก*

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้เคย
เป็นช่างทองรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นสัทธวิหาริกของพระธรรมเสนาบดี จึงตรัสพระ-
ธรรมเทศานี้ มีคำเริ่มต้นว่า อญฺญมญฺเณหิ ติฎฺฐเจหิ ดังนี้.

๑. บาลีเป็น ติตถชาดก

ก็อาสยานุสยญาณย่อมมีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น ย่อมไม่มีแก่คนอื่น เพราะฉะนั้น พระธรรมเสนาบดีจึงไม่รู้อาสยะคืออชยาศัย และอนุสัยคือกิเลสอันเนื่องอยู่ในสันดานของสัทธาวิหริก เพราะความที่คนไม่มีอาสยานุสยญาณ จึงบอกเฉพาะอสุกกรรมฐานเท่านั้น อสุกกรรมฐานนั้นไม่เป็นสัพปาเยแก่สัทธาวิหริกนั้น. เพราะเหตุไร เพราะได้ยินว่า สัทธาวิหริกของพระธรรมเสนาบดีนั้น ถือปฏิสนธิในเรือนของช่างทองเท่านั้น ถึง ๕๐๐ ชาติ เมื่อเป็นเช่นนั้น อสุกกรรมฐานจึงไม่เป็นสัพปาเยแก่สัทธาวิหริกนั้น เพราะเป็นผู้เคยชินต่อการเห็นทองคำบริสุทธิ์เท่านั้น เป็นเวลานานนี้ สัทธาวิหริกนั้น ไม่อาจทำแม้มาตรฐานนิमितให้เกิดขึ้นในกรรมฐานนั้น ให้เวลาสิ้นไป ๔ เดือน. พระธรรมเสนาบดีเมื่อไม่อาจให้พระอรหันต์แก่สัทธาวิหริกของตน จึงคิดว่า ภิกษุนี้จักเป็นพุทธเวไนยแน่นอน เราจักนำไปยังสำนักของพระตถาคต จึงพาสัทธาวิหริกนั้น ไปยังสำนักของพระศาสดาคด้วยตนเอง แต่เข้าตรู. พระศาสดาตรัสถามว่า สารีบุตร เธอพาภิกษุรูปหนึ่งมาหรือหนอ. พระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้ให้กรรมฐานแก่ภิกษุนี้ แก่ภิกษุนี้ไม่อาจทำแม้มาตรฐานนิमितให้เกิดขึ้น โดยเวลา ๔ เดือน ข้าพระองค์นั้นคิดว่า ภิกษุนี้จักเป็นพุทธเวไนยผู้ที่พระพุทธเจ้าจะพึงทรงแนะนำ จึงได้พามายังสำนักของพระองค์ พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสถามว่า สารีบุตร เธอให้กรรมฐานชนิดไหนแก่สัทธาวิหริกของเธอ? พระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ให้อสุกกรรมฐาน พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า สารีบุตร เธอไม่มีญาณเครื่องรู้อชยาศัยและอนุสัยของสัตว์ทั้งหลาย เธอไปก่อนเกิด เวลาเย็นเธอมา พึงพาสัทธาวิหริกของเธอมาด้วย. พระศาสดาทรงส่งพระเถระไปอย่างนี้แล้ว ได้ให้ฝ้านุ่งและจีวรอันน่าชอบใจแก่ภิกษุนั้น แล้วทรงพาภิกษุนั้นเข้าไปบิณฑบาตยังบ้าน ให้ของเคี้ยวของฉันอันประณีต

แวดล้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่กลับ มายังพระวิหารอีก ทรงยังเวลาส่วนกลางวัน ให้สิ้นไปในพระคันธกุฎี พอเวลาเย็น ทรงพาภิกษุนั้นเที่ยวจาริกไปในวิหาร แล้วทรงนิรมิตสระโบกขรณีสระหนึ่งในอัมพวัน แล้วทรงนิรมิตดอกปทุมใหญ่ในสระโบกขรณินั้น และทรงนิรมิตดอกปทุมใหญ่ดอกหนึ่งในกอบปทุมเมื่อนั้น แล้วรับสั่งให้นั่งลงด้วยพระคำรัสว่า ภิกษุ เธอจงนั่งแลดูดอกปทุมนี้ แล้วเสด็จเข้าพระคันธกุฎี. ภิกษุนั้นแลดูดอกปทุมนั้นบ่อย ๆ. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้ดอกปทุมนั้นเหี่ยว. ดอกปทุมนั้น เมื่อภิกษุนั้นแลดูอยู่นั้นแหละได้เหี่ยวเปลี่ยนสีไป ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น กลีบของดอกปทุมนั้นก็ร่วงไปตั้งแต่รอบนอก ได้ร่วงไปหมดโดยครู่เดียว. แต่นั้น เกสรก็ร่วงไปเหลืออยู่แต่ฝักบัว. ภิกษุนั้น เห็นอยู่ตั้งนั้นจึงคิดว่า ดอกปทุมนี้ไฉนงดงามน่าดูอยู่เดี๋ยวนี้ เมื่อเป็นเช่นนั้น สีของมันก็แปรไป กลีบและเกสรร่วงไป ตั้งอยู่แต่เพียงฝักบัวเท่านั้น ความชราถึงแก่ดอกปทุมชื่อเห็นปานนี้ อย่างไรจักไม่ถึงร่างกายของเรา สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ จึงเริ่มเจริญวิปัสสนา พระศาสดาทรงทราบว่ จิตของภิกษุนั้น ขึ้นสู่วิปัสสนาแล้ว ประทับอยู่ในพระคันธกุฎีนั่นแล ทรงเปล่งโอภาสแสงสว่างไป แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

เธอจงตัดความเสียดทานของตณเสียด เหมือนคน

ตัดดอกโกมุทอันเกิดในสารทกาล เธอจงพอกพูนทาง

แห่งความสงบ เพราะพระนิพพาน ตถาคตแสดงไว้

แล้ว.

ในเวลาจบคาถา ภิกษุนั้นบรรลุพระอรหัตแล้วคิดว่า เราเป็นผู้พ้นแล้วหนอจากภพทั้งปวง จึงเปล่งอุทานด้วยคาถาทั้งหลายมีอาทิว่า

เรานั้น มีธรรมเครื่องอยู่อันอยู่จบแล้ว มีนันทะ

ในใจบริบูรณ์แล้ว มีอาสวะสิ้นไปแล้ว ทรงไว้ซึ่ง

ร่างกายครั้งสุดท้าย มีศีลบริสุทธิ มีอินทรีย์ตั้งมั่น
ด้วยดี ที่สุดพ้นแล้ว เหมือนพระจันทร์พ้นจากปาก
ของราหูฉะนั้น เราบรรเทามลทินทั้งปวงอันกระทำ
ความมืด ซึ่งมีตมนอนธการเพราะโมหะได้เด็ดขาด
เหมือนพระอาทิตย์มีรัศมีตั้งพัน ผู้สร้างแสงสว่าง ทำ
ความโชติช่วงด้วยแสงสว่างในท้องฟ้าฉะนั้น.

ก็แต่ละครั้งแปลงอุทานแล้ว จึงมาถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ฝ่ายพระเถระ
ก็มาถวายบังคมพระศาสดาแล้วได้พาสัทธวิหาริกของตนไป. ขาวนี้เกิดปรากฏ
ในระหว่างภิกษุทั้งหลาย. ภิกษุทั้งหลายนั่งพรรณนาพระคุณของพระทศพลอยู่
ในโรงธรรมสภาว่า อ้าวโสทั้งหลาย พระสารีบุตรเถระไม่รู้อัชฌาศัยของ
สัทธวิหาริกของตน เพราะไม่มีอาสนานุสยญาณ แต่พระศาสดาทรงทราบ ได้
ประทานพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแก่ภิกษุนั้น โดยวันเดียวเท่านั้น โอ!
ชื่อว่าพระพุทธรเจ้าทั้งหลายทรงมีอานุภาพมาก พระศาสดาเสด็จมาแล้วประทับ
นั่งบนอาสนะที่ปูลาดแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนา
กันด้วยเรื่องอะไร? ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
พวกข้าพระองค์นั่งสนทนากันด้วยเรื่องอื่นหามิได้ แต่นั่งสนทนากันด้วยเรื่อง
พระญาณเครื่องรู้อัชฌาศัย และอนุสัยแห่ง สัทธวิหาริกของพระธรรม เสนาบดี
เฉพาของพระองค์เท่านั้น. พระศาสดาตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้น่า
น่าอัศจรรย์ บัดนี้ เรานั้นเป็นพระพุทธรเจ้าแล้ว ย่อมรู้อัชฌาศัยของภิกษุนั้น
แม้ในกาลก่อน เราก็รู้อัชฌาศัยของภิกษุนั้นเหมือนกัน แล้วทรงนำอดีตนิทาน
มา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี
ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์อนุศาสน์อรุณและธรรมกะพระราชพาพระองค์นั้น. ใน

กาลนั้น พวกคนเลี้ยงม้าให้ม้าระจอกขาเขยอาก่อนกว่าม้าอื่น ณ ที่ที่ม้ามงคลของพระราชอาบ. ม้ามงคลถูกให้ลงท่าที่ม้าระจอกอาบ จึงเกลียดไม่ปรารถนาจะลง คนเลี้ยงม้ามากราบทูลแด่พระราชอาบว่า ข้าแต่สมมติเทพ ม้ามงคลไม่ปรารถนาจะลงท่าน้ำ พระเจ้าข้า. พระราชาทรงสั่งพระโพนธัตว์ไปว่า คุณก่อนบัณฑิต ท่านจงไป จงรู้ว่า เพราะเหตุไร ม้าถูกเขาให้ลงท่าน้ำจึงไม่ลง. พระโพนธัตว์ทูลรับพระบัญชาแล้วไปยังฝั่งแม่น้ำ ตรวจสอบม้าก็รู้ว่าม้าไม่มีโรค จึงใคร่ครวญว่า เพราะเหตุไรหนอ ม้านี้จึงไม่ลงท่าน จึงคิดว่า ม้าอื่นจักถูกอาบที่ท่าน้ำก่อน ด้วยเหตุนี้ ม้านั้นเห็นจะรังเกียจจึงไม่ลงท่า แล้วถามพวกคนเลี้ยงม้าว่า ท่านผู้เจริญ ที่ท่าน้ำท่านทั้งหลายให้ม้าอะไรอาบก่อน พวกคนเลี้ยงม้ากล่าวว่า ข้าแต่ นายให้ม้าระจอกอาบก่อนกว่าม้าอื่น. พระโพนธัตว์รู้อัธยาศัยของม้านั้นว่า ม้านี้รังเกียจจึงไม่ปรารถนาจะอาบที่ท่าน้ำ เพราะตนเป็นสัตว์มี (คุณ) สมบัติ การให้ม้านี้อาบในท่าน้ำอื่น จึงจะควร จึงกล่าวว่า ท่านผู้เลี้ยงม้าผู้เจริญ แม้ข้าวปายาสที่ปรุงด้วยเนยใส น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย เมื่อบุคคลบริโภคน้อย ๆ ก่อน ย่อมมีความเบือ ม้านี้อาบที่ท่าน้ำให้หลายครั้ง เบื้องต้น พวกท่านจงให้ม้านั้น ลงยังท่าแม่อื่น แล้วให้อาบและดื่ม จึงกล่าวคาถา นี้ว่า

ดูก่อนนายสารถิ ท่านจงยังม้าให้อาบและดื่มที่

ทำโน้นทำนี้บ้าง แม้ข้าวปายาสที่บริโภคน้อยครั้ง คน

ย่อมอิ่มได้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อญฺญมญฺญเอหิ** แยกศัพท์ออกเป็น **อญฺญเอหิ อญฺญเอหิ** แปลว่า อื่น ๆ. บทว่า **ปาเยหิ** (แปลว่าจงให้ดื่ม) นี้ เป็นหัวข้อเทศนา อธิบายว่า จงให้อาบและให้ดื่ม. บทว่า **อจุจาสนฺตฺส** นี้ เป็นฉันทวิภक्तिใช้ในอรรถแห่งตติยวิภक्ति อธิบายว่า กินยิ่ง คือบริโภคน้อย.

บทว่า ปายาสสุตปิ ตปฺปติ ความว่า ย่อมอ้อมคือเป็นผู้อ้อม เป็นผู้ที่เขา
เลี้ยงดูอ้อมแล้ว แม้ด้วยข้าวมธุปายาสที่ปรุงด้วยเนยใสเป็นต้น ย่อมไม่ถึงความ
เป็นผู้ต้องการบริโภคอีก เพราะฉะนั้นม้าแม่นี้ก็จักถึงความพอ เพราะการอาบ
ประจำที่ทำนี้ ท่านจงให้อาบที่ทำอื่นเถิด.

คนเลี้ยงม้าเหล่านั้น ได้ฟังคำของพระโพธิสัตว์นั้นแล้ว จึงให้ม้าลงทำ
อื่น ให้ค่อมและให้อาบ ในเวลาที่ม้าค่อมแล้วอาบ พระโพธิสัตว์ได้มายัง
สำนักของพระราชา. พระราชาตรัสถามว่า คุณก่อนพ่อ ม้าอาบและค่อมแล้วหรือ
พระโพธิสัตว์กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่สมมติเทพ. พระราชาตรัสถามว่า
ทีแรก เพราะเหตุไร ม้าจึงไม่ปรารถนา? พระโพธิสัตว์กราบทูลว่า ข้าแต่
สมมติเทพ เพราะเหตุชื่อแม่นี้ แล้วกราบทูลเหตุที่บังพวng พระราชาตรัสว่า โอ!
ท่านบัณฑิตย่อมรู้อัธยาศัยชื่อแม่ของสัตว์ดิรัจฉานเห็นปานนั้น แล้วประทาน
ยศใหญ่แก่พระโพธิสัตว์ ในเวลาสิ้นอายุ ได้เสด็จไปตามยถากรรมแล้ว ฝ่าย
พระโพธิสัตว์ก็ไปตามยถากรรมเหมือนกัน.

พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลายเรารู้อัธยาศัยของภิกษุนี้ใน
บัดนี้เท่านั้น หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็รู้เหมือนกัน ครั้นทรงนำพระธรรม
เทศนานี้มาสืบทอดอนุสนธิแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า ม้านงกลในกาลนั้น
ได้เป็นภิกษุรูปนี้ พระราชาในกาลนั้น ได้เป็นพระอานนท์ ส่วน
อำมาตย์ผู้เป็นบัณฑิตในกาลนั้น ได้เป็นเรตถาคตแล.

จบติฎฐชาดกที่ ๕

๖. মহิลามุขชาดก

ว่าด้วยการเลี่ยมสอน

[๒๖] พระยาช่างซ่อมหิลามุข ได้เที่ยวทูปตีคน
เพราะได้คำของพวกโจรมาก่อน พระยาช่างผู้คุมตั้ง
อยู่ในคฤหาสน์ปวง เพราะได้ฟังคำของท่านผู้สำรวจมดี
แล้ว.

จบมหิลามุขชาดกที่ ๖

๖. อรรถกถามหิลามุขชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับ อยู่ในพระวิหารเวฬุวัน ทรงปรารภพระเทวทัต
จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำเริ่มต้นว่า โปราณโจราน วโจ นิสมม
ดังนี้

ความพิศดารว่า พระเทวทัตทำให้อชาตศัตรูกุมารเลื่อมใสแล้ว ยัง
ลากสักการะให้เกิดขึ้น อชาตศัตรูกุมารให้สร้างวิหารที่ตำบลคยาสี่สะเพื่อพระ-
เทวทัต แล้วนำไปเฉพาะโกชณะข้าวสาตีมีกลิ่นหอมซึ่งเก็บไว้ ๓ ปี วันละ ๕๐๐
สำหรับ โดยรสเลิศต่างๆ เพราะอาศัยลากสักการะ. บริวารของพระเทวทัตจึง
ใหญ่ขึ้น พระเทวทัตพร้อมทั้งบริวารอยู่ในวิหารนั้นแหละ. สมัยนั้น มีสหาย ๒
คนผู้เป็นชาวเมืองราชคฤห์ ในสองสหายนั้น คนหนึ่งบวชในสำนักของพระ-
ศาสดา คนหนึ่งบวชในสำนักของพระเทวทัต สหายทั้งสองนั้นย่อมเห็นกัน

และกันแม้ในที่นั้นๆ แม้ไปวิหารก็ยังเห็นกัน อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุผู้เป็นนิสิต
ของพระเทวทัตกล่าวกะภิกษุนอกนี้ว่า ผู้มีอายุ ท่านจะเที่ยวบิณฑบาตมีเหงื่อ
ไหลอยู่ทุกวัน ๆ ทำไม ท่านนั่งในวิหารที่ตำบลคยาสีสะเท่านั้น จะได้บริโภคน
โภชนะดีด้วยรสเลิศต่างๆ ข้าวปายาสเห็นปานนี้ไม่มีในวิหารนี้ ท่านจะมัวเสวย
ทุกข้ออยู่ทำไม ประโยชน์อะไรแก่ท่านการมายังคยาสีสะแต่เช้าตรู่แล้วดื่มข้าวยา
พร้อมด้วยแกงอ่อม เคี้ยวของควรเคี้ยว ๑๘ ชนิด แล้วบริโภคนโภชนะดีด้วย
รสเลิศต่างๆ ไม่ควรหรือ ภิกษุนั้นถูกพูดบ่อยๆ เป็นผู้ประสงค์จะไป จำเดิม
แต่นั้น จึงไปยังคยาสีสะบริโภคนแล้วก็มายังพระเวฬุวันต่อเมื่อเวลาสาย ภิกษุนั้น
ไม่อาจปกปิดไว้ได้ตลอดไป ไม่ช้านัก ชาวาก็ปรากฏว่า ภิกษุนั้นไปคยาสีสะ
บริโภคนภัตที่เขาอุปัฏฐากพระเทวทัต. ลำดับนั้น สหายทั้งหลายพากันถามภิกษุ
นั้น ว่าผู้มีอายุ ได้ยินว่า ท่านบริโภคนภัตที่เขาอุปัฏฐากแก่พระเทวทัตจริงหรือ ?
ภิกษุนั้น กล่าวว่า ใครกล่าวอย่างนี้ สหายเหล่านั้นกล่าวว่า คนโน้นและคน
โน้นกล่าว ภิกษุนั้นกล่าวว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย ผมไปยังคยาสีสะบริโภคนจริง
แต่พระเทวทัตไม่ได้ให้ภัตแก่ผม คนอื่น ๆ ให้. ภิกษุผู้สหายกล่าวว่า ผู้มีอายุ
พระเทวทัตเป็นเสี้ยนหนามต่อพระพุทธเจ้า เป็นผู้ทุศีล ยังพระเจ้าอชาตศัตรู
ให้เลื่อมใส แล้วยังลาภสักการะให้เกิดแก่คนโดยไม่ชอบธรรม ท่านบวชใน
ศาสนาอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์เห็นปานนี้ แล้วบริโภคนโภชนะอันเกิดขึ้น
แก่พระเทวทัตโดยไม่ชอบธรรมเลย มาเถอะ เราทั้งหลายจักนำท่านไปยัง
สำนักของพระศาสดา แล้วพาภิกษุนั้นมายังโรงธรรมสภา พระศาสดาพอทรง
เห็นภิกษุนั้นเท่านั้นจึงตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพาภิกษุนี้ ผู้ไม่
ปรารถนา มาแล้วหรือ ? ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ภิกษุนี้บวชในสำนักของพระองค์ แล้วบริโภคนโภชนะอันเกิดขึ้นแก่
พระเทวทัต โดยไม่ชอบธรรม พระศาสดาตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุ ได้ยินว่า

เธอบริโภคนิโฆชนะอันเกิดแก่พระเทวทัต โดยไม่ชอบธรรมจริงหรือ? ภิกษุนี้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเทวทัต ไม่ได้ให้ภัตแก่ข้าพระองค์ คนอื่น ๆ ให้แก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์จึงบริโภคนิโฆคนั้น พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุ เธออย่ากระทำการหลีกเลี่ยงในเรื่องนี้ พระเทวทัตเป็นผู้ไม่มีอาชาระ เป็นผู้ทุศีล เธอบวชในศาสนาแล้ว คบหาศาสนาของเราอยู่นั้นแล ยังบริโภคนิโฆคของพระเทวทัตได้อย่างไรเล่า เธอมีปกติคบหาอยู่แม้เป็นนิกยกาล ก็ยังคบหาพวกคนที่เห็นแล้ว ๆ ครั้นตรัสแล้วจึงทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัตนั้น ในกาลนั้น ช้างมงคลของพระเจ้าพรหมทัตชื่อว่ามหิลามุข เป็นช้างมีศีล สมบูรณ์ด้วยอาชาระมารยาท ไม่เบียดเบียนใครๆ อยู่มาวันหนึ่ง โจรทั้งหลายมา ณ ที่ใกล้โรงช้างนั้น ในลำดับกาลอันเป็นส่วนราตรี นั่งปริกษารัดกอยู่ในที่ไม่ไกลช้างนั้นว่าต้องทำลายอุโมงค์อย่างไร ต้องกระทำการตัดช่องย่องเบาอย่างไร การกระทำอุโมงค์ และการตัดช่องย่องเบาให้ปราศจากรกชฎ ให้ปราศจากพุ่มไม้ เช่นกับหนทาง เช่นกับทำน้ำ แล้วลักเอาสิ่งของไปจึงจะควร บุคคลผู้เมื่อจะลัก ต้องฆ่า และต้องประหารแล้วจึงลัก เมื่อเป็นอย่างนี้ ชื่อว่าผู้สามารถเพื่อจะลุกขึ้น (ต่อสู้อัจฉริยะ) อันธรรมดาว่า โจรต้องเป็นผู้ไม่ประกอบด้วยศีลและอาชาระต้องเป็นคนกักขฬะ หยาบช้ำ ป่าเถื่อน ครั้นปริกษากันอย่างนี้แล้ว จึงให้กันและกันเรียนเอาแล้วได้พากันไป พวกโจรพากันมาปริกษาในที่นั้น โดยนัยนี้นั้นแหละหลายวัน คือ แม้ในวันรุ่งขึ้น แม้ในวันรุ่งขึ้น. ช้างได้ฟังคำของโจรเหล่านั้นสำคัญว่า ให้เราสำเหนียก จึงคิดว่าบัดนี้ เราต้องเป็นผู้กักขฬะ หยาบช้ำ. ป่าเถื่อน จึงได้เป็นผู้เห็นปานนั้น เองจงจับคนเลี้ยงช้างผู้มาแต่เจ้าครูพาดที่

พื้นดินให้ตาย ฆ่าคนที่มาแล้ว ๆ คือ แม่คนหนึ่ง ๆ พวกราชบุรุษจึงกราบทูล
แต่พระราชว่า ช้างมหิลามุขเป็นบ้า ฆ่าคนที่พบเห็นแล้ว ๆ พระเจ้าข้า. พระ
ราชาทรงส่งพระโพธิสัตว์ไปด้วยพระคำรัสว่า ดูก่อนบัณฑิต เธอจงไป จงรู้
ว่า ช้างนั้น คุร้าย เพราะเหตุไร. พระโพธิสัตว์ไปแล้วรู้ว่าช้างนั้นไม่มีโรคใน
ร่างกายจึงคิดว่า เพราะเหตุไรหนอ ช้างนี้จึงเกิดเป็นช้างคุร้าย เมื่อใคร่ครวญ
ไปจึงสันนิษฐานว่า ช้างนี้ได้ฟังคำของใคร ๆ ในที่ไม่ไกล สำคัญว่าคนเหล่านี้
ให้เราสำเหนียก จึงเป็นช้างคุร้ายแน่นอนจึงถามพวกคนเลี้ยงช้างว่าคนบางพวก
เคยกล่าวคำอะไรในตอนกลางคืน ณ ที่ใกล้ช้าง มีอยู่หรือหนอ? พวกคนเลี้ยง
ช้างกล่าวว่า ขอรับ นาย พวกโจรพากันมากล่าว. พระโพธิสัตว์จึงไปกราบทูล
แต่พระราชว่า ข้าแต่สมมติเทพ ความพิการไม่มีในร่างกายแห่งช้างของหลวง
ช้างนั้นเกิดเป็นช้างคุร้าย เพราะได้ฟังถ้อยคำของพวกโจรพะยะคะ. พระราชา
ตรัสถามว่า บัณฑิตควรจะทำอย่างไร? พระโพธิสัตว์กราบทูลว่า นิมนต์สมณ-
พราหมณ์ผู้มีสติให้นั่งในโรงช้างแล้วกล่าวถึงศีลและอาจารย์ จงจะควรพะยะคะ
พระราชตรัสว่า จงการทำอย่างนั้นเถิด พ่อ. พระโพธิสัตว์จึงนิมนต์สมณ-
พราหมณ์ทั้งหลายผู้มีสติให้นั่งในโรงช้างแล้วกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ขอท่าน
ทั้งหลายจงกล่าวศีลกล่าวด้วยเรื่องศีล สมณพราหมณ์เหล่านั้นนั่งในที่ที่ไม่ไกล
ช้าง พวกนักกล่าวศีลกล่าวว่า ไม่พึงปรามาสจับต้อง ไม่พึงคำใคร ๆ ควรเป็น
ผู้เพียบพร้อมด้วยศีลและอาจารย์ เป็นผู้ประกอบด้วยขันติ เมตตา และความ
เอ็นดู ช้างนั้นได้ฟังดังนั้นคิดว่า สมณพราหมณ์เหล่านี้ให้เราศึกษาสำเหนียก
จำเดิมแต่บัดนี้ไป เราควรเป็นผู้มีศีล แล้วได้เป็นผู้มีศีลแล้วหรือ? พระโพธิ-
สัตว์กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่สมมติเทพ พระราชาตรัสว่า ช้างคุร้ายชื่อ
เห็นปานนี้ อาศัยบัณฑิตทั้งหลายจึงตั้งอยู่ในธรรมอันเป็นของเก่าได้ แล้วได้
กล่าวคาถานี้ว่า

พระยาข้างช้อมหิลามุขได้เที่ยวทูปตีคนเพราะ

ได้ฟังคำของพวกโจรมาก่อน พระยาข้างผู้คุมตั้งอยู่

ในคุกทั้งปวงก็เพราะได้ฟังคำของท่านผู้สำรวจดีแล้ว.

ก็เพราะได้ฟังคำของท่านผู้สำรวจดีแล้ว บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า
ไปราณโจรานิ ได้แก่พวกโจรรุ่นเก่าก่อน บทว่า นิสมม ได้แก่ เพราะ
ฟัง อธิบายว่า เพราะได้ฟังคำของพวกโจรมาก่อน. บทว่า มหิลามุโข
แปลว่า มีหน้าเช่นกับหน้าข้างพัง อีกอย่างหนึ่ง. ข้างพังเมื่อแลดูข้างหน้าจึง
จะงาม แลดูข้างหลังไม่งามอันใด ข้างเม้นั้นก็ฉันนั้น เมื่อแลดูข้างหน้า
จึงจะงาม เพราะฉะนั้น ชนทั้งหลายจึงตั้งชื่อข้างนั้นว่า มหิลามุข. บทว่า
ไปถยมานุจาริ ความว่า เที่ยวติดตามโบายอยู่ คือ ฆ่าอยู่ อีกอย่างหนึ่ง
พระบาลีก็อย่างนี้แหละ. บทว่า สุตถนุถนานิ ได้แก่ ผู้สำรวจด้วยดี คือ
มีศีล. บทว่า กชุตโตโม ได้แก่ ข้างอุดม คือ ข้างมงคล. บทว่า
สพพกุณณสุ อฎฐ ได้แก่ ตั้งอยู่เฉพาะในคุกเก่าทั้งปวง.

พระราชาทรงพระดำริว่า พระโพธิสัตว์ผู้ธำมรงค์แม่ของสัตว์ดิรัจ-
ฉานทั้งหลาย จึงได้พระราชทานยศใหญ่ให้ พระราชานั้นทรงดำรงอยู่ตราบชั่ว
พระชนมายุ ได้ไปตามยถากรรมพร้อมกับพระโพธิสัตว์.

พระศาสดาตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุ แม้ในกาลก่อน เธอก็คบหาคนที่พบ
เห็นแล้ว ๆ เหมือนกัน เพราะได้ฟังถ้อยคำของสมณพราหมณ์ผู้ตั้งอยู่ในธรรม
จึงได้คบหาท่านผู้ตั้งอยู่ในธรรม ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาสืบต่อ
อนุสนธิแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า ข้างมหิลามุขในครั้งนั้น ได้เป็นภิกษุ
ผู้ช้องเสพฝ่ายตรงข้ามในบัดนี้ พระราชาในครั้งนั้น ได้เป็นพระ-
อานนท์ ในบัดนี้ ส่วนอำมาตย์ในครั้งนั้น ได้เป็นเราคือพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าแล.

๗. อภินิชาดก

ว่าด้วยการเห็นกันบ่อย ๆ

[๒๗] พระยาช้างไม่สามารถจะรับเอาคำข้าว
ไม่สามารถจะรับเอาก่อนข้าว ไม่สามารถจะรับเอาหญ้า
ทั้งหลาย ไม่สามารถจะขัดสีกาย ข้าพระบาทสำคัญ
ว่า พระยาช้างตัวประเสริฐ ได้ทำความรักใคร่ในสุนัข
เพราะได้เห็นกันเนื่อง ๆ.

จบอภินิชาดกที่ ๗

๘. อรรถกถาอภินิชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงปรารภอุบาสิกคนหนึ่งกับพระเถระแก่ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า นาลิ กพลี ปทาตเว ดังนี้.

ได้ยินว่า ในนครสาวัตถีมีสหาย ๒ คน บรรดาสหายทั้งสองนั้น คนหนึ่งบวชแล้วได้ไปยังเรือนของสหายนอกนี้ทุกวัน สหายนั้นได้ถวายภิกษาแก่ภิกษุผู้สหายนั้น แม้ตนเองก็บริโภคแล้ว ได้ไปวิหารพร้อมกับภิกษุผู้สหายนั้นนั่นแหละ นั่งสนทนาปราศรัยอยู่จนพระอาทิตย์อัสดง จึงกลับเข้าเมือง. ฝ่ายภิกษุผู้สหายนอกนี้ก็ตามสหายนั้นไปจนถึงประตูเมืองแล้วก็กลับ. ความคุ่นเคยของสหายทั้งสองนั้น เกิดปรากฏในระหว่างภิกษุทั้งหลาย. อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งกล่าวถึงความคุ่นเคยของสหายทั้งสองนั้น ในโรงธรรมสภา.

พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลายบัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยถ้อยเรื่องอะไรหนอ ? ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ด้วยถ้อยเรื่องซึ่งนี้พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย สหายทั้งสองนี้เป็นผู้คุ้นเคยกันแต่ในบัดนี้ เท่านั้น หามิได้ แม้ในกาลก่อน ก็ได้เป็นผู้คุ้นเคยกันเหมือนกัน แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ได้เป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัตนั้น. ในกาลนั้น สุนัขตัวหนึ่งไปยังโรงช้างมงคลกินเมล็ดข้าวสุกแห่งภตที่ตกอยู่ในที่ที่ช้างมงคลบริโภค สุนัขนั้นเติบโตด้วยโภชนะนั้นนั้นแล จึงเกิดความคุ้นเคยกับช้างมงคลบริโภคอยู่ในสำนักของช้างมงคลนั่นเอง. สัตว์แม่ทั้งสองไม่อาจเป็นไปเว้นจากกัน. ช้างนั้นเองจงจับสุนัขนั้นไปไสไปไสมาเล่น ยกขึ้นวางบนกระพองบ้าง. อยู่มาวันหนึ่ง มนุษย์ชาวบ้านคนหนึ่งให้มูลค่าแก่คนเลี้ยงช้าง แล้วได้พาเอาสุนัขนั้นไปบ้านของตน ตั้งแต่นั้น ช้างนั้นเมื่อไม่เห็นสุนัขก็ไม่กิน ไม่ดื่ม ไม่อาบ พวกคนเลี้ยงช้างจึงกราบทูลเรื่องนั้นแก่พระราชา พระราชาทรงสั่งพระโพธิสัตว์ไปด้วยพระดำรัสว่า บัณฑิต ท่านจงไป จงรู้ว่า เพราะเหตุไร ช้างจึงกระทำอย่างนั้น พระโพธิสัตว์ไปยังโรงช้าง รู้ว่าช้างเสียใจ คิดว่าโรคไม่ปรากฏในทั้งกายของช้างนี้ ก็ความสนิทสนมฐานมิตรกับใครๆ จะพึงมีแก่ช้างนั้น ช้างนั้น เห็นจะไม่เห็นมิตรนั้น จึงถูกความโศกครอบงำ ครั้นคิดแล้ว จึงถามพวกคนเลี้ยงช้างว่า ความคุ้นเคยกับใครๆ ของช้างนี้ มีอยู่หรือ ? พวกคนเลี้ยงช้างกล่าวว่า มีจ๊ะนาย ช้างนี้ถึงความคุ้นเคยกันมากกับสุนัขตัวหนึ่ง พระโพธิสัตว์ถามว่า บัดนี้ สุนัขตัวนั้นอยู่ที่ไหน ? พวกคนเลี้ยงช้างกล่าวว่า ถูกมนุษย์คนหนึ่งนำไป พระโพธิสัตว์ถามว่า ก็ที่เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์คน

นั่น พวกท่านรู้จักไหม? พวกคนเลี้ยงช้างกล่าวว่า ไม่รู้จักดอกนาย. พระ-
โฑธิสัตว์ได้ไปยังสำนักของพระราชาแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ อาพาธ
ไร ๆ ของช้างไม่มี แต่ช้างนั้นมีความคุ้นเคยอย่างแรงกล้ากับสุนัขตัวหนึ่ง
ช้างนั้นเห็นจะไม่เห็นสุนัขนั้นจึงไม่บริโภคน้ำแล้วกล่าวคาถานี้ว่า

พระยาช้างไม่สามารถจะรับเอาคำข้าว ไม่
สามารถจะรับเอาก้อนข้าว ไม่สามารถจะรับเอาหญ้า
ไม่สามารถจะขัดสีกาย ข้าพระบาทมาสำคัญว่า พระยา
ช้างตัวประเสริฐได้ทำความรักใคร่ในสุนัข เพราะได้
เห็นกันเนื่อง ๆ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาลิ แปลว่า ไม่สามารถ. บทว่า
กพลี ได้แก่ คำข้าวที่ให้เฉพาะที่แรก ในเวลาบริโภค. บทว่า ปทาดเว
แปลว่า เพื่อรับเอา. พิงทราบการลบ อา อักษร เนื่องด้วยวิธีสนธิการเชื่อม
ศัพท์. อธิบายว่า เพื่อถือเอา. บทว่า น ปิณฺฑํ ได้แก่ ไม่สามารถเพื่อ
รับเอามาก่อนภัตที่เขาปั้นให้. บทว่า ห กุเส ได้แก่ ไม่สามารถรับเอาแม่
หญ้าทั้งหลายที่เข้าไปให้กิน. บทว่า น ฆมฺหิตุ ความว่า ให้อาบอยู่ก็ไม่สามารถ
จะขัดสีกาย. พระโฑธิสัตว์กราบทูลแด่พระราชาถึงเหตุทั้งปวงที่ช้างนั้น
ไม่สามารถจะกระทำ อย่างนี้แล้ว เมื่อจะกราบทูลถึงเหตุที่ตนกำหนด ใน
เพราะช้างนั้น ไม่สามารถ จึงกราบทูลคำมีอาทิว่า มนฺถณามิ ข้าพระบาท
สำคัญว่า ดังนี้.

พระราชาทรงสดับคำของพระโฑธิสัตว์นั้นแล้ว จึงตรัสถามว่า คุณก่อน
บัดนี้ควรกระทำอย่างไร? พระโฑธิสัตว์กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ
ไฉนว่า มนุษย์ผู้หนึ่งพาเอาสุนัข ผู้เป็นสหายของช้างมงคลแห่งข้าพระบาท

ทั้งหลายไป ขอพระองค์จงให้คนเที่ยวตีกลองประกาศว่า ชนทั้งหลายแม่เห็นสุนัขนั้น ในเรือนของคนใด คนนั้นจะมีสินไหมชื่อนี้ ดังนี้ พระเจ้าข้า. พระราชาทรงให้กระทำอย่างนั้น. บุรุษนั้น ได้สดับข่าวนั้นจึงปล่อยสุนัข สุนัขนั้นรีบไปได้ไปยังสำนักของช่างที่เดียว. ช่างเองวงจับสุนัขนั้น วางบนกระพอง ร้องให้รำไรแล้วเอาลงจากกระพอง เมื่อสุนัขนั้นบริโภค คนจึงบริโภคภายหลัง พระราชาทรงพระดำริว่า พระโพธิสัตว์รู้อัธยาศัยของสัตว์ดิรัจฉาน จึงได้ประทานยศใหญ่แก่พระโพธิสัตว์.

พระศาสดาตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุสองรูปนี้เป็นผู้คุ้นเคยกัน ในบัดนี้เท่านั้น หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็ได้เป็นผู้คุ้นเคยกันมาแล้ว ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงเปลี่ยนแสดงด้วยกถาว่าด้วยสังข์ ๔ ทรงสืบนุสนธิ แล้วทรงประชุมชาดก. ชื่อว่าการเปลี่ยนมาแสดงกถาว่าด้วยสังข์ ๔ นี้ ย่อมมีแม้ทุกชาดกที่เดียว แต่เราทั้งหลายจักแสดงการเปลี่ยนกลับมาแสดงกถาว่าด้วยอริยสังข์ ๔ เฉพาะในชาดกที่ปรากฏอานิสงส์แก่บุคคลนั้นเท่านั้นแล. สันขในกาลนั้น ได้เป็นอุบาสกในบัดนี้ ช่างในกาลนั้น ได้เป็นพระเถระแต่ในบัดนี้ พระราชาในกาลนั้น ได้เป็นพระอานนท์ ในบัดนี้ ส่วนบัณฑิตผู้เป็นอำมาตย์ได้เป็นเราแล.

จบอภิณหชาดกที่ ๗

๘. นันทิวีสาลชาดก

ว่าด้วยการพูดดี

[๒๘] บุคคลฟังกล่าวแต่คำที่น่าพอใจเท่านั้น ไม่
ฟังกล่าวคำที่ไม่น่าพอใจในกาลไหน ณ เมื่อพราหมณ์
กล่าวคำน่าพอใจ คนนันทิวีสาลได้ลากเอาภาระอัน
หนักไปได้ ทำพราหมณ์ผู้นั้นให้ได้ทรัพย์ด้วย ตนเอง
เป็นผู้ปลื้มใจเพราะการช่วยเหลือนั้นด้วย.

จบนันทิวีสาลชาดกที่ ๘

๘. อรรถกถานันทิวีสาลชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภการพูด
เสียดแทงให้เจ็บใจ ของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำ
เริ่มต้นว่า มนุญฺญเมว ภาเสยฺย ดังนี้.

ความพิศดารว่า สมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์เมื่อกระทำการทะเลาะ
ย่อมขู่ ย่อมตะเพิด ย่อมทิ่มแทง ย่อมคำด้วยเรื่องสำหรับค่า ๑๐ ประการ
ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้
เรียกภิกษุฉัพพัคคีย์มาแล้วตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่าพวกเธอ
กระทำการทะเลาะจริงหรือ ? เมื่อพวกภิกษุฉัพพัคคีย์กราบทูลว่า จริง พระเจ้า
ข้า จึงทรงติเตียนแล้วตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าวาจาหยาบกระทำ

แต่ความฉิบหายให้ ไม่เป็นที่พอใจแม้แห่งสัตว์ดิรัจฉาน แม้ในกาลก่อน สัตว์ดิรัจฉานตัวหนึ่ง ย่อมยังคนผู้ร้องเรียกตนด้วยคำหยาบให้พ่ายแพ้ด้วย ทรัพย์พันหนึ่ง แล้วจึงทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล มีพระราชานามว่าคันธาระ ครองราชสมบัติอยู่ใน เมืองตักกศิลา แคว้นคันธาระ พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดโค. ครั้งในกาล ที่พระโพธิสัตว์เป็นลูกโคหนุ่มนั่งเอง พราหมณ์คนหนึ่งได้พระโพธิสัตว์นั้น จากสำนักของทายกผู้ให้ทักษิณา ตั้งชื่อนั้นทิวีสาล แล้วตั้งไว้ในฐานะบุตร รักใคร่มาก ให้ข้าวยาและภัตเป็นต้นบำรุงเลี้ยงแล้ว. พระโพธิสัตว์เจริญวัย แล้ว คิดว่า พราหมณ์นี้ปรนนิบัติเราได้โดยยาก ชื่อว่าโคอื่นผู้มีฐานะเสมอ เช่นกับเรา ย่อมไม่มีในชมพูทวีปทั้งสิ้น ถ้ากระไร เราพึงแสดงกำลังของตน แล้วพึงให้ค่าเลี้ยงดูแก่พราหมณ์. วันหนึ่ง พระโพธิสัตว์นั้นกล่าวกะพราหมณ์ ว่า พราหมณ์ท่านจงไป จงเข้าไปหาโควินทกเศรษฐีนั้น แล้วกล่าวว่า โค พลีพทของเรายังเกวียนร่อยเล็มซึ่งผูกติด ๆ กันให้เคลื่อนไปได้ ท่านจง กระทำการเค็มพันด้วยทรัพย์พันกหาปณะพราหมณ์นั้น จึงไปยังสำนักของเศรษฐี สั่งสนทนาขึ้นว่า ในนครนี้โคของใครเพียบพร้อมด้วยเรียวแรง. ลำดับนั้น เศรษฐีจึงกล่าวกะพราหมณ์นั้นว่า ของตนโน้นและของตนโน้น แล้วกล่าวว่า ก็ทั่วทั้งนครโคชื่อว่าเช่นกับด้วยโคทั้งหลายของเรา ย่อมไม่มี. พราหมณ์กล่าว ว่า โคของเราตัวหนึ่งสามารถให้เกวียนร่อยเล็มผูกติด ๆ กันเคลื่อนไปได้ มี อยู่. เศรษฐีกล่าวว่า คฤหบดี โคเห็นปานนี้จะมีแต่ไหน. พราหมณ์กล่าวว่า อยู่ในเรือนของเรา. เศรษฐีกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงการทำเค็มพัน. พราหมณ์กล่าวว่า คีละ ข้าพเจ้าจะทำ แล้วได้กระทำเค็มพันด้วยทรัพย์พัน กหาปณะ พราหมณ์นั้นยังเกวียนร่อยเล็มให้เต็มด้วยทราย กรวด และหินเป็นต้น

แล้วจอดไว้ตามลำดับกัน แล้วผูกเกวียนทุกเล่มเข้าด้วยกันด้วยเชือกสำหรับผูก
เพลแล้วให้โคนันทิวีสาลอบน้ำแล้ว เติมด้วยของหอม ประดับพวงมาลาที่คอ
แล้วเทียมเฉพาะตัวเท่านั้นที่ทูปเกวียนเล่มแรก ตนเองนั่งที่ทูปเกวียน เจื่อปลุก
ขึ้นแล้วกล่าวว่า เจ้าโคโงง จงลากไป เจ้าโคโงง จงนำไป. พระโพธิสัตว์คิด
ว่า พราหมณ์นี้ร้องเรียกเราผู้ไม่โงง ด้วยวาตะว่าโงง จึงได้ยื่นเท้าทั้ง ๔
ใหนั่ง เหมือนเสา. ทันใดนั้น เศรษฐีจึงให้พราหมณ์นำทรัพย์พันกหาปณะมา.
พราหมณ์แพ้ (พนั้น) ด้วยทรัพย์พันกหาปณะ จึงปลดโคแล้วไปเรื้อนถูกความ
โศกครองงำ จึงได้นอน. โคนันทิวีสาลเที่ยวไปแล้วกลับมา เห็นพราหมณ์
ถูกความโศกครองงำ จึงเข้าไปหาแล้วกล่าวว่า พราหมณ์ ท่านนอนหลับหรือ.
พราหมณ์กล่าวว่าเราแพ้นั้นด้วยทรัพย์พันกหาปณะ จะมีความหลับมาแต่ไหน.
โคนันทิวีสาลกล่าวว่า ท่านพราหมณ์ ฉันอยู่ในเรื้อนของท่านมาตลอดกาลมี
ประมาณเท่านี้ เคยทำภษณะอะไร ๆ แดก เคยเหยียบใคร ๆ หรือเคยถ่าย
อุจจาระ ปัสสาวะ ในที่อันไม่ควร มีอยู่หรือ. พราหมณ์กล่าวว่า ไม่มีดอกพอ.
ลำดับนั้น โคนันทิวีสาลกล่าวว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร ท่านจึงเรียก
ฉันด้วยวาตะว่าโคโงง นั้นเป็นโทษของท่านเท่านั้นโทษของฉันไม่มี ท่านจงไป
จงทำเติมพันด้วยทรัพย์ ๒,๐๐๐ กหาปณะกับเศรษฐีนั้น ขออย่างเดียวท่านอย่า
เรียกฉันผู้ไม่โงง ด้วยวาตะว่าโคโงง พราหมณ์ได้ฟังคำของโคนันทิวีสาลนั้น
แล้ว ปรกการทำเติมพันด้วยทรัพย์ ๒,๐๐๐ กหาปณะแล้วผูกเกวียนร้อยเล่มติดกัน
โดยนัยอันมีแล้วในก่อน ประดับโคนันทิวีสาลแล้วเทียมเกวียนเล่มแรกเข้าที่
ทูปเกวียน. ถามว่า เทียมอย่างไร? ตอบว่า พราหมณ์ผูกแอกให้แน่นที่ทูป
เกวียนแล้ว เทียมโคนันทิวีสาลเข้าที่ปลายแอกข้างหนึ่งแล้วเอาเชือกที่ทูปเกวียน
พันปลายแอกข้างหนึ่งแล้วใส่ไม้ค้ำยันปลายแอก เเพล และเชิงเกวียนเอาเชือก
นั้นผูกให้แน่นแล้วจอดไว้ ก็เมื่อกระทำอย่างนี้ แอกย่อมไม่เคลื่อนไปทางโน้น

ทางนี้ โคตัวเดียวเท่านั้น อาจลากไปได้ ลำดับนั้น พราหมณ์นั่งบนทูลเกวียน
ลอบหลังโคนันทิวีสาลันปลางกล่าวว่า โคผู้เจริญ พองไป โคผู้เสริญ พอง
ลากไป. พระโพธิสัตว์ลากเกวียนร้อยเล่มที่ผูกติดกัน ด้วยกำลังแรงครั้งเดียว
เท่านั้น ให้เกวียนเล่มที่ตั้งอยู่ข้างหลังไปตั้งอยู่ในที่ของเกวียนซึ่งตั้งอยู่ข้างหน้า
โควินทกเศรษฐีแพ้แล้วได้ให้ทรัพย์ ๒,๐๐๐ กหาปณะแก่พราหมณ์ มนุษย์แม่
อื่น ๆ ก็ได้ให้ทรัพย์เป็นอันมากแก่พระโพธิสัตว์ ทรัพย์ทั้งหมดนั้น ได้เป็นของ
พราหมณ์ทั้งนั้น พราหมณ์นั้นอาศัยพระโพธิสัตว์จึงได้ทรัพย์เป็นอันมากด้วย
ประการอย่างนี้.

พระศาสดาตรัสว่า คุณอนภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าคำหยาบไม่เป็นที่ชอบใจ
ของใคร ๆ แล้วทรงติเตียนพวกภิกษุฉัพพัคคีย์แล้วทรงบัญญัติสิกขาบท เป็น
พระผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

บุคคลพึงกล่าวแต่คำที่น่าพอใจเท่านั้น ไม่พึง
กล่าวคำที่ไม่น่าพอใจ ในกาลไหน ๆ เมื่อพราหมณ์
กล่าวคำที่น่าพอใจโคนันทิวีสาลได้ลากเอาภาระหนัก
ไปได้ ทำพราหมณ์ผู้นั้นให้ได้ทรัพย์ด้วย ตนเองก็
เป็นผู้ปลื้มใจเพราะการช่วยเหลือนั้นด้วย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มนุญฺญเมว ภาสยฺย ความว่า บุคคล
เมื่อจะกล่าวกับคนอื่น พึงกล่าวเฉพาะปิยวาจาอันอ่อนหวานอ่อนโยนเป็นที่
น่าพอใจไพเราะเว้นจากโทษ ๔ ประการ. บทว่า คุรุภาร์ อุทฺทฺฐริ ความว่า
โคนันทิวีสาล เมื่อพราหมณ์กล่าวคำที่ไม่น่าพอใจ ก็ไม่ลากภาระ เมื่อพราหมณ์
กล่าวคำเป็นที่รัก น่าพอใจในภายหลัง จึงลากภาระหนักไปให้ถึง. ก็ ท อักษร
ในบทว่า อุทฺทฺฐริ นั้นในคาถานี้ เป็นอักษรทำการเชื่อมบท โดยการเชื่อม
พยัญชนะแล.

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๑ - หน้าที่ 312

พระศาสดาครัั้น ทรงนำพระธรรมเทศานี้ว่า มนุญฺณเมว ภาเสยฺย
มาด้วยประการฉะนี้แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า พราหมณ์ในกาลนั้น ได้
เป็นพระอานนท์ ส่วนโคณันทิวีสาล ได้เป็นเราคือพระสัมมาสัม-
พุทธเจ้าแล.

จบนั้นทิวีสาลชาดกที่ ๘

๘. กัณหาชดก

ว่าด้วยผู้เอาการเอางาน

[๒๕] ในที่ใด ๆ มีธุระหนัก ในที่ใดมีทางลุ่ม
ลึก ชนทั้งหลายก็เทียมโคดำในกาลนั้นทีเดียว โคดำ
นั้นก็นำเอาธุระนั้นไปได้โดยแท้.

จบกัณหาชดกที่ ๘

๘. อรรถกถากัณหาชดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภยมกปาฏิ-
หารีย์จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ มีคำเริ่มต้นว่า ยโต ยโต ครุ ฐุรึ ดังนี้.

ยมกปาฏิหารีย์นั้นพร้อมกับการเสด็จลงจากเทวโลก จักมีแจ้งใน
สรภังคชาดก เตรสนิบาท. ก็เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกระทำยมก-
ปาฏิหารีย์แล้วเสด็จอยู่ในเทวโลก ในวันมหาปวารณา เสด็จลงที่ประตูเมือง

ตั้งกัสดะ แล้วเสด็จเข้าไปยังพระเชตวันมหาวิหารพร้อมด้วยบริวารใหญ่ ภิกษุทั้งหลายประชุมกันในโรงธรรมสถานั่งกล่าวถึงพระคุณของพระศาสดาว่า อ้าวโธทั้งหลาย ชื่อว่าพระตถาคต มีฐานะไม่มีผู้เสมอ คนอื่นชื่อว่าผู้สามารถเพื่อจะนำเอาฐานะที่พระตถาคตนำไปแล้ว ย่อมไม่มี ครุทั้ง ๖ กล่าวว่ พวกเราเท่านั้นจักกระทำปาฏิหาริย์ พวกเราเท่านั้นจักกระทำปาฏิหาริย์ แม้ปาฏิหาริย์อย่างหนึ่งก็ไม่ได้ทำ น้าอัศจรรย์ พระศาสดาทรงมีฐานะไม่มีผู้เสมอ พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเขอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ ? ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์นั่งสนทนากันด้วยเรื่องอื่น ห้ามได้ นั่งสนทนากันด้วยเรื่องพระคุณเฉพาะของพระองค์ชื่อเห็นปานนี้. พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ใคร ๆ จักนำไปซึ่งฐานะที่เรานำไปแล้ว ในบัดนี้เท่านั้น ก็ห้ามได้ แม้ในกาลก่อน เขาแม้บังเกิดในกำเนิดเดียรัจฉาน ก็ไม่ได้ใคร ๆ ผู้มีฐานะเสมอกับในแล้วทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติ ในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในกำเนิดโค ครั้นในเวลาที่ยังเป็นลูกโคหนุ่มนั้นแล เจ้าของทั้งหลายอยู่ในเรือนของหญิงแก่คนหนึ่ง กำหนดค่าเช่าที่อยู่อาศัยจึงได้ให้ลูกโคนั้น หญิงแก่นั้นปฏิบัติลูกโคหนุ่มนั้นด้วยข้าวยาและภัตเป็นต้น ตั้งไว้ในฐานะบุตรให้เติบโตแล้ว ลูกโคนั้น ปรากฏชื่อว่า อัยยิกาภพกะ. ก็โคนั้นเจริญวัยแล้ว เป็นผู้มีสีเหมือนดอกอัญชัน เทียวไปกับโคบ้าน ได้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลและอาจาระ พวกเด็กชาวบ้านนับที่เขาบ้าง ที่หมู่บ้าน ที่ตอข้าง โหนดบ้าง จับที่หางเล่นบ้าง ดึงมาบ้าง นั่งบนหลังบ้าง. วันหนึ่ง โคนั้น คิดว่า มารดาของเรายากจน ตั้งเราไว้ในฐานะเป็นบุตร เลี้ยงดูนาโดยลำบาก ถ้ากระไร

เราทำการรับจ้าง ปลดเปลื้องมารดาณี ให้พ้นจากความยากจน จำเดิมแต่นั้น โคนั้นเที่ยวทำการรับจ้าง

อยู่มาวันหนึ่ง บุตรพ่อค้าเกวียนคนหนึ่งมีเกวียน ๕๐๐ เล่มไปประจวบ เอาท่าที่ไม่ราบเรียบ โคทั้งหลายของพ่อค้าเกวียนนั้น ไม่สามารถจะยังเกวียนทั้งหลายให้ข้ามขึ้นได้ โคทั้งหลายในเกวียน ๕๐๐ เล่ม ที่เจ้าของเอาแอกมาเทียม ต่อๆ กัน ก็ไม่ได้้อาจเพื่อจะให้เกวียนแม่เล่มเดียวข้ามขึ้นไปได้ ฝ่ายพระโพธิสัตว์กับพวกโคชาวบ้าน เทียวไป ณ ที่ใกล้ท่า. ฝ่ายบุตรพ่อค้าเกวียน ก็เป็นผู้รู้สูตรโค? เขาใคร่ครวญอยู่ว่า ในระหว่างโคเหล่านี้ โคอุสภภาษาในย ผู้สามารถยังเกวียนเหล่านี้ให้ข้ามพ้น มีอยู่หรือหนอ. ได้เห็นพระโพธิสัตว์แล้ว คิดว่า นี้โคภาษาในยจักอาจยังเกวียนทั้งหลายของเราให้ข้ามพ้นได้ ไครหนอ เป็นเจ้าของโคตัวนี้ จึงถามพวกคนเลี้ยงโคว่า ท่านผู้เจริญ ไครหนอเป็น เจ้าของโคตัวนี้ เราจักเทียมโคนี้ในเกวียนทั้งหลาย เมื่อเกวียนทั้งหลายอัน โคนี้ให้ข้ามขึ้นได้ จักให้ค่าจ้าง. พวกคนเลี้ยงโคเหล่านั้นกล่าวว่าท่านทั้งหลาย จงจับมันเทียมเถิด เจ้าของโคตัวนี้ ในที่นี้ ไม่มี. บุตรพ่อค้าเกวียนนั้น จึงเอา เชือกผูกพระโพธิสัตว์นั้น ที่จมูกแล้วดึงไม่ได้้อาจแม้จะให้เคลื่อนไหวได้. ได้ยิน ว่าพระโพธิสัตว์ไม่ได้ไปด้วยคิดว่า เมื่อบอกค่าจ้างเราจักไป. บุตรพ่อค้าเกวียน รู้ความประสงค์ของพระโพธิสัตว์นั้นจึงกล่าวว่า นาย เมื่อท่านให้เกวียน ๕๐๐ เล่ม ข้ามขึ้นแล้ว เราจักเก็บเกวียนละ ๒ กหาปณะให้เป็นค่าจ้าง แล้วจักให้ ๑,๐๐๐ กหาปณะ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ได้เดินไปเองทีเดียว ลำดับนั้น บุรุษทั้งหลายจึงเทียมพระโพธิสัตว์นั้น ที่เกวียนทั้งหลาย. ที่นั้น พระโพธิสัตว์ ยกเกวียนนั้นขึ้นโดยกำลังแรงครั้งเดียวเท่านั้น ให้เกวียนไปตั้งอยู่บนบก ยัง เกวียนทั้งหมดให้ข้ามขึ้นโดยอุบายนี้ บุตรพ่อค้าเกวียนเก็บกหาปณะหนึ่งต่อ เกวียนเล่มหนึ่ง ๆ กระทำทรัพย์ ๕๐๐ กหาปณะให้เป็นห่อมีกัณฐะแล้วฝักที่คอ

ของพระโพธิสัตว์นั้น พระโพธิสัตว์นั้นคิดว่า บุตรพ่อค้าเกวียนนี้ไม่ให้ค่าจ้าง
แก่เราตามที่กำหนดไว้ บัดนี้ เราจักไม่ให้บุตรพ่อเกวียนนั้นไป จึงได้ไปยื่น
ขวางทางข้างหน้าเกวียนเล่มแรกสุด คนทั้งหลายแม้จะพยายามเพื่อให้หลีกไป
ก็ไม่ได้ อาจเพื่อจะให้พระโพธิสัตว์นั้นหลีกไป. บุตรพ่อค้าเกวียนคิดว่า โคนี่
เห็นจะรู้ว่าค่าจ้างของตนหย่อนไป จึงเก็บ ๒ กหาปณะในเกวียนเล่มหนึ่งๆ ผูก
ทรัพย์ ๑,๐๐๐ กหาปณะให้เป็นห่อมีกัณฐะแล้วคล้องที่คอ โดยกล่าวว่า นี่เป็น
ค่าจ้างในการยังเกวียนให้ข้ามขึ้นของท่าน. พระโพธิสัตว์นั้นพาเอาห่อทรัพย์พัน
หนึ่งได้ไปยังสำนักของมารดา พวกเด็กชาวบ้านได้ไปยังสำนักของพระโพธิสัตว์
ด้วยคิดกันว่า นี่ชื่ออะไรที่คอของโคอัยยิกาภาพะ. พระโพธิสัตว์นั้นถูกเด็กชาว
บ้านติดตาม จึงหนีไปไกลได้ไปยังสำนักของมารดา. ก็เพราะให้เกวียน ๕๐๐
เล่มข้ามขึ้น จึงปรากฏเป็นผู้เห็นคเหน้อยมีตาทั้งสองข้างแดง. ยายเห็นถุงทรัพย์
๑,๐๐๐ ที่คอของพระโพธิสัตว์นั้นจึงกล่าวว่า พ่อ นี้ เข้าได้มา ณ ที่ไหน แล้ว
ถามพวกเด็กชาวบ้าน ได้ฟังเนื้อความนั้นแล้วจึงกล่าวว่า พ่อ เราต้องการ
เลี้ยงชีวิตด้วยค่าจ้างที่เข้าได้มาหรือ เพราะเหตุไร เจ้าจึงเสวยทุกข์เห็นปานนี้
จึงให้พระโพธิสัตว์อาบน้ำอุ่น เอน้ำมันทาทั่วร่างกาย ให้คิมน้ำ ให้บริโภคน้ำ
โภชนะอันเป็นสัปปายะ. ในเวลาสิ้นชีวิต ได้ไปตามยถากรรมพร้อมกับ พระ-
โพธิสัตว์

ฝ่ายพระศาสดาตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นผู้มีฐานะไม่
สม่าเสมอ ในบัดนี้เท่านั้น ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็เป็นผู้มีฐานะไม่สม่าเสมอ
เหมือนกัน ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงสืบต่ออนุสนธิ เป็น
พระผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

ในที่ใด ๆ มีธุระหนัก ในที่ใดมีร่องทางลุ่มลึก

ในกาลนั้น ชนทั้งหลายย่อมเทยมโคดำที่เดียว โคดำ
นั้นก็นำเอาธุระนั้นไปได้โดยแท้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยโต ยโต กรู ฐุริ ความว่า ในที่
ใด ๆ มีธุระหนัก คือหยาบ โคลงที่อื่น ๆ ไม่อาจยกขึ้นได้. บทว่า
ยโต คมภีรวตฺตนิ ความว่า ชื่อว่า วตฺตนิ ทาง เพราะเป็นที่ไปของคน.
คำว่า วตฺตนิ เป็นชื่อของหนทาง. อธิบายว่า ในที่ใดมีหนทาง ชื่อว่าลึก
เพราะมีน้ำและโคลนมาก หรือเพราะความเป็นทางขรุขระและชัน. ศัพท์ว่า
อสุสุ ในบทว่า ตทาสฺสุ กณฺหิ ยฺยชฺชุตติ นี้ เป็นเพียงนิบาต. อธิบาย
ว่า ในกาลนั้น ย่อมเทยมโคดำ ท่านกล่าวคำอธิบายไว้ว่า ในกาลใดมีธุระ
หนัก และมีหนทางลึก ในกาลนั้น ชนทั้งหลายจึงเอาโคลงที่ตัวอื่นออก
ไปแล้วเทยมโคดำเท่านั้น. ศัพท์ว่า อสุสุ แม้ในบทว่า สุวาสฺสุ ตํ วหเต
ฐุริ ก็เป็นศัพท์นิบาตเหมือนกัน. อธิบายว่า โคดำนั้นย่อมนำธุระนั้นไป.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลนั้น
โคดำเท่านั้นนำธุระนั้นไป ดังนี้ ด้วยประการอย่างนี้แล้ว ทรงสืบต่ออนุสนธิ
ประชุมชาดกว่า หลิงแต่ในครั้งนั้น ได้เป็นนางอุบลวรรณา ส่วนโค
อัยยิกาภาพกะได้เป็นเราแล.

จบกัณหาชาดกที่ ๕

๑๐. มุณิกชาดก

ด้วยลักษณะของผู้มีอายุยืน

[๓๐] ท่านอย่าริษยาหุมุณิกะเลย มันกินอาหาร
อันเป็นเหตุให้เดือดร้อนท่านจงเป็นผู้มีความขวนขวาย
น้อย กินแต่เกลบเถิด นี่เป็นลักษณะแต่งความเป็น
ผู้มีอายุยืน.

จบมุณิกชาดกที่ ๑๐

จบกรุงควรรค

๑๐. อรรถถามุณิกชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภการประเล้า
ประโลมของเด็กหญิงอ้วน จึงตรัสพระธรรมเทศนา มีคำเริ่มต้นว่า มา
มุณิกสูตร ดังนี้.

เรื่องการประเล้าประโลมนั้น จักมีแจ้งในจุลลนารทกัศสพชาดก
เตรสนิบาต. ก็พระศาสดาตรัสถามภิกษุหนึ่งว่า คุณก่อนภิกษุ ได้ยินว่า เธอ
เป็นผู้กระสันจะสึกจริงหรือ? ภิกษุนั้นทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระศาสดาตรัสถามว่า เพราะอาศัยอะไร? ภิกษุนั้นกราบทูลว่า เพราะอาศัย
การประเล้าประโลมของเด็กหญิงอ้วน พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อน
ภิกษุ เด็กหญิงอ้วนนั้นการทำความพินาศแก่เธอในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้
ในกาลก่อน ในวันวิวาห์ของเด็กหญิงอ้วนนี้ เธอก็ถึงความสิ้นชีวิต ถึงความ
เป็นแกงอ่อมของมหาชน แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี

พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดโคในบ้านของกุฎุมพิกนหนึ่ง ในหมู่ บ้านแห่งหนึ่ง

โดยมีชื่อว่า มหาโลहित ฝ่ายน้องชายของพระโพธิสัตว์ ได้เป็นผู้ชื่อว่า จูพลโหิต ธุระการงานในตระกูลนั้นนั่นแล ย่อมดำเนินไปได้เพราะอาศัยโค ๒ ตัวพี่น้องนั้นนั่นเอง ก็ในตระกูลนั้น มีเด็กหญิงคนหนึ่ง. กุลบุตรชาวเมืองคนหนึ่ง ขอเด็กหญิงนั้นเพื่อบุตรของตน. บิดามารดาของเด็กหญิงนั้น ให้ช้ำยากและกัตเลียงคูสุกรชื่อว่า มุณิกะ ด้วยหวังว่าแก่อ่อมจักมีเพื่อแขกทั้งหลาย ผู้มาในวันวิวาห์ของเด็กหญิง โคจูพลโหิตเห็นดังนั้นจึงถามพี่ชายว่า ธุระการงานในตระกูลนี้เมื่อจะดำเนินไป ก็อาศัยเราพี่น้องทั้งสองจึงดำเนินไปได้ แต่คนเหล่านี้ ให้เฉพาะแต่หญ้าและใบไม้แก่พวกเรา กลับปรนเปรอสุกรด้วยช้ำยากและกัต ด้วยเหตุไรหนอ สุกรนี้จึงได้ยากและกัตนั้น. ลำดับนั้น โคผู้พี่จึงกล่าวแก่โคจูพลโหิตผู้น้องว่า คุณก่อนพ่อจูพลโหิต เจ้าอย่าริษยาโทษนะของสุกรนั้นเลย สุกรนี้กำลังบริโภครักเป็นเหตุตาย ในวันวิวาห์ของกุมาริกา สุกรนี้จักเป็นแก่อ่อมสำหรับแขกผู้มา เพราะเหตุนี้ ชนเหล่านั้นจึงเลียงคูสุกรนี้ โดยล่วงไป ๒-๓ วัน แต่นี้ไปคนทั้งหลายจักพากันมา เมื่อเป็นอย่างนั้น เจ้าจักได้เห็นสุกรนั้นถูกจับที่เท้าทั้งหลายดึงออกมาจากใต้เตียง ถูกเขามาการทำแกงและกับข้าวเพื่อแขกทั้งหลาย แล้วกล่าวคาถานี้ว่า

ท่านอย่าริษยาหมูมุณิกะเลย มั่นกินอาหารอัน

เป็นเหตุให้เดือดร้อน ท่านจงเป็นผู้มีความขวนขวาย

น้อย กินแต่เกลบเถิด นี่เป็นลักษณะแห่งความเป็น

ผู้มีอายุยืน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มา มุณิกสุส ปิหิ ความว่า ท่านอย่ายังความริษยาให้เกิดขึ้นในโทษนะของหมูมุณิกะ คืออย่าริษยาต่อหมูมุณิกะว่า หมูนี้บริโภครักโทษนะดี ได้แก่ อย่าปรารณาเป็นอย่างหมูมุณิกะว่า เมื่อไรหนอ แม้เราก็จะมีความสุขอย่างนี้ เพราะหมูมุณิกะนี้บริโภครักอาหารอันเป็น

เหตุเดือดร้อน. บทว่า **อาตุรฺรนาณิ** ได้แก่ โภชนะเป็นเหตุให้ตาย. บทว่า **อปฺโปสุตฺโต** **ภูตฺตงฺขาท** ความว่า ท่านจงเป็นผู้มีความขวนขวายน้อยใน โภชนะของหมู่มุณิกะนั้น จงบริโภคน้ำที่ตนได้เถิด. บทว่า **เอตํ ทิฆมา-
ยฺลภฺตุขณฺ** ความว่า นี่เป็นเหตุแห่งความเป็นผู้มีอายุยืน.

แต่นั้น ไม่นานนัก คนเหล่านั้นก็พากันมา. มาหมู่มุณิกะแล้วทาง โดยประการต่าง ๆ. พระโพธิสัตว์กล่าวกะโคจฺวุโลหิตว่า พ่อ เจ้าเห็นหมู มุณิกะแล้วหรือ. โคจฺวุโลหิตกล่าวว่า ข้าแต่พี่ ผลแห่งการบริโภคน้ำของหมู มุณิกะฉันเห็นแล้ว ของสักว่าหญ้า ใบไม้ และกลบเท่านั้น ของพวกเรา อุดม ไม่มีโทษ และเป็นลักษณะแห่งความเป็นผู้มีอายุยืน กว่าภัตของหมู มุณิกะโดยร้อยเท่าพันเท่า.

พระศาสดาตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุ แม้ในกาลก่อน เธอก็อาศัยกุมาริกา นี้ถึงความสิ้นชีวิต แล้วถึงความเป็นแก่อ่อมของมหาชน ด้วยประการอย่างนี้ แล. ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงประกาศจะทั้งหลาย. ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้กระสันอยากสึก ดำรงอยู่ในโศคาปัตติผล. แม้ พระศาสดาก็ทรงสืบอนุสนธิ แล้วทรงประชุมชาดกว่า **มุณิกสุทรในครั้งนั้น** ได้เป็นภิกษุผู้กระสันจะสึก **กุมาริกานี้แหละ** ได้เป็นกุมาริกาอ้วน **โคจฺวุโลหิต** ได้เป็นพระอานนท์ ส่วนโคมมหาโลกหิต ได้เป็นเราแล.

จบมุณิชาดกที่ ๑๐

จบกรุงควรรคที่ ๓

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. กุรุคมิกชาดก
๒. กุกุรชาดก
๓. โภชาชานียชาดก
๔. อาชัญญชาดก
๕. ติตถชาดก
๖. มหิพามุขชาดก
๗. อภินทชาดก
๘. นันทิวีสาลชาดก
๙. กัณหาชาดก
๑๐. มุณิกชาดก.

๔. กุลาภวรรค

๑. กุลาภชาดก

ว่าด้วยการเสียดสละ

[๓๑] ดูก่อนมาตลีเทพบุตร ที่ตั้งใจมีลูกนกครุฑ
จับอยู่ ท่านจงหันหน้ารถกลับ เรายอมสละชีวิตให้
อสูร ลูกนกครุฑเหล่านี้จะได้แหลกรานเสียดสละ.

จบ กุลาภชาดกที่ ๑

๔. อรรคธากุลาภวรรค

๑. กุลาภชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้
ดื่มน้ำที่ไม่ได้กรอง จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ มีคำเริ่มต้นว่า กุลาภา
ดังนี้.

ได้ยินว่า ภิกษุหนุ่มสองสหาย จากเมืองสาวัตถีไปยังชนบท อยู่ใน
ที่ผาสุกแห่งหนึ่งตามอธยาศัย แล้วคิดว่า จักเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึง
ออกจากชนบทนั้น มุ่งหน้าไปยังพระเชตวัน อีก. ก็ภิกษุรูปหนึ่งมีเครื่องกรอง
น้ำ ส่วนรูปหนึ่งไม่มี แม้ภิกษุทั้งสองรูปก็ร่วมกันกรองน้ำดื่มแล้วจึงดื่ม.
วันหนึ่ง ภิกษุทั้งสองรูปนั้นได้ทำการวิวาทโต้เถียงกัน. ภิกษุผู้เป็นเจ้าของ

เครื่องกรองน้ำไม่ให้เครื่องกรองน้ำแก่ภิกษุ นอกนี้ กรองน้ำดื่มเฉพาะตนเอง แล้วดื่ม ส่วนภิกษุ นอกนี้ไม่ได้เครื่องกรองน้ำ เมื่อไม่อาจดกั้นความกระหาย จึงดื่มน้ำดื่มที่ไม่ได้กรอง ภิกษุแม่ทั้งสองนั้น มาถึงพระเชตวันวิหารโดยลำดับ ถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง. พระศาสดาทรงตรัสสัมโมทนียกถาแล้วตรัสถามว่า พวกเธอมาจากไหน? ภิกษุทั้งสองนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์อยู่ในบ้านแห่งหนึ่งในโกศลชนบท ออกจากบ้านนั้นมา เพื่อจะเฝ้าพระองค์. พระศาสดาตรัสถามว่า พวกเธอเป็นผู้สมัครสมานพากันมาแล้วหรือ? ภิกษุผู้ไม่กรองน้ำกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุนี้กระทำการวิวาทโต้เถียงกันกับข้าพระองค์ในระหว่างทาง แล้วไม่ให้เครื่องกรองน้ำ พระเจ้าข้า. ภิกษุ นอกนี้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุนี้ไม่กรองน้ำเลย รู้อยู่ ดื่มน้ำมีตัวสัตว์. พระศาสดาตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุ ได้ยินว่า เธอรู้อยู่ ดื่มน้ำมีตัวสัตว์จริงหรือ? ภิกษุนั้น กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ดื่มน้ำไม่ได้กรอง พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ บัณฑิตทั้งหลายในปางก่อน ครองราชสมบัติในเทพนคร พายแพ้ในการรบ เมื่อจะหนีไปทางหลังสมุทร จึงคิดว่า เราจักไม่ทำการฆ่าสัตว์ เพราะอาศัยความเป็นใหญ่ ได้สละยศใหญ่ให้ชีวิตแก่ลูกนกครุฑ จึงให้กลับรถก่อน แล้วทรงนำอดีตนิทานมาว่า

ในอดีตกาล พระเจ้ามคธราชพระองค์หนึ่ง ครองราชสมบัติอยู่ในนครราชคฤห์ แคว้นมคธ ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นบุตรของตระกูลใหญ่ในบ้านมจลคามนั้นนั่นแหละ เหมือนอย่างในบัดนี้ ท้าวสักกะบังเกิดในบ้านมจลคาม แคว้นมคธ ในอัทธภาพก่อนละนั้น ก็ในวันตั้งชื่อพระโพธิสัตว์นั้น ญาติทั้งหลายได้ตั้งชื่อว่า **มฆกุมาร**. มฆกุมารนั้นเจริญวัยแล้วปรากฏชื่อว่า **มฆมาณพ**. ลำดับนั้น บิดามารดาของมฆมาณพนั้นนำเอานางทาริกา

มาจากตระกูลที่มีชาติเสมอกัน มฆมาณพนั้นเจริญด้วยบุตรและธิดาทั้งหลาย ได้เป็นทานบดี รักษาศีล ๕. ก็ในบ้านนั้น มีอยู่ ๓๐ ตระกูลเท่านั้น และ วันหนึ่งตนในตระกูลทั้ง ๓๐ ตระกูลนั้น ยืนอยู่กลางบ้าน ทำการงานในบ้าน พระโพธิสัตว์เอาเท้าทั้งสองกวาดฝุ่นในที่ที่ยืนอยู่ กระทำประเทศที่นั่นให้น่า รื่นรมย์ยืนอยู่แล้ว. ครั้งนั้น คนอื่นผู้หนึ่งมายืนในที่นั้น. พระโพธิสัตว์จึง กระทำที่อื่นอีกให้น่ารื่นรมย์แล้วได้ยืนอยู่. แม้ในที่นั้น คนอื่นก็มายืนเสีย. พระโพธิสัตว์ได้กระทำที่อื่น ๆ แม้อีกให้น่ารื่นรมย์ รวมความว่า ได้กระทำ ที่ที่ยืนให้น่ารื่นรมย์แม่แก่คนทั้งปวง สมัยต่อมาให้สร้างปะรำลงในที่นั้น แม่ ปะรำก็ให้รื้อออกเสียแล้วให้สร้างศาลา ปูอาสนะแผ่นกระดานในศาลานั้น แล้ว ตั้งคุ่มน้ำดื่มไว้ สมัยต่อมา ชัน ๓๒ คนแม่เหล่านั้น ได้มีฉันทะเสมอกัน กับ พระโพธิสัตว์. พระโพธิสัตว์จึงให้ชัน ๓๒ คนนั้นตั้งอยู่ในศีล ๕ ตั้งแต่นั้น ไป ก็เที่ยวทำบุญทั้งหลายพร้อมกับคนเหล่านั้น. ชนแม่เหล่านั้น เมื่อกระทำ บุญกับ พระโพธิสัตว์นั้นนั้นแล จึงลุกขึ้นแต่เช้ามีด ถีอมีด ขวาน และสาก เอาสากทุบดินให้แตก ในหนทางใหญ่ ๔ แพร่งเป็นคัน แล้วกลิ้งไป นำเอา ดินไม้ที่กระทบเปลารถทั้งหลายออกไป กระทำที่ขรุขระให้เรียบ ทอดสะพาน ขุดสระโบกขรณี สร้างศาลา ให้ทาน รักษาศีล โดยมาก ชาวบ้านทั้งสิ้น ตั้งอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์แล้วรักษาศีล ด้วยประการอย่างนี้. ลำดับนั้น นายบ้านของชนเหล่านั้นคิดว่า ในกาลก่อน เมื่อคนเหล่านั้นดื่มสุรา กระทำ ปาณาติบาตเป็นต้น เรายังได้ทรัพย์ ด้วยอำนาจหาปณะค่าคุ่ม (สุรา) เป็นต้น และด้วยอำนาจพลีค่าสินไหม แต่บัดนี้ มฆมาณพให้รักษาศีล ไม่ให้ชน เหล่านั้น กระทำปาณาติบาตเป็นต้น อนึ่ง บัดนี้ จักให้เราทั้งหลายรักษาศีล ๕ จึงโกรธเจ้าไปเฝ้าพระราชาราชแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ พวกโจรเป็น อันมากเที่ยวกระทำการฆ่าชาวบ้านเป็นต้น. พระราชาได้ทรงสดับคำของนาย

บ้านนั้น จึงรับสั่งว่า ท่านจงไปนำคนเหล่านั้นมา นายบ้านนั้นจึงไปจองจำ
ชนเหล่านั้นทั้งหมดแล้วนำมา กราบทูลแด่พระราชว่า ข้าแต่สมมติเทพ
พวกคนที่ข้าพระบาทนำมานี้ เป็นโจร พระเจ้าข้า. ลำดับนั้น พระราชาไม่
ทรงชำระกรรมของชนเหล่านั้นเลย รับสั่งว่า ท่านทั้งหลายจงให้ช่างเหยียบชน
เหล่านั้น. แต่ฉัน ราชบุรุษจึงให้ชนเหล่านั้น แม้ทั้งหมดให้นอนที่พระลานหลวง
แล้วนำช่างมา. พระโพธิสัตว์ได้ให้โอวาทแก่ชนเหล่านั้นว่า ท่านทั้งหลายจง
รำพึงถึงศีล จงเจริญเมตตาในคนผู้ทำการต่อเสียด ในพระราชา ในช่าง
และในร่างกายของตน ให้เป็นเช่นเดียวกัน ชนเหล่านั้นได้กระทำอย่างนั้น.
ลำดับนั้น ราชบุรุษทั้งหลายจึงนำช่างเข้าไป เพื่อต้องการให้เหยียบชนเหล่านั้น
ช่างนั้น แม้จะถูกคนนำเข้าไป ก็ไม่เข้าไป ร้องเสียงลั่นแล้วหนีไป. ลำดับนั้น
จึงนำช่างเชือกอื่น ๆ มา. ช่างแม่เหล่านั้นก็หนีไปอย่างนั้นเหมือนกัน. พระ-
ราชาตรัสว่า จักมีโอสถบางอย่างอยู่ในมือของชนเหล่านี้ พวกท่านจงค้นหา.
พวกราชบุรุษตรวจค้นหาแล้วก็ไม่เห็น จึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ไม่มี
พระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น ชนเหล่านั้นจักร้ายมนต์อะไร ๆ
พวกท่านจงถามพวกเขาว่า มนต์สำหรับร้ายของท่านทั้งหลายมีอยู่หรือ ?
ราชบุรุษทั้งหลายจึงได้ถาม พระโพธิสัตว์จึงกล่าวว่า มี. ราชบุรุษทั้งหลาย
กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ นัยว่ามีมนต์สำหรับร้าย พะยะคะ พระราชา
รับสั่งให้เรียกชนเหล่านั้น แม้ทั้งหมดมาแล้วตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงบอกมนต์ที่
ท่านทั้งหลายรู้. พระโพธิสัตว์ได้กราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ ชื่อว่ามนต์
ของข้าพระองค์ทั้งหลายอย่างอื่นไม่มี แต่ข้าพระองค์ทั้งหลาย เป็นคนประมาณ
๓๓ คน ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่กล่าวคำเท็จ
ไม่ดื่มมึนเมา เจริญเมตตา ให้ทาน กระทำทางให้สม่ำเสมอ ขุดสระโบกขรณี
สร้างศาลา นี้เป็นมนต์ เป็นเครื่องป้องกัน เป็นความเจริญ ของข้าพระองค์

ทั้งหลาย. พระราชาทรงเลื่อมใสต่อชนเหล่านั้น ได้ทรงให้สมบัติในเรือนทั้งหมดของนายบ้านผู้กระทำการส่อเสียด และได้ทรงให้นายบ้านนั้น ให้เป็นทาสของชนเหล่านั้น ทั้งได้ทรงให้ช่างและบ้านแก่ชนเหล่านั้นเหมือนกัน. จำเดิมแต่นั้น ชนเหล่านั้น กระทำบุญทั้งหลายตามความชอบใจ คิดว่า จักสร้างศาลาใหญ่ในทาง ๔ แพร่ง จึงให้เรียกช่างไม้มาแล้วเริ่มสร้างศาลา แต่ไม่ได้ให้มาตุคามทั้งหลายมีส่วนบุญในศาลานั้น เพราะไม่มีความพอใจในมาตุคามทั้งหลาย.

กัสมัยนั้น ในเรือนของพระโพธิสัตว์มีสตรี ๔ คน คือ นางสุทธรรมา นางสุจิตรา นางสุนันทา และนางสุชาดา บรรดาสตรีเหล่านั้น นางสุทธรรมาเป็นอันเดียวกันกับช่างไม้ กล่าวว่า พี่ช่าง ท่านจงทำฉันให้เป็นใหญ่ในศาลานี้ ดังนี้แล้วได้ให้สินบน ช่างไม้นั้นรับค่าแล้ว ยังไม่ซ้อฟ้าให้แห่งก่อนทีเดียว แล้วถากเงาะทำซ้อฟ้าให้เสร็จแล้วจะยกซ้อฟ้า จึงกล่าวว่า ตายจริง เจ้านายทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม้ได้ระลึกถึงสิ่งของอย่างหนึ่ง. ชนเหล่านั้น ถามว่า ท่านผู้เจริญของชื่ออะไร. ช่างไม้กล่าวว่า การได้ซ้อฟ้าจึงจะควร. ชนเหล่านั้น กล่าวว่า ช่างเถิด เราจักนำมาให้ช่างไม้กล่าวว่า พวกเราไม่อาจทำด้วยไม้ที่ตัดในเดี๋ยวนี้ จะต้องได้ซ้อฟ้าที่เขาตัดไว้ก่อนแล้วถากเงาะทำสำเร็จแล้ว จึงจะควร. ชนเหล่านั้นกล่าวว่า บัดนี้ จะทำอย่างไร ช่างไม้กล่าวว่า ถ้าซ้อฟ้าสำหรับขายที่เขาทำไว้เสร็จแล้วเก็บไว้ในเรือนของใครๆ มีอยู่ท่านต้องหาซ้อฟ้าอันนั้น ชนเหล่านั้นเมื่อแสวงหาได้พบในเรือนของนางสุทธรรมา ไม่ได้ด้วยมูลค่า แต่เมื่อนางสุทธรรมากล่าวว่า ถ้าท่านทั้งหลายจะกระทำข้าพเจ้าให้มีส่วนบุญด้วย ข้าพเจ้าจึงจักให้ จึงพากันกล่าวว่า พวกเราจะไม่ให้ส่วนบุญแก่มาตุคามทั้งหลาย. ลำดับนั้น ช่างไม้จึงกล่าวกะชนเหล่านั้นว่า เจ้านายท่านทั้งหลายพูดอะไร ชื่อว่าที่ที่เว้นจากมาตุคามที่อื่น ย่อมไม่มีเว้นพรหมโลก ท่านทั้งหลายจงถือเอา

ช่อฟ้าเถิด เมื่อเป็นเช่นนั้น การงานทั้งหลายของพวกเราจักถึงความสำเร็จ
ชนเหล่านั้น กล่าวว่า ดีละ แล้ว ถือเอาช่อฟ้ายังศาลาให้สำเร็จแล้วปูแผ่นกระดาน
สำหรับนั่ง ตั้งคุ่มน้ำดื่ม เริ่มตั้งยาสูบและภัตเป็นต้นเป็นประจำ ล้อมศาลาด้วย
กำแพง ประกอบประตู เกลี่ยทรายภายในกำแพงปลูกแถวต้นตาลภายนอก
กำแพง ฝ่ายนางสุจิตราให้กระทำอุทยานในที่นั้น ไม่มีคำที่จะพูดว่า ต้นไม้ที่มี
มีดอกและไม้ที่มีผล ชื่อโน้น ไม่มีในอุทยานนั้น ฝ่ายนางสุนันทาให้กระทำ
สระโบกขรณีในที่นั้น เหมือนกัน ให้คารคายด้วยปทุม ๕ สี นารีธรรมย์ นาง
สุชาดาไม่ได้กระทำอะไร ? พระโพธิสัตว์บำเพ็ญวัตรบทธ ๗ เหล่านี้ คือ การ
บำรุงมารดา ๑ การบำรุงบิดา ๑ การกระทำความอ่อนน้อมต่อมตคนแก่คนผู้เป็น
ให้ในตระกูล ๑ การกล่าววาจาสัตย์ ๑ วาจาไม่หยาบ ๑ วาจาไม่ส่อเสียด ๑
และการนำไปให้พินาศซึ่งความตระหนี่ ๑ ถึงความเป็นผู้ควรสรรเสริญ อย่างนี้
ว่า

เทพทั้งหลายชั้นดาวดึงส์กล่าววรชน ผู้เป็นคน
พอเลี้ยงบิดามารดา ผู้มีปรกต้ออ่อนน้อมต่อผู้เจริญที่สุด
ในตระกูล ผู้กล่าววาจากลมเกลี้ยงอ่อนหวาน ผู้ละ
คำส่อเสียด ผู้ประกอบในการทำความตระหนี่ให้
พินาศ ผู้มีคำสัตย์ ครอบงำความโกรธได้นั้นแล ว่าเป็น
สัพบุรุษ.

ในเวลาสิ้นชีวิต บังเกิดเป็นท้าวสักกเทวราช ในภพดาวดึงส์ สหายของ
พระโพธิสัตว์นั้น ทั้งหมดพากันบังเกิดในภพดาวดึงส์นั้นเหมือนกัน.

ในกาลนั้น อสูรทั้งหลายอยู่อาศัยในภพดาวดึงส์ ท้าวสักกเทวราชทรง
ดำริว่า เราทั้งหลายจะประโยชน์อะไรด้วยราชสมบัติอันเป็นสาธารณะทั่วไปแก่

คนอื่น จึงให้พวกอสูรตีมน้ำตีมน้ำอันเป็นทิพย์ แล้วให้จับพวกอสูรผู้เมาแล้วที่เท่าแล้วโยนลงไปที่ยางเขาสิเนรุ. พวกอสูรเหล่านั้น ย่อมถึงภพอสูรนั้นแล. ชื่อว่าภพอสูรมีขนาดเท่าดาวดึงส์เทวโลกอยู่ ณ พื้นภายใต้เขาสิเนรุ ในภพอสูรนั้น ได้มีต้นไม้ตั้งอยู่ชั้วกับ ชื่อว่าต้นจิตตปาตลิต (แคฝอย) เหมือนต้นปาริฉัตตกะของเหล่าเทพ. เมื่อต้นจิตตปาตลิตบาน พวกอสูรเหล่านั้นก็รู้ว่านี่ไม่ใช่เทวโลกของเรา เพราะว่าในเทวโลกต้นปาริฉัตตกะย่อมบาน. ลำดับนั้น พวกอสูรเหล่านั้นจึงกล่าวว่า ท้าวสักกะแก่ทำพวกเราให้มาแล้วโยนลงหลังมหาสมุทรยี่ดเทพนครของเรา เราทั้งหลายนั้นจักรบกับท้าวสักกะแก่นั้น แล้วยี่ดเอาเทพนครของเราเท่านั้นคืนมา จึงลุกขึ้นเที่ยวสัญจรไปตามเขาสิเนรุ เหมือนมดแดงไต่เสาฉะนั้น. ท้าวสักกะทรงสดับว่า พวกอสูรขึ้นมา จึงเหาะขึ้นเฉพาะ. หลังสมุทรรบอยู่ถูกพวกอสูรเหล่านั้น ให้พ่ายแพ้จึงเริ่มหนีไปสุดมหาสมุทรด้านทิศเหนือ ด้วยเวชยันตรณมีประมาณ ๑๕๐ โยชน์ ลำดับนั้นรถของท้าวสักกะนั้นแล่นไปบนหลังสมุทรด้วยความเร็ว จึงแล่นเข้าไปยังป่าไม้จิว ทำลายป่าไม้จิวในหนทางที่ท้าวสักกะนั้นเสด็จไป เหมือนทำลายป่าไม้จิว ขาดตกลงไปบนหลังสมุทร พวกลูกนกกรูทพลัดตกลงบนหลังมหาสมุทรพากันร้องเสียงขรม ท้าวสักกะตรัสถามมาตลีสารถีว่า มาตลีสหายนั้นเสียงอะไร เสียงรื่อน่ากรูณา ยิ่งนักเป็นไปอยู่? พระมาตลิตูลว่า ข้าแต่เทพ เมื่อป่าไม้จิวแหลกไปด้วยกำลังความเร็วแห่งรถของพระองค์แล้วตกลงไป พวกลูกนกกรูทถูกมรณภัยคุกคาม จึงพากันร้องเป็นเสียงเดียวกัน. พระมหาสัตว์ตรัสว่า คุณก่อนมาตลีสหายลูกนกกรูทเหล่านี้ จงอย่าลำบากเหตุอาศัยเราเลย เราจะไม่อาศัยความเป็นใหญ่ กระทำกรรมคือการฆ่าสัตว์ ก็เพื่อประโยชน์แก่ลูกนกกรูทนั้น เราจักสละชีวิตให้แก่พวกอสูร ท่านจงกลับรถนั้นแล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

ดูก่อนมาตลีเทพบุตร ที่ต้นจิวมีลูกนกครุฑจับ

อยู่ ท่านจงหันหน้ารถกลับ เรายอมสละชีวิตให้พวก

อสูร ลูกนกครุฑเหล่านี้ อย่าแหลกรานเสียเลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กุลาวกา ได้แก่พวกลูกนกครุฑนั้น แหละ ท้าวสักกะตรัสเรียกนายสารถีว่า มาตลี ด้วยบทว่า สัมพลิสฺสุมิ นี้ ท่านแสดงว่า ท่านจงดู ลูกนกครุฑเหล่านี้จับห้อยอยู่ที่ต้นจิว. บทว่า อีสามุเขน ปริวชฺชยสฺสฺส ความว่า ท่านจงดเว้นลูกนกครุฑเหล่านั้น โดย ประการที่พวกมันไม่เดือดร้อน ด้วยด้านหน้าองรถนี้เสีย. บทว่า กามิ จชาม อสูเรสุ ปาณิ ความว่า ถ้าเมื่อเราสละชีวิตให้แก่พวกอสูร ความ ปลอดภัยก็จะมีแก่ลูกนกครุฑเหล่านั้น เราจะสละโดยแท้ ก็จะสละชีวิตของ เราให้พวกอสูรโดยแท้ทีเดียว. บทว่า มายิเม ทิชา วิกุลาวา อเหตุ ความว่า ถิ่นกเหล่านั้น คือ ก็ลูกนกครุฑเหล่านี้ ชื่อว่าอยู่พลัดพรากจากรัง เพราะรังถูกขจัดแหลกรานคือยาโยนทุกข์ของพวกเราลงเบื้องบนลูกนกครุฑ เหล่านั้น ท่านจงกลับรถ.

พระมาตลีสารถีได้ฟังคำของท้าวสักกะนั้นแล้ว จึงกลับรถหันหน้ามุ่ง ไปยังเทวโลก โดยหนทางอื่นฝ่ายพวกอสูรพอเห็นท้าวสักกะกลับรถเท่านั้นคิดว่า ท้าวสักกะจากจักรวาลแม้อื่นพากันมาเป็นแน่ รถจักกลับเพราะได้กำลังพล เป็น ผู้กลัวต่อมรณภัย จึงพากันหนีเข้าไปยังภพอสูรตามเดิม. ฝ่ายท้าวสักกะก็เสด็จ เข้ายังเทพนคร แวดล้อมด้วยหมู่เทพในเทวโลกทั้งสอง ได้ประทับยืนอยู่ใน ท่ามกลางนคร. ขณะนั้น เวชยันตปราสาทสูงพันโยชน์ ชำแรกปลฐิผุดขึ้น เพราะปราสาทผุดขึ้นในตอนสุดท้ายแห่งรัชชณะ เทพทั้งหลายจึงขนานนาม ปราสาทนั้น ว่าเวชยันตะ ลำดับนั้น ท้าวสักกะทรงตั้งอารักขาในที่ ๕ แห่ง ก็เพื่อต้องการไม่ให้พวกอสูรกลับมาอีกซึ่งท่านหมายกล่าวไว้ว่า

ในระหว่างอุทธรณ์ทั้งสอง ท้าวสักกะทรงตั้ง

การรักษาอย่างแข็งแรงไว้ ๕ แห่ง นาค ๑ ครุฑ ๑

กุมภภัณฑ์ ๑ ยักษ์ ๑ ท้าวมหาราชทั้งสี่ ๑.

แม่น้ำทั้งสอง คือ เทพนคร และอสุรินครก็ชื่อว่า **อุทธรปุระ**

เพราะใครๆ ไม่อาจยึดได้ด้วยการรบ เพราะว่า ในกาลใด พวกอสูรมีกำลัง ในกาลนั้นเมื่อพวกเทวดาหนีเข้าเทพนครแล้วปิดประตูไว้แม้พวกอสูรตั้งแสนก็ไม่อาจทำอะไรได้ ในกาลใดพวกเทวดามีกำลัง ในกาลนั้น เมื่อพวกอสูรหนีไปปิดประตูอสุรินครเสีย พวกเทวดาแม้ตั้งแสนก็ไม่อาจทำอะไรได้ ดังนั้นนครทั้งสองนี้จึงชื่อว่า **อุทธรปุระ** เมืองที่ใคร ๆ รบไม่ได้. ระหว่างนครทั้งสองนั้น ท้าวสักกะทรงตั้งการรักษาไว้ในฐานะ ๕ ประการมีนาคเป็นต้น เหล่านั้น บรรดาฐานะ ๕ ประการนั้น ท่านถือเอานาคด้วยศัพท์ว่า **อูระ** นาคเหล่านั้น มีกำลังในน้ำ เพราะฉะนั้น นาคเหล่านั้นจึงมีการรักษา ที่เฉลี่ยที่ ๑ แห่งนครทั้งสอง ท่านถือเอาครุฑด้วยศัพท์ว่า **กโรติ** ได้ยินว่า ครุฑเหล่านั้นมีปานะและโกชนะ ชื่อว่า **กโรติ** ครุฑเหล่านั้นจึงได้นำตาม ปานะและโกชนะนั้น ครุฑเหล่านั้นมีการรักษาที่เฉลี่ยที่ ๒ ของนครทั้งสอง ท่านถือเอากุมภภัณฑ์ด้วยศัพท์ว่า **ปยสุส** **หริ**. ได้ยินว่า พวกกุมภภัณฑ์เหล่านั้น คือ ทานพ (อสูรสามัญ) และรากษส (ผีเสื้อน้ำ) พวกกุมภภัณฑ์เหล่านั้นมีการรักษาที่เฉลี่ยที่ ๓ แห่งนครทั้งสอง ท่านถือเอาพวกยักษ์ด้วยศัพท์ว่า **มทนยุต** ได้ยินว่ายักษ์เหล่านั้น มีปรกติเที่ยวไปไม่สม่ำเสมอ เป็นนักรบ ยักษ์เหล่านั้นมีการรักษาที่เฉลี่ยที่ ๔ แห่งนครทั้งสอง ท่านกล่าวถึง ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ด้วยบทว่า **จตุโร จ มหุนตา** นี้. ท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้นมีการรักษาที่เฉลี่ยที่ ๕ แห่งนครทั้งสอง เพราะฉะนั้น ถ้าพวกอสูรโกรธ

มีจิตขุ่นมัว เข้าไปยังเทพบุรี บรรดานักรบ ๕ ประเภท พวกนาจะตั้งป้องกันเขาปรีภันท์ลูกแรกนั้น อารักขาที่เหลือในฐานะที่เหลือก็อย่างนั้น.

ก็เมื่อท้าวสักกะจอมเทพทรงตั้งอารักขาในที่ ๕ แห่งเหล่านี้แล้ว เสวยทิพยสมบัติอยู่ นางสุธรรมมาจุมิมาบังเกิดเป็นบาทบริจาริกาของท้าวสักกะนั้นแหละ ก็เทวสภาชื่อว่าสุธรรมามีประมาณ ๕๐๐ โยชน์ ซึ่งเป็นที่ที่ท้าวสักกะจอมเทพประทับนั่งบนบัลลังก์ทองขนาดหนึ่งโยชน์ภายใต้เศวตฉัตรทิพย์ทรงกระทำกิจที่จะพึงกระทำแก่เทวดาและมนุษย์ ได้เกิดขึ้นแก่นางสุธรรมา เพราะผลวิบากที่ให้ข้อฟ้า. ฝ่ายนางสุจิตราที่จุมิมาบังเกิดเป็นบาทบริจาริกาของท้าวสักกะนั้นเหมือนกัน และอุทยานชื่อว่าจิตรดาวันก็เกิดขึ้นแก่นางสุจิตรานี้ เพราะผลวิบากของการกระทำอุทยาน. ฝ่ายนางสุนันทาที่จุมิมาบังเกิดเป็นบาทบริจาริกาของท้าวสักกะนั้นเหมือนกัน และสระโบกขรณีชื่อนันทาก็เกิดขึ้นแก่นางสุนันทานี้ เพราะผลวิบากของการขุดสระโบกขรณี.

ส่วนนางสุชาดาบังเกิดเป็นนางนกยางอยู่ที่ชอกเขาในป่าแห่งหนึ่ง เพราะไม่ได้กระทำกุศลกรรมไว้ ท้าวสักกะทรงพระรำพึงว่า นางสุชาดาไม่ปรากฏนางบังเกิด ณ ที่ไหนหนอ ครั้นทรงเห็นนางสุชาดานั้น จึงเสด็จไปที่ชอกเขานั้น พานางมายังเทวโลก ทรงแสดงเทพนครอันน่ารื่นรมย์ เทวสภาชื่อสุธรรมา สวนจิตรดาวัน และนันทาโบกขรณีแก่นาง แล้วทรงโอวาทนางว่าหญิงเหล่านี้ได้กระทำกุศลไว้จึงมาบังเกิดเป็นบาทบริจาริกาของเรา ส่วนเธอไม่ได้กระทำกุศลไว้จึงบังเกิดในกำเนิดดิรัจฉาน ตั้งแต่นี้ไป เธอจงรักษาศีลนางนกยางนั้น ก็รักษาศีลตั้งแต่กาลนั้น โดยล่วงไป ๒-๓ วัน ท้าวสักกะทรงดำริว่า นางนกยางอาจรักษาศีลหรือหนอ จึงเสด็จไป แปลงรูปเป็นปลานอนหงายอย่างหน้า นางนกยางนั้น สำคัญว่าปลาตายจึงได้คาบที่หัว ปลา

กระดิกหาง ลำดับนั้น นางนกยางนั้นจึงปล่อยปลานั้น ด้วยสำคัญว่า เห็นจะเป็นปลาที่มีชีวิตอยู่ ท้าวสักกะตรัสว่า สาธุ สาธุ เธออาจรักษาเสียได้ แล้วได้เสด็จไปยังเทวโลก นางนกยางนั้น จุติจากอัทธานั้น มาบังเกิดในเรือนของนายช่างหม้อ ในนครพาราณสี.

ท้าวสักกะทรงพระดำริว่า นางนกยางบังเกิด ณ ที่ไหนหนอ ทรงรู้ว่าเกิดในตระกูลช่างหม้อ จึงทรงเอาฟักทองคำบรรทุกเต็มยานน้อย แปลงเพศเป็นคนแก่นั่งอยู่กลางบ้านป่าวร้องว่า ท่านทั้งหลายจงรับเอาฟักเหลือง คนทั้งหลายมากล่าวว่า ข้าแต่พ่อ ท่านจงให้ท้าวสักกะตรัสว่า เราให้แก่คนทั้งหลายผู้รักษาเสีย ท่านทั้งหลายจงรักษาเสีย คนทั้งหลายกล่าวว่าขึ้นชื่อว่าเสีย พวกเราไม่รู้จัก ท่านจงให้ด้วยมูลค่า. ท้าวสักกะตรัสว่า เราไม่ต้องการมูลค่า เราจะให้เฉพาะแก่ผู้รักษาเสียเท่านั้น. คนทั้งหลายกล่าวว่า นี่ฟักเหลืองอะไรกันหนอ แล้วก็หลีกไป. นางสุชาดาได้ฟังข่าวนั้นแล้วคิดว่า เขาจักนำมาเพื่อเรา จึงไปพูดว่า ข้าแต่พ่อ ท่านจงให้เถิด. ท้าวสักกะตรัสว่า แม่ เธอรักษาเสียแล้วหรือ นางสุชาดากล่าวว่า จ๊ะ นั่น รักษาเสีย. ท้าวสักกะตรัสว่า สิ่งนี้เรานำมาเพื่อประโยชน์แก่เจ้าเท่านั้น แล้ววางไว้ที่ประตูบ้านพร้อมกับยานน้อยแล้วหลีกไป.

ฝ่ายนางสุชาดานั้น รักษาเสียจนตลอดชั่วอายุ จุติจากอัทธานั้นไปบังเกิดเป็นบิดาของจอมอสูรนามว่าเวปจิตติ ได้เป็นผู้มีรูปร่างงดงามด้วยอนิสงส์แห่งศีล ในเวลาชิดานั้นเจริญวัยแล้ว ท้าวเวปจิตตินั้นดำริว่า ชิดาของเราจงเลือกสามีตามความชอบใจของตน จึงให้พวกอสูรประชุมกัน. ท้าวสักกะทรงตรวจดูว่า นางสุชาดานั้นบังเกิด ณ ที่ไหนหนอ ครั้นทรงทราบว่านางเกิดในภพอสูรนั้นจึงทรงดำริว่า นางสุชาดาเมื่อจะเลือกเอาสามีตามที่ใจชอบ จักเลือก

เอาเรา จึงทรงนิรมิตเพศเป็นอสูรแล้วได้ไปในที่ประชุมนั้น. ญาติทั้งหลาย
ประดับประดานางสุชาดาแล้วนำมาซึ่งที่ประชุมพลางกล่าวว่า เจ้าจงเลือกเอา
สามีที่ใจชอบ นางตรวจดูอยู่ แลเห็นท้าวสักกะ. ด้วยอำนาจความรักอันมีใน
กาลก่อน จึงได้เลือกเอาว่า ท่านผู้นี้เป็นสามีของเรา. ท้าวสักกะจึงทรงนำนาง
มายังเพนcker ทรงกระทำให้เป็นใหญ่กว่านางพื่อนจำนวน ๒๕๐๐ โกฏิ ทรง
ดำรงอยู่ตลอดชั่วพระชนมายุ แล้วเสด็จไปตามยถากรรม.

พระศาสดากรั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ
บัณฑิตทั้งหลายในปางก่อนครองราชสมบัติในเทวโลก ถึงจะสละชีวิตของตน
ก็ไม่กระทำปาณาติบาต ด้วยประการอย่างนี้ ชื่อว่าเธอวชในศาสนาอันเป็น
เครื่องนำออกจากทุกข์เห็นปานนี้เหตุไรจักค้ำน้ำมีตัวสัตว์อันมิได้ครองเล่า จึง
ทรงติเตียนภิกษุนั้น แล้วทรงสืบอนุสนธิ ประชุมชาดกว่า มาตลีสารถิใน
ครั้งนั้นได้เป็นพระอานนทีในบัดนี้ ส่วนท้าวสักกะในครั้งนั้น
ได้เป็นเราแล.

จบกุลาวาชาดกที่ ๑

๒. นัจจชาดก

เหตุที่ยังไม่ให้ลูกสาว

[๓๒] เสียงของท่านก็เพราะ หลังของท่านก็งาม คอของท่านก็เปรียบดังสีแก้วไพฑูรย์ และหางของท่านก็ยาวตั้งว่า เราจะไม่ให้ลูกสาวของเราแก่ท่าน เพราะการรำแพนหาง.

จบนัจจชาดกที่ ๒

๒. อรรถกถานัจจชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้มีกัณฐะมากรูปหนึ่ง จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ มีคำเริ่มต้นว่า รุกฺม มนุญฺญํ ดังนี้.

เรื่องเป็นเช่นกับเรื่องทีกล่าวไว้ในเทวธรรมชาดกในหนหลังนั่นแหละ. พระศาสดาตรัสถามภิกษุนั้นว่า ดูก่อนภิกษุ ได้ยินว่าเธอเป็นผู้มีกัณฐะมากจริงหรือ? ภิกษุนั้นกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ. พระศาสดาตรัสถามว่า เพราะเหตุไร เธอจึงเป็นผู้มีกัณฐะมาก? ภิกษุนั้นพอได้ฟังพระดำรัสมีประมาณเท่านี้ก็โกรธจึงทิ้งผ้าถุง ผ้าห่ม คิดว่า บัดนี้ เราจักเที่ยวไปโดยทำนองนี้แล แล้วได้ขึ้นเป็นคนเปลือยอยู่ ณ เบื้องพระพักตร์. คนทั้งหลายพากันกล่าวว่า น่าตำหนิ น่าตำหนิ. ภิกษุนั้นหลบไปจากที่นั่น

แหละ แล้วเวียนมาเพื่อความเป็นคนเลว (คือสีก). ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกัน ในโรงธรรมสภา พวกนักกล่าวโทษของภิกษุนั้นว่า กระทำกรรมเห็นปานนี้ เบื้องพระพักตร์ชื่อของพระศาสดา. พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเรอนั่งสนทนากันเรื่องอะไรหนอ? ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ชื่อภิกษุนั้นละหิริและโอดตปปะ เป็นคนเปลือยเหมือนเด็กชาวบ้านในท่ามกลางบริษัท ๔ เบื้องหน้าพระองค์ ผู้อันคนทั้งหลายรังเกียจอยู่ จึงเวียนมาเพื่อความเป็นคนเลว เลื่อมจากพระศาสนา ดังนั้น ข้าพระองค์ทั้งหลายจึง นั่งประชุมกันด้วยการกล่าวโทษมิใช่คุณของภิกษุนั้น. พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นเลื่อมจากศาสนาชื่อพระรัตนะ ในบัดนี้เท่านั้นหามิได้ แม้ในกาลก่อน ก็เป็นผู้เลื่อมแล้วจากอดีตรัตนะเหมือนกัน แล้วทรงนำอดีตนิทานมาว่า

ในอดีตกาลครั้งปฐมกัป สัตว์ ๔ เท้าทั้งหลายได้ตั้งราชสีห์ให้เป็นราชา พวกปลาตั้งปลาอนนท์ให้เป็นราชา พวกนกได้ตั้งสุวรรณหงส์ให้เป็นราชา. ก็ธิดาของพระยาสุวรรณหงส์นั้นนั่นแล เป็นลูกหงส์มีรูปร่าง พระยาสุวรรณหงส์นั้นได้ให้พรแก่ธิดานั้น. ธิดานั้นขอ (เลือก) สามิตามชอบใจของตน. พระยาหงส์ให้พรแก่ธิดานั้น แล้วให้นกทั้งปวงในป่าหิมพานต์ประชุมกัน หมุ่นกนานาชนิด มีหงส์และนกยูงเป็นต้น มาพร้อมกันแล้ว ประชุมกันที่พื้นหินใหญ่แห่งหนึ่ง พระยาหงส์เรียกธิดามาว่า จงมาเลือกเอาสามิตามชอบใจของตน. ธิดานั้นตรวจดูหมุ่นก ได้เห็นนกยูงมีคอดั่งสีแก้วมณี มีหางงามวิจิตรจึงบอกว่า นกนี้จึงเป็นสามิตามใจฉัน. หมุ่นกทั้งหลายจึงเข้าไปหานกยูงแล้วพูดว่า ท่านนกยูงผู้สหาย ราชธิดานี้เมื่อจะพอใจสามิตามใจในท่ามกลางพวกนกมีประมาณเท่านี้ ได้ยังความพอใจให้เกิดขึ้นในท่าน. นกยูงคิดว่า แม้วันนี้พวกนกก็ยังไม่เห็นกำลังของเราก่อน จึงทำลายหิริโอดตปปะเพราะความดีใจยิ่งนัก เบื้องต้น ได้เหยียดปีกออกเริ่มจะรำแพนในท่ามกลางหมู่ใหญ่ ได้เป็นผู้รำแพน (อย่างเต็มที่) ไม่มี

เงื่อนงำปิดบังไว้เลย. พระยาสุวรรณหงส์ละอายกล่าวว่า นกยูงนี้ ไม่มีหิริอันมี
สมมุตฐานตั้งขึ้นภายในเลย โอตตปปะอันมีสมมุตฐานตั้งขึ้นในภายนอกจะมีได้
อย่างไร เราจักไม่ให้ธิดาของเราแก่นกยูงนั้นผู้ทำลายหิริโอตตปปะ แล้วกล่าว
คาถานี้ในท่ามกลางหมู่คนว่า

เสียงของท่านก็เพราะ หลังของท่านก็งาม คอ

ของท่านก็เปรียบดังสีแก้วไพฑูรย์ และหางของท่าน

ก็ยาวตั้งว่า เราจะไม่ให้ลูกสาวของเราแก่ท่าน

เพราะการรำแพนทาง.

บทว่า รุทฺ มนุญฺญํ ในคาถานั้น ท่านแปลง ต อักษร เป็น ท
อักษร. อธิบายว่า เสียงเป็นที่น่าจับใจคือเสียงร้องไพเราะ. บทว่า รุจิรา จ
ปิฎฺฐิ ความว่า แม้หลังของท่านก็วิจิตรงดงาม. บทว่า เวพฺฐิยวณฺณฺยปฺปฏิกฺขา
แปลว่า เช่นกับสีแก้วไพฑูรย์. บทว่า พฺยามมตฺตานิ แปลว่า มีประมาณ
๑ วา. บทว่า เปกฺขุณฺยานิ ได้แก่ กำหาง. บทว่า นจฺเจน เต ชีตฺร
โน ททามิ ความว่า พระยาหงส์กล่าวว่า เราจะไม่ให้ธิดาของเราแก่ท่านผู้ไม่มี
ความละอายเห็นปานนี้ เพราะท่านทำลายหิริโอตตปปะแก้วรำแพนนั้นแหละ
แล้วได้ให้ธิดาแก่ลูกหงส์ผู้เป็นหลานของตน ในท่ามกลางบริษัทนั้นนั่นเอง.

นกยูงไม่ได้ธิดาหงส์ก็ละอายจึงบินหนีไป. ฝ่ายพระยาหงส์ก็ไปยังที่อยู่
ของตนนั้นแล.

พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ทำลายหิริโอตตปปะ
แล้วเสื่อมจากศาสนาคือรัตนะ ในบัดนี้เท่านั้น หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็เป็น
ผู้เสื่อมแล้ว แม้จากรัตนะคือหญิงเหมือนกัน พระองค์ครั้งทรงนำพระธรรม
เทศนานี้มาแล้ว จึงทรงสืบอนุสนธิประชุมชาดกว่า นกยูงในครั้งนั้น ได้เป็น
ภิกษุผู้มีภักตมะมาก ส่วนพระยาหงส์ในครั้งนั้นได้เป็นเรตลาคตแล.

๓. สัมโมทมานชาดก

ว่าด้วยพินาศเพราะทะเลาะกัน

[๓๓] นกทั้งหลายพร้อมเพรียงกันพาเอาข่ายไป เมื่อ
ใด พวกมันทะเลาะกัน เมื่อนั้น พวกมันจักตกอยู่ใน
อำนาจของเรา.

จบสัมโมทมานชาดกที่ ๓

๓. อรรถกถาสัมโมทมานชาดก

พระศาสดาเมื่อเสด็จเข้าไปอาศัยพระนครสาวัตถี ประทับอยู่ใน
นิโครธาราม ทรงปรารภการทะเลาะกันแห่งพระญาติ จึงตรัสพระธรรมเทศนา
นี้มีคำเริ่มต้นว่า สัมโมทมานา ดังนี้

การทะเลาะแห่งพระญาตินั้น จักมีแจ้งในกุณาลชาดก. ก็ในกาลนั้น
พระศาสดาตรัสเรียกพระญาติทั้งหลายมาแล้วตรัสว่า มหาบพิตรทั้งหลาย ชื่อ
ว่าการทะเลาะกัน และกันแห่งพระญาติทั้งหลาย ไม่สมควร จริงอยู่ ในกาล
ก่อนในเวลาสามัคคีกัน แม้สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายก็ครอบงำปัจจามิตร ถึง
ความสวัสดิ ในกาลใดถึงการวิวาทกัน ในกาลนั้นก็ถึงความพินาศใหญ่หลวง
ผู้อันราชตระกูลแห่งพระญาติทั้งหลายทูลอ่อนวอนแล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมา
ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดนกกระजाบมีนกระजाบหลายพันเป็นบริวารอยู่ในป่า. ในกาลนั้นพรานล่านกกระजाบคนหนึ่ง ไปยังที่อยู่ของนกกระजाบเหล่านั้น ทำเสียงร้องเหมือนนกกระजाบ รู้ว่านกกระजाบเหล่านั้นประชุมกันแล้ว จึงทอดตาข่ายไปข้างบนนกกระजाบเหล่านั้น แล้วกดที่ชายรอบ ๆ กระทำให้นกกระजाบทั้งหมดมารวมกัน แล้วบรรจุเต็มกระเข้าไปเรือน ขายนกกระजाบเหล่านั้นเลี้ยงชีพด้วยมูลค่านั้น. อยู่มาวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์กล่าวกะนกกระजाบเหล่านั้นว่า นายพรานคนนี้ทำพวกญาติของเราทั้งหลายให้ถึงความพินาศ เราสู้อุบายอย่างหนึ่งอันเป็นเหตุให้นายพรานคนนั้นไม่อาจจับพวกเรา จำเดิมแต่บัดนี้ไปเมื่อ นายพรานคนนี้สักว่าทอดข่ายลงเบื้องบนพวกเรา ท่านทั้งหลายแต่ละตัว จงสอดหัวเข้าไปในตาข่ายของตาข่ายตาหนึ่ง ๆ พวกกันยกตาข่ายขึ้นแล้วพาบินไปยังที่ที่ต้องการ แล้วพาดลงบนพุ่มไม้มีหนาม เมื่อเป็นอย่างนั้น พวกเราจักหนีไปทางส่วนเบื้องล่างโดยที่นั่น. นกกระजाบเหล่านั้นทั้งหมดพากันรับคำแล้ว ในวันที่ ๒ เมื่อพรานนกทอดข่ายลงเบื้องบน ก็พากันยกข่ายขึ้นโดยนัยที่พระโพธิสัตว์กล่าวแล้วนั้นแหละแล้วพาดลงบนพุ่มไม้มีหนามแห่งหนึ่ง ส่วนตนเองหนีไปทางนั้น ๆ โดยส่วนเบื้องล่าง. เมื่อพรานนกมัวปลดข่ายจากพุ่มไม้อยู่นั้นแหละ ก็เป็นเวลาพลบค่ำ. นายพรานคนนั้นจึงได้เป็นผู้มีมือเปล่ากลับไป. แม้จำเดิมแต่วันรุ่งขึ้น นกกระजाบเหล่านั้นก็กระทำอย่างนั้นนั้นแหละ. ฝ่ายนายพรานคนนั้นเมื่อปลดเลาะข่ายอยู่ จนกระทั่งพระอาทิตย์อัสดง ไม่ได้อะไร ๆ เป็นผู้มีมือเปล่าไปบ้าน. ลำดับนั้น ภรรยาของเขาโกรธพูดว่า ท่านกลับมาเมื่อเปล่าทุกวัน ๆ เห็นจะมีที่ที่ท่านจะต้องเลี้ยงดูข้างนอกแม่แห่งอื่น. นายพรานนกกล่าวว่า นางผู้เจริญ เราไม่มีที่ที่จะเลี้ยงดูแห่งอื่น ก็อนึ่งแล นกกระजाบเหล่านั้นมันพร้อมเพรียงกันเที่ยวไป มันพากันเอาข่าย สักว่าพอเราเหยียงลง

ไปพาดบนพุ่มไม้มีหนาม แต่พวกมันจะไม่รำเริงอยู่ได้ตลอดกาลทั้งปวงดอก
เจ้าอย่าเสียใจ เมื่อใด พวกมันถึงการวิวาทกัน เมื่อนั้นเราจักพาเอาพวกมัน
ทั้งหมดมา ทำหน้าของเธอให้ชันบานเถิด แล้วกล่าวคาถานี้แก่ภรรยาว่า

นกระจาบทั้งหลายรำเริงบันเทิงใจพาเอาข้าไป

เมื่อใดพวกมันทะเลาะกัน เมื่อนั้น พวกมันจักตกอยู่ใน

อำนาจของเรา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยทา เต วิวิทสุสนฺหติ ความว่า ใน
กาลใด นกกระจาบเหล่านั้นมีลัทธิต่าง ๆ กัน มีการยึดถือต่าง ๆ กัน จักวิวาท
กัน คือจักทำการทะเลาะกัน. บทว่า ตทา เอหินฺหติ เม วสฺ ความว่า
ในกาลนั้นนกกระจาบเหล่านั้นแม้ทั้งหมด จักนำสู่อำนาจของเรา เมื่อเป็น
เช่นนั้น เราจักบนนกกระจาบเหล่านั้นมา ทำใบหน้าของเธอให้เบิกบานไว้
นายพรานนกปลอบโยนภรรยาด้วยประการดังกล่าวมาดังนี้

โดยล่วงไป ๒-๓ วัน นกกระจาบตัวหนึ่งเมื่อจะลงยังภาคพื้นที่ยากิน
ไม่ได้กำหนด จึงได้เหยียบหัวของนกกระจาบตัวอื่น. นกกระจาบตัวที่ถูกเหยียบ
หัวโกรธว่า ใครเหยียบหัวเรา เมื่อนกกระจาบตัวนั้นแม้จะพูดว่า เราไม่ได้
กำหนดจึงได้เหยียบ ท่านอย่าโกรธเลย ก็ยังโกรธอยู่นั้นแหละ. นกกระจาบ
เหล่านั้น เมื่อพากันกล่าวอยู่ซ้ำ ๆ ซาก ๆ จึงกระทำการทะเลาะกันว่า เห็นจะ
ท่านเท่านั้นกระมัง ยกขายขึ้นได้. เมื่อนกกระจาบเหล่านั้นทะเลาะกัน พระ
โพธิสัตว์คิดว่า ขึ้นชื่อว่าทะเลาะกันย่อมไม่มีความปลอดภัย บัดนี้แหละ-
นกกระจาบเหล่านั้นจักไม่ยกขาย แต่นั้นจักพากันถึงความพินาศใหญ่หลวง
นายพรานนกจักได้โอกาส เราไม่อาจอยู่ในที่นี่. พระโพธิสัตว์นั้นจึงพาบริษัท
ของตนไปอยู่ที่อื่น. ฝ่ายนายพรานนก พอล่วงไป ๒-๓ วัน ก็มาแล้วร้อง
เหมือนเสียงนกกระจาบ ชัดคายไปเบื้องบนของนกกระจาบเหล่านั้นผู้มาประชุม

พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๑ - หน้าที่ 338

กัน. ลำดับนั้น นกกระจาบตัวหนึ่งพูดว่า เขาว่า เมื่อท่านยกข้ายขึ้นเท่านั้น ขนบนหัวจึงร่วง บัดนี้ ท่านจงยกขึ้น. นกกระจาบอีกตัวหนึ่งพูดว่า ข้าว่า เมื่อท่านม้วนแต่ยกข้ายขึ้น (จน) ขนปีกทั้งสองข้างร่วงไป บัดนี้ท่านจงยกขึ้น. ดังนั้น เมื่อนกกระจาบเหล่านั้น ม้วนแต่พูดว่า ท่านจงยกขึ้น ท่านจงขึ้น นายพรานนกรมารวบเอาข้าย ให้นกกระจาบเหล่านั้นทั้งหมดมารวมกันแล้วใส่เต็มกระเช้า ได้ไปเรื่อน ทำให้ภรรยาเฝ้าใจ.

พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนมหาบพิตรทั้งหลาย ชื่อว่าความทะเลาะแห่งพระญาติทั้งหลายไม่ควรอย่างนี้ เพราะความทะเลาะเป็นมูลเหตุแห่งความพินาศถ่ายเดียว แล้วทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาสืบต่ออนุสนธิกันแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า นกกระจาบตัวที่ไม่เป็นบัณฑิตในครั้งนั้น ได้เป็นพระเทวทัต ส่วนนกกระจาบตัวที่เป็นบัณฑิตในครั้งนั้น ได้เป็นเราแล.

จบสัมโมทมานชาดกที่ ๓

๔. มัจฉาชาดก

ว่าด้วยความหึงหวง

[๓๔] ความเย็น ความร้อน และการติดอยู่ในแห ไม่ได้เบียดเบียนเราให้ได้รับทุกข์เลย แต่ข้อที่นางปลาสำคัญว่า เราไปหลงนางปลาตัวอื่นนั้นแหละเบียดเบียนเราให้ได้รับทุกข์.

จบมัจฉาชาดกที่ ๔

๔. อรรถกถาจัณชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภการประเล้าประโลมของภรรยาเก่า จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า น มํ สิตฺถํ น มํ อณฺหํ ดังนี้.

ความพิศดารว่า ในกาลนั้น พระศาสดาตรัสถามภิกษุหนึ่งว่า คุณก่อนภิกษุ ได้ยินว่าเธอเป็นผู้กระสันจะสึกจริงหรือ? ภิกษุนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า จริง พระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสถามว่า เพราะเหตุไร เธอจึงเป็นผู้กระสันจะสึก? ภิกษุนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภรรยาเก่าของข้าพระองค์เป็นผู้มีรสมืออร่อย ข้าพระองค์ไม่อาจละนาง พระเจ้าข้า. ลำดับนั้น พระศาสดาได้ตรัสกะภิกษุหนึ่งว่า คุณก่อนภิกษุหญิงนั้นเป็นผู้กระทำความฉิบหายแก่เธอ แม้ในกาลก่อน เธอเมื่อจะถึงความตายก็เพราะอาศัยหญิงนั้น แต่พ้นจากความตายเพราะอาศัยเรา แล้วทรงนำเรื่องอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เป็นปุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัตนั้น ในกาลนั้น พวกชาวประมงได้ทอดแหอยู่ในแม่น้ำ ครั้งนั้น มีปลาใหญ่ตัวหนึ่งมาเล่นอยู่กับนางปลาของตนด้วยความยินดี. นางปลานั้นว่ายน้ำไปข้างหน้าของปลาใหญ่ นั้น ได้กลิ้งแห จึงเลี้ยงแหไป. ส่วนปลาใหญ่นั้นติดในกามเป็นปลาโลเล ได้เข้าไปยังท้องแหนั้นเอง. พวกชาวประมงรู้ว่าปลาใหญ่นั้นเข้าไปติดแห จึงยกแหขึ้นจับเอาปลา ไม่ฆ่า โยนไปบนหลังทราย คิดว่าจักบึงปลานั้นกิน จึงก่อไฟถ่าน เสียมไม้แหลม ปลาคร่ำครวญอยู่ว่า การ่างบนถ่านไฟหรือการเสียบด้วยไม้

แหลมนั้น ก็หรือทุกข้ออย่างอื่น จะไม่ทำให้เราลำบาก แต่ข้อที่นางปลานั้น ถึงความโหม่นสในเราว่า ปลาใหญ่นั้น ได้ไปหานางปลาตัวอื่นด้วยความยินดี เป็นแน่นั้นเท่านั้น เบียดเบียนเรา จึงกล่าวคานี้ว่า

ความเย็น ความร้อน และการติดอยู่ในแห

ไม่ได้เบียดเบียนเราให้ได้รับทุกข์เลย แต่ข้อที่นางปลา

สำคัญว่า เราไปหลงนางปลาตัวอื่นนั้นแหละ เบียด-

เบียนเราให้ได้รับทุกข์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น มํ สิตํ น มํ อุณฺหํ ความว่า ปลาทั้งหลายย่อมมีความหนาว ในเวลาถูกนำออกไปจากน้ำ เมื่อความหนาวนั้น ปราศจากไป ความร้อนย่อมมี. ปลาหมายเอาความหนาวและความร้อนแม้ทั้งสองนั้น จึงคร่ำครวญว่า ความหนาว ความร้อน ย่อมไม่เบียดเบียนเรา. ปลาหมายเอาความทุกข์ซึ่งมีการปีงบนถ่านไฟที่จักมีขึ้นเมื่อนั้น จึงคร่ำครวญว่า ความร้อนจะไม่เบียดเบียนเรา. ด้วยบทว่า น มํ ชาลฺสุมิ พาทํ นี้ ปลา ย่อมคร่ำครวญว่า การที่ได้ติดอยู่ในแหเมื่อนั้น ก็ไม่เบียดเบียนเรา. ในบทว่า ยญฺจ มํ คังนี้ เป็นต้นไป มีประมวลความดังต่อไปนี้. นางปลานั้นไม่รู้ว่า เราผู้ติดอยู่ในแหถูกพวกประมงเหล่านั้นจับเอาไป เมื่อไม่เห็นเราก็จะคิดว่าบัดนี้ ปลาใหญ่นั้นจักคิดนางปลาตัวอื่นด้วยความยินดีในกาม การที่นางปลานั้นผู้ถึงความโหม่นสคิดดังนั้น ย่อมเบียดเบียนเรา เพราะเหตุนั้น ปลาใหญ่นั้น จึงนอนคร่ำครวญอยู่บนหลังทราย.

สมัยนั้น ปุโรหิตอันทาสแวดล้อมมายังฝั่งแม่น้ำเพื่อจะอาบน้ำ ก็ ปุโรหิตนั้น เป็นผู้รู้เสียงร้องของสัตว์ทุกชนิด. ด้วยเหตุนั้น ปุโรหิตนั้น ได้ฟังปลา คร่ำครวญจึงคิดว่า ปลานี้คร่ำครวญเพราะกิเลส ก็ปลานี้มีจิตกระสับกระส่าย อย่างนี้ ตายไป จักบังเกิดในนรกเท่านั้น เราจักเป็นที่พึ่งอาศัยของปลานี้.

ปุโรหิตนั้นจึงไปหาพวกชาวประมงแล้วกล่าวว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านไม่ให้ปลาเราเพื่อทำกับข้าว แม่สักวัน. ชาวประมงทั้งหลายกล่าวว่า นายท่านพูดอะไร ท่านจงเลือกเอาปลาที่ท่านชอบใจไปเถิด. ปุโรหิตกล่าวว่า เราไม่มีการทำงานกับผู้อื่น พวกท่านจงให้เฉพาะปลาตัวนี้เท่านั้น. พวกชาวประมงกล่าวว่า เอาไปเถื่อนาย. พระโพธิสัตว์เอามือทั้งสองจับปลานั้นไปนั่งที่ฝั่งแม่น้ำกล่าวสอนว่า ปลาผู้เจริญ วันนี้ ถ้าเราไม่เห็นเจ้า เจ้าจะต้องถึงแก่ความตาย ตั้งแต่บัดนี้ไป เจ้าอย่าได้ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสเลย แล้วปล่อยไปในน้ำ ในเองเข้าไปยังนคร.

พระศาสดาครั้น ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศสัจจะทั้งหลาย. ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้กระสันจะสึกตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล. ฝ่ายพระศาสดาได้ทรงสืบอนุสนธิประชุมชาดกว่า นางปลาในครั้งนั้น ได้เป็นภรรยาเก่าในบัดนี้ ปลาในครั้งนั้น ได้เป็นภิกษุผู้กระสันในบัดนี้ ส่วนปุโรหิตในครั้งนั้น ได้เป็นเราเองแล.

จบมัจจชาดกที่ ๔

๕. วัฏฏกชาดก

ว่าด้วยความจริง

[๓๕] ปีกของเรามีอยู่ แต่ก็บินไม่ได้ เท้าทั้งสองของเราก็มีอยู่ แต่ก็เดินไม่ได้ มารดาและบิดาของเราออกไปหาอาหาร ดูก่อนไฟ ท่านจงถอยกลับไปเสีย.

จบวัฏฏกชาดกที่ ๕

๕. อรรถถาวิฎฐกชาดก

พระศาสดาเมื่อเสด็จเที่ยวจาริกไปในมคชนบททั้งหลาย ทรงปรารภ การดับไฟป่า จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า **สนฺติ ปกฺขา** ดังนี้.

ความพิศดารว่า สมัยหนึ่ง พระศาสดาเมื่อเสด็จเที่ยวจาริกไปในมคชนบททั้งหลาย ได้เสด็จเที่ยววิณฑบาตในหมู่บ้านชวามคธแห่งหนึ่ง เสด็จกลับจากวิณฑบาตภายหลังภัต อันหมู่ภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จดำเนินสู่ทาง. สมัยนั้น ไฟป่าเป็นอันมากตั้งขึ้น ภิกษุเป็นอันมากเห็นทั้งข้างหน้าและข้างหลัง ไฟเมื่อนั้นแล มีควันเป็นกลุ่มเดียว มีเปลวเป็นกลุ่มเดียว กำลังลุกลามมาอยู่ที่เดียว บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุปุถุชนพวกหนึ่งกลัวต่อมรณภัย กล่าวว่า พวกเราจะจุดไฟตัดทางไฟ ไฟที่ไหม้มาจักไม่ไหม้ท่วมทับที่ไฟนั้นไหม้แล้ว จึงนำหินเหล็กไฟออกมาจุดไฟ. ภิกษุอีกพวกหนึ่งกล่าวว่า ท่านผู้มีอายุ พวกท่านกระทำการอะไร พวกท่านไม่เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นบุคคลผู้เลิศในโลกรวมทั้งเทวโลก ผู้เสด็จไปพร้อมกับในตนเอง เหมือนคนไม่เห็นดวงจันทร์ลอยเด่นอยู่ในท้องฟ้า ไม่เห็นดวงอาทิตย์ประดับ ด้วยรัศมีตั้งพันกำลังขึ้นจากโลกธาตุด้านทิศตะวันออก เหมือนคนยืนอยู่ที่ริมฝั่งทะเลไม่เห็นทะเล เหมือนคนยืนฟังเขาสิเนรุไม่เห็นเขาสิเนรุฉะนั้น พวกท่านพูดว่า จะจุดไฟตัดทางไฟชื่อว่า พระกำลังของพระพุทธเจ้า พวกท่านไม่รู้ มาเถิดท่าน พวกเราจักไปยังสำนักของพระศาสดา. ภิกษุเหล่านั้นเมื่อไปทั้งข้างหน้าและข้างหลัง แม้ทั้งหมดได้รวมกันไปยังสำนักของพระทศพล พระศาสดามีภิกษุหมู่ใหญ่เป็นบริวาร ได้ประทับยืนอยู่ ณ ประเทศแห่งหนึ่ง ไฟป่าไหม้เสียงดังมาเหมือนจะท่วมทับครั้น มาถึงที่ที่พระตถาคตประทับยืน พอถึงที่ประมาณ ๑๖ กรีส รอบประเทศ

นั้นก็ดับไป เหมือนคบไฟที่เขาจุ่มลงในน้ำฉะนั้น ไม่อาจท่วมทับที่ประมาณ ๓๒ กรีส โดยการแลบเข้าไป. ภิกษุทั้งหลายพากันกล่าวคุณของพระศาสดาว่า น้าอัสจรรยฺ์ ชื่อว่าพระคุณของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็ชื่อว่า ไฟนี้ไม่มีจิตใจ ยังไม่อาจท่วมทับที่ที่พระพุทธเจ้าประทับ ยืน ย่อมดับไป เหมือนคบเพลิงหญ้า ดับด้วยน้ำฉะนั้น น้าอัสจรรยฺ์ ชื่อว่าอานุภาพของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย. พระศาสดาได้ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้วตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ชื่อที่ไฟนี้ถึงภูมิประเทศนี้แล้วดับไป เป็นกำลังของเราในบัดนี้เท่านั้น หามิได้ ก็ชื่อนี้เป็นกำลังแห่งสัจจะอันมีในก่อนของเรา ด้วยว่าในประเทศที่นี้ ไฟจักไม่ลุกโพลงตลอดคัปนี้ แม้ทั้งสิ้น นี้ชื่อว่าปาฏิหาริย์ตั้งอยู่ตลอดคัป. ลำดับนั้น ท่านพระอานนทปูลาดสังฆาฏิ ๔ ชั้น เพื่อต้องการเป็นที่ประทับนั่งของพระศาสดา พระศาสดาประทับนั่งขัดสมาธิ ฝ่ายภิกษุสงฆ์ก็ถวายบังคมพระตถาคต แล้วนั่งแวดล้อมอยู่. ลำดับนั้น พระศาสดาอันภิกษุทั้งหลายทูลอ้อนวอนว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องนี้ปรากฏแล้วแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายก่อน ส่วนเรื่องอดีตยังสลับ ขอพระองค์โปรดกระทำเรื่องอดีตนั้น ให้ปรากฏแก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย จึงทรงนำเรื่องอดีตมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล ในประเทศนั้นนั่นแหละในแคว้นมคธ พระโพธิสัตว์ถือ ปฏิสนธิในกำเนิดนกคุ้ม เกิดจากต้องมารดา ในเวลาทำลายกะเปาะฟองไข่ออกมา ได้เป็นลูกนกคุ้มมีตัวประมาณเท่าคุมเกวียนบรรทุกสินค้าขนาดใหญ่. ลำดับนั้น บิดามารดาให้พระโพธิสัตว์นั้นนอนในรัง แล้วนำอาหารมาเลี้ยงดูด้วยจะงอยปาก. พระโพธิสัตว์นั้น ไม่มีกำลังที่จะเหยียดปีกออกบินไปในอากาศ หรือไม่มีกำลังที่จะยกเท้าเดินไปบนที่ดอน และไฟป่าย่อมไหม้ประเทศนั้นทุกปี ๆ. สมัยเมื่อนั้น ไฟป่านั้นก็ไหม้ประเทศนั้น เสียงดังลั่น.

หมุ่นกพากันออกจากวังของตน ๆ ต่างกลัวต่อมรณภัยส่งเสียงร้องหนีไป. บิดามารดาแม่ของพระโพธิสัตว์ก็กลัวต่อมรณภัย จึงทั้งพระโพธิสัตว์หนีไป พระโพธิสัตว์นอนอยู่ในวังนั่นเอง ชะเง้อคอแลเห็นไฟป่ากำลังไหม้ตกลงมา จึงคิดว่า ถ้าเราจะพึงมีกำลังที่จะเหยยกปีกออกบินไปในอากาศไซ้เรื่ เราก็จะพึงโบยบินไปที่อื่น ถ้าเราจะพึงมีกำลังที่จะยกเท้าเดินไปบนบกได้ไซ้เรื่ เราก็จะย่างเท้าไปที่อื่นเสีย ฝ่ายบิดามารดาของเรื่ก็กลัวต่อมรณภัย ทั้งเราไว้แต่ผู้เดียว เมื่อจะป้องกันตน จึงได้หนีไป. บัดนี้ ที่พึงอื่นของเราไม่มี เราไม่มีที่ด้านทาน ไม่มีที่พึง วันนี้ เราจะทำอย่างไรหนอ จึงจะควร. ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์นั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ชื่อว่าคุณแห่งศีล ย่อมมีอยู่ในโลกนี้ ชื่อว่าคุณแห่งสัจจะก็ย่อมมี ในอดีตกาล ชื่อว่าพระสัพพัญญูพุทธเจ้าทั้งหลายผู้ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลายประทับนั่งที่พื้นดินโพธิ์ ได้ตรัสรู้พร้อมยั้งแล้ว ทรงเพียบพร้อมด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ ทรงประกอบด้วยสัจจะ ความเอ็นดู ความกรุณา และขันติ ย่อมมีอยู่ และคุณของพระธรรมทั้งหลายที่พระสัพพัญญูพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น ทรงรู้แจ้งแล้ว ย่อมมีอยู่ เออก็ความสัจอย่างหนึ่งย่อมมีอยู่ในเราแท้ สภาวธรรมอย่างหนึ่งย่อมมีปรากฏอยู่ เพราะฉะนั้น เราจะรำลึกถึงอดีตพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย และคุณทั้งหลายที่อดีตพระพุทธรเจ้าเหล่านั้นรู้แจ้งแล้ว ถือเอาสภาวธรรมคือสัจจะซึ่งมีอยู่ในเรา กระทำสักกิริยาให้ไฟลอยกลับไป กระทำความปลอดภัยแก่ตน และหมุ่นกที่เหลือในวันนี้ ย่อมควร. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่

คุณแห่งศีลมีอยู่ในโลก ความสัตว์ ความสะอาด

และความเอ็นดู มีอยู่ในโลก ด้วยความสัจนั้น
ข้าพเจ้าจักทำสักกิริยาอันยอดเยี่ยม ข้าพเจ้าพิจารณา
กำลังแห่งธรรม ระลึกถึงพระชินเจ้าทั้งหลายในปาง
ก่อน อาศัยกำลังสัจจะ ขอทำสักกิริยา.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ระลึกถึงพระคุณทั้งหลายของพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายผู้ปรินิพพานไปแล้วในอดีต แล้วปรารถนาภาวะคือสัจจะซึ่งมีอยู่ในคน
เมื่อจะทำสักกิริยา จึงกล่าวคาถานี้ว่า

ปีกของเรามีอยู่ แต่ก็บินไม่ได้ ทำทั้งสองของ

เรามีอยู่ แต่ก็เดินไม่ได้ มารดาและบิดาของเรา ออก

ไปหาอาหาร ดูก่อนไฟ ท่านจงถอยกลับไปเสียด.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สนฺติ ปกฺขา อปตฺนา ความว่า ชื่อว่า
ปีกทั้งสองของเรามีอยู่ คือ เกิดมีอยู่แต่ไม่อาจบิน คือไปทางอากาศด้วยปีก
เหล่านั้นได้ เหตุนั้น จึงชื่อว่าบินไม่ได้. บทว่า สนฺติ ปาธา อวญฺจนา
ความว่า แม้เท้าทั้งสองของเราก็มียู่แต่ไม่อาจเดิน คือไปโดยการย่างเท้าไป
ด้วยเท้าทั้งสองนั้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าเดินไม่ได้. บทว่า มาตา ปิตา
จ นิกฺขนฺตา ความว่า อนึ่ง แม้มารดาบิดาผู้จะนำเราไปที่อื่นเมื่อนั้นก็ออกไป
แล้วเพราะกลัวตาย พระโพธิสัตว์เรียกไฟว่า ชาตเวทสะ. จริ่งอยู่ ไฟนั้น พอ
เกิดก็รู้ คือปรากฏ เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า ชาตเวทสะ เกิดก็รู้. ด้วยบทว่า
ปฏิกฺกมฺม นี้ พระโพธิสัตว์สั่งไฟว่า จงถอยไป คือจงกลับไป. ดังนั้น
พระมหาสัตว์นอนอยู่ในรังนั้นแหละได้ทำสักกิริยาว่า ถ้าความที่ปีกทั้งสองของ
เรามี ๑ ภาวะคือการเหยียดปีกทั้งสองบินไปทางอากาศไม่ได้ ๑. ความที่เท้า
ทั้งสองมี ๑ ภาวะคือการยกเท้าทั้งสองนั้นเดินไปไม่ได้ ๑ ความที่มารดาบิดาทั้ง
เราไว้ในรังนั้นแหละแล้วหนีไป ๑ ทั้งหมดเป็นตัวละครทั้งนั้น ดูก่อนไฟ
ด้วยคำสัจนี้ ท่านจงกลับไปจากที่นี่.

พร้อมกับสักกิริยาของพระโพธิสัตว์นั้น ไฟได้ถอยกลับไปในที่ประมาณ
๑๖ กรีส ก็แหละเมื่อจะถอยไปที่ใหม่ไปยังที่อื่นในป่า ทั้งดับแล้วในที่นั้นเอง
เหมือนคบเพลิงอันบุคคลให้จมลงในน้ำฉะนั้น ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่

เมื่อเราทำสัจจะ เปลวไฟอันรุ่งเรืองใหญ่หลีกไป

๑๖ กรีสพร้อมด้วยคำสัตย์ ประหนึ่งเปลวไฟอันตกลง
น้ำก็ดับไปฉะนั้น สิ่งไรเสมอด้วยสัจจะของเราไม่มี
นี้เป็นสัจจบาร์มี ของเรา ดังนี้.

ก็สถานที่นั้นนั้น เกิดเป็นปาฏิหาริย์ชื่อว่าตั้งอยู่ชั่วกัป เพราะไฟจะไม่ไหม้
ในกัปนี้แม้ทั้งสิ้น. พระโพธิสัตว์ครั้ง ทำสัจจกิริยาอย่างนี้แล้ว ในเวลาสิ้นชีวิต
ได้ไปตามยถากรรม. พระศาสดาตรัสว่า ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่ไฟไม่ไหม้
สถานที่นี้ เป็นกำลังของเราในบัดนี้ งามได้ ก็กำลังนั้นเป็นของเก่า เป็น
สัจพลังของเราเองในครั้งเป็นลูกนกกลุ่ม ดังนี้ ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนา
นี้มาแล้ว จึงทรงประกาศสัจจะทั้งหลาย ในเวลาจบสัจจะ บางพวกได้เป็น
พระโสดาบัน บางพวกได้เป็นพระสกทาคามี บางพวกได้เป็นพระอนาคามี
บางพวกบรรลุพระอรหัต ฝ่ายพระศาสดาก็ทรงสืบอนุสนธิ ประชุมชาดกว่า
มารดาบิดาในครั้งนั้นคงเป็นมารดาบิดาอยู่ตามเดิมในบัดนี้ ส่วน
พระยานกลุ่ม ได้เป็นเราเองแล.

จบวิฎฎกชาดกที่ ๕

๖. สกุนชาดก

ว่าด้วยที่ฟังให้โทษ

[๓๖] นกทั้งหลายอาศัยต้นไม้ได้ ต้นไม้นั้น
ย่อมทิ้งไฟลงมา นกทั้งหลายจงพากันหนีไปอยู่เสียที่
อื่นเถิด ภัยเกิดจากที่ฟังของพวกเขาแล้ว

จบสกุนชาดกที่ ๖

๖. อรรถกถาสกฺขชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้ถูกไฟไหม้บรรณศาลา จึงตรัสพระธรรมเทศานี้มีคำเริ่มต้นว่า ยนฺนุสิสุตา ดังนี้.

ได้ยินว่า ภิกษุนั้น เรียนพระกรรมฐานในสำนักของพระศาสดา แล้วออกจากพระเชตวันวิหารเข้าไปอาศัยปัจฉิมจันทคามแห่งหนึ่งในโกศลชนบท อยู่ในเสนาสนะป่าแห่งหนึ่ง. ลำดับนั้น บรรณศาลาของภิกษุนั้น ถูกไฟไหม้ในเดือนแรกนั่นเอง ภิกษุนั้นคิดว่า บรรณศาลาของเราถูกไฟไหม้เสียแล้ว เราจักอยู่ลำบาก จึงบอกแก่คนทั้งหลาย คนทั้งหลายอ้างการงานนั้น ๆ อย่างนี้ว่า บัดนี้ นายของพวกเราแห่ง พวกเราระบายน้ำเข้านาแล้วจักทำให้ เมื่อระบายน้ำเข้านาแล้วหว่านพืช เมื่อหว่านพืชแล้วทำไร่ เมื่อทำไร่แล้วสาวพืช เก็บเกี่ยว นวด ดังนี้ให้กาลเวลาล่วงเลยไป ๓ เดือน ภิกษุนั้นอยู่ลำบากในที่แจ้งตลอดเดือน จึงไม่อาจเจริญกรรมฐานยังคุณวิเศษให้บังเกิด ก็ครั้นพิจารณาแล้วก็ไปยังสำนักของพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง

พระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกับภิกษุนั้น แล้วตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุ เธออยู่จำพรรษาโดยสะดวกหรือ ? กรรมฐานของเธอถึงที่สุดแล้วหรือ ? ภิกษุนั้นกราบทูลเรื่องราวนั้นแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กรรมฐานของข้าพระองค์ไม่ถึงที่สุด เพราะไม่มีเสนาสนะอันเป็นสัปปายะ พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ ในกาลก่อน แม้สัตว์เดียรัจฉานทั้งหลายก็ยังรู้ที่อันเป็นสัปปายะ และไม่เป็นสัปปายะของตน เพราะเหตุไร เธอจึงไม่รู้ แล้วทรงนำอดีตนิทานมาดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดนก อันหมุ่นกห้อมล้อม อาศัยต้นไม้ให้อัน สมบูรณ์ด้วยกิ่งและค่าคบอยู่ในราวป่า ครั้นวันหนึ่ง จุณตกในที่กิ่งทั้งหลายของ ต้นไม้นั้นเสียดสีกันไปมา ควันเกิดขึ้น พระโพธิสัตว์เห็นดังนั้นจึงคิดว่า กิ่งทั้งสองนี้เมื่อเสียดสีกันอยู่อย่างนี้จักเกิดไฟ ไฟนั้นตกลงไปติดใบไม้เก่า ๆ จำเดิมแต่นั้นไฟจักเผาต้นไม้เหล่านี้ พวกเราไม่อาจอยู่ในที่นี้ พวกเราหนีจากที่นี่ไปอยู่ที่อื่น จึงจะควร พระโพธิสัตว์จึงกล่าวคาถานี้แก่หมุ่นกว่า

นกทั้งหลายอาศัยต้นไม้ใด ต้นไม้นั้นย่อมทิ้งไฟ

ลงมา นกทั้งหลายจงพากันหนีไปอยู่เสียที่อื่นเกิด ภัย
เกิดจากที่พึ่งของเราแล้ว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ชคติริหิ ความว่า ปฐพีเรียกว่า ชคต ต้นไม้เรียกว่า ชคติริหะ เพราะต้นไม้เกิดที่ปฐพีนั้น. บทว่า วิหังคมา ความว่า อากาศเรียกวิหะ นกทั้งหลายเรียกว่า วิหังคมา เพราะไปในอากาศนั้น. บทว่า ทิสสา ภชถ ความว่า ท่านทั้งหลายเมื่อจะละต้นไม้หนีไปจากที่นี่ จงไป ยังทิศทั้ง ๔. พระโพธิสัตว์เรียกนกทั้งหลายว่า วังถังคา เพราะ ว่า นกเหล่านี้ กระทำค่อซึ่งไปตรงให้คดในบางครั้ง เพราะฉะนั้นจึง เรียกว่า วังถังคา. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า วังถังคา เพราะวังกะคือปีกทั้งหลายเกิดที่ข้างทั้งสองของนก เหล่านี้ ดังนั้นก็มี. บทว่า ชาติ สรรณโต ภยิ ความว่า ภัยบังเกิดจาก ต้นไม้อันเป็นที่พึ่งอาศัยของพวกเรานั้นแล มาเถิดพวกเราพากันไปที่อื่น.

นกทั้งหลายที่เป็นบัณฑิตกระทำตามคำของพระโพธิสัตว์ พากันบินขึ้น พร้อมกับกับพระโพธิสัตว์นั้น ไปอยู่ที่อื่นส่วนนกทั้งหลายที่ไม่เป็นบัณฑิตพากัน กล่าวอย่างนี้ว่า พระโพธิสัตว์นี้เห็นว่ามิจะเข้าไปในน้ำเพียงหยดเดียว จึงไม่เรอ ถือคำของพระโพธิสัตว์นั้น คงอยู่ในที่นั้นนั่นเอง แล่นั้นไม่นานนัก ไฟบังเกิด

ขึ้นจับติดต้นไม้ นั่นแหละ ตามอาการที่พระโพธิสัตว์คิดแล้วนั้นแล เมื่อควัน
และเปลวไฟตั้งขึ้น นกทั้งหลาย (มีตา) มีมัวเพราะควัน จึงไม่อาจไปที่ไหน
ได้ พวกมันตกลงในไฟถึงความพินาศ.

พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ ในกาลก่อนแม้สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย
อยู่บนยอดไม้ ก็ยังรู้ความสบายและไม่สบายของตนอย่างนี้ เพราะเหตุไร เธอ
จึงไม่รู้ดังนี้. ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วจึงทรงประกาศสัจจะทั้งหลาย
ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุนั้นตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล ฝ่ายพระศาสดาก็ทรงสืบ
อนุสนธิประชุมชาดกว่า นกทั้งหลายที่ทำตามคำของพระโพธิสัตว์ ใน
ครั้งนั้น ได้เป็นพุทธบริษัทในบัดนี้ ส่วนนกผู้เป็นบัณฑิต ได้เป็น
เราเองแล.

จบสกุณชาดกที่ ๖

๗. ติตติรชาดก

ว่าด้วยผู้มีความอ่อนน้อม

[๓๗] นรชนเหล่าใด ฉลาดในธรรม ย่อมมอบน้อม
คนผู้เจริญ นรชนเหล่านั้นเป็นผู้ได้รับความสรรเสริญ
ในปัจจุบันนี้ และมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

จบติตติรชาดกที่ ๗

๗. อรรถกถาติตติรชาดก

พระศาสดาเมื่อเสด็จไปยังนครสาวัตถีทรงปรารภการห้ามเสนาสนะพระ
สารีบุตร จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า เย วุฑฒมปจายนฺติ
ดังนี้.

ความพิศดารว่า เมื่อท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี สร้างวิหารเสร็จแล้ว
ส่งทูตไป (นิมนต์) พระศาสดาเสด็จออกจากนครราชคฤห์ ถึงนครเวสาลี
ประทับอยู่ในนครเวสาลีนั้น ตามความพอพระทัย แล้วทรงพระดำริว่า จักไป
นครสาวัตถี จึงเสด็จดำเนินไปตามทาง. สมัยนั้น อันตเวาสิกทั้งหลายของภิกษุ
ฉัพพัคคีย์พากันล่องหน้าไป เมื่อพระเถระทั้งหลายยังไม่ได้จับจองเสนาสนะเลย
พากันหวงเสนาสนะด้วยการพูดว่า เสนาสนะนี้จักเป็นของอุปัชฌาย์ของเรา
เสนาสนะนี้จักเป็นของอาจารย์ของเรา เสนาสนะนี้จักเป็นของพวกเราเท่า
นั้น. พระเถระทั้งหลายที่มาภายหลัง ย่อมไม่ได้เสนาสนะ อันตเวาสิกทั้งหลาย
แม้ของพระสารีบุตรเถระพากันแสวงหาเสนาสนะเพื่อพระเถระ ก็ไม่ได้. พระ-
เถระเมื่อไม่ได้เสนาสนะจึงยับยั้งอยู่ ด้วยการนั่งและการเดินจงกรม ที่โคนไม้
แห่งหนึ่ง ในที่ไม่ไกลเสนาสนะของพระศาสดานั้นเอง. ในเวลาใกล้รุ่ง พระ-
ศาสดาเสด็จออกมาทรงพระภาสะ (ไอ) พระเถระก็ไอขึ้น. พระศาสดาตรัส
ถามว่า นั่นใคร ? พระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าพระองค์สารีบุตร พระเจ้าข้า.
พระศาสดาตรัสถามว่า สารีบุตร เธอทำอะไรอยู่ในที่นี่ในเวลานี้ พระสารี-
บุตรจึงกราบทูลเรื่องราวนั้น. เมื่อพระศาสดาได้ทรงสดับคำของพระสารีบุตร
แล้วทรงรำพึงว่า เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่ในบัดนี้ ภิกษุทั้งหลายยังไม่เคารพไม่
ยำเกรงกันและกันก่อน เมื่อเราปรินิพพานแล้ว ภิกษุทั้งหลายจักทำอย่างไรกัน

หนอ ธรรมสังเวชก็เกิดขึ้น. เมื่อราตรีสว่างแล้ว พระองค์จึงรับสั่งให้ภิกษุ
สงฆ์ประชุมกัน แล้วสอบถามภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่า
ภิกษุฉัพพัคคีย์ล่วงหน้าไปเกียดกันเสนาสนะ ของภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเถระจริง
หรือ? ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า จริงพระเจ้าข้า
แต่นั้น พระองค์จึงทรงติเตียนพระฉัพพัคคีย์แล้วตรัสธรรมกถา ตรัสเรียกภิกษุ
ทั้งหลายมาว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ใครหนอย่อมควรแก่อาสนะอันเลิศ น้ำ
อันเลิศ ก้อนข้าวอันเลิศ. ภิกษุบางพวกกราบทูลว่า ผู้บวชจากขัตติยตระกูล.
บางพวกกราบทูลว่า ผู้บวชจากตระกูลพราหมณ์. บางพวกกราบทูลว่า ผู้บวช
จากตระกูลคฤหบดี. ภิกษุอีกพวกหนึ่งกราบทูลว่า พระวินัยธร พระธรรมกถึก
ท่านผู้ได้ปฐมฌาน ท่านผู้ได้ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน. อีกพวกหนึ่ง
กราบทูลว่า พระโศดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ ท่าน
ผู้มีวิชา ๓ ท่านผู้มีอภิญญา ๖ ย่อมควรแก่อาสนะเลิศ น้ำเลิศ ก้อนข้าวเลิศ.
ในเวลาทีภิกษุทั้งหลายกล่าวถึงท่านผู้ควรแก่อาสนะเลิศเป็นต้น ตามความชอบ
ใจของตน ๆ อย่างนั้น พระศาสดาจึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ถึงอาสนะ
เลิศเป็นต้นในศาสนาของเราจะต้องเป็นผู้บวชจากตระกูลกษัตริย์ ห้าเป็นประ-
มาณไม่ ผู้บวชจากตระกูลพราหมณ์ ตระกูลคฤหบดี พระวินัยธร พระนัก
พระสูตร พระนักอภิธรรม ท่านผู้ได้ปฐมฌานเป็นต้น พระโศดาบัน เป็นต้น
หาเป็นประมาณไม่. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย โดยที่แท้ในศาสนา นี้ ควรกระทำ
การอภิวาท การลูกรับ อัญชลีกรรม สามิจริกรรม ตามผู้แก่กว่า ควรได้
อาสนะเลิศ น้ำเลิศ ก้อนข้าวเลิศ ตามผู้ที่แก่กว่า นี้เป็นประมาณในศาสนา
เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้แก่กว่าเป็นผู้สมควรแก่อาสนะเลิศเป็นต้นเหล่านั้น คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ก็บัดนี้แล สารีบุตรอัครสาวกของเรา ผู้ประกาศธรรมจักรตามได้
ควรได้เสนาสนะติดกับเรา สารีบุตรนั้นเมื่อไม่ได้เสนาสนะ จึงยับยั้งอยู่ที่โคนไม้

ตลอดราตรีนี้ บัดนี้แหละ เชอทั้งหลายไม่เคารพ ไม่ยำเกรง มีความประพฤติไม่เป็นสภากันอย่างนี้ เมื่อเวลาล่วงไป ๆ จักกระทำชื่อว่าอะไรอยู่. ลำดับนั้น เพื่อต้องการจะประทานโอวาทแก่ภิกษุเหล่านั้นจึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลก่อน แม้สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย ก็พากันคิดว่า ก็ชื่อที่พวกเราไม่เคารพ ไม่ยำเกรง มีความประพฤติไม่เป็นสภากันและกันนั้น ไม่สมควรแก่พวกเรา บรรดาเราทั้งหลาย พวกเราจักรู้ผู้ที่แก่กว่า แล้วกระทำอภิวาทเป็นต้นแก่ผู้แก่กว่านั้น จึงพิจารณากันอย่างถี่ถ้วนแล้วรู้ว่า บรรดาเราทั้งหลาย ท่านผู้นี้เป็นผู้แก่กว่า จึงกระทำอภิวาทเป็นต้น แก่ผู้แก่กว่านั้น ยังทางไปเทวโลกให้เต็มอยู่ แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล มีสหยาทั้งสาม คือ นกกระทา ลิง ช้าง อาศัยต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่งอยู่ในหิมวันประเทศ. สหยาทั้งสามนั้น ได้เป็นผู้ไม่เคารพ ไม่ยำเกรง มีความประพฤติไม่เป็นสภากันและกัน. ลำดับนั้น สหยาทั้งสามนั้น ได้มีความคิดดังนี้ว่า การที่เราทั้งหลายอยู่กันอย่างนี้ไม่สมควร ถ้ากระไร พวกเราพึงกระทำอภิวาทเป็นต้น แก่บรรดาพวกเราผู้แก่กว่าอยู่. สหยาทั้งสามคิดกันอยู่ว่า บรรดาพวกเรา ก็ใครเล่าเป็นผู้ที่แก่กว่า วันหนึ่งคิดกันว่า อุบายนี้มีอยู่ จึงทั้ง ๓ สัตว์ นั่งอยู่ที่โคนต้นไทร นกกระทาและลิงจึงถามช้างว่า คุณก่อนช้างผู้สหยา ท่านรู้จักต้นไทรนี้ ตั้งแต่กาลมีประมาณเพียงไร? ช้างนั้นกล่าวว่า คุณก่อนสหยาทั้งหลาย ในเวลาเป็นลูกช้างรุ่นเราเดินทำพุ่มต้นไทรนี้ไว้ในระหว่างขาอ่อน ก็แหละในเวลาที่เราขึ้นคร่อมอยู่ ยอดของมันระท้องเราเมื่อเป็นอย่างนี้ เราจึงรู้จักต้นไทรนี้ ตั้งแต่เวลายังเป็นพุ่ม. สหยาแม้ทั้งสองจึงถามลิงโดยนัยก่อนนั้นแหละอีก. ลิงนั้นกล่าวว่า สหยาทั้งหลายเราเป็นลูกลิงนั่งอยู่ที่ภาคพื้น ไม่ต้องชะเง้อคอเลย เคี้ยวกินหน่อของไทรอ่อนนี้ เมื่อเป็นอย่างนี้ เราจึงรู้จักต้นไทรนี้ ตั้งแต่เวลายังเป็นต้นเล็ก ๆ ลำดับนั้น สหยา

แม้ทั้งสองนอกนี้จึงถามนกรกระทำ โดยนัยก่อนนั้นแหละ. นกรกระทำนั้นกล่าว
ว่า สหายทั้งหลาย เมื่อก่อน ต้นไทรใหญ่ได้มีอยู่ในที่ชื่อโน้น เรากินผลของ
มันแล้วถ่ายอุจจาระลงในที่นี้ แต่นั้น ต้นนี้จึงเกิดเป็นอย่างนั้น เราจึงรู้จักต้น
ไทรนี้ ตั้งแต่มันยังไม่เกิด เพราะฉะนั้น เราจึงเป็นผู้แก่กว่าท่านทั้งหลายโดย
กำเนิด. เมื่อนกรกระทำกล่าวอย่างนี้ ถึงและข้างจึงกล่าวกะนกรกระทำผู้เป็น
บัณฑิตว่า สหาย ท่านเป็นผู้แก่กว่าเราทั้งหลาย จำเดิมแต่ขึ้นไป พวกเราจัก
กระทำสักการะ การเคารพ การนับถือ การไหว้ การบูชา และการอภิวัต
การลูกรับ อัญชลีกรรม สามิจิกรรม แก่ท่าน และจักตั้งอยู่ในโอวาทของ
ท่าน อนึ่ง ตั้งแต่ขึ้นไป ท่านพึงให้โอวาทและอนุศาสน์แก่เราทั้งหลาย ตั้งแต่
นั้นมา นกรกระทำได้ให้โอวาทแก่ถึงและข้างเหล่านั้นให้ตั้งอยู่ในศีล แม้ในเอง
ก็สมาทานศีล. สหายแม้ทั้งสามนี้ตั้งอยู่ในศีล ๕ มีความเคารพยำเกรงกันและ
กัน มีความประพฤติเป็นสภาคัน ในเวลาสิ้นชีวิต ได้เป็นผู้มีเทวโลกเป็นที่
ไปในเบื้องหน้า. การสมาทานของสหายทั้งสามนั้น ได้ชื่อว่าตัตติรพรหมจรรย์

พระศาสดาตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ชื่อว่าสัตว์ดิรัจฉานเหล่า
นั้น ยังมีความเคารพ มีความยำเกรงกันและกันอยู่ ฝ่ายเธอทั้งหลายก็บวชใน
พระธรรมวินัยที่เรากล่าวได้แล้วอย่างนี้ เพราะเหตุไร จึงไม่เคารพยำเกรงกัน
และกันอยู่ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ตั้งแต่ขึ้นไป เราอนุญาตการอภิวัต การลูกรับ
การอัญชลีกรรม สามิจิกรรม ตามผู้ที่แก่กว่า อาสนะเลิศ น้ำเลิศ ก้อนข้าว
เลิศ ตามผู้ที่แก่กว่า แก่เธอทั้งหลาย ตั้งแต่ขึ้นไปผู้ใหม่กว่าไม่พึงห้ามเสนาสนะ
ผู้แก่กว่า ภิกษุใดห้าม ภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฏดังนี้ ครั้นทรงนำพระธรรม
เทศนานี้มาอย่างนี้แล้ว ทรงเป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้ว จึงตรัสพระคาถานี้
ว่า

นรชนเหล่าใด ฉลาดในธรรม นอบน้อมคนผู้

ใหญ่ นรชนเหล่านั้น เป็นผู้ได้รับความสรรเสริญใน

ปัจจุบันนี้ และมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เย วุฑฺฒมปจายนฺติ** ความว่า ผู้ใหญ่
๓ จำพวก คือ ผู้ใหญ่โดยชาติ ๑ ผู้ใหญ่โดยวัย ๑ ผู้ใหญ่โดยคุณ ๑ บรรดาผู้
ใหญ่ ๓ พวกนั้น ผู้สมบุรณ์ด้วยชาติชื่อว่า ผู้ใหญ่โดยชาติ. ผู้ตั้งอยู่ในวัย
ชื่อว่าผู้ใหญ่โดยวัย ผู้สมบุรณ์ด้วยคุณ ชื่อว่าผู้ใหญ่โดยคุณ. บรรดาผู้ใหญ่ ๓
พวกนั้น ผู้เจริญด้วยวัย สมบุรณ์ด้วยคุณ ท่านประสงค์ว่า ผู้ใหญ่ใน
ที่นี่. บทว่า **อปจายนฺติ** ความว่า บูชาด้วยกรรมคือการอ่อนน้อมต่อท่านผู้
เจริญ. บทว่า **ขมฺมสฺส โภวิทฺวา** ได้แก่ ผู้ฉลาดในธรรมคือการประพฤติ
อ่อนน้อมต่อผู้เจริญ. บทว่า **ทิกฺขุเจ ขมฺเม** ได้แก่ ในอรรถภาพนี้เอง. บทว่า
ปาลฺลสา แปลว่า ควรแก่การสรรเสริญ. บทว่า **สมฺปฺราโย จ สุกฺคติ**
ความว่า ชื่อว่า เป็นที่ไปในเบื้องหน้า เพราะจะต้องไปในเบื้องหน้า คือ จะ
พึงละโลกนี้ไป ด้วยว่าโลกหน้า ย่อมเป็นสุคติของนรชนเหล่านั้นทีเดียว. ก็
ในที่นี่มีความหมายที่ประมวลมาดังนี้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย จะเป็นกษัตริย์
พราหมณ์ แพศย์ สุทร กฤหัสถ์ บรรพชิตหรือสัตว์ดิรัจฉานก็ตาม สัตว์
เหล่าใดเหล่าหนึ่งเป็นผู้เฉลียวฉลาดในธรรมคือการอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ กระทำ
การนอบน้อมต่อผู้ใหญ่โดยวัยทั้งหลาย ผู้สมบุรณ์ด้วยคุณ สัตว์เหล่านั้นย่อม
ได้การสรรเสริญ คือพรรณนา ชมเชยในอรรถภาพนี้แหละว่า เป็นผู้อ่อนน้อม
ต่อผู้เจริญที่สุด เพราะกายแตกไปแล้ว ย่อมบังเกิดในสวรรค์.

พระศาสดาตรัสคุณของธรรม คือการอ่อนน้อมต่อผู้เจริญอย่างนี้แล้ว
ทรงสืบอนุสนธิประชุมชาดกว่า **ข้างผู้ประเสริฐในกาลนั้น** ได้เป็น
พระโมคคัลลานะ **ถึงในกาลนั้น** ได้เป็นพระสารีบุตร ส่วนนก
กระทาผู้เป็นบัณฑิตในกาลนั้น ได้เป็นเราเองแล.

จบตติรชาดกที่ ๕

๘. พกชาดก

ว่าด้วยผู้ฉลาดแกมโกง

[๓๘] บุคคลผู้ใช้ปัญญาหลอกลวงคนอื่นย่อมไม่
ได้ความสุขเป็นนิตย์ เพราะผู้ใช้ปัญญาหลอกลวงคน
อื่น ย่อมประสบผลแห่งบาปกรรมที่ตนทำไว้ เหมือน
นกยางถูกปูหนีบคอฉะนั้น.

จบพงชาดกที่ ๘

๘. อรรถกถาพงชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้เจริญ
ด้วยจิรวัจฉริตพระธรรมเทศนา มีคำเริ่มต้นว่า นาจจนฺตํ นิกติปฺปญฺโณ
ดังนี้.

ได้ยินว่า ภิกษุผู้อยู่ในพระเชตวันวิหารรูปหนึ่ง เป็นผู้ฉลาดในกรรม
อย่างใดอย่างหนึ่ง มีการคัด การชั่ง การจัด และการเย็บผ้าที่จะพึงทำในจิรว
ภิกษุนั้นย่อมเพิ่มจิรวด้วยความเป็นผู้ฉลาดนั้น เพราะฉะนั้น จึงปรากฏชื่อว่า
จิรวัจฉนกะ ผู้เจริญด้วยจิรว. ถามว่า ก็ภิกษุนี้กระทำอย่างไร? ตอบว่า
ภิกษุนี้เอาผ้าเก่าที่คร่ำคร่ามาแสดงหัตถกรรมคือทำด้วยมือ กระทำจิรวสัมผัส
ได้ดี น่าพอใจ ในเวลาเสร็จการย่อม ได้ย้อมด้วยน้ำแป้ง ชัดด้วยหอยสังข์
กระทำให้ขึ้นเงาเป็นที่พอใจแล้วเก็บไว้. ภิกษุทั้งหลายผู้ไม่รู้จักทำจิรวกรรม

จึงถือเอาผ้าสาฎกทั้งหลายใหม่ ๆ ไปยังสำนักของภิกษุนั้น จึงกล่าวว่า พวก
ผมไม่รู้จักทำจีวร ขอท่านจงทำจีวรให้แก่พวกผม. ภิกษุนั้นกล่าวว่า ท่านผู้มี
อายุทั้งหลาย จีวรเมื่อกระทำย่อมสำเร็จช้า จีวรที่เราทำไว้เท่านั้นมีอยู่ ท่าน
ทั้งหลายจงวางผ้าสาฎกเหล่านั้นไว้ แล้วจงถือเอาจีวรที่ทำไว้แล้วนั้นไปเถอะ
กล่าวแล้วจึงนำออกมาให้ดู. ภิกษุเหล่านั้นเห็นวรรณสมบัติของจีวรนั้นเท่านั้น
ไม่รู้ถึงภายใน สำคัญว่า มันคงดี จึงให้ผ้าสาฎกใหม่ทั้งหลายแก่พระจิวรวัฑฒกะ
แล้วถือเอาจีวรนั้นไป. จีวรนั้นอันภิกษุเหล่านั้นซักด้วยน้ำร้อนในเวลาเปื้อน
เปรอะนิดหน่อย มันจึงแสดงปรกติของตน. ที่ที่เก่าคร่ำคร่าปรากฏในที่นั้น ๆ
ภิกษุเหล่านั้นต่างมีความวิปฏิสารเดือดร้อนใจ ภิกษุนั้นเอาผ้าเก่าลงภิกษุ
ทั้งหลายที่มาแล้ว ๆ ด้วยอาการอย่างนี้ จนปรากฏไปในที่ทั้งปวง แม้ในบ้าน
แห่งหนึ่งก็มีพระจิวรวัฑฒกะรูปหนึ่ง ล่องลงชาวโลก เหมือนพระจิวรวัฑฒกะ
รูปนี้ในพระเชตวันวิหารฉะนั้น. ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเพื่อนคบของภิกษุนั้น จึง
บอกว่า ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า พระจิวรวัฑฒกะรูปหนึ่งในพระเชตวัน ล่อง
ลงชาวโลกอย่างนี้. ลำดับนั้น พระจิวรวัฑฒกะบ้านนอกนั้น ได้มีความคิด
ดังนี้ว่า เอะเถอะ เราจะลงพระจิวรวัฑฒกะชาวกรุงรูปนั้น แล้วกระทำจีวร
เก่าให้เป็นที่น่าพอใจยิ่ง แล้วข้อมอย่างดี ได้ห่มจีวรนั้นไปยังพระเชตวันวิหาร
ฝ่ายพระจิวรวัฑฒกะชาวกรุง พอเห็นจีวรนั้นเท่านั้นเกิดความโลภอยากได้
จึงถามว่า ท่านผู้เจริญ จีวรนี้ท่านทำเองหรือ? พระจิวรวัฑฒกะบ้านนอก
กล่าวว่า ขอรับท่านผู้มีอายุ ผมทำเอง. พระจิวรวัฑฒกะชาวกรุงกล่าวว่า
ท่านผู้เจริญ ท่านจงให้จีวรผืนนี้แก่ผมเถิด ท่านจักได้ผืนอื่น. พระจิวร
วัฑฒกะบ้านนอกกล่าวว่า ท่านผู้มีอายุ พวกผมเป็นพระบ้านนอก หาปัจจัย
ได้ยาก ผมให้จีวรผืนนี้แก่ท่านแล้ว ตัวเองจักห่มอะไร. พระจิวรวัฑฒกะ
ชาวกรุงกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ผ้าสาฎกใหม่ ๆ ในสำนักของผมมีอยู่ ท่านจง

ถือเอาผ้าสาฎกเหล่านั้นกระทำจิ๋วของท่านเกิด. พระจิ๋ววิฑฒกะบ้านนอก
กล่าวว่า ท่านผู้มีอายุ ผมแสดงหัตถกรรมในจิ๋วนี้ ก็เมื่อท่านพูดอย่างนี้
ผมจะอาจทำได้อย่างไร ท่านจงถือเอาจิ๋วผืนนั้น แล้วให้จิ๋วที่ทำด้วยผ้าเก่า
แก่พระจิ๋ววิฑฒกะชาวกรุงนั้น แล้วถือเอาผ้าสาฎกใหม่ ๆ ลวงพระจิ๋ววิฑฒกะ
ชาวกรุงนั้นแล้วหนีไป. ฝ่ายพระจิ๋ววิฑฒกะผู้อยู่ในพระเชตวัน ก็ห่มจิ๋ว
นั้น พอล่วงไป ๒-๓ วัน จึงซักด้วยน้ำร้อน เห็นว่าเป็นผ้าเก่าคร่ำคร่าก็ละอาย.
ความที่พระจิ๋ววิฑฒกะชาวกรุงนั้นถูกลวง เกิดปรากฏไปในท่ามกลางสงฆ์ว่า
เขาว่าพระจิ๋ววิฑฒกะผู้อยู่ในพระเชตวัน ถูกริ๋ววิฑฒกะบ้านนอกลวง
เอาแล้ว. อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายพากันนั่งกล่าวเรื่องนั้น ในโรงธรรมสภา
พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเขอนั่งสนทนา
กันด้วยเรื่องอะไรหนอ? ภิกษุเหล่านั้นพากันกราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ.
พระศาสดาตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พระจิ๋ววิฑฒกะผู้อยู่ในพระเชตวัน
ยอมล่องลวงภิกษุอื่นในบัดนี้เท่านั้น ห้ามได้ แม้ในกาลก่อน ก็ล่องลวงมาแล้ว
เหมือนกัน ฝ่ายพระจิ๋ววิฑฒกะชาวบ้านนอก ได้ล่องลวงพระจิ๋ววิฑฒกะผู้
อยู่ในพระเชตวันรูปนี้ ในบัดนี้เท่านั้น ก็ห้ามได้ แม้ในกาลก่อน ก็ได้ล่องลวง
แล้วเหมือนกัน แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นรุกขเทวดาอยู่ที่ต้นไม้ซึ่งตั้งอาศัย
สระปทุมแห่งหนึ่งอยู่ในราวป่าแห่งหนึ่ง. ในกาลนั้น คราวฤดูร้อน น้ำในสระ
แห่งหนึ่งซึ่งไม่ใหญ่นัก ใต้น้อยลง แต่ในสระนั้นมีปลาเป็นอันมาก. ครั้งนั้น
นกยางตัวหนึ่งเห็นปลาทั้งหลายแล้วคิดว่า เราจักลวงกินปลาเหล่านั้น ด้วยอุบาย
สักอย่าง จึงไปนั่งคิดอยู่ที่ชายน้ำ. ลำดับนั้น ปลาทั้งหลายเห็นนกยางนั้น จึง
ถามว่า เจ้านาย ท่านนั่งคิดถึงอะไรอยู่หรือ? นกยางกล่าวว่า เรานั่งคิดถึง
พวกท่าน. ปลาทั้งหลายถามว่า เจ้านาย ท่านคิดถึงเราอย่างไร. นกยาง

กล่าวว่า เรานั่งคิดถึงพวกท่านว่า น้ำในสระนี้น้อย ที่เที่ยวก็น้อย และความ ร้อนมีมาก บัดนี้ ปลาเหล่านี้จักกระทำอย่างไร. ลำดับนั้น พวกปลาจึงกล่าว ว่า เจ้านาย พวกเราจะกระทำอย่างไร. นกยางกล่าวว่า ถ้าท่านทั้งหลายจะ กระทำตามคำของเรา เราจะเอางอยปากคาบบรรดาพวกท่านคราวละตัว นำ ไปปล่อยยังสระใหญ่แห่งหนึ่ง ซึ่งคารคาสด้วยปทุม ๕ สี. ปลาทั้งหลายกล่าว ว่า เจ้านาย ตั้งแต่ปฐมกัปมา ชื่อว่านกยางผู้คิดดีต่อพวกปลา ย่อมไม่มี ท่านประสงค์จะกินบรรดาพวกเราทีละตัว พวกเราไม่เชื่อท่าน. นกยางกล่าวว่า เราจักไม่กิน ก็ถ้าพวกท่านไม่เชื่อเราว่าสระน้ำมี พวกท่านจงส่งปลาตัวหนึ่ง ไปดูสระน้ำพร้อมๆกับเรา. ปลาทั้งหลายเชื่อนกยางนั้น คิดว่า ปลาตัวนี้สามารถ ทั้งทางน้ำและทางบก จึงได้ให้ปลาทั้งใหญ่ทั้งคำตัวหนึ่งไปด้วยคำว่า ท่านจง เอาปลาตัวนี้ไป. นกยางนั้นคาบปลาตัวนั้น นำไปปล่อยในสระ แสดงสระทั้ง หมดแล้ว นำกลับมาปล่อยในสำนักของปลาเหล่านั้น. ปลานั้นจึงพรรณนา สมบัติของสระแก่ปลาเหล่านั้น. ปลาเหล่านั้นได้ฟังถ้อยคำของปลาตัวนั้น เป็น ผู้อยากจะไป จึงพากันกล่าวว่า ดีละ เจ้านาย ท่านจงคาบพวกเราไป นก ยางคาบปลาตัวทั้งคำทั้งใหญ่ตัวแรกนั้นนั่นแหละ แล้วนำไปยังฝั่งของสระน้ำ แสดงสระน้ำให้เห็นแล้วซ่อนที่คั่นกุ่มซึ่งเกิดอยู่ริมสระน้ำ แล้วสอดปลานั้นเข้า ในระหว่างค้ำคาบ จิกด้วยจะงอยปากให้ตายแล้วกินเนื้อ ทั้งก้างให้ตกลงที่โคน ต้นไม้แล้วกลับไป พูกว่า ปลาตัวนั้น เราปล่อยไปแล้ว ปลาตัวอื่นจะมา แล้ว คาบเอาทีละตัวโดยอุบายนั้น กินปลาหมด กลับ มาอีก แม้ปลาตัวหนึ่งก็ไม่ เห็น. ก็ในสระนี้มีปูเหลืออยู่ตัวหนึ่ง นกยางเป็นผู้อยากจะกินปูแม้ตัวนั้นจึง กล่าวว่า ปูผู้เจริญ เรานำปลาทั้งหมดนั้น ไปปล่อยในสระใหญ่อันคารคาสด้วย ปทุม มาเถิดท่าน แม้ท่านเราก็จักนำไป. ปูถามว่า ท่านเมื่อจะพาเราไปจัก พาไปอย่างไร?. นกยางกล่าวว่า เราจักคาบพาเอาไป. ปูกล่าวว่า ท่านเมื่อ

พาไปอย่างนี้ จักทำให้ตกลงมา เราจักไม่ไปกับท่าน. นกยางกล่าวว่า
อย่ากลัวเลย เราจักคาบท่านให้ดีแล้วจึงไป. ปูกิดว่า ชื่อว่าการคาบเอาปลา
ไปปล่อยในสระ ย่อมไม่มีแก่นกยางนี้ ก็ถ้านกยางจักปล่อยเราลงในสระ ข้อนี้
เป็นการดี หากจักไม่ปล่อย เราจักตัดคอนั้นเอาชีวิตเสีย. ลำดับนั้น ปูจึงกล่าว
แก่นกยางนั้นอย่างนี้ว่า คุณก่อนนกยางผู้สหาย ท่านจักไม่อาจคาบเอาเราไปให้
ดีได้ ก็เราคาบด้วยจึงจะเป็นการคาบที่ดี ถ้าเราจักได้เอาก้ามคาบคอท่านไซ้
เราจักกระทำคอของท่านให้เป็นของอันเราคาบดีแล้ว จึงจักไปกับท่าน. นก
ยางนั้นคิดแค่จะลงปุนั้น หารู้ไม่ว่า ปูนี่ลงเรา จึงรับคำว่าตกลง. ปูจึง
เอาก้ามทั้งสองของมันคาบคอนกยางนั้นไว้แน่น ประหนึ่งคีบด้วยคีมของช่าง
ทอง แล้วกล่าวว่า ท่านจงไปเดี๋ยวนี้. นกยางนั้นนำปุนั้นไปให้เห็นสระแล้ว
บ่ายหน้าไปทางต้นกุ่ม. ปูกกล่าวว่า ลุง สระนี้อยู่ข้างโน้น แต่ท่านจะนำไป
ข้างนี้. นกยางกล่าวว่า เราเป็นลุงที่น่ารัก แต่เจ้าไม่ได้เป็นหลานเราเลยหนอ
แล้วกล่าวว่า เจ้าเห็นจะทำความสำคัญว่า นกยางนี้เป็นทาสของเรา พาเรา
เที่ยวไปอยู่ เจ้าจงดูข้างปลาที่โคนต้นกุ่มนั้น แม้เจ้า เราก็จักกินเสีย เหมือน
กินปลาทั้งหมดนั้น. ปูกกล่าวว่า ปลาเหล่านั้น ท่านกินได้ เพราะความที่ตน
เป็นปลาโง่ แต่เราจักไม่让您กินเรา แต่ท่านนั้นแหละจัก ถึงความพินาศ
ด้วยว่า ท่านไม่รู้ว่าจะถูกเราลง เพราะความเป็นคนโง่ เราแม่ทั้งสอง เมื่อจะ
ตายก็จักตายด้วยกัน เรานั้นจักตัดศีรษะของท่านให้กระเด็นลงบนภาคพื้นกล่าว
แล้วจึงเอาก้ามปานประหนึ่งคีมหนีบคอนกยางนั้น. นกยางนั้นอ้าปาก น้ำตา
ไหลออกจากนัยน์ตาทั้งสองข้าง ถูกมรรณภยคุกคาม จึงกล่าวว่า ข้าแต่ นาย
เราจักไม่กินท่าน ท่านจงให้ชีวิตเราเถิด. ปูกกล่าวว่า ถ้าเมื่อเป็นอย่างนั้นท่าน
ร่อนลงแล้วปล่อยเราลงในสระ. นกยางนั้นหวนกลับ มาร่อนลงยังสระนั้นแหละ
แล้ววางปุนไว้บนหลังเปือกตม ณ ที่ริมสระ. ปูตัดคอนกยางนั้นขาดจมลงไป

ในน้ำเหมือนตัดก้านโกมุทด้วยกรไกรฉะนั้น. เทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นกุ่มเห็นความ
อัศจรรย์นั้น เมื่อจะให้สาธุการทำป่าให้บันลือลั่น จึงกล่าวคาถานี้ด้วยเสียงอัน
ไพเราะว่า

บุคคลผู้ใช้ปัญญาหลอกลวงผู้อื่น ย่อมไม่ได้

ความสุขเป็นนิത്യ เพราะผู้ใช้ปัญญาหลอกลวงคนอื่น

ย่อมประสบผลแห่งบาปกรรมที่ตนทำไว้ เหมือนนก

ยางถูกปูหนีบคอฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นางจุนุตฺติ นิกติปฺปญฺโณ นิกตฺยา**

สุขเมธติ ความว่า การหลอกลวง เรียกว่า **นิกติ** บุคคลผู้มีปัญญาชื่อว่า
นิกติ คือผู้มีปัญญาหลอกลวง ย่อมไม่ถึงความสุขโดยส่วนเดียว คือไม่อาจ
ดำรงอยู่ในความสุขนั้นแหละ ตลอดกาลเป็นนิത്യ เพราะการลวง คือการ
หลอกลวงนั้น แต่ว่าย่อมถึงแต่ความพินาศโดยส่วนเดียวเท่านั้น. บทว่า
อาราธติ แปลว่า ย่อมได้เฉพาะ อธิบายว่า บุคคลผู้ลามกมีปัญญาหลอ
กลวง คือ มีปัญญาอันตำหนิยกความเป็นคนคดโกง ย่อมได้เฉพาะคือย่อม
ประสบผลแห่งบาปที่ตนได้กระทำไว้. ย่อมประสบผลบาปอย่างไร? ย่อม
ประสบผลบาป เหมือนนกยางคอขาดเพราะปูฉะนั้น อธิบายว่า บาปบุคคล
ย่อมประสบ คือ ย่อมได้เฉพาะภัยในปัจจุบันหรือในโลกหน้า เพราะบาปที่
ตนทำไว้ เหมือนนกยางถึงการถูกตัดคอขาดเพราะปูฉะนั้น. มหาสัตว์เมื่อจะ
ประกาศเนื้อความนี้ จึงแสดงธรรมยังป่าให้บันลือลั่น.

พระศาสดาตรัสว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุจิรวรวัฑฒกะชาวกรุง**
ถูกภิกษุจิรวรวัฑฒกะชาวบ้านนอกนั้นนั่นแหละ ลวงเอาแล้วในบัดนี้เท่านั้น
หามิได้ แม้ในอดีตกาลก็ถูกลวงมาแล้วเหมือนกัน **ครั้นทรงนำพระธรรม**

เทศานี้มาสืบต่ออนุสนธิแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า นกยางในครั้งนั้น
ได้เป็นพระจิวรวัฑฒกะผู้อยู่ในพระเชตวัน บุปในครั้งนั้นได้เป็นพระ
จิวรวัฑฒกะชาวบ้านนอก ส่วนรุกขเทวดาในครั้งนั้น ได้เป็นเรา
เองแล.

จบพงชาดกที่ ๘

๕. นันทชาดก

ว่าด้วยการกล่าวคำหยาบ

[๓๕] ทาสชื่อนันทกะเป็นบุตรของนางทาสี ยืน
กล่าวคำหยาบภายในที่ใด เรารู้ว่า ของแห่งรัตนะทั้ง
หลายและดอกไม้ทองนี้อยู่ในที่นั้น.

จบนันทชาดกที่ ๕

๕. อรรถถกนันทชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหารทรงปรารภสัททวิหาริก
ของพระสารีบุตรเถระ จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ มีคำเริ่มต้นว่า มณฺเฏ
โสวณฺณมโย ราติ ดังนี้.

ได้ยินว่า ภิกษุณนั้นเป็นผู้ว่าง่าย อดทนต่อถ้อยคำ (ที่สั่งสอน) กระทำ
อุปการะแก่พระเถระด้วยอุตสาหะเป็นอันมาก ครั้นสมัยหนึ่ง พระเถระทูลลา
พระศาสดาหลีกจาริกไปแล้ว ได้กลับมายังทักขิณาคีรีชนบท ในเวลาที่พระ
เถระไปอยู่ในทักขิณาคีรีชนบทนั้น ภิกษุณนั้น เป็นผู้ถือตัวจัด ไม่กระทำตามคำ

ของพระเถระ ก็เมื่อพระเถระกล่าวว่า ผู้มีอายุ เธอจงกระทำกรรมชื่อนี้ ก็ได้ เป็นฝ่ายตรงข้ามต่อพระเถระ พระเถระไม่รู้อัธยาศัยของภิกษุ นั้น พระเถระ เทียวจาริกไปในทักษิณาศรีชนบทนั้น หวนกลับมายังพระเชตวันวิหารอีก ภิกษุ นั้นก็เป็นเช่นนั้นนั่นแหละ จำเดิมแต่พระเถระมายังพระเชตวันวิหาร พระเถระ จึงกราบทูลแต่พระตถาคตว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สัททิวหาริกรูปหนึ่งของ ข้าพระองค์ ในที่แห่งหนึ่งได้เป็นเหมือนทาสที่ไถ่มาด้วยทรัพย์หนึ่งร้อย แต่ ในที่แห่งหนึ่ง เป็นผู้ถือตัวจัด เมื่อข้าพระองค์บอกว่า จงกระทำสิ่งชื่อนี้ กลับทำตรงกันข้าม พระศาสดาตรัสว่า สารีบุตร ภิกษุนี้เป็นผู้มีปกติอย่างนี้ ในบัดนี้เท่านั้น หามิได้ แม้ในกาลก่อนภิกษุนี้ไปยังที่หนึ่ง เป็นเหมือนทาสที่ ไถ่มาด้วยทรัพย์ตั้งร้อย แต่ไปยังอีกที่หนึ่งกลับเป็นฝ่ายตรงข้าม เป็นศัตรู อันพระเถระทูลอ่อนวอนแล้วจึงทรงนำอด นิทานมา ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในตระกูลกุกุมพิตรระกูลหนึ่ง กุกุมพิผู้สหายคนหนึ่งของ พระโพธิสัตว์นั้นตนเองเป็นคนแก่ แต่ภรรยาของกุกุมพินั้นเป็นหญิงสาว นาง อาศัยกุกุมพินั้นจึงได้บุตรชาย กุกุมพินั้นคิดว่า หญิงนี้ เมื่อเราล่วงไปแล้วก็จะ ได้บุรุษไร ๆ นั้นแหละ (เป็นสามี) เพราะยังสาวอยู่ จะทำทรัพย์ของเราให้ พิณาศ จะไม่ให้แก่บุตรของเรา ถ้ากระไร เราจะฝังทรัพย์นี้ไว้ในแผ่นดิน เขาจึงพาทาสในเรือนชื่อว่า นายันทะ ไปป่า ฝังทรัพย์นี้ไว้ในที่แห่งหนึ่ง แล้วบอกแก่นายันทะนั้น โอวาทว่า พ่อันทะ ทรัพย์นี้ เมื่อเราล่วงไป แล้ว เธอพึงบอกแก่บุตรของเรา อย่าบริจาครทรัพย์ของเรา ดังนี้ แล้วได้ ตายไป บุตรของกุกุมพินั้นเป็นผู้เจริญโดยลำดับ. ลำดับนั้น มารดากล่าวกะ บุตรชายนั้นว่า ลูกอ่อนพ่อ บิดาของเจ้าพานายันท์ทาสไปฝังทรัพย์ เจ้าจงให้ นำทรัพย์นั้นมารวบรวมทรัพย์สมบัติไว้ วัน หนึ่ง บุตรนั้นกล่าวกะทาสนันท์ว่า

ลุงทรัพย์ไร ๆ ที่บิดาของฉันฝังไว้ มีอยู่หรือ. นายนั้นททาสกล่าวว่า ขอรับนาย. บุตรถามว่า ฝังไว้ที่ไหน. นันท์ตอบว่า ในป่าจ๊ะนาย. บุตรกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นพวกเราพากันไป แล้วถือเอาจอบและตะกร้าไปยังที่ฝังทรัพย์ แล้วกล่าวว่า ทรัพย์อยู่ที่ไหนล่ะลุง. นายนั้นทะซึนยืนข้างบนทรัพย์ อาศัยทรัพย์ทำมางะให้เกิดขึ้น ค่ากุมารว่า เฮียเจ้าเจตกะลูกทาสี ทรัพย์ในที่นี้ของเจ้าจักมีมาแต่ไหน. กุมารทำเป็นไม่ได้ยินคำหยาบของเขา กล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น พวกเรากลับกันเถิด แล้วพานายนั้นทะซึนกลับ. ล่วงไป ๒-๓ วันได้ไปอีก นายนั้นทะซึนก็ค่าเหมือนอย่างนั้นแหละ กุมารไม่กล้าคำหยาบกับเขาคิดว่า ทาสนี้ไปด้วยคิดว่า จักบอกทรัพย์จำเคิมแต่นี้ แต่ครั้นไปแล้วกลับค่า เราไม่รู้เหตุในข้อนั้น กุฎุมพีผู้สหายของบิดาเรามีอยู่หนอ เราสอบถามกุฎุมพีนั้นแล้วจักรู้ได้ จึงไปยังสำนักของพระโพธิสัตว์ บอกเรื่องราวนั้นทั้งหมดแล้วถามว่า ข้าแต่พ่อ เพราะเหตุอะไรหนอ ? พระโพธิสัตว์กล่าวว่า ลูกก่อนพ่อ นายนั้นทะซึนค่าเธอในที่ใด ทรัพย์อันเป็นของบิดาเธออยู่ในที่นั้นแหละ เพราะฉะนั้น ในกาลใด นายนั้นทะซึนค่าเธอ ในกาลนั้น เธอจงจูดนายนั้นทะซึนมาด้วยค่าว่า เฮียเจ้าทาสเจ้าจงมาค่า แล้วถือเอาจอบขุดทำลายที่นั้น นำเอาทรัพย์อันเป็นของตระกูลออกมาให้ทาสยกนำเอาทรัพย์มา ครั้น กล่าวแล้วจึงกล่าวคาถานี้ว่า

ทาสชื่อนายนั้นทะซึนเป็นบุตรของนางทาสยีน

กล่าวคำหยาบในที่ใด เรารู้ว่ากองแห่งรัตนะทั้งหลาย

และดอกไม้ทอง มีอยู่ในนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มณฺเฑ** แปลว่า เรารู้อย่างนี้. บทว่า **โสวณฺณโย** ความว่า ชื่อว่าสุวรรณเพราะมีสีงาม สุวรรณเหล่านั้นคืออะไร ? คือรัตนะทั้งหลายมีเงิน แก้วมณี ทองและแก้วประพาพ เป็นต้น. ก็ในฐานะ

นี้ ท่านประสงค์เอารัตนะนี้ทั้งหมดว่า สุวรรณ กองแห่งรัตนะเหล่านั้นชื่อว่า โสวัณณยราสี กองรัตนะมีสีงาม. บทว่า โสวณฺณมาลา จ ความว่า เรา ย่อมรู้ว่า และแม้นดอกไม้ทองอันเป็นของแห่งบิดาเธอก็มีอยู่ในที่นี้เหมือนกัน. บทว่า นนฺทโก ยตุย ทาโส ความว่า ทาสชื่อนั้นนั้นย่นอยู่ในที่ใด. บทว่า อามชาโต ความว่า บุตรของทาสีก่่าวคือนางอามทาสีเพราะเข้าถึง ความเป็นทาสด้วยการกล่าวอย่างนี้ว่า จ๊ะ นั้นเป็นทาสีของท่าน. บทว่า จิโต อุลลลาหิ คชฺชติ ความว่า ทาสชื่อนั้นนั้นย่นอยู่ในที่ใด กล่าวคำหยาบ คือคำหยาบคาย ทรัพย์อันเป็นของตระกูลแห่งเธอมีอยู่ในที่นั่นแหละ เรา รู้ ทรัพย์นั้นอย่างนี้ เพราะเหตุนั้น พระโพธิสัตว์จึงบอกอุปมาเครื่องถือเอาทรัพย์ แก่กุมาร.

กุมารไหว้พระโพธิสัตว์แล้วไปเรือนพานายนั้นทะไปยั้งที่ฝังทรัพย์ ปฏิบัติตามที่พระโพธิสัตว์สั่งสอนแล้ว นำเอาทรัพย์นั้นมารวบรวมทรัพย์สมบัติ ไว้ ตั้งอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ กระทำบุญทั้งหลายมีทาน เป็นต้น ใน เวลาสิ้นชีวิต ได้ไปตามยถากรรม.

พระศาสดาตรัสว่า แม้ในกาลก่อนสักทวิหาริกของสารีบุตรนี้ ก็เป็นผู้มีปกติอย่างนี้เหมือนกัน ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนาขึ้นมาแล้ว จึงทรงสืบ อนุสนธิประชุมชาดกว่า ทาสนั้นทะในครั้งนั้น ได้เป็นสักทวิหาริกของ พระสารีบุตร บุตรของอุฎฺฐปิในครั้งนั้น ได้เป็นพระสารีบุตร ส่วน อุลลมาหิผู้บัณฑิตในครั้งนั้น ได้เป็นเราเองแล.

จบนั้นชาดกที่ ๕

๑๐. ขทริ้งการชาดก

ว่าด้วยผู้มีจิตมั่นคง

[๔๐] ข้าพเจ้าจะตกนรก มีเท่าขึ้นเบื้องบน มีศีรยะลง
เบื้องล่างก็ตาม ข้าพเจ้าจักไม่ทำกรรมอันไม่ประเสริฐ
ขอนิมนต์ท่านรับก้อนข้าวเถิด.

จบขทริ้งการชาดกที่ ๑๐

จบกุลาถวรรคที่ ๔

๑๐. อรรถถาขทริ้งการชาดก

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงปรารภทานของ
อนาถบิณฑิกเศรษฐี จึงตรัสพระธรรมเทศนา มีคำเริ่มต้นว่า นามํ ปตามิ
นिरยํ ดังนี้.

ความพิศดารว่า ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ปรารภเฉพาะวิหารเท่านั้น
นั้น เร็ยรายทรัพย์ ๕๔ โกฏิ ไว้ในพระพุทธศาสนา มิได้ทำความสำคัญในสิ่ง
อื่นว่าเป็นรัตนะนอกจากรัตนะทั้ง ๓ ให้เกิดเลย เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ใน
พระเชตวันวิหาร ย่อมไปยังที่บำรุงใหญ่ ๓ ครั้ง ทุกวัน ตอนเช้าตรูไปครั้ง
หนึ่ง รับประทานอาหารเช้าแล้ว ไปครั้งหนึ่ง เวลาเย็นไปครั้งหนึ่ง ที่บำรุง
ในระหว่างแม่แห่งอื่นก็มีเหมือนกัน. ก็เมื่อจะไปไม่เคยมีมือเปล่าไป ด้วยคิดว่า
สามเณรหรือภิกษุหนุ่มทั้งหลายจะพึงแลดูแม่มือของเราด้วยคิดว่า ท่านเศรษฐี

ถืออะไรมาหนอ เมื่อไปตอนเช้า ให้คนถือข้าวยาสูบไป รับประทานอาหารเช้า แล้วเมื่อจะไป ให้คนถือเอาเนยใส เนยข้น น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเป็นต้นไป เมื่อจะไปเวลาเย็น ถือของหอม ดอกไม้ และผ้าไป. ก็เมื่อท่านเศรษฐีนั้น บริจาคอยู่ อย่างนี้ทุกวัน ๆ ประมาณในการบริจาคย่อมไม่มี. ฝ่ายคนผู้อาศัยการค้าขาย เลี้ยงชีพเป็นอันมาก ทำหนังสือให้ไว้กับมือของท่านเศรษฐี กู้เอาทรัพย์ไปนับ ได้ ๑๘ โกฏิ. ท่านเศรษฐีให้ทวงเอาทรัพย์ของคนเหล่านั้นมา อนึ่ง ทรัพย์ ๑๘ โกฏิ จำนวนอื่น ซึ่งเป็นของประจำตระกูลของท่านเศรษฐีนั้น ฟังไว้ที่ ฟังแม่น้ำ เมื่อฟังแม่น้ำดูกน้ำในแม่น้ำอจิรวดีเซาะพังทลายก็เคลื่อนลงมหาสมุทร ไป. คู่มโหระ (ที่บรรจทรัพย์) ตามที่ปิดไว้และประทับตราไว้นั้น ก็กลิ้งไปใน ท้องทะเล. ก็ในเรือนของท่านเศรษฐีนั้น ยังคงมีนิตยภัตเป็นประจำสำหรับ ภิกษุ ๕๐๐ รูป. จริงอยู่ เรือนของท่านเศรษฐีเป็นเช่นกับ สระโบกขรณีที่ขุดไว้ในหนทาง ๔ แพร่งสำหรับภิกษุสงฆ์ ตั้งอยู่ในฐานะบิณฑาคารของภิกษุทั้งปวง ด้วยเหตุนี้ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เสด็จไปเรือนของท่านเศรษฐีนั้น ฝ่าย พระมหาเถระทั้ง ๘๐ องค์ก็ไปเหมือนกัน. ส่วนภิกษุทั้งหลายที่เหลื่อต่างมา ๆ ไป ๆ หาประมาณมิได้.

ก็เรือนนั้น มี ๗ ชั้น. ประดับด้วยช่มประตู่ ๗ ช่ม มีเทวดาผู้เป็น มิจฉาทิฏฐิองค์หนึ่ง ตั้งอยู่ที่ช่มประตู่ที่ ๘ ของเรือนนั้น. เทวดานั้น เมื่อ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จเข้าเรือนและเสด็จออกไป ไม่อาจดำรงอยู่ในวิมาน ของตน จับเอาทารกลงมายืนอยู่เฉพาะบนภาคพื้น แม้เมื่อพระมหาเถระทั้ง ๘๐ องค์ เข้าไปและออกมา ก็กระทำเหมือนอย่างนั้น. เทวดานั้นคิดว่า ก็เมื่อ พระสมณโคดมและเหล่าสาวกของพระสมณโคดมนี้ ยังคงเข้าเรือนนี้อยู่ ชื่อ ว่าความสุขของเราย่อมไม่มี เราจักไม่อาจลงมายืนอยู่บนภาคพื้นตลอดกาลเป็น นิตยได้ เรากระทำโดยประการที่พระสมณะเหล่านี้เข้ามายังเรือนนี้ไม่ได้ จึง จะควร. อยู่มาวันหนึ่ง เทวดานั้นไปยังสำนักของผู้เป็นมหากรรมันคิกะ (ผู้

อำนวยการ) ผู้กำลังเข้านอนแล้วได้ยื่นแผ้วโอบาสสว่างไสว และเมื่อท่านผู้เป็น
มหากัมมันตிகะกล่าวว่า ใครอยู่ที่นี่ จึงกล่าวว่า เราเป็นเทวดาผู้บังเกิดอยู่ที่
ซุ้มประตูที่ ๔. มหากัมมันตிகะกล่าวว่า ท่านมาเพราะเหตุอะไร. เทวดากล่าวว่า
ท่านไม่เห็นการกระทำของท่านเศรษฐีหรือ. ท่านเศรษฐีไม่มองดูกาลอันจะ
มีมาภายหลังของตน นำทรัพย์ออกถมเฉพาะพระสมณโคดมเท่านั้นให้เต็ม
บริบูรณ์ ไม่ประกอบการค้าขาย ไม่ริเริ่มการงาน ท่านจงโอวาทท่านเศรษฐี
ท่านจงกระทำโดยประการที่ท่านเศรษฐีจะทำการงานของตนและพระสมณโคดม
พร้อมทั้งสาวกจะไม่เข้ามาแย่งเรื่อนี้. ลำดับนั้น ท่านมหากัมมันติกะนั้นได้กล่าว
กะเทวดานั้นว่า คุณก่อนเทวดาพาล ท่านเศรษฐีเมื่อสละทรัพย์ ก็สละในพระ
พุทธศาสนาอันเป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ ท่านเศรษฐีนั้น ถ้าจับเราที่มวยผม
เอาไปขาย เราจักไม่กล่าวอะไร ๆ เลย ท่านจงไปเสียเถิด. อีกวันหนึ่ง เทวดา
นั้นเข้าไปหาบุตรชายคนใหญ่ของท่านเศรษฐี. แล้วกล่าวสอนเหมือนอย่างนั้น.
ฝ่ายบุตรชายท่านเศรษฐีก็คุกคามเทวดานั้น โดยนัยอันมีในก่อนนั้นแหละ. แต่
เทวดานั้นไม่อาจกล่าวกับท่านเศรษฐีได้เลย. ฝ่ายท่านเศรษฐีให้ท่านอยู่ไม่ขาด
สาย ไม่กระทำการค้าขาย เมื่อทรัพย์สมบัติมีน้อย ทรัพย์ก็ได้ถึงการหมดสิ้น
ไป. ครั้งเมื่อท่านเศรษฐีนั้นถึงความยากจนเข้าโดยลำดับ ฟ้าสาฎก ที่นอน
และภาชนะอันเป็นเครื่องบริโภคใช้สอยไม่ได้เป็นเหมือนดังแต่ก่อน. ท่าน
เศรษฐีแม้จะเป็นอย่างนี้ ก็ยังคงให้ทานแก่ภิกษุสงฆ์ แต่ไม่อาจทำให้ประณีต
แล้วถวาย. ครั้นวันหนึ่ง พระศาสดาตรัสถามเศรษฐีนั้นผู้ถวายบังคมแล้วนั่ง
อยู่ว่า คุณก่อนคฤหบดี ก็ทานในตระกูล ท่านยังให้อยู่หรือ?. เศรษฐีนั้นกราบ
ทูลว่า ยังให้อยู่พระเจ้าข้า แต่ที่ท่านนั้นเศร้าหมอง เป็นข้าวปลายเกรียนมีน้ำ
ฝักคองเป็นที่สอง. ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะเศรษฐีนั้นว่า คฤหบดี ท่าน
อย่าทำจิตใจให้ยุ่งยากว่า เราให้ท่านเศร้าหมองเลย เพราะว่า เมื่อจิตประณีต
ท่านที่ถวายให้แก่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวกทั้งหลาย ย่อม

ไม่ชื่อว่าเศรษฐีหมอง. เพราะเหตุไร. เพราะมีผลมาก. ก็ข้อนี้ ควรจะทราบอย่างนี้
ว่าก็เมื่อสามารถทำจิตให้ประณีต ท่านชื่อว่าเศรษฐีหมอง ย่อมไม่มี และว่า

เมื่อจิตผ่องใสแล้ว ทักขิณา การทำบุญใน

พระตถาคตสัมพุทธเจ้า หรือในสาวกของพระสัม-
พุทธเจ้านั้น ชื่อว่ามีประมาณน้อย ย่อมไม่มี. ได้ยิน
มาว่า การบำเรอในพระอโนมทัสสีพุทธเจ้าทั้งหลาย
มีผลน้อย ย่อมไม่มี ท่านจงเห็นผลของก้อนข้าวกุม
มาสอันเศรษฐีหมองและไม่เค็มเถิด.

แม้อีกข้อหนึ่ง พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนคฤหบดี ก่อนอื่นท่านเมื่อ
ให้ทานเศรษฐีหมอง ยังได้ให้แก่พระอริยบุคคล ๘ จำพวก เราครั้งเป็นเวลาม-
ปราหมณ์ ให้รัตนะทั้ง ๓ กระทำชมพูทวีปทั้งสิ้น ให้ไม่ต้องทำอะไรไถนา ยัง
มหาทานให้เป็นไปจุทำแม่น้ำใหญ่ทั้ง ๕ สายให้เต็มเป็นห้วงเดียวกัน ก็ไม่ได้
ใคร ๆ ผู้ถึงสรณะ ๓ หรือผู้รักษาศีล ๕ ชื่อว่าบุคคลผู้ควรแก่ทักขิณา หาได้
ยากอย่างนี้ เพราะฉะนั้น ท่านอย่าได้ทำจิตให้ยุ่งยากว่าท่านของเราเศรษฐีหมอง
ก็แหละครั้งตรัสอย่างนี้แล้ว จึงตรัสเวลามสูตร.

ครั้งนั้นแล เทวดานั้นไม่อาจกล่าวกับเศรษฐีในกาลที่ท่านเศรษฐียัง
เป็นใหญ่ สำคัญว่า บัดนี้ เศรษฐีนี้จักเชื่อถือคำของเรา เพราะเป็นผู้ตกยาก
ในเวลาที่ยังกินจึงเข้าไปยังห้องอันเป็นสิริ ได้แผ่แสงสว่างขึ้นอยู่ในอากาศ.
เศรษฐีเห็นดังนั้นจึงกล่าวว่า นั่นใคร. เทวดานั้นกล่าวว่า ท่านมหาเศรษฐี
ข้าพเจ้าเป็นเทวดาผู้สิงอยู่ที่ซุ้มประตูที่ ๔. เศรษฐีกล่าวว่า ท่านมาเพื่ออะไร.
เทวดากล่าวว่า ข้าพเจ้าประสงค์จะกล่าวโอวาทท่านจึงได้มา. เศรษฐีกล่าวว่า
ถ้าอย่างนั้น ท่านจงกล่าว. เทวดากล่าวว่า มหาเศรษฐี ท่านไม่คิดถึงเวลา
หลัง ไม่เห็นแก่บุตรธิดา เร็ยรายทรัพย์เป็นอันมากลงในศาสนาของพระสมณ-

โคดม ท่านนั้นเกิดเป็นคนยากไร้ เพราะอาศัยพระสมณโคดม โดยสละทรัพย์
เกินขอบเขต หรือโดยไม่ทำการค้าขายและการทำงาน ท่านถึงแม้จะเป็นอย่างนี้ก็
ยังไม่ปล่อยพระสมณโคดม แม้ทุกวันนี้ สมณะเหล่านั้นก็ยังเข้าเรือนอยู่นั้นแหละ
ทรัพย์ที่พวกสมณะเหล่านั้นนำออกไปแล้ว ใคร ๆ ไม่อาจให้นำกลับมาได้ ย่อม
เป็นอันถือเอาเลย ก็ตั้งแต่นี้ไป ตัวท่านเองก็อย่าได้ไปสำนักของพระสมณโคดม
ทั้งอย่าได้ให้สาวกทั้งหลายของพระโคดม นั้น เข้ามายังเรือนนี้ ท่านแม่ให้พระ-
สมณโคดมกลับไปแล้ว ก็อย่าได้เหลียวแล จงกระทำดีฟุ้งร้องและการค้า
ขายของตน รวบรวมทรัพย์สมบัติ. เศรษฐีนั้น จึงกล่าวกะเทวดานั้นอย่างนี้ว่า
นี่เป็นโอวาทที่ท่านให้เราหรือ. เทวดากล่าวว่า จ๊ะ นี่เป็นโอวาท. ท่านเศรษฐี
กล่าวว่า เราอันพระทศพลทรงกระทำให้เป็นผู้อันพวกเทวดาเช่นท่านตั้งร้อยก็
ดี พันก็ดี แสนก็ดี ให้หวั่นไหวไม่ได้และศรัทธาของเราไม่คลอนแคลนตั้ง
มั่นคงแล้วคุณุขชาติเนรุ เราสละทรัพย์ในรัตนศาสนาอันเป็นเครื่องนำออกจาก
ทุกข์ ท่านพูดคำอันไม่ควร ท่านผู้ไม่มีอาการะ ทูศีล เป็นกาลกิณีเห็นปานนี้
ให้การประหารพระพุทธศาสนา เราไม่มีกิจคือการอยู่ในเรือนเดียวกันกับท่าน
ท่านจงรีบออกจากเรือนของเราไปอยู่ที่อื่น. เทวดานั้นได้ฟังคำของพระอริยสาวก
ผู้โศคาบัน ไม่อาจดำรงอยู่ได้ จึงไปยังที่อยู่ของตนแล้วเอามือจับทวารออกไป
ก็แหละครั้งออกไปแล้วไม่ได้ที่อยู่ที่อื่น คิดว่า จักให้เศรษฐีอดโทษแล้ว
อยู่ที่ซุ้มประตูนั้นนั่นแหละ จึงไปยังสำนักของเทวบุตรผู้รักษาพระนคร ไหว้
เทวบุตรนั้น แล้วยืนอยู่ และอันเทวบุตรผู้รักษาพระนครกล่าวว่า ท่านมาเพราะ
ต้องการอะไร จึงกล่าวว่า นาย ข้าพเจ้าไม่ได้ใคร่ครวญ พูดกับท่านอนาถ-
บิณฑิกเศรษฐี ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้นโกรธเรา จุคคร่าเราออกจากที่อยู่
ท่านจงนำข้าพเจ้าไปยังสำนักของท่านเศรษฐี ให้ท่านอดโทษแล้วให้ที่อยู่แก่
ข้าพเจ้า. เทวบุตรผู้รักษาพระนครถามว่า ก็ท่านพูดกะท่านเศรษฐีอย่างไร ?

เทวดานั้นกล่าวว่า ข้าแต่ นาย ข้าพเจ้ากล่าวกะท่านเศรษฐีอย่างนี้ว่า นาย ตั้งแต่นี้ท่านอย่ากระทำการอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ ท่านอย่าให้พระสมณโคดมเข้าไปในเรือน. เทวบุตรผู้รักษาพระนครกล่าวว่า ท่านกล่าวคำอันไม่สมควร ท่านให้การประหารในพระศาสนา เราไม่อาจพาท่านไปยังสำนักของท่านเศรษฐี. เทวดานั้นไม่ได้การช่วยเหลือจากสำนักของเทวบุตรนั้น จึงได้ไปยังสำนักของท้าวมหาราชทั้ง ๔ แม้ท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้นก็ปฏิเสธเหมือนอย่างนั้น จึงเข้าไปเฝ้าท้าวสักกเทวราชกราบทูลเรื่องราวนั้น แล้วอ่อนวอนอย่างดีว่า ข้าแต่เทวราช ข้าพระองค์ไม่ได้ที่อยู่ จงทรากรเป็นคนอนาถาเที่ยวไป ขอพระองค์จงยังเศรษฐีให้ให้ที่อยู่แก่ข้าพระองค์ ด้วยสิริของพระองค์. แม้ท้าวสักกะนั้นก็ตรัสกะเทวดานั้นว่า ท่านการทำความอันไม่สมควร ท่านให้การประหารในศาสนาของพระชินเจ้า แม้เราก็ไม่อาจกล่าวกับเศรษฐี เหตุอาศัยท่าน แต่เราจะบอกอุบายให้ท่านเศรษฐีนั้นอดโทษแก่ท่านสักอย่างหนึ่ง. เทวดานั้นกราบทูลว่า สาธุ ข้าแต่ท้าว ขอพระองค์จงตรัสบอก. ท้าวสักกะตรัสว่า คนทั้งหลายทำหนังสือไว้กับมือของท่านเศรษฐี ถือเอาทรัพย์ไปนับได้ ๑๘ โกฏิ มีอยู่ ท่านจงแปลงเพศเป็นคนเก็บส่วยของท่านเศรษฐีนั้น อย่าให้ใคร ๆ รู้จัก ถือเอาหนังสือเหล่านั้น อันพวกยักษ์หนุ่ม ๆ ๒-๓ คน ห้อมล้อม มือหนึ่งถือนั่งหนังสือ (สัญญา) มือหนึ่งถือเครื่องเขียน ไปเรือนของคนเหล่านั้น ยืนอยู่ในท่ามกลางเรือน ทำคนเหล่านั้น ให้สะดุ้งกลัวด้วยอำนาจแห่งยักษ์ของตน แล้วชำระเงิน ๑๘ โกฏิ ทำคลังเปล่าของเศรษฐีให้เต็ม ทรัพย์ที่ฝังไว้ริมฝั่งแม่น้ำจิวดีอีกแห่งหนึ่ง เมื่อฝั่งแม่น้ำพังจึงเลื่อนลงสู่สมุทรมีอยู่ จงนำเอาทรัพย์เมื่อนั้น มาด้วยอำนาจของตนแล้วทำคลังให้เต็ม ทรัพย์เม้ออีกแห่งหนึ่งประมาณ ๑๘ โกฏิ ไม่มีเจ้าของหวงแหนมีอยู่ในที่ชื่อโน้น จงนำเอาทรัพย์เมื่อนั้นมา ทำคลังเปล่าให้เต็ม ท่านจงทำคลังเปล่าอันเต็มด้วยทรัพย์ ๕๔ โกฏินี้ให้เป็นทัณฑกรรม แล้วให้มหาเศรษฐีอดโทษ.

เทวดานั้นรับคำของท้าวสักกะนั้นว่า ดีละ ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ
แล้วนำทรัพย์ทั้งหมดมาโดยนัยดังกล่าวแล้วนั้นแหละ ในเวลาที่เที่ยงคืน จึงเข้าไป
ห้องอันประกอบด้วยสิริของเศรษฐี ได้แผ่แสงสว่างขึ้นอยู่ในอากาศ เมื่อเศรษฐี
กล่าวว่า นั่นใคร จึงกล่าวว่า ท่านมหาเศรษฐี ข้าพเจ้าเป็นเทวดาซึ่งสิงสถิต
อยู่ที่ซุ้มประตูที่ ๘ ของท่าน ข้าพเจ้าผู้หลงเพราะโมหะใหญ่ ไม่รู้จักคุณของ
พระพุทธเจ้าทั้งหลายได้กล่าวคำอะไรๆ กับท่านในวันก่อนๆ มีอยู่ ท่านจงอด
โทษนั้น แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้านำทรัพย์ ๕๔ โกฎิ มาตามพระคำรัสของท้าวสักกะ
เทวราช คือ ทรัพย์ ๑๘ โกฎิโดยชำระสะอาดของหนึ่งของท่าน (และ) ทรัพย์ ๑๘
โกฎิของคนที่ไม่ใช่เจ้าของทรัพย์ ในที่นั้นๆ กระทำทัณทกรรมโดยทำคลัง
ว่างเปล่าให้เต็ม ทรัพย์ที่ถึงความสิ้นไป เพราะปรารถ (การสร้าง) พระวิหาร
เซตวัน ข้าพเจ้าได้รวบรวมมาทั้งหมด ข้าพเจ้าเมื่อไม่ได้ที่อยู่ยอมลำบาก
ข้าแต่ท่านมหาเศรษฐี ท่านอย่าใส่ใจคำที่ข้าพเจ้ากล่าวเพราะความไม่รู้. จง
อดโทษด้วยเถิด.

ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีได้ฟังคำของเทวดานั้นแล้วคิดว่า เทวดานี้
กล่าวว่า ก็ข้าพเจ้าได้ทำทัณทกรรมแล้ว และปฎิญายอมรับรู้โทษของตน
พระศาสดาจักทรงแนะนำเทวดานี้แล้ว ให้รู้จักคุณของตน ก็เรจักแสดง
(เทวดานี้) แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า. ลำดับนั้น ท่านมหาเศรษฐีจึงกล่าวกะ
เทวดานั้นว่า คุณอนเทวดาผู้สหาย ถึงแม้ท่านจักให้เราอดโทษ จงให้ออดโทษ
ในสำนักของพระศาสดา. เทวดานั้นกล่าวว่า ดีละ ข้าพเจ้าจักกระทำอย่างนั้น
อนึ่ง ท่านจงพาเราไปยังสำนักของพระศาสดาเถิด. มหาเศรษฐีนั้นกล่าวว่า ดีละ
เมื่อราตรีสว่างแล้ว จึงพาเทวดานั้น ไปยังสำนักของพระศาสดาแต่เช้าตรู่ แล้ว
กราบทูลกรรมที่เทวดานั้นกระทำทั้งหมด แก่พระตถาคต.

พระศาสดาได้ทรงสดับคำของท่านมหาเศรษฐีนั้น แล้วจึงตรัสว่า คุณก่อน
คฤหบดี แม้บุคคลผู้ลามกในโลกนี้ ย่อมเห็นกรรมอันเจริญ トラบเท่าที่บาป
ยังไม่ให้ผล ก็เมื่อใด บาปย่อมให้ผลแก่บุคคลผู้ลามกนั้น เมื่อนั้น บุคคลผู้
ลามกนั้นย่อมเห็นแต่บาปเท่านั้น ฝ่ายบุคคลผู้เจริญ ย่อมเห็นบาปทั้งหลาย
トラบเท่าที่กรรมอันเจริญยังไม่ให้ผล ก็ในกาลใด กรรมอันเจริญย่อมให้ผลแก่
บุคคลผู้เจริญนั้น ในกาลนั้น บุคคลผู้เจริญนั้น ย่อมเห็นแต่กรรมอันเจริญเท่านั้น
แล้วได้ตรัสคาถา ๒ คาถาในพระธรรมบทดังนี้ว่า

แม้บุคคลผู้ลามกย่อมเห็นกรรมอันเจริญトラบ

**เท่าที่กรรมอันลามกยังไม่ให้ผล ก็ในกาลใด กรรม
อันลามกย่อมให้ผล ในกาลนั้น บุคคลผู้ลามกนั้นย่อม
เห็นกรรมอันลามกทั้งหลาย ฝ่ายบุคคลผู้เจริญย่อมเห็น
กรรมอันลามก トラบเท่าที่กรรมอันเจริญยังไม่ให้ผล
ก็ในกาลใดกรรมอันเจริญย่อมให้ผล ในกาลนั้น บุคคล
ผู้เจริญนั้น ย่อมเห็นกรรมอันเจริญทั้งหลาย.**

ก็แหละในเวลาจบคาถาเหล่านี้ เทวดานั้นตั้งอยู่แล้วในโศดาปัตติผล.
เทวดานั้นหมอบลงที่พระบาททั้งสองของพระศาสดาอันเรียรายด้วยจักรให้พระ-
ศาสดาทรงอดโทษว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์อันระเคຍຍ่อมแล้ว อัน
โทษะประทุษร้ายแล้ว หลงแล้วด้วยโมหะ มีดมมเพราะอวิชาไม่รู้คุณทั้งหลาย
ของพระองค์ ได้กล่าวคำอันลามก ขอพระองค์จงอดโทษคำนั้นแก่ข้าพระองค์
แล้วยังมหาเศรษฐีให้ออดโทษ สมัยนั้น ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีกล่าวคุณของ
ตนเบื้องพระพักตร์ของพระศาสดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เทวดานี้แม้จะ
ห้ามอยู่ว่า จงอย่ากระทำการอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าเป็นต้น ก็ไม่อาจห้าม
พระองค์ได้ ข้าพระองค์แม้ถูกเทวดานี้ห้ามอยู่ว่า ไม่ควรให้ทาน ก็ได้ให้

นั่นแหละ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี้คุณของข้าพระองค์มิใช่หรือ. พระศาสดา
ตรัสว่า คุณก่อนคุณหลัง ท่านแลเป็นพระอริยสาวกผู้โศดาบัน มีศรัทธาไม่หวั่น
ไหว มีทัสสนะอันหมดจด ความที่ท่านถูกเวทาศผู้มีศักดิ์น้อยนี้ห้ามอยู่ก็ห้าม
ไม่ได้ ไม่น่าอัศจรรย์ ก็ข้อที่บัณฑิตทั้งหลายในปางก่อน เมื่อพระพุทธเจ้ายัง
ไม่อุบัติขึ้น ดำรงอยู่ในญาณอันยังไม่แก่กล้า ถูกมารผู้เป็นใหญ่ในกามาวจรภพ
ยืนอยู่ในอากาศ แสดงหลุมถ่านเพลิงลึก ๘๐ ศอก โดยกล่าวว่า ถ้าท่านจัก
ให้ทานไซ้ ท่านจักไหม้ในนรกนี้ แล้วห้ามว่า ท่านอย่าได้ให้ทาน ก็ได้ยืน
อยู่ในท่ามกลางผูดอกปทุมให้ทาน นี้ที่น่าอัศจรรย์ อันท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี
ทูลอ่อนวอน จึงทรงนำอดีตนิทานมา ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในพระนคร
พาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลเศรษฐีในนครพาราณสี อันญาติทั้ง
หลายให้เจริญพร้อมด้วยเครื่องอุปกรณ์ทั้งปวงมีประการต่าง ๆ คุณเทพกุมาร ถึง
ความเป็นผู้รู้เคียงสาโดยลำดับ ในเวลาเมื่ออายุ ๑๖ ปีเท่านั้น ก็ถึงความสำเร็จ
ในศิลปะทั้งปวง เมื่อบิดาล่วงไป พระโพธิสัตว์นั้น ดำรงอยู่ในตำแหน่งเศรษฐี
ให้สร้างโรงงาน ๖ แห่ง คือ ที่ประตูเมืองทั้ง ๔ ประตู ๔ โรงงาน ท่าม
กลางพระนคร ๑ โรงงาน ที่ประตูนิเวศน์ของตน ๑ โรงงาน แล้วให้มหา
ทาน รักษาศีล รักษาอุโบสถกรรม อยู่มาวันหนึ่ง ในเวลาอาหารเช้า เมื่อ
คนใช้นำเอาโภชนะอันเป็นที่ชอบใจมีรสเลิศต่าง ๆ เข้าไปให้พระโพธิสัตว์.
พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งเมื่อล่วงไป ๗ วัน ได้ออกจากนิโรธสมบัติ กำหนด
เวลาภิกขาจารแล้วคิดว่า วันนี้เราไปยังประตูเรือนของพาราณสีเศรษฐี จึงควร.
จึงเที่ยวไม่ชำระฟันชื่อนี้ นาคลดา ล้างหน้าที่สระอโนดาต ยืนที่พื้นมโนศิลา นุ่ง
แล้วผูกรัดประคด ห่มจีวร ถือบาตรดินอันสำเร็จด้วยฤทธิ์มาทางอากาศ พอ
คนใช้นำภัตเข้าไปให้พระโพธิสัตว์ก็ได้ยืนอยู่ที่ประตูเรือน พระโพธิสัตว์พอ

เห็นดังนั้นก็ลุกจากอาสนะ แสดงอาการนอนน้อมแล้วแลดูบุรุษผู้ทำการงาน เมื่อ
บุรุษผู้ทำการงานกล่าวว่า ธรรมดาจะทำอะไร ขอรับนาย จึงกล่าวว่า ท่านจง
นำบาตรของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้ามา.

ทันใดนั้น มารผู้มีบาปสั่งสะท้านลูกขึ้นแล้วคิดว่า พระปัจเจกพุทธเจ้า
นี้ ไม่ได้อาหารมา ๗ วันแล้วจากวันนี้ไป วันนี้ เมื่อไม่ได้จักฉิบหาย เรา
จักทำพระปัจเจกพุทธเจ้านี้ให้พินาศ และจักทำอันตรายแก่ทานของเศรษฐี จึง
มาในขณะที่นั้นทันที แล้วเนรมิตหลุมถ่านเพลิงประมาณ ๘๐ ศอก ในระหว่าง
วัดอุสถานที่ตั้ง หลุมถ่านเพลิงนั้นเต็มไปด้วยถ่านเพลิงไม้ตะเคียน ไฟลุกโพลงมี
แสงโชติช่วงปรากฏเหมือนอเวจีมหานรก ก็ครั้งเนรมิตหลุมถ่านเพลิงนั้นแล้ว
ตนเองได้ยืนอยู่ในอากาศ บุรุษผู้มาเพื่อจะรับบาตรเห็นดังนั้นได้รับความกลัว
อย่างใหญ่หลวงจึงกลับไป. พระโพธิสัตว์ถามว่า พ่อ เธอกลับมาแล้วหรือ?
บุรุษนั้น กล่าวว่า นาย หลุมถ่านเพลิงใหญ่ไฟติดโพลงมีแสงโชติช่วงมีอยู่ใน
ระหว่างสถานที่ตั้ง เมื่อเป็นเช่นนั้น คนอื่นๆ ไปบ้าง รวมความว่า คนผู้มา
แล้ว ๆ แม้ทั้งหมด ก็ถึงซึ่งความกลัวรีบหนีไปโดยเร็ว.

พระโพธิสัตว์คิดว่า วันนี้สวัสดิ์มารผู้ประสพจะทำอันตรายแก่ทาน
ของเรา จักเป็นผู้ประกอบขึ้น แต่สวัสดิ์มารนั้นยอมไม่รู้ว่าเราเป็นผู้อันร้อย
มาร พันมาร แม้แสนมารให้หวั่นไหวไม่ได้ วันนี้ เราจากรู้ว่าเราหรือมารมี
กำลังมาก มีอำนาจมาก ครั้นคิดแล้ว ตนเองจึงถือเอาถาดภัตตามที่เขาดระ-
เตรียมไว้นั้นนั้นแหละออกไปจากเรือน ยืนอยู่ฝั่งของหลุมถ่านเพลิงแล้วแลดู
อากาศ เห็นมาร จึงกล่าวว่า ท่านเป็นใคร. มารกล่าวว่า เราเป็นมาร. พระ
โพธิสัตว์ถามว่า หลุมถ่านเพลิงนี้ท่านเนรมิตไว้หรือ? มารกล่าวว่า เออ เรา
เนรมิต. พระโพธิสัตว์ถามว่าเพื่อต้องการอะไร? มารกล่าวว่า เพื่อต้องการทำ
อันตรายแก่ทานของท่านและเพื่อต้องการให้ชีวิตของพระปัจเจกพุทธเจ้าพินาศ.

พระโพธิสัตว์กล่าวว่า เราจักไม่让您ทำอันตรายของท่าน และจักไม่让您ทำอันตรายแก่ชีวิตของพระปัจเจกพุทธเจ้า วันนี้ เราจักรู้ว่าเราหรือท่านมีกำลังมาก มีอำนาจมาก จึงยืนที่ฝั่งหลุมถ่านเพลิงแล้วกล่าวว่า ข้าแต่พระปัจเจกพุทธเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าแม้จะมีหัวลง ตกไปในหลุมถ่านเพลิงแม้นี้ก็จักไม่หวนกลับหลัง ขอท่านจงรับโทษนะที่ข้าพเจ้าถวายอย่างเดียว แล้วกล่าวคานี้ว่า

ข้าพเจ้าจะตกนรก มีเท้าขึ้นเบื้องบน มีศีรษะลง

เบื้องล่างก็ตาม ข้าพเจ้าจักไม่ทำกรรมอันไม่ประเสริฐ

ขอนิมนต์ท่านรับก่อนข้าวลิด.

ในคานานั้น มีประมวลความดังต่อไปนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ถ้าข้าพเจ้าเมื่อจะถวายบิณฑบาตแก่ท่าน จะเป็นผู้มีศีรษะลงเบื้องล่าง มีเท้าขึ้นเบื้องบนตกลงไปยังนรกนี้โดยแน่แท้ แม้ถึงอย่างนั้น ข้าพเจ้าจักไม่กระทำการไม่让您และการไม่รักษาศีลซึ่งเรียกว่า อนริยะ ไม่ประเสริฐ เพราะท่านผู้ประเสริฐไม่กระทำ แต่ผู้ไม่ประเสริฐกระทำนั้น ขอนิมนต์ท่านรับก่อนข้าวที่ข้าพเจ้าถวายอยู่นี้เถิด. ก็ศัพท์ว่า **หนุท** ในคานานี้ เป็นนิบาตใช้ในอรรถแห่งอุปสรรค.

พระโพธิสัตว์ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว มีการสมาทานอย่างมั่นคง ถึงถาดภัตต์เล่นไปทางเบื้องบนหลุมถ่านเพลิง ทันใดนั้นเอง มหาปทุมดอกหนึ่งบานเต็มที่เกิดขึ้นเป็นชั้น ๆ จากพื้นหลุมถ่านเพลิงอันลึก ๘๐ ศอก ผุดขึ้นรับเท้าทั้งสองของพระโพธิสัตว์ แต่นั้น เกสรมีขนาดเท่าทนานใหญ่ผุดขึ้นตั้งอยู่เหนือศีรษะของพระมหาสัตว์แล้วร่วงลงมาได้การทำร่างกายทั้งสิ้นให้เป็นเสมือนโปรยด้วยละอองทอง พระโพธิสัตว์นั้นยืนอยู่ที่ฝักดอกปทุมยังโทษนะมีรสเลิศต่าง ๆ ให้ประคิษฐานลงในบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้า พระปัจเจก-

พุทธเจ้านั้นรับโภชนะนั้นแล้วกระทำอนุโมทนา โยนบาตรขึ้นในอากาศ เมื่อมหาชนเห็นอยู่นั้นแล แม่ตนเองก็เหาะขึ้นสู่เวหาส ตรงไปป่าหิมพานต์เหมือนเหยียบย่างลึบเมฆฝนมีประการต่างๆ ไปจะนั้น. ฝ่ายมารแพ้แล้วก็ถึงความโทมนัสไปยังสถานที่อยู่ของในตนเอง ส่วนพระโพธิสัตว์ยืนอยู่บนฝักดอกปทุม แสดงธรรมแก่มหาชน โดยพรรณนาถึงทานและศีล อันมหาชนแวดล้อมเข้าไปยังนิเวศน์ของตน กระทำบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้น ตลอดชีวิตแล้วไปตามยถากรรม.

พระศาสดาตรัสว่า คู่ก่อนคฤหบดี ชื่อที่ท่านผู้สมบุรณ์ด้วยทัสสนะอย่างนี้ อันเทวดาให้หว่านไผ่ไม่ได้ในบัดนี้ ไม่น่าอัศจรรย์ สิ่งที่ยึดติดทั้งหลายได้กระทำไว้แม้ในกาลก่อนเท่านั้น น่าอัศจรรย์ ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วจึงทรงสืบอนุสนธิประชุมชาดกว่า พระปัจเจกพุทธเจ้าในกาลนั้นได้ปรินิพพานแล้ว ณ ที่นั่งเอง ส่วนพาราณสีเศรษฐีผู้ทำให้พ่ายแพ้ ยืนอยู่บนฝักดอกปทุมแล้วถวายบิณฑบาตแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าคือเราเองแล.

จบขุททกชาดกที่ ๑๐

จบกุลาวกวรรคที่ ๔*

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. กุลาวกชาดก ๒. นัจจชาดก ๓. สัมโมทมานชาดก ๔. มัจฉชาดก ๕. วัฏฏกชาดก ๖. สกุนชาดก ๗. ติตติรชาดก ๘. พกชาดก ๙. นันทชาดก ๑๐. ขุททกชาดก
๑. จบอรรถกถาชาดกภาค ๑ บาลีเล่มที่ ๒๗.